

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1978 1 • 2 letnik 32

UDK 949.712 (05)
UDC

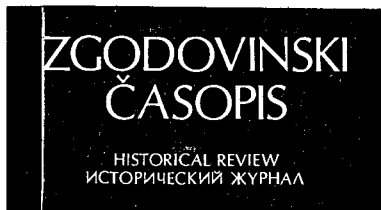
Yu ISSN 0350-5774

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

LETNIK 32
LETO 1978

• IZDAJA
ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
LJUBLJANA

UDK 949.712(05)
UDC

YU ISSN 0350-5774

GLASILO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Jože Šorn
dr. Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 31. 5. 1978.

Izdajateljski svet: Lado Ambrožič ml., dr. Marjan Britovšek, dr. Tone Ferenc (predsednik), dr. Ferdo Gestrin, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, dr. Vasilij Melik, Darja Mihelič (tajnica), Drago Novak, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, dr. Tone Zorn, dr. Fran Zwitter

Prevodi: Božena Činkole (angleščina), Madita Šetinc (nemščina), Tatjana Vogrič (angleščina), Janez Zor (ruščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Upravnica revije: Marjana Centrih

Sedež uredništva in uprave: Pedagoško-znanstvena enota za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22-121, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 320 din, za društvene člane 180 din, za društvene člane-študente 90 din
Cena dvojne številke v prosti prodaji je 150 din, enojne 100 din.

Tekoči račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 50101-678-49040

Sofinancirata: Raziskovalna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije

Tisk: Tiskarna »Slovenija«, Ljubljana 1978

Naklada: 1400 izvodov

KAZALO — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

RAZPRAVE — СТАТЬИ — STUDIES

- Ferdo Gestrin, Migracije Slovanov v Italijo. Rezultati jugoslovanske historiografije 7—21
 Migrations of the Slavs to Italy. Results of Yugoslav Historiography
 Миграции славян в Италию. Результаты югославской историографии
- Darja Mihelič, Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja 23—36
 The Woman in the Area of Piran until the Middle of the 14th Century
 Женщина в районе Пирана до середины 14-го столетия
- Ignacij Vojc, Bosenski svinec v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika 37—59
 Bosnian Lead in the Credit Trade of the Middle-Age Dubrovnik
 Боснийский свинец в кредитной торговле средневекового Дубровника
- Jože Šorn, Kmečka in obrtniška proizvodnja ter založništvo v drugi polovici 18. stoletja 61—99
 Country and Artisans' Production and Supplyment in the Second Half of the 18th Century
 Крестьянское и ремесленное производство и залог во второй половине 18-го столетия
- France Škerl, Podružnica Tanjuga za Slovenijo 101—134
 The Subsidiary of Tanjug for the Territory of Slovenia
 Филиал Танюга для Словении

ZAPISKI — ЗАМЕТКИ — NOTES

- Ivan Jan, Nekaj o NOB v zgornji Savski dolini 135—138
 Something about the National Liberation Struggle in the Upper Valley of Sava
 Кое-что о Народно-освободительной борьбе в долине верхней Савы
- Darja Mihelič, Rezultati ankete med učitelji zgodovine na osnovnih šolah SR Slovenije v letu 1977 139—141
 The Results of Enquiry among Teachers of History in Primary Schools in the Socialist Republic of Slovenia
 Результаты анкеты среди учителей истории в начальных школах СР Словении в 1977-ом году

IN MEMORIAM

- Albert Rejec (1899—1976) (Andrej Vovko) 143—144
 Альберт Рейец
- Bibliografija Alberta Rejca (Andrej Vovko) 144—147
 Bibliography of Albert Rejec
 Библиография Альберта Рейца
- Silvo Kranjec (1892—1977) (Bogo Grafenauer) 149
 Сильво Кранйец
- Bibliografija prof. Silva Kranjca (Marko Kranjec) 149—154
 Bibliography of Silvo Kranjec
 Библиография Сильво Краньца

Janez Stergar, Koroški kulturni dnevi	155—159
Carinthian Days of Culture	
Каринтийские культурные дни	
Darja Mihelič, Poročilo o sedmem zasedanju jugoslovansko-italijanske zgodovinske komisije	160—161
Report on the 7th Session of the Yugoslav-Italian Historical Commission	
Седьмое заседание югославо-итальянской исторической комиссии	

OCENE IN POROČILA — РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ — BOOK REVIEWS AND REPORTS

Rykle Borger, Handbuch der Keilschriftliteratur (Viktor Korošec)	163—164
Emmanuel Laroche, Catalogue des textes hittites; Catalogue des textes hittites. Premier supplément (Viktor Korošec)	164—166
Lexikon des Mittelalters (Ferdo Gestrin)	166—167
Halil Inaldžik, Osmansko carstvo, klasična doba 1300—1600 (Vasko Simoniti)	167—171
Duška Bojanič, Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast (Vasko Simoniti)	171—172
Vlado Valenčič, Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne (Stane Granda)	172—173
Grada za gospodarsku povijest Hrvatske (Jože Šorn)	173—175
Karl Erich Born, Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert (Jože Šorn)	175—176
Wirtschaft und Gesellschaft in Frankreich seit 1789 (Jože Šorn)	176
Stojan Kesić, Odnosi između radničkih pokreta u jugoslovenskim zemljama do 1914 godine (Franc Rozman)	177—178
Hanns Haas — Karl Stuhlpfarrer, Österreich und seine Slowenen (Tone Zorn)	179—182
Helmut Müssener, Exil in Schweden (Tone Zorn)	182—183
André Brissand, Jean Mabire, Gestapo nad Evropom; Slavko Odič, Slavko Komarica, Gestapo u Jugoslaviji (Tone Zorn)	183—184
Margarete Mommsen-Reindl, Die österreichische Proporzdemokratie und der Fall Habsburg (Tone Zorn)	184
Meic Stephens, Linguistic Minorities in Western Europe (Tone Zorn)	184—185

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

Olga Janša-Zorn — Tone Zorn, Prispèvek k bibliografiji zgodovine Slovencev 1945—1977	187—195
Contribution to the Bibliography of the History of the Slovenes (1945—1977)	
Новое к библиографии истории словенцев 1945—1977	
Miloš Rybář — Olga Janša-Zorn — Nataša Stergar — Mara Mervič, Nataša Kandus, Nove tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1977	197—218
New, Foreign Publications on History in Central Libraries of Ljubljana	
Новые иностранные исторических издания в центральных люблянских библиотек в 1977-ом году	

POVZETKI — ИЗВЛЕЧЕНИЯ — SYNOPSES

Povzetki razprav, člankov in bibliografij v Zgodovinskem časopisu 1—2/1978	I.—VI.
--	--------

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22 121, int. 209

Vas vabi, da vstopite v društvo kot redni član

Društveni člani po nižji ceni prejemajo osrednje društveno glasilo »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz društvene zaloge, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društva (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno) ter brezplačno prejmejo društveno značko in izkaznico.

Za leto 1978 znaša društvena članarina 30 dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 180 dinarjev; revija izide letos v treh zvezkih na skupno 600 straneh. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 90 dinarjev.

Prijavnico za vpis v društvo lahko zahtevate na društvenem naslovu, članarino in naročnino pa vplačate na društveni žiro račun številka 50101-678-49040.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajsetih letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ I/1947 (ponatis) — 100 din	ZČ XXIII/1969, št. 3-4 — 80 din
ZČ II-III/1948-49 — 60 din	ZČ XXIV/1970, št. 1-2 — 120 din
ZČ IV/1950 — 100 din (kmalu razprodan)	(kmalu razprodan)
ZČ V/1951 — razprodan	ZČ XXIV/1970, št. 3-4 — 80 din
ZČ VI-VII/1952-53 — razprodan	ZČ XXV/1971, št. 1-2 — 100 din
ZČ VIII/1954 — 40 din	(kmalu razprodan)
ZČ IX/1955 — 60 din	ZČ XXV/1971, št. 3-4 — 100 din
ZČ X-XI/1956-57 — 60 din	ZČ XXVI/1972, št. 1-2 — razprodan
ZČ XII-XIII/1958-59 — 100 din	ZČ XXVI/1972, št. 3-4 — razprodan
ZČ XIV/1960 — 30 din	ZČ XXVII/1973, št. 1-2 — 60 din
ZČ XV/1961 — 60 din	ZČ XXVII/1973, št. 3-4 — 80 din
ZČ XVI/1962 — 40 din	ZČ XXVIII/1974, št. 1-2 — 60 din
ZČ XVII/1963 (ponatis) — 150 din	ZČ XXVIII/1974, št. 3-4 — 60 din
ZČ XVIII/1964 — pred ponatisom	ZČ XXIX/1975, št. 1-2 — 100 din
ZČ XIX-XX/1965-66 — 50 din	ZČ XXIX/1975, št. 3-4 — 100 din
ZČ XXI/1967 — 40 din	ZČ XXX/1976, št. 1-2 — 130 din
ZČ XXII/1968, št. 1-2 — 30 din	ZČ XXX/1976, št. 3-4 — 130 din
ZČ XXII/1968, št. 3-4 — 80 din	ZČ XXXI/1977, št. 1-2 — 140 din
ZČ XXIII/1969, št. 1-2 — 60 din	ZČ XXXI/1977, št. 3 — 100 din
	ZČ XXXI/1977, št. 4 — 100 din

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 20-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatis zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

Ferdo Gestrin

MIGRACIJE SLOVANOV V ITALIJO REZULTATI JUGOSLOVANSKE HISTORIOGRAFIJE

Uvodno predavanje na 7. zasedanju jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino, Ljubljana 26.—27. 5. 1978

Mobilnost prebivalstva v evropskem prostoru je skozi stoletja imela najrazličnejše oblike in tudi intenzivnost. V njenem okviru gre nedvomno poseben pomen tudi gibanju prebivalstva med obema obalama Jadranskega morja, kajti trajalo je stoletja dolgo in tudi posledice tega dogajanja niso bile majhne. Z vzhodnega jadranskega področja — ne samo obalnih dežel marveč tudi širokega zalednega ozemlja — tesno povezanega z mnogimi vezmi tudi vsakdanjega življenja z nasprotno italijansko obalo, je šel tok slovanskega prebivalstva v mesta in na podeželje italijanskih dežel, mogli bi reči, od zgodnjega srednjega veka pa vse do 18. in celo do začetka 19. stoletja. Prav tako pa je v istem času stoletja dolgo trajal tudi preliv italijanskega prebivalstva predvsem v mesta na vzhodni jadranski obali, le deloma tudi v notranjosti njenih dežel. Pod temi migracijami z ene kakor tudi druge strani razumemo in zaobjemamo vse oblike prehajanja prebivalstva z ene obale na drugo in njegovo začasno ali trajno naselitev v novi sredini. Nas tukaj trenutno okupirajo migracije Slovanov v Italijo, čeprav ne bi bila nič manj zanimiva problematika tudi drugega, italijanskega dela migracij v jadranskem prostoru. Migracije Slovanov so se v vsem tem dolgem obdobju odvijale v večini primerov brez nekih večjih pretresov. Kazale so se zlasti v obliki premikov posameznikov in manjših skupin, čeprav so se Slovani selili v določenih pogojih in v določenem obdobju tudi v večjih množicah in je tedaj v kratkem času prešlo v Italijo na tisoče Slovanov.

Proučevanje migracij Slovanov v Italijo in s tem povezana problematika sta v jugoslovanski historiografiji prisotna že od okoli srede 19. stoletja dalje. Sprožilo ga je odkritje treh slovanskih naselbin v nekdanji pokrajini Molise, ki ga je v začetku 50. let 19. stoletja posredoval naši tedanji historiografiji dubrovniški književnik Medo Pučić (Orsatto Pozza) in vzbudil z njim veliko zanimanje.¹ Italijanski zgodovinarji in geografi so za te Slované vedeli že v 18. stoletju.² Poslej in vse do današnjih dni so jugoslovanski zgodovinarji posegli tudi v proučevanje teh vprašanj, čeprav se z njimi niso nikdar ukvarjali sistematično in v vsej kompleksnosti.

Celotno jugoslovansko historiografijo o migracijah Slovanov v Italijo bi mogli glede na izhodišča in obravnavane probleme deliti na tri obdobja. V prvem obdobju, ki zaobjema čas do pred prve svetovne vojne, je bila v ospredju zanimanja in proučevanja omenjena kolonija Slovanov v Molise,

¹ O. Pozza, *Delle colonie slave nel regno di Napoli* — Lettere del professore Giovanni de Robertis, v »Osservatore Dalmato« (Zadar) 1856 febr. str. 47 sl. Prim. še prevod S. Popović, *Slavenske naseobine u Neapolju*, v »Sedmica« (Novi Sad) 1856. Glej še M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, Srdj 24 (1907), str. 1107; A. Cronia, *La conoscenza del mondo slavo in Italia*. Bilancio storico-bibliografico di un millennio, Padova 1958, str. 64 sl.

² Prim. M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung IX. Wien 1911, str. 54.

čepprav so obravnavali tudi starejše slovansko naseljevanje in naselbine v Italiji. Pri tem so se glede slovanske kolonije v Molise naslonili v veliki meri na lastne raziskave tudi na kraju samem, sicer pa so problematiki sledili po italijanski zgodovinski literaturi, ki je tedaj pisala o slovanskih doseljencih in sledovih teh migracij, in še posebej po delih ruskega zgodovinarja V. Makuševa,³ ki je dalj časa zbiral gradivo v italijanskih arhivih. Prvi je to problematiko temeljiteje študiral R. Kovačić,⁴ ki je sumiral dotedanje znanje (1884). Za njim pa je omeniti predvsem J. Smodlako, J. Gelčiča (Gelčić) in M. Rešetarja,⁵ katerega dela pomenijo višek v tem obdobju, saj je obširneje zajel dotedanje znanje o migracijah Slovanov v Italijo in vsestransko opisal slovansko kolonijo v Molise. Čepprav so rezultati teh proučevanj znanstveno v precejšnji meri še danes veljavni, je vendar v njih prihajala do izraza tudi romantična nacionalna navdušenost, kazala so se srbsko-hrvatska trenja okoli izvora doseljencev in tudi nacionalne težnje. Tako je J. Smodlaka pisal: »Samo što nastaje pitanje, vrijedi li se zauzeti, da oni tamo (v Molise) sačuvaju jezik. Mnogi će reći, kad su u Italiji, nek se pretope u prave Talijane; što prije, to bolje. Ja stvar shvaćam s drugog kraja. Onamo živi pet tisuća naše braće, pet tisuća dobrih i poštenih naših rođaka. Izgube li jezik, za nas kao da su umrli: pa jer rođacima želim život, a ne smrt, cijenim, da bi ih trebalo poduprijeti u času kad su pregnuli, da postanu živa uđa naroda, kome su, premda zapušteni i zaboravljeni, sačuvali vjeru kroz petnajst pokolenja.«⁶ Poleg tega pa je prihajala do izraza v tem pogledu tudi povsem trezna presoja, ki jo je formuliral M. Rešetar: »...naši su kolonisti pre svega Talijanci, koji vole svoju novu domovinu... U to njihovo narodno talijansko osjećanje ne smije niko s naše strane dirati, pa kad bi se i moglo — ali uvjeren sam da se ne bi nikako moglo — bio bi pravi grijeh, kad bi ko htio da ih odbije od njihovog italijanskog osjećanja.«⁷

Posebej je omeniti poseg slovenskih zgodovinarjev v to problematiko. Ob proučevanju poselitve Slovencev in utrditve slovensko-italijanske etnične meje so podrobneje obravnavali tudi poselitev slovenskih kmetov-kolonistov v Furlanijo in nastanek kakih 70 tamkajšnjih slovenskih vasi.⁸

V drugem obdobju, ki obsega ne samo čas med obema vojnama, ampak tudi po njem, in seže s svojo tematiko časovno celo še v tretje obdobje, so raziskave slovanskih migracij, njih sledov in ostankov neposredno v Italiji stopile v ozadje. Med drugim tudi zavoljo politične situacije se je proučevanje prvenstveno naslonilo na gradivo iz domačih arhivov, ker so bili pač le ti dostopni; odtod tudi omejitve na vprašanja, ki so jih oni odpirali. Zato je tedaj na eni strani porasel interes za proučevanje zgodovine pri-

³ Naj tu navedem le nekaj italijanskih avtorjev: A. Baldacci, D. Comparetti, J. Aranza, G. Vegazzi-Ruscilla, L. A. Trotta, A. Rolando, V. di Giovanni, L. d'Addabbo, E. Troilo, G. Leo in drugi. Od del V. Makuševa pa zlasti O Slavjanah moliskavo grafstva v južnoj Italiji, v Zapiski imperatorskoj akademii nauk 18 (1870), Sanktpetersburg, str. 31 sl.; isti, Italijanski arhivi, v Zbornik imperatorskoj akademii nauk 8 (1872), Sanktpetersburg; isti, Monumenta historica Sclavorum Meridionalium I., Warszawa 1874, zlasti str. 195–204.

⁴ R. Kovačić, Gli Slavi serbi dell'Italia, v Ricordi 1 (1884) Ancona; isti, Srpske naseobine u Južnoj Italiji. Prvi izveštaj, v Glasnik srpskog učenog društva 62 (1885), str. 273 sl.

⁵ J. Smodlaka, Ostanci jugoslovenskih naseobina u donjoj Italiji, v Hrvatska Misao 3 (1903/4), str. 750 sl.; isti, Posjet apeninskim Hrvatima, Zadar 1906 (tudi v koledarju Svačić za leto 1906). Prim. k temu še poročilo J. Barać, Hrvatske kolonije u Italiji, Split 1904; J. Gelcich, Colonie slave nell'Italia meridionale, v Il Dalmata, št. 25–27 (Zadar), 1908, izšlo je nato tudi kot samostojna publikacija v Zadru 1908; M. Rešetar, Slovenske kolonije o. c., str. 1105 sl.; isti, Die serbokroatischen Kolonien o. c., str. 1 sl.

⁶ J. Smodlaka, Ostanci o. c., str. 755 sl.

⁷ M. Rešetar, Slavenske kolonije o. c., str. 1109.

⁸ Prvi je o tem pisal S. Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882, ki je trdil, da so te naselbine nastale še v času poselitve od 7. stoletja dalje. Samostojno je problem obdelal v Slovenske naselbine po Furlanskem, v Ljubljanski zvon 3 (1883), str. 53 sl., 122 sl. in 188 sl. To tezo je zavrnil in pravilno postavil problem Fr. Kos v reviji Kres 2 (1882), str. 446–7.

morskih mest, ob čemer so poudarjali na eni strani migracije v ta mesta in njihova ozemlja v zvezi z gospodarskimi (in pozneje še bolj s Turki povezanimi) vzroki. Na drugi strani pa so ob že obstoječi literaturi o problematiki suženjstva v jugoslovanskih deželah⁹ posebno pozornost v historiografiji posvetili problemu prodaje sužnjev iz jugoslovanskih dežel prek primorskih mest italijanskim trgovcem in prehajanju ubogih in lačnih v služabništvo v Italijo. Na te probleme sta opozorila še posebej z izdajami virov najprej G. Čremošnik¹⁰ in nato M. Dinić.¹¹ O teh dveh aspektih migracij so pisali v tem obdobju sorazmerno mnogi avtorji.¹² Med drugimi je posegel na to področje, uporabljajoč predvsem objavljene vire Čremošnika in Dinića, tudi najboljši poznavalec tega vprašanja v Sredozemlju belgijski zgodovinar Ch. Verlinden,¹³ a pisali so o tem tudi italijanski avtorji (npr. Teja, na katerega se naslanja tudi Verlinden). Proučevanja so bila zavoljo značaja virov precej enostranska in so problematiko migracij le parcialno zajemala. Zdi se tudi, da je ob snovi sami prihajalo do prevelikega poudarjanja bedne usode slovanskega življa, ki sta ga suženjstvo in služabništvo pripeljala v last oziroma odvisnost italijanskih in drugih gospodarjev.

V tretjem, neposrednem obdobju, ki ga moremo postaviti le za dve desetletji nazaj, so postala izhodišča jugoslovanske historiografije v proučevanju migracij mnogo širša.¹⁴ Spremenjeni politični in drugi odnosi, ki so pripeljali do odprtih meja in iskrenega sožitja med obema jadranskima sosedama, so namreč ustvarili pogoje za novo, poglobljeno delo na tem področju. Na eni strani je jugoslovansko zgodovinopisje v raziskave o mi-

⁹ Prim. B. Petranović, O robstvu po srpskim spomenicima i štatutima primorskih dalmatinskih gradova, v Rad JAZU 16 (1871), str. 59 sl.; K. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters, Wien 1899, str. 68 sl.; K. Jireček — J. Radonić, Istorija Srba III, Beograd 1923, str. 120 sl.; C. Truhelka, Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u doba prije Turaka, v Glasnik zemaljskog muzeja 13 (1901), str. 91 sl.; isti, Još o testamentu gosta Radina i o patarenima, prav tam 25 (1913), str. 363 sl.; S. Novaković, Trgovanje bosanskim robljem u srpskim državama srednjeg vijeka, v Prosvjeta 9 (1913), str. 46 sl.; J. Tadić, Trgovina robljem u Dubrovniku u XV veku, v Politika br. 8084, 1930 nov. 4; isti, Otkupljivanje roblja u Dubrovniku, v Politika št. 8129, 1930 dec. 22; I. Božić, Turska i Dubrovnik u XIV i XV veku, Beograd 1952, zlasti 326 sl.

¹⁰ G. Čremošnik, Istoriski spomenici Dubrovačkog arhiva. Kancelarijski in notarski spisi, Beograd 1932; isti, Nova istorijska građa iz Dubrovnika. Novitates musei sarajevoensis, Sarajevo 1933; isti, Kancelarijski i notarski spisi 1278—1301, Zagreb 1951.

¹¹ M. Dinić, Iz Dubrovačkog arhiva III, Beograd (SANU) 1967.

¹² G. Čremošnik, Istoriski spomenici i notarski spisi od 1278 do 1301 g., Beograd (SANU) 1932; M. Dinić, Trg Drijeva i njegova okolina, v Godišnjica N. Čupića 47, Beograd 1938, str. 145 sl.; D. Kovačević-Kojić, O naselju Drijeva i njegovom položaju, v Godišnjak Društva istoričara BiH 21/7 (1976), str. 29 sl.; B. Čurčić, Trgovina robljem u srednjem vijeku u Bosni i Hercegovini, Sarajevski novi list, 1941 št. 193; A. Solovjev, Trgovanje bosanskim robljem do godine 1661, v Glasnik Dravnog muzeja u Sarajevu, N. S. 1 (1946), str. 139 sl.; G. Čremošnik, Pravni položaj našeg roblja u srednjem veku, v Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. 2 (1947), str. 69 sl.; isti, Izvori za istoriju roblja i servisijalnih odnosa u našim zemljama srednjega veka, v Istorisko-pravni zbornik 1 (1949), str. 148 sl.; V. Vinaver, Trgovina bosanskim robljem tokom 14 veka u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 2 (1953), str. 125 sl.; isti, Ropstvo u starom Dubrovniku (1250—1650), Istorijski pregled 1 (1954), str. 37 sl.; D. Dinić-Knežević, Prilog proučavanja migracija našeg stanovništva u Italiju tokom 13. i 14. veka, v Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu 16/1 (1973), str. 39 sl.; P. Zivković, Mletačka trgovina bosanskim robljem u srednjem vijeku, v Godišnjak Društva istoričara BiH 21—27 (1976), str. 51 sl.; Dj. Tošić, Brštanik u srednjem vijeku, prav tam, str. 37 sl.; I. Božić, Turska i Dubrovnik u XIV i XV veku, Beograd 1952, str. 326 sl.

¹³ Ch. Verlinden, L'esclavage sur la côte dalmate au bas moyen âge, Bulletin de l'Institut historique belge de Rome 41 (1970), str. 57 sl.; isti, Le relazioni economiche fra le due sponde adriatiche nel basso Medioevo alla luce della tratta dagli schiavi, Congressi salentini II, Lecce 1973, str. 103 sl.

¹⁴ B. Gušić, Naše Primorje, v Pomorski zbornik I (1962), str. 51—54; F. Gestrin, Prispevek k poznavanju gradiva za slovensko zgodovino v tujini. Arhivi v Markah, v Zgodovinski časopis 18 (1964), str. 239 sl.; isti, Studentje iz jugoslovanskih dežel na univerzi v Fenu (1629—1774), v Zbornik za historiju školstva i prosvjete 2 (1965), str. 83 sl.; isti, Slovani v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434—1455), v Zgodovinski časopis 19/20 (1965/6), str. 161 sl., glej še Slavi negli organi amministrativi dei Malatesta a Fano nella prima metà del secolo XV, v Studia Picensia 36 (1968), str. 1 sl.; isti, Gospodarske povezave jugoslovanskih dežel in Italije v 15. in 16. stoletju, v Istorijski časopis 18 (1971), str. 155 sl.; isti, Mitinske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem. Viri za zgodovino Slovencev V. Ljubljana (SAZU) 1972; isti, Prispevek h kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV—XVII. stoletje), v Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962), Zagreb 1972, str. 89 sl.; isti, Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche tra Quattro e Cinquecento, Congressi salentini II, Lecce 1973, str. 87 sl.; isti, Trgovina slovenskih dežel z italijanskimi ob koncu srednjega veka in v XVI. stoletju, v Zgodovinski časopis 29 (1975), str. 45 sl.; isti, Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja, v Zgodovinski časopis 30 (1976), str. 23 sl.; isti, Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju, v Zgodovinski časopis 30 (1976), str. 269 sl.; isti, Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja, v Zgodovinski časopis 31 (1977), str. 277 sl.; M. Spremić, Dubrovnik i Aragonci 1442—1495,

gracijah Slovanov v Italijo pritegnilo v precejšnji meri gradivo iz italijanskih arhivov, ki edino oziroma prvenstveno more dati podobo življenja došlih Slovanov v Italijo. Na drugi strani pa je bistveno povečalo problematiko, ki jo v tej zvezi proučuje. Zgodovinarje namreč ne zanimajo nič več migracije same po sebi kot izoliran pojav, nanje gledajo predvsem le kot na enega izmed aspektov širokih, stoletja trajajočih zgodovinskih povezav italijanskega in slovanskega prostora na obeh straneh Jadranskega morja. Zato proučevanje gospodarskih, pomorskih in trgovskih povezav, političnih dogajanj, povezav in nasprotij na Jadranskem morju ter medsebojnih kulturnih vplivov, brez katerih stoletnih migracij Slovanov v Italijo ne bi mogli prav razumeti niti pravilno ovrednotiti. Odtod večji interes za probleme kakor so npr. kako so si v Italijo došli Slovani ustvarjali materialne osnove za življenje v krajih novega bivanja, kako in zakaj so se prilagajali novemu okolju in vključevali v novo sredino, kaj so tej sredini dali in kaj v njej etničnem otočku celo ohranili jezikovno samobitnost, zakaj so se povezovali v svoje skupnosti, ustvarjali svoje več ali manj zaključene oblike verskega in vsakdanjega življenja, a tudi kako so se zraščali in nazadnje tudi na kak način so se stapljali in izginili v množici italijanskih domačinov. Sicer pa so to vprašanja, ki so jih začeli proučevati tudi italijanski zgodovinarji, ki posegajo na isto problematiko.

Migracije Slovanov v Italijo so trajale od zgodnjega srednjega veka dalje, kakor že rečeno, in je zaradi njih prišlo v Italijo sorazmerno veliko število slovanskega prebivalstva, ki se je poseljevalo tako v mestih kakor tudi na podeželju. Seveda tok migracij vsa ta dolga stoletja ni bil enako intenziven niti se ni usmerjal v iste pokrajine niti ni imel enakih oblik in podobnih posledic. Celotno obdobje migracij moremo razdeliti na štiri dobe, katerih vsaka kaže nekatere svojske značilnosti, a druge se zopet medsebojno prepletajo.

V prvi dobi, do 12. stoletja, so Slovani prihajali na eni strani v Južno Italijo, Kalabrijo in Sicilijo (kjer se v Palermu v 10. stoletju omenjajo »Porta Scavorum«), a na drugi v Furlanijo. Prvi Slovani naj bi prišli v Južno Italijo na obale Monte Gargana že leta 642, ko naj bi po Pavlu Diakonu poselili okolico Siponta.¹⁵ Nato pa je njihove prihode povezovati s političnimi in vojaškimi razmerami na jugu Italije od frankovskega časa dalje in zlasti od medsebojnih bojev Bizantincev, Arabcev in Normanov dalje. Ne da bi se v zvezi s tem spuščali v nadrobnosti, naj vendarle poudarimo naslednje. Slovani so v tem času prihajali sem kot vojaški element tako na bizantinski kot arabski (ter so iz Sicilije prehajali tudi v arabsko španijo) in pozneje normanski strani. Toda prav tako moremo trditi, da so prihajali sem tudi kot kolonisti, čeprav ne vemo, na čigavo pobudo in kdo jih je pripeljal. Dejstvo pa je, da so Normani že v zadnji tretjini 11. stoletja iz Dalmacije privedli veliko ljudi v Južno Italijo in da se v 11. stoletju omenjajo Slovani okoli Barija. Vsekakor so od 10. stoletja dalje Slovani poselili precej obsežna območja na Monte Gargano, na njegovi severni in južni obali. Iz treh listin samostana Sancta Maria nelle Tremiti iz 11. stoletja moremo soditi, da njihovo število ni bilo majhno,

Beograd 1971, str. 190 sl., 202 sl., 291 sl.; isti, La famiglia De Florio de Manfredonia, Italica Belgardensis 1 (1975), str. 248 sl.; isti, Dubrovnik /Raguse/ et la Sicile postbyzantine, v Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik 5 (1977), str. 379 sl.; M. Sunjić, Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420—1463, v Historijski zbornik 14 (1961), str. 119 sl.; isti, Dalmacija u XV stoljeću, Sarajevo 1967; isti, O migraciji »de partibus Sclavonie« u Markama do polovine XV stoljeća (Ancona), v Radovi 8 (1974/5), str. 487 sl.; D. Dinić-Knežević, Migracija stanovništva iz bližeg zaledja u Dubrovnik u XV veku, v Jugoslavanski istorijski časopis 13 (1974), str. 19 sl.

¹⁵ P. Diakon, MGH, Scriptores, Hannover 1878, str. 125.

saj so imeli svoja središča (Siponto, Devia na Monte d'Elio), načelovali so jim mnogi v listinah imenovani župani, bili so lastniki zemlje, ki so jo podarjali zgoraj imenovanemu samostanu.¹⁶

Poselitev slovenskih kmetov v Furlanijo pa je bila tesno povezana s kolonizacijsko vneto oglejskih patriarhov po končanih madžarskih navalih. Ti so imeli na slovenskih tleh veliko zemljiško posest (bili pa so tudi cerkveni poglavarji velikega dela slovenskega ozemlja) in da bi dvignili opustošene pokrajine ob »ogrski cesti« (strata Hungarorum), so naseljevali slovenske koloniste v Furlanijo. Na podlagi večjega števila listin in toponimov moremo trditi, da je do 12. stoletja nastalo sredi romanskega življa okrog 70 slovenskih vasi. Naselbine so bile grupirane zlasti na črti Gradisca—Palmanova, na področju med Palmanovo, Vidmom (Udine) in Codroipo, dalje na črti od Belgrado ob Tagliamento do Codroipo, vzhodno od Vidma (Udin) in v Karniji. Te vasi so imele slovenska imena ali pa so se označevale po prebivalcih slovenskega rodu (npr. Gorizzo, Goricizza, Lonca, Gradisca, Belgrado, Sella, Sclabonica, Schiavonesco, Sclavons, Sanctus Vitus de Sclabonibus, Paslan de Schivonesco itd.). Vendar se te vasi, ki medsebojno niso bile sklenjene, sredi romanskega življa niso mogle dolgo obdržati. Najkasneje v 15. stoletju, ko se je okrepil vpliv Benetk na tem ozemlju, so se vasi romanizirale in nanje spominjajo le še toponimi, ki jih je romansko, furlansko prebivalstvo obdržalo.¹⁷

V drugem obdobju migracij, to je v 13. in 14. stoletju, so se bistveno spremenili motivi, ki so vodili Slované v Italijo, čeprav ni prenehal kolonizacijski aspekt migracij in so tudi kot vojaki Slovani verjetno še vedno prihajali v Italijo. Živahne trgovske in pomorske povezave mest na obeh straneh Jadranskega morja, ki so se v tem obdobju ustvarjale in ki so se kazale tudi v številnih medsebojnih trgovskih pogodbah od konca 12. in začetka 13. stoletja dalje — pri čemer gre Dubrovniku posebno mesto¹⁸ — so odpirale nove možnosti za občasno in trajno migracijo. Če k temu dodamo še, da so bolj razvite italijanske dežele potrebovale tudi vedno več delovne sile v mestih in na podeželju, smo nakazali že poglavitne spodbude, to je gospodarske vzroke za migracije. Marsikak trgovec in pomorščak pa tudi obrtnik, ki so bili najbolj mobilni in prilagodljivi, je v italijanskem mestu pognal korenine in si pridobil status prebivalca ali celo meščana in ostal v Italiji, podobno kakor so italijanski in dalmatinski in drugih mestih na vzhodni obali.¹⁹ Nižje plasti prebivalstva so polnile nesamostojna delovna mesta ter opravljala tudi razne priložnostne in vojaške službe v mestih. Mnogi so najprej polnili mesta na vzhodni obali Jadranskega morja od Trsta do Ulcinja, kamor so prihajali že tedaj tudi iz globokega zaledja (Bosna, Srbija),²⁰ in so šele pozneje ob priložnosti odhajali prek morja. Gnala sta jih v to pogosto lakota in revščina, a tudi trenutna stiska. Tako so Dubrovčani leta 1378, ko se je v mestu zopet nabralo veliko beguncev, odločili, da bodo nekaj beguncev prepeljali v Apulijo (»qui poterunt ire

¹⁶ B. Gušić, Naše Primorje o. c., str. 51 sl.; V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Zagreb 1922; isti, Dodatci str. VI; M. Spremić, Dubrovnik /Raguse/ o. c., str. 379 sl.

¹⁷ M. Kos, K postanku slovenske zapadne meje, v Razprave znanstvenega društva 5 (1923), str. 336 sl.; isti, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, str. 149 sl.; B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda 2, Ljubljana 1965, str. 142 sl.

¹⁸ Poleg del B. Krekića in F. W. Carter glej P. Matković, Trgovinski odnošaji između Dubrovnika i srednje Italije, v Rad JAZU 15 (1871), str. 8 sl.; J. Lučić, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII stoljeću, v Pomorski zbornik 5 (1967), str. 447 sl.; isti, Pomorsko-trgovački dometi Dubrovnika u XIII stoljeću, v Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962), Zagreb 1972, str. 156 sl.; isti, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću, v Rad JAZU 359 (1971), str. 133 sl.

¹⁹ Prim. J. Lučić, Gli stranieri a Ragusa nel medioevo, v Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo 13—15 (1971/3), str. 345 sl.

²⁰ D. Dinić-Knežević, Migracije stanovništva o. c., str. 36 sl.

in Apuliam«), druge pa iz svojega mesta izgnali. Podobno so se odločili tudi leta 1384, ko naj bi po sklepu dubrovniškega sveta v Italijo odpeljali 130 ljudi, a druge naj bi zaprli.²¹

Morda je tako razložiti kolonije Slovanov, ki so že leta 1333 imeli svojo cerkev sv. Vida v Terra Otranto oziroma so imeli v Vasto cerkev S. Nicolo degli Schiavoni, ki so jo šele leta 1638 porušili, in ki so že leta 1375 imeli svojo bratovščino Slovanov v Recanati.²² Tudi v Fanu so bili Slovani že v prvi polovici 14. stoletja, vsekakor na njihovo postojanko leta 1429 opozarjajo slovanski člani bratovščine sv. Mihaela.^{22a} V Palermu pa se že okoli leta 1270 omenjajo posamezni Slovani.²³

Mnoge pa je že v tem obdobju pritegovalo podeželje. Po nekih podatkih so bila slovanska naselja v Abruzzih že v 13. stoletju,²⁴ a 1313 se pri Otrantu omenja vas Sanctus Vitus de Sclavonibus, ki se je šele 1863 preimenovala S. Vito dei Normani.²⁵ Na italijansko stran jih je največkrat gnala lakota in stiska, toda proti koncu 14. stoletja tudi še strah in beg pred Turki. Kolikšen je bil seveda obseg te migracije ni trenutno mogoče reči ničesar določnejšega.^{25a}

Poleg tega pa so imele migracije v tem obdobju še dva aspekta. Gre na eni strani za prodajo sužnjev v Italijo in na drugi za stopanje v služabniški odnos. Vzrok za tovrstne migracije gre prvenstveno iskati v pomanjkanju delovne sile, kar viri izrecno tudi poudarjajo.²⁶ Prodajali so sužnje v Italijo v mnogih dalmatinskih mestih od Dubrovnika do Zadra, posebej znano mesto za prodajo sužnjev pa je bilo tudi ob ustju Neretve. Po izvoru so bili sužnji ali iz ozemelj samih mest ali so prihajali iz zaledja, kjer je šla Bosni s »patareni« poseben prostor. V suženjstvo so padali ljudje po rojstvu, mnogi so bili iz raznih vzrokov, tudi lakote, v suženjstvo prodani ali so se sami prodali, veliko pa so jih trgovci in njihovi posredniki tudi zajeli in spremenili v sužnje. Že v prvi polovici 14. stoletja začne trgovina s sužnji upadati, a z raznimi ukrepi proti koncu 14. in v začetku 15. stoletja so jo še bolj omejili. Na mesto suženjske delovne sile je pri odhajanju v Italijo stopilo služabništvo. Čeprav tako kakor med sužnji tudi med služabništvom prevladujejo ženske, se vendar število moških povečuje. Posredniško vlogo pa še vedno v precejšnji meri opravljajo trgovci. Pogodbe za služabništvo se glase na krajšo ali daljšo ali celo tudi doživljenjsko dobo proti relativno nizkemu plačilu. Za gospodarje je bila to celo cenejša delovna sila kakor pa nakup sužnja. Vendar je skrajna beda gnala ljudi prek morja v Italijo, od kjer se praviloma niso več vračali, zlasti velja to za ženske, ki so se pogosto poročale tudi z dotami, ki so jim jih dali gospodarji.

Po konkretnih podatkih, ki jih imamo zlasti za Dubrovnik, bi mogli zaključiti, da je pod tema dvema oblikama migracij prišlo v Italijo na tisoče in tisoče Slovanov iz jugoslovanskih dežel. Z njimi so se polnila zlasti mesta od Benetk²⁷ do južne Italije in Sicilije,²⁸ ki sta še posebej odskakovali v tem pogledu od drugih italijanskih dežel.

²¹ D. Dinić-Knežević, *Prilog proučavanja migracija o. c.*, str. 58.

²² A. Cronia, *La corosenza o. c.*, str. 63.

^{22a} Archivio di Stato — Fano (ASFa), AAC II/3 — Elezione de pubblici ufficiali 1339 f 15 — 1339 jul 31.

²³ M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien o. c.*, str. 43.

²⁴ B. Gušić, *Naše Primorje o. c.*, str. 52.

²⁵ M. Rešetar, *o. c.*, str. 32.

^{25a} Prav tam, str. 45; D. Dinić-Knežević, *Prilog proučavanja migracija o. c.*, str. 58.

²⁶ D. Dinić-Knežević, *o. c.*, str. 60.

²⁷ P. Živković, *Mletačka trgovina o. c.*, str. 51 sl.

²⁸ Trgovci, ki so kupovali sužnje, so bili iz: Ancona, Bari, Barletta, Bitonto, Bologna, Brindisi, Clarenza, Cremona, Esculi, Ferno, Firenze, Geneva, Grado, Lecce, Malfetta, Manfredonia, Mantova, Messina, Milano, Mola, Monopoli, Otranto, Pavia, Perugia, Polignano, Prato, Ravello, Rimini, Salerno, San Severo, Siena, Siracuse, Taranto, Trani, Vesti in iz Sicilije.

Vendar suženjska oblika migracij tudi še po tem času ni prenehala. O tem govore mnogi podatki. Tako naj bi Benečani, po besedah doža Mocenigo, prodali letno za okoli 30.000 dukatov sužnjev (kar je najmanj 1000 ljudi) samo trgovcem iz Milana. S turškimi vojnami se je trgovini s sužnji nudil nov vir. Islam namreč ni odpravil suženjstva in se je to v turških deželah obdržalo do konca 19. stoletja. Tako je obstajalo tudi v sedanjih jugoslovanskih deželah pod turško oblastjo.²⁹ V suženjstvo so prehajali zlasti številni ujetniki iz turških bojev na naših tleh in marsikak je nazadnje končal svojo pot v Italiji.³⁰ Turške ujetnike večinoma slovanskega izvora so prodajali v Italijo celo iz slovenskih dežel, kjer so jih posamezni fevdalci uporabljali kot delovno silo in nato prodajali naprej. Tako je grof Jurij Sigmund Paradajser leta 1674 prodal 6 ujetnikov za 690 forintov. Toda na italijanske trge so pošiljali tudi večje skupine ujetnikov. Leta 1684 je kranjski deželni glavar izdal spremni list (Passbrief) za 21 turških vojnih ujetnikov, ki so bili prek Reke odposlani v Neapelj.³¹ Toda tudi sicer se v južni Italiji še v 17. stoletju omenjajo sužnji iz balkanskih dežel. Šele po tem času izginja suženjstvo tudi v Italiji, čeprav se sledovi ohranjajo še do začetka 19. stoletja.³²

V tretjem obdobju, ki zajema čas od 15. do 17. stoletja, so dosegle migracije Slovanov v Italijo največji obseg. Poleg starih vzrokov, ki so še vedno prisotni (ekonomske vezi, beda, lakota in dr.), so dobili tedaj velik pomen tudi razni politični motivi. V prvi vrsti gre tu za prodiranje Turkov in njihovo osvajanje Balkana, kar je prihajalo do izraza že ob koncu 14. stoletja. Toda tudi ožje politično dogajanje, kakor uveljavitev beneške oblasti v Dalmaciji, kar je po letu 1420 sprožilo večje izseljevanje iz dalmatinskih mest,³³ upor v Grbalju leta 1448—1452, poznejše vojne med Benečani in Turki, je na krajši čas močno vplivalo na migracije. Pozabiti ne smemo tudi na velike premike ljudi na sedanjem ozemlju Jugoslavije — metanastazijska kretanja — v tem obdobju, ki so pospeševalno vplivala na že stoletja trajajoče izseljevanje v Italijo. Toda tudi ta intenzivnejši migracijski proces je razen najbolj izrednih in masovnih dogajanj ostajal nezabeležen v domačih virih. O velikem številu pred Turki bežečih ljudeh, o masovnih prevozih prek morja govore le sorazmerno maloštevilni, a zelo impresivni doslej znani podatki.

Naj jih tu nekaj navedemo. Po upor v Grbalju leta 1452 so ljudje masovno bežali v Apulijo z ladjami iz Dubrovnika in tudi Budve.³⁴ V letu 1453/54 je lakota gnala ljudstvo iz Bosne v Dubrovnik, kjer so iskali hrane in zasluzka. Republika je zavoljo njih sprejela posebne odloke v zaščito svojih prebivalcev.³⁵ V letih 1454/55 so Dubrovčani na svoje stroške prevažali v južno Italijo begunce, ki so bežali s posesti hercega štefana Vuk-

²⁹ A. Silajdžić, O slučajevima ropstva zabeleženim u sudskom protokolu sarajevskog kadije iz godine 1556/7, in Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ 3 (1952), str. 241 sl.

³⁰ A. Solovjev, Trgovanje bosanskim robljem o. c., str. 153 sl. I. Božić, Turska i Dubrovnik o. c., str. 226. Prim. D. Klen, Pokršćavanje »turske djece« u Rijeci u XVI i XVII stoljeću, v Historijski zbornik 29/30 (1976/7), str. 203 sl.

³¹ I. Voje, O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v XVI. in XVII. stoletju, ČZN n. s. 8 (43) 1972, str. 254 sl.; Vplivi osmanskega imperija na slovanske dežele v 15. in 16. stoletju, v Zgodovinski časopis 30 (1976), str. 12 sl.; R. Samardžić, Veliki vek Dubrovnika, Beograd 1962, str. 419 sl. in 430 sl.

³² Beneški trgovci so še leta 1661 kupili bosenske sužnje v Boki Kotorski. Bilo jih je 92; med njimi so bili ljudje iz področja Trebinja in Bileće, a tudi iz oddaljenega Jajca. Večinoma so bili žene in otroci do 15 leta starosti. Prodajali so jih v Neapeljsko kraljestvo. — Glej A. Solovjev, o. c., str. 154 sl.

³³ Prim. F. Gestrin, Migracije iz Dalmacije o. c., str. 269 sl.

³⁴ N. Jorga, Notes et extract pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle 3, Paris 1902, str. 291 op. 1.

³⁵ V. Corović, Historija Bosne, Beograd 1940, str. 508.

čiča-Kosače.³⁶ Mase beguncev so se tedaj stekale tudi v Split (mogli pa bi reči, da tudi v druga pristanišča), kjer so mestne oblasti samo 4. julija 1454 plačale dve ladji, s katerima so prepeljali 100 oziroma 76 siromašnih Bosancev v Apulijo oziroma v Marke.³⁷ Da so morale to leto iti iz Splita v Italijo večje množice Slovanov, dokazuje tudi naslednji podatek. V septembru 1454 so mestne oblasti izplačale nekemu patronu ladje ceno za tri stare fižola, ki ga je razdelil siromašnim Bosancem, ko so šli v Apulijo.³⁸ Toda begunci so z ladjami bežali tudi v Benetke in na ozemlje beneške republike: za januar leta 1455 govori vir o mnogih ženah in otrokih iz naših krajev, ki so spali pod kolonadami doževe palače in cerkve sv. Marka.³⁹

Tudi pozneje močan tok migracij slovanskega življa v Italijo ni prenehal. Po padcu Bosne 1463 in ko so bili Benečani v vojni s Turki na Moreji ter je turški pritisk na beneško Dalmacijo trajal celi dve desetletji, so begunci zopet masovno pritiskali na dalmatinska mesta. Dubrovniške oblasti so tedaj zopet sprejele sklep, da bodo begunce na svoje stroške vozile v Apulijo, Marke in beneško ozemlje. Silile pa so dubrovniške ladjarje, ki so pluli v Italijo, da so s seboj vozili tudi izseljence.⁴⁰ Naval beguncev je bil na dalmatinska mesta tolikšen, da so le-ta skušala zavreti njihov dotok na svoje ozemlje. Tako je splitski knez leta 1493 lastnikom ladij in kapitanom prepovedal prevažati ljudi v Italijo, vendar je kmalu za tem prepoved preklical in stvari so zopet tekle po starem.⁴¹ Še iz 16. stoletja imamo vesti o masovnih migracijah v Italijo. Tako so se iz zadrškega ozemlja leta 1525 in 1541 v velikem številu izselili v Marke in Apulijo.⁴²

Migracije so v tem času zajele obsežno ozemlje: ne samo prebivalstvo kopne Dalmacije, dubrovniškega, črnogorskega in drugega primorja, marveč tudi otoke, dalje v povečani meri Bosno in Črno goro in še širše zaledje, hrvatske dežele z Istro in celo slovensko ozemlje. Manj je bilo beguncev iz srbskih, pravoslavnih pokrajin. Pot v Italijo jih ni vodila samo prek dalmatinskih mest, marveč tudi prek slovenskih dežel in tamkajšnjih primorskih mest in celo po kopnem v Furlanijo (Udine). Konec 14. stoletja in dalje se javljajo v Trstu, Kopru in Piranu ljudje iz področja Zagreba in Slavonije (Krapina, Požega, Srem), a že okoli 1400 ljudi iz istih krajev srečujemo v Markah, Benetkah in beneški Furlaniji. Prek teh mest so šli v Italijo tudi ne redki prebivalci slovenskih dežel (Ljubljane, Celja, Ptuj in dr.), ki se tam označujejo z vzdevki Teutonicus, Teotonico, Tedesco, moremo pa jih spoznati tudi po imenu.⁴³ Dejstvo, da se je v tem obdobju v Dalmaciji skoraj povsem izmenjalo staro srednjeveško prebivalstvo,⁴⁴ da so se v okviru notranjih selitev cela področja v Bosni in na hrvatskem ozemlju izpraznila in nato poselila z novodošlim, tudi pravoslavnim, prebivalstvom, gre vsekakor povezovati z migracijami starega prebivalstva v Italijo.

³⁶ S. Cirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegova doba. Beograd 1964, str. 215, 219 sl.

³⁷ M. Sunjić, Prilozi za istoriju o. c., str. 137: "... pro conducendo ad partes Apulee personas 100 pauperum bossinensium pro panatico eorum..." in "... pro conducendo ad partes Marchie personas 76 pauperes bossinensium..." Glej še M. Sunjić, O migraciji »de partibus Slavonie« o. c., str. 487.

³⁸ M. Sunjić, Prilozi za istoriju o. c., str. 138: "... pro tria stadia fabe ab eo empte et date pauperibus bossinensibus qui ierunt in Apuleam."

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ R. Jeremić-J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika 2, Beograd 1939, str. 187.

⁴¹ Prim. M. Sunjić, Pomjeranja mletačkih granica u Dalmaciji i odnosi sa susjedima tokom XV stoljeća, in Godišnjak Društva istoričara BiH 15 (1966), str. 59.

⁴² M. Rešetar, Die serbokroatischen Kolonien o. c., str. 22.

⁴³ Npr. Hannes olim Vincentij de Vincentijs de Fano — ASFa, not. J. Roncoli F f 11' — 1485 sept. 6. Gregorius Petri de Idria Sclavonus — ASFa, not. P. D. Stati Q f 91 — 1501 dec. 8. Loyse Istriano Ostuni — Archivio di Stato — Brindisi (ASBr), Catasto di Ostuni del 1578 f 227, 254.

⁴⁴ J. Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslavenske zemlje. Osnovi za antropogeografiju, Beograd 1966, str. 181, 182.

Slovani so se v tem obdobju v Italiji naselili kar precej na široko, čeprav ne z veliko gostoto. Bili so v vseh italijanskih deželah vzdolž jadranske obale, v precejšnjem delu nekdanjega neapeljskega kraljestva in tudi v Rimu.⁴⁵ Ustalili so se v glavnem po mestih in v starih vaseh med italijanskim prebivalstvom. Takih naselij moremo samo v Markah naštetih vsaj sto.⁴⁶ O tem je za 15. stoletja v ankonskem distriktu podrobneje pisal kolega Šunjič. Ponekod pa so slovanski doseljenci ustvarjali tudi nova naselja ali stara povsem na novo poselili (kot npr. v Molise, kjer je nastala več ali manj sklenjena slovanska kolonija). Število Slovanov je v posameznih mestih in vaseh doseglo, vsaj za nek omejen čas, upoštevanja vreden obseg. Po zbranih podatkih moremo za drugo polovico 15. stoletja soditi, da je bilo tedaj v Fanu do 15 % slovanskega prebivalstva, podobno podobo dajejo viri za prvo polovico 16. stoletja tudi za Pesaro. A na vasi se to kaže s konkretnim navajanjem večjega števila Slovanov⁴⁷ in s pojavom slovanskega toponima. V Castro Pulverigi je bilo npr. toliko Slovanov, da se leta 1522 en del kraja označuje kot »contrata dicta da Pago«.⁴⁸ Prav tako pa moremo govoriti o večji poselitvi Slovanov po vaseh povsod tam, kjer se kot dušni pastirji javljajo slovanski duhovniki, ki jih je bilo tudi po mestih in samostanih kar precej.

V Sansepolcro je bil Jurij, sin Ivana iz Zadra že leta 1435 kaplan pri cerkvi sv. Marije.⁴⁹ Leta 1478 je ankonski škof zavoljo velikega števila Slovanov ustanovil zanje župnijo ob cerkvi San Germano.⁵⁰ V Fanu je bil leta 1502 duhovnik Jakob iz Dubrovnika, v Jesi pa leta 1540 Ivan Gallić iz Paga.⁵¹ Tudi Slovani v Rimu so imeli svoje duhovnike, zlasti pri sv. Jeronimu; tak je bil leta 1532 Aleksander Segotta iz Raba.⁵² Leta 1540 pa je bil v Montacuto blizu Ancone, kjer je bilo veliko doseljenih Slovanov v tem in v sosednjih krajih, duhovnik Jakob Skorpić iz Paga.⁵³ Zdi se, da je bila tedaj v tem kraju praksa slovanskih duhovnikov kar precej v veljavi, saj se leta 1544 kot kaplan tamkajšnje cerkve omenja Anton, sin Tomaža iz Šibenika.⁵⁴ V Polcarino blizu Ariano v Avellino pa je vaška skupnost še leta 1584 na-

⁴⁵ Bili so v deželah Furlanija (M. Sanudo je še za 16. stoletje poročal, da so se Črnogorci naselili na ozemlju beneške »terra ferma«, zlasti še v Padovi in Vicenzi — A. Cronia, o. c., str. 63 sl.; M. Rešetar, o. c., str. 18; J. Gelcich, o. c., str. 9), Emilia-Romagna, Marke, Umbrija, Abruzzi, Campobasso, Apulija, Otranto, Basilicata, Kalabrija, a tudi Caserta, Benevento in Avellino. Za Rim glej I. Crnić, Imena Slovanov in Ilir o. c., str. 12 sl.; isti, Prilozi k razpravi: Imena Slovanov in Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine, v Starine JAZU 18 (1886), str. 1 sl., isti, Još dvoje o slovanskem gostinju u Rimu izopачeno, v Rad JAZU 125 (1896), str. 1 sl.

⁴⁶ Nepopolen spisek imen krajev, sestavljen po arhivskem gradivu iz Ancone, Fana in Pesara, bi bil naslednji: Ancona, Asclano, Ascoli Piceno, Bellocchi, Bonplano, Calignano, Camburano, Cambellara, Camerino, Caminata, Candelara, Carignano, Cartoceto, Castelfidardo, Castro de Ferretis, Castro Mali, Castro Podi, Castro Pulverigi, Castro Turronibus, Cattabrighe, Centinarole, Ceresa, Cervia, Corinaldo, Crispiano, Cupramontana, Cucurano, Fabriano, Falconara, Fano, Fermo, Florencia, Fossombrone, Galignano, Ginestreto, Grotamare, Isola del Piano, Jesi, Macerata, Magliana, Marana, Marinella, Massignano, Marotta, Matelica, Mombarcio, Mondolfo, Mondovio, Montagnola, Montebucari, Monteciccardo, Montegaudio, Montegrotti, Monte Calvo, Monte Castagnetti, Monteferro, Montegallo, Monteguiduccio, Montelabbate, Monteluro, Montemarciano, Montemonico, Monte Maria, Monterado, Monte Roberto, Monte Siriano, Monte Teneri, Monte S. Vito, Monticelli, Montignano, Montigliana, Novilara, Numana, Offagna, Orciano, Orsa, Osimo, Paterno, Pergola, Petriano, Piagge, Pisiarelle, Poggio, Porto Fermo, Porto Recanati, Puzoli, Rancaglia, Recanati, Ripe, Ripalta, Roccosambacio, Ronticelli, Rosciano, Saltara, Sancto Angelo in Vado, Sancto Giorgio, Sancto Petriano, San Andrea, San Marco, San Canziano, San Constanzo, Sansepolcro, Sappanico, Scapezzano, Sassoferrato, Serbolongo, Sirolo, Torrette, Trebiantico, Urbino, Varano, Vila nuova, Vila S. Marie. Prim. M. Šunjić, O migraciji o. c., str. 489 sl.; S. Anselmi, Schiavoni e Albanesi nell'agricoltura marchigiana de secoli XIV e XV, v Rivista di Storia dell'agricoltura 1976 no 2, str. 8 sl. Po A. Cronia so podatkov o Slovanih polni vsi italijanski arhivi od Neaplja do Rima, od Firenc do Milana, od Benetk do Genove itd. (glej o. c., str. 74).

⁴⁷ F. Gestrin, Le relazioni o. c., str. 99; S. Anselmi, Schiavoni e Albanesi o. c., str. 11, 20 sl.

⁴⁸ Archivio di Stato — Ancona (ASA), not. G. Alberici 28 f 15 — 1522 febr. 8.

⁴⁹ ASFA, not. Manfredi di Borgo Sepolcro f 100 — 1435 okt. 6.

⁵⁰ N. Natalucci, Ancona attraverso i secoli I, Città di Castello 1961, str. 510; prim. S. Anselmi, o. c., str. 15.

⁵¹ ASFA, not. L. di Mastropaolo D f 244 — 1502 avg. 2; ASA, not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁵² I. Crnić, Imena Slovanov in Ilir o. c., str. 31.

⁵³ ASA, not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁵⁴ Prav tam 230 f 165 — 1544 maj 27.

stopila proti imenovanju nekega duhovnika v kraju in zahtevala, naj se imenuje duhovnika slovanskega ali dalmatinskega izvora, kakor je to bilo od nekdanj v veljavi. Vsekakor je bil leta 1549 v vasi za župnika fra Marko de Dragonitiis (Draganić), ki je nedvomno bil Slovan.⁵⁵

V marsikakšnem mestu so imeli trgovci iz vzhodne obale svoje postojanke, ponekod (npr. Ancona, Pesaro) so ustvarjali kar male kolonije z večjo ali manjšo gospodarsko močjo in vlogo.⁵⁶ Številnejši od njih so povsod bili obrtniki najrazličnejših poklicev, tudi zlatarji in tkalci. Precejšen del v pristaniških mestih naseljenih Slovanov je našel zaslužek v pomorstvu. Med njimi so bili lastniki ladij, ki so pluli za italijanske trgovce in opravljali tudi kabotažno plovbo vzdolž obale.⁵⁷ Mnogi so bili zaposleni kot mornarji in kapitani.⁵⁸ Na beneških vojaških in trgovskih ladjah (tudi na flandrijskih galejah) so slovanski mornarji sestavljali velik del, na mnogih ladjah pa celo večino posadke.⁵⁹ Ne ravno maloštevilni so bili kalafati in marangoni,⁶⁰ posamezniki pa so dobili delo tudi pri gradnji pristanišč. V Recanati je leta 1512 vodil taka dela »magister Michael Paschalis de Ragusia, architector« in za njega so vozili gradivo slovanski ladjarji.⁶¹ Za gradnjo pristanišč so zapuščali volila v svojih testamentih tudi Slovani. Tako je v Pesaru Nikolaj Luka, sin Andreja Istrana zapustil za gradnjo pristanišča 3 bolonjine.⁶² Precej večje pa je bilo število raznih delavcev (fakinov) in nosačev v pristaniščih. Pomorci in s pomorstvom povezani ljudje iz današnjih jugoslovanskih dežel so se torej na najrazličnejše načine vključevali v pomorstvo v italijanskih pristaniščih. V mestih pa se je naselila tudi množica Slovanov, ki so polnili nižja uradniška mesta,⁶³ nižja in nesamostojna delovna mesta in opravljali tudi razne priložnostne posle (ribiči, hlapci in služkinje, sli, gonjači, tovarniki, vozniki, prostitutke in dr.) in vojaške službe. Tako je v Fanu samo v letih 1434–1455 služilo okoli

⁵⁵ M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien o. c.*, str. 40 sl.

⁵⁶ Prim. F. Gestrin, *Trgovina s kožami o. c.*, str. 29 sl.; isti, *Trgovina slovenskih dežel o. c.*, str. 89 sl..

⁵⁷ Npr. Archivio di Stato — Pesaro (ASP), not. M. Paladini f 142 — 1449 maj 29; ASFa — Codici Malatestiani 107 f 2 — 1454 april 4 in f 10 — 1454 sept. 29; ASP, not. A. Milioni 19/9 f 314 in 540 — 1524 marec 12 in 1524 maj 2; Jeronim, sin Jakoba Slovana iz Recanati je prodal svojo ladjo nekemu pesarskemu meščanu. Archivio comunale di Recanati (ACR), ser. IX. Fiera, št. 1145–1567 nov. 19; ACR, ser. X. Porto, št. 1211 f 26-7 — 1602 maj 20 itd. Prim. še F. Gestrin, Prispevek k poznavanju našega pomorstva v 16. stoletju iz gradiva italijanskih arhivov (Fano) /Contributo alla conoscenza di notizie sulla nostra marineria nel secolo XVI fornite da materiale d'archivi italiani (Fano)/, v *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu* 14 (1969), str. 163 sl.; isti, K poznavanju reškega pomorstva v Markah v Italiji XV.–XVII. stol. /Contributo alla conoscenza del legami marittimi tra Rijeka (Fiume) e le Marche/, prav tam 15 (1970), str. 41 sl.

⁵⁸ Prim. za Fano: ASFa, not. P. A. Galassi U f 326 — 1485 jan. 14; not. J. Roncoli P f 9 — 1485 sept. 6, prav tam I f 71 — 1491 febr. 22, prav tam M f 231 — 1497 marec 31, prav tam P f 56 — 1502 jan. 3; ASFa, not. P. D. Stati K f 61 — 1495 febr. 4, prav tam Q f 71 — 1501 nov. 24, prav tam V f 275 — 1505 maj 10 in avg. 1, prav tam Y f 42 — 1505 jun. 25; ASFa, ser. VIII. Porto, št. 110 — 1604 febr. 26. Za Pesaro prim.: ASP, not. P. D. Ambrosi 38/24 f 100 — 1520 jan. 2 (Jakob sin Jurija iz Zadra je služil na ladji Ivana Clare iz Pesara), prav tam 38/3 f 750 — 1520 dec. 23; not. B. Fattori 20/41 f ? — 1540 sept. 14. Za Ancono prim.: ASA, not. G. Giustiniani 657 f 264 — 1530 okt. 19, prav tam 657 f 333 — 1530 dec. 17, prav tam 669 f 224 — 1535 avg. 13, prav tam 664 f 88 in 174 — 1536 april 22 in nov. 7; not. J. B. Alberici 247 f 21 in 124 — 1540 jun. 7 in 1541 nov. 4, prav tam 233 f 74 — 1543 maj 12, prav tam 230 f 89 — 1544 april 5, prav tam 235 f 274 — 1545 maj 30. Za kapitane glej op. 57. Leta 1540 je za Tomazha Frantia iz Pesara vozil kapitan Peter Schiavonus les za Termini in Giulia nuova — ASP, not. B. Fattori 20/41 — 1540 sept. 14.

⁵⁹ Prim. V. Kostić, *Dubrovnik i Engleska 1300–1650*, Beograd 1975, str. 18–20, 467–484.

⁶⁰ ASFa, not. J. Roncoli F 73' in 152 — 1486 jan. 27 in jun. 7, prav tam, S f 74, 118' in 190' — 1502 nov. 9 in dec. 28 in 1508 febr. 28, prav tam T f 22 in 116 — 1512 febr. 6 in jul. 15; not. P. D. Stati NN f 236' — 1499 okt. 10, prav tam DD f 246' — 1509 nov. 30. ASP, not. M. G. Lepri 11/23 f 82 — 1491 avg. 1; not. A. Milioni 19/2 — 1503 jan. 7; ASP, Catasto S. Terentii 21 XII e 4 f 140. ASA, not. G. Giustiniani 660 f 38, 47 in 246 — 1523 okt. 21, 1528 sept. 21 in sept. 21, prav tam 657 f 202 — 1530 avg. 30, prav tam 669 f 184' — 1535 jul. 5, prav tam 661 f 171 — 1537 avg. 31; not. J. B. Alberici 233 f 62 in 88' — 1542 jun. 9 in 1543 april 27, prav tam 230 f 305' — 1544 sept. 19.

⁶¹ ACR, ser. VII. Instrumentorum, Cod. 605 c. 32 — 1512 jul. 16. Prim. še ACR, ser. X. Porto, št. 1208 f 20', 21, 22 — 1564 avg. 20 in 29 ter sept. 6.

⁶² ASP, not. P. D. Ambrosi 38/15 f 524 — 1529 sept. 16.

⁶³ Plazarius (pizzaro), sprocanus, nuntius: Archivio comunale di Pesaro (ACP), št. 264 — Libri degli introiti e spese f 103 — 1461 febr. 28, glej še f 109; ASP, not. M. G. Lepri 11/35 f 38 in 43 — 1504 jan. 25. ASFa, not. J. Roncoli I f 376' — 1493 marec 7, prav tam, not. P. D. Stati Y f 364' — 1506 dec. 30, prav tam Z f 304 — 1507 dec. 30, prav tam BB f 265 in 355' — 1508 jul. 9 in 31, prav tam HH f 85 — 1511 avg. 30, prav tam LL f 209 — 1513 nov. 20. ASA, not. G. Alberici 29 f 33 in 69' — 1524 febr. 17 in

350 vojakov slovanskega izvora iz najrazličnejših krajev, tudi iz Ljubljane, Celja in Ptuja.⁶⁴ Takih mest, kjer so Slovani v tem obdobju služili kot vojaki, pa je bilo v Italiji nedvomno še veliko.⁶⁵

Omeniti je tudi študentsko populacijo, ki je v sorazmerno precejšnjem številu prihajala na razne italijanske univerze (Bologna, Padova, Fermo in dr.) in deloma v Italiji tudi ostajala. Vendar smo o tem še zelo malo poučeni.^{65a} Vsekakor so tudi s tem v zvezi v protireformacijski dobi nastajali posebni kolegiji za slovanske študente. V Rimu je bil že leta 1552 Collegium Germanicum-Hungarorum, a deloval je tudi Collegium Graecum za unijate, na katerem se je šolal tudi jezuit Jurij Križanić. V Bologni je v letu 1552/53 začel delovati Collegium Ungaro-Illyricum, ki ga je ustanovil zagrebški kanonik Szondy. Pozneje in za krajši čas je deloval tak kolegij tudi v Paviji. V letu 1580 naj bi bil v Loretu ustanovljen Collegio dei Schiavoni di Loreto (Collegium Illyricum), ki je deloval do leta 1782. Ocenjujejo ga kot najboljšo vadnico za slovanske duhovnike in na njem se je šolal tudi Bartolomej Kašić. Pri univerzi v Fermu, ki jo moremo za nek čas označevati kot jadransko univerzo, pa je zavoljo slovanskih študentov (natio dalmatina) zrasel Collegio Ilirico ed Albanese, ki ga je odobrila Romana sacra congregazione di propaganda fide.^{65b}

Mnogi Slovani so si v mestih pridobili status prebivalca ali meščana, ustvarili so si zagotovljeno eksistenco, marsikdo tudi celo veliko premoženje v samem mestu in okolnem podeželju, vendar v mestni družbeni vrh niso praviloma prodrli. Naglo so se vključevali v novo sredino (gospodarske povezave, medsebojne poroke, sodelovanje v javnem in verskem življenju) in se seveda več ali manj hitro stapljali z njo. Na drugi strani pa so Slovani v mestih, kjer so se zbrali v večjem številu in kamor je bil dotok iz domovine daljšo dobo živ, ohranjali tudi svoje oblike družbenega življenja, ustvarjali svoje skupnosti, ki so jih priznavale tudi lokalne oblasti, se vanje povezovali in vzdrževali tesne medsebojne vezi ter dobivali ponekod zase razne pravice.⁶⁶ Prav tako pa so po dosedaj znanih podatkih ustvarjali svoje verske (in kulturne) institucije in se ne vključevali samo v tuje. Ustanavljali so bratovščine in kongregacije, gradili so si cerkve ali kapele ali so si v mestnih cerkvah pridobili posamezne oltarje, kjer so se zbirali pri bogoslužju, kjer so dali brati maše in opravljati druge cerkvene obrede. Skušali so biti pokopani skupaj na posameznih delih pokopališča, prav tako pa so želeli imeti svoje duhovnike povsod tam, kjer jih je bilo večje število skupaj, kakor smo že videli. Vloga zgoraj omenjene slovanske duhovščine, ki je prihajala v italijanske kraje in samostane iz vzhodno jadranskih dežel ali pa je že zrasla v Italiji, pri vsem tem torej nikakor ni bila majhna.

V Anconi je že leta 1439 delovala »universitas Sclavorum«, ki se je omenjala še v 16. stoletju.⁶⁷ V Rimu je obstajala »communitas Sclavorum« verjetno že pred letom 1451, ko se omenja tudi »societas confallonorum

april 11; J. B. Alberici 242 f 69' in 208 — 1548 febr. 9 in jul. 9. Leta 1635 je bil Nikolaj Istriano »luogotenente delle milizie de Pesaro« — ASP, not. N. Montani 208/2 f 156 — 1635 maj 21. Še sredi 17. stoletja je bil Franc Schiavone berač v Brindisi (preco infrascritta civitate Brundisio) — ASB, not. T. de Ferrara 129 f 55 sl. — 1654 jul. 13.

⁶⁴ F. Gestrin, Slovani v službi o. c., str. 161 sl.

⁶⁵ Prim. Da Gaspari, Fortezze marchigiane e umbre nel secolo XV, v Archivio storico per Marche e per l'Umbria 2 (1886), str. 114 sl., 126, 135, 145, 159; S. Anselmi, Schiavoni e Albanesi o. c., str. 10.

^{65a} F. Gestrin, Studentje iz jugoslovanskih dežel o. c., str. 83 sl.

^{65b} A. Cronia, o. c., str. 193 sl.; F. Gestrin, o. c., str. 87.

⁶⁶ Prim. I. Kokuljević, Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, v Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 4 (1857), str. 347—8; R. Kovačić, Srpske naseobine o. c., str. 282; S. Anselmi, Schiavoni e Albanesi o. c., str. 8, 15.

⁶⁷ M. Rešetar, Die serbokroatischen Kolonien o. c., str. 20.

Sclavorum« v okraju sv. Petra (burgo sancti Petri), kjer so Slovani prebivali tudi okoli Angelskega gradu.⁶⁸ Ob približno istem času se omenjati »universitas Sclavorum« v Giovinazzo in v Trani v Apuliji. Skupnosti v Trani je neapeljski kralj Ferrante leta 1468 potrdil določene pravice.⁶⁹ V Trani je bilo v tem času toliko Slovanov, da so leta 1488 dobili skupaj z Grki in Albanci pravico do dveh od petnajstih svetovalcev.⁷⁰

Med najvažnejše oblike religioznega povezovanja Slovanov v italijanskih mestih gre vsekakor šteti bratovščine in z njimi povezane kongregacije, ki so jih lokalne oblasti priznavale. Najstarejša nam znana bratovščina se javlja leta 1375 v Recanati, ki ji moremo nato slediti še do konca 16. stoletja. Imenovala se je po sv. Petru (Fraternitas Sclavorum Sancti Petri Martiris) in člani bratovščine so bili po letu 1452 oproščeni podrejenosti uradi za malopridneže (officio di manigoldi).⁷¹ V Benetkah je bila bratovščina sv. Jurija in Trifuna (Scuola dalmata de' S. S. Giorgio e Trifune) že pred letom 1431; obstajala je še leta 1528, ko je zaključila z gradnjo cerkve v Calle dei Furlani v mestu.⁷² V Vidmu (Udine) je bila že od začetka 15. stoletja bratovščina sv. Hieronima; leta 1452 je dobila svoj statut in je trajala vse do konca 18. stoletja. Ta statut in obstoj do 18. stoletja kažeta, da je bila slovenska kolonija v Vidmu (Udinah) kar pomembna.^{72a}

Prav tako je bila že pred sredo 15. stoletja bratovščina Slovanov (societas confallonorum Sclavorum) v Rimu, ki so ji tam bivajoči Slovani zapuščali razne legatje. Vsekakor je bila v Rimu v letih 1478 do 1520 bratovščina Slovanov, imenovana po sv. Duhu.⁷³ Bratovščina v Fanu se je po doslej znanem gradivu prvič omenjala šele v drugi polovici 15. stoletja, čeprav je zaradi močne slovanske kolonije mogla obstajati že prej. Imenovala se je po sv. Nikolaju in tudi po sv. Luciji in je bila vezana na cerkev sv. Avgušтина in njen samostan v Fanu. Po letu 1506 je propadla in se združila z bratovščino sv. Duha.⁷⁴ Vsaj pred letom 1490 in dalje je bila bratovščina Slovanov tudi v Pesaru; imela je precejšnje premoženje in je obstajala še 1656. leta.⁷⁵ Slovanska bratovščina se javlja (1493) tudi v Lanciano (Fraternitas Sancti Hieronymi Illyricorum terre Lanciani), kjer se pri nekem popisu leta 1488 omenja 64 Slovanov in Albancev.⁷⁶ Bratovščino Slovanov zasledimo tudi v Fermo in je imela sedež v cerkvi, ki so jo imeli Fraternità, a danes nosi naziv Carmine.⁷⁷ Toda zgoraj naštetje bratovščine gotovo niso bile edine, ki so združevale Slovane. Vsekakor so se Slovani vključevali tudi v druge bratovščine v mestih, kjer so prebivali (npr. v Fanu bratovščina sv. Mihaela že od konca 14. stoletja).

Zgodaj se v posameznih mestih omenjajo cerkve in kapele, ki so jih zgradili Slovani ali so jih označevali po njih (glej zgoraj Otranto, Vasto). Cerkev z vzdevkom »de Sclabonibus« so v tem obdobju obstajale še v Brindisi, Bari, Loreto, Assisi, Bologna, Padova in v Benetkah.⁷⁸ V Pesaru so imeli Slovani svojo kapelo (Capella de li Schiavoni posita in ecclesia ca-

⁶⁸ I. Crnčić, Imena Slavjenin i Ilir o. c., str. 13. sl.

⁶⁹ Prim. M. Spremić, Dubrovnik i Aragonci o. c., str. 202.

⁷⁰ I. Kokuljević, Izvestje o putovanju o. c., str. 347 sl.

⁷¹ F. Gestrin, Versko življenje o. c., str. 279; A. Cronia, o. c., str. 63; M. Rešetar, o. c., str. 21 sl.

⁷² M. Rešetar, o. c., str. 19.

^{72a} Oko Trsta, Beograd 1945, str. 183—190 (avtorja teh strani P. Skok in S. Škerlj). Prim. še G. B. Della Porta, Toponomastica del comune di Udine, Udine 1928.

⁷³ I. Crnčić, o. c., str. 13 sl.

⁷⁴ F. Gestrin, Versko življenje o. c., str. 279 sl.

⁷⁵ Prav tam, str. 280 sl.

⁷⁶ M. Spremić, Dubrovnik i Aragonci o. c., str. 291 op. 160.

⁷⁷ F. Gestrin, o. c., str. 282.

⁷⁸ A. Cronia, o. c., str. 63, 70 sl.

thedrali civitatis Pisauri) v škofijski cerkvi že pred letom 1480, kjer je bil tudi sedež zgoraj omenjene bratovščine. Ob tej kapeli in na pokopališču katedralne cerkve so v Pesaru živeči Slovani tudi pokopavali svoje pokojnike. Večkrat naletimo na primere, ko so posamezniki v testamentih izrecno zahtevali, da jih tam pokopljejo.⁷⁹

Čeprav se je tudi marsikak v mesta doseljeni Slovan ukvarjal v celoti ali deloma s kmetijsko dejavnostjo, je vendar podeželje pritegnilo velik del slovanske migracije v Italijo. Saj je večji del doseljencev prihajal neposredno iz podeželja in so bili večji le kmečkih opravil. Zato so se usmerjali tja, kjer je na podeželju iz različnih vzrokov primanjkovalo delovne sile, kjer je število vaškega prebivalstva več ali manj upadlo in so se v opustelih krajih odprle oziroma povečale možnosti za naselitev, dalje tja, kjer se je še v tem obdobju nadaljeval proces krčenja gozdov in kolonizacije, oziroma tja, kjer so začeli v večjem obsegu meliorirati zemljišča. Seveda so se le redkokje naselili sklenjeno na večjem prostoru, kolikor ni bil sploh edini primer take poselitve Slovanov v Molise. Ustaljevali so se po vaseh praviloma posamezno ali po nekaj skupaj in majhnih skupinah, kakor so pač razmere dovoljevale in omogočale. Zato so bili raztreseni po številnih vaseh tudi daleč v notranjost italijanskih dežel.⁸⁰

Ne vemo, ali so Slovani, priseljeni na italijansko podeželje, imeli s seboj kakšno premoženje ali sredstva za življenje, vendar bi mogli trditi, da so mnogi prišli zgolj z rokami za delo in z upanjem na boljše dni. Vsekakor niso bili ravno številni primeri, da bi si takoj pridobili dovolj veliko kmečko posest. Večinoma so bili več ali manj uporabna delovna sila, ki se je na različne načine zaposlovala pri italijanskih gospodarjih. Bili so težaki, hlapci in dekle, pastirji, kravarji, svinjarji, ovčarji, kozarji, jemali so živino v rejo v obliki socide, krčili so gozd in pripravljali plodno zemljo italijanskim gospodarjem pod določenimi pogoji, jemali manjše zemljiške enote (njive, vinograde, zemljišča z oljkami in dr.) pa tudi kmetije v kolonatske odnose za omejeno število let in proti določenim obveznostim.⁸¹ Ščasoma pa so se mnogi izmed njih vsaj deloma gmotno dvignili in postali lastniki tudi večjih čred živine, ki so jo sami dajali naprej v socido, tudi novodošlim ali manj srečnim sorojakom.⁸² Pridobivali so si zemljiško posest z delitvijo novopridobljene plodne zemlje z italijanskim posestnikom, z nakupi s prihranjenim oziroma prisluzenim denarjem, z dedovanjem, z doto in dr. ter postajali lastniki večjih ali manjših površin zemlje in celo večjih posesti. Ustvarjali so si torej na podeželju svojo eksistenco in si s tem ustvarjali pogoje za neposredno vključevanje v vaško sredino; bili pa so lahko tako ali drugače v oporo sorojakom. Popolnoma nič pa zaenkrat ne vemo, kako so se ustalili tisti slovanski doseljenci, ki so se naselili sklenjeno v nekoliko večjem obsegu, kakor je to bilo s Slovani v Molise.

Tudi na podeželju je že kmalu začel med doseljenimi Slovani proces stapljanja z italijanskim okoljem. Če ne v prvi generaciji pa so se v drugi že pogosteje pojavljale po obeh spolih mešane poroke, ki so pomenile začetek tega procesa. Toda poudariti je treba, da se je mnogokje stapljanje odvijalo tudi zelo počasi, saj srečujemo ljudi slovanskega izvora tudi še po

⁷⁹ F. Gestrin, o. c., str. 280.

⁸⁰ Glej op. 46.

⁸¹ M. Sunjić, O migraciji o. c., str. 394 sl. Za kozarja prim. Archivio di Stato — Fermo (ASFe), Casseta 6, št. 270 — 1465, april 11, Casseta 2, št. 120 — 1465. Ko so Slovani krčili gozd, so žgali tudi oglje, prim.: ASFa, AAC III 10 — Gabelle 1454 f 60 — 1454, jun. 22, AACIII 11 — Generale f 23 — 1455, jun. 13, prav tam f 34 — 1455, avg. 1, glej še f 35, 69, AAC III 18 — Gabelle f 64 — 1479, avg. 4.

⁸² Prim. ASFa, not. J. Roncoli f 222 — 1486, okt. 30, I f 226 — 1492, okt. 15, Q f 384 in 392 — 1505, jan. 13 in 22, R f 207 — 1506, jan. 20, T f 91 — 1512 maj 15; prav tam not. P. D. Stati K f 197 — 1495, marec 26, N f 198 — 1499, jan. 2, R f 87 — 1502, sept. 26.

celi vrsti generacij. Hitrejši je bil ta proces vsekakor tam, kjer so sredi italijanskega prebivalstva bili le posamezni Slovani in ni bilo novega dotoka. Povsod pa je asimilacija hitro napredovala, ko je prenehal dotok slovanskega življa.

V zadnjem obdobju, ki sega tja do 19. stoletja, so migracije Slovanov v Italijo naglo upadale in prenehale, a do konca obdobja so se povsem zaključili tudi asimilacijski procesi. Upad migracij je vsekakor povezovati s počasno normalizacijo odnosov na meji med beneško Dalmacijo in turškim imperijem, s postopnim oživljanjem gospodarskih povezav med obalnim pasom in turškim zaledjem tudi izven Dubrovnika, a tudi z možnostjo poselitve odvišne populacije na vedno večjem ozemlju Vojne krajine in na ozemlju, ki ga je izpod Turkov osvobajala habsburška monarhija.^{82a}

Že proti koncu 16. stoletja je migracijski tok usihal, prenehal je biti masoven in zopet se veže na posameznike ali manjše skupine, ki prehajajo v Italijo, oziroma ni šel več tako na široko in se je usmerjal bolj le v posamezne dežele in kraje, zlasti v pristaniška mesta in vse manj na podeželje.⁸³ Tako si namreč razlagamo to, da so se posamezne institucije Slovanov, bratovščine, ohranile še v drugo polovico 17. in celo v 18. stoletje (Pesaro, Videm/Udine). Vendar o poteku razvoja v tem času nismo seznanjeni, proučevanje na to obdobje ni seglo. Vsekakor pa moremo soditi, da so po 17. stoletju migracije na podeželje hitreje ponehavale kakor v mesta. Sem so pomorske in trgovske povezave vedno znova privabliale ljudi, so ohranjale bolj živo menjavanje posameznikov.^{83a} Šele ko so ponehali tudi za te migracije godni gospodarski in politični pogoji, je dolgotrajnega procesa migracij Slovanov v Italijo konec. Do konca 18. stoletja ali celo do začetkov 19. stoletja so se slovanski elementi asimilirali z italijanskim prebivalstvom. Kot edini preostanek slovanskega življa se je ohranila majhna kolonija »naš jezik« govorečih, a italijansko čutečih ljudi v treh vaseh (Acquaviva-Collecruce /Kruč/, San Felice Slavo /Stifilić, Filić/ in Montemitro /Mundimitar/) v Molise.⁸⁴ Poleg nje neposredno spominjajo na ta zgodovinski proces, ki je zapustil posledice na obeh straneh, le še zgodovinski viri, ostanki toponomastike in deloma onomastike⁸⁵ ter posamezne slovanske besede, ki so se, posvojene, ohranile v posameznih italijanskih dialektih.⁸⁶

S tem pregledom sem skušal zajeti poglobitve rezultate jugoslovanske historiografije pri proučevanju migracij Slovanov v Italijo. Poudarim naj, da se zavestno nisem dotaknil rezultatov drugih znanstvenih področij, kot npr. zlasti umetnostne in sploh kulturne zgodovine, jezikoslovja in celo etnologije. S tem bi presegel zgodovinski okvir pa tudi svoje sposobnosti

^{82a} M. Ekmečić, Internacionalni i interkontinentalni migracioni pokreti iz jugoslovanskih zemalja od kraja XVIII vijeka do 1941, v Godišnjak Društava istoričara BiH 20 (1972/3) 1974, str. 101 sl.

⁸³ Prim. ASBr, Catasto antico di Ostuni del 1578 f 29; 81, 124, 125', 284, 335, 396, 401 in dr. Tu bilo v tem času še par ducatov Slovanov. Precej jih je še v Brindisi, prim. Archivio arcivescovile de Leo, Battesimi 1553—1596 in Matrimoni 1591. Slovani se javljajo v katastih še v 17. stoletju, prim. ASBr, Catasto antico Francavilla 1636, f 348'.

^{83a} V. Ivančević, O Dubrovčanima u Genovi u drugoj polovici XVIII stoljeća, v Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 10/11 (1962/3), str. 347 sl.; isti, Dubrovčani na sajmu u Senigalliji u 18. stoljeću, v Rad JAZU 356 (1969), str. 109 sl.; I. Mitić, Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Venecije u XVII i XVIII stoljeću, v Anali Historijskog odjela centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku 13/4 (1976), str. 117 sl.

⁸⁴ M. Rešetar, o. c., str. 49 sl.

⁸⁵ Ne gre tu samo za zgodovinske, marveč tudi za še sedaj uporabljane toponime, npr. v Furlaniji (prim. M. Kos, o. c., str. 336 sl.; O. Trsta, o. c., str. 183 sl.; P. Skok, Miklošičevo zanimanje za slovenačko toponomastiko u Furlaniji, v Slavistična revija 4 (1951), str. 107). Prav tako pa se še vedno dobe v raznih krajih omonimi po vzdevku »Slovan« (Schiavono, Sclavuccio, Dellaschiava in sl.).

⁸⁶ Prim. K. Strekelj, Zur Kenntniss der slawischen Elemente im italienischen Wortschatze, v Archiv für slawische Philologie 26/3 (1904), str. 407 sl.; Z. Muljačić, Su alcune voci italiane di origine croata, v Atti del VII Convegno del Centro per gli studi dialettali italiani, Torino 1970, str. 191 sl.; isti, Contatti linguistici fra la Croazia e l'Italia centrale e meridionale, v Congressi salentini II, Lecce 1973, str. 235 sl. in tam navedena literatura.

oziroma znanje, čeprav je jasno, da bi spoznanja teh področij močno dopolnila zgornjo podobo v mnogih pogledih. Še vedno je tudi sicer veliko nerešenih ali še ne povsem razčiščenih vprašanj. Podrobneje bi bilo treba slediti samemu migracijskemu poteku in vključevanju Slovanov v italijansko sredino ter asimilacijskemu procesu. Še pomembnejša odprta vprašanja pa se pojavljajo v zvezi z vlogo in pomenom teh migracij glede na posledice za obe sredini. Bogato arhivsko gradivo, še zlasti viri na italijanski strani⁸⁷ bodo omogočili rešitve in dali odgovore na vse te probleme in vprašanja.

Zusammenfassung

SLAWENMIGRATIONEN NACH ITALIEN. ERGEBNISSE DER JUGOSLAWISCHEN GESCHICHTSSCHREIBUNG

Unter dem Begriff der Slawenmigrationen nach Italien versteht man alle Formen des Übergangs der slawischen Bevölkerung aus den gegenwärtigen jugoslawischen Ländern nach Italien und ihre zeitweilige oder ständige Niederlassung in der neuen Heimat. Mit der Erforschung dieser Migrationen und des sich in diesem Zusammenhang herausbildenden Problemkreises befaßt sich die jugoslawische Geschichtsschreibung schon seit Mitte des 19. Jahrhunderts. Die gesamte Forschungsperiode kann hinsichtlich der Ausgangspunkte und der behandelten Probleme in drei Zeitabschnitte unterteilt werden. Im letzten, nur zwei Jahrzehnte dauernden Zeitabschnitt gingen die Historiker von der Tatsache aus, daß zwischen dem slawischen und italienischen, durch das Adriatische Meer verbundenen Raum schon seit Jahrhunderten tiefgehende historische Wechselbeziehungen bestehen.

Die ersten Slawenmigrationen nach Italien setzen schon im frühen Mittelalter ein und dauern in den folgenden Jahrhunderten an. Auf diese Weise war eine verhältnismäßig große Zahl der slawischen Bevölkerung nach Italien gezogen, um sich dort sowohl in den Städten als auch auf dem Lande niederzulassen. Natürlich war der Migrationsstrom weder durch alle Jahrhunderte hindurch gleich intensiv noch in dieselben Länder gerichtet. Er nahm weder gleiche Formen an noch hatte er ähnliche Auswirkungen. Der Verfasser schildert dann die Merkmale dieses Prozesses in jedem der vier Zeitabschnitte, in die er die Slawenmigrationen nach Italien geteilt hat. Die Migrationen ließen schon seit dem 17. Jahrhundert nach und hörten wenigstens Anfang des 19. Jahrhunderts völlig auf, als sich die slawischen Elemente mit der italienischen Bevölkerung assimiliert hatten. Als einziger Überrest des slawischen, durch Migrationen zugewanderten Volkes, hat sich eine kleine Kolonie der zwar »unsere Sprach« sprechenden, doch italienisch fühlenden Leute in drei Dörfern im Molise-Gebiet erhalten.

⁸⁷ Prim. A. Cronia, o. c., str. 74; L. Lume, Le fonti documentarie marchigiane per lo studio dei rapporti fra le due coste adriatiche, Congressi salentini II, Lecce 1973, str. 209 sl.; P. di Bari, Gli archivi della provincia di Bari per la storia delle relazioni tra le due sponde, ibidem, str. 227 sl.; V. Makušev, Italijanske arhivi i hranjščiasja v nih materiali dlja slavjanskoj istorii, v Zapiski imperatorskoj akademii nauk 16/2, 19/2, Peterburg 1870 in 1871; Fr. Rački, Rukopisi tičući se južno-slovenske povjesti u arhivih srednje i dolnje Italije, v Rad JAZU 18 (1872), str. 205 sl.

Darja Mihelič

ŽENA V PIRANSKEM OBMOČJU DO SREDE 14. STOLETJA

Leta 1974 je pri Srpski akademiji nauka i umetnosti (Posebna izdanja, knj. 469) izšla disertacija Dušanke Dinić-Knežević z naslovom »Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku«. Razprava ima sicer res težišče na Dubrovniku, prikazuje in primerja pa tudi položaj žene v Srbiji, deloma pa tudi v Bosni in še nekaterih dalmatinskih mestih v tem času. O delu je pred leti izšlo poročilo v Zgodovinskem časopisu,¹ vendar zaenkrat še nisem zasledila poskusa primerjave ali dopolnitve te teme za Slovensko primorje. Piranski arhiv hrani v listinah, testamentih, notarskih in vicedomskih knjigah precej gradiva tudi za študij življenja in položaja žene v srednjeveškem Piranu in okolici. Ta prispevek ni plod sistematičnega zbiranja gradiva o tej temi, ampak izvira iz podatkov, zbranih z vidika neagrarnega gospodarstva v Piranu v 13. in prvi polovici 14. stoletja, pri čemer so le minimalno zajeti testamenti, dotalni instrumenti in popisi premoženj. Ker pa bo na študijo, ki bo sistematično raziskovala položaj žene po vseh virih, ki jih hrani Piranski arhiv, gotovo treba še precej dolgo čakati, tudi tale prispevek kot dopolnilo omenjenega dela ne bo odveč.

Položaj žene je v srednjem veku v večini Evrope narekovala najvplivnejša institucija tedanjega časa — katoliška cerkev v skladu z verskimi nauki in učenjem katoliških mislecev in filozofov. V času nastajanja krščanstva je bil položaj žene v starem Orientu nezaščiten tako glede njenega sožitja z zakonskim partnerjem, kot tudi glede njenih premoženjskih pravic, pri čemer pa je bila izraelska žena še na slabšem kot egipčanska in babilonska.² Ena od misli, ki so jo v srednjem veku še nadalje gojili in razvijali, je bila misel apostola Pavla, ki je v svojem pismu Efežanom priporočil ženam, naj bodo poslušne do svojih mož, v pismu Korintčanom pa je poudaril, da ni bil moški ustvarjen zaradi ženske, ampak ženska zaradi moškega.³ Eden izmed skrajnih izrazov tovrstne miselnosti je bila trditev nekega škofa, ki so ga sicer nato drugi škofje podučili in pomirili, na koncilu v Mâconu leta 585., češ da »mulierem non posse hominem vocitari« (ženska se ne more nazivati človek).⁴ Krščanstvo je ženo cenilo na duhovnem področju, medtem ko ji sociološko niti na svetu niti v cerkveni skupnosti ni priznavało enakovrednosti z moškim. Tomaž Akvinski je npr. skupaj z Aristotelom le v moškem videl popolnega človeka, žena pa mu je predstavljala le ponesrečen primer moškega.⁵ P. Milhoffer meni, da institucionalizacija razmerja obeh spolov, ko materialna osnova omogoči, da žena preide v moževo posest, predstavlja bistven znak začenjajoče se civilizacije in odločilno točko v zgodovini zatiranja žene. Seveda je v taki skupnosti hišni oče tisti, ki ima popolno oblast v hiši in skoraj absolutno avtoriteto

¹ Antonija Glas, ZČ 29, 1975, 168—70.

² dtv-Lexikon, Die Bibel und ihre Welt 2, Bonn 1972, 496—7, 500—01.

³ Ef. 5, 22; Kor. 1, 11, 9.

⁴ Heinrich Finke, Die Frau im Mittelalter, Kempten—München, 1913, 82.

⁵ Thomas in Gertrude Sartory, Strukturkrise einer Kirche, Vor und nach der Enzyklika »Humanae vitae«, München 1969, 13—14.

nad ženo in otroki.⁶ Ostanki absolutne patriarhalno-gospodarske zgradbe družine so ohranjeni v precejšnji meri še do danes,⁷ medtem ko je patriarhalna dediščina in podcenjevanje vloge žene v preteklosti še do danes izpričana v jezikih, kjer naziv »človek« zajema samo moške ali kjer je beseda »moški« postala sinonim za človeka.

To pa so v glavnem teoretične osnove, na katerih lahko le delno ocenjujemo stvarni položaj žena. Zanimivejša in realnejša slika vloge in položaja žena se nam razkrije, če si ogledamo konkretne primere nastopov žena v zakonu, gospodarstvu in družbenem življenju. Taka slika nam za piransko območje pokaže precej živahno aktivnost žena na različnih področjih življenja, iz česar bi skoraj lahko sklepali, da je srednjeveška praksa prekoračila marsikatera tedanja teoretična pravila in se ravnala po načelih, ki jih je pravno normiral šele kasnejši čas.

Zapise o mladih Pirančanih je najti v redkih omembah, ko starši dajejo otroke v uk ali službo, v testamentih, popisih premoženj sirot, omenjeni so, kadar varuhi zanje sklepajo pogodbe ali se v njihovem imenu pojavljajo pred podestatom, da razsoja o njihovem imetju.

Redki so zapisi, ki pričajo o postopanju staršev z otroki; videti je, da so starši z otroki precej svobodno razpolagali: lahko so jih dajali v najem kot delovno silo,⁸ fante so dajali včasih v uk za obrtnike.⁹ Nekaj je primerov, ko so starši zadolženi učitelju (doctori gramatice), ki uči njihovega sina (za hčere takih primerov nisem zasledila).¹⁰

Oboji, fantje kot deklice, imajo pravico dedovati premoženje in nepremičnine.¹¹ Pri zapuščinah staršev ni opaziti kakih izrazitih prioriteten pravic bratov pred sestrami. Po umrlem roditelju dedujejo oboji. Testamenti kažejo primere, ko je del premoženja, ki ni posebej zapisan drugim, zapuščen sinovom in hčeram.¹² Pač pa kaže drugačno sliko glede pravice razpolaganja z zapuščino testament Artuika, sina Alberika de Artuico iz 26. I. 1287.¹³ Tu so sicer enakovredno upoštevani vsi otroci; ob smrti enega od njih pred polnoletnostjo se njegov del zapuščine deli med ostale otroke ne glede na spol (kar je tudi sicer običajno določilo oporok). Ta testament pa vsebuje še posebno klavzulo: »Sic dicte filie mee nuberent, tunc dicta bona deveniant in filio meo Alberico«. ¹⁴ To pomeni, da so v tem primeru hčerke s poroko izgubile pravico razpolaganja z dediščino v korist brata. Treba pa je pripomniti, da oporoke vsebujejo zelo raznolika določila o razpolaganju z dediščino; iz enega samega primera (edinega te vrste, ki sem ga v tem obdobju zasledila) nikakor ne moremo izvajati kakršnihkoli splošnih sklepov o zapostavljenosti ženskih potomk v primerjavi z moškimi.

Za čas mladosti sirote obeh spolov, ki jim umre eden od staršev, dobijo varuhe, ki skrbijo zanje in za njihovo premoženje. Tutor je običajno

⁶ Petra Milhoffer, *Familie und Klasse, Ein Beitrag zu den politischen Konsequenzen familialer Sozialisation*, Frankfurt am Main 1973, 55–56.

⁷ Petra Milhoffer, n. d., 60.

⁸ Instrument iz 11. IX. 1328 sporoča, da je mati prejela polovico plačila »nomine pensionis filii sui«, VK (vicedomska knjiga) 2 iz 1328–9, f. 120; 17. IX. 1291 pa srečamo primer strica, ki daje za šest let v najem svojo nečakinjo, hčer svojega brata, za hrano in obleko, NK (notarska knjiga) 6 iz 1289–92, f. 73.

⁹ Listina iz 2. X. 1288 kaže primer staršev, ki dajeta sina v uk za čevljarja; enak je primer Marince Slave de Castignolo iz 17. XII. 1328, ki tudi daje sina v uk za čevljarja, VK 2 iz 1328–9, f. 179–80, ter primer žene, ki daje sina v uk krojaču iz 22. XI. 1339, VK 8 iz 1338–40, f. 220'.

¹⁰ Primer iz 12. VII. 1328, VK 2 iz 1328–9, f. 84'.

¹¹ Naj navedem le dva primera dedovanja deklic: testament Petra Petenarija iz 28. VII. 1290 razen volil, ki so naštet v prvem delu listine, zapušča premoženje in nepremičnine hčerki Boni, NK 6 iz 1289–92; oporoke Sophye, žene gospoda Riçota iz Pirana iz 22. I. 1302, zapušča hčeri Suriani hišo s pritliklinami do morja, NK 15 iz 1301–11, f. 3–3'.

¹² Testament Iohannis Ausilline iz 8. VII. 1285, NK 2 iz 1284–8, f. 19–9'; tudi testament Leonarda Sclava iz 3. II. 1301 med dediči upošteva sinove in hčere v enakovredni vlogi, NK 15 iz 1301–11, f. 5–5'.

¹³ NK 2 iz 1284–8, f. 43'.

¹⁴ Ko se moje hčerke omožijo, naj tedaj omenjeno imetje preide na mojega sina Artuika.

preživeli od staršev, kolikor pokojni za svoj del premoženja ni v testamentu določil drugega varuha.¹⁵ Če ostanejo otroci brez obeh staršev, jim tutorja določi podestat.¹⁶ Varuhi so dolžni v 30 dneh popisati premoženje otrok, nato pa morajo skrbeti, da to premoženje, če ni določeno drugače, ostaja nespremenjeno brez dobičkov in izgub.¹⁷ Ne glede na to, ali gre za fanta ali za dekle, otrok pod skrbništvom ne sme brez dovoljenja tutorja odtujiti dela premoženja. Dekle se sicer sme poročiti z 12, fant s 14 leti in v zakon prinesiti svoje imetje. Tudi oporoko smeta napisati, za odtujitev premoženja brez dovoljenja podestata pa mora osirotelo dekle počakati še tri, fant pa še štiri leta.¹⁸

Dejstvo, da v nekem oziru fant s 14 leti velja za odraslega, potrjuje tudi »sacramentum sequiti«, prisega zvestobe, ki so jo moški potomci članov velikega sveta (pri čemer je šlo tudi potomstvo po materinem očetu¹⁹) morali v tej starosti izreči podestatu.²⁰ Od deklet česa takega niso pričakovali, kar že samo po sebi kaže na razlikovanje obeh spolov po javnopravni vlogi, ki jima je poslej v družbi dodeljena.

Odrasle žene, ki jih srečujemo v virih, so samske, poročene in vdove. Za preučevanje večje ali manjše pomembnosti, ki so jo moški ali ženske v družbi uživali, so zanimiv vir poimenovanja Pirančanov, ki so pogosto označeni s sorodstvenimi vezmi do svojih bližnjih. Samske ženske se običajno imenujejo po očetu,²¹ poročene po svojem možu,²² vdove po pokojnem možu.²³ Tudi moški se ne glede na stan pogosto imenujejo po očetu,²⁴ čeprav srečujemo tudi primere, ko se moški potomci imenujejo po materah,²⁵ babicah²⁶ in celo taščah.²⁷ Kadar se imenujejo sinovi po materah, gre pogosto za primere, ko jim je oče že umrl. Posebej zanimivi pa so slučajji, ko so moški poimenovani po svojih ženah.²⁸ Tak primer večkrat nastopi, če je mož doseljenec od drugod, žena pa domačinka; to pa ni vedno nujno, saj srečamo tudi slučaje, ko sta tujca oba, pa se mož vseeno imenuje po ženi.²⁹ Primeri, ko okolica kot razpoznavni znak k moževemu imenu dodaja ženino, gotovo pričajo, da v teh slučajih vloga žene ni podrejena.

Položaj žene v zakonu nam osvetli preučevanje odnosa obeh zakoncev do skupnega premoženja. Pred obredom sklenitve zakonske zveze so se običajno starši, lahko pa tudi drugi bližnji sorodniki bodočih mladoporočencev pogodili za višino dote, ki naj bi jo prinesel v zakon kateri od zakoncev.

¹⁵ Omenjeni testament Artuika, sina Alberika de Artuico npr. za tutorja in izvršilca oporoke imenuje pokojnikova starša.

¹⁶ Camillo de Franceschi, Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358, Venezia 1960, knj. 7, pogl. 23, str. 100.

¹⁷ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 25, 24, str. 55–6.

¹⁸ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 26, str. 101.

¹⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 1, pogl. 17, str. 34.

²⁰ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 1, pogl. 2, str. 19–21.

²¹ Npr. Maria, filia quondam Mengolini Leonardi Sclavi iz Pirana, instrument iz 8. VI. 1330, VK 2 a iz 1330–1, f. 31'.

²² Npr. domina Blanca, uxor Simoni Dogle iz Umaga, instrument iz 8. I. 1292, NK 8 iz 1292–3, f. 2.

²³ Npr. domina Beatrice, uxor quondam ser Sclavoni Biloni iz Pirana, instrument iz 28. V. 1328, VK 2 1328–9, f. 53.

²⁴ Npr. Zarusus, filius quondam Catarini del Umbrea iz Pirana, instrument iz 15. IV. 1325, VK 1 iz 1325–6, f. 29.

²⁵ Npr. Antonius, filius Bilixance, instrument iz 25. IV. 1290, NK 6 iz 1289–92, listič vstavljen med f. 14' in 15; Georgius calegarius, filius Iacomine iz Pirana, instrument iz 4. III. 1335, VK 4 b iz 1334–5, f. 226.

²⁶ Npr. Dominicus, nepos quondam Milice, instrument iz 1. II. 1291, NK 6 iz 1289–92, f. 45.

²⁷ Npr. Rigucius genero Marine Sclave iz Pirana, instrument iz 17. VI. 1325, VK 1 iz 1325–6, f. 60'.

²⁸ Npr. Tomas, vir Stehanie, instrument iz 9. VI. 1286, NK 1 iz 1282–7/9, f. 71'; Leonardo, vir Beatrice, instrument iz 22. VIII. 1286, NK 3 iz 1284–9, f. 9; Federicus, qui fuit de Friulo, vir Agnexe, instrument iz 20. VII. 1328, VK 2 a iz 1330–1, f. 110; Stephanus Sclavus, vir Čanette, instrument iz 11. VI. 1335, VK 5 iz 1335–6, f. 49.

²⁹ Npr. Adamus Furlanus, maritus Dominice Furlane, instrument iz 1. II. 1331, VK 2 a iz let 1330–1, f. 105.

Take pogodbe v večini primerov sicer res zavezujejo le nevestino stran, niso pa redki primeri, ko tudi ženina mati daje določeno imetje za doto svojega sina.³⁰ V doto so se dajale nepremičnine kakor tudi premičnine, obleka in denar. Za priložnost prihoda v možovo hišo (»pro honoranča pedes scalarum«³¹) se je mož ali njegova stran običajno zavezal ženi kupiti oblačilo (»epitogium«, »tunico«, »mantellum«, »cappo« ali »gonello«). V notarskih in vicedomskih knjigah je najti precej vpisov takih, kakor tudi dotalnih pogodb. Obljuba dote namreč ni veljala, če ni bila zapisana v javnem instrumentu.³² Izjemen primer, ki priča, da dota ni prav vselej obvezna, je dotalna pogodba iz 13. XII 1288; določa namreč, da nevesti ni treba v zakon prinesiti ničesar, od skupno pridobljenega imetja pa bo vsakemu od obeh zakoncev pripadla polovica.³³ Določba o polovici imetja, ki ga zakonca imata ob sklenitvi zakonske zveze ali si ga pridobita v zakonu, se opira na posebno ustanovo, ki v Piranu lahko velja za premoženje zakoncev. To je takozvana »fraterna compania« ali »fraterna societates«, bratska družba. Večkrat je omenjena ob dotalni pogodbi, ko mož ženi obljubi »esse cum ea frater et soror de bonis quod ipse habet« (biti z njo brat in sestra z imetjem, ki ga sam poseduje),³⁴ možno pa je tudi, da se eden od zakoncev odloča zanjo šele po smrti svojega zakonskega partnerja (gl. spodaj). Taka družba povezuje oba zakonca v skupni in enaki lastniški pravici do vsega imetja (vsakemu od obeh pripada polovica), ki ga imata ob sklenitvi zakonske zveze. kakor tudi do tistega, ki si ga pridobita v času skupnega življenja. Sam izraz »fraterna societates«, ki predstavlja odnos zakoncev do skupnega premoženja z nazivi »brat«, »sestra«, pa omogoča sklepanje tudi nazaj: na enake lastniške pravice bratov in sestra do skupnega premoženja.

Da je v zakonu žena ohranila precejšnjo samostojnost glede soupravljanja premoženja, ki ga posedujeta z možem, priča precej zapisov. O tem, da premoženje ni enostavna celota, s katero upravlja le eden od zakoncev, pričajo primeri, ko žena jamči za moža,³⁵ saj bi bilo sicer njeno poroštvo za upnika brez vrednosti, dalje tisti, ko žena daje dovoljenje možu za prodajo dela premoženja, da bi se iz izkupička plačali njegovi dolgovi; mož ji je v takih slučajih dolžan nadoknaditi škodo s tem, da ji da v zameno del svojega imetja.³⁶ Kolikšen del premoženja, ki ga mož porabi za izplačilo lastnih dolgov, pripada ženi, omenja instrument iz 22. II. 1338, kjer žena zahteva in dobi odškodnino za dva vinograda, ki sta do polovice pripadala njej »virtute matrimonii initi ad usu provincie Istrie, que appellatur frater et soror«.³⁷ Primeri, ko je mož dolžan povrniti ženi vrednost polovice dolga³⁸ ali pa je žena dolžna povrniti možu vrednost polovice dolga,³⁹ pomenijo, da je bila zadolžitev sklenjena v imenu obeh zakoncev, pri čemer je bil v prvem slučaju dolg vrnjen iz ženinine, v drugem pa iz moževe imovine. Za samostojnost ženininega nastopanja v razmerju do moža je zanimiv tudi primer družbe z živino (»socide«), ki jo skleneta zakonca skupaj, ki pa določa, da se

³⁰ Tak je npr. vpis o doti, ki jo daje svojemu sinu vdova domina Verera, iz 16. VIII. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 7—8.

³¹ Prim. instrument iz 22. XI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 104'.

³² Camillo de Franceschi, n. d., knj. 8, pogl. 25, str. 115.

³³ NK 2 iz 1284—8, f. 54'.

³⁴ Npr. instrument iz 15. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 68—8'; dalje instrument iz 5. XI. 1292, NK 6 iz 1289—92, f. 75—5'.

³⁵ Npr. instrument iz 14. IV. 1285, NK 2 iz 1284—8, f. 11'; dalje instrument iz 29. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 126—7.

³⁶ Npr. instrument iz 21. I. 1329, VK 2 iz 1328—9, f. 208.

³⁷ »zaradi zakona, sklenjenega po običaju dežele Istre, ki se imenuje brat in sestra«, VK 7 iz 1337—8, f. 187.

³⁸ Npr. instrument iz 19. I. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 43'; dalje instrument iz 27. I. 1329, VK 2 iz 1328—9, f. 214.

³⁹ Npr. instrument iz 24. I. 1337, VK 6 iz 1336—7, f. 194—4'.

dobiček deli mednju na polovico,⁴⁰ primer, ko si mož izposoja in se zadolžuje pri lastni ženi,⁴¹ kakor tudi tisti, ko žena na dražbi kupi možev vinograd.⁴²

Zanimivo je preučevanje statutarnih določb glede upravljanja imetja s strani obeh zakoncev. Tu mož nikakor ni povsem samostojen. Statut določa, da mora mož, ki se zadolži brez soglasja žene in ne da bi ona položila roko na listino,⁴³ plačati dolg iz lastne imovine. Naslednje določilo statuta prepoveduje zadolževanje žena brez soglasja podestata.⁴⁴ Statut iz leta 1307 zahteva poleg tega še soglasje dveh ali treh ženinih sorodnikov,⁴⁵ kar pa statut iz leta 1332 opušča.⁴⁶ Pri teh odredbah gre za »securitas«, varnostno odredbo, ki skuša zaščititi ženino premoženje pred možem, hkrati pa ženo tudi omejuje v samostojnem nastopanju v poslovnem življenju.⁴⁷ Statut skuša zaščititi ženo in njeno premoženje pred moževim »vplivom« tudi pri pisanju testamenta. Določa namreč, da ženin testament, kolikor je napisan za življenja moža, velja le, če je bil zapisan pred enim od njenih najbližjih ali pred podestatovim pooblaščencom. Dejstvo, da je bilo potrebno v statut vnesti tovrstne odredbe, gotovo priča, da je mož marsikdaj poskušal ženo s silo oškodovati. Statut določa, da sme mož svobodno, brez ugovaranja žene, zapustiti konje in orožje, žena pa obleke in pasove.⁴⁸ Medtem ko statut iz leta 1307 v toliki meri ščiti koristi ženine strani, da onemogoča ženi, ki umre brez potomcev, zapustiti možu prek polovice svoje dote,⁴⁹ pa je bila ta omejitev v statutu iz leta 1332 odpravljena in sme žena brez potomcev poslej možu zapustiti celotno doto.⁵⁰

Če se je za življenja obeh zakoncev bratska družba moža in žene konkretno manj omenjala, pa pogosto srečujemo odločitve v zvezi z njo v testamentih. Tudi to ima svoj vzrok v statutu, ki določa, da mora ovdoveli zakonec v enem mesecu po smrti moža oz. žene izbrati, ali hoče biti s preminulim v bratski družbi po običaju piranske zemlje in po obliki instrumentov, sklenjenih izmenoma med njima.⁵¹ Če se preživeli odloči »esse frater et soror vel soror et frater« za imetje, pridobljeno od poroke v času skupnega življenja s pokojnim, se vsak dolg umrlega plačuje iz premoženja, ki je bilo v bratski družbi. Če preživeli to odkloni, potem je vse imetje, pridobljeno v času skupnega življenja, proglašeno za last umrlega in se deli po določilih njegovega testamenta. Če žena umre pred možem, se mora pred smrtjo odločiti, ali želi biti z možem v bratski družbi,⁵² kar spet ščiti ženine pravice glede razpolaganja z imetjem. V virih srečujemo primere testamentov, ki zapuščajo imetje s pogojem, da bo vsak od zakonskih partnerjev obdržal svojo doto:⁵³ določilo o doti včasih velja le za preživelega zakonca.⁵⁴ Viri izpričujejo tudi odpovedi vdov dolgovom in dobičkom, ki so jih od poroke

⁴⁰ Instrument iz 10. VI. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 33.

⁴¹ Instrument iz 16. VI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 39^a.

⁴² Instrument iz 29. IV. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 19.

⁴³ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 18, str. 73: »si ... uxor eius non posuerit manum in carta«.

⁴⁴ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 74.

⁴⁵ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 74; prim. instrument iz 15. I. 1331, ko žena s soglasjem sorodnikov proda vinograd za izplačilo moževih dolgov, seveda pa dobi zato pravico, da si to vsoto vzame iz njunega skupnega imetja, VK 2 a, iz 1330—1, f. 94.

⁴⁶ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 5, pogl. 19, str. 167.

⁴⁷ O tem priča sodni spor o oddaji »hostarie« v najem: Ricotus jo je sprejel od občine, a jo dal nato dalje Algeriji, ženi Guillelmi hosterii. Tu je nedvoumno omenjeno, da se ona brez dovoljenja podestata ne bi smela zadolžiti niti prevzeti najema hosterie: instrument iz 7. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 119.

⁴⁸ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 9, str. 95.

⁴⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 10, str. 96.

⁵⁰ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 10, str. 168.

⁵¹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 12, str. 96.

⁵² Et si mulier moritur ante virum suum, elligat partem si esse vult cum viro in fraterna societate ... ante quam decedat de hac vita (gl. op. 51).

⁵³ Prim. testament Margarie, uxoris Valtrami, qui dicitur. Força iz 20. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 69^a.

⁵⁴ Npr. testament Petri, filii quondam Petri Plax iz 1. VII. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 66^a.

do smrti pridobili njihovi možje, ter izjave, da želijo ohraniti le polovico skupnega premoženja, ki sta ga zakonca imela ob sklenitvi zakonske zveze.⁵⁵

Žena nastopa ob otrocih kot dedinja po možu, pogosto se premoženje otrok, ki umro brez dedičev, vrne k njej.⁵⁶ Pač pa kaže drugačno sliko že prej omenjeni testament Artuika, sina Alberika de Artuico, ki določa, da otroci in žena dedujejo po četrto imetja, Artuikova starša pa pol. Delež otroka, ki umre pred polnoletnostjo, pripade ostalim otrokom, če pa pomro vsi, pripade vse njihovo imetje starima staršema, ki sta tudi varuha otrok in izvršilca oporoke.

Že omenjena statutarna odredba o zadolževanju žena velja seveda tudi za vdove in samske ženske; glede pisanja testamentov pa zanje ne srečamo kakih posebnih omejitev verjetno zato, ker se njihovo sorodstvo ni čutilo ogroženo v svojih pretenzijah na njihovo dediščino. Vdove so se lahko vnovič poročile; tako je npr. Galdruda, žena čevljarja Dominika Zorcella, vdova po Guidu Scorgni,⁵⁷ pa Marcelina, žena Marka, sina pokojnega Adalgerija Tagliacoço iz Pirana, vdova po piranskem notarju Penciju Terisii⁵⁸ ipd.

Statusne razlike med ženami iz Pirana in okolice pregledani piranski viri le skopo nakazujejo. Večina žena ob svojem imenu nima dodatnih vzdevkov, ki bi pričali o premoženjski ali družbeni diferenciaciji. Precej pa jih vendar nosi pred imenom vzdevek »domina« (gospa).⁵⁹ Ob imenu žene piranskega podestata je notar pripisal vzdevek »nobilis domina domina«.⁶⁰

Namig na najnižji sloj in ostanke nesvobode nam daje statut s prepo-vedjo prodaje kristjana ali kristjanke brez dovoljenja podestata,⁶¹ kar nakazuje možnost prodaje nekristjanov, v primeru podestatove soglasnosti pa celo kristjanov. Prisotnost nesvobodnega sloja v praksi potrjuje primer, ko mati-vdova s sinovoma ob soglasju obeh snah osvobodi deklo Dominiko in hlapca Iohanesa in njune sinove »ab omni vinculo servituti« (vsake vezi podložnosti)⁶² in omemba ženske, ki je »servicialis« Garoffola Goyne.⁶³

Med obe omenjeni skrajnosti bi lahko uvrstili ostale vloge, v katerih so nastopale Pirančanke po pričevanju pregledanih virov iz 13. in prve polovice 14. stoletja. Sem bi lahko šteli redovnice,⁶⁴ pekarice,⁶⁵ o katerih vsebuje posebno odredbo tudi statut. Ta namreč poleg drugih določil o pekovskem poklicu zahteva, da pečejo v Piranu kruh za prodajo le pekarice, ki jih določijo podestat in njegovi sodniki.⁶⁶ Posredno je imenovana tudi možnost, da ženske sprejemajo v najem hostarijo.⁶⁷

Sodelovanje žena v gospodarstvu je problem, ki smo ga načeli že z zgornjo poklicno strukturo, v kateri so v pregledanih virih nastopale piranske žene. Pirančanke so sicer največkrat omenjene v zadolžnicah, kjer se ena stran obvezuje drugi v določenem roku vrniti neko vsoto, ki je bila prejeta

⁵⁵ Npr. instrument iz 18. IX. 1330, instrument iz 7. XII. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 58', 78'.

⁵⁶ Prim. testament Marci Rubel iz 27. IX. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 49'—50'.

⁵⁷ Instrument iz 10. VI. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 66'.

⁵⁸ Instrument iz 22. I. 1336, VK 5, 1335—6, f. 150—50'.

⁵⁹ Npr. domina Asuenxa, filia Adalgerii Rufi, instrument iz 16. VIII. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 7; domina Auxelenda, uxor Alberici notarii iz Pirana, instrument iz 16. VIII. 1328, VK 2 iz 1328—9, 109'; dona Beatrice, uxor quondam domini Slavoni Biloni, VK 2 iz 1328—9, f. 53.

⁶⁰ Instrument iz 20. III. 1339, VK 8 iz 1338—40, f. 152'.

⁶¹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 4, pogl. 1, str. 60.

⁶² Instrument iz 15. XI. 1286, NK 2 iz 1284—8, f. 39.

⁶³ Instrument iz 5. XII. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 77'.

⁶⁴ Npr. domina Perera monaca v instrumentu iz 4. IX. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 99'; Sperança here-mita v instrumentu iz 1. II. 1338 iz let 1337—8, f. 179'.

⁶⁵ V instrumentu iz 15. VI. 1284 sta omenjeni vdova Iema quondam Almerici Cresencii in njena hči Čaneta, ki prevzameta četrtino pancogollarie, NK 2 iz 1284—8, f. 1; instrument iz 8. VII. 1290 omenja pekarico Marofu quondam Bardi, NK 6 iz 1289—92, f. 27; v instrumentu iz 19. VII. 1290 nastopata mož in žena, Tomadus Gisle in Odolaxa, ki se udinjata za peka, NK 6 iz 1289—92, f. 29; v instrumentu iz 8. X. 1336 srečamo Catarino fornario, VK 6 iz 1336—7, f. 158.

⁶⁶ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 8, pogl. 27, str. 115.

⁶⁷ Z omenjeni primer Algerije, ki se je protipravno zadolžila in vzela v najem hostario, instrument iz 7. IX. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 119.

na posodo; za takimi omembami nekoliko zaostajajo tiste, kjer žene nastopajo v zvezi s kreditno trgovino. Predmet kreditne trgovine, v kateri sem v tem času zasledila sodelovanje žena, so žito (pšenica, rž, proso, sirek), bob, vino, olje, sol, kože, tkanine (barhant, sukno, platno) ipd.

Pogosto trgujejo s takozvanim »vinum viaticum«, vinom, ki ga odjemalec prodaja v drugih krajih, po povratku pa ženam izplača vnaprej dogovorjeno vsoto. Žene so imele možnost vložiti kapital za določen čas v trgovanje; v določenem roku jim je partner vrnil kapital s polovico dobička.⁶⁸ Redki so vpisi zadolžnic ženskam kot upnicam za barke.⁶⁹ Tudi sledovi aktivnega poseganja v obrt so zelo skromni: primera Blanče, žene pokojnega Rainerija iz Pirana, ki naroči Marinu, sinu pokojnega Mingha de Portullis, da ji prinese doge in dele za dno pri izdelavi sodov,⁷⁰ sta prava redkost. Pogostejše so žene omenjene v zvezi s solinami: nastopajo kot kupci solin,⁷¹ omenjene so kot lastnice solin,⁷² kot družabnice pri solinah;⁷³ soline lahko oddajajo v najem »ad medietatem«, pri čemer jim pripade polovica pridobljene soli.⁷⁴ Nastopajo tudi kot lastnice delov »piscarie«, kjer so ribiči lovili ribe.⁷⁵

Pirančanke se pojavljajo pri kupčevanju z nepremičninami kot kupci⁷⁶ in kot prodajalke.⁷⁷ Poročene žene so udeležene pri prodaji nepremičnin skoraj redno v zvezi s svojimi možmi,⁷⁸ pogosto pa možje kar sami prodajajo nepremičnine v svojem in v imenu svojih žena;⁷⁹ če z nepremičninami trgujejo poročene žene same, delajo to v glavnem po volji svojih mož, včasih pa tudi sorodnikov.⁸⁰ Žene so dajale⁸¹ in jemale⁸² v najem hiše ter sprejemale desetine hiš za 29 let v liberalični zakup;⁸³ lahko so najemale vinograde in jih obdelovale »ad medietatem«, na takozvani spolovinarski način, pri katerem jim je pripadlo pol letnega pridelka.⁸⁴ Skupaj z možem,⁸⁵ vdove pa lahko tudi samostojno,⁸⁶ so bile udeležene pri pogodbah o socii, družbi z živino, ki traja nekaj let in v kateri ena stran investira živino, druga pa zanjo skrbi; načini sprotne in končne delitve naturalnih dobrin kakor tudi živega prirastka so lahko različni.

Pri nastopanju žena v gospodarstvu je treba omeniti, da glede na delež po stanu v virih največkrat nastopajo vdove, mnogo manjkrat pa po-

⁶⁸ Iz 29. I. 1331 je primer, ko domina Almerigota, žena pokojnega ser Lappi Peroni iz Firenc, daje Pirančanu Franciscu Zucharinu 300 liber malih denarjev za dve leti, da bo s tem trgoval na piranskem območju, potem pa ji vrnil kapital in polovico dobička ali škode, VK 2 a iz 1330—1, f. 100.

⁶⁹ Npr. instrument iz 31. VII. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 50; dalje instrument iz 20. XI. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 102.

⁷⁰ Prvi je iz 29. XI. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 155', drugi pa iz 14. VI. 1337, VK 7 iz 1337—8, f. 66.

⁷¹ Npr. instrument iz 9. V. 1330, VK 2 a iz 1330—1, f. 22.

⁷² Npr. instrument iz 13. II. 1326, VK 1325—6, f. 152; ženske lastnice solin nastopajo še v instrumentih iz 6. XII. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 182; dalje iz 21. IV. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 30'.

⁷³ Npr. instrument iz 22. IV. 1290, NK 6 iz 1289—92, f. 21'; dalje tistega iz 13. I. 1326, VK 1 iz 1325—6, f. 141'.

⁷⁴ Tovrstne pogodbe so naslednje: 12. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 28'; 18. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 29'; 20. V. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 48; 26. V. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 50.

⁷⁵ Prim. podatek iz 23. I. 1287, NK 3 iz 1284—9, f. 9.

⁷⁶ Tak je instrument iz 10. I. 1287, NK 2 iz 1284—8, f. 42'.

⁷⁷ Žena v taki vlogi nastopa v instrumentu iz 8. IV. 1291, NK 6 iz 1289—92, f. 55.

⁷⁸ Npr. Aldigarda, uxor Ingaldei, filii quondam domini Siluestri, ki v takem instrumentu nastopi 12. VI. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 27'.

⁷⁹ V instrumentu iz 21. XI. 1288 npr. mož prodaja del vinograda, ki pripada njemu in ženi, NK 2 iz 1284—8, f. 52'—3.

⁸⁰ Žena prodaja svoje premoženje in nepremičnine z odobritvijo svojega moža npr. 15. X. 1288, NK 2 iz 1284—8, f. 50—50', z odobritvijo svojih sorodnikov pa prodaja poročena žena svoj del vinograda v instrumentu iz 15. I. 1331, VK 2 a iz 1330—1, f. 94.

⁸¹ Npr. instrument iz 4. VIII. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 81'.

⁸² Npr. instrument iz 10. III. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 5'.

⁸³ Barbora uxor quondam Pelegrini de Viglia npr. 22. V. 1328 sprejme na ta način v zakup desetino hiše od svojega sina, VK 2 iz 1328—9, f. 57.

⁸⁴ Prim. instrument iz 13. IV. 1291, NK 7 iz 1291, f. 8.

⁸⁵ Npr. instrument iz 26. III. 1285, NK 2 iz 1284—8, f. 11; dalje tisti iz 13. III. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 3.

⁸⁶ Taka je npr. pogodba iz 10. VIII. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 82; dalje tista iz 6. X. 1338, VK 8 iz 1338—40, f. 86.

Tabela I

Upniki, prodajalci na kredit										Dolžniki, kupci na kredit													
neporoč. ženske		poroč. ženske		skupaj ženske		zakonski pari		moški		skupaj		neporoč. ženske		poroč. ženske		skupaj ženske		zakonski pari		moški		skupaj	
število oseb	2	2,1 %	—	2	2,1 %	—	94	96	97,9 %	30	34	20	4	2,6 %	13,3 %	20	202	256	78,9 %	100,0 %	100,0 %		
1284	2	0,4 %	—	2	0,4 %	—	473	475	99,6 %	44	50	32	6	8,9 %	10,1 %	6,5 %	411	493	83,4 %	100,0 %	100,0 %		
število oseb	6	2,8 %	—	6	2,8 %	—	211	217	97,2 %	16	20	10	4	0,7 %	3,4 %	1,7 %	552	582	94,9 %	100,0 %	100,0 %		
1325	6	0,6 %	—	6	0,6 %	—	940	946	99,4 %	23	27	12	4	1,6 %	1,8 %	0,8 %	1433	1472	97,4 %	100,0 %	100,0 %		
število oseb	14	8,8 %	1	15	9,4 %	1	144	160	90,0 %	13	16	6	3	1,2 %	6,2 %	2,3 %	236	258	91,5 %	100,0 %	100,0 %		
1336	18	5,4 %	1	19	5,7 %	1	310	330	940,0 %	15	18	6	3	4,2 %	5,0 %	2,0 %	332	356	93,0 %	100,0 %	100,0 %		

Tabela II

Prodajalci nepremičnin							Kupci nepremičnin					
	neporoč. ženske	poroč. ženske	skupaj ženske	zakonski pari	moški	skupaj	neporoč. ženske	poroč. ženske	skupaj ženske	zakonski pari	moški	skupaj
1284	število oseb	—	—	—	3	7	10	—	—	—	10	10
					30 %	70 %	100 %				100 %	100 %
	število nastopov	—	—	—	3	9	12	—	—	—	10	10
1325	število oseb	7	—	7	6	38	51	3	—	3	52	55
		14 %		14 %	12 %	74 %	100 %	5 %		5 %	95 %	100 %
	število nastopov	7	—	7	6	41	54	3	—	3	60	63
1336	število oseb	9	6	15	8	35	58	4	1	5	46	53
		16 %	10 %	26 %	14 %	60 %	100 %	7 %	2 %	9 %	87 %	100 %
	število nastopov	12	6	18	8	37	63	5	1 %	6	52	60
	19 %	9 %	28 %	13 %	59 %	100 %	8 %	2 %	10 %	3 %	87 %	100 %

ročene žene, za katere so verjetno poslovne zadeve opravljali njihovi zakonski partnerji. Le-te so žene pogosto tudi uradno imenovala za svoje zastopnike,⁸⁷ čeprav je (seveda redkeje) lahko vloga tudi zamenjana: da žene nastopajo kot prokuratorke svojih mož.⁸⁸ Precej je tudi primerov skupnih nastopov obeh zakoncev.

Področji, ki sta v pregledanih virih zastopani z največjim številom instrumentov, sta denarni posli (zadolžnice) in kreditna trgovina. Medtem ko so za nekatera leta v obravnavanem obdobju viri ohranjeni v zelo skromnem številu, pa so sorazmerno bogato in enakomerno porazdeljeni skozi vse leto v letih 1284, 1325 in 1336. Če osredotočimo svoje opazovanje na ta tri leta, nam strukturo oseb, ki se pojavljajo v denarnih poslih in kreditni trgovini, kaže tabela I.

Kot je razvidno iz nje, se v virih daleč največkrat pojavljajo moški sami, medtem ko neporočene ženske nastopajo večkrat kot zakonski pari in poročene ženske. Razlika med številom oseb, ki se pojavljajo v virih, in številom njihovih nastopov nastaja zato, ker nekatere osebe nastopajo v vlogi upnikov oz. dolžnikov po večkrat. Medtem ko število žena, ki se udeležujejo kot upniki oz. prodajalci na kredit po omenjenih treh letih procentualno narašča, pa odstotek žena, ki si izposojajo ali kupujejo na kredit, niha. K rubriki moških upnikov oz. prodajalcev na kredit je treba pri letu 1284 omeniti, da se v več kot polovici primerov (kar 256-krat) pojavlja en sam človek, Martinus Lugnanus iz Caorla; podobno vlogo ima kot upnik leta 1325 Johannes, sin Cursija iz Firenc,⁸⁹ ki se pojavlja v virih, zajetih v tabelo, kar 419-krat. Zneski, za katere se zadolžujejo ali jih posojajo žene samostojno, ne odstopajo navzdol od povprečja pretežne višine posojil oz. dolgov moških.

Tudi pri trgovini z nepremičninami se kot kupci in prodajalci največkrat udeležujejo moški, število nastopov neporočenih žena je le malo večje od števila nastopov zakonskih parov, poročene žene pa so spet na zadnjem mestu. Ta razmerja prikazuje tabela II, po kateri je razvidno, da delež žena kot prodajalcev in kot kupcev nepremičnin po pregledanih treh letih raste.

Glede pravnega položaja žena lahko ugotovimo, da se je vdova kot poročena žena lahko pojavljala pred sodiščem, kjer je razsodba včasih padla v njeno,⁹⁰ včasih pa v korist nasprotne strani.⁹¹ Da je žena pred sodiščem lahko nastopala v vlogi tožiteljice kakor tudi obtoženke priča primer dveh žensk, ki se pravdata pred sodiščem 31. I. 1337.⁹² Žene za urejanje svojih pravnih zadev pogosto imenujejo zastopnike (prokuratorje), čeprav niso redki primeri, ko tudi same za druge prevzamejo tako vlogo.⁹³ Ilustracija za ženin pravni položaj so tudi njeni nastopi v vlogi tutorke, varuške otrok. Piranski statut določa,⁹⁴ naj bi v načelu veljalo pravilo, da je tutor otrok preživeli od staršev, če pokojni ni s testamentom določil drugače. Za mater — varuško otrok — ta člen predvideva še dodatno omejitev: varuštvo sme imeti »donec caste vixerit viduata« (dokler bo zdržno živela kot vdova), sicer podestat določi primernejšega skrbnika. Našla sem celo primer, ko je

⁸⁷ Prim. instrument iz 11. IV. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 27'.

⁸⁸ Prim. instrument iz 15. VI. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 57.

⁸⁹ Prim. Janez Peršič, Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348), Kronika 23, 1975, 141; isti, Družina florentinskih bankirjev Soldanieri in Piran, Kronika 25, 1977, 12.

⁹⁰ Npr. instrument iz 18. XI. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 156'.

⁹¹ Npr. vpis iz 9. X. 1334, VK 4 b iz 1334—5, f. 163.

⁹² To sta domina Clara, uxor Ambrosii Dominici Paiarii in domina Garofola, uxor quondam Vitali Lupi iz Pirana, VK 6 iz 1336—7, f. 191.

⁹³ Prim. naslednje instrumente: iz 4. IX. 1289, NK 6 iz 1289—92, f. 9—9'; iz 8. V. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 44'; iz 10. VIII. 1339, VK 8 iz 1338—40, f. 191.

⁹⁴ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 7, pogl. 23, str. 100.

očetov testament očitno določil za varuha stara starša in je šele sodišče odločilo, naj za otroka do starosti dveh let skrbi njegova mati; tej je za hrano in stroške dosojena odškodnina iz deključnega imetja.⁹⁵ Ta primer pa je dokaj izjemen, saj so sicer žene v večini primerov v testamentih določene za tutorke otrok in (so)izvrševalke (komisarke) oporok.

Ženine pravice pri razpolaganju s premoženjem, ki tudi prikazujejo njen pravni položaj, smo si ogledali že prej.

Bistvene značilnosti glede položaja žena ostajajo nespremenjene tudi, ko se žene postarajo. V virih srečujemo matere, ki so preživele svoje otroke in so omenjene kot komisarke njihovih testamentov in tutorke vnukov.⁹⁶ Starejše žene so gotovo v precejšnji meri zastopane tudi med tistimi, ki so pisale oporoke. Starši poročenih otrok so včasih za svoje nadaljnje življenje poskrbeli na dokaj svojstven način: Leonardus Scaculla se je npr. dosmrtno udinjal pri svojem zetu in hčeri; zavezal se je, da bo njegovo imetje po smrti pripadlo njima, razen vsote 10 soldov velikih denarjev, ki jih sme svobodno zapustiti.⁹⁷ Če so na ta način postopali moški, ki so še lahko delali, pa je spet drugačen primer domine Blance, žene Simona Dogle iz Umaga, ki daje za dve leti vnuku v obdelavo svoje vinograde, za povračilo pa želi od njega hrano in obleko.⁹⁸

Skrb za starše, ki ne bi mogli primerno živeti, kaže tudi statut, ki nalaga sinovom in hčeram dolžnost, da jih v takem primeru podpro.⁹⁹

Za zaključek nam preostaja še primerjava položaja žena v Dubrovniku (kot ga izpričuje omenjena razprava) in v Piranu.

Oglejmo si področje zakona in položaja obeh partnerjev v njem. Najprej naj poudarimo, da piranski statut ne vsebuje nobene tako patriarhalne odredbe kot dubrovniški, namreč da mora biti žena možu podrejena.¹⁰⁰ Res je po pravilu dota pogoj za sklepanje zakona v srednjeveški družbi; zdi pa se, da v Piranu zaradi posebne ustanove »bratske družbe«, ki jo lahko skleneta zakonca za svoje premoženje in po kateri jima skupaj pripada pravica do vsega skupnega imetja, to v izjemnih primerih ni nujno. Tak je npr. že prej omenjeni primer dotalne pogodbe iz 13. XII. 1288. Dubrovnik ustanove bratske družbe za zakonca ne pozna, pač pa pozna drugačno bratsko družbo; ta povezuje osirotele brate, ki imajo skupno, nerazdeljeno premoženje, dokler vsi ne odrastejo. V tako družbo se v določenih primerih lahko vključi tudi dota žene katerega od bratov, kot član pa vdova po umrlem bratu.¹⁰¹ Po omenjeni razpravi ni videti, da bi kdaj v zakon prinesel doto tudi ženin, kar v Piranu ni redek pojav (gl. zgoraj). Obleko, ki jo prinese nevesta v zakon, je v Dubrovniku plačevala njena stran, v Piranu pa je bil po uobičajenem »pedescalu« tudi ženin dolžan kupiti nevesti oblačilo v vrednosti, določeni s pogodbom.

⁹⁵ Gre za vpis iz 3. VII. 1336, VK 6 iz 1336—7, f. 79'.

⁹⁶ Prim. instrumenta iz 31. X. 1325, VK 1 iz 1325—6, f. 108; iz 20. X. 1328, VK 2 iz 1328—9, f. 141.

⁹⁷ Instrument iz 25. IX. 1311, NK 13 iz 1301—17, 1298—1301, f. 47'—8; ob tem naj omenimo, da leta 1304 velja star (83 l) žita 14 grošev, leta 1311 pa urna (70—100 oz. 64—161 l) vina 18 in pol groša, pri čemer je en sold velikih denarjev (po NK 4 med leti 1284 in 1289) znašal 12 grošev. Za omenjeni merski enoti gl.: Sergij Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero, Zgodovinski časopis 1954, 41, 52.

⁹⁸ Vpis iz 8. I. 1292, NK 8 iz 1292—3, f. 2.

⁹⁹ Camillo de Franceschi, n. d., knj. 6, pogl. 33, str. 91.

¹⁰⁰ Dušanka Dinić-Knežević, Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku, SANU, Posebna izdanja, knj. 469, Beograd 1974, 103.

¹⁰¹ Valtazar Bogišić — Constantin Jireček, Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium IX, Zagreb 1904, knj. 4, pogl. 52, 53, 54, str. 100—01; Dušanka Dinić-Knežević, n. d. 115; poleg prenekaterih, ki omenjajo, da je premoženje v zakonu skupno last obeh zakoncev, sem ob pregledu objavljenih statutov raznih istrskih mest našla na konkretno omenbo bratske družbe med možem in ženo še pri Bujah (Mirko Zjačić, Sačuvani fragment starog statuta općine Buje iz 1412. godine, Jadranski zbornik, Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja

Glede razpolaganja s premoženjem v zakonu piranski statut ne vsebuje kakega odlomka o oblasti moža nad ženino doto, v Dubrovniku pa je bila ženina dota na voljo možu, da je z njo počel, kar je hotel,¹⁰² ni pa je smel zmanjšati ali porabiti.¹⁰³ Za Piran tudi nisem našla določil, da žena ne bi mogla brez dovoljenja moža razpolagati z lastno doto, v Dubrovniku pa je celo za odtujitev nakita potrebovala soglasje soproga.¹⁰⁴ Ženinih nepremičnin v Dubrovniku mož ni smel odtujevati brez njenega pristanka, pa tudi sama jih ni smela prodati ali zamenjati brez dovoljenja moža; to dovoljenje je poleg odobritve velikega sveta pogoj za tako transakcijo.¹⁰⁵

Tudi v Piranu mož z ženinimi nepremičninami ni smel svobodno razpolagati. O tem, da je imela ženina beseda vendarle precejšnjo težo, pričajo pristanki žena, da se lahko proda del njihovega imetja za izplačilo dolgov njihovih mož. Na to kažejo tudi poravnave mož, ki ženam vračajo škodo, ki so jo utrpeli ob takih posegih v svoje premoženje. Za razliko od Dubrovnika so imeli v Piranu ženinini sorodniki večjo vlogo in nadzor nad njenim imetjem kot njen mož. Oni so bedeli nad njenim poslovanjem in v skladu z določili statuta posegali vanj (gl. zgoraj). Piranski odlok, da se sme žena zadolžiti le s soglasjem podestata in dveh ali treh sorodnikov (gl. zgoraj) spominja na dubrovniško določilo, da sme žena izplačati možev dolg iz svoje dote le ob odobritvi kneza in velikega sveta.¹⁰⁶ Nastopanje žene kot poroka za moža in primeri, ko se zadolžuje skupaj z njim tudi pričajo, da je njena beseda imela za upnika določeno vrednost. Poročena žena se v Piranu tako kot v Dubrovniku pogosto poslovno udeleži s soglasjem (*»verbo et voluntate«*) svojega moža, vendar pa to ni pravilo in take zahteve ne postavlja nobena odredba statuta. Ta celo poskuša ženino imetje zaščititi pred moževim vplivom s poudarjanjem vloge sorodnikov pri njenih odločitvah, ki zadevajo njeno premoženje. Tudi že prej omenjeni primeri samostojnega poslovanja poročenih žena pričajo, da vloge piranske žene v odnosu do moža v zakonu ne gre podcenjevati.

Dejstvo, da Dubrovnik ne pozna bratske družbe zakoncev, se odraža tudi pri oporokah, kjer so razvidne opazne razlike s Piranom. Pogoj za upo-

i Gorskog Kotara VII, Rijeka—Pula 1969, pogl. 77, str. 402—3, pogl. 78, str. 403), Buzetu (Mirko Zjačić, Statut buzetske občine, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VIII—IX, Rijeka 1963—4, pogl. 86, str. 130), Dvigradu (Mirko Zjačić, Dvigradski statut, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VI—VII, Rijeka 1961—2, pogl. 71, str. 259—60), Grožnjanu (Danilo Klen, »Statut Grožnjana«, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci VIII—IX, Rijeka 1963—4, knj. 2, pogl. 34, str. 226), Izoli (Luigi Morteani, Isola ed i suoi statuti. Gli statuti d'Isola, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria IV, Parenzo 1888, knj. 2, pogl. 2, str. 386—7, knj. 2, pogl. 6, str. 388, knj. 2, pogl. 8, str. 389, knj. 2, pogl. 15, str. 390), Kopru (Statuta Iustinopolis metropolis Istriae, Venetiis 1668, knj. 2, pogl. 68, str. 53, knj. 2, pogl. 69, str. 53—4), Motovunu (Luigi Morteani, Storia di Montona; con Appendice e Documenti, Archeografo Triestino n. v. XX, 1895, pogl. 210, str. 60), Novigradu (Luigi Parentin, Statuti di Cittanova, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, n. v. XIV, Venezia 1966, knj. 1, pogl. 24, str. 154—5, knj. 5, pogl. 18, str. 181—2), Opatlju (Giovanni Vesnaver, Notizie storiche del Castello di Portole nell'Istria, Statuto Municipale di Portole, Archeografo Triestino, n. v. XI, 1885, pogl. 91, str. 164—5), Poreču (/Pietro Kandier/, Statuti Municipali della città di Parenzo nell'Istria, Atti istriani editi per cura della Direzione del Museo di Antichità tergestine II, Tergeste 1846, knj. 2, pogl. 68, str. 59, knj. 2, pogl. 81, str. 67—9, knj. 3, pogl. 8, str. 88—9, knj. 3, pogl. 88, str. 122), Puli (Bernardo Benussi, Statuto del Comune di Pola, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria XXVII, Parenzo 1911, knj. 5, pogl. 4, str. 306), Svetem Lovreču Pazenatičkem (Jakov Jelinčić, Statut Svetog Lovreča Pazenatičkog sa posebnim osvrtom na jezične karakteristike, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XVIII, Rijeka 1973, knj. 2, pogl. 39, str. 109), Umagu (Bernardo Benussi, Lo Statuto del Comune di Umago, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria VIII, Parenzo 1892, knj. 3, pogl. 45, str. 286), Vodnjanu (Giovanni Radossi, »Tavola del Statuto del Comun di Dignano«, Atti — Centro di ricerche storiche — Rovigno I, Trieste 1970, knj. 1, pogl. 14, str. 69—70, knj. 2, pogl. 2, str. 85). Literaturu o istrskom zakonu gl. pri Lujo Margetić, Brak na istarski način, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XV, Rijeka 1970, 279—308. Treba je pripomniti, da obstoje bratske družbe sam po sebi še ne zagotavljajo ženi tudi pravice do upravljanja imetja: statut namreč lahko pooblašča moža za upravo skupnega imetja (kar pa v Piranu ni slučaj) in zahteva za ženino poslovanje soglasje moža. V takih primerih je seveda samostojnost poslovanja žene otkrjena, pomen njene vloge v zakonu pa zmanjšan.

¹⁰² Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 103.

¹⁰³ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 43.

¹⁰⁴ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 78, 103.

¹⁰⁵ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 38.

¹⁰⁶ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 27—8.

števaje testamenta v Piranu je odločitev preživelega zakonca, da želi zadržati le del imetja, ki sta ga imela s pokojnim ob sklenitvi zakonske zveze. Načelo, ki se uveljavlja v dubrovniških testamentih, da je treba ženi po smrti moža najprej izplačati njeno doto in da sme uživati vso moževo zapuščino le v primeru, da ostane vdova,¹⁰⁷ v Piranu ni niti običajno v določilih oporok niti ni omenjeno v piranskem statutu. V Dubrovniku sme tudi mož-vdovec posedovati ženino doto le, dokler se ne poroči znova,¹⁰⁸ medtem ko v Piranu tovrstnih omejitev nisem našla. Piranski statut iz 1307 dovoljuje, da žena zapusti možu le premoženje v vrednosti polovice svoje dote, celotno doto pa mu sme zapustiti po statutu iz 1332. Določilo tega, drugega statuta hkrati kaže na razliko z Dubrovnikom, kjer mora žena, ki je brez otrok, pol dote vrniti svojim sorodnikom. Piranski statut ščiti ženo in premoženje pred možem s tem, da predvideva pri pisanju ženine oporoke priče: njene sorodnike ali podestatovega pooblaščenca.

Kako je z razumevanjem partnerjev v zakonu, je iz pregledanih virov težko ugotoviti. Morda kaže sorodnost s trditvami omenjenega dela, da je mož ženo včasih nagnal, pa jo moral kasneje po posredovanju sodišča sprejeti nazaj, instrument iz 5. VIII. 1336;¹⁰⁹ vsebuje razsodbo, da mora žena ostati skupaj z možem v hiši, sicer mora mož plačevati alimente, dokler ne stanujeta skupaj.

O svobodnem razpolaganju staršev z otroki v Piranu pričajo že omenjeni primeri o oddajanju otrok v najem, za Dubrovnik pa obstoje celo viri o prodaji lastnih otrok.¹¹⁰ Pravne razlike v dedovanju sinov in hčera, ki je prisotna v Dubrovniku,¹¹¹ v Piranu ne zasledimo. Tu so otroci obeh spolov načeloma enakovredni dediči očetove kot materine imovine. Tudi v Dubrovniku je polnoletnost dosegel fant s 14 leti, z imetjem pa je lahko razpolagal z 18.¹¹²

Dubrovniški statut postavlja pred odrasle otroke zahtevo, da vzdržujejo mater, če ji mož ni zapustil ničesar,¹¹³ piranski pa tudi zahteva od otrok, da vzdržujejo starše, ki ne morejo primerno živeti.

Na področju gospodarstva je v virih dubrovniška žena izpričana v bolj raznolikih vlogah kot piranska. V Piranu kot v Dubrovniku so žene sodelovale v denarnih poslih kot upnice in dolžnice, nastopale so v kreditni trgovini kot tudi v trgovini, kjer je kupec robo plačeval vnaprej. Lahko so bile kot mirujoči partner udeležene s kapitalom v družbah. Ukvarjale so se s solinami, s kupovanjem in prodajanjem nepremičnin. Omenili smo že, kakšnim omejitvam je bila podvržena Dubrovčanka pri tovrstnih poslih. Če primerjamo podatke o denarnem poslovanju žena in o prodajanju nepremičnin, ki jih nudita tabeli omenjene razprave,¹¹⁴ s piranskimi, lahko ugotovimo naslednje: v osemdesetih letih 13. stoletja je Dubrovčanka procentualno v razmerju do moškega mnogo večkrat zastopana kot Pirančanka v letih 1284, 1325 in 1336. V denarnih poslih se pojavlja več kot dvakrat, pri prodaji nepremičnin pa malo manj kot trikrat pogosteje kot piranska žena. Najnižji odstotek njenih nastopov pri denarnem poslovanju (leta 1282) pa se ujema s prav tako najnižjim odstotkom števila nastopov Pirančanke (v letu 1325). Treba pa je pripomniti, da v Piranu ni zaslediti opaz-

¹⁰⁷ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 113.

¹⁰⁸ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 117.

¹⁰⁹ VK 6 iz 1336–7, f. 102^v.

¹¹⁰ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 108.

¹¹¹ Valtazar Bogišić — Konstantin Jireček, n. d., knj. 4, pogl. 26, str. 92, knj. 4, pogl. 27, str. 92, knj. 4, pogl. 41, str. 97.

¹¹² Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 113.

¹¹³ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 112.

¹¹⁴ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 29, 38.

nih razlik med višino posojil, ki jih dajejo oz. sprejemajo ženske, in tistih, ki se pojavljajo v zvezi z moškimi upniki oz. dolžniki. V Dubrovniku ženske operirajo z znatno nižjimi vsotami kot moški.¹¹⁵

Pirančanke in Dubrovčanke so dajale in jemale v najem hiše, oddajale in sprejemale v zakup vinograde (čeprav Piran ne pozna toliko inace zakupov glede na dobiček in čas trajanja kot Dubrovnik; pozna predvsem spolovinarski način za nekaj let). Žene v Piranu so nastopale v zvezi z družbo z živino, v drugih aktivnostih v zvezi z živino, ki jih pozna Dubrovnik, pa ne.

Piranski viri vsebujejo nekaj namigov, ki kažejo na obstoj najnižjega sloja — nesvobodne plasti. Ženske nastopajo še v vlogi pekaric, prodajajo vino, lahko imajo v najemu »osterio«, ni pa jih najti v raznih obrtnih poklicih, ki jih v zvezi z izdelavo tkanin pozna Dubrovnik, Piran pa ne.

Pravni položaj piranske žene v zakonu je bil, kot je videti, manj podrejen patriarhalnim značilnostim kot dubrovniške. Kakor dubrovniški,¹¹⁶ tudi piranski statut žena ne razlikuje po kategorijah, ampak so pred zakonom enake. Žene se lahko pojavljajo pred sodiščem osebno ali pa imenujejo prokuratorje. V Dubrovniku poročene žene lahko nastopijo pred sodiščem le v vlogi tožilk;¹¹⁷ pregledani viri za Piran ne omogočajo takih zaključkov. Prav tako nisem našla sledov, da bi se v Piranu različno vrednotilo pričevanje žena in moških, kar je primer v Dubrovniku.¹¹⁸ Pirančanko in Dubrovčanko srečujemo v vlogi prokuratork za poslovne zadeve, v vlogi tutork otrok in izvajalk testamentov svojih bližnjih. V javnem življenju in v upravi sta bili Dubrovčanka kot Pirančanka nepomembni.¹¹⁹

Zusammenfassung

DIE FRAU IM PIRAN-GEBIET BIS ZUR MITTE DES 14. JAHRHUNDERTS

Der Artikel versucht, die umfangreiche Darstellung des Lebens und der Stellung der Frau zu ergänzen, die für das Gebiet von Dubrovnik und Serbien Dušanka Dinić-Knežević in ihrem Werk »Die Stellung der Frau in Dubrovnik im 13. und 14. Jahrhundert« (SANU, Posebna izdanja, knj. 469, Beograd 1974) gegeben hat, indem er das gleiche Thema für das Gebiet von Piran behandelt. Es geht um eine Darstellung der Stellung der Frau in Piran von ihrer Kindheit weiter. Eingehend werden ihre Rolle in der Ehe, Wirtschaft und ihre rechtliche Lage beschrieben. Abschließend werden Parallelen und Unterschiede betont, die beim Vergleich der Stellung der Frau in Dubrovnik und in Piran festgestellt werden konnten.

Was die Stellung der Frau in der Ehe betrifft, war die Satzung von Dubrovnik mehr patriarchalisch, dort war nämlich die Frau rechtlich stärker dem Mann untergeordnet als in Piran. Das geht aus weitreichenden Vollmachten hervor, mit denen ein Mann in Dubrovnik ausgestattet war bei dem Verwalten des Vermögens seiner Frau, das diese als Mitgift in die Ehe gebracht hatte, und aus der Bestimmung, daß für die wirtschaftliche Tätigkeit einer Frau in Dubrovnik die Zustimmung ihres Ehepartners erforderlich ist. In Piran war die Frau im Verhältnis zu ihrem Ehemann selbständiger, vor seinem »Einfluß« wurde sie von ihren Verwandten geschützt, denen die Satzung von Piran eine beachtliche Rolle einräumt. Die Unterschiede zwischen Dubrovnik und Piran, die Verwaltung des gemeinsamen Vermögens der beiden Eheleute betreffend, sind teilweise auch auf eine besondere »brüderliche Organisation« zurückzuführen, die Piran kennt, Dubrovnik aber nicht. Diese Gesellschaft bestimmt, daß den Eheleuten zusammen das Recht an das ganze gemeinsame Vermögen zufällt.

¹¹⁵ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 29.

¹¹⁶ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 125.

¹¹⁷ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 127.

¹¹⁸ Dušanka Dinić-Knežević, n. d., 127.

¹¹⁹ Za nasvete in opozorila se zahvaljujem prof. dr. Ferdu Gestrinu.

Auf wirtschaftlichem Gebiet ist die Rolle der Frau in Dubrovnik als viel verschiedenartiger bezeugt als die der Frau in Piran; sie tritt nämlich in einer Reihe von Gewerbeberufen auf, die im Zusammenhang mit der Textilienherstellung Dubrovnik eigen sind, während Piran sie nicht kennt.

Die rechtliche Stellung erlaubt der Frau sowohl in Piran als auch in Dubrovnik als Vormund und als Testamentsvollstrecker zu fungieren, sie darf vor Gericht erscheinen, während ihre Rolle in der Verwaltung und im öffentlichen Leben unbedeutend ist.

Ignacij Voje

BOSENSKI SVINEC V KREDITNI TRGOVINI SREDNJEVEŠKEGA DUBROVNIKA¹

O trgovini z bosenskim svincem najdemo precej podatkov v raznih študijah, ki obravnavajo gospodarstvo srednjeveške bosenske države.² Celovite slike še nimamo. Ker se pojavlja svinec tudi v okviru kreditne trgovine srednjeveškega Dubrovnika kot pomemben artikel, bom skušal dati odgovor na nekatera doslej še vedno odprta vprašanja.

V zadolžnicah — predvsem to velja za 15. stoletje, se pogosto, čeprav neredno omenja trgovska roba, ki jo morajo izročiti dolžniki svojim upnikom za kritje svojih kreditnih obveznosti. Prevladujejo sicer tiste zadolžnice, v katerih se omenja samo vrednost kredita v neki denarni vrednosti (dukati, perperji). Čeprav je denar igral v kreditni trgovini precejšnjo vlogo, saj se pogosto naglaša, da mora dolžnik izplačati kredit v gotovini (*»in contatis«*), ali pa da je prejel od upnika denar, kljub temu prevladujejo blagovni krediti. Da se velikokrat za golimi vsotami, ki predstavljajo vrednost kredita, skriva trgovsko blago, lahko dokažemo z nekaterimi konkretnimi primeri. Znani bosenski trgovec Stjepko Sirinić iz Goražda se je zadolžil leta 1477 pri Frančišku Stjepana Caselli za 140 dukatov. Dolg mora vrniti v enem letu. 16. julija 1478 je bila kot marginalna beležka vpisana pobotnica, iz katere je razvidno, da je Frančiško prejel od omenjenega Stjepana *»per manus Radivoi Gradoevich duc. au. 80 in plumbo stanciato duc. 12 pro singula libra«*.³ Na podoben način je registrirana 7. julija 1479 zadolžnica, v kateri se kot dolžnik omenja Radoje Hrebeljanović iz Foče. Matej Bunić mu da na kredit 216 dukatov, dolg pa mora vrniti v enem letu. Iz samega teksta zadolžnice ni razvidno na kakšen način bo bosenski trgovec poravnal svoj kredit. Tudi v tem primeru nam da pojasnilo marginalna beležka. Potrdilo o delnem vračanju dolga je vpisal notar 17. X. 1481. V pobotnici upnik izjavlja, da je prejel od Radoja *»per manus Vuchan Vucheglich de Gorasda* (to je dokaz o tesni povezanosti bosenskih trgovcev iz različnih trgovskih centrov Bosne in dokaz o njihovem skupnem nastopanju na dubrovniškem tržišču) *milliaria 15 subtilia et libris sexcentis plumbi pro parte solutionis suprascripte obligacionis«*.⁴

¹ Razprava predstavlja precej razširjen referat, ki sem ga podal na simpoziju *»Rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od praeistorije do početka XX vijeka«* v Zenici. Simpozij je od 8. do 11. novembra 1973 organiziral Muzej grada Zenice. Ker sta medtem izšli dve razpravi Bogumila Hrabaka, kjer med drugim obravnava tudi vprašanje trgovine z bosenskim svincem, se mi je zdelo potrebno, da referat čimprej objavim. Referat bi moral biti tiskan v publikaciji Muzeja grada Zenice v Radovi VII. vendar na vprašanje, kdaj namerava revija iziti, nisem dobil odgovora.

² Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961; Bogumil Hrabak, *Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja (XIV—XVI v.)*, Prilozi god. XIII, br. 13, Sarajevo 1977, str. 47—61; isti, *Prodaja proizvoda bosanskog rudarstva u Veneciji i Mlečanima u Dalmaciji*, Godišnjak društva istoričara BiH, god. XXI—XXVII Sarajevo 1976, str. 59—72; Bariša Krekić, *Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka*, Godišnjak Fil. fak. u N. S., knj. II, Novi Sad 1957, str. 11—20; Mirjana Popović Radenković, *O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480—1500)*, Istorijski glasnik, br. 1—4, Beograd 1952, str. 2; Momčilo Spremić, *Dubrovniki i Aragonci (1442—1495)*, Beograd 1972.

³ *Debita notariae* knj. 46, fol. 65^v — 14. X. 1477.

⁴ *Ibid.* knj. 47, fol. 132 — 1. VII. 1479. *Diversa notariae* knj. 65, fol. 83 — 7. II. 1481, registracija zadolžnice, ki jo pošilja upnik izven Dubrovnika v terjatev.

Čeprav slika o trgovini z bosenskim svincom na osnovi podatkov v dubrovniški notarski seriji *Debita notariae* ne bo kompletna in v nekem smislu tudi enostranska, vseeno ima proučevanje ter serije prednost pred proučevanjem drugih notarskih serij dubrovniškega arhiva. Podatki o kreditni trgovini na dubrovniškem tržišču so namreč koncentrirani na enem mestu.⁵

Trgovina z bosenskim svincom je predstavljala pomemben delež v dejavnosti dubrovniških in bosenskih trgovcev. Ob tej ugotovitvi moram poudariti, da se je v knjigah zadolžnic za 14. stoletje ohranilo zelo malo podatkov o svinцу, kot predmetu kreditne trgovine. Velja pa to tudi za ostalo trgovsko robo.

Konec 14. stoletja sodeluje v kreditni trgovini Dubrovnik Maruša, žena protovestijarja bosenskih vladarjev Žore Bokšića. Ona ga zastopa v Dubrovniku pri trgovskih poslih kot zastopnik-prokurator. V neki zadolžnici iz leta 1390 se obvezuje, da bo kredit, ki ga dviga v imenu svojega moža, poravnala v svinцу (»plumbum de Bosna«). V treh zadolžnicah je navedeno, da znaša njena kreditna obveznost 154 in pol milijarjev bosenskega svinca,⁶ kar predstavlja kar precejšnjo količino. Cena enega milijarja znaša v teh zadolžnicah 7 dukatov. Upniki Maruše so dubrovniški plemiči. To so edini konkretni podatki o bosenskem svinцу, ki sem jih našel v okviru kreditne trgovine 14. stoletja.

Ni slučajno, da se prvi podatki o bosenskem svinцу pojavijo v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika šele konec 14. stoletja. V sedemdesetih letih 14. stoletja začnejo delovati rudniki svinca v severovzhodni Bosni.⁷ Zato v raznih dubrovniških arhivskih virih vedno pogosteje srečujemo konkretne podatke o bosenskem svinцу. Veliko zanimanje za bosenski svinec kaže v tem prvem obdobju dubrovniška vlada. Z raznimi odloki odstranjuje ovire, ki bi preprečevale izvoz iz Bosne. Izdajala je dovoljenje za izvoz soli, ki naj se menja za svinec. Sol je dajala tudi na upanje, kadar je bila namenjena za nakup svinca. Vsi ti ukrepi so pospeševali uvoz svinca v Dubrovnik, kar je predstavljalo močno vzpodbudo za povečano proizvodnjo svinca v bosenskih rudnikih.⁸

Del uvoženega bosenskega svinca je služil za domače potrebe v samem Dubrovniku, mnogo večje količine pa so pošiljali na tuja tržišča, predvsem v Benetke. Samo v obdobju od 1372. do 1391. so izvozili iz Dubrovnika v Benetke 309.853,125 milijarjev pretežno bosenskega svinca.⁹

Dubrovniška vlada je kupovala velike količine svinca za potrebe komete. Svinec, srebro in nekatere druge trgovske artikle je izvažala največ na Sicilijo, kjer so sindiki to blago prodajali. Izkupiček so porabili za nakup žita. Samo junija in avgusta 1392 so vzeli »massarii bladorum« na kredit pri raznih zelo znanih dubrovniških trgovcih (Marin Mihajla Bunić, Martol Crijević, Medo Zamanjić, Matej Žurgović in drugi) trgovske robe v

⁵ B. Hrabak mi zameri, da nisem navedel v knjigi »Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku«, Sarajevo 1976, podatke o izvozu kovin, predvsem svinca v arabske dežele (Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja, str. 54, opomba 7). V citatu se sklicuje na podatek iz Deb. not. XIV, fol. 139–40, vendar je na tem mestu vpisana pogodba o trgovski družbi. Poslovanje trgovskih družb ni bil osrednji predmet moje raziskave. Posebej sem poudaril v knjigi, da sem se pri obravnavi trgovskih artiklov omejil predvsem na tekstil, medtem ko nameravam promet ostale trgovske robe v okviru kreditne trgovine obdelati v posebnih razpravah, tako kot je ta o svinцу.

⁶ Deb. not. knj. 10, fol. 62' – 13. V. 1390; fol. 65 – 26. V.; fol. 73' – 27. VII. Podrobneje o Zorinem trgovanju s svincom, Desanka Kovačević, Žore Bokšić dubrovački trgovac i protovestija bosanskih kraljeva, Godišnjak istorijskog društva BiH, god. XIII., Sarajevo 1962, str. 289–310.

⁷ Desanka Kovačević, Trgovina u srednjovekovnoj Bosni, str. 25.

⁸ Ibidem, str. 27, 28. Avtorica prinaša mnogo konkretnih podatkov in preglednih tabel o izvozu svinca v zameno za sol.

⁹ Bariša Krekić, Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka, str. 17. B. Hrabak, Prodaja proizvoda bosanskog rudarstva u Veneciji, str. 67–70.

vrednosti 2672 dukatov, kar so uporabili za nakup žita. Od blaga se največ omenjajo kože, vosek, svinec in železo.¹⁰ V neki pogodbi, ki je zelo zanimiva, se omenja izključno svinec. Martol Crijević je dal dubrovniški vladi na kredit »pecias 463 plumbi ponderati in Ragusio milliaria sexagintaunum et libris 372«. Svinec bo do Sicilije prevažal na svoji koki Nikša de Pracho. Martolu bo vlada izplačala kredit na ta način, da bo pobral izkupiček od prve prodaje žita, svinec pa bodo obračunali 9 dukatov za milijar.¹¹

Kreditne pogodbe za nakup srebra in svinca sklepajo »massarii bladorum« tudi leta 1403 in 1404.¹² Leta 1403 daje Lovro Restić vladi na kredit »libr. 53 et onz. 10 argenti, libr. ... quingetos plumbi«, ki naj bi ga uporabila za nakup žita na Siciliji. Srebro bodo obračunali po 7 in pol dukata za libro, svinec pa 8 dukatov za milijar.¹³ Medo Zamanjić daje istega leta vladi na kredit »libr. argenti fini 39 et onz. 6 et libr. 40.800 plumbi ad pondus Ragusii«. V tej pogodbi so določene sledeče cene: libra srebra po ceni 20 perperjev in 6 grošev, milijar svinca po 8 dukatov.¹⁴ Medo Zamanjić kreditira vlado tudi naslednje leto, vendar je vlaga v tolikšni meri poškodovala tekst, da ne moremo ugotoviti vrednosti kredita.¹⁵ Leta 1404 se zadoljuje vlada pri Mihajlu Crijeviću in Simonu Gučetiću. V obeh primerih gre za znatne količine srebra in svinca. Mihajlo daje občini na kredit »pecias 273 magnas et peççetas 35 parvas summa summarum pecie 307 plumbi«. Po dubrovniški meri znašajo omenjene pecie 35.806 liber. Naslednja pošiljka znaša »peccias duas argenti«, kar predstavlja 25 liber, 6 unč in 3 aksadže.¹⁶ Čeprav ni jasno kakšna je razlika med »pecias magnas« in »peççetas parvas« lahko približno ugotovimo, da je ena »pecia« predstavljala 116,6 liber.¹⁷

V pogodbah, ki jih sklepa dubrovniška vlada s posameznimi plemiči, ni navedeno poreklo svinca. Za nekatere pošiljke lahko ugotovimo s sigurnostjo, da gre za bosenski svinec. Marin Mihajla Bunić, ki je leta 1392 predal občini vosek, svinec, železo in kože v vrednosti 1226 dukatov, je skupaj z bratom Lukom trgoval predvsem s kovinami, pri tem je trgovina s svincom igrala najvažnejšo vlogo. Svinec sta delno sama izvozila iz Bosne, ali pa sta ga kupovala od drugih Dubrovčanov.¹⁸ Tudi za Mihajla Crijevića, ki daje leta 1404 občini na kredit svinec in srebro, vemo, da je direktno trgoval z Bosno. Radin Zlatarić iz Goražda se obvezuje leta 1422, da mu bo v 15 dneh izročil v Dubrovniku 3200 liber voska. Prav tako mu bo izročil »quatuor milliaria pellium«.¹⁹

Dubrovniška vlada je svinec lahko menjala tudi za drugo trgovsko blago. Leta 1386 kupuje od Klementa Marina Gučetića 30 milijarjev svinca po ceni 9 in pol dukatov za milijar (kar znes 285 dukatov). Svinec pošilja občina v Benetke. Izkupiček je namenjen za nakup vrvi za jambore.²⁰

Svinec so v Dubrovnik uvažali v začetku 15. stoletja tudi za potrebe proizvodnje svinčevega belila (ars sblache). Uporabljali so ga za barvanje kož.

¹⁰ Diversa cancelariae knj. 30, fol. 118, 118', 138', 139.

¹¹ Ibidem, fol. 119 — 26. VI. 1392.

¹² Knjiga XII, serije Debita notariae je zaradi vlage zelo poškodovana, zaradi tega ne moremo dati točnih podatkov o količinah kreditiranega svinca.

¹³ Deb. not. knj. 12, fol. 145—145'.

¹⁴ Ibidem, fol. 150, 150'.

¹⁵ Ibidem, fol. 162'.

¹⁶ Ibidem, fol. 163.

¹⁷ Ta izračun odgovarja tistemu, kar je ugotovil B. Krekić. On pravi: iz razpoložljivih podataka za osamdesete i devetdesete godine XIV v. može se zaključiti da su »pecie« olova imale težinu od 114 do 132 libre sa malim odstupanjima. B. Krekić, n. d., str. 17, nap. 30.

¹⁸ Irmagard Manken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Beograd 1960, str. 154.

¹⁹ D. Kovačević, Trgovina, str. 121, 122, 174, 176.

²⁰ Div. canc. knj. 26, fol. 102'.

Siciljanec Matheus Rollandi je ustanovil 12. oktobra 1401 družbo za proizvodnjo svinčevega belila z Antonom Dobrojevičem, dubrovniškim krznarjem in Augustinom Golacucciem iz Pergule. Družba naj bi delovala tri leta. Matej se je obvezal, da bo poučeval Augustina o proizvodnji svinčevega belila. Krznar Anton je vložil denarna sredstva za nakup svinca in ostalih potrebščin za proizvodnjo belila. Dobiček naj bi delili na tri enake dele. Dohodke in izdatke bo Augustino beležil v posebno knjigo. Augustino je že novembra proizvedel prve količine belila in jih poslal v Benetke. Vendar je prišlo kmalu med družabniki do spora zaradi količin svinca, ki jih je nabavljal Anton. Kljub temu, da so pogodbo 29. aprila 1402 razširili glede dobave svinca, Matej in Augustino nista bila zadovoljna z Antonom. 3. julija 1402 sklepata Matej in Augustino novo pogodbo, ki naj bi trajala pet let. Zanimivost te pogodbe je v posebni obvezi Augustina. Prisegel je, da ne bo nikogar učil obrti proizvodnje svinčevega belila, razen svojih sinov. Proizvodnja, ki so jo začeli Augustino in Matej s finančnimi sredstvi Antona, je bila za tedanje razmere zelo velika. V enem letu so za proizvodnjo potrebovali okrog 7 ton svinca.²¹

Proizvodnja svinčevega belila se je nadaljevala leta 1405. Takrat Augustino Golacucci s sinovi (Benedictus in Ziuchus) ustanavlja družbo z Lukom Mihajla Bunićem. Luka Bunić bo družbo oskrboval s svincom, medtem ko bo Augustino s sinovoma proizvajal svinčevu belilo. Za vsak centenarij svinca bo Augustino izročil Luki »unum barile blache bene sutte ab humiditate albe et morbide id est quod si non habeat aliquid rugidinis«. Društvo bo delovalo 5 let. Augustino se je tudi obvezal, da v tem času ne bo z nikomer sklenil družabniške pogodbe. Zanimiv je tisti del pogodbe, kjer je določeno, da mora Luka na koncu vsakega četrtertletja izročiti 13 milijarjev svinca. V petih letih bi Luka nabavil 195 milijarjev svinca (približno 63 ton). Evidenco o proizvodnji belila bo vodil Luka ter beležil v posebno knjigo.²²

Iz doslej znanega arhivskega gradiva ni možno ugotoviti, kako se je v kasnejših letih razvijala proizvodnja svinčevega belila. Zdi se mi, da so del uvoženega svinca uporabljali v Dubrovniku tudi v te namene.

Konec 14. in v začetku 15. stoletja se ukvarja s trgovino svinca skoraj izključno dubrovniško plemstvo. Toda po obsegu poslov se posebej odlikujeta dubrovniška trgovca brata Žore in Matko Bokšići. Oba brata in Tvrdak Bjelojević so povzročali dubrovniški vladi obilo težav v trgovini s svincom. Ker so vzeli v zakup vse carine v Bosni, so dejansko dosegli monopol nad izvozom bosenskega svinca. Izvažal se je lahko samo njihov svinec. Proti takšnemu stališču so Dubrovčani zelo ostro reagirali in zagrozili z visoko kaznijo ter zahtevali, da se te novotarije ukinejo. Zaradi takšnega stališča bratov Bokšićev bi lahko propadli številni dubrovniški trgovci v Bosni.²³ Kljub dubrovniškim protestom je še naprej ostal velik del trgovine z bosenskim svincom v rokah bratov Bokšićev. Posebno se je odlikoval Žore, ki je bil dolgo časa na bosenskem dvoru protovestijar in carinik. Njegov visok položaj je bil v tistem času zelo donosen, ker je imel velike možnosti za uspešno trgovsko poslovanje, predvsem v trgovini s svincom. Izkoristil je nov polet dubrovniške pomorske trgovine konec 14. stoletja, ko so ponovno začeli izvažati svinec iz Bosne preko Dubrovnika v Benetke. Žore je bival

²¹ Dragan Roller, Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1951, str. 139; Div. canc. knj. 33, fol. 217' — 12. X. 1401; ibid. knj. 34, fol. 136; Liber omnium reformationum, knj. 32, fol. 58.

²² Deb. not. knj. 12, fol. 237' — 9. IV. 1405.

²³ B. Krekić, Prilog istoriji mletačko-balk. trgovine, str. 15; D. Kovačević, Trgovina, str. 27, 29; M. Dinić, Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni, I deo, Beograd 1955, str. 52.

stalno v Bosni na bosenskem dvoru, njegova žena Maruša trguje v Dubrovniku s svincem, ki ji ga iz Bosne pošilja mož.²⁴

Žore Bokšića je na bosenskem dvoru nasledil kot protovestijar njegov sin Nikola. Tudi on se je ukvarjal s trgovino s svincem. Leta 1403 se je zadolžil pri Vlakoti Hrankoviću za 450 dukatov z obvezo, da mu bo izročil v Drijevu (in Narentum) 50 milijarjev svinca po dubrovniški meri. Svinec bo Vlakota na rizik in stroške Nikole pretovoril v Benetke in tam prodal. Milijar bodo obračunali po 9 dukatov.²⁵ Nikola je bil v omenjenem letu zelo aktiven v kreditni trgovini. 11. februarja je vzel na kredit 600 dukatov pri Jakovu Gunduliću. Če se ne bo Nikola držal določenega roka (do konca meseca junija mora vrniti dolg) potem bo Jakov 600 dukatov »accipere ad cambium« ali pa bo moral izročiti trgovsko robo.²⁶ Še obsežnejši trgovski posel v zvezi s svincem je imel z Žunom Trifuna Žurgovićem. Žun Žurgović je objavil manifest, v katerem je sporočil, da je v Benetkah pri Ratku Menčetiću 160 milijarjev svinca, kar je ostanek od tistega svinca, ki ga je v Benetke na njegov račun poslal protovestijar Nikola. Nikola potrjuje, da lahko Žun prevzame od prodanega svinca 2380 dukatov, 1 groš in 2 parvula. Če Žun ne bi dobil omenjene vsote, mu bo Nikola izdal obligacijo za navedeno vsoto.²⁷ To pomeni, da je poslal Nikola v Benetke samo v zvezi s tem poslom okrog 264 milijarjev svinca.

Tako kot njegovega očeta Žora je tudi njega zastopala v Dubrovniku njegova mati, vdova Maruša. Maruša se kot prokurator Nikole zadoljuje pri Vlahu Marina Menčetiću za 1025 perperjev »pro certis quantitate salis«. Sol bo poslana »ad mercatum Narenti«.²⁸ Pri trgovanju s svincem je Nikola potreboval sol. Leta 1403 je registriral Nikola več likvidacij trgovskih poslov z različnimi osebami.²⁹

S svincem je trgoval še en član bosenskega dvora. To je bil prezbiter Ratko »capellanus domini bani Bossine«. Leta 1375 (6. III.) prodaja Petrellu Maselli iz Ankone 50 milijarjev bosenskega svinca po dubrovniški meri franco Dubrovnik po ceni 11 dukatov za milijar. Svinec mora izročiti do velike noči. Kot predujem je prejel 200 dukatov. Iz marginalnih beležk je razvidno, da Ratko ni izpolnil vseh svojih obveznosti, to se pravi, da ni v roku poslal svinca, zaradi česar je imel Petrello škodo.³⁰ Prezbiter Ratko prodaja tudi Marinu Žuna Menčetiću 100 milijarjev svinca. En milijar bodo računali po ceni 10 dukatov. Če Ratko ne bi izpolnil v roku svoje obveznosti, bo plačal kazen v višini 500 dukatov.³¹ Njegov svinec so tovorili Vlasi »de Bosina in Sianum«. 7. januarja 1377 je sklenil pogodbo z »Moroblachii« Draškom Jurgovićem in Nikolo Duplovićem, da bosta za njega tovorila »milliaria plumbi LXV ad pondus Ragusi«, in to do praznika sv. Vida. Za prenos bo plačal Ratko Vlahom 12 grošev za vsak centenar,³² kar bi zneslo okrog 100 perperjev.

Razen Benečanov, ki prevzemajo v Dubrovniku konec 14. stoletja velike količine bosenskega svinca,³³ trgujejo z bosenskim svincem tudi trgovci iz Firenc. Družabnika Johannes in Colinus iz Firenc, sicer prebivalca Dubrovnika, potrjujeta izplačilo 180 dukatov za prodajo svinca, katere je bil Luka

²⁴ D. Kovačević, *Trgovina*, str. 30.

²⁵ Deb. not. knj. 12, fol. 134' — 23. V.

²⁶ Ibid. fol. 122'.

²⁷ Ibid. fol. 137'—138.

²⁸ Ibid. fol. 143'.

²⁹ Ibid. fol. 134' — 22. V. z Vlakotom Krankovićem; fol. 137 — 137' — 1. VI., z Žunom Trip. Žurgovićem; fol. 138' — 1. VI., z Martolom in Mihajlom Junija Crijevićem.

³⁰ Div. canc. knj. 24, fol. 15'.

³¹ Ibid. knj. 24, fol. 171' — 23. VIII. 1376.

³² Deb. not. knj. 8, fol. 2'.

³³ B. Krekić, *Prilog istoriji mletačko-balk. trgovine*, str. 15.

Bunić dolžan njunemu očetu Jakobu.³⁴ Tadej Jakoba iz Firenc je prodal na Neretvi Franciscu Petrello Morelli in Franciscu Johannis de Ancona 20 milijarjev »plumbi de Bossina ad pondus Ragusil«, dva sužnja in dve sužnji.³⁵ Juvencus Philippi Bastasiis iz Firenc je prevzel leta 1398 od Martola Zamanjića 30.000 liber svinca. Za svinec bo plačal Juvencusu 240 dukatov v Benetkah v roku enega meseca po pristanku ladje.³⁶ Isti Juvencus trguje tudi s svincom, ki ga pošilja protovestijar žore Bokšić. Pavao Gundulić se obvezuje, da bo Juvencusu po nalogu žora izročil svinec v vrednosti 500 do 600 dukatov. Žore bo poslal svinec v Brštanik, prevoz do Dubrovnika pa bo na svoj rizik organiziral Juvencus. Dogovorjeno je bilo, da bo Juvencus plačal svinec z menico v Benetkah.³⁷

V tem obdobju bosenski svinec niso izvažali samo v Benetke in druge kraje v Italiji,³⁸ temveč tudi v Levanto. Leta 1389 sta poslala brata Marin in Luka Bunić kot člana trgovske družbe z neko ankonsko ladjo tovor svinca in bakra na Bližnji vzhod. Marin Bunić in njegov družabnik Jakov Gundulić sta natovorila »4864 pecias rami fini pond. gross. venet. libr. 68.000« in »plumbi pecias 321 pond. gross. venet. libr. 23.550«. Razen tega je natovoril Luka Bunić še 717 palic svinca, težkih 100.945 dubrovniških liber (okrog 36 ton) in 140 palic bakra, težkih 15.410 dubrovniških liber (okrog 5 in pol tone).³⁹

Bosenski svinec, ki se omenja v dubrovniških virih konec 14. in v začetku 15. stoletja, nima nekih preciznih oznak ali karakteristik. Običajno se navaja samo splošno poreklo »de Bossina«. Kot krajevno poreklo se omenja samo rudnik Kamenica. D. Kovačević je mnenja, da sta Kamenica in Olovo bili verjetno eno naselje, da pa se kasneje izgubi ime Kamenica.⁴⁰ O kvaliteti bosenskega svinca dobimo pojasnilo v nekem podatku iz leta 1372. Matko in žore Bokšić sta se obvezala Ramboldu iz Benetk, da mu bosta do decembra izročila v Dubrovniku 30 milijarjev »plombi de Bosna ad rationem ducat. XI 1/2 milliari ad pondus Rag. dando de pluri libr. V pro milliari pro tarra«. V enem milijarju (1000 liber) predvidevajo okrog 5 liber primesi (0,5 %). To pomeni, da so pošiljali iz Bosne v Dubrovnik svinec, ki je bil zelo dobro čiščen. Žore in Matko Bokšić, ki sta imela v zakupu svinčene rudnike, sta morala imeti tudi topilnice rude. Ko leta 1376 urejajo zapuščino pokojnega Marina Benvenutića, pri tem sodelujeta brata Matko in Žore. Prevzameta obvezo, da bosta devetim upnikom pokojnega Marina izročila v Dubrovniku ali Drijevu 250 milijarjev svinca po dubrovniški ali drijevski meri. V tej zvezi omenjata »tam de plumbo laborato in Bossina, quam ibi existente«. ⁴¹ Formulacijo »plumbo laborato in Bossina« razumemo tako, da se je svinčeva ruda topila v Bosni. Metalurška tehnika v bosenskih topilnicah je morala biti zelo dobro razvita.

³⁴ Deb. not. knj. 9, fol. 164' — 17. X. 1376.

³⁵ Div. not. knj. 9, fol. 179 — 20. V. 1377.

³⁶ Div. canc. knj. 32, fol. 249 — 9. X.

³⁷ Ibid. knj. XXX, fol. 166' — 3. IX.

³⁸ Pavao Gundulić izroča Lukši Desenoviću iz Koločepa 4 milijarje svinca, da ga prepelje v Brindizij. Cena svinca je 8 dukatov za milijar. Prevažajo ga na riziko obeh partnerjev. Dobiček bosta delila na polovico. Dodana je klavzula: če Lukša ne bo mogel v Brindiziju prodati svinca, ga bo odpeljal v Benetke. Div. canc. 27, fol. 4' — 13. VI. 1487. B. Hrabak, Prodaja proizvoda bosanskog rudarstva u Veneciji, str. 67.

³⁹ Div. canc. knj. 27, fol. 233 — 23. VI.; I. Manken, Dubrov. patricijat, str. 154.

⁴⁰ D. Kovačević, Trgovina, str. 26.

⁴¹ Div. not. knj. 9, fol. 153 — 19. IV. Marin Benvenutić je dolžan svojim upnikom sledeče vsote: Blasius de Radoan in Boganec de Toloe sta dala na kredit 500 dukatov, Blasius de Sordo 136 duk., Martholos de Tudissio 60 duk., Blasius de Radoano še 28 duk., Nicolice de Martinussio okrog 200 duk., Luca de Bona 554 duk., Blasius in Boganec še 766 duk., Angelus Cacich 26 duk., Martolus de Goze 760 duk., Giue stacionarius 111 duk. Dolgove bodo vrnil po omenjenem vrstnem redu. Dolgovi pokojnega Marina Benvenutića znašajo 3141 dukatov. Če računamo, da je en milijar vreden 12 dukatov, bi 250 milijarjev svinca, s čimer je predvidena poravnava dolgov, predstavljalo vrednost 3000 dukatov. Sprašujemo se, če je to dovolj za kritje vseh kreditnih obveznosti.

Svinec se je v tem prvem obdobju obračunaval v milijarjih, in to po dubrovniški meri (»pondus Ragusi«). Enkrat se omenja tudi drijevska mera. Cene svinca stalno padajo. Medtem ko je vreden leta 1372 en milijar 11 in pol dukata, pade cena leta 1376 že na 10 dukatov, konec 14. stoletja pa samo še 7 dukatov (1387 in 1390). Po letu 1400 se cena spet zvišuje. Leta 1403 obračunajo svinec, ki ga pošilja protovestijar Nikola, po ceni 9 dukatov za milijar, toda dubrovniška občina, kadar kupuje svinec za svoje potrebe, plača 8 dukatov za milijar. Zelo zanimivo je primerjati cene bosenskega svinca s cenami svinca »de Sclavonia«. Leta 1375 prodaja Ramboldus de Stamberto Luki Buniću 100 milijarjev »plumbum de Sclavonia« po ceni 10 dukatov in 15 grošev za milijar.⁴² Istega leta prodaja Blasius de Radovan Petrelli 30 milijarjev svinca »de Bossina« po 11 in pol dukata za milijar.⁴³ Razlika v ceni znaša več kot en dukat. Čeprav je bil transport iz Srbije dražji kot iz Bosne, je do razlike v ceni prišlo verjetno zaradi boljše kvalitete bosenskega svinca.

V 15. stoletju lahko sledimo razvoj kreditne trgovine šele od 1417. leta dalje, strnjeno pa od 1427. leta. Praznline v seriji Debita notariae so nastale zaradi uničenja posameznih knjig. Prve podatke o bosenskem svincu najdemo šele po letu 1427, vendar so zelo skopi. Po letu 1450 podatki o svincu v zadolžnicah izginejo, kar lahko ugotavljamo vse do leta 1470. Ta ugotovitev se popolnoma ujema s tedanjim političnim razvojem na Balkanu, ki onemogoča promet s kovinami in ovira svobodnejšo trgovsko menjavo. V tem obdobju se domači trgovci iz Bosne in Srbije skoraj ne omenjajo več v okviru kreditne trgovine. Med dolžniki ne najdemo balkanskih trgovcev. V Dubrovniku občutijo pomanjkanje svinca. Uvoz svinca naglo oživi v sedemdesetih letih, medtem ko v osemdesetih letih dobi zelo velik obseg kljub sultanovemu ukazu, da se svinec skupaj še s tremi trgovskimi artikli ne sme pošiljati v Dubrovnik brez plačila carine.⁴⁴ Posebno številni podatki o svincu se pojavljajo v zadolžnicah po letu 1490. Višek doseže promet s svincom leta 1497, ko se svinec kot obveza dolžnika pojavlja v 20 zadolžnicah.⁴⁵ Dolžniki bodo na račun svojih dolgov izročili upnikom okrog 445 milijarjev svinca (okrog 148.300 kg). Prihod Turkov na Balkan torej ni vplival na zmanjšanje proizvodnje.

Iz podatkov je razvidno, da konec 15. stoletja prevladuje na dubrovniškem tržišču bosenski svinec. To lahko ugotovimo tudi v tistih podatkih v zadolžnicah, kjer poreklo svinca ni precizno določeno.

Kreditne pogodbe nudijo nekatere zelo konkretne podatke o bosenskem svincu (način izročitve svinca, kvaliteta, poreklo, cena, rok izročitve in slično). Prav ti podatki omogočajo, da lahko prodajo bosenskega svinca na dubrovniškem tržišču prikažemo v nekoliko bolj jasni luči. V vseh zadolžnicah, razen v enem primeru, predstavlja izročitev svinca dolžnikovo obvezo. Obstajata dva načina obveze: 1. omenjena je vsota zadolžitve v denarju, temu je dodana obrazložitev, da dolžnik vrača kredit s svincom, 2. enostavno je navedena določena količina svinca, kot obveza dolžnika. V dubrovniškem notarijatu ni bilo nekega predpisa, ki bi določal kdaj je treba v kreditni pogodbi konkretno omeniti trgovsko blago kot predmet kreditnega poslovanja. Vse to je bilo odvisno od pogodbe med upnikom in dolžnikom. Edina pogodba, kjer se omenja, da je prejel dolžnik na kredit

⁴² Div. canc. knj. 24, fol. 4'.

⁴³ Ibid. fol. 16.

⁴⁴ Do istih rezultatov je prišel Ivan Božić na osnovi podatkov v seriji Diversa notariae in na osnovi podatkov v poslovnih knjigi Živana Pripčinovića; I. B. Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Beograd 1952, str. 305.

⁴⁵ Deb. not. knj. 58, fol. 144, 166, 178', 194, 146', 177, 162, 178', knj. 59, fol. 34', 49, 67', 68, 73.

svinec, je bila sklenjena leta 1450. Dolžnik Benko Bratosaljić je izjavil, da je prejel na kredit 500 dukatov »pro plumbis quos emi ab ipso Dimcho (Lovra de Martolo)«. ⁴⁶

V zadolžnicah se zelo pogosto omenja *kraj izročitve* svinca. Dolžnik se običajno obveže, da bo izročil upniku svinec »hic Ragusii« ali pa določneje »hic Ragusii ad dohanam ponderis«. ⁴⁷ To pomeni, da je imela dubrovniška vlada nadzorstvo nad uvozom svinca in da je moral svinec na kontrolo v carinarnico. Lahko pa je dolžnik izročil upniku svinec tudi na kakšnem drugem mestu v Dubrovniku. Upnik na primer potrjuje, da je prejel od dolžnika svinec »extra portam Pociarum«. ⁴⁸ Dolžnik se je lahko obvezal, da bo izročil tisti svinec, ki je »in magazeno sub domo in quo ego ... habito«. ⁴⁹ Drijevo kot mesto izročitve svinca, v kreditnih pogodbah ne prihaja v poštev. Izven Dubrovnika se kot kraja izročitve svinca upniku zelo pogosto navajata Benetke ⁵⁰ in Olovo. ⁵¹

Poreklo svinca ni navedeno v vseh kreditnih pogodbah precizno. Lahko je označeno s splošnim terminom kot »plumbum de Bosina«, ⁵² toda v drugi polovici 15. stoletja ta oznaka skoraj povsem izgine. Namesto tega se pojavlja oznaka rudnika, kjer so pridobivali svinec. Dolžnik se je na primer obvezal, da bo izročil upniku »plumbum de loco de Olovac de Bosna«. ⁵³ Zelo pogosto je dodana karakteristika »plumbum dulce«, ⁵⁴ kar pomeni, da je iz zgoraj omenjenega rudnika. Mehki svinec iz Olova ni imel nikakršnih primesi ter je bil zelo dobre kvalitete. Zato je bil bolj cenjen in iskan na tujih tržiščih, kot svinec iz ostalih rudnikov. ⁵⁵ Povsod v zadolžnicah, kjer se svinec označuje samo kot »plumbum dulce«, predvidevamo, da gre za svinec iz Olova ali Olovča. ⁵⁶

Manj iskan je bil svinec iz Srebrenice, zato se tudi v manjši meri pojavlja v kreditni trgovini. Označuje se kot »plumbum de Sreberniza«. ⁵⁷ V razliko od olovskega »plumbum dulce« se je srebrniški svinec označeval kot »plumbum durum« ali »plumbum crudum«. ⁵⁸ V primerih, kjer je samo oznaka »plumbum durum«, lahko s sigurnostjo trdimo, da gre za svinec iz Srebrenice. ⁵⁹

Iz podatkov v zadolžnicah zvemo, da se je svinec tehtal z različnimi *merami*. Zelo redno se je težina izražala v milijarjih (odgovarja 1000 li-

⁴⁶ Deb. not. knj. 26, fol. 47' — 5. XI.

⁴⁷ Ibid. knj. 55, fol. 180 — 1493; knj. 56, fol. 146 — 1494; knj. 59, fol. 67' — 1497.

⁴⁸ Ibid. knj. 47, fol. 132 — 1479; »consignare ad dictum terminum ad Pocias«, knj. 55, fol. 44 — 1492.

⁴⁹ Ibid. knj. 51, fol. 27' — 1486.

⁵⁰ Ibid. knj. 55, fol. 73', 82' — 1493; upnik v obeh zadolžnicah je ser Vincentio Nicolai Currili de Venetiis.

⁵¹ Ibid. knj. 50, fol. 154 — 1486; svinec bo od dolžnika prevzel ali upnik ali njegov agent, knj. 51, fol. 224 — 10. III. 1488; izročil bo upniku ali tistemu, ki ga upnik določi v Olovu, knj. 52, fol. 76' — 15. XI. 1488; fol. 125 — 4. III. 1489, v vseh teh zadolžnicah je upnik Matej Tome Bunić; knj. 58, fol. 177 — 10. II. 1497; če upnik »scribat se habere dicta duo millaria plumbi de mea ratione in Olovo«, potem je obligacija razveljavljena. Če v roku enega meseca in pol upnik ne bo prejel obvestila, bo dolžnik rubil. Ibid. knj. 48, fol. 164 — 21. XI. 1481.

⁵² Ibid. knj. 55, fol. 82' — 1493.

⁵³ Ibid. knj. 39, fol. 57 — 14. IX. 1470; ali plumbum de Olovo, knj. 55, fol. 68 — 11. I. 1493.

⁵⁴ »de dulcis de Olovac«, ibid. knj. 54, fol. 59 — 30. XI. 1491; knj. 58, fol. 147 — 8. I. 1497; »plumbi dulcis de Olovo«, knj. 58, fol. 5 — 11. IV. 1496; fol. 21 — 4. V. 1496.

⁵⁵ D. Kovačević, Trgovina, str. 171.

⁵⁶ Deb. not. knj. 48, fol. 14 — 6. IV. 1480; fol. 23' — 27. V. 1480; knj. 56, fol. 146 — 3. IX. 1494; posebno 1497. leta: knj. 58, fol. 146' — 5. I., 144 — 2. I., 162 — 31. I., 166 — 10. II., 178' — 11. III.; knj. 59, fol. 34' — 9. VII., 49 — 19. VIII., 67' — 5. X., 68 — 6. X., 73' — 16. X.

⁵⁷ Ibid. knj. 43, fol. 131' — 7. IV. 1475; 133 — 7. IV., 137' — 14. IV. 1475; knj. 55, fol. 180 — 18. IX. 1493.

⁵⁸ »in plumbo duro stanciato«, ibid. knj. 46, fol. 65' — 14. X. 1477; knj. 58, fol. 181 — 17. III. 1497; knj. 59, fol. 119 — 29. I. 1498; knj. 60, fol. 90' — 8. VIII. 1500.

⁵⁹ Ibid. knj. 59, fol. 140 — 8. III. 1498; knj. 59, fol. 123 — 7. II. 1498; iz neke pogodbe zvemo, da bo dolžnik izročil upnikom »in Saxi prope Srebernizam ... millaria 150 od pondus gross. plumbi duri«, knj. 60, fol. 193 — 3. III. 1501; knj. 60, fol. 196' — 10. III. 1501.

trom), samo izjemoma so tehtali večje količine v litrih.⁶⁰ Največ se je uporabljala mera »ad pondus grossum«.⁶¹ V zadolžnicah se ta mera nanaša na mero, ki so jo uporabljali v Dubrovniku, na primer »ad pondus grossum ad dohanam magnam«.⁶² S to veliko mero so tehtali tudi svinec, ki je prihajal iz rudnikov Olovo⁶³ in Srebrenica.⁶⁴ Poleg »pondus grossum« so uporabljali v Dubrovniku za svinec tudi mero »pondus subtile«,⁶⁵ ali »milliaria subtilis«.⁶⁶ Takšna mera se je uporabljala za svinec v zvezi z dubrovniško mero⁶⁷ in olovsko mero.⁶⁸

V pogodbah so zelo pazili na to, s kakšno mero so tehtali svinec ob izročitvi. Dolžnik Andrija Crijević se je obvezal upniku Lucijan Buniću, da bo za kritje dolga v višini 1600 ducatov izročil »tôt plumbum ad ducatos XIII 1/2 pro singulo Milliari grosso de venetiis«. V pobotnici, ki jo je prejel dolžnik, ko je vrnil prvi obrok, je upnik potrdil, da je prejel »pro parte Milliari 26 et libr. 300 plumbi ad subtilem«.⁶⁹

Od mere za svinec, ki so jo uporabljali v Bosni, se izrecno omenja samo »pondus de Olovo«, ali »pondus de Olovač«,⁷⁰ ki je bila priznana tudi v Dubrovniku. Tudi pri tej meri moramo upoštevati debelo in tanko mero. Kakšna je bila dejanska razlika, ne moremo ugotoviti, ker nimamo preciznih in konkretnih podatkov.⁷¹ Rešetar ne navaja s kakšno mero so določali težo svinca. Sklicuje se samo na dubrovniški statut, kjer je določeno, da se razne kože in volna, ki jo Dubrovčani izvažajo v Benetke, tehta z beneško debelo mero. De Pasi (leta 1540) pa priča, da so vsaj v njegovem času tehtali svinec, volno in smolo z isto mero.⁷² Dejansko so se z beneško debelo mero tehtale rude, sušeno meso, sir, ribe, volna itd.⁷³

Ker so Dubrovčani v veliki meri izvažali svinec v Benetke, se v zadolžnicah omenja pri svincu beneška debela mera. Označevala se je na različne načine kot »milliari veneto«,⁷⁴ »ad pondus venetiarum«,⁷⁵ »milliari grosso de venetiis« ali »pondus grossum de venetiis«.⁷⁶

V Dubrovnik so iz Bosne izvažali metalurško obdelan svinec. Proces izločevanja kovine iz rude so opravljali v domačih topilnicah. Na ta način so se zmanjšali stroški transporta, ker je bila ruda za transport pretežka.

⁶⁰ »consignare in Olovo et ad pondus de Olovo libris quinque millia quingentos quinquaginta plumbi«, ibid. knj. 58, fol. 177 — 10. III. 1497.

⁶¹ Ibid. knj. 52, fol. 58' — 13. X. 1488; fol. 79' — 26. II. 1490; knj. 56, fol. 169 — 22. X. 1494; »ad mensuram grossam«, knj. 57, fol. 120' — 19. X. 1495; knj. 58, fol. 4' — 9. IV. 1496; »ad maius pondus«, knj. 12, fol. 137' — 2. VI. 1403; »ponderari ad pondus Ragusi«, knj. 12, fol. 134' — 23. V. 1403; knj. 58, fol. 107 — 21. X. 1496; knj. 59, fol. 67' — 5. X. 1497; fol. 73 — 16. X. 1497; »ad dohanam magnam et ad pondus grossum dicte dohane«, knj. 58, fol. 178' — 11. III. 1497; ali enostavnejše »milliaria grossa«, knj. 54, fol. 51 — 4. VI. 1491; knj. 55, fol. 64' — 4. I. 1493; knj. 57, fol. 37' — 15. IV. 1495; knj. 58, fol. 194 — 18. IV. 1497; knj. 59, fol. 123 — 7. II. 1498; »ad pondus grossum plumbi dulcis«, knj. 58, fol. 19 — 29. IV. 1496.

⁶² Ibid. knj. 57, fol. 191' — 23. III. 1496; »ad pondus grossum dicte dohane magne«, knj. 58, fol. 178' — 11. III. 1497.

⁶³ »milliaria grossa . . . dulcis de olovo«, knj. 58, fol. 5 — 11. IV. 1496; fol. 21 — 4. V. 1496; knj. 58 — fol. 147' — 8. I. 1497.

⁶⁴ »ad pondus grossum plumbi crudi de Srebernize«, ibid. knj. 59, fol. 119 — 29. I. 1498; »plumbi crudi de Sreberniza ad pondus grossum«, knj. 58, fol. 181 — 17. III. 1497; knj. 69, fol. 90' — 8. VIII. 1500; »ad pondus grossum plumbi duri«, knj. 60, fol. 196' — 10. III. 1501.

⁶⁵ Ibid. knj. 50, fol. 63 — 24. III. 1485; knj. 47, fol. 89 — 18. II. 1479.

⁶⁶ Ibid. knj. 47, fol. 89 — 18. II. 1479; knj. 55, fol. 44 — 15. XI. 1492.

⁶⁷ »milliaria . . . subtilia ad pondus Ragusi plumbi . . .«, ibid. knj. 53, fol. 30' — 26. X. 1489.

⁶⁸ Ibid. knj. 50, fol. 134 — 25. II. 1486; knj. 59, fol. 167 — 22. V. 1498.

⁶⁹ Ibid. knj. 42, fol. 59 — 2. XI. 1473.

⁷⁰ Ibid. knj. 51, fol. 224 — 10. III. 1488; knj. 52, fol. 125 — 4. III. 1489; knj. 53, fol. 28 — 19. X. 1489; knj. 53, fol. 95 — 30. XI. 1491.

⁷¹ D. Kovačević je ugotovila, da je svinec, ki se je meril s tenko mero, bil cenejši. Trgovina, str. 171.

⁷² Milan Rešetar, Dubrovačka numizmatika, Sremski Karlovci 1924, str. 72.

⁷³ Ibid., str. 73.

⁷⁴ Deb. not. knj. 41, fol. 4' — 4. IX. 1472.

⁷⁵ Ibid. knj. 48, fol. 23' — 27. VI. 1480.

⁷⁶ Ibid. knj. 42, fol. 59 — 2. XI. 1473; knj. 48, fol. 14 — 6. IV. 1480; knj. 57, fol. 119' — 4. II. 1492;

knj. 56, fol. 133' — 9. VIII. 1494; »milliari grosso venetorum pro ut ponderari et vendi solet hic Ragusi«, knj. 57, fol. 106' — 20. IX. 1498; knj. 51, fol. 27' — 4. XI. 1486; izrecno se omenja »plumbum de olovo«, ki se meri s to mero, knj. 55, fol. 68 — 11. I. 1493.

V zvezi s proizvodnjo glamskega srebra v Srbiji sem ugotovil,⁷⁷ da je bilo topilništvo v naših balkanskih deželah v srednjem veku na zelo visoki stopnji. Kljub temu pa je bila lahko tudi svinčeva ruda predmet trgovine, kar je razvidno iz testamenta Dabišina Dobretinića iz leta 1431. Dabišinu so dolžni Radoslav, Pribislav in Bogdan Mursići »tresenti salmeri de ruda di piombo... item me de dar Voiuoda Radoslavo Mille cablich de ruda«.⁷⁸

Upniki v kreditnih pogodbah zahtevajo, da jim dolžniki izročijo svinec določene kvalitete odnosno čistoče. Glede čistoče so v kreditnih pogodbah sledeče formulacije: »plumbum bonum«,⁷⁹ »plumbi nitidi«,⁸⁰ »nitidi ab omni tarra«.⁸¹ Svinec so morali izročiti brez kakršne koli primesi. Iz neke kreditne pogodbe zvemo, da so svinec poslali v Benetke »in pannibus sive in maxis«.⁸² Večkrat tovorijo svinec v tovorih (salmah),⁸³ pečah (pecia).⁸⁴

Cene srebra in nekaterih drugih artiklov (npr. voska) so v 15. stoletju na dubrovniškem tržišču precej stabilne, pri svinцу pa zelo nihajo.⁸⁵ Podatki v kreditnih pogodbah nudijo zelo zanimivo sliko. Že Ivan Božić je ugotovil, da je cena svinca (v glavnem gre za bosenski) v začetku 15. stoletja znašala 7 dukatov za milijar. V obdobju napetih odnosov med Dubrovnikom in Porto se je povzpela na 15 dukatov (1470), nato pa opazimo tendence padanja. Konec 1487. leta doseže cena milijarja 8 in pol dukatov.⁸⁶ Nihanje v ceni svinca veže I. Božić na politične razmere, predvsem na odnose med Dubrovnikom in Osmansko državo. Navaja podatke iz različnih serij Dubrovniškega arhiva, predvsem iz serije Diversa notariae. Podatki v seriji Debita notariae se v glavnem ujemajo s podatki, ki jih navaja Božić, so pa določena odstopanja. Podatki v zadolžnicah so do neke mere preciznejši, ker je navedena kvaliteta in poreklo.

Cena svinca se obračunava redno v dukatih, le 1435. leta se pri obračunu upoštevalo perperi,⁸⁷ a 1498. leta aspre.⁸⁸ Ker podatki niso kontinuirani, težko ugotavljamo gibanje cen za posamezne vrste svinca. V prvi polovici 15. stoletja so podatki o cenah svinca zelo skopi in jih zaradi tega zelo težko primerjamo med seboj. Od 1427. leta opazimo postopno zvišanje. Tega leta je cena bosenskega svinca znašala 8 dukatov in eno tretjino za milijar. V zadolžnici, v kateri se omenja ta cena, so kot dolžniki vpisani trije znani bosenski trgovci Brajlo Tezalović, Radić Ozrisaljić in Brajko Hvaović, vsi iz Prače. Toma Bunić, eden najvidnejših dubrovniških trgovcev z bosenskim svincom, jim daje na kredit 2965 dukatov in 19 grošev. Dolg bodo vrnili v svinцу v vrednosti 1508 dukatov. Določena je cena 8 in pol dukatov za milijar, vendar je dodano sledeče pojasnilo: »cum hoc conditione quod quidquid dictum plumbum valebit in Ragusio ad ducatos contatos usque ad mensem sex proxime ultra ducatos auri novem pro

⁷⁷ O visoki stopnji metalurške tehnike v Srbiji priča podatek iz neke zadolžnice, v kateri se omenja višek zlata v glamskem srebru celo do ene šestine unče. Deb. not. knj. 20, fol. 8. Ignacij Voje, Argentum de glama, Istorijski časopis, knj. XVI–XVII, Beograd 1970, str. 34.

⁷⁸ Test. notariae, knj. 12, fol. 24' – 25 – 30. IV. 1431; pridobljena sirova ruda (»rude d'argento« u dubrov. aktima) se je merila z vedri (cabli de ruda) in topila v visokih pečeh, K. Jireček, Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku, Sarajevo 1951, str. 77.

⁷⁹ Deb. not. knj. 56, fol. 172 – 31. X. 1494; knj. 57, fol. 191' – 23. III. 1496.

⁸⁰ Ibid. knj. 56, fol. 86 – 5. V. 1494.

⁸¹ Ibid. knj. 52, fol. 79' – 26. II. 1490; knj. 57, fol. 165' – 28. I. 1496.

⁸² Ibid. knj. 52, fol. 127' – 11. III. 1489.

⁸³ Dolžnik izroči »salmas quatuor plumbi«, ibid. knj. 54, fol. 91' – 16. XI. 1491.

⁸⁴ glej opombi 16, 17.

⁸⁵ Ne morem pritrditi D. Kovačević, ki pravi, da ni dovolj podatkov, na podlagi katerih bi lahko napravili pregled cen bosenskega svinca. To naj bi veljalo za cene svinca v Bosni in na tržiščih, kjer se je svinec prodajal. Ugotavlja, da so ohranjene samo fragmentarne vesti. Trgovina u srednj. Bosni, str. 170.

⁸⁶ I. Božić, Dubrovnik i Turska, str. 305, 306.

⁸⁷ Deb. not. knj. 17, fol. 184, če upoštevamo relacijo 1 dukat = 36 grošev, potem predstavlja ta vsota 10 dukatov.

⁸⁸ 190 asper; če upoštevamo relacijo 1 dukat = 40 asper, potem je en milijar vreden nekaj manj kot 5 dukatov, Deb. not. knj. 58, fol. 177 – 10. III. 1497, svinec bo izročen v Olovu.

Milliaria sit et esse debeat dicti Braichi.⁸⁹ To pomeni, da je cena svinca v Dubrovniku nihala. Višek nad 9 dukatov za milijar bi pripadal Brajku Hvaoviću, enem od dolžnikov. V nekaterih kreditnih pogodbah ni predvidena vnaprej določena cena, temveč je bila cena odvisna od situacije na tržišču. Zato se v zadolžnici uporablja formulacija »eo precio quo valebit Ragusi.⁹⁰ Do leta 1450 se omenja cena svinca okrog 10 dukatov za milijar (poreklo sicer ni omenjeno, je pa svinec verjetno iz Bosne).⁹¹ V tem obdobju velja cena enega milijarja »plumbum de Sclavonia« 12 dukatov.⁹² Najvišje cene svinca (nedoločenega porekla) srečamo v zadolžnicah od 1470. do 1475. leta, to je v času napetih odnosov med Dubrovnikom in Osmansko državo. Takrat je en milijar svinca bil vreden od 13 in pol do 15 dukatov.⁹³ V tem kratkem obdobju petih let se v zadolžnicah omenjajo cene svinca iz Olovca in Srebrenice. Razlika znaša 2 in pol dukata. Leta 1470 je »plumbum de loco de Olovac de Bosna« imel ceno 14 dukatov za milijar,⁹⁴ srebrniški svinec pa je leta 1475 veljal 11 in pol dukata za milijar.⁹⁵ Na ceno je vsekakor vplivala kvaliteta svinca. Vemo namreč, da je bil svinec iz rudnikov Olova boljše kvalitete. Okrog leta 1480 se je cena svinca zaustavila na 12 dukatov za milijar.⁹⁶ Prav iz leta 1481 imamo podatke, ki dokazujejo, da je obstajala razlika med ceno svinca v Bosni in na dubrovniškem tržišču. Stjepan Sirinić iz Goražda je dobil od dveh Dubrovčanov na kredit večje vsote denarja ter se obvezal, da bo najkasneje v roku enega meseca in pol izročil v Dubrovniku določeno količino svinca »de Olovo«. Svinec bodo obračunali po 6 dukatov za milijar. Predvideno je, da bo ta cena veljala za svinec v Olovu. Če bodo stroški večji od 6 dukatov, bo razlika padla na račun družabnikov, ki sta vložila denar.⁹⁷ Dvakrat višjo ceno sta istega leta postavila dva trgovca iz Goražda (Vuk Oberchia in Peter Radiević), ki sta prodala žunu Žurgoviću »totam quantitatem plumbi quam habet apud Vlachus supra Slanum«, in to po ceni 12 in pol dukata za milijar.⁹⁸ Od leta 1490 pa do konca XV. stoletja se cena svinca giblje med 7 in 8 dukati. Izjemo predstavlja leto 1493, ko so bosenski svinec računali po 10 dukatov za milijar. V zadolžnici je poudarjeno, da mora dolžnik Marin Radiević izročiti svinec v Benetkah, kar je gotovo dvignilo ceno svinca.⁹⁹ Samo enkrat je v zadolžnicah določena cena svinca v asprah. Leta 1479 so obračunali 1 milijar po 190 asper. Če upoštevamo, da je v tem času en dukat veljal 40 asper, potem bi 190 asper odgovarjalo vrednosti 5 dukatov. V zadolžnici je določeno, da mora dolžnik izročiti svinec v Olovu. To je vzrok, da je cena svinca mnogo nižja, od cene na dubrovniškem tržišču.¹⁰⁰

V mnogih kreditnih pogodbah ni nikjer posebej omenjeno, kdo bo nosil *stroške transporta* in *stroške carine*, dolžnik ali upnik. Nekateri preciznejše pogodbe, pa dajejo odgovor tudi na ta vprašanja. V nekaterih zadolžnicah dolžnik izjavlja, da prevzema nase vse stroške v zvezi s pošiljanjem svinca.

⁸⁹ Ibid. knj. XIV, fol. 87 — 19. I. 1427.

⁹⁰ Ibid. knj. 42, fol. 146' — 1. III. 1474; če dolžnik v roku ne bi izročil »salmas 4 plumbi«, potem lahko upnik kupi svinec »eo pretio in quo valet Ragusi«, knj. 54, fol. 91' — 16. XI. 1491.

⁹¹ Ibid. knj. 17, fol. 184 — 4. XI. 1435; »plumbum dulcis ad rationem duc. au. 10 1/2 pro quolibet mill. de Rag.«, knj. 26, fol. 179 — 1451.

⁹² Vladislav Vlatković iz Trgovišta sklepa kupoprodajno pogodbo o predaji svinca z Marinom Tome Bunićem, Div. not. knj. 29, fol. 37' — 12. XII. 1444; fol. 191' — 26. I. 1446.

⁹³ Deb. not. knj. 40, fol. 156 — 27. VI. 1472, 14 in pol dukata; knj. 41, fol. 4' — 4. IX. 1472, 15 dukatov; knj. 43, fol. 59 — 2. XI. 1473, 13 in pol dukatov.

⁹⁴ Ibid. knj. 38, fol. 57, 14. IX. 1470.

⁹⁵ Ibid. knj. 43, fol. 137' — 14. IV. 1475.

⁹⁶ Ibid. knj. 46, fol. 65' — 14. X. 1477 »plumbo duro stanciato duc. 12 pro singulo milliario«, to pomeni srebrniško; knj. 48, fol. 83' — 12. II. 1481, pošilja dolžnik Stjepan Sirinić iz Goražde.

⁹⁷ Div. not. knj. 65, fol. 139 — 7. VIII. 1481.

⁹⁸ Ibid. knj. 65, fol. 70 — 8. I. 1481.

⁹⁹ Deb. not. knj. 55, fol. 82' — 16. II. 1493; fol. 73' — 30. I. 1493.

¹⁰⁰ Ibid. knj. 58, fol. 177 — 10. III. 1497.

Običajno izjavlja, da bo poslal svinec »omnibus expensis meis«, in to ali v Dubrovnik¹⁰¹ ali v Benetke.¹⁰² Da so tu mišljeni stroški v zvezi s transportom svinca in v zvezi s carino, je razvidno iz obligacije dolžnika Radoja Budisalića. 14. septembra 1470 se je zadolžil za 306 ducatov. Dolg bo poravnal s »tantum plumbum do loco de Olovac de Bosna conductum in Ragusium et expeditum omni gabelle meis expensis ad rationem duc. 14 pro singulo milliaro veneto«.¹⁰³ Podobno pogodbo sklene Frančiško Mihajla Radonjić. On bo poslal na svoj riziko v Dubrovnik upniku Mateju Tome Buniću 13 milijarjev svinca »et etiam hic Ragusi solvere dohanam et alias expensas pro dictis 13 milliaribus subtilibus plumbi. Ita quod ab Olovo usque Ragusium veniat expensis meis.«¹⁰⁴

Iz nekaterih kreditnih pogodb je razvidno, da je bil dolžnik lahko oproščen stroškov carine in nosačev, kar je vsekakor šlo na račun upnika. Hijeronim pokojnega Radoslava Gradić se je obvezal upniku Mateju Tome Buniću, da mu bo izročil »in magazeno sub domo in quo ego Hieronimo habito millaria 100 plumbi grossa videlicet, ad pondus venetiarum stopale ab omnibus expensis dohane et bastasiorum«.¹⁰⁵

V nekaterih kreditnih pogodbah je izrecno omenjeno, da stroške transporta in carine prevzame upnik. Upnik Matej Bunić, ki je prevzel od dolžnika na račun dolga 26 milijarjev in 300 liber svinca »ad pondus de Olovaz«, se obveže za »omnes expensas qui fient intraducendo de Olovo Ragusium dictum plumbum tam de vectura quam de aliis«.¹⁰⁶ Skrbniki Marina Mihajla Radonjića izjavljajo, da bodo plačali za svinec, ki ga bo poslal za dolg dolžnik »dohanam de Ledenize et salem vecture«.¹⁰⁷ Pri transportu svinca je igrala sol zelo važno vlogo. S soljo so plačevali dnevnice za tovornike (običajno Vlahe) in konje. Stroški za nakup soli so šli na račun upnika, zato so se ti stroški odbijali od celotne vsote kredita.¹⁰⁸

Zelo zanimiva je slika o *strukturi upnikov in dolžnikov* v zadolžnicah s svincem. Med *upniki*, ki prejmejo na račun dolga svinec, najdemo pripadnike najrazličnejših družbenih slojev dubrovniškega prebivalstva. Po letu 1470 se širi krog trgovcev, ki se ukvarjajo s trgovino s svincem. To se odraža tudi v kreditni trgovini. Izdvajajo se predstavniki dubrovniškega plemstva. Mnogi, ki so sicer znani kot aktivni trgovci in se ukvarjajo s kreditno trgovino, se javljajo v zadolžnicah s svincem samo tu in tam v posameznih letih. Omenil bi le nekatere od njih: Frančiško Benešić (1492

¹⁰¹ Dolžnik Marko Petrović se zadolžuje za 130 ducatov »dare hic Ragusi omnibus expensis nostris plumbum«, Deb. not. knj. 54, fol. 119' — 4. II. 1492; dolžnik zlatar Marin Heraković »consignare hic Ragusi omnibus meis expensis ... millaria 14 plumbi boni ad pondus grossum«, ibid. knj. 56, fol. 172 — 31. X. 1494; ibid. knj. 57, fol. 191' — 23. III. 1496; ibid. knj. 58, fol. 20 — 2. V. 1496; ibid. knj. 58, fol. 126 — 28. X. 1496; ibid. fol. 144 — 2. I. 1497; ibid. fol. 178' — 11. III. 1497; ibid. knj. 59 — fol. 119 — 29. I. 1498.

¹⁰² Marinus Radivić se obvezuje »consignare Venetiis omnibus expensis meis Marini millaria septem plumbi ad pondus Venetiarum ad grossum ser Vineratio Nicolai Curili de Venetiis«, ibid. knj. 55, fol. 73' — 30. I. 1493.

¹⁰³ Ibid. knj. 39, fol. 57.

¹⁰⁴ Ibid. knj. 53, fol. 30' — 26. X. 1489.

¹⁰⁵ Ibid. knj. 51, fol. 27' — 4. XI. 1486; Vitko Primojević izjavlja, da bo »schiapotum a dohane de olovo«, ibid. knj. 52, fol. 125 — 4. II. 1489; dolžnika izjavljata, da sta »francha et expedita a dohana«, ibid. knj. 56, fol. 169 — 22. X. 1494; »schapole ab omni vectura et expensa«, ibid. knj. 57, fol. 106' — 20. IX. 1495.

¹⁰⁶ Ibid. knj. 54, fol. 95 — 30. XI. 1491; del vsote od 123 perperov in 9 grošev gre na račun »pro victiera equorum et hominum qui portabunt dictum plumbum et gletam«, ibid. knj. 39, fol. 69 — 9. X. 1470.

¹⁰⁷ Ibid. knj. 55, fol. 44 — 15. XI. 1492.

¹⁰⁸ Ibid. knj. 47, fol. 89 — 18. II. 1479 »qui Nicolaus (upnik) dedit salem Vlachos pro dicto plumbos; ko upnik potrdi vrnitev dolga v svinco, izjavlja »et debet defalcari quantum ipse ser Matheus (upnik) dabit pro sale portature«, dolžnik je Radoje Hrebeljanović iz Foče, ibid. knj. 47, fol. 132 — 7. VII. 1479; upnik Matej Tho. Bunić izjavlja v pogodbi »et ego Matheus Tho. de Bona promitto dare salem consuetum pro expensis vecture dicti plumbi ab Olovo usque Ragusium«, ibid. knj. 53, fol. 30' — 26. X. 1489; ibid. knj. 53, fol. 187 — 16. XII. 1490; »dedit sal morlachis pro traducendo Ragusium«, ibid. knj. 55, fol. 27 — 17. X. 1492; »dare tantam quantitatem salis necessaria pro expeditione vecture dicti plumbi«, ibid. knj. 59, fol. 119 — 29. I. 1498.

dobi od dolžnika 10 milijarjev svinca), Žun Bunić (1490 — 15 milijarjev svinca, 1497 — 10 milijarjev svinca »dulce«), Frančiško Žurgović (1472 — svinca za 612 dukatov), Luka And. Sorkočević (1480 — 10 milijarjev svinca, 1485 — 8214 liber svinca), Petar Vita Gučetić (1483 — za 11 in pol dukata svinca), Nikola Frana Tudizić (1479 — kredit v višini 290 dukatov; v marginalnih beležkah se omenja svinec, s katerim dolžnik poravnava svoj dolg). Upniki so tudi zelo aktivni trgovci iz vrst pučanov, na katere naletimo v zadolžnicah s svincom. To so: Nikola Radosava Xille (1494 — 20 milijarjev svinca, 1495 — 25 milijarjev svinca), Marin Mihajla Cicerović (1493 — 15 milijarjev svinca »de Olovo«), Marino Luginjić (1470 — za 123 perperjev in 9 grošev bo prejel svinec in svinčev glaj) in drugi. Opazimo lahko, da se po letu 1470 nekateri dubrovniški trgovci (plemiči in pučani) in celo nekateri tujci specializirajo na trgovino s svincom in nekaterimi drugimi kovinami. Omenjajo se v zadolžnicah vrsto let in kot upniki dobivajo na račun dolgov znatne količine svinca.

Pomembno vlogo je igral Matej Tome Bunić. Iz kreditnih pogodb, ki jih sklene z različnimi osebami, dobimo zelo dober vpogled v trgovino s svincom. Njegovo aktivnost v kreditni trgovini v zvezi s svincom lahko sledimo od 1479 do 1491. V teh 12. letih bo prejel od svojih dolžnikov okrog 325 milijarjev in 300 liber svinca.¹⁰⁹ Samo v letu 1489 dobiva na račun dolgov 116 milijarjev bosenskega svinca (3 zadolžnice). Največkrat se omenja svinec po poreklu iz rudnikov Olova. Dolžniki mu izročajo svinec v Dubrovniku, pa tudi v Olovu, kjer ga prevzema osebno ali ga prevzemajo njegovi agenti (»aut alteri legitime persone agenti«). Dolžnikom često oprošča stroške carine, stroške nosačev in se obvezuje, da bo Vlahom izplačal dnevnice s soljo. Njegovi dolžniki so: Frančiško Mihajla Radonjić, Marin Mihajla Radonjić, Vitko Pribojević »barberius«, domači trgovci iz Foče (Radonja Hrebeljanović — namesto njega poravna dolg Vukan Vukeljčić iz Goražda, Vnoh Klapčić) ter Goražda (Vukac Tulešić). Po letu 1495 se udeležujeta v kreditni trgovini njegova sinova Mihajlo in Ivan. Ona dva prav tako dobivata na račun dolgov svinec.¹¹⁰

Delež Mateja Bunića v kreditni trgovini je zelo velik. Podrobneje bi navedel podatke za dve leti. Leta 1470 sklene 21 kreditnih pogodb in daje na kredit 3690 dukatov in 1802 perpera. Iz neke pogodbe je razvidno, da bo dolžnik kril svoje kreditne obveznosti z 29 balami dubrovniškega sukna.¹¹¹ Na kredit je dajal tudi sol (21. V. — »yperp. 302 pro racione salis«). Leta 1480 je sklenil še enkrat toliko kreditnih pogodb (44), toda promet je bil znatno manjši. Na kredit je dal samo 830 dukatov in 2100 perperjev.¹¹²

Matej Bunić je trgoval s tkaninami, kar lahko dokažemo s podatkom iz decembra 1464. leta. Ivanu Kabužuću in Mateju Buniću je dovolila dubrovniška vlada, da 8 bal belih tkanin iz Novega, ki sta jih dobila za dolg, obarvata in prodata. Trgovanje s tkaninami iz Novega je bilo namreč v

¹⁰⁹ Vrednost kredita znese 216 dukatov, iz marginalnih beležk vidimo, da dolžnik vrača dolg s svincom, ibid. knj. 47, fol. 132 — 7. VII. 1479; »mill. 11 plumbum dulcis de Olovo«, ibid. knj. 50, fol. 154 — 25. II. 1486; »mill. 100 plumbum gross. ad pond. venetiarum«, knj. 51, fol. 27' — 4. XI. 1486; »mill. 40 plumbum ad pond. de Olovo«, knj. 51, fol. 224 — 11. III. 1488; »mill. 60 plumbum de Olovo«, knj. 52, fol. 125 — 4. III. 1489; »mill. 43 plumbum de Olovaze«, knj. 53, fol. 28 — 19. X. 1489; »mil. 13 subtilia ad pondus Ragus. plumbis«, knj. 53, fol. 30' — 26. X. 1489; »mil. 26 et libr. 300 plumbi ad pondus de Olovaze«, knj. 54, fol. 95 — 30. XI. 1491; »mil. 11 plumbum ad pondus grossum venetiarum«, knj. 53, fol. 202 — 4. II. 1491.

¹¹⁰ Mil. 18 in libr. 600, ibid. knj. 57, fol. 193 — 26. III. 1496; mil. 5, knj. 58, fol. 19 — 29. IV. 1496; mil. 28, knj. 58, fol. 20 — 2. V. 1496; mil. 13 »dulcis de Olovo«, fol. 21 — 4. V. 1496; kredit znaša 200 dukatov, knj. 56, fol. 197' — 2. I. 1495.

¹¹¹ Ibid. knj. 38 in 39 passim.

¹¹² Ibidem knj. 48 passim.

¹¹³ Ibidem knj. 48 passim.

Dubrovniku prepovedano.¹¹³ Tkanine, ki jih je dobil Matej od dolžnikov na račun kreditov, je vlagal v trgovske družbe. Namen teh trgovskih družb je bil, da izkupiček od prodanega sukna investirajo v svinec. 15. XI. 1488 je sklenil pogodbo o ustanovitvi trgovske družbe s Franciškom Radonjićem (Franciško mu je 1480 in 1491 kot dolžnik izročal določene količine svinca). V družbo vloga Matej »inter pannis et pecunie numerate duc. au. 230«, Franciško pa 20 dukatov. S celotnim kapitalom, ki znaša 250 dukatov, bo šel Franciško kot traktator v Olovo, kjer bo izkupiček investirал v svinec.¹¹⁴

S svincem je Matej Bunić trgoval že prej. Pavko Radosaljić izjavlja leta 1462, da je Matej Bunić v celoti poravnal njegovo pošiljko svinca in crvca.¹¹⁵

Ni potrebno, da v tem okviru obdelamo vsakega pomembnejšega upnika in napravimo podrobnejšo analizo njegovega trgovskega in kreditnega poslovanja, čeprav bi takšna analiza lahko dala odgovor na mnoga zanimiva vprašanja o trgovini s svincem in drugim trgovskim blagom. Vseeno bom omenil nekatere, ki jih pogosto srečamo pri različnih trgovskih podvigih. S svincem poravnajo dolžniki svoje kreditne obveznosti tkalcu Božičku Miomanoviću,¹¹⁶ ki je sodeloval pri proizvodnji sukna, ukvarjal pa se je tudi s kreditno trgovino (leta 1470 je sklenil 20 kreditnih pogodb in dal na kredit 2053 dukatov in 112 perperjev). Od pomembnejših upnikov bi omenil še Franciška Stjepana Kaselića,¹¹⁷ Antona Sigmunda Žurgovića,¹¹⁸ Žuna Sigmunda Žurgovića,¹¹⁹ Marina Meda Menčetića,¹²⁰ Ivana Lovre Sorko-čevića,¹²¹ Marina Radivčića¹²² in tkalca Antona Radonjića.¹²³

V letih od 1494 do 1500 pogosto dobiva svinec na račun kreditov apotekar Jacobus Julliani. V prvi polovici aprila 1483. leta je umrl v Dubrovniku njegov oče Jullianis Jacobi iz Firenc. Svojemu sinu Jakobu je zapustil vse svoje stvari v hiši in opremo apoteke.¹²⁴ Konec leta 1482 se je povezal v trgovsko družbo s Pavlom Ostojićem, imenovanem Bakrović. Pavel je vložil v družbo 1300 dukatov, od tega 800 dukatov v crvcu in vosku. Obvezal se je, da bo šel z vloženim kapitalom in robo »ad partes Italie et ibi finire charmisio et cerris«. Izkupiček bo investirал v drugo trgovsko blago.¹²⁵ V kreditni trgovini Jacobus ne sodeluje v večjem obsegu, toda iz neke kreditne pogodbe, ki jo sklene 2. januarja 1481. leta zvemo, da bo

¹¹³ Sima M. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, Beograd 1964, str. 128; Cons. Rogatorum, knj. 18, fol. 93' — 13. IX. 1464.

¹¹⁴ Deb. not. knj. 52, fol. 76' — 15. XI.

¹¹⁵ Desanka Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 122; Div. not. knj. 46, fol. 78' — 10. VII. 1462.

¹¹⁶ Kredit znaša 145 dukatov, Deb. not. knj. 41, fol. 4' — 4. IX. 1472; libr. 1142 svinca, ibid. knj. 44, fol. 12' — 31. VIII. 1475; mil. 30 svinca, knj. 47, fol. 121 — 7. VI. 1479.

¹¹⁷ Ibid. knj. 42, fol. 196' — 14. III. 1474; knj. 46, fol. 65' — 14. X. 1477; knj. 55, fol. 25 — 13. X. 1492. Svinca za vsoto 497 dukatov.

¹¹⁸ Za 218 dukatov svinca, ibid. knj. 43, fol. 42' — 14. X. 1474; za 730 dukatov svinca, ibid. fol. 45 — 17. X. 1474; ibid. knj. 43, fol. 131', 133, 137' — 7. in 14. IV. 1475, skupaj za 428 dukatov svinca iz Srebrnice.

¹¹⁹ Za 207 dukatov svinca, ibid. knj. 55, fol. 27 — 17. X. 1492; za 192 dukatov svinca, ibid. knj. 58, fol. 126 — 28. XI. 1496; za 136 dukatov svinca, ibid. fol. 146' — 5. I. 1497; za 321 dukatov in 26 grošev svinca, ibid. fol. 164 — 10. II. 1497; mil. 24 in libr. 24 svinca »dulce«, ibid. fol. 178' — 11. III. 1497; »mil. 40 plumbum crudi de Srebernica«, ibid. fol. 181 — 17. III. 1497; mil. 10 plumbum dulcis, ibid. knj. 59, fol. 34' — 9. VII. 1497.

¹²⁰ Leta 1496 in 1497 bo prejel od dolžnika skupaj 91 milijarjev in 334 liber svinca, ibid. knj. 58, fol. 5, 162, 147', 180.

¹²¹ Od 1491 do 1495 bo prejel od dolžnika okrog 105 milijarjev svinca, ibid. knj. 54, fol. 31II; knj. 56, fol. 21', 86, 172; knj. 57, fol. 91'.

¹²² 34 milijarjev svinca bo dolžnik izročil »ad more Ragusii aut Sub Nova«, ibid. knj. 52, fol. 58' — 13. X. 1488; za 130 dukatov svinca, knj. 54, fol. 119' — 4. II. 1492; 11 in pol milijarjev svinca, knj. 55, fol. 64' — 4. I. 1493; 5550 liber svinca bo dolžnik »consignare in Olovo«, knj. 58, fol. 177 — 10. III. 1497; ta dolg ni bil poravnán, zato prevzemajo dediči že pokojnega Marina leta 1498 delno izplačilo tega dolga, knj. 59, fol. 167 — 22. V.

¹²³ Od 1494 do 1497 dobiva od dolžnika skupaj 128 milijarjev in 600 liber »plumbum dulce«, ibid. knj. 56, fol. 60; knj. 58, fol. 107, 144; knj. 59, fol. 49, 73'.

¹²⁴ Jeremić-Tadić, Prilozi istoriji zdravstvene kulture starog Dubrovnika, II. deo, Beograd 1939, str. 152.

¹²⁵ Deb. not. knj. 49, fol. 23' — 25. IX.

prejel od dolžnika na račun kredita »pannos 11 magnos de LX«. ¹²⁶ Apotekar Jacobus se je moral po letu 1490 intenzivneje ukvarjati s trgovino s svincom, kar je moralo biti zelo donosen posel. Od dolžnikov je prejel do leta 1500 okrog 243 milijarjev svinca. ¹²⁷

Med upniki v zadolžnicah s svincom naletimo še na druge tuje trgovce. Sklenejo po eno ali dve kreditni pogodbi. Po poreklu so iz Firenc, Benetk in Bara. ¹²⁸ Izjemo predstavlja Alessio Blanco quondam Andree de Antibar, ki se občasno pojavlja v zadolžnicah kot upnik od leta 1494 do 1500. V teh letih je sklenil pet kreditnih pogodb. Od svojih dolžnikov bo prejel 92 milijarjev svinca različne kvalitete (mehak in trd). ¹²⁹

Struktura dolžnikov v zadolžnicah s svincom je še zanimivejša. Med njimi skoraj ni predstavnikov dubrovniškega plemstva. Precej dolžnikov ima oznako »mercator«, kot na primer: Tomko Marojević (1492), Radonja Miljenović (1479 in 1500), Ivan Vladojević (1497 in 1500). Najaktivnejši med dolžniki je Radonja Miljenović. V letih od 1497 do 1500 se zadolži sedemkrat. Obvezuje se, da bo svoje dolgove poravnal s svincom. Na račun dolgov bo svojim upnikom izročil okrog 228 milijarjev svinca, kar predstavlja zelo veliko količino. Običajno ima njegov svinec oznako »dulce«. ¹³⁰ Zelo pogosto naletimo med dolžniki na zlatarje, ki svoje kreditne obveznosti poravnajo s svincom. Zakaj prav oni? Jorjo Tadić je neke poudaril, da so imeli zlatarji pri obdelavi rude pomemben delež. Od njihovega znanja in veščine je bil odvisen proces predelave rude v kovino, posebno pri plemenitih kovinah. ¹³¹ Predvsem bi opozorili na zlatarja Marina Herakovića, ki je od 1494 do 1496 sklenil 7 kreditnih pogodb. Na račun kreditov bo upnikom izročil 169 milijarjev in 600 liber svinca. ¹³² Leta 1496 sklene zlatar Mihoč Radosaljić tri kreditne pogodbe. Upniki bodo prejeli 81 milijarjev svinca. ¹³³ Od zlatarjev bi omenil še Marina sina Mihajla (leta 1498).

V trgovini svincom so sodelovali mnogi obrtniki tekstilne stroke. Razpolagali so relativno z velikimi količinami svinca, kar dokazujejo obveznosti v sklenjenih pogodbah. Tkalec Anton Radonjić, ki se omenja v zadolžnicah s svincom tudi kot upnik, poravnava svoje kreditne obveznosti leta 1485 z 8214 librami svinca, ¹³⁴ leta 1497 pa z 55 milijarji in z 38 librami »plumbum dulcis«. ¹³⁵ Svinec služi za poravnavo kreditnih obveznosti leta 1480 Petru Radaljeviću (»lanificus«), ¹³⁶ leta 1490 Vlakuši Radosaljiću (»cimato«), ¹³⁷ leta

¹²⁶ Ibid. knj. 48, fol. 69.

¹²⁷ Ibid. knj. 56, fol. 133', 187'; knj. 57, fol. 37', 165'; knj. 58, fol. 194; knj. 59, fol. 67'; knj. 60, fol. 23'.

¹²⁸ Martino Luce de Martino de Florentia bo za 480 dukatov prejel 40 milijarjev svinca, ibid. knj. 47, fol. 119' — 2. VI. 1479; Johannes Buongiorno de Siracusa bo od dolžnika prejel »unum milliare plumbi ad pondus venetiarum in pannibus sive in maxis«, knj. 52, fol. 127' — 11. III. 1489; dubrovniški kancelar Johannes domini Bartholomei de Sfondratis bo prejel 100 milijarjev svinca, knj. 58, fol. 4' — 9. IV. 1496; ser Vincentio Nicolai Curili de Venetiis bo prejel 7 milijarjev svinca, knj. 55, fol. 73 — 30. I. 1493; 18 milijarjev »plumbum de Bosna dulcis«, fol. 82' — 16. II. 1493; Michaeli Johannis de Antibar bo za 103 in pol dukatov prejel »tanta quantitate plumbi crudi«, knj. 59, fol. 123, 7. II. 1498.

¹²⁹ Ibid. knj. 56, fol. 175 — 11. XI. 1494; knj. 57, fol. 191' — 23. III. 1496; knj. 58, fol. 60 — 28. VII. 1496; knj. 60, fol. 31' — 8. II. 1500, fol. 90' — 8. VIII. 1500.

¹³⁰ Ibid. knj. 58, fol. 144 — 2. I. 1497; knj. 59, fol. 9 — 6. V. 1497; fol. 73' — 16. X. 1497; fol. 67' — 5. X. 1497; knj. 60, fol. 23' — 18. I. 1500; fol. 31' — 8. II. 1500; fol. 135' — 9. XI. 1500.

¹³¹ J. Tadić, Istorija Dubrovnika do polovine XV veka, Istorijski časopis, knj. XVIII, Beograd 1971, str. 33.

¹³² Deb. not. knj. 56, fol. 86 — 5. V. 1494; fol. 133' — 9. VIII. 1494; fol. 172 — 31. X. 1494; knj. 57, fol. 37' — 15. IV. 1495; fol. 91' — 17. VII. 1495; fol. 193 — 26. III. 1496; knj. 58, fol. 19 — 29. IV. 1496. Marin je prav tako porok Frančiška Radonjića, zelo pomembnega trgovca s svincom. To dokazuje, da so bili trgovci s svincom med seboj zelo dobro povezani.

¹³³ Ibid. knj. 57, fol. 165' — 28. I.; fol. 191' — 23. III.; knj. 58, fol. 60 — 28. VII.

¹³⁴ Ibid. knj. 50, fol. 63 — 24. III., ena zadolžnica.

¹³⁵ Ibid. knj. 58, fol. 178' — 11. III. 1497; fol. 180 — 15. III., 2 zadolžnice.

¹³⁶ Obveza 10 milijarjev »plumbum dulce«, ibid. knj. 47, fol. 14 — 6. IV. 1480; 20 milijarjev svinca »dulce«, zadolži se skupaj s Pavkom Latinčevićem, fol. 23' — 27. V.; 7 milijarjev in 860 liber svinca, fol. 62 — 29. XI.

¹³⁷ Obveza 6 milijarjev svinca, ibid. knj. 52, fol. 79' — 26. II. 1490.

1479 Božičku Miomanoviću¹³⁸ in leta 1497 Mateju Radojeviću (»sartor«).¹³⁹ Nekateri dolžniki, ki krijejo svoje obveznosti s svincom, imajo za poroke tkalce ali obrezovalce sukna.¹⁴⁰

Zelo redno, vsako leto vsaj enkrat, naletimo v zadolžnicah s svincom na dolžnika Frančiška Mihajla Radonjića. Od leta 1489 do 1497 bo izročil upnikom 145 milijarjev in 600 liber svinca.¹⁴¹ Marin Radivčić, na katerega sem opozoril tudi med upniki, poravna leta 1493 svoje dolgove z bosenskim svincom. Obvezuje se celo, da bo upniku izročil svinec v Benetkah. Gre za 40 milijarjev svinca.¹⁴² Izključno svinec iz rudnika Olovo bo izročil Tome Brajana Prodanić svojim upnikom leta 1496 in 1497. Upniki bodo prejeli 73 milijarjev in 334 liber svinca.¹⁴³

Svinec je predmet kreditne trgovine v zadolžnicah, kjer se kot dolžniki omenjajo domači trgovci iz Bosne. Najaktivnejši so iz Goražda, Foče in Olova. Trgovci iz Goražda pogosto pošiljajo Dubrovčanom svinec v velikih količinah. Med njimi zavzema posebno mesto Stjepan Sirinić, ki je posebno aktiven v sedemdesetih in osemdesetih letih 15. stoletja. Dubrovčani so z njim v tesnih poslovnih zvezah. Iz Goražda jim Sirinić pošilja svinec, glaj in žito. Užival je podporo turških oblasti.¹⁴⁴ Leta 1477 je dobil na kredit pri Frančišku Stjepana Caselle 140 dukatov. Njegov porok je znani trgovec z glajem Radihna Tvrtković. Iz marginalnih beležk zvemo, da je Sirinić poravnal svoj dolg s svincom (»duro stantiato duc. 12 pro singulo milliaro«).¹⁴⁵ V kreditni pogodbi, ki jo sklepa 12. februarja 1481 s krojačem Antonom Dobrilovićem, se Sirinić obvezuje, da mu bo izročil 10 milijarjev svinca po ceni 12 dukatov za milijar.¹⁴⁶ Istega leta je potrdil, da je dobil popolno izplačilo za »omni et singula quantitate plumbi et glete«, ki jih je poslal Novaku Koreviću in njegovemu sinu Frančišku.¹⁴⁷ Stjepan Sirinić je v neki pogodbi z dne 7. avgusta 1481 potrdil, da je sprejel od Žuna Luke Bunića 80 dukatov in Žuna Sigmunda Žurgovića 110 dukatov. Obema bo poslal v Dubrovnik za prejet denar odgovarjajočo količino svinca. Svinec bodo obračunali po ceni 6 dukatov »pro singulo milliaro de Olovo«. V pogodbi vlagatelja denarja Pristaneta, da bosta prevzela stroške »victure dicti plumbi de Olovo usque Ragusium et aliis expensis«, če cena svinca ne bo višja od pogodbene. Dobiček bodo razdelili na sledeč način: Sirinić bo prejel eno tretjino, njegova partnerja pa dve tretjini.¹⁴⁸ Leta 1487 poravna Sirinić kreditno obveznost z glajem.¹⁴⁹

Med dolžniki srečamo tudi Vukca Tulesića iz Goražda, ki se zadolžuje skupaj z Vnohom Klapčićem iz Foče. V kreditni pogodbi, ki sta jo sklenila 19. oktobra 1489 se obvezujeta, da bosta poravnala dolg z 43 milijarji svinca »de Olovaz ad pondus de Olovaz«.¹⁵⁰

¹³⁸ Obveza 40 milijarjev svinca, *ibid.* knj. 47 — fol. 119' — 2. VI.; 30 milijarjev svinca, fol. 121 — 7. VI.

¹³⁹ *Ibid.* knj. 59, fol. 49 — 19. VIII.

¹⁴⁰ Porok od Radenja Miljevića je 8. II. 1500 tkalec Anton Radonjić; od Tome Prodanića je 4. V. 1496 Simko Radončić »cimator«.

¹⁴¹ *Ibid.* knj. 53, fol. 30' — 26. X. 1489; fol. 94' — 17. IV. 1490; fol. 187 — 16. XII. 1490; fol. 202 — 4. II. 1491; knj. 55, fol. 54' — 12. XII. 1492; knj. 56, fol. 21' — 18. XII. 1493; fol. 60 — 11. III. 1494; fol. 187' — 9. XII. 1494; knj. 58, fol. 177 — 10. III. 1497.

¹⁴² Obveza 15 milijarjev svinca »de Olovo«, *ibid.* knj. 55, fol. 68 — 11. I.; 7 milijarjev svinca, fol. 73' — 30. I.; 18 milijarjev »plumbum de Bosna dulcis«, fol. 82' — 16. II.

¹⁴³ *Ibid.* knj. 58, fol. 5 — 11. IV. 1496; fol. 21 — 4. V. 1496; fol. 147' — 8. I. 1497; fol. 162 — 31. I. 1497.

¹⁴⁴ M. Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa BiH, str. 13; I. Božić, Dubrovnik i Turska, str. 284, 292, 301.

¹⁴⁵ Deb. not. knj. 46, fol. 65' — 14. X.

¹⁴⁶ *Ibid.* knj. 48, fol. 83'.

¹⁴⁷ Div. not. knj. 65, fol. 84' — 12. II.

¹⁴⁸ *Ibidem*, fol. 139.

¹⁴⁹ Marin Cvijetković mu daje na kredit 31 dukatov. V marginalni beležki upnik potrjuje, da je prejel od Stjepana Sirinića na račun dolga »in tanta quantitate terre glete«, *ibid.* knj. 51, fol. 170 — 9. X.

¹⁵⁰ *Ibid.* knj. 53, fol. 28.

Goražde je bil eden od večjih centrov, od koder so svinec pošiljali v Dubrovnik in kjer so se zbirali trgovci iz različnih krajev Bosne. Radivoj Božetić iz Jeleća izjavlja, da je prejel od upnika Marina Luginjića 156 modijev soli v vrednosti 123 perperjev in 9 grošev. Obvezuje se, da bo iz Goražda pritovoril glaja in svinca v omenjeni vrednosti.¹⁵¹ Leta 1481 je bila v dubrovniškem notariatu registrirana kupo-prodajna pogodba iz katere je razvidno, da so trgovci iz Goražda prodajali Dubrovčanom bosenski svinec. Vuk Oberkjan in Petar Radijević sta prodala že omenjenemu žunu Sig. Žurgoviću »totam quantitate plumbi quam habent apud Vlachos supra Slanum«. Določili so, da velja cena enega milijarja 12 dukatov. Na račun sta dobila 50 dukatov. 3 marca 1481 je žun potrdil, da je prejel svinec v celoti.¹⁵²

S svincom poravnajo svoje dolgove domači trgovci tudi iz drugih trgov v Bosni. Iz Foče Vnoh Klapčić¹⁵³ in Radoje Hrebeljanović;¹⁵⁴ iz Olova Vuk Božidarja Branić,¹⁵⁵ Stjepka Radičević imenovan Kudisalić¹⁵⁶ in Mahajlo Radosalić iz Trebinja »habitor in Olovo«.¹⁵⁷

Ivan Božić opozarja, da se je način trgovanja s svincom v tem obdobju spremenil. Izvažajo ga ali turški rudarski uradniki — »amaldarij«, ali trgovci, ki so imeli dovoljenje turških oblasti.¹⁵⁸ V kreditnih pogodbah se sicer to direktno ne omenja, toda nekateri dolžniki se sklicujejo na turške rudarske uradnike. Žun Damjana Žurgović in njegov sin Marin sta se zadolžila pri Antonu Sig. Žurgoviću za 730 dukatov. Do kreditne pogodbe je prišlo zaradi tega, ker je Anton izplačal amaldarjem Bosne 730 dukatov za katere je Marin »debitor dictis amaldariis ratione plumbi per ipsum ser Marinum empti a dictis amaldariis«. Ivan Pripčinović je dolžan 600 dukatov Georgiu de Stay »pro resto et saldo omnium rationum quas habui retro usque ad presentem diem ... et pro resto totius eius quod facimus et mercati fuimus insimul in plumbis, charmisinis, sale et aliis quibuscumque rebus et mercantiis«. Pri tem se sklicuje na to kar je prejel od Georgia in od »amaldariis imperatoris«.¹⁶⁰

Zelo zanimivo bi bilo ugotoviti, kaj so dobili dolžniki, ki so svoje dolgove poravnali s svincom, na kredit. Čeprav se v zadolžnicah večinoma navaja denarna vrednost kredita, lahko predvidevamo, da so večinoma dobivali na kredit neko trgovsko blago. Iz zelo redkih in skopih podatkov je razvidno, da so dobili dolžniki na kredit dubrovniško sukno. To potrjuje tudi sodelovanje številnih tkalcev in ostalih obrtnikov tekstilne stroke v kreditnih pogodbah. Nikola Išković in Galeač Brugnolis iz Mantove, ki je bil eden od organizatorjev proizvodnje sukna v Dubrovniku, sta sklenla 10. septembra 1451 kreditno pogodbo. Dolžnik Nikola je dobil na kredit 33 bal dubrovniškega sukna, katerih vrednost je bila ocenjena na 520 dukatov. Nikola se je obvezal, da bo svoj dolg poravnal z določeno količino svinca. Svinec bodo obračunali 10 in pol dukata za milijar.¹⁶¹ Sukno se omenja tudi v kreditni

¹⁵¹ Ibid. knj. 39, fol. 69 — 9. X. 1470.

¹⁵² Div. not. knj. 65, fol. 70 — 8. I. 1481.

¹⁵³ Deb. not. knj. 53, fol. 28 — 19. X. 1489. Zadolžuje se skupaj z Vukcem Tulešićem iz Goražda.

¹⁵⁴ Dolg v višini 216 dukatov vrača v njegovem imenu. Vuk Vukeljčić iz Goražda, ibid. knj. 47, fol. 123 — 7. VII. 1479.

¹⁵⁵ Obvezuje se, da bo izročil upniku Marinu Radivčiču »milliaria 34 plumbi ad pondus grossum ad more Ragusii aut Sub Novi«, ibid. knj. 52, fol. 58' — 13. X. 1488. Vuk je posloval tudi skupaj z Dubrovčanom Lučićem in se zadolžil za velike vsote v Dubrovniku. Leta 1478 je vzel na kredit 707 dukatov. M. Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa BiH, str. 14.

¹⁵⁶ Njegov porok je Mihoć Radosalić, zlatar, dolg v višini 170 dukatov bo poravnal s svincom. Ibid. knj. 56, fol. 175 — 11. XI. 1494.

¹⁵⁷ Obveza: 20 milijarjev svinca, ibid. knj. 56, fol. 146 — 3. IX. 1494; 25 milijarjev svinca, knj. 57, fol. 120' — 19. X. 1495.

¹⁵⁸ I. Božić, Dubrovnik i Turska, str. 304.

¹⁵⁹ Deb. not. knj. 43, fol. 45 — 17. X. 1474.

¹⁶⁰ Ibid. knj. 46, fol. 107' — 5. I. 1478.

¹⁶¹ Ibid. knj. 26, fol. 179.

pogodbi, ki sta ga sklenila 10. februarja 1497 Anton Luke imenovan Mlotošević in Žun Sigmunda Žurgović. Anton je dobil na kredit 321 dukatov in 24 grošev. Obvezuje se, da bo dolg poravnal z »tantam suman plumbi dulcis ad rationem ducatorum octo pro singulo milliario grosso«. Omenjena kreditirana vsota predstavlja 24 bal sukna in to »16 pecias de LX et octo de L omnibus de Ragusio qui debent mihi consignari in Novi Paxar per Allegretum Golossich in cuius manis sunt dicti panni«. ¹⁶² Poleg sukna se kot trgovska roba, ki je bila dana dolžnikom na kredit, omenja sol ¹⁶³ in debele vrvi (»libanis«). ¹⁶⁴

V zvezi z nakupom svinca so v dubrovniškem notariatu sklenili relativno majhno število pogodb o formuliranju *trgovskih družb*. Podatke o bosenskem svincu, ki je bil predmet poslovanja trgovskih družb, lahko najdemo šele po letu 1480. To seveda ne pomeni, da že prej niso ustanavljali trgovskih družb z namenom, da vloženi kapital investirajo v svinec, bodisi v Bosni ali v Srbiji. Na podlagi nedoločenih formulacij v pogodbah tega ne moremo ugotoviti. Tudi po letu 1480 sem našel le dve pogodbi v katerih je določeno, da vloženi kapital investirajo v bosenski svinec. Družabniki vložijo prillčno visoke vsote. Kot smer potovanja se omenja Olovo in Vrhbosna. Socius stans ostaja v Dubrovniku, traktor potuje s kapitalom v Bosno in trguje. V obeh primerih bodo dobiček delili na polovico. V vsaki pogodbi naletimo na neke specifičnosti, ki prikazujejo nekatere podrobnosti v trgovini z bosenskim svincom.

Žun Sigmunda Žurgović, ki je bil v trgovini s svincom zelo aktiven, in Radoje Pribisalić sta sklenila 15. februarja 1481 pogodbo o formiranju trgovske družbe. Žun je vložil 400 dukatov, Radoje pa 300 dukatov. Radoje bo s kapitalom 700 dukatov šel »a Verhbossania e Olovo comprare di plombo«. Sol, ki je potrebna za prevoz svinca, bo preskrbel Žun. ¹⁶⁵ Leta 1482 sta ustanovila trgovsko družbo Marko Petrović in Marino de Radivoi Cosica. Marino je vložil 100 dukatov in 32 grošev, Marko pa 61 dukatov, 15 grošev in 18 parvulov. Traktator Marko »ire debeo in Olovo et ibi finire investita (dokaz, da se vsota skriva neka trgovska roba) quam mecum porto«. Izkupiček bo Marko investiriral v svinec in ga pritorvil v Dubrovnik. ¹⁶⁶

Nekaj več je v notariatu registriranih trgovskih družb, ki svinec izvažajo na tuja tržišča. Tudi ti primeri se pojavljajo po letu 1480. Izjemo predstavlja trgovska družba, ki je registrirana 9. julija 1450. leta. Marko de Stay je vložil v družbo 192 dukatov. (»inter denarios et pannos«). Traktator Pasqualis de Marota gre z vloženo robo in denarjem v Kalabrijo, kjer bo izkupiček investiriral v svilo. S svilo bo nato odšel v Firenze, kjer jo bo prodal in izkupiček vložil v neko drugo robo. 3. novembra potrjuje Pasqualis, da je Marko dodatno investiriral »in plumbum duc. au. 30«. ¹⁶⁷ Ta primer prikazuje zelo razvejano poslovanje trgovskih družb.

Največ so v tem obdobju izvažali svinec s posredovanjem trgovskih družb v Benetke. ¹⁶⁸ Svinec so skupaj z glajem izvažali tudi v Aleksandrijo,

¹⁶² Ibid. knj. 58, fol. 166.

¹⁶³ Na kredit je dobil »in salem videlicet in modis 156 salis ad mensuram grossam valoris yperp. 123 et gross. IX«, ibid. knj. 39, fol. 69 — 9. X. 1470.

¹⁶⁴ Upnik Johannes Buongiorno de Siracusis, kredit: »et hoc pro tot libanis«, dolžnik Hijeronim Kotruljević se obvezuje, da bo izročil »unum milliare plumbis ad pondus venetiarum in pannibus sive in maxis«, Ibid. knj. 52, fol. 127 — 11. III. 1489.

¹⁶⁵ Ibid. knj. 48, fol. 84.

¹⁶⁶ Ibid. knj. 49, fol. 5 — 22. II.

¹⁶⁷ Ibid. knj. 25, fol. 137.

¹⁶⁸ Ibid. knj. 49, fol. 9—9' — 21. III. 1482; »plumbum pro summa duc. au. 54 et gross. XVII, knj. 50, fol. 72 — 2. III. 1485; svinec v vrednosti 356 dukatov, fol. 117 — 11. X. 1485; kapital družstva: »in pelibus 2140« v vrednosti 180 dukatov, »in libris 5380 plumbis« v vrednosti 50 dukatov, dobiček bodo investirali »in lino«, knj. 52, fol. 46 — 6. IX. 1488; »duc. au. 128 et unum quartum ducati in tanta quantitate plumbis«, fol. 53' — 1. X. 1488.

kjer so ga »baratare in speciariis«. ¹⁶⁹ V omenjenih trgovskih družbah so družabniki Dubrovčani.

Poleg Dubrovčanov so se v trgovske družbe lahko vključili kot aktivni partnerji tudi domači trgovci iz Bosne. To dokazuje, da se je v tem obdobju osamosvojilo določeno število bosenskih trgovcev in to v glavnem v zvezi s prodajo svinca. Eden najaktivnejših trgovcev iz Olova je bil vsekakor Mihajlo Miletić. Pogodbo o ustanovitvi trgovske družbe sklepa z Antonom Mihajla iz Šibenika, patronom ladje. Mihajlo vloži v družbo »pecias mille-sexcentum duas integra boni plumbi de Olovo, item alias pecias parvas plumbi boni predicti de olovo septuagintauna«. Anton se obvezuje, da s svojo ladjo »ire et navigare ad partes Dalmatie et in eius aquas«. Na področju Dalmacije bo prodajal svinec po ceni 8 dukatov za milijar. Tehtali ga bodo po veliki beneški meri, oziroma po veliki meri kraja, kjer bo svinec prodajal. ¹⁷⁰ Bosenski svinec so torej prodajali po dalmatinskih mestih. Mihajlo Miletić je imel tudi zelo razvejane trgovske posle z Benetkami. Njegov družabnik Stevan Brajković iz Olova je v Benetkah opravljal razne denarne operacije s pomočjo menic. Od dveh katalonskih trgovcev kupuje skupaj z Brajkovićem 200 kola soli, ki jo uvaža preko Neretve. ¹⁷¹ Sol je potreboval v zvezi z nakupovanjem svinca.

Svinec so tovorili v Dubrovnik v velikih količinah, ki jih ni možno točno ugotoviti. Podatki, ki jih navajam, lahko do neke mere prikazujejo ne samo značaj trgovine s svincom v Dubrovnik, ampak še v večji meri obseg proizvodnje svinca v Bosni.

*

Iz Bosne so v 15. stoletju v vse večjih količinah izvažali poleg svinca tudi »terra glet«. M. Dinić ugotavlja, da Dubrovčani ne prezirajo več v tem obdobju trgovino z glajem. V 14. stoletju je v dubrovniških arhivskih knjigah omemba glaja prava redkost. Še v prvi polovici 15. stoletja ne kažejo Dubrovčani za svinčev glaj poseben interes, toda v drugi polovici 15. stoletja se omenja glaj v dokumentih v znatnih količinah. ¹⁷²

Doslej se je v literaturi označevala »terra gleta« (terra ghetta) kot svinčeva ruda, »plumbum« pa kot topljeni svinec. ¹⁷³ »Terra gleta« v nobenem primeru ni mogla biti svinčeva ruda. Pridobivala se je pri prvi topitvi svinčeve rude. To dokazuje nek podatek v pogodbi med krojačem Frankom Dobriekovićem in zlatarjem Marinom Ratkovićem. Franko potrjuje, da je prejel od Marina trgovske robe v vrednosti 300 perperjev, in to »in sclavinis, una celega, pellibus mantovinis albis et *tinctis terra glete*, laboreris de argento et certis aliis rebus« in se obvezuje, da bo to robo »portare ad ferriam Rechanati«. ¹⁷⁴ Na podlagi tega podatka lahko ugotovimo, da je »terra gleta« neko sredstvo za barvanje kož, ki so ga pridobivali iz svinčeve rude. Do podobne ugotovitve je prišel Ferdo Gestrin. Ugotovil je, da izvažajo iz slovenskih dežel v Italijo več zelo važnih surovin. Ena takih je svinčev glaj. Omenja ga kot trgovsko robo že F. Balducci Pe-

¹⁶⁹ Ibid. knj. 48, fol. 37 — 14. VIII. 1480.

¹⁷⁰ Ibid. knj. 57, fol. 98 — 27. VIII. 1495.

¹⁷¹ M. Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa BiH, str. 13; Div. not. knj. 77, fol. 69, fol. 195.

¹⁷² Mihajlo Dinić, Za istoriju rudarstva u srednjevjekovnoj Srbiji i Bosni, I. deo, Beograd 1955, str. 91.

¹⁷³ Desanka Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 170; Mirjana Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480—1500), str. 10; Ivan Božić, Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV i XV veku, Istorijski glasnik, br. 1, Beograd 1949, str. 50; Jorjo Tadić, Pisma i uputstva, str. XXXVIII.

¹⁷⁴ Deb. not. knj. 52, fol. 144 — 24. VIII. 1490.

golotti v svoji knjigi »Pratica della mercatura«. Služil je verjetno že tedaj v lončarstvu za glazuro, pri slikanju porcelana in stekla, a uporabljali so ga tudi kot barvilo.¹⁷⁵ »Terra gleta« je torej svinčev oksid (PbO — litarg),¹⁷⁶ ki ga uporabljajo v razne tehnične namene.

V mnogih pogodbah se poleg svinca omenja tudi »terra gleta«. Lahko bi navedel še nekatere druge dokaze v potrditev teze, da glaj ni svinčeva ruda. Svinčev glaj so izvažali sam ali skupaj s svincom v Aleksandrijo, »ad viagium Barbarie«, v Italijo.¹⁷⁷ Ker svinčeva ruda ni predstavljala neko dragoceno trgovsko robo, ni verjetno, da bi rudo prevažali v tako oddaljene kraje in z njo trgovali. Za prevoz po morju so prišli v poštev le končni proizvodi in dragoceni artikli. In končno za mojo trditev govori tudi dejstvo, da ima »terra gleta« v primerjavi s svincom domala isto ceno. Če bi bila »terra gleta« svinčeva ruda, potem bi imela mnogo nižjo ceno od svinca. 19. septembra 1493 je bila sklenjena kreditna pogodba med Radihno Tvrtkovićem in Petrom Radaljevićem. Radihna se je obvezal, da bo upniku izročil v Dubrovniku določeno količino svinca (»plumbum crudum de Sreberniza«) in »terra gletto«. Določena je cena »ad rationem ducat. 7 pro singulo milliari grosso tam dicte terra glette quam dicti plumbi.«¹⁷⁸

Prvič se omenjajo podatki o glaju v knjigah zadolžnic leta 1404.¹⁷⁹ Ker je knjiga zelo poškodovana, ni možno ugotoviti, kdo sta dolžnik in upnik. Vidimo pa, da je prejel dolžnik glaj na kredit. Šele od leta 1470 naprej lahko kontinuirano sledimo »terra gletto« v okviru kreditne trgovine. Čeprav gre za posamezne primere kreditnih pogodb, si lahko ustvarimo neko določeno predstavo o trgovini z glajem.

Od leta 1470 do 1496 (nekako 25 let) se omenja glaj v 18 zadolžnicah. Največ kreditnih pogodb z glajem je sklenjeno 1489. in 1493. leta. V vsakem letu po tri. V vseh zadolžnicah se obvezuje dolžnik, da bo v določenem času izročil upniku glaj. Vrednost kreditov je v teh zadolžnicah precej visoka. Najvišja vsota kredita znaša 280 dukatov (odgovarja 40 milijarjem glaja),¹⁸⁰ najnižja pa 13 dukatov.¹⁸¹ V časovnem obdobju 25 let znaša vrednost kreditov v zadolžnicah z glajem okrog 1674 dukatov. Za to vrednost bodo upniki prejeli od dolžnikov okrog 343 milijarjev glaja (približno 114.333 kg).

Iz podatkov v zadolžnicah lahko do neke mere ugotovimo poreklo, kvaliteto in ceno glaja. »Terra gletta« je prihajala izključno iz svinčevih rudnikov v Bosni. V neki arbitražni razsodbi iz leta 1475 v zvezi s sporom v trgovski družbi, najdemo sledečo izjavo: »Item trovato de la raxon de le dicte lor compaigne de terra gletta in le parti di Bosna in man di Vlachi li quel ad Ragusi non hano portato«.¹⁸² Leta 1470 se obvezuje dolžnik Radivoj Ložetić iz Jeleća, da bo izročil za dolg »tantam glete et plumbum de Gorasde«.¹⁸³ Med dolžniki, ki vračajo svoje dolgove z glajem, srečamo trgovce iz Goražda.¹⁸⁴ Od kod so trgovci iz Goražda pošiljali v Dubrovnik glaj, ni ugotovljeno. V poštev prideta samo rudnika Olovo in Srebrenica. Vse-

¹⁷⁵ Ferdo Gestrin, Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1972, str. 71.

¹⁷⁶ Nedim Filipović, Nekoliko dokumenata o trgovini za vrijeme turske vladavine u našim zemljama, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, god. II, Sarajevo 1952, str. 59; Filipović pravi: »Vosak i srebrena pjena«, t. j. olovni oksid, gled upotpunjuju listu izvoznih artikala iz Turske Carevine.

¹⁷⁷ Div. not. knj. 65, fol. 150 — 27. VIII. 1481, trgovska družba je registrirana 14. VIII. 1480; Deb. not. knj. 53, fol. 2', 3 — 26. VIII. 1489; fol. 144 — 24. VIII. 1490; fol. 199 — 27. I. 1491.

¹⁷⁸ Deb. not. knj. 55, fol. 180'.

¹⁷⁹ Ibid. knj. 12, fol. 173.

¹⁸⁰ Ibid. knj. 52, fol. 58 — 10. X. 1488.

¹⁸¹ Ibid. knj. 44, fol. 16 — 12. IX. 1475.

¹⁸² Div. not. knj. 58, fol. 165'.

¹⁸³ Deb. not. knj. 39, fol. 69 — 9. X. 1470.

¹⁸⁴ Radivoj Stremić bo izročil glaj v vrednosti 30 dukatov, Deb. not. knj. 44, fol. 16 — 12. IX. 1475; Stjepan Sirinić — 31 dukatov, knj. 51, fol. 170 — 9. X. 1487; Mihocij Milotić iz Olovca in Vukac Tulesić iz Goražda, 40 milijarjev glaja, knj. 52, fol. 58 — 10. X. 1488.

kakor so glaj pridobivali tudi v rudniku svinca in srebra v Srebrenici. To potrjuje neka kreditna pogodba iz leta 1493, v kateri se znani dubrovniški trgovec obvezuje, da bo povrnil dolg z »milliari viginti plumbi de Sreberniza et milliaria 18, libr. 700 terra glete de Sreberniza«. ¹⁸⁵ Glaj se je kot svinec tehtal v milijarjih, in to z veliko mero »ad pondus grossum«, toda enkrat se uporablja »milliaria grossa ad mensuram venetam«. ¹⁸⁶

Tako kot srebro in svinec je moral biti glaj ob predaji popolnoma čist in brez primesi: »nitida ab omni tarra«, ¹⁸⁷ ali »bona ad laudem cuilibet homines pratici«. ¹⁸⁸

Cena glaja je bila, kot sem že omenil, slična ceni svinca, čeprav opazimo določena odstopanja celo pri istih dolžnikih. V tem relativno kratkem obdobju se cena giblje med 6 in 9 dukati za milijar. Najdražji je bil glaj leta 1481, ko je imel en milijar vrednost 9 dukatov.

Glaj so v manjši meri izvažali v Italijo, ¹⁸⁹ v večjem obsegu pa v Aleksandrijo. ¹⁹⁰

»Terra glete« so z ladjami prevažali v Aleksandrijo v posebnih sodih, katere so v Dubrovniku izdelovali »bottarii«. Največ pogodb o izdelavi sodov se je ohranilo iz let, ko so se formirale trgovske družbe za izvoz glaja (druga polovica 15. stoletja). Sode naročajo tisti trgovci, ki se združujejo v omenjene trgovske družbe. Bartolo Ivana de Marco vlaga v trgovsko družbo 14. avgusta 1480 svinca in glaja v vrednosti 652 dukatov in 1 groš. Marinko Paskojević s šipana se obvezuje, da bo to robo prepeljal v Aleksandrijo in jo tam zamenjal za začimbe (»baratare in specialiis«). ¹⁹¹ Isti Bartolo sklepa 1487. leta prvo pogodbo, v kateri se sodar Marko Vukosalić, imenovan Kulinović obvezuje, da mu bo izročil »barillia sexaginta a gleta«. ¹⁹² Tudi leta 1495 izdeluje sodar Mihocij Georgija za Bartolomeja »barillia sexaginta a terra glete pro Alexangria (sic)«. ¹⁹³ Družabniki Ivan Gliubišić, Vnuk Bogdanović in Hieronim Glavić, ki leta 1489 ustanavljajo trgovsko družbo ter vlagajo glaja v vrednosti 420 dukatov, ¹⁹⁴ sklenejo istega leta pogodbo z sodarjem Markom Luke, da jim bo do 10. oktobra izdelal »barillia 200 per terra glete«. ¹⁹⁵ V pogodbah odkrijemo še nekatere zanimive podrobnosti o teh sodih. Sode za glaj so izdelovali v Dubrovniku razni mojstri. Celo Bartol de Marco naroča sode pri dveh sodarjih. Marko Vukosalić mu bo leta 1487 izdelal sodčke od katerih bo vsak vseboval 40 litrov. En dukat bo plačal za 5 in pol sodov. Pogodba z drugim mojstrom iz leta 1495 je še preciznejša. Mihocij se obvezuje, da bodo sodi »bone de bono lignamine consueto et bene laborate et bene circulate compute de omnibus necessariis ad laudem boni buttarii«. Vsak bo vseboval »ad minus de libris quinquaginta«. Določena je cena 7 sodčkov za en dukat. Sodar Marko Luke bo izročil omenjenim družabnikom (leta 1489) 200 sodov za glaj, kateri morajo biti »bone, pulchre et bene laborate et complete... de bono lignamine de libris 60 ad minus pro qualibet«. Obračunali bodo 6 sodov za en dukat. Dolžnik Marko je moral pristati še na en pogoj: če do roka, to je do 10. oktobra ne

¹⁸⁵ Ibid. knj. 55, fol. 180 — 18. IX. 1493.

¹⁸⁶ Ibid. knj. 58, fol. 58 — 10. X. 1488.

¹⁸⁷ Ibid. knj. 52, fol. 180, 180' — 1493.

¹⁸⁸ Ibid. knj. 52, fol. 100 — 12. I. 1489.

¹⁸⁹ B. Hrabak, Prodaja proizvoda bosenskog rudarstva v Benetkah, str. 70; Hrabak je mnenja, da so glaj v večjih količinah izvažali v Levanto kot v Benetke. Deb. not. 53, fol. 199 — 27. I. 1491, ustanovljena trgovska družba za izvoz glaja v Benetke; Ibid. knj. 55, fol. 102 — 15. IV. 1493, dolžnik iz Neaplja dobi od upnika na kredit »terra glete«.

¹⁹⁰ B. Hrabak, Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja, str. 56—58.

¹⁹¹ Div. not. knj. 65, fol. 150.

¹⁹² Div. canc., knj. 86, fol. 14 — 15. XII.

¹⁹³ Deb. not. knj. 57, fol. 14 — 10. II.

¹⁹⁴ Ibid. knj. 53, fol. 2', 3.

¹⁹⁵ Ibid. knj. 52, fol. 193' — 18. VIII.

bo dostavil vseh 200 sodov, potem bodo to kar bo izročil obračunali »ad rationem octo barillia pro singulo ducato«. Predvidena je določena kazen.

V teh 200 sodih bodo izvozili 12000 liber glaja ali okrog 4000 kg. Mislim, da gre v teh primerih za zelo obsežne trgovske posle in da so Dubrovčani v drugi polovici 15. stoletja izkoristili konjunkturo povpraševanja za raznimi barvili.

Trgovina z glajem je eden od dokazov, da je metalurška tehnika v Bosni dosegla zelo visok nivo v predelavi svinčeve rude, da pa so najmanj koristili od tega imeli bosenski trgovci.

Zusammenfassung

BOSNISCHES BLEI IM KREDITHANDEL DES MITTELALTERLICHEN DUBROVNIK

Als ich die einmalige und gut erhaltene, unter dem Namen Debita notariae bekannte Notariatsserie im Geschichtsarchiv von Dubrovnik erforschte, bin ich auf unzählige Angaben über die in bosnischen Bergwerken gewonnenen Erze und Metalle gestoßen. In Schuldbriefen wird häufig, obwohl unregelmäßig — was vor allem für das 15. Jahrhundert gilt — die Handelsware erwähnt, mit der die Kreditnehmer ihre Schulden zu bezahlen hatten. Dubrovnik war im Mittelalter ein großes Handels- und Kreditzentrum für das weite Balkan-Hinterland. Bosnische und serbische Kaufleute kamen nach Dubrovnik, um hier verschiedene Handelsgeschäfte zu tätigen. Aus dem Material der Debita notariae geht am besten hervor, aus welchen balkanischen Orten einheimische Kaufleute ständig oder nur zeitweise zum Markt von Dubrovnik gravitierten und mit welcher Ware die Abzahlung ihrer Kredite geleistet wurde.

Obwohl das Bild über den Handel mit bosnischem Blei in Dubrovnik nicht vollständig und dem Charakter der Quelle entsprechend auch mehr oder weniger einseitig sein dürfte, kann doch auf einige neue Elemente in diesem Handel hingewiesen werden. Der Handel mit bosnischem Blei stellte einen bedeutenden Teil der Tätigkeit der Kaufleute von Dubrovnik und Bosnien dar. In den Bleihandel wurde auch die Regierung von Dubrovnik einbezogen, die große Bleimengen für die Bedürfnisse der Kommune, vorwiegend für den Ankauf von Getreiden aufkaufte.

Die ersten Angaben über das bosnische Blei sind in Schuldbriefen vom Ende des 14. Jahrhunderts zu finden. Der Bleihandel kann im Rahmen des Kredithandels erst nach dem Jahr 1420 ohne Unterbrechung verfolgt werden. Zwischen den Jahren 1450 und 1470 sind keine Angaben darüber zu finden. In diesem Zeitabschnitt ist der Metallhandel durch unregelmäßige politische Verhältnisse auf dem Balkan behindert und ein freier Warenaustausch beeinträchtigt. Zur Bleieinfuhr im Rahmen des Kredithandels kommt es nach dem Jahr 1470, in den siebziger Jahren des 15. Jahrhunderts erreicht sie sogar große Ausmaße. Die meisten Angaben über das bosnische Blei kommen in den Schuldbriefen aus dem Jahr 1497 vor. In 20 Schuldbriefen verpflichten sich die Kreditnehmer, den Kreditgebern aufs Konto der Schuld 445 Milliarium (ungefähr 14 Tonnen) Blei zu liefern.

Die Kreditverträge enthalten sehr konkrete Angaben über das bosnische Blei. Wir bekommen darin die Antwort auf verschiedene Fragen: unter welchen Bedingungen das Blei den Kreditgebern von den Kreditnehmern gegeben wurde, mit welchen Maßen es gewogen wurde, wie die Qualität, die Herkunft, der Preis waren und wer sich mit diesem Handel befaßte. Gerade diese Daten ermöglichen es uns, etwas mehr über den Verkauf von bosnischem Blei auf dem Markt von Dubrovnik zu sagen.

Die Herkunft des Bleies wird nicht in allen Schuldbriefen präzisiert. Im 14. und manchmal auch im 15. Jahrhundert wird die allgemeine Bezeichnung »de Bossina« verwendet. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts kommt auch der Name des Bergwerks vor, in dem das Blei gewonnen wurde. Am häufigsten wird das Blei aus den Bergwerken Olovo und Olovac, das sogenannte »plumbum dulce« erwähnt. Das Blei aus Olovo war von guter Qualität und auf dem ausländischen Markt sehr geschätzt. In geringerem Maße kommt in Schuldbriefen das Blei aus

Srebrenica vor, es wird auch als »plumbum durum« oder »plumbum crudum« bezeichnet.

Das von Kreditnehmern gelieferte Blei mußte von hoher Reinheit und guter Qualität sein. In einem Schuldbrief aus dem Jahr 1472 wird erwähnt, daß es in einem Milliarium nur rund 5 Liber (0,5 %) Beimengungen geben darf. Das ist ein Beweis dafür, daß die metallurgische Technik in den bosnischen Schmelzwerken hoch entwickelt war.

Die Preise für das bosnische Blei schwankten. Ende des 14. Jahrhunderts weisen die Bleipreise eine fallende Tendenz auf. Während die Preise von Silber und einigen anderen Rohstoffen (z. B. Wachs) im 15. Jahrhundert auf dem Markt von Dubrovnik konstant sind, gibt es Schwankungen im Bleipreis. In der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts ist der Preis für ein Milliarium bei 8 bis 10 Dukaten festgelegt. Die höchsten Preise für das bosnische Blei kommen zwischen den Jahren 1470 und 1475 vor, in der Zeit gespannter Verhältnisse zwischen Dubrovnik und dem Osmanischen Staat. Sie betrugen 13 bis 15 Dukaten. Nach dem Jahr 1490 sinken die Preise wieder ab. Der Preis für ein Milliarium ist 7 bis 8 Dukaten. Für diesen Zeitabschnitt kann festgestellt werden, daß der Preis für das Blei aus den Bergwerken von Olovo um anderthalb Dukaten höher war als der Preis für das Blei aus Srebrenica. Wie sich auch Beförderungs- und Zollkosten auf den Preis auswirkten, hing davon ab, wer diese Kosten übernahm, der Kreditnehmer oder der Kreditgeber.

Es interessiert uns auch, welche Ware jene Kreditnehmer auf Kredit bekommen hatten, die ihre Schuld mit Blei beglichen. Aus einigen Angaben geht hervor, daß diese Kreditnehmer in Dubrovnik Tuch auf Kredit gekauft hatten. Unter den Kreditnehmern und Kreditgebern aus den Schuldbriefen, in denen von Blei die Rede ist, findet man Leute, für die man weiß, daß sie sich mit Tuchproduktion oder — handel befaßten. Unter den Kreditnehmern aber findet man außer bekannten Kaufleuten von Dubrovnik vorwiegend einheimische bosnische Kaufleute aus Gorazde, Olovo und Foča.

In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurde aus Bosnien außer Blei in immer größeren Mengen auch »terra gletta« (Bleiglätte) ausgeführt — Bleioxid (PbO). Die Bleiglätte wurde in der Töpferei als Poliermittel verwendet und auch in der Porzellan- und Glasmalerei als Farbmittel. »Terra gletta« wurde aus Bosnien über Dubrovnik nach Alexandrien, Nordafrika und Italien ausgeführt. Sie wurde in besonderen kleinen Fäßen befördert, die in Dubrovnik von Meistern »bottarii« hergestellt wurden.

Die obigen Daten illustrieren nicht nur den Charakter des Bleihandels in Dubrovnik, viel aufschlußreicher sind sie für die Bleiproduktion in den Bergwerken von Bosnien.

Jože Šorn

KMEČKA IN OBRтниŠKA PROIZVODNJA TER ZALOŽNIŠTVO V DRUGI POLOVICI 18. STOLETJA

Kmalu po sredini 18. stoletja so se v habsburški monarhiji lotili ne samo sistematičnega popisa prebivalstva ampak tudi popisa obrtnikov, industrijskih obratov, založnikov in kmečkih proizvajalcev. Namen tega prispevka je, da na podlagi omenjenih popisov poda zaokroženo podobo o določenih sektorjih proizvodnje za širše tržišče, in to v manjšem delu druge polovice 18. stoletja, v bistvu za čas, ko je bilo delovanje komercialnih konsesov najživahnejše. Na tem mestu se ne moremo spuščati v podrobnosti glede ustanavljanja komercialnih konsesov oz. uradov za pospeševanje manufaktur in komercija ali kupčije, kot so na kratko opisovali njihovo funkcijo. Zadošča naj le oris: Leta 1746 so ustanovili za avstrijske dežele organ, ki se je imenoval univerzalni komercialni direktorij; 1761 so ga zamenjali z organom, ki je bil dosti bolj učinkovit, s komercialnim dvornim svetom. Pod prvim in pod drugim vodstvom so delovali po deželah uradi, ki so se imenovali komercialni konsesi. Le-te je v statistično delo prisilila dvorna okrožnica z datumom 15. marec 1763, ki jim je zapovedala novo, njim še ne dovolj znano delo, namreč sestavljanje tako imenovanih komercialnih tabel; sledila sta ji še dva podobna naloga z dne 2. novembra in 14. novembra 1763.¹ Od tedaj dalje so morali komercialni konsesi pošiljati na Dunaj vsako leto preglede ali tako imenovane bilance o stanju komercialnih panog, sestavljati komercialne tabele, komentirati svoje delo (kaj so napravili koristnega za napredek manufakturnih in komercialnih zadev), končno so morali za vsako naslednje leto skovati načrt za delo, ki ga bodo opravili v zvezi z manufakturami in kupčijo; imenoval se je komercialni operacijski načrt ali v originalu Commercial-Operations-Plan. Leta 1772 so komercialne konsese preimenovali v komercialne komisije. Zaradi spremenjene državne gospodarske politike niso komisije nič več pokazale tolikšne delavnosti in zavzetosti za razmah kot prej konsesi. Prav po zaslugi komercialnih konsesov imamo največ podatkov o napredovanju industrijske dejavnosti za desetletje približno 1760—1770. Kljub obilici podatkov je doba prekratka, da bi mogli na podlagi danih številk izpeljati že kar določene fiksne izsledke. Moremo dobiti zaokroženo podobo o dogajanju v nekaterih sektorjih proizvodnje, za veljavnejše sklepe bo pač treba pregledati še dodatno arhivsko gradivo. Takratno statistično delo je bilo dokaj netočno, neenotno in včasih precej približno.² Ne moremo se pritoževati nad pomanjkanjem literature o kmečkih proizvajalcih, o obrtnikih in manufakturah, res pa je, da je podrobnejših podatkov o kvantiteti ali količini proizvodnje manj. Uspelo nam je, da smo dobili količinske podatke za ves slovenski prostor, in to

¹ Prispevek temelji na virih, ki jih hrani Arhiv dvorne komore na Dunaju (cit. ADK) v fondu Innerösterreich. Kommerz; za Stajersko je komercialni operacijski plan v fasciklu rd. št. 391, za Koroško v fasc. rd. št. 392, za Kranjsko v fasc. rd. št. 393, za Goriško v fasc. rd. št. 394. Spise komercialnih konsesov hrani isti fond v fasciklih rd. št. 315 in 317 (za Stajersko), v fasc. rd. št. 318 (za Koroško), v fasc. rd. št. 319 (za Kranjsko), v fasc. rd. št. 320 (za Goriško). Za obrtnike v vsej Notranji Avstriji je zelo važen fasc. rd. št. 397. Za popis prebivalstva in obrtnikov v Trstu (tudi na Reki, v Ogleju, Bakru in Karlobagu) v letih 1758 in 1775 so podatki v zbirki Rokopisi (Handschriften), in sicer v rokopisu št. 736.

² Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, Ljubljana 1936, popisuje te težave pri popisih prebivalstva.

sumarne podatke; prav zato smo zapisali, da bo treba pregledati dodatno arhivsko gradivo, gradivo, ki se nanaša na deželo ali še manjšo enoto.³ Prispevek, ki je spisan na osnovi dobljenih podatkov, se deli v tri poglavja; najprej je govor o kmečkih proizvajalcih, nato o obrtniški proizvodnji, končno je nekaj odstavkov odmerjenih najvidnejšim predstavnikom založništva.

Kmečka proizvodnja

Komerčni konses v Ljubljani je veliko množico *kmečkih proizvajalcev* imenoval kratko malo Baurenfabriquen, pri čemer ni imel v mislih samo statev in tkalcev, ampak tudi usnjarje, obdelovalce lesa in podobno. Ko je Franc Rakovec-Raigersfeld še pred letom 1750 uporabil v nekem svojem spisu termin 'der arme Industriose', ki se je nanašal na proizvajalce skromnejšega obsega, je najbrž imel v mislih vse mestne in obmestne proizvajalce v založništvu in zunaj njega, ne pa tudi cehovskih rokodelcev (o njih govori posebej), in ko je govoril o 'Entrepreneurju', ki da nima nobene protekcije, je zagotovo mislil na ambicioznejšega podjetnika z večjo proizvodnjo zmogljivostjo. Presenetljivo malo se je naš merkantilist ukvarjal s kmečkimi proizvajalci ali kmečkimi fabrikami; 'revni proizvajalec' je po njegovem vsak, ki se ne kvalificirano ukvarja z nekim obrtnim delom, vendar ni to kmečki proizvajalec, o katerem bo govor v naslednjih odstavkih.

V resnici so nemški termin Baurenfabriquen uporabljali predvsem na Kranjskem (do sedaj ga v drugih delih slovenskega prostora še nismo zasledili) in se je kot po pravilu vezal na kmečke statve. Te so bile v omejeni deželi tako množičen proizvajalec, da se nobena druga notranjeavstrijska dežela ni mogla meriti s srednjeslovenskim ozemljem. Ker je tu bilo tkanje komerčna dejavnost, so jih zaradi številnosti posebej prešteli, v slovenskem delu štajerske jih bolj poredko omenjali, na Koroškem že citirali le kdaj pa kdaj. Goriška je imela popolno evidenco le nad svilar-skimi statvami, ker so samo te bile po pojmovanju sodobnikov za deželo prave komerčne statve. Pojasnimo naj, da so štajerci vnašali kmečke statve enostavno v druge rubrike, ker jih za rubriko »kmečke statve, delujoče v založniškem sistemu« ni bilo dovolj. V poglavju o obrtniški proizvodnji bomo nekajkrat omenili, da so to najbrž založniške statve. Sicer je pa bila tako za kranjske kot za slovenskoštajerske komerčne popisovalce resna objektivna težava v tem, da je bilo skrajno težko ločiti še tipično kmečkega tkalca, delujočega predvsem za dom, od že krepko založniško povezanega delavca, ki mu je bilo polje postransko opravilo. Ločiti na primer gruntarskega tkalca od kočarskega tkalca. Prodajala sta oba, a socialna diferenca je očitna: ta drugi je moral redno sedeti pri statvah, da je izpolnil založnikove zahteve, oni prvi je prodal svoj višek, ko se je pokazala priložnost za to. Pri registriranju kmečkih statev na Kranjskem ni šlo popisovalcem enostavno za vse statve, *temveč samo za tiste, ki so bile vidno, izrazito ali celo izključno delujoče za založniški sistem organizacije proizvodnje*. Popisovalci sami so namreč zdržema pripominjali, da praktično predejo in tko pri vsaki hiši in da je natančen pregled nemogoč.

³ V najnovejšem času se je sistematično lotil dela glede zgodovine obrti ljubljanski mestni arhiv z dvema knjigama. Prva ima naslov Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Ljubljana 1972 (Publikacije Mestnega arhiva Ljubljanskega, Razprave zv. 3); zanjo so prispevali razprave Božo Otorepec, Ivan Slokar in Vlado Valenčič. Druga ima naslov Ljubljanska obrt od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja, Ljubljana 1977 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Ljubljanskega, Razprave zv. 4); zanjo sta razprave prispevala Ivan Slokar in Vlado Valenčič. Prvo knjigo je uredil Vlado Valenčič, drugo Marjan Drnovšek.

⁴ Arhiv Slovenije, Ljubljana (cit. AS), Raigersfeldov arhiv, fasc. XXVI.

Popisovalci na Kranjskem so registrirali kmečke statve za platno, za loden in za mezlan, popisali mojstre, pomočnike in vajence, proizvodnjo navajali spočetka v kosih, pozneje v dunajskih vatlih (mi smo jih preračunali v metre po enačbi 1 vatel = 77,5 cm). Neenotnost pri kosih ali balah izdelkov je bila zelo velika: kos platna je bil daljši od kosa mezlana, pri vsem tem je kos platna meril v določenih krajih več kot v drugih. Popisovalci so se zadovoljili z izdelovalčevo ustno izjavo, da njihov kos platna meri v lokalni meri toliko in toliko pedi ali laktov; popisovalci so dolžino preračunali v dunajske vate, mi pa zaradi boljše predstavljivosti v sodobne metre. Popisovalci niso pozabili povedati, da so sicer kosi mezlana kaj različno dolgi, na primer 40 ali 60 in tudi 80 vatlov (31 ali 46,5 in tudi 62 metrov) in da loden v Begunjah merijo domačini v laktih, od katerih vsak meri 3,5 dunajskega vatla ali 271 cm, v sosednji Radovljici pa v pedeh, ki so merile 19,4 cm. Pri merjenju kosov oziroma pri zaupanju v proizvajalčevo navedbo dolžine v lokalni meri ter pri popisovalčevem preračunavanju v dunajske vate so nastajale seveda velike razlike; če upoštevamo vso Kranjsko (ne samo gorenjskega kota), so lahko napake dobesedno neizmerljive. Prva pomanjkljivost je nastala že takrat, ko komerčni popisovalci niso po enotnem kriteriju in celo ne v vsem slovenskem prostoru po enotnem kriteriju določali, kaj je tipično založniška kmečka statev in kaj je tipično domačijska statev (brez upoštevanja realne možnosti, da je tipično založniška statev tudi delala za svojo domačijo, enako kot je domačijska statev tudi mogla prodati presežek domače porabe), druga pomanjkljivost je nastala sedaj, ko so lokalne mere preračunavali v dunajske vate (in mi — tretja pomanjkljivost — vate v metre). Verjetno je še najboljši kazalec proizvodnje — izkupiček, zapisan v goldinarjih, pa še tu smo v precepu, ker imamo na voljo podatke za prav ozek izsek iz celotne proizvodnje.

Komerčni konses za Kranjsko je torej popisal kmečke statve, kot jih kaže tabela na strani 64.

Vidimo, da je število statev za platno absolutno prevladovalo, sicer je redno bilo statev za mezlan več kot za loden (izjema je leto 1770). Po tej razpredelnici, ki smo jo sestavili iz vrste drobnih podatkov zaporednih konsesovih poročil, se je število platnarskih statev gibalo med 66—75 % vseh registriranih statev, statev za mezlan je bilo že znatno manj, le 17—21 odstotkov, statev za loden celo le 12—16 odstotkov vseh statev. Nimamo še nobene konkretne navedbe števila kmečkih statev v ostalem slovenskem prostoru, a smemo z določeno rezervo vendarle reči, kako viri dopuščajo misel, da vsi ostali predeli skupaj niso dosegli, kaj šele presegli število kranjskih komerčnih statev.

Podatki dopuščajo, da se približamo tudi problemu *proizvodnje kmečkih statev*, vprašanju glede količine, kakovosti in vrste blaga. Leta 1764 je vsak tkalec, vključen v navedeno proizvodnjo platna, proizvedel letno okoli 142 m, dve leti pozneje že 330 m in približno isto količino tudi še leto dni pozneje. Proizvodnja se je 1768 povzpela na 336 m, nato celo na 346 m in kar na 366 metrov leta 1770. Če je bilo v resnici vsaj približno tako, potem se je intenzivnost tkanja večala; po tej logiki naj bi bila proizvodnja pred 1760 manjša. Če bi imeli na voljo podobne podatke za daljšo dobo, kar za več desetletij, potem bi mogli s pomočjo diagrama zasledovati vsa nihanja v tem času in jih primerno komentirati.

⁵ Če ni drugače označeno, temelje naslednji odstavki na izdatnih podatkih v ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 397 (»Generallandesaufnahme und Untersuchung, Kommerzial- und Manufakturstabellen von Steiermark, Kärnten, Krain, Görz und Gradiska, 1759—1813«).

Leto	Vrsta blaga	Število statev	moj.	Število pom.	vaj.	skupaj	Proizvodnja skupaj
1762	Platno	1605	1578	19	127	1724	48.000 kosov
	Mezlan	176	158	34		192	1.504 kosov
	Loden	75	41		34	75	3.600 kosov
		1856	1777	53	161	1991	
1764	Platno	710	590	60		650	91.974 metrov
	Mezlan	178	93	89		182	346 kosov
	Loden	156	144	45		189	2.220 kosov
		1044	827	194		1021	
1766	Platno	734	503	38	19	560	184.212 metrov
	Mezlan	185	156	50	17	223	3.953 kosov
	Loden	170	150	48	27	225	3.233 kosov
		1089	809	136	63	1008	
1767	Platno	740	519	40	22	581	191.983 metrov
	Mezlan	186	158	52	20	230	4.515 kosov
	Loden	129	152	50	23	225	4.157 kosov
		1055	829	142	65	1036	
1768	Platno	647	554	40	33	627	210.560 metrov
	Mezlan	219	152	47		199	24.926 metrov
	Loden	125	104	5		109	27.227 metrov
		991	810	92	33	935	
1769	Platno	672	570	42	32	644	222.732 metrov
	Mezlan	221	155	50		205	24.712 metrov
	Loden	127	109	8		117	23.167 metrov
		1020	834	100	32	966	
1770	Platno	675	568	48	35	651	238.111 metrov
	Mezlan	109	151	44	12	207	39.233 metrov
	Loden	130	129	7		136	32.870 metrov
		914	848	99	47	994	

Izdelovali so dve vrsti platna, grobega in finega, vendar je grobo platno močno prevladovalo. Seveda niso na primer leta 1770 stkali vsak dan meter platna; prav gotovo so statve tekle v zimskem času, drugače so počivale. Ne samo zaradi poljskih del, ampak tudi zato, ker so spredeni lan ali kopoljo hitro podelali.

Proizvodnja mezlana je, če jo preračunamo na posameznega tkalca, za platnom zelo zaostajala: leta 1768 je znašala 250 m, nato je nazadovala na 198 m in se 1770 dvignila na skoraj 242 metrov. Mezlan je bil mešanica volne in lanu in so mu v dialektu rekli 'cajg'. Izdelovali so dve vrsti mezlana, čisto volnenega (?), najbrž je volna le absolutno prevladovala) in polvolnenega.

Loden ali v virih tudi Landtuch (domače sukno), je spadal po kvaliteti med čisto volnena sukna, le način proizvodnje je bil drugačen. Proizvajali so grob in fin loden. Leta 1768 so natkali 125 m na tkalca, potem le 121 m, leta 1770 se je proizvodnja dvignila na skoraj 190 metrov. Proizvodnja lodna je bila torej najmanjša.

Pogosto so tkalci mezlana tkali tudi blago, ki se je imenovalo rač, dalje so izdelovali polkrepon, loden in druge čisto volnene tkanine. Rač je bil izdelan iz volnenih in platnenih nitk, polkrepon je bil močno podoben polvolnenemu mezlanu. Izrazite specializacije v glavnem še ni bilo; izjema so platnarske statve, saj so ves čas proizvajale samo platno, nobene druge tkanine. Poročevalci so 1762 zapisali, da deluje večina platnarskih statev na deželi in da so last kmečkih tkalcev; mojstrov, ki so izučeni, je zelo malo, vsi drugi so priučeni. Gre za lastne, hišne statve in za delavce, pri-

učene po družinski tradiciji. Tu založnik ni še imel nobenega posebnega vpliva; omejil se je na odkup proizvedenega platna, morda pripeljal novo prejo, če so staro že podelali, morda dobavil polomljeni del statev. Priporočati izdelavo morebitnih novih vrst tkanin, po katerih je spraševalo tržišče, že ni mogel več, ker niso bile niti statve prirejene za to niti ni bil mojster prilagodljiv. Ko je 1723 vodil Franc Rakovec-Raigersfeld manjšo flotiljo na Portugalsko, je vozil s seboj tudi osem bal loškega platna. Pozneje je zapisal, da ni šlo dobro v prodajo, »ker je preozko«.⁶ Štirideset let pozneje najbrž ni bilo nič bolje, ker so po svetu, kot kaže, uporabljali širše statve od gorenjskih.

Kar se tiče števila predic in predilcev na Kranjskem, ponovno opozarjamo na mnoge glasove, ki so zatrjevali, da zna presti lan in konopljo vsak človek in da to delajo po vsej deželi ter da ima domala vsaka hiša svoje statve, kjer tko za domače potrebe. Zato da praktično ni mogoče navesti števila predic in tkalcev. Toda komerčni konses je le navedel nekaj najvidnejših proizvajalcev platna, lodna in mezlana. Leta 1765 je zapisal, da tkejo platno v mestu in gospostvu Loka Jurij in Jožef Jenko pl. Jenkensheim, Martin in Simon Demšar, Niklas in Jakob Jugovic, Andrej Homan; v grofiji Kočevje Miha Mikič, Hanže Witine, Jurij Korne; v gospostvu Polhov Gradec gospod Marko Anton baron Polhograjski. Loden in mezlan v gospostvu Kamen (v vaseh Begunje, Otoče, Goriče) so tkali Hanže Žebot, Matevž Nastran, Gašper Peračnik, Jakob Mihevc. Mezlan, raš, polkrepon in čisto volnene izdelke so v gospostvu Bled proizvajali Nace, Hanže in Jakob Svetina, Matevž in Miha Podlipnik, Miha in Štefan Gogala, Hanže Pušin, Jurij Terpinc, Anton Balant in Jakob Ferjan, medtem ko je samo loden izdeloval v Radovljici meščan Andrej Žebot. Iz vrste priimkov, ki jih poznamo (baron Polhograjski, Jenko, Demšar, Jugovic, Terpinc), nam je takoj jasno, da gre veliko bolj za *vidne ali izrazite založnike* in veliko manj za neposredne proizvajalce. Omenili smo barona Polhograjskega; v zvezi s tekstilno stroko smo naleteli še na nekaj zemljiških gospodov. Ob tem se takoj vprašamo, ali so morali podložniki svojemu zemljiškemu gospodu odrajtati desetino tudi v lanu in konoplji (morda tudi v volni), nakar jim je gospod surovino vrnil z namenom, da jo zanj podelajo v tekstilno blago. Če je res tako, potem ne gre tu za klasično založništvo s surovinami, ampak še za močno podložniško obliko dela, podobno tlačanski (brezplačno delo oziroma neplačano delo). Če je bil Polhograjski že klasični založnik, potem je moral plačati mezdo, čeprav v obliki minimalne odškodnine. Na češkem je bilo v mnogih primerih tako, da so podložniki tkali za svojega zemljiškega gospoda v obliki podložniških opravil; na ta način je fevdalni »delodajalec« veliko profitiral.

Nadalje nam razpredelnica pove, da je bilo mojstrov približno toliko kot statev. V splošnem moremo trditi, da je bil vsak kmečki mojster gospodar le nad enim statvami. V letih 1766 in 1767 je bilo mojstrov približno 700 več kot statev. To tolmačimo tako, da so se popisovalcem prijavili kot mojstri ljudje, ki v danem trenutku niso imeli svojih lastnih statev, a so sicer bili »mojstri«. Ali so statve stale zaradi popravil ali pa so jih sploh odstranili.

Pomembno je tudi vprašanje plasiranja izdelanih kosov platna. Zaradi pozitivnega učinka velike propagande glede razmaha tekstilstva, ki jo je sprožil merkantilizem v tem času, je izvoz nujno moral porasti, ker do-

⁶ AS, Raigersfeldov arhiv, knjiga »Franz Freyher von Raigersfeld Copia lettere I, 1722—1732«, str. 113, str. 663.

mnevamo, da so domače potrebe rasle zmerneje. Nimamo podatkov za izmero domačega tržišča, imamo jih le za izvoz platna in dvonitnika prek Trsta. Gre za vsote v goldinarjih in za avstrijsko polovico države:⁷

Dežela	1760	1761	1762	1763
Kranjska	199.362	203.649	207.944	227.600
Avstrija	113.327	65.563	87.627	85.200
Češka	25.164	23.314	66.977	20.311
Moravska	25.592	40.155	20.565	19.480
Šlezija	22.232	15.799	2.064	2.903
Koroška	11.009	10.388	9.296	15.125
Tirolska		1.748	3.650	17.778
Štajerska	1.145	921	4.390	4.142

Prej smo omenili napredovanje tkalske storilnosti, sedaj moremo dokazati vse večji izvoz kranjskega platna. Tabela je odločilna zlasti zanj; Koroška je uporabljala predvsem cesto skozi Kanalsko dolino, Češka, Moravska in Šlezija so gravitirale na Hamburg. Preseneča skromen izvoz iz Štajerske; verjetno ima glavni delež pri tem slovenski del dežele. Zanimivo je, kako se je Tirolska vse bolj usmerjala k Trstu, čeprav je bila sosed beneške republike; morda je k temu vsaj delno pripomogel merkantilistični kurz glede forsiranja Trsta kot izvoznega pristanišča. Trstu so takšne in podobne tabele prišle prav, ker je z njimi dokazoval, kako široko zaledje priteguje k sebi in kako obsežen je promet skozi njegovo svobodno pristanišče.

H gornjim številkam za izvoz Kranjske prek Trsta moramo dodati še izvoz platna skozi reško pristanišče. Leta 1760 naj bi tu skozi izvozili za okoli 109.000 gld te tkanine, naslednjega leta za okoli 112.000 fl, leta 1762 za okoli 113.000 florintov.⁸ Tudi v tem primeru gre za porast izvoza. Najbrž ne pretiravamo, ko trdimo, da so slovenski platnarski predeli vsaj relativno, če že absolutno ne, dominirali v proizvodnji tega blaga na ozemlju med Krasom in Semmeringom, med Sotlo in tirolskimi planinami.

Še v časih, ko je delovala avstrijska orientalna kompanija, je naš Rakovec zapisal, da je velik potrošnik kranjskega platna tudi armada in da ga zlasti veliko kupi, kadar so vojne.⁹ Teh je bilo v 18. stoletju veliko: nekaj vojn proti Turčiji, nekaj proti Prusom itd. Nas bi zanimala predvsem prodaja armadi, a za sedaj še nimamo številke glede teh dobav. Nekaj platna je šlo tudi za izdelavo jader, vendar potrošnja ni bila znatna in tudi sicer je jadrovina drugače tkana kot navadno platno. V slovenskem prostoru so se izdelovale še druge vrste platna, toda kmečke statve ga niso tkale.

Svoj delež pri večanju družbenega bruto produkta so imele seveda še kmečke statve iz ostalih delov slovenske zemlje. Vemo, da so tkali loden na Mozirskem, da je dalje bila tovrstna proizvodnja zelo vidna v okolici žičkega samostana blizu Konjic (od tu so blago prodajali celo na Hrvaško),¹⁰ da so platno, loden in mezlan izdelovali v Ziljski dolini, v Podjuni, v Rožu in še marsikje, vendar proizvodnja ni bila nikjer drugje tako ekstenzivna kot v dobršnem delu Kranjske, zlasti na Gorenjskem. Tkalskega dela po samostanih, o katerem smo tudi poučeni, ne upoštevamo, ker je bilo blago namenjeno interni rabi. Vsaj za sedaj ne vemo ničesar o prodaji za tržišče.

⁷ ADK, Litorale Kommerz, fasc. 585.

⁸ Josip Zontar, Platnarstvo in sitarstvo v loškem gospostvu v 18. stoletju, Loški razgledi III, Škofja Loka 1956, str. 89–102, navaja za izvoz prek Trsta podobne številke, le nekoliko višje, in dodaja za leto 1764 vsoto 193.303 gld, za leto 1765 pa kar 250.039 gld.

⁹ AS, Raigersfeldov arhiv, fasc. XXI.

¹⁰ ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 391.

Obrtniška proizvodnja

Politika dvora in njegove administracije je že od konca 17. stoletja šla za tem, da *razširi sektor svobodnih obrtnikov*. To so bili rokodelci, ki so najprej delali za dvor in drugo pridvorno aristokracijo, so pa sčasoma začeli streči tudi drugim strankam za svoj račun. Nemalo mojstrov si je znalo pridobiti koncesijo od raznih dvornih pisarn. Kot po drugih dednih deželah tudi pri nas ni manjkalo protežiranih obrtnikov. Poleti 1682 so kranjski deželni stanovi celo na svojem zasedanju obravnavali poročilo, da bodo — na pobudo meščanov — cehi motili in vznemirjali vse tiste rokodelce, ki so pod stanovsko zaščito. Da bi aristokracija preprečila vznemirjanje, je hotela kupiti v Ljubljani zemljišče in na njem zgraditi delavnice. Rokodelci bi plačali najemnino za prostore in plemstvo bi jih ščitilo.¹¹

Zlasti po deželi so delali številni nekoncesionirani in neprotežirani obrtniki kar po hišah in od vasi do vasi. Za takšno delo se je uveljavilo ime štera (tudi štira; beseda izvira iz nemške Störer, motilec, šušmar). Ker šterovcev ali šušmarjev ni bilo tako malo, so v njihovo korist objavili 1725 patent, ki je vsem nepooblaščenim rokodelcem dovoljeval izvajati njihov poklic za plačilo določene zaščitnine. Približno od tega časa dalje so vse pogostejše uporabljali besedo profesija, profesionist za obrt in obrtnika nasploh. Šlo je torej za uvažanje novega termina, ki je imel družbenoekonomsko ozadje: celotni sloj rokodelcev so poimenovali z besedo profesionisti, izvajalci določene oblike in načina proizvodnje, brez ozira na to, ali so bili nekateri povezani cehovsko ali ne. Pojem »cehovski obrtniki« je bil navezan čisto konkretno le na tiste profesioniste, ki so bili po izrazito internih pravilih, predpisih ali določbah vezani na določeni način življenja in dela v delavnici in v cehovski organizaciji.

Vzporedno z drugimi merkantilisti v zahodni in srednji Evropi so tudi naši merkantilisti spoznavali, da cehovsko obrtništvo ne bo prav zaradi načina proizvodnje, prodaje in internoorganizacijske prisile samo iz sebe nikoli sposobno razviti produkcijskih sil in odnosov na svobodnejši in širši osnovi; podprli so državno oblast, ko je ta 1732 vzpostavila svojo kontrolo nad cehi. Enostavno so zahtevali ukinitve vseh cehov. Franc Rakovec-Raigersfeld je v letih okoli 1730 pisal, da so prav cehi cokla za napredek industrije in da naj ne bo nastajanje mojstrov, pomočnikov in vajencev nič več notranja zadeva cehov samih, temveč skrb oblasti. Ukiniti je treba — je trdil — vse cehe razen pekovskih, mesarskih, čevljarških in podobnih; druge je treba preobraziti v svobodne obrtnike.¹² Kar je tu želel in predlagal, se je dvajset let pozneje pričelo uresničevati, toda res šele pričelo. Vedeti je namreč treba, da se je cehovski sistem v dednih deželah razvijal historično, to je, vsaka dežela — celo posamezni deli večjih dežel — je imela tudi glede cehovstva svojo specifično tradicijo, ki se je dokaj razlikovala od oblik v sosednji deželi, kaj šele med oddaljenimi deželami, na primer med Kranjsko in Češko. Država, ki se je pričela močneje centralizirati šele približno od sredine 18. stoletja dalje, ni mogla objaviti dekreta, ki naj bi hitro in učinkovito veljal za vso državo in ki naj bi v sorazmerno kratkem času uspel znivelirati velike razlike med deželami. Marsikateri odlok, ki ga je objavila dvorna administracija, so morali kaj kmalu omiliti in ga

¹¹ AS, Carl Seyfrid von Perizhoffen, Carnioliae pragmática I, prot. 30, t. 37; podatek ima datum 3. VI. 1682. — Za splošni pregled prim. Karl Pribram, Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860 — Erster Band, 1740 bis 1798, Leipzig 1907, str. 18 sl. (cit. Pribram, Geschichte). — V ljubljanskem primeru gre za motenje le določenih rokodelcev, kajti stanovsko zaščito so uživali na primer tudi tiskar, lekarnar in morda še kdo.

¹² AS, Raigersfeldov arhiv, fasc. II. — Prim. Jože Sorn, Merkantilist Franc Rakovec-Raigersfeld (1697–1760), Kronika III, 1955, str. 81–87.

celo umakniti tako, da ga v praksi niso izvajali, čeprav ga uradno niso preklicali. Izreči zahtevo po ukinitvi cehov je bilo vsekakor napredno dejanje, toda v praksi je šlo vse zelo počasi: še v letih okoli 1830 so oblasti imele nemalo dela z »dokončno« odpravo cehovske tradicije in cehovskih navad, čeprav sta svobodno obrtništvo in industrija predstavljala že absolutno vodilno proizvodjalno silo.

Razume se, da ni bil samo Rakovec nasprotnik cehovstva. Kranjski deželni stanovci, ki so imeli opraviti s cehi že proti koncu 17. stoletja, so tudi pozneje, na primer 1720 in 1723, ponovno terjali ukinitve cehov; pri istem je vztrajal deželni glavar 1722 in pozneje.¹³ Še in še bi mogli naštevati, kdo vse je iz širših »narodnogospodarskih« razlogov nasprotoval ožji »mestnogospodarski« usmerjenosti cehov. Merkantilistična teorija, da je treba težiti k širšeprostorski gospodarski politiki in praktični povezavi, lokalizme pa odpraviti ali vsaj močno utesniti, če se hoče doseči planirani gospodarski razmah in povečan izvoz proizvodov, je bila v ofenzivi in cehovski trdoživost se ni pisalo dobro. Toda vprašanji, s katerima se je malokdo ubadal, se glasita: Kdo, kako in s čim naj cehe »razkroji« ter kdo, kako in s čim naj nadomesti proizvodnjo, ki še zdaleč ni bila tako malo pomembna, če bi se cehi oprijeli pasivnega odpora, se dogovorili za upočasnitev proizvodnje, če bi vskladiščili surovine in se lotili še drugih nezaželenih ter nepričakovanih ekonomskopolitičnih ukrepov? Eden izmed sorazmerno redkih naših merkantilistov, ki je vnesel v splošno proticehovsko razpoloženje več jasnosti, je bil Rakovec. V bistvu je zahteval razveljavitev notranjih pravil (na primer omejevanje števila pomočnikov in vajencev); s tem bi se uveljavila načela konkurence in konkurenčne sposobnosti. Iz nekaterih misli moremo razbrati, da se je zavedal, kako bodo vsi obrtniki, ki niso konkurenčno sposobni, zdrknili na družbeni lestvici za nekaj klinov navzdol in jih bo treba prišteti k socialno ogroženi skupini proizvajalcev. Dobro je poznal politično moč cehov v mestih in trgih, kjer so njihovi člani zasedali vodilna mesta (župan, sodnik, član notranjega sveta), in znana mu je bila mentaliteta, da so samo cehovski ljudje poštene obrtniki. To je vedela tudi vodilna dvorna administracija in tamkajšnji kameralisti. Vsi ti so se lotili problema tako, da niso več potrjevali cehovskih statutov v dotedanji obliki, ampak so jih prej »adaptirali« (ta beseda se je močno uveljavila po letu 1770, čeprav je praksa starejša); nadalje so določeno kategorijo obrti proglasili za policijsko obrt, drugo za komerčno obrt. Kontrolo nad prvo kategorijo so prepustili nižjim političnoupravnim oblastem, drugo so podredili kontroli komerčnih organov, jih ščitili in jim s koncesijskimi listinami, ki so jih smeli izstaviti, omogočali razvoj v industrijsko smer. Poslednji dve besedi takrat nista pomenili, da se bodo komerčni obrtniki kar v najkrajšem možnem času razvili v fabrike, v tovarne, temveč da smejo in da naj teže k množični proizvodnji za širše tržišče in za izvoz.

V praksi je to pregrupiranje, preusmerjanje, prehajanje na merkantilistične principe potekalo počasi, bilo je mnogo nejasnosti, razlikujočih se tolmačenj, nasprotujočih si dekretov ter tudi prisile in odporov, kar se je državna oblast šele krepila, tradicija je pa bila zelo trdoživa. Opisovanje tega težavnega preusmerjanja bi nas zapeljalo predaleč.

Leta 1751 so v dvornih uradih še posebej živahno razpravljali o usodi cehov.¹⁴ Rezultat dolgotrajnih pogovorov ni bil presenetljiv: spoznali so,

¹³ Jože Šorn, Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih XVIII. stoletja, Kronika VII, 1959, str. 148–161.

¹⁴ Naslednji odstavki temelje na delu Pribram, Geschichte, str. 42–63, 289–318, 412–447, 508–569.

da bi bil dekret, ki naj bi veljal za vso državo, praktično brez vsake moči, ker so imele dežele vsaka svojo cehovsko tradicijo. Kaj torej? Zmagal je ekonomskopolitični princip: razrahljati proizvodno moč cehov s tem, da se forsirajo in ščitijo obrti, ki niso organizirane cehovsko. Pri tem forsiranju naj se upošteva načelo koristnosti za široko tržišče. Nadaljnji korak vodilnih državnih uradov je bil, da so 1754 prepovedali razširiti cehovsko prisilo, siljenje obrtnikov v ceh, še na svobodne obrti. S tema dvema korakoma, zlasti s prvim, so zavarovali osnovni koncept: *ločiti obrti v dve skupini, pri čemer naj odloča obseg tržišča*. Krojače, čevljarje, kovače, kolarje, milarje, peke, mesarje, kramarje in podobne profesioniste so deklarirali za člane policijskih obrti, kar 48 poklicev so uvrstili med komerčne obrti in jih podredili komerčnim instancam, na primer klobučarje, usnarje, predice, tkalce platna, sukna, svile in trakov, pletilce nogavic, papirničarje itd. V naslednjih desetletjih niso oblasti nikdar odstopile od tega modernega in odločilnega opredeljevanja obrti. Razumljivo je, da so cehi primerno glasno reagirali na razkrojevalne težnje. Kako počasi so oblasti ukinjale cehovsko ustavo, bomo pokazali samo z dvema primeroma: šele z dekretom iz leta 1787 so ukinili cehovstvo v obdelavi lesa in jo proglasili za svobodno panogo; cirkular vsem deželnim glavarstvom iz istega leta vsebuje stavek, da se deklarira zvonolivarstvo in medeninarstvo za svobodno umetnost in da se s tem ukinja morebitna veljajoča cehovska ustava.

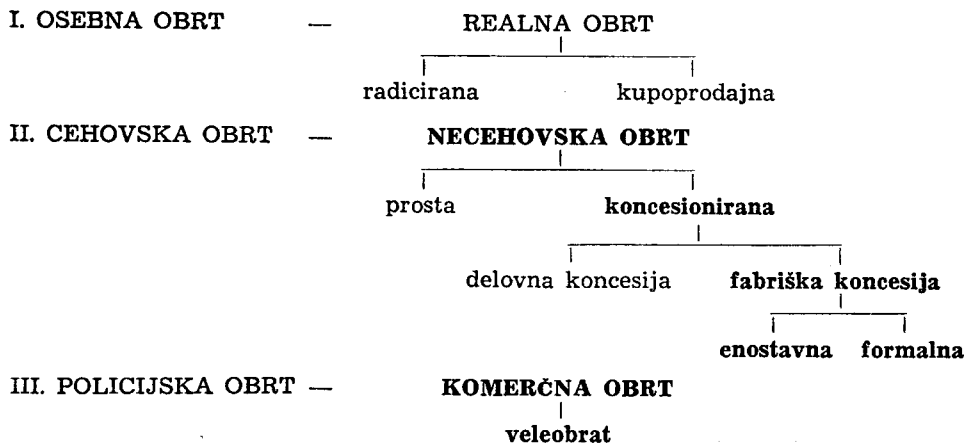
S tem smo na kratko in enostavno pokazali, kako je »nastala« komerčna obrt, ki jo je merkantilizem tako forsiral povsod v zahodni in srednji Evropi. S tem je dobila policijska obrt značaj statične obrti, komerčni so odprli vrata za razvoj v smeri veleobrta, to se pravi, v smeri velike manufakture ali celo — zlasti pod konec 18. stoletja — tovarne, na primer usnjarne, papirnice, vrvarne, svečarne itd. Zlasti na Češkem se je komerčna obrt dokaj hitro usmerila v manufakture, v našem prostoru opazimo predvsem bolj okrepljeno obliko založništva, večjo centralizacijo v tem načinu proizvodnje. Manufakture so izstopale v času po deblokadi Evrope. Ko so pod konec 18. stoletja »adaptirali« cehom njihova pravila, so jih s tem hoteli preobraziti v nekakšna obrtniška društva. Ta trud je najbolj uspeval na Dunaju, ker je mesto že živelo takšno gospodarsko življenje, kakršnega večji deli habsburških dežel še niso poznali.

Spoznali smo način delitve obrti v policijske in komerčne panoge, kakršnega je vpeljala kameralistična administracija sredi 18. stoletja. Obstajala je tudi še drugačna delitev. Starejša je in tudi zapletenejša. Ta delitev je vso obrtno dejavnost, ki je delovala po cehovskih pravilih, enostavno imenovala *cehovska obrt*, vso drugo dejavnost, ki ni bila z ničemer vezana, je logično imenovala *necehovska obrt*. Sem so v začetku šteli dvorne in stanovske protežirance in šušmarje, dalje priučene tkalce itd., skratka vse, ki so proizvajali zunaj cehovske ustave. Ker je bilo šolanje v okviru ceha edino sistematično šolanje s pravico izdajanja učnih spričeval, je morala politična oblast z nečim nadomestiti te dokumente. Tam je učno pismo fungiralo kot dovoljenje za opravljanje obrti, tu je isto vlogo prevzela koncesijska listina. Kdor se ni potegoval za koncesijsko listino, in teh je bilo zelo veliko, je ostal prost necehovski obrtnik. Še pred sredino 18. stoletja je oblast odprla vrata tudi koncesioniranemu necehovskemu obrtniku; dajala je možnost — vsaj teoretično možnost — tudi njemu, da se je sčasoma usmeril v proizvodnjo širokih dimenzij. Če ni želel iti v nakazano smer, ker ni imel dovolj investicijskega kapitala, je prejel le delovno koncesijo, torej res samo le obrtni list. Kdaj in zakaj so uvedli dve vrsti koncesij, enostavno

oziroma normalno — in »plemenitejšo« formalno (vezana je bila na neko starejšo formo podeljevanja koncesij), bomo zvedeli kdaj drugič.

Omeniti moramo še tretji način delitve obrti, ki je bil prav tako zelo star. Za razliko od prejšnjih dveh se je ta nanašal izključno na obrti, ki so za delovanje imele *dokumentno osnovo*, na primer spričevala, kupoprodajno pogodbo in podobno. Po njem se je obrt delila po prvi strani v *osebno obrt*, po drugi strani v *realno obrt*. Zelo širok obseg osebne obrti je temeljil na listini, v kateri je pisalo, da je njen lastnik pravilno izučen mojster in da sme opravljati navedeno obrt. Dokument je zgubil veljavo z dnem lastnikove smrti, ker je bil vezan na osebo. Sicer je smel voditi delavnico še naprej kdorkoli, toda po pravilu vedno samo s ponovno podelitvijo koncesije. Izpolnjevanje pravila so vestno nadzorovali. Realna obrt je imela to posebnost, da jo je smel obrtnik opravljati po pravilu šele tedaj, ko je s koncesijo vred kupil določeno nepremičnino s premičninami vred. Zaradi te materialne osnove so prvo vejo realne obrti imenovali *radicirana obrt* (korenjena ali korena obrt). Kdor je hotel dalje voditi mlin, kovačijo, ključavničarsko delavnico, gostilniški obrat, lekarno in podobno, je moral obvezno kupiti to nepremičnino z orodjem vred. Vrednost mojstrske pravice je v teh primerih stala natančno toliko, kolikor je obrtnik plačal za vse skupaj. Ker je bila nepremičnina vpisana v zemljiško knjigo, je njena skupna vrednost fungirala v času reguliranja davkov v 18. stoletju kot osnova za odmero davka. Posebnost radicirane obrti je bila v tem, da je bila izpostavljena kar dvema kontrolama, namreč cehu in davčni upravi. S tem je pravzaprav dobila davčna uprava v pest ne samo konkretnega obrtnika, ampak vso obrt in v katerem koli trenutku je vedela, kako obsežna, močna in bogata je ta obrt. Tudi drugo vejo realne obrti, tako imenovano *kupoprodajno obrt*, ki so jo reflektanti mogli kupiti in prodati po potrebi, je kontrolirala politična oblast, kajti od 1756 oziroma od 1775 dalje so jo smeli opravljati, če so poprej prosili za podelitev koncesije (kramarije, branjarije).

Z namenom, da bi omogočili še boljšo orientacijo v že tako zapleteni cehovski problematiki, smo izdelali shemo, ki ji moremo dodati naslov »Delitev obrti v praksi«. Shema je kombinacija tradicije, prava, panoge, instančne podrejenosti in ekonomskopolitičnih kriterijev.

Strukturi pod številka I. in II. imata zelo dolgo tradicijo, s pripombo, da sodi sèm še prosta necehovska obrt, medtem ko so druge veje mlajšega datuma (koncesionirana necehovska obrt iz prve polovice 18. stoletja, ostale iz druge polovice stoletja). Struktura pod številko III. se je razvijala vsa v drugi polovici omenjenega stoletja in delno v prvi četrtini 19. stoletja. Obe veji obrti, izpisani s krepkimi črkami, sta po sredini 18. stoletja dalje nosili v sebi elemente, ki so jima omogočali — če je bil na voljo investicijski kapital — razvoj v industrijo širokega obsega (proizvodnja za obsežno tržišče), torej razvoj tudi v proizvodno ali proizvajalno enoto, ki je imela obliko manufakture (z izjemo proste necehovske obrti in obrti z delovno koncesijo).

Prosta necehovska obrt je bila povsod, tudi na Slovenskem, zelo razširjena. To je bila dolga vrsta tkalcev na deželi, so bili nogavičarji, čipkarice in podobno. Rahla cehovska nagnjenja bomo omenili pozneje. Dokument za opravljanje koncesionirane necehovske obrti je bil potreben zaradi specializiranosti stroke, vendar mojstrski izpit ni bil obvezen; kandidat je smel biti tudi samo priučen (na primer precizni mehanik). Če ni zmožgel večjega investicijskega kapitala in so zanj delali eden ali dva pomočnika in kak ožji sorodnik, je ostal pri delovni koncesiji. Večji kapital, več delavcev, razširjanje tržišča in pridobivanje novih možnosti za razširitev obratovanja, ne nazadnje konkretnejše ambicije so lastnika napeljale k temu, da je prosil za *fabriško koncesijo*.

Splošna industrijska politika države je omogočila razrast komercialnih obrti do te mere, da je 1791 že mogla in tudi morala vse dvome, nepreglednost stanja in nejasnosti pri tolmačenju odpraviti z definicijami in nadaljnjo razvejitvijo uradov in njihovih oddelkov, ki so bili kompetentni za obrtne zadeve. Morali bi zapisati, da je *pričela* odpravljati nepreglednost stanja, ker še 20—25 let pozneje ni bilo vse tako jasno in nedvoumno.

Nedognanost, ki je bila vsakdanji pojav, kadar je šlo za analizo stanja v obrtih, je odsevala tudi iz elaboratov, iz *popisov in statistik*, nastalih v 60 letih 18. stoletja in pozneje. Nekateri popisovalci so ločeno popisali policijske obrti in komercialne obrti, nekateri niso doumeli razmejitve in so na primer papirničarje pripisali komercialni obrti, ob drugi priložnosti so jih napravili za samostojne manufakture, popisovalec sosednje dežele jih je uvrstil kar med policijske obrti.¹⁵ Kmečke statve so na Kranjskem zaradi dvomov registrirali enostavno kar v posebnem popisu, kjer jih je bilo manj, na primer v slovenskem delu štajerske, jih moramo iskati v rubriki profesionistov. Spet drugje, konkretno na Goriškem, predstavljajo komercialno obrt — samo svilarke statve. V Trstu in nikjer drugje so med komercialne poklice in obrti (arti e mestieri commerciali) štel mornarje, slaščičarje, zavijalce steklenic.¹⁶ Najbrž zato, ker je imel Tomaž Kumar v Ajdovščini velik mlin za papir in so ga tako prišteli med manufakturiiste, so tudi njegovo 'fabriko pršuta' v Gorici — v bistvu mesarijo — uvrstili med manufakture, in tako naprej. Podoba je pisana, meje med obrtmi zabrisane, številke le zelo približne, marsikaj neregistrirano, a vseeno se dokopljemo do zaokrožene predstave o tem, koliko obrtnikov je štela določena obrt, koliko pomočnikov in vajencev je prišlo na enega mojstra, kolikšna je bila storilnost obrtniškega dela v slovenskem prostoru in podobno.

¹⁵ Če je imela Ljubljana 1754 pri svojih 9000 prebivalcih okoli 680 ljudi zaposlenih v obrtništvu (manj kot 8 odstotkov), so tu mišljene vse obrti brez kakršne koli razmejitve. — Prim. Vlado Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred 200 leti, Kronika II, 1954, str. 191—200.

¹⁶ ADK, rokopis št. 736.

Za začetek naj sledi okvirna razpredelnica za notranjeavstrijsko skupino dednih dežel in za mesto Trst:¹⁷

Dežela (mesto) in leto popisa	Število poklicev	moj.	Število profesionistov				skupaj
			pom.	vaj.	dnin.	drugi	
Štajerska 1775	27	2474	1787	462	380	320	5.423
Koroška 1762	10	1219	750				1.969
Kranjska 1762	68	3161	534				3.695
Goriška 1768	1	43	172	140	166		521
Trst 1775	56						1.960
Skupaj		6897	3243	602	546	320	13.568

Na Kranjskem ni popisovalec ločeno popisal policijskih in komerčnih profesionistov, na Štajerskem so vračunali tudi »fabrike« (na primer steklarne, ki so imele največ dninarjev), na Koroškem so si olajšali delo in popisali le deset najmočnejših skupin obrti, kamor so — vse tako kaže — prišteli tudi kmečke statve oziroma tkalce, Goričanom so se popisa vredni zdeli le svilarški profesionisti in še ti so skoraj vsi delali že v založniški obliki dela in celo že v obliki nekoliko centralizirane manufakture; Tržičani so prišteli trgovce k policijski obrti (arti e mestieri di publico servizio), zavijalce steklenic h komerčni obrti. Najbrž so mišljeni le trgovci s prodajalnami (prodajalci in kramarji), v drugem primeru zavijalci, ki so delali v pravih manufakturah, to je, v osredotočenih obratih za proizvodnjo rozoljo-likerja, v obratih tipično komerčnega značaja. Torej res pisana podoba, ki dopušča določiti skupni imenovalec le za omejeno število poklicev, kajti na primer zavijalce steklenic bi mirno mogli prišteti pravim meznim delavcem. Razlike med citiranimi leti niti ne motijo preveč, ker je bilo nihanje v številu profesionistov določene panoge več let zapovrstjo v neki deželi tako majhno, da smo ga ponekod mogli izračunati celo v promilih.

Ta in druge razpredelnice, tudi tekstni podatki in siceršnje navedbe dovoljujejo, da skupno število profesionistov policijske in komerčne veje obrti močno zaokrožimo navzgor in da zapišemo domnevo: Vseh profesionistov v Notranji Avstriji s Trstom vred je bilo v letih okoli 1770 najmanj 15.000 po številu, morda celo več. Obrtniškega naraščaja je primanjkovalo tudi v alpskih deželah Avstrije. Skoraj polovica mojstrov je delala brez pomočnikov, da o vajencih ne govorimo še posebej. Citiranje različnih števil pri številu poklicev nam onemogoča zvedeti, katera dežela je imela največ poklicev in katera najmanj. Kranjska je navedla precej izčrpno število poklicev in vprašanje je, če bi mogle druge dežele navesti bistveno večje število. Izjeme so Dunaj, Praga, oziroma Spodnja Avstrija in Češka.

Mariborski okrožni glavar je 30. januarja 1765 sestavil Poročilo o komerčnem stanju (mariborsko okrožje je takrat obsegalo še znaten del nemško govoreče Štajerske). Poročilo pravi, da v vsem okrožju ni brivcev, ni izdelovalcev igel, ni splavarjev (»flosarjev«), ni izdelovalcev kos, ni izdelovalcev smodnika in tudi ne papirničarjev; okrožje da ima samo dva knjigoveza, dva kleparja, dva kotlarja itd. Zanimivo je, kako zanika obstoj brivcev, čeprav ne moremo verjeti, da bi vse okrožje, ki je takrat štelo morda okoli 160.000 prebivalcev, ne imelo nobenega brivca. Vrsta drugih številnih podatkov priča, da sta tako mariborsko kot celjsko okrožje imela obilo splavarjev, celjsko je morda mariborskega sploh prekašalo. Po Dravi

¹⁷ Naslednji odstavki temelje, če ni drugače označeno, na virih v ADK, fasc. rd. št. 385 in 397, ter rokopisu št. 736.

so splavarili vsaj od 13. stoletja dalje, po Savinji vsaj od 15. stoletja dalje. Morda splavar res ni bil samostojen poklic, samostojna obrt, in ga je glavvar imel za podaljšani popravek kmečkih del oziroma gozdnih del; ker se mu ni zdelo primerno, da to zapiše, je raje zanikal obstoj splavarjev. Smodnikarji na Kranjskem so često bili kmetje in nimamo razloga dvomiti v to, da jih v slovenskem delu štajerske ni bilo. Nasprotno, eden izmed njih se celo navaja z imenom. Če je ljubljanski magistrat kupil smodnik leta 1726 na Koroškem in v Gradcu, nato samo v Gradcu, leta 1732 in 1733 pri izdelovalcu smodnika Janezu Juriju Geyerju v Mariboru,¹⁸ potem je velika verjetnost, da jih je v času pospeševanja obrtnih dejavnosti v drugi polovici 18. stoletja bilo še več. Ne smemo prezreti dejstva, da so popise komerčnih obrtnikov naložili komerčnim konsesom, glavvar je pa popis izpeljal samoiniciativno, tako je vsaj trdil v poročilu, po lastnem preudarku in s primerno naglico, samo da bi si povečal ugled pri ukazovalcu popisa.

Sedaj še korak naprej. Podatki popisovalcev nam omogočajo, da — spet okroglo — ugotovimo število komerčnih profesionistov za ves slovenski prostor. Našteli smo:

Teritorij (mesto) in leto popisa	Število poklicev	moj.	Število profesionistov pom.	vaj.	dnin.	skupaj
Kranjska 1769	27	694	199	103		996
Slov. Koroška 1762	10	350	150			500
Sl. maribor. okr. 1765	49	617	338			955
Celj. okrožje 1769	29	284	387	23		694
Goriška 1768	1	43	172	140	166	521
Trst 1758	18					326
Skupaj		1988	1246	266	166	3992

V primerjavi s prejšnjo razpredelnico opazimo tu določene — imenujmo jih tako — anomalije. Pri obeh vejah obrti, policijski in komerčni, je zgoraj štajerska navedla le 27 raznih poklicev, tu slovenski del mariborskega okrožja samo v komerčni stroki 49 poklicev, celjsko okrožje 29 poklicev, torej več kot pestrejša Kranjska. Vzrok je verjetno v tem, da je določeni popisovalec na štajerskem leta 1775 združeval sorodne poklice, tiste pa, ki so imeli po enega, dva, tri mojstre brez pomočnikov in vajencev, enostavno opustil; starejša popisovalca za mariborsko in celjsko okrožje sta bila že samo pri štetju komerčnih obrti veliko bolj vestna kot popisovalec iz leta 1775. Trst je v obeh popisnih letih (1758, 1775) navajal le skupno število profesionistov, to se pravi, popisa ni specificiral po številu mojstrov, pomočnikov in vajencev. Tu smo v obeh razpredelnicah seštevali dane številke za mojstre, pomočnike in vajence brez tržaških zato, da smo vsaj za nekatere teritorije (in skupaj za slovenski prostor brez Trsta, Prekmurja in Beneške Slovenije) dobili določene relacije med mojstri in njihovimi pomočniki ter vajenci. Hoteli smo namreč vsaj v grobem zvedeti, kako je z obrtniškim naraščanjem, so li imeli mojstri vsak svojega pomočnika ali vsaj vajenca.

Ne glede na razlike v letih popisovanja se nam zdi seštevek prenizek. Korigiramo ga lahko tako, da iz drugih podatkov, ki so jih imeli na voljo komerčni konsesi v smislu nam že znanega »bilanciranja«, sestavimo seznam za 16 obrti in njihovo zasedbo v skupnem številu (moj. + pom. +

¹⁸ Ivan Slokar, Zgodovina solitrarn in smodnišnic v Ljubljani in njeni okolici, Kronika IX, 1961, str. 110—113.

vaj.). Tako je bilo v letih okoli 1765 v slovenskem prostoru s citiranimi omejitvami:

tkalcev	1626	barvarjev	83
svilarjev	525	lončarjev	65
usnjarjev	513	irharjev	49
krznarjev	159	vrvarjev	46
fužin. kovačev	156	pasarjev	35
pletilcev	147	jermenarjev	29
klobučarjev	125	žebjarjev	23
sitarjev	83	rokavičarjev	13

Seštevek se glasi: 3715 profesionistov v tistih 16 strokah, ki so bile skupne okrnjenemu slovenskemu prostoru. Če prištejemo Trst, moramo takoj pripisati, da je mesto imelo obrtnike, ki jih druge niso poznali, ker jih niso potrebovali, na primer 15 smolarjev (za smolanje ladij), točno 170 mornarjev, dalje 8 zavijalcev steklenic in enega krojača jader. V zgornjo kolono nismo še vstavili 8 tržaških vrvarjev, 12 millarjev in 11 izdelovalcev rozolja ter 9 kotlarjev. S tem smo dosegli skupno število 3949 profesionistov in se približali podatkom iz prejšnje razpredelnice. Ko nam bo uspelo, da bomo seznam komerčnih obrti podaljšali od 16 vsaj na 25 panog in ko bomo mogli vključiti vsaj Prekmurje, če že ne vseh delov slovenskega prostora, se bomo morda približali domnevi, da je bilo v slovenskem prostoru v letih okoli 1766 nekako 4500 komerčnih profesionistov.

Zlasti v Trstu je število profesionistov naraščalo kar v skokih: leta 1775 je tu že bilo 191 mornarjev, potem 80 zavijalcev steklenic, namesto prejšnjih 54 trgovcev sedaj že 129 trgovcev, rozoljo je proizvajalo 37 delavcev itd. Ko že govorimo o Trstu in o netočnem »bilanciranju« tistih časov, naj dodamo v ilustracijo dve trditvi. Prva iz leta 1737 pravi, da je v Trstu 49 patronov ali lastnikov ladij in prav toliko ladij, ki imajo skupaj 221 mornarjev; druga iz leta 1756 zatrjuje, da ima Trst le 19 ladij in 67 pomorščakov.¹⁹ Ne gre za morebitno recesijo, ampak za dejstvo, da so tokrat seštevili le velike ladje, medtem ko so 20 let prej poštelili tudi manjše ladje. Popisovalec ne pove, kje je bila meja za »velike« ladje in »majhne« ladje; tudi statistik iz let 1758 in 1775 ne govori o razmejitvi. Nekaj podobnega se je dogajalo na Kranjskem z usnjarji. Na Slovenskem naj bi 1765 bilo 513 usnjarjev; nekako 15 let pozneje (1780) je samo na Kranjskem bilo zaposlenih v usnjarstvu že približno 1700 ljudi.²⁰ Gre torej ali za zelo hiter porast usnjarstva ali pa za dejstvo, da je bilo sredi 60 let le 513 mojstrov (brez pomočnikov in vajencev); še ta številka za skoraj ves slovenski prostor je zelo nizka.

Števila tkalcev nismo specificirali na tkalce platna, mezlana, lodna in drugih suken, ker nekatere statistike tega ne dopuščajo. Slovenski del mariborskega okrožja naj bi imel samo 70 tkalcev, kar je prav gotovo prenizko ocenjeno. Svilarški profesionisti so citirani samo za Goriško, druge naj bi jih ne poznali. Celjsko okrožje ne navaja lončarjev, čeprav jih je gotovo imelo. Podatki pač omogočajo, da določimo nekakšna središča komerčnih in policijskih obrti. Tu je območje ali pomerij Gradca z močnima smerema proti Judenburgu in Špilju, tu je pomerij Celovca s smerema proti

¹⁹ ADK, Litorale Kommerz, fasc. rd. št. 621.

²⁰ Hermann, Ritter Benedikt Franz Johann von —, Abriss der physikalischen Beschaffenheit der österreichischen Staaten und des gegenwärtigen Zustandes der Landwirtschaft, Gewerbe etc., Petersburg und Leipzig 1782, str. 85 (cit. Hermann, Abriss).

Vetrinju in Gospe Sveti, dalje Ljubljana z Obsavjem tja do Bleda, zelo široka okolica Gorice, mali teritorij mesta Trsta. Kot ne sodi v okvir te razprave zelo nadroben študij obrtništva, tako se ne moremo ustavljati pri medsebojnih odnosih med cehi proti koncu 17. stoletja in v začetku naslednjega stoletja, čeprav so ta medsebojna prerivanja po svoje poučna, saj nam v mnogih primerih povedo, da so cehi počasi zgubljali svojo nekdanjo neomajnost, avtoriteto in ekonomsko moč.²¹

Domneva, da smo morda še kar zadovoljivo ocenili število komerčnih profesionistov v slovenskem ozemlju, se pri ugotavljanju policijskih profesionistov sprevrže glede ocenjevanja spodnje meje njihovega števila komaj v tipanje. Tu lahko operiramo zgolj z desetimi poklici, a še ti so omejeni na ozemlje Kranjske, slovenskega dela mariborskega okrožja in na mesto Trst:

Poklic	Mesto Trst 1758	Kranjska 1762		Slov. del mar. okrožja 1765		Skupaj
		moj.	pom.	moj.	pom.	
Čevljarji	123	344	29	61	29	586
Krojači	98	290	36			424
Kovači	49	181	12	52	20	314
Zidarji	62	56	87	23	20	248
Tesarji		101	46	8	25	180
Mesarji	25	94	14	33	18	184
Peki	27	69	4	23	29	152
Sodarji	54	55	4	29	6	148
Mizarji	78	39	8	23	14	162
Mlinarji				42	17	59
Skupaj	516	1229	240	294	178	2457

Del teh obrtnikov je pripadal tako imenovani radicirani obrti (mlinarji, mizarji, peki itd.). Te je bilo lahko pošteti, teže je s profesionisti v obratih, ki so bili last zemljiškega gospoda (ali svetnega ali cerkvenega) in so stali na njegovi zemlji. Komu vse je pripadalo naštetih 42 mlinov v slovenskem delu mariborskega okrožja, naj pokaže bodoča podrobna študija. Enako velja za Kranjsko, saj je bilo samo v okolici Ljubljane od Kozleže do Vevč in od Medvođ do Zaloga najmanj deset mlinov.

Razpredelnica je zajela tudi nekaj obrti, ki so jih pozneje prištelih komerčnim obrtim, na primer sodarska in mizarska obrt. V Trstu so do leta 1754 vsa kolarska dela opravljali mizarji, ker mesto ni imelo prav do pol leta citiranega leta nobenega kolarskega mojstra. Takrat je Dunaj objavil, da bo tja poslal enega izmed svojih članov te rokodelske organizacije. »Razen njega ne sme biti v Trstu nobenega kolarja«, so poudarili v dopisu. Besede v narekovaju zvane zelo srednjeveško. Čeprav je tržaški kolar deloval brez konkurence, ni pokazal — vsaj tako priča pregledani dokumenti — nikoli težnje, da bi se razvil v večji obrat, v večjo delavnico ali manjšo manufakturo. Cehovsko potezo kaže tudi primer, ko so leta 1764 zaposlili v Trstu krojača jader in mu določili letne prejemke na 50 fl; če bi bil svobodni obrtnik, bi živel od zaslužka, ki bi ga sam ustvaril. Še leta 1788 je bil Ivan Žužek edini livar svinca v Trstu. Ker je moral izdelati nove cevi za mestni vodovod in za druge potrebe, izvoz svinca iz Koroške je pa že bil prepovedan, so mu dovolili obiti prohibitivni sistem tako, da so mu

²¹ Zelo instruktivni za del Gorenjske so podatki, ki jih naveda Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973—1803), Škofja Loka 1973, str. 274—279 (cit. Blaznik, Škofja Loka).

posebej odobrili prost uvoz svinca v Trst v teži 11.200 kg.²² Ti obrtniški primeri so kar poučni: Oblast je že sredi 18. stoletja vedela, da je samo na papirju enostavno, razkrojiti cehe, v praksi jim bo morda še sama pomagala pri delovanju; drugič, bilo je jasno, da če tržišče ne povprašuje po izdelkih, se ne more noben komerčni obrtnik razviti v smer, ki so jo načelno nakazovali; tretjič, prohibitivni sistem je sicer po prvi strani ščitil obrtnika pred poplavo uvoženega blaga, po drugi strani mu je mogel utesniti razmah (vsaj v nekaterih primerih). V žužkovem času so bile vse večje slaščičarne v Trstu že proglašene za manufakture, ker so pač imele široko tržišče, poleg tega so izdelovale čokolado in druge obstojne prehranjevalne artikole, ki jih je kupovala tudi Kranjska.

Zasledovati razmah komerčnih obrti je toliko lažje, ker je del njihovih proizvodov šel v izvoz. Bilanciranje je ta del njihove proizvodnje kvantificiralo. Proizvodnje policijskih obrti ni skoraj nihče obravnaval. Njihovi proizvodi so bili del notranjega konsuma — in kdo naj bi to sistematično registriral? Kdo se je ubadal s čevljarji in s številom izdelanih parov obutve? Mesar je klal in prodajal, ne da bi vedeli, koliko živine je kje kupil in koliko mesa je prodal, noben krojač ni nikoli navedel, kje je kupil blago, iz katerega je potem urezal obleko. In tako dalje. Komerčna stroka je bila neprimerno bolj v središču pozornosti, saj so komerčne konsese utemeljili prav zaradi nje in jim ukazali, da zasledujejo prav njen razmah; policijske obrti so bile v bistvu prepuščene same sebi, navezane na krajevno oblast predvsem glede koncesijske listine, splošnih higienskih predpisov, prave teže in mere.

Bilance so primerno vestno zapisovale tudi tkalce-profesioniste in njihove statve, ker so najbrž od njih veliko pričakovali:

Leto	Ozemlje	Št. moj.	Št. pom.	Skupaj	Št. statav
1762	Kranjska	750	73	823	800?
1762	Slov. Koroška	224	89	313	300?
1769	Celj. okrožje	104	29	133	150
1775	Sl. del marib. okr.	105	37	142	160
	Skupaj	1183	228	1411	1410?

Trst je leta 1775 imel 32 tkalcev (brez navedbe števila za statve), tako da se mora skupno število tkalcev glasiti 1443. S pomočjo še drugih podatkov, ki so nekakšen komentar popisovalcev k tej razpredelnici, moremo izračunati, da je odpadlo približno 60 % popisanih tkalcev-profesionistov in prav tolikšen odstotek statav na gorenjski kot in na mesta, kot so Ljubljana, Novo mesto, Kočevje z okolico itd. Ostalih 40 % si dele Vetrinj z okolico, pas Celovec—Gospa Sveta, Humberk, Hódiše, Rožek z okolico, Dornava, Radgona, Ptuj, Rogatec, Studenica, Laško, Celje z okolico, Maribor z okolico. V primerjavi s številom kmečkih statav na Kranjskem moremo ugotoviti tudi to, da je število popisanih tkalcev-profesionistov vsega slovenskega prostora presegalo število popisanih kmečkih tkalcev na Kranjskem.

S tem v zvezi smo že brali, da so klasična področja proizvodnje platna bila Gorenjska, Polhov Gradec z okolico, kočevska grofija itd. Kaj pa vzhodna polovica Slovenije? Sestavili smo tabelo, ki govori o vrednosti prodanega lanu, konoplje in ovčje volne (v goldinarjih) po posameznih štajerskih

²² ADK, Litorale Kommerz, fasc. rd. št. 619.

okrožjih leta 1769. Tabele o količini proizvodnje nismo uspeli sestaviti, ker je daleč premalo podatkov o tem.

Okrožje	Lan	Konoplja	Ovčja volna	Skupaj
Celjsko	12.827	3.566	11.050	27.443
Mariborsko	33.121	7.488	7.122	47.731
Graško	46.478	3.393	3.608	53.479
Bruško	18.942	1.020	7.084	27.046
Judenburško	16.625	54	5.866	22.545
Skupaj	127.993	15.521	34.730	178.244

Slovenski del mariborskega okrožja je pridelal približno polovico vsega lanu v okrožju. Skupaj s celjskim okrožjem je vzhodna polovica Slovenije (brez Prekmurja) proizvedla nekako 30 % vsega štajerskega lanu. Bolje je bilo citiranega leta pri konoplji in ovčji volni, kjer je odpadlo na slovenski del dežele okroglo 50 % obeh surovin. To velja seveda za pridelek, ne tudi za predelavo, kajti severni deli dežele so zaradi večjega števila statev kupovali surovine v južnih delih štajerske. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil srednji del štajerske ali graško okrožje glede tekstilne industrije vseh strok krepko na prvem mestu. Nemški del mariborskega okrožja je bil precej bolj razgiban od slovenskega dela.

Na podlagi popisa statev in profesionistov na štajerskem leta 1775 smo izračunali, da je delovalo skoraj 53 % štajerskih statev in 54 % profesionistov v graškem okrožju, v slovenskem delu dežele nekako 14 % statev in približno prav toliko profesionistov. Glede slovenskega dela štajerskega ozemlja moramo naglasiti, da je takrat imelo celjsko okrožje več statev in profesionistov kot slovenski del mariborskega okrožja. Tudi nemški del mariborske kresije je bil bolj razgiban od slovenskega dela. V splošnem smemo trditi, da je graško okrožje prednjačilo ne samo zato, ker je pridelalo relativno največ tekstilnih surovin in jih še nakupovalo v drugih okrožjih, ampak tudi zato, ker je bila potrošnja v glavnem mestu znatna, pozitivno so vplivali njegovi sejmi, kamor so prihajali trgovci iz ogrskih pokrajin, ne nazadnje so na obsežno proizvodnjo vplivali tudi založniki, ki jih je največ bilo v osrednjih delih štajerske, proti severu in proti jugu vse manj.

Na slovenskem Koroškem je 1762 delovalo približno 20 % statev in 23 % profesionistov, ker je premogla vsa dežela pri 809 tkalskih mojstrih in 605 pomočnikih (skupaj pri 1414 profesionistih) okroglo — tako suponiramo — 1400 statev. S pridržkom, da so popisovalci vsaj približno vestno reproducirali dejansko stanje, moremo zagovarjati misel, da se je slovenski del Koroške intenzivneje ukvarjal s proizvodnjo tekstilov kot slovenski del mariborskega okrožja. Če izvzamemo svilarstvo, zavzema v proizvodnji ostalega tekstila Goriška zadnje mesto.

Popisovalce šestdesetih in sedemdesetih let 18. stoletja je zanimalo število proizvajalnih sredstev in število proizvajalcev; te so tudi specifikirali po sektorjih lastništva (kmečke statve, obrtniške statve itd.) ali po panogah. Prav malo ali nič ni nikogar zanimala storilnost dela, organizacija proizvodnega postopka, funkcioniranje založniškega sistema in sploh njegovo izoblikovanje, kvaliteta izdelkov in podobno. Danes vemo, da je izoblikovanje kapitalizma kot vsebine in oblike gospodarjenja bilo direktno odvisno od teh in še drugih elementov, ki so tudi sestavni del rentabili-

tetnega računa (konkurenčni boj s pomočjo kvalitete izdelkov itd.). Vsaj do sredine osemdesetih let 18. stoletja se način proizvajanja dobrin v veliki večini obratov komerčne stroke ni vidneje premaknil v smer kapitalističnega načina gospodarjenja; to velja za založniški tekstil, za usnjarstvo, za celotno lesno gospodarstvo in še za katero panogo. Izjeme so bile vse velike suknarne, velik del ali celo večji del steklarn, fužine, eden ali dva mlina za papir in morda še kaj. Tako je bilo seveda v slovenskem prostoru. Ko se je po letu 1720 razmahnila propaganda za zmago merkantilističnih načel, za pomnožitev industrije, za povečanje izvoza, je pri nas imela za rezultat — povečanje števila predvsem komerčnih obrti, znatno manj pa utemeljitev manufaktur in drugih centraliziranih obratov. Sicer se je komerčna dejavnost povečala tudi v drugih habsburških deželah, vendar so manufakture in »fabrike« podjetniki hitreje gradili tam v primeri s slovenskim prostorom. Porast števila komerčnih profesionistov naj nakažemo z nekaj številkami: Na Češkem se je od 1776 do 1788 število povečalo od skoraj 57.000 na skoraj 122.000 profesionistov (dvakratno povečanje), na Moravskem v istem časovnem obdobju od nekako 22.000 na 31.000 (1,4-kratno povečanje); Šlezija je izkazovala najmanjši porast, le od 3340 na 3762 profesionistov. To lahko pomeni, da je Šlezija dosegla že prej tolikšen razmah komerčnih obrti, da je v popisovalnem času skoraj stagnirala, ker se je blížala zasičenosti. Večji razmah je doživljala še Spodnja Avstrija, kjer je od 1783 do 1790 poskočilo število komerčnih profesionistov od 25.000 na 34.000 teh obrtnikov (1,4-kratno povečanje).²³

Spomnili se bomo, da smo za Notranjo Avstrijo s Trstom vred za leto 1770 predvideli najmanj 15.000 profesionistov. Torej so se vse alpske dežele, ki smo jih našteali, vključno mesto Trst (skupaj nekako 1.600.000 prebivalcev) komaj mogle meriti z Moravsko pri prvem štetju v letu 1776, ko je dežela imela približno 1.200.000 prebivalcev, že nič več pa ne z Zgornjo Avstrijo (morda 500.000 prebivalcev). Morda bi v zvezi s temi dejstvi smeli reči: Bolj ko si se oddaljeval od Labe, Vltave, Morave in Donave proti jugu, manj je bilo profesionistov, in bolj ko si se približeval Trstu, več jih je bilo; mejo moremo suponorati nekje blizu črte Karavanke—Celje—Varaždin. Izjema so seveda mesta kot Gradec, Celovec in podobno.

Vsaj pri obrtnikih v slovenskem prostoru, a verjetno v vsej Notranji Avstriji, je bila *storilnost dela* zelo skromna.²⁴ Podatki za 18 poklicev, ki smo jih izbrali iz policijskih in komerčnih obrti na Kranjskem v letih 1762 in 1763, bodo poskušali to domnevo podpreti. Računamo s pogojem, da sta bili obe leti normalni, to je, povprečno konjunkturni; če nista bili, so napake lahko zelo občutne. Krivca za nizko storilnost iščemo, prvič, v majhni kupni moči domačega prebivalstva, drugič, v še vedno ne dovolj dobri organizaciji nakupnega in prodajnega tržišča, tretjič, v večjem ali manjšem vplivu cehovske tradicije glede omejevanja števila pomočnikov in vajencev.

Razpredelnica za osemnajst poklicev je precej zgovorna, vendar moramo ponovno opozoriti še na površno delo samih popisovalcev in na napačne informacije profesionistov, potem ko smo pogoj »normalnosti« že citirali:

²³ Pribram, Geschichte, str. 405—407.

²⁴ Viri v opombi 17.

Blago	1762		Količina	1763		Količina
	Moj.	Pom.		Moj.	Pom.	
Pile	1	1	560 kg	1	1	560 kg
Klobuki	23	16	9897 kosov	29	17	12.815 kosov
Kmečke fužine	40	44	900 kosov	39	46	900 kosov
Hlače in rokavice	6	2	65 parov	5	3	35 parov
Sponke	3	0	4200 ducatov	3	0	4500 ducatov
Kmečka kožuhovina	81	19	1492 kosov	81	22	1.926 kosov
Kotli	3	2	1500 kg	4	2	800 kg
Klepano blago	4	4	500 kosov	3	1	20 kosov
Glavniki	11	2	180 kosov	14	1	6.960 kosov
Koci	3	0	120 kosov	1	1	50 kosov
Igralne karte	1	0	0	1	0	134 ducatov
Navadno usnje	262	38	8791 kosov	211	36	8.831 kosov
Žebliji	7	0	0	6	0	1000 kg
Papir	2	2	302 rizma	3	4	626 rizmov
Obšivi in našitki	9	3	5400 m	9	5	90.000 m
Vrvi	11	0	336 kg	10	2	364 kg
Sita	80	0	3578 kosov	80	0	1.400 kosov
Sveče	10	2	1000 kg	9	2	140 kg

Če poprek izračunamo storilnost za pet poklicev, je rezultat precej skromen: pri *klobučarjih* je vsaka delovna enota (mojster fungira kot njen šef) izdelala letno povprečno 430–440 klobukov, pri *sponkarjih* okoli 1400 ducatov povprečno letno, pri *krznarjih*, ki so v bistvu izdelovali le kmečko kožuhovino, je znašalo letno povprečje nekaj več kot 18 kožuhov, medtem ko je na *usnjarsko* enoto odpadlo nekako 34 kosov obdelanih kož ali usnja, končno je še vsak *sitar* letno izdelal 44 sit (če ni pomote; če je treba besedo kos zamenjati z besedo puš oziroma šop, je sitar izdelal letno 396 sit ali povprečno nekaj več kot vsak dan enega).

Pri računanju povprečij moramo biti tudi zelo previdni, kajti v tistih časih je bilo prazničnih dni zelo veliko, delavniki so bili namenjeni tudi obdelovanju njiv in vrtov, brez katerih ni bil skoraj noben obrtnik. Pri računanju povprečij se kaj pogosto dogodi, da profesionalist, ki veliko proizvede in vse tudi proda, krije s tem profesionalista, ki deluje v pasivnem kraju in mu blago ostaja. Rokodelec, ki je še delal po naročilu, je proizvedel v časih zelo malo, če je že delal za široko tržišče, je delal z velikim tveganjem, ker ni mogel predvideti, če vlada na tržišču interes za njegove izdelke.

Za več kot vso vzhodno polovico slovenskega prostora imamo na voljo drugačne podatke, namreč letni zaslužek določene obrti. Zaradi takratne nepopolne terminologije ne smemo pojma letni zaslužek enačiti s čistim dobičkom. Gre za bruto dohodek ali kosmati dobiček, od katerega moramo odračunati nakup surovin; preostalo vsoto so po določenem ključu razdelili kot nagrado za delo (mezda je še vedno težko zapisati) med mojstre, pomočnike in vajence. Tudi podatki o letnem zaslužku so merilo, s pomočjo katerega se moremo približati jedru problema, ki ga tu imenujemo storilnost dela. Upoštevali smo 22 poklicev, ki smo jih razvrstili po višini letnega zaslužka za leto 1769 (vse v goldinarjih):

Poklic	Maribor. okrožje			Letni zaslužek	Celj. okrožje			Letni zaslužek
	moj.	pom.	vaj.		moj.	pom.	vaj.	
Tkalci	712	278	182	91.955	104	290	3	26.260
Usnjarji	68	40	15	81.046	106	19	6	28.062
Irharji	9	11	3	17.020	4	6		3.025
Krznarji	28	39	7	13.994	8	15	2	3.350
Klobučarji	18	25	8	11.784	17	17	6	2.835
Črnilci	23	15	10	4.802	13	5	1	1.335
Vrvarji	17	7	9	4.642	5	1	2	1.053
Nogavičarji	13	8	6	2.985	4	2		998
Kositrarji	1	5		2.000	1			40
Rokavičarji	4	2	1	1.927	1	2		529
Zlatarji	1	3	1	1.700		1		50
Kocarji	3	3		1.370	1			112
Žebjarji	5	3	4	1.340	3	7		1.000
Pasarji	5	4	1	1.000	4			500
Glavnikarji	3	1	2	926	2	3		450
Kotlarji	2			900	2			450
Strugarji	4	2	1	870	1			120
Pozamentirji	2	2		685	1	2		483
Kleparji	3	2		640	1			120
Sitarji		2		620				
Urarji	3		2	420		1		50
Pilarji	1	1		200	1			30

Za izračun letnega zaslužka na določeno proizvajalno enoto bomo tu obravnavali le sedem poklicev. Najprej *tkalce*; v mariborskem okrožju, ki je obsegalo več kot samo slovenski del, je odpadlo na enoto 131 gld letnega zaslužka, v celjskem skoraj dvakrat več, namreč 250 gld. To je prvi primer, da so v južnem delu slovenske štajerske zaslužili več kot v zgornjem delu. Vzrok seveda ni v večji kupni moči ljudi, temveč v tem, da je bilo na voljo največ surovin; veliko tkanin so izvažali v mariborsko okrožje in drugam. *Usnjarska* enota v mariborskem okrožju je zaslužila kar 1200 gld, v celjskem le 265 gld; velika razlika je bila tudi med *irharji*, saj so zgoraj zaslužili 1700 gld, spodaj 756 gld. Medsebojne razlike so bile manjše v *krznarski* stroki, kajti mojster v mariborskem okrožju je zaslužil 500 gld, v celjskem 420 gld; *klobučarji* v mariborskem okrožju po 655 gld, v celjskem le 167 gld. Pri *črnilcih* ali barvarjih na črno je bilo sorazmerje 208 gld : 100 gld v korist mariborskega okrožja. Končno naj omenimo še *nogavičarje*; njihove delovne enote so imele letnega zaslužka povprečno po 230 gld (mariborsko okrožje) oziroma po 250 gld (celjsko okrožje).

To so seveda enkratni podatki. Ne vemo, ali je to leto bilo konjunktorno za celjsko okrožje, za mariborskega pa ne (in obratno), tudi se ne omenja, kje je bilo založništvo najbolj razvito in podobno. Da bodo ugotovitve zanesljivejše, bo treba dobiti na voljo veliko več podatkov tako za cene posameznih izdelkov kot za količino proizvodnje in letne zaslužke za daljša časovna obdobja. Če suponiramo, da so navedene številke kljub vsemu le blizu povprečja določenega števila let, potem je jasno, da se je kapital hitreje akumuliral v mariborskem okrožju oziroma v njegovem nemškem delu kot v celjskem okrožju.

O drugih problemih v obrtnih panogah vemo še zelo malo. Znano nam je na primer, da so nekateri profesionisti pogodbeno delali za velika pod-

jetja, konkretno na primer za idrijski rudnik živega srebra. Leta 1780 je ptujski vrvarski mojster Ivan Weiss izdelal trpežno vrv, ki je bila bolj enakovredna kot siceršnje vrvi; bila je tudi posmolana, to je, prepojena z neko smolnatjo snovjo, da ni trohnela prehitro. Menda je rudnik zaradi te prednosti porabil letno osem vrvi manj, kar je pomenilo prihranek 3587 gld.²⁵ Podobno novatorstvo je pozneje pokazal tudi ljubljanski vrvarski mojster Franc Filip Knerler, saj je 1799 celo zahteval od istega rudnika nagrado, češ da je zanj osem let izdeloval tako trpežne vrvi, da je upravi rudnika prihranil ogromne vsote denarja. Nagrade ni prejel z motivacijo, da je za rudnik delal v duhu medsebojne pogodbe.²⁶

Končno se moramo pomuditi še pri posebnosti med komerčnimi obrtnimi dejavnostmi, to je, pri *klekljanju čipk*. Glede čipkaric naj pripomnimo, da so jih popisovalci na Kranjskem sešteli za vso deželo z izjemo Idrije, torej teritorija erarnega živosrebrnega rudnika, ker ni bil del deželne ozemlja. Niso jih delili na podeželske in mestne klekljarice, ker je čipkarstvo bilo necehovska prosta obrt. Po drugi strani nimamo trdnih dokazov za to, da bi vse ali vsaj večji del klekljaric organizirali založniki za svoj sistem. Zaradi slabše kvalitete niso bile čipke namenjene izvozu; izdelovale so se iz navadnega sukanca. Kljub vsemu je komerčna oblast tovrstno delo še kar precej podpirala.

Načrt iz leta 1752, da bi ustanovili v Idriji manufakturno podjetje, kjer bi izdelovali platno, sukanec, nogavice, čipke in podobne izdelke, se ni uresničil zaradi pomanjkanja investicijskega kapitala.²⁷ To je tudi sicer edini znan primer, da je kdo poskušal proizvajati čipke v obliki zelo razvitega založništva v tem delu Slovenije. V splošnem so klekljarice delovale individualno. Leta 1763 so v Ljubljani registrirali 45 klekljaric, v Kamniku 20, v Radovljici 5 in na Notranjskem dve klekljarici (skupaj 72 proizvajalk, a brez idrijskih). Sicer je število klekljaric držema naraščalo vso prvo polovico 18. stoletja, a kar opazno v njegovih šestdesetih letih. Leta 1762 so našli na Kranjskem brez Idrije 67 obrtnic, naslednjega leta torej 72, vendar leta 1764 nekaj manj, le 69, potem pa v sledečih si zaporednih letih 1766—1770 kot sledi: 91—109—115—120—127. Izmed obeh notranjskih klekljaric je Neža Nagode iz logaškega gospostva naklekljala letno borih deset metrov čipk in vse prodala v Logatcu, soseda Uršula Molk je »proizvedla« celo le šest metrov čipk, medtem ko so bile ljubljanske obrtnice močnejše. Tistih triindvajset z ozemlja nemške komende je izdelalo letno skoraj 1100 m čipk, kamniške celo 3200 metrov. Vse čipke so bile navadne kmečke čipke. V Borovljah so žene pričele klekljati z letom 1766; koliko jih je bilo in koliko so proizvedle, še ne vemo.²⁸

Če naj verjamemo piscu iz leta 1780, je vrednost vseh na Kranjskem proizvedenih čipk (tudi že idrijskih?) znašala okoli 12.000 gld.²⁹

Okrepitev založniškega sistema

Zgodovinarji so enotni glede spoznanja, da je bila prav proizvodnja tekstila tisto področje, kjer se je najprej razvila založniška organizacija

²⁵ ADK, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1584.

²⁶ ADK, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1627.

²⁷ Marija Verbič, O začetkih slovenskega čipkarstva s posebnim ozirom na Idrijo, Kronika XVII, 1969, str. 157—160, dalje vir v opombi 5.

²⁸ ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 439.

²⁹ Hermann, Abriss, str. 83.

proizvodnje.³⁰ Trgovec, ki je poznal razmere na bližjih in oddaljenejših tržiščih in ki je dobro vedel, po katerih izdelkih tržišče najbolj povprašuje, je znal prodati to blago. Tudi je bil sposoben, da je s kapitalom, ki ga je imel na voljo, kupil surovine za proizvajalca, če mu jih je primanjkovalo. Zalagal je proizvajalca z vsem, kar je ta potreboval. Zlasti je proizvajalec bil odvisen od trgovca pri uvozu in izvozu v tujino. Razvilo se je nekakšno sožitje, ki seveda ni ostalo vedno v istih mejah. Trgovec je težil k temu, da bi proizvajalca oziroma proizvajalce obvladal in jih preoblikoval v »svoje« proizvajalce ali kar v »svoje« delavce.

Največ poslovnega uspeha so založniki imeli v tistih panogah, ki so imele *značaj množičnosti* v določeni deželi ali celo samo v delu dežele. Kako izrazito množične so mogle biti določene panoge, dokazujemo s primerom, da je sredi 18. stoletja imelo na primer loško gospostvo od 1048 obrtnikov obeh kategorij skupaj, namreč policijske in komerčne kategorije, že 397 tkalcev platna (nekako 37 %) in 68 sitarjev (več kot 6 %).³¹ Da je občutna gostota proizvajalcev kar klicala založnike k temu, da jih tesneje navežejo nase, ni treba dokazovati še posebej. V takšnih situacijah se je kaj lahko ob spretni organizaciji dela izoblikovala še tesnejša navezava. Sredi stoletja, še bolj v njegovi drugi polovici so velikokrat zapisali, da se žima za sitarje uvaža celo iz Holandije in drugih pokrajin. Uvažali so bodisi po kopnem bodisi po morju založniki in ne sitarji-proizvajalci. Nekateri naši založniki so imeli svoje poslovne prostore tudi v Trstu prav zato, da so lažje prišli do surovin. Zaradi zboljšane ali spopolnjene organizacije založniške proizvodnje so komerčni konsesi v šestdesetih letih in pozneje priznali založniku in njegovi enoti naslov »manufaktura«, pri čemer je seveda mišljena zgolj boljša organizacija enote, ki je bila prostorsko še vedno razpršena po več vaseh, in ne podjetje, ki je že osredotočilo vse ali vsaj veliko večino delavcev pod eno samo streho in jih preoblikovalo v mezdne delavce. Ne vemo še, če je založnik prosil v svojem imenu za tak naslov, ali jim ga je pritaknil komerčni konses zato, da je ločil čvrsteje organizirano založništvo od rahleje povezane enote. Vsekakor moramo takoj pripisati, da so nekateri podjetniki prosili oblasti, da jim izstavijo dokument, ki je bil v bistvu koncesijska listina, a se je imenoval privativni privilegij. Privilegirano podjetje so takrat zdržema imenovali »fabrika«. Zanimivo je, da so fabrika rekli tudi obratu, ki sicer ni prejel privativnega privilegija, a je bil situiran v večjem mestu. Tu je bil skoraj ves proizvajalni postopek ali vsaj njegov večji del skoncentriran pod eno streho. Lastnika fabrike, torej obrata v mestu, so imenovali fabrikant; lastnika manufakture, obrata na deželi, so imenovali založnik. Noben lastnik manufakture ni nikoli zahteval privativnega privilegija; tudi če bi ga prosil, bi ga ne dobil.

Ko smo že pri fabrikah in manufakturah, se moramo nekoliko pomuditi pri edinem in edinstvenem primeru proizvodnje enote. Gre za tako imenovano vojaško oblačilnico v Mariboru, ki je delovala od 1784 do 1809.³² Obrat je poleg nekaj vojaških računovodij in pisarjev zaposloval nekako 40 krojačev, nekako 60 čevljarjev, približno po dva krznarja in sodarja. Kadar je bilo posebno veliko naročil, je moral obrat založiti privatne obrtnike s tekstilom, z usnjem in drugimi artikli, da so pomagali zadostiti povpraševanju. V določenih primerih je pomanjkalo potrebnih obrtnikov v Mariboru in njegovi okolici; oblačilnica je morala zalagati celo zelo odda-

³⁰ Max Weber, *Wirtschaftsgeschichte*, Berlin 1958³, str. 140–148.

³¹ Blaznik, *Skofja Loka*, str. 280–281, 284.

³² Antoša Leskovec, *Vojaška oblačilnica v Mariboru 1784–1809*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Nova vrsta 7 (XLII.), Maribor 1971, str. 99–105.

ljene profesionaliste (to nas opozarja na šibko razvitost obrtništva v tem delu slovenskega prostora). Pri vsem tem še ne vemo, če so naročila oddajali v delo po sistemu licitacije, po pogodbi ali kako drugače. Oblačilnica jim je plačala le delo; ni znano, če so bili plačani od kosa ali po dogovorjenem pavšalu in podobno.

Medtem ko je bila proizvodnja tekstila teritorialno zelo razširjena, je *sitarstvo* bilo osredotočeno na majhno ozemlje med škofjo Loko z okolico in Kranjem z okolico. V Kranju je obstajal ceh platnarjev, sitarjev in trgovcev s tem blagom konec 16. stoletja, v Loki ceh sitarjev že proti sredini 17. stoletja. Popuščanje v škodo mestne in v korist podeželske obrti od prvih desetletij 18. stoletja dalje je naglo usmerjalo tudi to proizvodnjo panogo v založniško smer.³³ Zgoščenost na majhnem ozemlju je takšen proces gotovo pospeševala. Kolikor je bilo založnikov v prvih desetletjih 18. stoletja, so bili v bistvu zgolj bolj uspešni prodajalci sit kot organizatorji založniškega sistema proizvodnje. Ivan Tomaž Jugovic je še bil tak uspešen. Poleg Jugovica sta v desetletju 1720—1730 in še čez delovala Jožef Jenko in Dolenc, toda Jenko je kazal močnejšo ambicijo založnika. Sita so se doma, zlasti v tujini izvrstno prodajala. Sredi 18. stoletja je že bila vsa ali skoraj vsa stroka organizirana precej založniško in prav 1769 se že citira prva, kmalu nato še druga in tretja manufaktura. Zlasti prvi dve sta bili razširjeni na več naselij.³⁴

Glede števila proizvajalcev, višine in vrednosti proizvodnje smo na trdnjših tleh šele od 1760 dalje. Ker je sitarstvo proizvajalo za izvoz, so ga seveda uvrstili med komerčne obrti. Leta 1762 so popisovalci navedli že 80 mojstrov, ki so izdelali 3578 sit. Ker so devet sit povezali v šop ali pušelj in ta povez šteli za prodajno enoto, so mojstri skoraj gotovo izdelali 32.202 siti. Torej je vsak mojster izdelal letno povprečno 402 siti ali nekako dve siti na dan. Do vključno 1765 so izdelovali sita samo mojstri oziroma so popisovalci navajali samo mojstre, kar smemo tolmačiti tako, da pomagačev niso tretirali kot pomočnike. To je bila kmečka proizvodnja (*Baurenfabriken*) in po starem pojmovanju ni bila okarakterizirana kot obrt, namreč kot klasična obrt. Ko je prodrlo novo gledanje, novo vrednotenje komerčnih obrti, so se nazori spremenili. Zato se moramo nekoliko pomuditi pri dogajanju v štiriletju 1766—1769. Leta 1766 se ob 81 mojstrih pojavi še 12 vajencev, naslednjega leta poleg 79 mojstrov in 15 vajencev še 10 pomočnikov; v letu 1768 se vsi pomočniki spremenijo v mojstre, tako da so našli 90 mojstrov in 13 vajencev. Ko popis leta 1769 poslednjič registrira 95 mojstrov in 5 pomočnikov ter 15 vajencev, že tudi citira »manufakturo v Loki«, ki da ji je gospodar Martin Demšar.

Prehajanje iz rahlejšega v tesneje povezani založniški sistem moremo opazovati že vseh pet ali šest let pred citiranim štiriletjem, kajti prav 1764 so popisali založnike: Martina Demšarja v Loki, Simona Demšarja v Dorfarjih, Jožefa Jenka pl. Jenkensheima v Stražišču, v Kranju Simona Jugovica, Matevža Benedičiča in Luko Bodlaja. To pomeni, da so jih kot organizatorje založništva imeli za podjetnike; v mestu so podjetniki bili lastniki fabrik (na primer svilar nar čebul, proizvajalec smodnika *Kapus*), na deželi pa »lastniki« založniških teritorijev. Seveda ne pravi lastniki, temveč le

³³ Blaznik, Škofja Loka, str. 274.

³⁴ ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 397, 393 in 319. — Prim. še Blaznik, Škofja Loka, str. 281, dalje Katarina Kobe-Arzenšek, *Sitarstvo na Gorenjskem* (zgodovinski oris), Ljubljana 1967, zlasti str. 5—9 (Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije, 13).

močni organizatorji založništva. Na njihovo proizvodno zmogljivost nas bo opozorila tale razpredelnica:

Lastnik	Leto	Št. del	Št. sit	Trakovi	Pentlje	Surovine
Martin Demšar	1769		137.610	59.534	2000	
Matevž Demšar	1770	107	145.377	15.770		9968 kg
Marija Neža Jenko						žime
»Tretja manufaktura«	1770		160.353	32.467		

Pripisati moramo naslednji komentar: Vir pravi, da ima sitarsko manufakturo v Loki Martin Demšar, sitarsko manufakturo v Bitnjah in Stražišču Matevž Demšar in Marija Neža Jenko pl. Jenkinsheim, pri »tretji sitarski manufakturi na Gorenjskem« se podjetnik ne navaja, je pa manufaktura vsekakor povezovala sitarje okoli Kranja. Morda ji je bil gospodar samo Jugovic, morda vsi trije Kranjčani skupaj. Demšar in Jenkova nista bila solastnika ali kompanjona. Nasprotno! Jenkova se je pogosto pritoževala, da ji Demšar odteguje njene proizvajalce; potemtakem sta si bila konkurenta. Proizvodnjo navajajo za oba skupaj pač zato, ker sta imela vsaj svoje mojstre v istem ozemlju, recimo vsak pol v Bitnjah in pol v Stražišču. Popisovalec je seštel vso proizvodnjo v obeh vaseh, ker jih je imel za proizvajalno enoto, a oba lastnika nasilno združil, kot da bi bila kompanjona.

Leta 1769 so poslednjikrat navedeni sitarji kot obrtniki; od tedaj dalje nikdar več ne fungirajo kot »samostojni profesionisti«. Dokaz imamo že v Demšar-Jenkovi manufakturi: 107 manufakturstov (tega termina ni vpeljal šele popisovalec; vsaj od 1725 ga v virih zdržema citirajo za delavce, ki so delali v manufakturah). Če se smemo zanesti na podatke, kakršne pač navaja razpredelnica, potem moremo ugotoviti, da se je vsaj v omenjeni manufakturi storilnost dela podvojila: vsak manufakturst je dnevno proizvedel štiri sita. Sitarji so bili veliki dobavitelji za armado. Zanje so že nekaj let, če ne že nekaj desetletij izdelovali žimnate trakove za prek ramen in pentlje za vojaške klobuke. Izdelane trakove so letno šteli v desetstisoče kosov. Zato velik uvoz žime, čeprav enkrat samkrat citiranje porabe (skoraj deset ton žime).

Glede lastništva teh založniških podjetij moramo omeniti naslednje spremembe: okrog 1765 je loški Martin Demšar absorbiral dorfarskega Simona (način prevzema nam še ni znan) in na tem združenem podjetju je dalje gradil Matevž. Delal je predvsem za izvoz, saj sam omenja eksport loških sit v Francijo, Holandijo, Anglijo, Španijo. Izvoz v italijanske države je po vrednosti znašal leta 1762 kar 11.253 gld, naslednjega leta 11.385 gld, leta 1764 prek 9473 gld.³⁵

Konkurenčni boj je prisilil Jenkovo, da je trdneje organizirala svoje proizvajalce. Ko se je nekoliko pozneje vključil v njeno družino kot zet Natalis Pagliaruzzi, je sitarstvo doživelo nadaljnjo koncentracijo. Ne zato, ker je Pagliaruzzi kupil veliko graščinsko poslopje (v njem najbrž ni namestil nobenega izmed proizvajalnih postopkov), ampak zato, ker je 1804 kupil loško sitarsko manufakturo, ki ji je bil prvotni založnik Martin Demšar. Ko so 1807 citirali Pagliaruzzija kot lastnika in založnika sitarske manufakture v Kranju, ne smemo tega razumeti tako, da je posegel tudi v Kranj, temveč da je le stanoval v tem mestu. Kajti kot gospodar »tretje

³⁵ Zontar, Platnarstvo in sitarstvo, str. 89–102.

sitarske manufakture na Gorenjskem« nenadoma nastopi Fr. S. Jugovic, veletrgovec v Kranju, kar nekaj let pred tem še ni bilo čisto zanesljivo. Jugovic ni bil tak organizator sitarstva kot pod konec 18. stoletja in v začetku naslednjega stoletja Pagliaruzzi in za njim na primer Simon Lokar iz Kranja. Lokar je svoji enoti dodal še enoto, ki jo je prevzel od založnika Nika Omana iz Stražišča. Leta 1840 je tako povečani Lokar prevzel Pagliaruzzijevo združeno podjetje. Veliko Lokarjevo založniško podjetje se je razkrojilo leta 1857. Ne vemo še točno, kako je sitarstvo preživelo kratko obdobje kontinentalne blokade, vemo pa, kako se je po deblokadi spet močno okrepilo. Leta 1830 je še vedno bilo v Stražišču več kot 200 sitarjev. Če Stražišču prištejemo še Bitnje, je — podatki so iz leta 1838 — v obeh vaseh delalo na 366 statvah kar 712 delavcev (nekako po dva delavca na ene statve). Razmah je bil gotovo v zvezi s tem, da je ustanovil svoje sitarsko založniško podjetje ljubljanski veletrgovec Gašper Kanduč, torej povsem nov podjetnik. Morda ni nikomur prevzemal sitarjev, ker si je znal organizirati docela novo skupino delavcev. Kandučevo podjetje je 1857 prešlo na Primoža Hudovernika. Nastajanje novih sitarjev potrjujejo tudi številčne navedbe iz teh let: Kanduč je utemeljil svoje založništvo menda prav leta 1838 in šest let pozneje je delalo na 427 statvah kar 852 sitarjev, leta 1875 na okoli 700 statvah približno 900 delavcev ter 600 otrok.³⁶

Na založniški način organizirano *nogavičarstvo* sicer ni bilo tako donosno kot proizvodnja sit, je pa bilo zato razprostranjeno na večjem ozemlju.³⁷ Po nekaj nogavičarjev-profesionistov je delovalo v Mariboru, Celju, Ptuj, Vitanju, na Muti, v Celovcu in drugod, toda nikjer niso tako vestno popisali in specificirali proizvodnje nogavic kot na Kranjskem. Prav tu moremo brez posebnih težav zasledovati organiziranje kmečkih proizvajalcev in tudi obrtnikov v založniško obliko. Poleg 84 mojstrov-profesionistov vemo za čas po 1762 tudi za smer gibanja prostih podeželskih nogavičarjev:

Naslov	1762	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	Opomba
Podeželski pletilci	87 22 53	89 32 46					83	85	Mojstri Pomočniki Vajenci
Založnik Jabornig, Tržič			?						
Manufaktura Jabornig						75 16	52	57	Mojstri Pomočniki
Anonim. založnik, Jesenice			?						
Vsota vseh kranjskih nogavičarjev?				976 9 15	968 13 21	75 16			Mojstri Pomočniki Vajenci

Razpredelnico moramo brati takole: Ko so 1764 prenehali teči podatki o podeželskih ali kmečkih pletilcih, so 1765 pričeli popisovalci citirati tržiškega Jaborniga in jeseniškega anonima, oba kot založnika. Jabornig je tri leta pozneje že fungiral kot lastnik manufakture, to je, kot organizator čvrsteste oblike založništva na deželi, anonymus se je istočasno razkril kot — Ruard. Jabornig je temeljil na proizvodnji, ki je imela pri Tržiču kar lepo tradicijo. V letih okoli 1730 je v mestu in okolici delovala skupina

³⁶ Jože Zontar, Kranj in njegova širša okolica v prvi polovici 19. stoletja, Kranjski zbornik 1970, str. 298—314.

³⁷ Odstavki temelje na virih v ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 397 in 393.

pletilcev in pletilk, ki je že dolgo slovela zaradi solidnih izdelkov (tudi kratkih nogavic raznih vrst). Valentin Ruard je 1766 kupil jeklarno na Savi in kmalu nato je že bolj ali manj organizirano povezane pletilje še tesneje navezal na svoje »podjetje«. Kdo jih je pričel 1765 usmerjati založniško, še ne vemo. Morda že Ruard, morda je bil organizator kdo drug. Vsekakor dve leti po nakupu jeklarne že pišejo, — ne da bi navajali številke pletilcev in pletilk, — da je Ruard vpeljal novo ter veliko obetajočo manufakturo za nogavice na angleški in holandski način. Ta podatek je pomemben zato, ker si moremo predstavljati, da pri obeh načinih ni šlo morda samo za nov način pletenja s starim priborom ali orodjem oziroma za nov vzorec glede na stare domače vzorce, temveč za nov pribor ali novo orodje, ki ga tu še niso poznali in ga je moral Ruard uvoziti. Dalje ne smemo prezreti, da se 1771 izrecno citira Ruardova »tovarna nogavic na Savi«. To je eden izmed sila redkih nazivov »tovarna« za podeželski založniški način obratovanja. Ali gre za popisovalčev spodrslijaj, ali gre, — kar je verjetneje, — za to, da je Ruard res imel nekje osrednji del proizvodnje in so temu prostoru rekli »tovarna«.

Gornji razpredelnici lahko primaknemo novo o proizvedeni količini nogavic za tri naslove, namreč za podeželske pletilce, za Jabornigovo manufakturo in za tako imenovano vsoto vseh kranjskih nogavičarjev (z vprašanjem, ker so podatki v virih zelo nejasni). Torej:

Naslov	1762	1764	1766	1767	1768	1769	1770
Podeželski pletilci	8.700 ducat.	3.210 ducat.				23.200 parov	27.892 parov
Manufaktura Jabornig					25.480 parov	37.998 parov	39.875 parov
Vsi kranjski pletilci?			20.000 parov	20.000 parov			

Ducate pretvorimo v pare, če število pomnožimo s šest; v prvem primeru dobimo 52.200 parov, v drugem 19.260 parov nogavic. V prvem primeru moremo govoriti ali o dokaj konjunktornem letu ali o tem, da del podeželskih pletilcev ni več proizvajal za svoj račun, ampak že za določenega založnika. Druga varianta je verjetnejša, ker je samo Jabornig proizvedel za toliko več, za kolikor je padla proizvodnja podeželskih pletilcev. Če smo v prejšnji razpredelnici še bili nekoliko skeptični glede domneve, da predstavljajo visoke številke proizvajalcev v letih 1766 in 1767 vsoto vseh kranjskih nogavičarjev, moramo tu pri proizvodnji reči, da je skoraj gotovo res podana proizvodnja podeželskih pletilcev; zato je treba tretji proizvodni naslov črtati in njegovo proizvodnjo prenesti v prvi naslov k podeželskim nogavičarjem.

Nogavic niso prodajali v tujino, ker je bila odličen kupec teh izdelkov armada. Viri samo na splošno govorijo o tem množičnem kupovanju; nikjer nismo še izsledili količine ali vrednosti izdelkov, prodanih vojski.

Kot mnoge druge manufakture je tudi Bogatajeva nogavičarna na Dolenjskem izšla iz prostih kmečkih pletilcev, ki jih je potem podjetnik izšolal za izdelavo kakovostnejših nogavic in jih istočasno trdneje povezal. Leopold Bogataj je bil ljubljanski trgovec in je postal organizator pletenja na Dolenjskem tako, da je poleti 1764 odprl v Višnji gori, kot je sam rekel, »prosto šolo« za pletenje. Uvodna šolska oblika organizacije proizvodnje je trajala približno sedem mesecev. Kmalu po začetku novega leta je postavil

v tem mestu štiri statve za pletenje na hamburški način, še dalje pa so proizvajale pod okriljem Bogatajeve založniške oblike dela kmečke pletilke po domovih, predvsem tiste, ki so prej hodile v šolo. V začetku je proizvodnja znašala 1000 ducatov ali 6000 parov nogavic.

Zaradi nezadostnih investicijskih sredstev je kombinirani način obratovanja začel po treh letih dela propadati. Bogataj si je hotel pomagati tako, da je poskušal 1768 privabiti v svojo interesno sfero Ruardove jese-niške predice in pletilje. To mu ni uspelo, ker je komerčni konses na Ruardovo pritožbo takoj rajoniral območja za takšne in podobne obrate.³⁸ Kazalo je, da bo Bogatajevo nogavičarno prevzel Valentin Ruard, v resnici jo je priposestvovala 1768 skupina ljubljanskih trgovcev, ki so jo sestavljali Matija Bartolotti, Jožef Desselbrunner in Leopold Petz. Ti so spopolnili obe obliki proizvodnje. Leta 1769 so že imeli predice »po vsej Dolenjski«, to se pravi, vzpostavili so šole (še vedno šole, ker je bilo treba domače pletilje naučiti boljšega načina pletenja) na 17 raznih krajih Dolenjske. V osrednjem obratu v Višnji gori so obdržali prvotne štiri statve za mehanično pletenje boljših nogavic, tokrat na berlinski način.

Zelo poučni podatki o organizaciji dela in o storilnosti v višnjegorski nogavičarni izvirajo iz let 1768, 1769 in 1770. Posebnost obrata je bila v tem, da je centrala v mestu pletla nogavice na statvah in imela svoje tkalce, česalce, barvarje in apreterje, po domovih so še ročno predle in pletle kmečke žene. Za prvi dve leti 1766 in 1767 podatki niso kaj prida specifi-cirani: v obeh letih sta bila zaposlena po dva mojstra, pomočnikov je bilo 30 oziroma 29, vajencev 27 oziroma 54; v prvo imenovanem letu so proiz-vedli bore 1734 parov, v drugo imenovanem letu celo samo 1314 parov no-gavic. Podatki za citirana tri leta so že veliko bolj bogati:

Poklic	1768		1769		1770	
	v obratu	na domu	v obratu	na domu	v obratu	na domu
Mojstri	1	17	1		1	
Pomočniki	12	100	2		3	
Vajenci		96			1	
Predice		186		257		526
Česalci			16		28	
Doplararji					16	
Apreterji					5	
Predil. mojstrice						30
Pletilje				457		1210
Barvilci					3	
	13	399	19	714	57	1766
Statve	2		2		5	
Potrošnja					9.072 kg volne	
Proizvodnja					Na stroj stkanih nogavic 1.428 parov	
					Na roko pletenih nogavic 10.050 parov	

Naslanjajoč se samo na te številke moremo izračunati, da je po do-movih delalo 31-krat več delavk kot v osrednjem obratu v Višnji gori. Gre za zanimivo kombinacijo: skromna mehanična tkalnica v mestu z dodat-nimi opravili, založniški način ročnega pletenja po obsežnem delu Dolenj-ske. Če so domače ročne pletilje delale v 17 različnih krajih, povezane v

³⁸ AS, Kamera in reprezentanca, Commerciale-Miscelanea 1764—1769.

obliki 'šole', potem je bilo v vsaki šoli združenih nekaj več kot sto delavk (vsaj leta 1770). Tudi proizvodnja je kazala podobna sorazmerja: kmečke delavke so proizvedle sedemkrat več ducatov nogavic kot mestna centrala z mojstrom, pomočniki in vajenci na 5 statvah.

O nadaljnjih posebnostih višnjegorske nogavičarne še ne vemo veliko. Niti točnejši datum likvidacije podjetja nam ni znan. Ugotoviti moremo le, da navajajo za leto 1771 proizvodnjo 18.000 parov nogavic, čeprav je bila, kot so trdili in kar radi verjamemo, zmogljivost dosti večja, ter da je maja 1772 podjetje še delovalo. Po tem mesecu ni o nogavičarni nobenega glasu več, vsaj za zdaj ne.

Ko smo že pri nogavičarstvu, naj se dotaknemo še neke krajevne posebnosti. Gre za tisti del tržiških nogavičarjev ali pletilcev nogavic, ki jih Jabornig ni mogel priključiti svojemu obratu. Sredi 18. stoletja je bilo teh rokodelcev 37 po številu. Primerno število jih je moralo biti že 1729, ker bi tedaj sicer ne prosili oblasti za odobritev cehovskih pravil.³⁹ Kot to prošnjo so jim tudi ono iz leta 1752 odbili z motivacijo, da se nihče izmed njih ni izučil pletilske veščine v rednem cehovsko-delovnem razmerju. Prevladalo je mnenje, da ljubljanski nogavičarski ceh čisto zadošča, dejavnost zunaj Ljubljane naj se proglasi za kmečko hišno obrt, potemtakem za kmečko proizvodnjo. Težnja, da bi se prvotno kmečki proizvajalci organizirali v ceh, ni uspela niti takrat niti pozneje. To sklepamo po dovoljenju, ki ga je ta skupina nogavičarjev prejela 1782: odobrili so ji, da sme krošnjariti s svojimi nogavicami po Koroški; drugega načina prodaje ji niso dovolili. Kot vemo, cehi niso krošnjarili, ker so v glavnem delali po naročilu, kar so proizvedli prek naročil, so prodajali na trgu, na semnju ali prodali založniku oziroma trgovcu-posredniku, če so ga imeli. Stanovska čast jim je prepovedovala, da bi s svojo robo krošnjarili.

Hitreje kot sitarji na Gorenjskem so prešli v založniško organizacijo proizvodnje *svilarji* na Goriškem.⁴⁰ Prvotno so se ti proizvajalci hoteli organizirati v ceh, a to jim je oblast preprečevala in jim iz načelnih razlogov ni dovolila, oziroma priznala cehovskega statusa. Leta 1726 so cenili število svilarških statev v tem zahodnem delu slovenskega prostora na komaj 30 statev. V manj kot desetletju je število mojstrov že toliko naraslo, da so se hoteli povezati na način, ki je bil torej zelo podoben cehovski organizaciji. Sestavili so pravila za svojo rokodelsko organizacijo, kjer so zapisali, da noben mojster ne sme imeti več kot šest statev v svoji delavnici in da na vsake statve ne sme imeti več kot po dva vajenca; drugi člani so obravnavali cene proizvodov in mezde pomočnikov, pomoč v bolezni in starosti, primeren pokop in podobno.

Ne bi se zaustavljali pri komentiranju normalnega pojava glede povezave proizvajalcev istega blaga. Smo še v prvi polovici 18. stoletja, ko je bila povezava v obliki ceha vsakdanja stvar. Drugačen način povezave je vključitev v založniški sistem delitve dela, toda tega med svilarje tridesetih let 18. stoletja na Goriškem — tako se nam vidi — še niso vpeljali. Z omejenimi cehovskimi pravili se je seznanila tudi komerčna intendantca za obalni pas in — jih odobrila! Nikdar in nikoli jih ni potrdil vladar, to moramo poudariti, čeprav so ga v letih 1755 in 1791 svilarji za to prosili. Odgovorov na ti dve prošnji je bilo več in vsi so bili negativni. Komerčni

³⁹ ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 397, dalje AS, Raigersfeldov arhiv, fasc. XXX, Diarium za leti 1758—1759, podatki pod datumom 22. V. 1758, potem AS, Kamera in reprezentanca, Fabriquewesen, XII, sect. 19. — Prim. Ivan Mohorič, *Zgodovina obrti in industrije v Trzinu*, I, Ljubljana 1957, str. 250—256.

⁴⁰ Viri isti, kot v opombi 5. — Prim. Josip Zontar, *Svilogojsstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja*, Ljubljana 1957, str. 28—30.

konses v Ljubljani, ki je svilarstvo tretiral seveda kot komerčno obrt, je bil 1760 proti temu, da bi se mojstri omejevali na šest statev in na po dva vajenca za vsake statve, češ da se proizvodnja ne sme utesnjevati, tudi je nasprotoval fiksiranju pomočniških mezd. Dve leti pozneje je dvorna resolucija odklonila odobritev cehovskih svoboščin, ker da je popolnoma jasno, da gre za komerčno obrt, ki proizvaja za izvoz, ter da se svilarjem priporoča, naj se mojstri prilagode dunajskemu redu za pomočnike in učence itd. Obrtniki so bili po svoje vztrajni in so se še 1772 potegovali za omejitev na šest statev, čeprav je bilo že vse skupaj anahronizem in bob ob steno. Založniška organizacija proizvodnje je svilarje zajela namreč še pred sredino 18. stoletja. Leta 1746 navajajo šest založnikov, od katerih sta dva imela precej več kot šest mojstrov: Dominik Segala je imel 11 mojstrov in je proizvedel okoli 600 kosov svilenih tkanin, bratje Morpurgo 12 mojstrov in proizvodnjo okoli 500 kosov, bratje Luzzatto 6 mojstrov in 200 kosov, Moša Gentile je z neznanim številom mojstrov proizvedel okoli 150 kosov, Musolin je imel tri mojstre (proizvodnja neznana), Zurman dva mojstra in okoli 100 kosov blaga. Za teh šest založnikov je delalo 34 mojstrov, ki so proizvedli okoli 1550 kosov svilenega blaga. Navaja se, da so vsi ti omenjeni mojstri imeli skupaj 82 statev. Na vsakega mojstra je povprečno prišlo manj kot 2,5 statev. To bi morda res kazalo na dogovor mojstrov, da prek šest statev ne bodo šli. Ta tihi dogovor je zlasti v šestdesetih letih močno zgubil svoj pomen, ker so šli založniki nezadržno v smer vse močnejše povezave svojih mojstrov. Mojstri so morali na to pristati, ker je bil vsak zase finančno prešibek, da bi mogel nabaviti sviloprejk, murvine liste in druge priprave, a cehovske organizacije, ki bi morda zmogla vse stroške, niso smeli imeti. Tihi dogovor je kot prvi prestopil — če je seveda nanj kdaj prej pristal in bil član nepriznane organizacije — mojster Jakob Becker leta 1756 s tem, da je imel več kot šest statev. Prav zaradi tega je bil deležen napadov od drugih članov in naslednjega leta je bil enostavno prisiljen, prositi komerčni magistrat v Gorici za zaščito. S tem je bil obroč razbit in že 1758 je bilo kar pet mojstrov, ki so imeli več kot šest statev (dva po 13 statev, po eden pa 12, 10 in 7 statev).

V manj kot desetih letih je prišlo še do večje koncentracije proizvodnje. Od nekdanjih šest založnikov se je 1757 povzpelo število na 13 podjetnikov, ki so še vedno bili založniki, toda 1760 so prvič zapisali terminus drapperia (izdelovalnica svilenega blaga), kar more pomeniti podjetje, podjetniško enoto, firmo, more pa tudi pomeniti velik osreden prostor, kjer je že bil združen večji del glavnih opravil s priborom in raznimi pripravami vred (pečice, navijanje svilenih nitk na motovila, nega kokonov in podobno). Terminus svilarska fabrika, ki so ga vpeljali 1765, res potrди domnevo, da gre za osrednji obrat, ki je bil last določenega podjetnika-založnika, pri čemer so založnikov tkalci tkali svileno blago še po svojih domovih, ne že v tem osrednjem obratu. Dela za pripravo tkanja so potemtakem potekala v obratu, končna dela, tkanje, kar na domovih. Podatek iz istega leta 1765 še pravi, da ima devet fabrikantov skupaj 20 svilarn. To pomeni, da so tkalci tkalci tako hitro, da je moral vsak založnik imeti kar dve pripravljalnici (»fabriki«), da je lahko nemoteno zalagal mojstre s svilenimi nitkami.

Popis statev in proizvajalcev dopušča primerjave z drugimi obrtmi, na primer s sitarstvom, kmečkimi statvami na Kranjskem itd. Da, ko gre za same številke, ne, ko gre za vrednost proizvedenega blaga. Kajti kos svile je bil neprimerno dražji od kosa platna ali poveza sit. Tudi sicer je bila proizvodnja svilenih tkanin zahtevnejše delo kot proizvodnja platna ali sit

zaradi bolezni žuželk, zaradi zahtevane kakovosti murvinih listov in podobno. Popis pravi:

Leto	Število statev	Proizv. kosov	Število moj.	Število pom.	Število vaj.	Število delavk
1756	124	1325	23	52	36	
1758	124	1575	27	66	37	
1764	168	2897	27	76	56	
1768	333	?	43	172	140	166
1769	333	4841	38	172	140	166
1770	363	3842	43	133	115	189
1772	317	4215	39	181	89	179
1778	336	4290	38	224	115	223

Svilarje je enako trl problem polne zaposlitve vseh statev kot druge proizvajalce: leta 1770 je obratovalo samo 224 statev, a tudi druga leta je mirovalo določeno število statev. Glede zaposlitve je tu podoba prav obratna kot drugje: vsakemu mojstru je stalo ob strani kar precej pomočnikov in vajencev. Takšno sorazmerje je zahtevala narava svilarskega dela; kompliciranosti ni poznalo niti platnarstvo niti usnjarstvo, enako ne suknarstvo ali sitarstvo.

Domnevamo, da je bilo *usnjarstvo* taka proizvodna stroka, kjer je bilo cehovstvo v manjšini, v večini pa kmečka proizvodnja in prosta necehovska obrt. Razumljivo: ključavničarjev, zlatarjev, knjigovezov, pasarjev, krojačev in drugih ni bilo toliko, da jih ne bi mogel ceh vključiti v svoje vrste in jih kontrolirati. Obdelovalcev in predelovalcev naravnih dobrin, na primer lanu, govejih kož, volne, lesa in drugih surovin je bilo toliko, da ni imel nihče pregleda nad njimi, bili so razpršeni po vsej deželi in v mestih jih je bilo še najmanj, potrebovali niso nobene stanovske organizacije; nepogrešljiv jim je bil samo — trgovec, trgovec kot prodajalec blaga in založnik.

Sredi 18. stoletja je oblast proglasila usnjarstvo za komerčno obrt, ker so se — kot je izjavila — izvažale prek deželnih in državnih meja v tujino znatne količine usnja. Prav gotovo bi imelo usnjarstvo še večje poslovne uspehe, če ne bi volovski apalt izvažal v tujino kar živo živino. Resnično je mnogo glasov močno kritiziralo škodljivi apalt. Toda nas tu zanima le dejansko stanje in stvarno gibanje v določeno smer. Iz okrnjenih podatkov, ki jih imamo na voljo, vidimo ali celo samo predvidevamo, da se v stoletju približno od 1660 do 1760 število mojstrov in pomočnikov v določenih mestnih in trških naselbinah ni bistveno spreminjalo:⁴¹

Naselbina	1662	1673	1756	1762	1765	1775	1788
Maribor		9-5			7-5	7-9-1	
Celje		5-1				7-5-4	
Ptuj					8-4	7-5-2	
Sl. Bistrica		4-3				4-3-1	
Laško						7-1-5	
Konjice		3-2					
Ormož						4-0-1	
Trzin	23-		16-				14-
Celovec				8-6			
Velikovec				4-3			

⁴¹ Viri isti, kot v opombi 5. — Prim. Josip Zontar, F. V. Hörnigkova statistika obrtnikov slovenskih mest in trgov iz leta 1673, Kronika XVIII, 1970, str. 80–82, dalje Ivan Mohorič, Zgodovina obrti in industrije v Trzinu, I, Ljubljana 1957, str. 257–276.

Kjer je samo ena številka, je to število mojstrov (npr. Tržič), kjer sta dve številki (Celovec, Velikovec), so s prvo zajeti mojstri, z drugo pomočniki; pri treh številkah (na primer leto 1775) se prva nanaša na mojstre, druga na pomočnike, tretja na vajence. Samo mimogrede naj opozorimo na mali Tržič z veliko usnjarsko tradicijo in na splošne trditve brez dokumentacije, da je usnjarstvo na Kranjskem močno razvito.

To so bili mestni organizirani usnjarji. Kako je bilo s to obrtjo na deželi? V šestdesetih letih 18. stoletja se nam s pomočjo že znanega zaukanega bilanciranja podoba nenadoma razbistri: usnjarji na podeželju so tako številčno kot proizvodno krepko prevladovali nad vezanimi mestnimi obrtniki. Če gledamo dogajanje retrospektivno, moramo priznati, da ima prosta usnjarska proizvodnja svoj razrast vsaj v 17. stoletju in da je sledil nov razmah nekako s sredino 18. stoletja, ko so pričeli sistematičneje propagirati povečanje usnjarske proizvodnje. Na Kranjskem so 1762 besede poprijeli in trdili, da je zmogljivost usnjarskih delavnic sicer zelo velika, da pa bi bila še večja, če bi jim olajšali uvoz surovih kož iz Hrvaške; ker se to ne dogaja, so Hrvati sami povečali svojo proizvodnjo usnja. Ugodne vesti so se kar vrstile: leta 1764 je oblast izposlovala, da so regimenti v večji meri posegli po domačem usnju; naslednjega leta so sporočili iz celjskega okrožja, da zaradi propagiranja narašča število usnjarjev povsod, zlasti še v Konjicah in njihovi okolici (1766). Razmah je šel že toliko v širino, da so okoli 1770 usnjarski mojstri v Ptuj in Ormožu prosili oblast, naj prepove hrvaškim usnjarjem prodajo tostran meje in odpravi šušmarje, ki da so se že naselili v Zavrču. Čeprav uradnega odgovora nismo brali, ker ga ni, je popolnoma jasno, da v tem času nihče več ni branil cehov, ampak je vsem šlo za to, da bi bila zaposlenost čim bolj množična in cene čim bolj konkurenčne. Prav na ta način je cehovska proizvodnja zgubljala svojo moč in svoj vpliv.⁴²

Cehovske in necehovske usnjarje sta popisala samo dva komerčna konsesa: ljubljanski za vso Kranjsko in celjski za svoje okrožje. Ostali konsesi so popisali samo mestne ali cehovske, ker so usnjarske Baurenfabriqueri imeli za hišno obrt in za šušmarje; ne prvo ne drugo ni bil po njihovem noben poklic, temveč zgolj proizvodnja. To sklepamo iz števil, ki so jih navajali:

Območje in leto	Moj.	Pom.	Vaj.	Skupaj	Proizvodnja
Kranjska 1762	262	38		300	8791 kosov kož
Sl. Koroška 1762	27	13		40	
Sl. del marib. okrožja 1765	31	11		42	
Celjsko okrožje 1769	106	19	6	131	
Skupaj najmanj	426	81	6	513	

Goriška in mesto Trst ne izkazujeta usnjarjev. Iz drugih virov zvemo le, da so sredi 18. stoletja dobili na Goriškem letno po 1500 kosov volovskih kož, na Gradiščanskem po 1000 kosov, in da so bile te kože uporabne le za podplatno usnje (ker so ga tehtali, se je imenoval Pfundleder, funtno usnje).⁴³ Vsa koroška dežela je 1762 imela 119 mojstrov in 39 pomočnikov, njen slovenski del torej četrtnino mojstrov in tretjino pomočnikov; mari-borsko okrožje je v obeh delih, bolj razvitem nemškem in v šibkejšem,

⁴² ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 315 in 397.

⁴³ AS, rokopis št. I 47 r, str. 260.

a zato večjem slovenskem, imelo skupaj 68 mojstrov, 40 pomočnikov in 15 vajencev (1769), tako da je na slovenski del odpadla manj kot polovica mojstrov in komaj četrtina pomočnikov ter noben vajenec. Zlasti zaskrb-ljujoče je bilo nizko število naraščaja. Tudi sorazmerja so problematična: na Kranjskem je bilo mojstrov sedemkrat več kot pomočnikov, na sloven-skem Koroškem le dvakrat več. Krivda za tako nesorazmerja zadene tudi popisovalce, ker so površno 'bilancirali' mojstre, pomočnike, vajence in dni-narje v komerčnih obrtih.

Usnjarstvo je imelo svoj delež tudi pri izvozu iz države. Morda bodo podatki o eksportu skozi Trst po svoje pripomogli, približati se odgovoru na vprašanje, kako je bilo z založništvom v usnjarstvu. V Trstu izdelana tabela 'Izvoz surovih kož, obdelanih kož, usnja, jermenov in krzna', ki je računana v goldinarjih, nam pove, da so največ izvažali po morju srednji in zgornji deli štajerske, Koroška je transportirala po kopnem skozi Trbiž, Kranjska je iz še ne docela pojasnjenih razlogov prav slabo zastopana:

Dežela	1760	1761	1762	1763
Štajerska	27.907	22.595	25.986	27.804
Avstrija	2.260	7.064	13.460	5.263
Ogrska	1.900	1.025	1.977	675
Koroška	936	925	1.340	1.032
Kranjska	1.147	665	1.218	180
Hrvaška	50	25	30	570
Slavonija		100		
Češka	37			

Nizke številke za Ogrsko, Hrvaško in Slavonijo ne presenečajo, ker so tamkajšnji proizvajalci rajši izvažali prek Reke, Senja in drugih prista-nišč; obe Avstriji sta izvažali po kopnem ali po Donavi, Češka prek Ham-burga. Koliko usnja je pokupila vojaška uprava, še ne vemo. Zdi se, da je usnjarstvo težko prodiralo na tuja tržišča, kajti številke iz razpredelnice niso prav visoke. Sicer so pa imeli usnjarji celo doma veliko težav s pro-dajo. Tako je bil za druge domače usnjarje zaprt Ptuj. Leta 1770 so odvzeli kupčevalcu (vir: »kramarju») z usnjem Matiji Brolihu 69 kosov kordovan-skega usnja in se pri tem sklicevali na določeni člen ptujskih rokodelskih svoboščin. Šest let pozneje je prav tam poskušal prodati 82 kosov podob-nega usnja »kramar» Tomaž Zupan iz Tržiča na Gorenjskem. Tudi njemu so blago odvzeli na pritisk ptujskih usnjarjev, čeprav se je upravitelj trži-škega gospostva Ivan Peter Kumerdej skliceval na to, da mu jih ne smejo vzeti zato, ker je ptujski trg svobodni trg.

Za prepariranje usnja so uporabljali štajerski, koroški, kranjski in hrvaški usnjarji in irharji ribjo mast ali tran. Letno so kupili okrog 30.000 kg trana, ki so ga k nam pripeljali iz Holandije in Norveške prek Regensburga. Ribja mast je bila draga, saj je vsa pošiljka stala blizu 11.000 gld.⁴⁴ Tudi uvoz trana nas navaja na misel, da je trgovec fungiral kot založnik.

Videli smo, da je razpredelnica navedla kot izvoznike tudi *krznarje*.⁴⁵ V letih okoli 1765 je bilo teh profesionistov na slovenskem ozemlju prek 160 po številu, od tega dokaj več kot polovica na Kranjskem:

⁴⁴ Ibidem. — Podatki so iz leta 1730.

⁴⁵ ADK, Iö Kommerz, fasc. 397.

Ozemlje in leto	Moj.	Pom.	Vaj.	Skupaj	Pro-izvodnja
Kranjska 1762	81	19		100	1492 kosov
Slov. Koroška 1762	12	8		20	
Celj. okrožje 1769	8	15	2	25	
Slov. del maribor. okrožja 1765	8	6		14	
Trst 1758				7	
Skupaj najmanj	109	48	2	166	

'Slovenski del Koroške je po 'bilancah' popisovalcev imel 20 % mojstrov in 32 % pomočnikov vse dežele (skupaj nekaj več kot 23 % profesionistov te stroke), medtem ko je imel slovenski del mariborskega okrožja 28 % mojstrov in le 16 % pomočnikov (skupaj skoraj 20 % usnjarskih profesionistov mariborskega okrožja kot celote). Sorazmerje med mojstri in pomočniki je bilo slabše na Kranjskem, kjer je bilo mojstrov štirikrat več kot pomočnikov, a skoraj idealno v celjskem okrožju, kjer je vsak mojster imel dva pomočnika.

Sistem založništva je tu še bolj zabrisan kot pri usnjarijih. Za založnike krznarstvo najbrž ni bilo zelo interesantno. Kljub izvažanju v tujino se vmesni člen, to je, trgovec ali založnik, ne omenja posebej.

Skozi Trst so v tujino izvažali tudi *klobučarji*, čeprav vrednost, zapisana v goldinarjih, ni bila znatna.⁴⁶ Ker so v Trstu vodili za izvoz klobučarskih izdelkov posebno rubriko, pomeni to dejstvo, da so jih imeli za stalen izvozni artikel. Da bomo dobili določeno podobo o tej komerčni obrti, bomo najprej navedli število klobučarjev, potem tudi še obseg izvoza skozi Trst. Najprej število klobučarjev:

Ozemlje in leto	Moj.	Pom.	Vaj.	Skupaj	Pro-izvodnja
Kranjska 1762	23	16		39	9897 kosov
Slov. Koroška 1762	17	6		23	
Celj. okrožje 1769	17	17	6	40	
Slov. del maribor. okrožja 1765	8	18		26	
Trst 1758				3	
Skupaj najmanj	65	57	6	131	

Slovenska Koroška je imela skoraj četrtno vseh klobučarjev v deželi, slovenski del mariborskega okrožja kar 52 % teh obrtnikov. Zanimivo je, da je celjsko okrožje imelo toliko klobučarjev kot vsa kranjska dežela, toda samo po številu delavcev, po izvozu prek Trsta se ni moglo meriti z njo. Ta izvoz je bil sicer precej skromen, toda za nas toliko dragocenejši, ker nam dokazuje, da kolikor je Štajerska izvažala klobuke prek svobodnega pristanišča, je predvsem izvažal njen južni ali slovenski del. Kvaliteta je morala biti na primerni ravni, ker bi sicer izvoz ne uspeval.

⁴⁶ Prav tam.

Izvoz, ocenjen v goldinarjih, je bil naslednji:

Dežela	1760	1761	1762	1763
Avstrija	7.730	6.688	10.115	10.551
Kranjska	1.014	1.930	369	2.144
Štajerska	447	319	633	279

Pri izvozu klobukov iz slovenskega prostora prek Trsta je zanimivo še pripomniti, da so usnjarstvo zelo propagirali in o njem veliko govorili, da pa so klobuki zlahka konkurirali usnju. To velja za vrednost, ne tudi za količino; količina dokazuje, da je bila zaposlenost morda večja, ne tudi kvaliteta izdelkov. Izvoz usnja se je povečal šele proti koncu 18. stoletja, ko je tržišče terjalo dodatne količine te gospodarske dobrine.

Za konec naj dodamo še izvoz *medenine, izdelkov iz medenine in kramarskih artiklov* prek Trsta v svet. Pri tem nam ne gre za to, da podaljšamo vrsto razpredelnice za novo tabelo, ampak za to, da opozorimo, kako je Trst pritegoval v svoje območje nove dežele (na primer Tirolsko) in kako je slovenski prostor izvažal prek Trsta, prek svojega emporija, tako rekoč prav vse, s čimer se je dalo zaslužiti. Samo medenino sta izvažali Štajerska in Tirolska, nato tudi Koroška, medtem ko je Kranjska izvažala izdelke iz medenine; pojem »kramarija« se najbrž omejuje na razne sponke, igle, okraske in podobne drobne izdelke. Razpredelnica podaja vrednost blaga v goldinarjih:

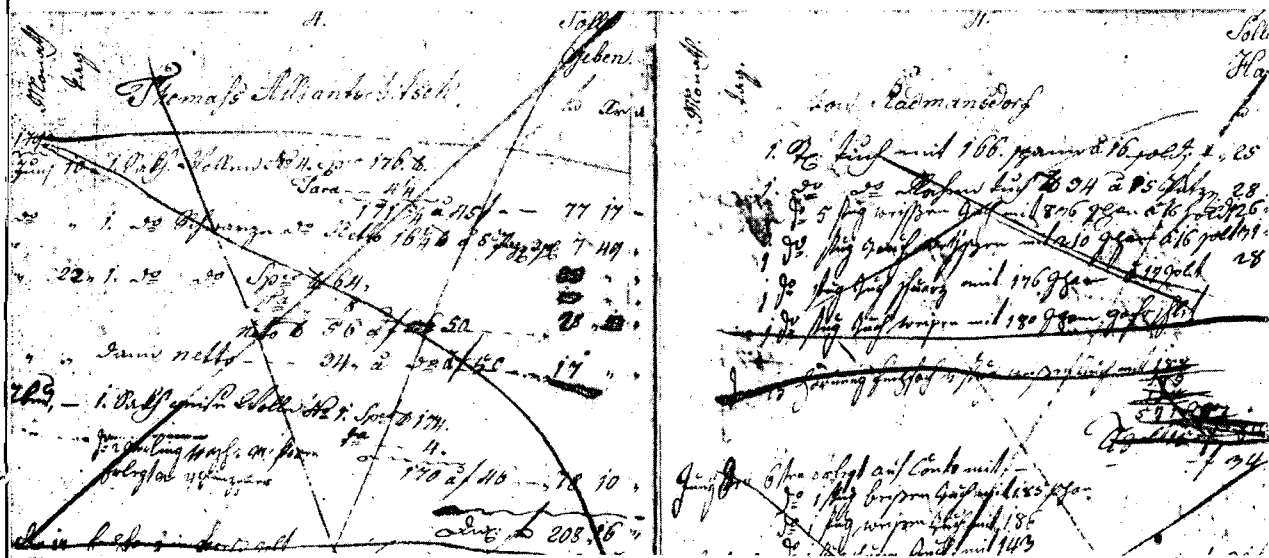
Dežela	1760	1761	1762	1763
Tirolska	94.054	96.540	65.315	72.878
Štajerska	35.188	41.744	46.051	45.278
Koroška	2.506	111	33.397	44.521
Avstrija	2.627	6.578	10.932	7.382
Kranjska	2.719	4.136	3.805	2.980
Moravska	122	164		
	137.216	149.273	159.500	173.039

Vse do sedaj objavljene razpredelnice nam seveda govorijo o nihanju vsot ali teže glede izvoženega blaga. Ta razpredelnica dokumentira na primer stalen porast vrednosti za medenino in izdelke iz nje. Vendar moramo vedeti, da so časovni izseki, ki jih zajema katera koli razpredelnica, objavljena v naši razpravi, prekratki, da bi mogli iz njih izluščiti pomembnejše konjunkturo in recesije bodisi za določene izvožene dobrine bodisi za celotno tržiško izvozno-uvozno kupčijo, torej za skupni promet tržiškega pristanišča.

Kot je bila skupina tržiških nogavičarjev določena posebnost, tako je bila tudi skupina tržiških *kovačev* nekakšna svojevrstnost.⁴⁷ Ne zaradi kos, ki so se vedno dobro prodajale in so bile iskano blago, temveč zato, ker so nogavičarji silili v ceh, a jim oblast tega ni dovolila, kovači pa so bili v cehu in oblastem niso dovolili, da bi jih izrinila iz njega. Šlo je za deset tallnih ognjev in 42 kovaških ognjev, v celem morda za ne več kot 70 do 80 ljudi. Ti kovači so se organizirali v ceh šele 1719 in so mu trideset let pozneje (1748) pravila ponovno potrdili. Zategadelj niso spadali pod rudarsko ob-

⁴⁷ Prav tam. — Prim. Ivan Mohorič, *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču*, I, str. 96–99.

last, pod montanistikum. Tej oblasti ni bilo vseeno, če je del ognjev in fužin, — čeprav so to bile le kovačije, — proizvajal zunaj njenega nadzorstva (gre za nekakšno šušmarstvo, za določeno cehovsko motenje klasične montanske proizvodnje). Od leta 1759 dalje se je rudarska oblast dolgo ubadala z mislijo, kako bi si kovače podredila. Do tega dejanja je prišlo šele 1780, toda dekret o tem ni bil preveč prepričljiv. Končno so ta krajevni problem rešili tako, da so kovače podredili oblasti, odgovorni za *komerčne obrti*. Založniški sistem je bil precej enostaven: trgovci z želez-nino so kose in srpe vnovčevali, olajšali so jim pa nakup kvalitetnega jekla.

Slika 1. Poslovna knjiga blejskega trgovca in založnika Blaža Terpinca kot primer domačega prav nič šolanega poslovanja. Reproduciramo četrti folijo, popisan poleti 1793. Na levi strani (Terpinčevi dolžniki) piše, da je Tomaž Aljančič prejel vrečo volne v čisti teži 171,75 funtov (96,2 kg) in zanjo dolguje Terpin-cu 77 gld 17 kr, dalje vrečko črne volne v čisti teži 16,25 funtov, kjer stane funt 8 pacnov 3 solde, skupaj torej 7 gld 49 kr. V levem spodnjem kotu je pripomba: 2 Merling Waz [i] zh 2 M. Korn Erlegt an 4 Zinnzener (?), kar pomeni, da je takrat zalagal neke ljudi (morda tkalce tudi s pšenico in ržjo). Na desni strani so zapisani njegovi upniki iz Radovljice. Kot smo na levi videli, da je računal z raznimi novci (goldinarji, krajcarji, pacni, soldi), tako vidimo na desni lokalno dolžinsko mero. Nek radovljiški tkalec mu je izročil kos sukna, dolgega 166 pedí (spann) ali 32,2 m, nek drugi tkalec kos grobega sukna v teži 34 funtov (19 kg), vsak funt je stal 15 pacnov. Dolžina kosa 166 pedi ni bila pravilo, saj je neki kos meril 210 pedi, tretji 176 pedi, četrti 180 pedi, peti 143 pedi itd. Nekatera sukna so bila po 15 soldov, druga po 16 soldov, tudi po 17 soldov. Pri nekem kosu belega sukna je pripomba »zelo slab« (gahr schlet), zato cena ni navedena, kar pomeni: če bo šlo v promet, bo šlo, če ne pa ne. Ko so bili posli opravljeni, je Terpinc postavke prečrtal. Kdor pozna takratne razmere, lahko upravičeno dvomi, da bi bilo do jeseni že vse poravnano. — Dodamo naj še, da se je Blaž Terpinc, oče velikega industrijalca Fidelisa, udejstvoval tudi v usnjarstvu, torej v enako donosni panogi kot suknarstvo: leta 1830 je že imel svojo usnjarno v Kranju ob Kokri. — Original Terpinčeve knjige v Zgodovinskem arhivu Ljubljane, Cod XXIV, 6.

V bistveno drugačnem položaju so bili boroveljski *puškarji*.⁴⁸ Bili so posebnost v treh pogledih. Prvič, njihova medsebojna ali notranja povezava je bila podobna cehovski organizaciji, vendar za puškarske kovače zase, za oblesarje zase. Način sprejemanja naročil je bil močno podoben združenemu sistemu (predstojniki so naročila sprejeli in delo porazdelili med mojstre). Rokodelski red za puškarje so objavili že 1631, potrjevali v letih 1749, 1751 in 1779; oblesarji so dobili svoj red 1751 in je bil podoben mizarskemu redu. To niso bila pravila, ki bi jih izdelala cehovska organizacija sama, temveč rokodelski redi, ki jih je predložila državna administracija. Cehovske poteze so se obdržale pri sistemu učne dobe in izdajanju učnih pisem ter glede vandrovtva in socialnega skrbstva. Drugič, ko so sredi 18. stoletja razdelili obrti na policijske in komerčne, niso boroveljskih profesionistov opredelili ne sem ne tja, ker so bili že od 1732 dalje v smislu sklepa dvornega vojnega sveta specialni vojni proizvajalci, nad katerimi je imel določeno kontrolo omenjeni svet. Komerčni obrtniki bi utegnili biti le toliko, kolikor so izdelovali tudi lovsko strelno orožje za privatnike ter ga prodajali doma in v tujini. Vendar je bila iz načelnih razlogov izdelava vsega strelnega orožja pod določeno kontrolo. Tretjič, organizacija proizvodnje in prodaje je bila vsaj sto let, od prve polovice 17. stoletja do prve polovice 18. stoletja, res še klasično založniška, od citiranega leta 1732 dalje do 1785 ali 1790 so vse bolj bili očitni obrisi čvrste dirigiranosti v proizvodnji. Premožnejši in ambicioznejši puškarski »podjetnik« se je uveljavil kot predstojnik puškarjev, ki je sprejemal naročila in jih tudi razdelil med neposredne proizvajalce, a je določena naročila obdržal za svojo fužino, za svoje puškarske kovače in za svoje oblesarje. Ker je bilo naročil veliko in so bili polno zaposleni tudi mojstri z manjšo proizvodnjo zmogljivostjo, niso protestirali, če je predstojnik samega sebe privilegiral z boljšimi ali večjimi naročili. Po 1785 ali 1790 se je iz tega sistema izkristalizirala najmanj ena »fabrika«, morda celo dve.

Leta 1732 je dvorni vojni svet odločil, naj se vsi regimenti opremijo z boroveljskim strelnim orožjem. S tem so postala naročila stalna in znatna; ker je del tega blaga šel tudi v izvoz, je razumljivo, da nikoli ni manjkalo manjših založnikov in prodajalcev v tujino, da je bilo dela za skromnejše posrednike in liferante vedno dovolj, ker predstojnik pač ni mogel opraviti sam vsega dela. Zato so bili boroveljski puškarji stalno polno zaposleni. Ko so se 1768 pritožili, da jim manjka dela, so kaj kmalu dobili naročilo, naj dobavijo državni orožarnici na Dunaju v času 1772–1778 letno približno 38.000 kosov raznega strelnega orožja.

V določenem številu založnikov so bili vidni zlasti štirje vodilni. Že v prvi polovici 17. stoletja je Anton Gollimayr, sam puškar iz Podgore pri Borovljah, fungiral kot pomemben trgovec z orožjem, ki je mnogo potoval po tujini. Kakšno desetletje po začetku 18. stoletja je bil Tomaž Hamerlič, ki ga imenujejo tudi predstojnika mojstrov, tista osrednja osebnost, ki je sklepala dobavne pogodbe z oficirji in je naročila razdeljevala med puškarske mojstre. Sredi 18. stoletja je bil Martin Scheinigg kar »tisti všemogočni mož v Borovljah, skozi katerega roke so šle vse dobave«. Imel je zelo žive zveze z vojaškimi ter dvornimi liferanti in agenti. Četrty, ki se je znal uveljaviti v Borovljah, je bil Franc Ks. šašel, po poreklu iz Slovenjega Plajberka. Bil je trgovec, puškar, kmalu lastnik fužine za izdelovanje cevi za strelno orožje, pozneje tudi lastnik zelo znane železarne v Buchscheiden.

⁴⁸ Hermann Wiessner, *Geschichte des Kärntner Bergbaues*, III. Teil, Kärntner Eisen, Klagenfurt 1953, str. 224–235 (Archiv für vaterländ. Geschichte u. Topographie, 41. u. 42. Band), dalje še Kärntens gewerbliche Wirtschaft, str. 158, 229–231.

Leta 1784 je postal predstojnik boroveljskih puškarjev, se pravi, sprejemnik naročil in razdeljevalec le-teh med mojstre; to je pomenilo, da je postal kar nekakšen gospodar vseh boroveljskih puškarjev. Da je marno skrbel za polno zaposlenost svojih fužin, ni treba poudarjati še posebej.

S tem smo spoznali štiri veljake, ki so bili organizatorji čvrstega založniškega sistema v Borovljah. Scheinigg je deloval že po letu 1732 in mu je zaslomba v dvornem vojnem svetu okrepila vodilno vlogo, Šašlu je povrh vsega še izdatna konjunktura zaradi vojn (1788—1791 protiturška vojna, od 1792 dalje protifrancoske koalicijske vojne) omogočila, da je v danem proizvodnem sistemu uveljavil še svojo privatno fužino. Boroveljsko puškarstvo je prosperiralo približno 80 let (1732—1815) in več kot poslednjo tretjino te dobe je oblikoval šašel po svojih vidikih.

Koliko je bilo proizvajalcev in kolikšna njihova skupna proizvodnja? Leta 1747 je bilo v Borovljah in v okoliških vaseh vključenih v puškarski založniški sistem najmanj 149 puškarskih mojstrov, 59 orožarjev, 44 kovačev za cevi, 43 oblesarskih mojstrov (orehovino so dobivali iz Koroške in Kranjske) in 17 čistilcev, skupaj torej 312 profesionistov. Število se je menda nekoliko povečalo ob koncu 18. stoletja; za leto 1795 namreč navaja nek potopisec 185 mojstrov in kar 400 pomočnikov.⁴⁹ Vsekakor gre za izredno močno koncentracijo proizvajalcev na majhnem prostoru, ker niso vsi drugi puškarji na slovenskem ozemlju predstavljali skoraj nobene kvantitete. V samih Borovljah so imeli le tri kovače za cevi, zato pa 57 puškarjev in 18 oblesarjev, v Resniku devet puškarjev in štiri oblesarje, v Medborovnici tri kovače, 18 puškarjev, šest oblesarjev, v Glinjah in Trati enega kovača, 19 puškarjev in tri oblesarje, v Kožentavri tri kovače za cevi in enega oblesarja in tako dalje. Tržišče je bilo zelo široko: Avstrija, granice, Turčija, Italija, Španija, Portugalska. Za Turčijo na primer so 1753 izdelali 6000 pušk, tudi zanjo z motivacijo, »da bo s tem prišlo v deželo več tujega denarja«. V letih 1772—1778 so izdelali po naročilu 2000 cevi za vojaške puške, 2000 arabskih karabink, 4000 vojaških pušk, 8000 specialnih karabink, 20.000 samokresov. S tem pa viška proizvodnje še niso dosegli, kajti v letih 1800—1815 so tu izdelali 300.000 vojaških pušk (cevi so izdelovali v 22 fužinah oziroma specialnih kovačijah za cevi) in prav 1815 so za armado proizvedli 14.000 vojaških pušk, 6600 samokresov in 3000 karabink, za privatnike, za lovce, gozdarje in podobno, celo 6000 kosov strelnega orožja. Thurnova tovarna bajonetov v Spodnjih Borovljah (drugi obrat!) je izdelala 15.000 bajonetov, podobna šašlova tovarna 8000 kosov tega hladnega orožja.

Po citiranem letu 1815 se je konjunktura sprevrgla v recesijo in boroveljsko puškarstvo se je kmalu znašlo v krizi. Leta 1839 so v Borovljah izdelali le še 1600 kosov strelnega orožja, ker so medtem pričeli s proizvodnjo novi obrati, in ko je 1842 steklo še delo v dunajski državni puškarni, so se boroveljski profesionisti omejili na proizvodnjo lovskega strelnega orožja.

Šele vojaški poraz v letu 1866 v boju s Prusijo je temeljito spremenil ves sistem proizvodnje strelnega orožja. Množično proizvodnjo modernega strelnega orožja s pomočjo strojev je uvedel podjetnik Jožef Werndl s tem, da je kmalu po omenjenem porazu utemeljil moderno tovarno orožja v Steyru.⁵⁰

⁴⁹ France Kotnik, Potovanje po Koroškem leta 1795, Slovenski etnograf III—IV, Ljubljana 1951, str. 363.

⁵⁰ Die Habsburgermonarchie 1848—1918, I, Die wirtschaftliche Entwicklung, str. 181—182.

49. a. 1770

Kommernzoten N: 393

Fol. 127

Das gute Fortgehen der Manufacturen
 Branch in Wien verursacht zu mir
 Schatzpfeilen, und ich allortigen
 Commercial Confess Maria Theresia
 hat über sein wichtiges Ansehen
 zu erhalten zu geben. Ich bin
 auch die Ursache, was nun in
 Wien in der Stadt, und in der
 Provinz, in der Provinz, in der
 Provinz, in der Provinz, in der
 Provinz, in der Provinz, in der

Maria Theresia

Slika 2. Izdelke iz polšjih kožic so znali krznarji dobro vnovčiti. Gotovo so jih poznali tudi na Dunaju; to domnevamo iz zgornjega besedila. Vladarica cesarica Marija Terezija je dala prav k vsem uradnim zapisnikom dvornega komerčnega sveta pripisati svoje mnenje, navodila in ukaze in se je pod svoje pripise tudi podpisala. K nekemu takemu zapisniku iz leta 1770 je pripisala (prosti prevod): Dobri napredek manufakturnstva na Kranjskem mi ugaja. Tamkajšnjemu komerčnemu konsesu sporočite moje zadovoljstvo spriču njegove zavzetosti. Zahtevam pa obvestilo, kako se uporabljajo kože tako imenovanih polhov, ki jih je na Kranjskem precej. — Marija Terezija s. r. (Arhiv dvorne komore, Dunaj, Innersterr. Komerz, fasc. rd. št. 393).

Zusammenfassung

BAUERN- UND GEWERBEPRODUKTION UND VERLAGSWESEN
IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Die Frage nach der Entwicklung und Umstrukturierung des innenösterreichischen Gewerbewesens in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in bezug auf die Situation in der ersten Hälfte desselben Jahrhunderts ist noch immer nicht völlig befriedigend beantwortet worden; die Feststellung gilt natürlich ebenso für das slowenische Gebiet im Rahmen der innenösterreichischen Ländergruppe. Die Lösung des erwähnten Problems anstrebend hat der Verfasser im Hofkammerarchiv, Wien, im Fundus Innenöstrerr. Kommerz, das Material im Fasz. rote Nummer 385 und 397 durchgesehen, das Angaben für die betreffende Problematik in der Zeit von 1761 bis 1775 enthält; ähnliche Quellen für Triest in den Jahren von 1758 bis 1775 befinden sich in demselben Archiv, Handschriften, Sign. 736. Das Materialstudium bietet folgende Ergebnisse (selbstverständlich nur auf Grund vorhandener und für jene Zeit lückenhafter Eintragungen: für die Steiermark sind für das Jahr 1769 9624 Professionisten im Polizei- und Kommerzgewerbe erwiesen; Kärnten hatte im Jahr 1762 2028 Professionisten des Kommerzgewerbes (der Volkszähler hat nur 10 Kommerzgewerbearten aufgezählt und nichts anderes); Krain wies im Jahr 1763 68 Berufe der beiden Gewerbearten, sowohl des Polizei- wie auch des Kommerzgewerbes auf, mit insgesamt 3775 Professionisten (1769 nur 995 Kommerzprofessionisten); Görz und Gradisca haben im Jahr 1769 nur 547 Gewerbetreibende in der Seidenproduktion registriert; Triest hatte im Jahr 1758 1013 Handwerker aller Arten, davon 326 Kommerzgewerbetreibende, deren Zahl im Jahr 1775 schon 676 von insgesamt 1960 Handwerkern betrug. Auf Grund von nicht ausreichenden Angaben wird angenommen, daß im slowenischen Raum (einschließlich Triest als Emporium für das slowenische Hinterland, wo sich viele in Triest tätige Handwerker rekrutierten) im Zeitabschnitt von 1760 bis 1770 vielleicht schon 4000 Professionisten des Kommerzgewerbes produzierten, ungefähr 2000 Bauernproduzenten oder — wie sie in den Quellen genannt werden — »Baurenfabriken«, die durch das Verlagssystem eher schwach verbunden waren, wie auch rund 2000 schon in einem ziemlich festen Verlagssystem tätige Produzenten.

Produzenten des Polizeigewerbes, Störer und andere »Arbeiter« werden in diesem Schema nicht berücksichtigt. Bei ungefähr 900.000 Einwohnern des slowenischen Gebietes stellen die rund 8000 zitierten, für den breiteren Markt arbeitenden Produzenten weniger als 1 % der Bevölkerung dar. Die Zahl bzw. der Prozentsatz scheinen auf jeden Fall zu niedrig zu sein, doch die durchgesehenen Angaben lassen zur Zeit keine Errechnung eines höheren Prozentsatzes zu. Es werden neue Quellen herangezogen und neue Arbeitsmethoden verwendet werden müssen.

France Škerl

PODRUŽNICA TANJUGA ZA SLOVENIJO

Ustanovitev Telegrafске agencije Nove Jugoslavije (=TANJUG=Tanjug) je bila tesno povezana z drugim zasedanjem AVNOJ v Jajcu ob koncu novembra 1943. Po besedah predsednika Tita je bila agencija ustanovljena z nalogo, da bi v prvi vrsti informirala svetovno javnost v boju, ki so ga vodili jugoslovanski narodi ob strani zaveznikov proti skupnemu sovražniku, fašističnim osvajavcem, na drugi strani pa naj bi obveščala jugoslovanske narode o poteku in rezultatih junaškega boja ter o mestu, ki ga je zasluženno zavzemala nova Jugoslavija v skupnosti združenih narodov.¹

Po pismu predsednika Tita in izjavah Moša Pijada je bil z ustanovitvijo Tanjuga v Jajcu tesno povezan sam Moša Pijade. On je bil ustanovitelj agencije in njen prvi sodelavec. »Jasno nam je bilo«, je kasneje povedal Moša Pijade, »da moramo v pripravah na drugo zasedanje AVNOJ, ki so že tekale, posvetiti veliko pozornosti tudi tisku, to se pravi, da tisk, čeprav v pogojih, ki so bili v resnici težavni, čim hitreje in čim popolneje obvesti naše narode o sklepih drugega zasedanja AVNOJ«. Toda ni šlo samo za narode Jugoslavije. Moša se je zavedal, kako pomembni bodo sklepi zasedanja v Jajcu, da bodo položili temelje novi Jugoslaviji in določili fizionomijo zadnje etape boja jugoslovanskih narodov za osvoboditev. S tega vidika je bilo po Mošinem mnenju nadvse važno obrniti se tudi na tujino, da bi tudi njeno javnost, pri čemer je mislil zlasti na vse zaveznike, kar najhitreje obvestiti o sklepih zasedanja v Jajcu.

Pri razgovorih o takih potrebah je Moša izrazil misel, da bi morali ustanoviti Telegrafsko agencijo Nove Jugoslavije, ki naj bi bila važno telo v nadaljnjem razvoju našega tiska in naše informativne službe. Prva naloga Tanjuga naj bi bila, da bi prek telegrafskih oddaj obvestil svet o dogajanju na zasedanju v Jajcu. V nadaljnjem razvoju naj bi organiziral po državi svoje omrežje in se razvil v solidno splošno jugoslovansko časopisno agencijo. Moša je razložil misel, da bo moral obstajati centralni Tanjug in sicer tako, da bi se v posameznih federalnih enotah ustanovile podružnice Tanjuga. Tak sistem bi ustrezal konceptiji federativne ureditve nove države, v čemer so kasneje tudi sklepali na drugem zasedanju AVNOJ. Tovariši iz vodstva so sprejeli Mošino idejo kot zelo dobro in mu dali nalogo, naj pomaga Tanjugu pri njegovih prvih korakih.²

Na temelju gornjih razgovorov je bil centralni Tanjug ustanovljen 5. novembra 1943 v Jajcu. V hiši ustanovitve je ostal do 7. januarja 1944. V tej hiši je stanoval in delal tudi njegov ustanovitelj Moša Pijade.³ Okrog sebe je zbral krog sodelavcev: Lepa Pijade, Milan Gavrić, Olga Humo, Mahmud Konjhodžić, Vlado in Jara Ribnikar, ki so v kratkem dosegli, da je agencija razvila svoje delo v splošno zadovoljstvo vodstva osvobodilnega

¹ Po pismu, ki ga je Tito poslal delovnemu kolektivu ob 15. letnici agencije 3. nov. 1958. Pismo v knjigi: Tanjug 1943—1963. Izd. Novinska agencija TANJUG. Beograd, novembar 1963. Uredil uredniški odbor, str. 3. — Cit. Tanjug 1943—1963.

² Tanjug 1943—1963, str. 4.

³ Tanjug 1943—1963, str. 6.

gibanja, dasi je spočetka imela na razpolago le skromna tehnična sredstva: majhen oddajnik, izrabljene pisalne stroje, slabe stroje za razmnoževanje in zelo malo drugega materiala. Razen tega je redakcija delala samo ponoči v sami zgradbi Tanjuga, podnevi je zaradi sovražnega bombardiranja živel v podzemnih rovih tovarne karbida. Kljub vsemu je uspešno zbirala informacije iz Jugoslavije in jih sočasno tudi oddajala v različne kraje. Zlasti se je agencija izkazala ob zasedanju AVNOJ v Jajcu. Kljub skromnim tehničnim sredstvom ji je uspelo, da je poslala v svet najvažnejše sklepe z zasedanja in tisto o zasedanju, o čemer je vodstvo hotelo, da bi zavezniki zvedeli, oziroma bili pravočasno informirani.⁴

Agencija Tanjug je kmalu po ustanovitvi začela izdajati svoj list, ki se je kratko imenoval »Bilten«. Prva številka je izšla 10. novembra 1943. Po izjavi Lepe Pijade je list imel uvodni članek, poročilo vrhovnega štaba NOV in POJ o vojnih operacijah ter poročila iz domačih dežel in tujine. Poročila so dobivali s poslušanjem radijskih oddaj »Svobodne Jugoslavije«, Moskve, Londona, iz divizijskih obvestil itd. Moša in Vlado sta pregledovala gradivo in določala, kaj naj bi se pretipkalo za Bilten.⁵ Na samem začetku Tanjugovega biltena niso oddajali za tujino. Šele v decembru 1943 so začeli v angleščini oddajati poročila vrhovnega štaba, novice o političnih dogodkih v državi ter o zverstvih okupatorjev in njihovih pomočnikov, četnikov itd.⁶

Tujina je za agencijo Tanjug zvedela že zelo zgodaj, že v prvih tednih njenega obstoja. Radijska postaja »Svobodna Jugoslavija«, o kateri je znano, da je oddajala v Sovjetski zvezi, je objavila prve informacije o ustanovitvi Tanjuga že sredi novembra 1943. Po njej je prisluškovalna služba britanske radijske postaje BBC, ki je poslušala vse oddaje »Svobodne Jugoslavije«, bila prva od tujih radijskih postaj, ki je objavila informacijo o ustanovitvi Tanjuga. Te informacije kažejo, kako se je svetovna javnost zanimala za oddaje »Svobodne Jugoslavije«. Ta postaja je med vsemi postajami odporniškega gibanja bila edina, ki je bila najtesneje povezana s svojo deželo.⁷

Ob ustanovitvi agencije Tanjug je bilo določeno, da se bodo razen centralne redakcije ustanovile še podružnice po federalnih enotah. Ta sklep se ni uresničil po vseh enotah sočasno. Po knjigi »Tanjug 1941—1963« so bile med posameznimi federalnimi enotami precejšnje razlike. Za podružnico v Sloveniji je naveden datum 4. oktobra 1944, kot kraj ustanovitve pa se navaja Mihelja vas v Beli krajini. Podatki niso pravilni. Nastanek in rast podružnice Tanjuga v Sloveniji sta dosti bolj zapletena in kažeta mnogo daljšo pot razvoja, kakor bi bilo sklepati po podatkih v knjigi »Tanjug 1943—1963«. Podružnica Tanjug ima v Sloveniji določeno revolucionarno značilnost, pojavi se namreč mnogo prej kakor pa formalni akt njene ustanovitve oziroma o njeni ustanovitvi.

Za nastanek in razvoj podružnice Tanjug za Slovenijo so morali biti izpolnjeni določeni pogoji, ki jih je ustvarila konkretna stopnja v razvoju narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji. Govoriti na tem mestu o drugem zasedanju AVNOJ in njegovih sklepih kot najširši bazi te etape razvoja, je povsem odveč, ker se v širokem jugoslovanskem okviru razume sama po sebi. Za neposredni nastanek so važnejše domače razmere, katerim je pa položilo temelje zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Čr-

⁴ Tanjug 1943—1963, str. 4.

⁵ Tanjug 1943—1963, str. 6.

⁶ Tanjug 1943—1963, str. 7.

⁷ Tanjug 1943—1963, str. 19.

nomlju 19./20. februarja 1944. Na temeljih njegovih sklepov se je začela v okviru nove Jugoslavije oblikovati slovenska državnost.

Za področje, ki je tu predmet našega obravnavanja, je položil pravne temelje odlok predsedstva SNOS o osnovanju odsekov pri predsedstvu SNOS, sprejet dne 12. marca 1944. Eden od njih je bil tudi odsek za informacije in propagando. Vodil ga je načelnik, ki ga je postavljalo predsedstvo SNOS. Odsek za informacije in propagando je bil razdeljen na oddelke; te naj bi vodili vodje oddelkov, ki bi jih prav tako postavljalo predsedstvo SNOS.⁸ Istega dne kakor odlok o ustanovitvi odsekov je bil podpisan tudi odlok o imenovanju načelnikov za odseke. Za načelnika odseka za informacije in propagando je bil postavljen prof. Jože Zemljak.⁹ Oddelki v odseku so se pa oblikovali kasneje, kakor je čas zanje dozorel.

Na prvi pogled bi se moglo komu zdeti, da so navedbe o odseku za informacije in propagando za naše obravnavanje nepotrebne. Toda moram povedati takoj, da se je podružnica Tanjuga za Slovenijo razvila iz delavnega sklopa odseka za informacije in propagando. Za razvoj slovenske podružnice je pa važen še en problem, ki se je po 12. marcu 1944 razvijal v okviru odseka za informacije in propagando, toda sam po sebi je bil mnogo starejši, to je bil problem dopisništva, problem zbiranja poročil s terena.

V okviru Osvobodilne fronte so poročila s terena v najširšem smislu imela svoj pomen že zgodaj, že od njene ustanovitve, toda spočetka je pri njih šlo v veliki meri za zavarovanje osvobodilnega gibanja. Zato so pristojni organi ta del aktivnosti kar povezali z varnostno službo v Varnostno-obveščevalno službo. Ščasoma, z rastočim razvojem osvobodilnega gibanja se je pa potreba poročil s terena povečala, vzporedno pa se je tudi spremenil značaj teh poročil oziroma bolj specificiral. Zaradi vedno večjega števila listov in glasil osvobodilnega gibanja se je pojavila večja potreba po poročilih s terena, da so listi imeli več gradiva in bolje informirali svoje bralce o dogodkih, ki jih sicer niso poznali in ne mogli zanje zvedeti. Nastala je potreba po organizirani poročevalski službi. Akcija v tej smeri se je začela sistematično razvijati spomladi 1943, ko je izvršni odbor Osvobodilne fronte ustanovil »propagandni odsek IOOF« kot osrednjo ustanovo vsega agitacijskega in propagandističnega dela v OF. Prva okrožnica tega odseka z datumom 29. maja 1943 je izrazila tudi zahtevo po ureditvi dopisovanja, da bi morali namreč okrožni odbori organizirati dopisovanje s terena in organizirati čim gostejšo mrežo dopisnikov. Izvršitev naloge je okrožnica poverila okrožnim referentom za propagando.¹⁰ Podobnih okrožnic, ki so vse imele namen okrepiti osvobodilni tisk in ga založiti z zadostnim gradivom, je bilo kasneje še več. Na nove, še močnejše organizacijske temelje je vprašanje dopisništva postavil novo ustanovljeni odsek za informacije in propagando takoj po svojem formiranju spomladi 1944. Pri tem delu se je mogel cpeti tudi na večje ali manjše izkušnje organov, ki so se že pred njim ukvarjali z različnimi stranmi informacijske službe. V okviru novega odseka za informacije in propagando so delali tudi ljudje, ki so se s takim poslom bavili že prej v dosti skromnejših razmerah, kakor so bile tiste, ki so se razvile z novim odsekom za informacije in propagando.

Problem dopisništva in dopisniške mreže je bil za podružnico Tanjuga v Sloveniji vedno važen. Pravzaprav je bila aktivnost Tanjuga odsev dopisniške razvitosti v Sloveniji.

⁸ Uradni list SNOS, leto I, št. 1/25. marca 1944.

⁹ ibidem

¹⁰ fasc. 719/II-3.

Za nastanek in nadaljnji razvoj podružnice Tanjuga za Slovenijo je bila gotovo važna 10. številka centralnega Biltena z datumom 19. novembra 1943 oziroma odlomek tega Biltena, ki se hrani v arhivu odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS. Ta odlomek namreč govori o delovnih nalogah centralnega Tanjuga:

»Telegrafska agencija nova Jugoslavija (TANJUG) je novinarska agencija, ki hoče domači in tuji javnosti redno in hitro dostavljati resnične informacije o dogodkih v Jugoslaviji, domači javnosti pa poleg tega o dogodkih v inozemstvu. Te informacije bi se dajale s telegrafom in tiskom, za našo javnost v srbohrvaščini, za inozemstvo v angleščini. Te informacije bo agencija zbirala prek svojih posebnih dopisnikov in sodelavcev v deželi kot v vojski in zaledju. Agencija bo organizirala tudi zbiranje informacij iz ostalih balkanskih držav, zlasti iz Bolgarije, Grčije in Albanije. Taka telegrafska novinarska služba bo tvorila temelj naše agencije. Trenutno se bo izdajal »Bilten«. Toda naša agencija se ne bo ustavila samo pri tem, t. j. informativni službi. Kasneje se bo uvedla tudi radiofonska služba prek lastne redne postaje. Dalje ima naša agencija tudi svojo fotosekcijo, preko katere se bo organiziralo zbiranje slik iz narodnoosvobodilne borbe kakor tudi slike o naših sovražnikih in njihovih zločinih. Ta sekcija mora povsod, v vojski in zaledju, organizirati fotoreportersko službo. Zbrani material agencije se bo urejeval in pripravljaj za prirejanje razstav, izdelavo albumov, izdajanje ilustriranega lista, ki bi se tiskal v inozemstvu. V načrtu agencije je bilo tudi organiziranje kino reportaže. Končno bo agencija vzpostavljala zveze z inozemskim tiskom zavezniških in nevtralnih dežel.«¹¹

Odlomek iz centralnega Biltena je v primeru slovenske podružnice Tanjuga važen predvsem toliko, kolikor nam kasnejši razvoj slovenske podružnice kaže, da so se v njem uveljavile nekatere delovne oblike, o katerih govori ta odlomek. Nekatere oblike pa je ne samo v začetku, temveč tudi kasneje uresničeval sam odsek za informacije in propagando, npr. fotoreportersko službo, pripravljanje informativno propagandnega gradiva za tujino itd.

Kako je navedeni odlomek, ki je pravzaprav samo prevod iz Biltena, prišel v Slovenijo ni znano. V arhivu manjka kakršnokoli pojasnilo ali spremni dopis. Mogoča so le ugibanja.

Ena od verjetnosti je, da je odlomek v neki zvezi z bivanjem članov AVNOJ v Sloveniji. Ti so namreč prišli ob koncu januarja 1944, se udeležili zasedanja SNOS v Črnomlju (glej Slovenski poročevalec 1944), ostali potem na bazi 20 še kak mesec in okoli 20. marca zopet odšli čez Hrvaško nazaj k Titu. Med temi »avnojci« je bil tudi Moša Pijade, ustanovitelj centralnega Tanjuga. Kaj je lažjega, kakor priti na misel, da je Moša med svojim bivanjem na bazi 20 govoril z voditelji osvobodilnega gibanja v Sloveniji tudi o Tanjugu in potrebi formiranja slovenske podružnice.

V propagandnem odseku pri izvršnem odboru OF, v katerega je bil do tlej vključen tudi Slovenski poročevalec, ki naj bi se s praktičnim formiranjem odseka za informacije in propagando izločil iz njegovega okvira in postal »samostojno podjetje«, kar se je potem tudi zgodilo, smo v marcu 1944, kolikor se spominjam, razpravljali tudi o bodočih nalogah propagandnih organov. Med drugim je bilo rečeno, da bo naloga propagandnega odseka za informacije in propagando tudi organizirati podružnico Tanjuga in razširiti radijsko službo. Načrti o Tanjugu seveda niso mogli biti naš izum, temveč so vsekakor bili rezultat nekih drugih razgovorov, pri katerih vsekakor tudi vpliv Moša Pijada ni bil neznaten. Na tedanjem sestanku pro-

¹¹ fasc. 492/III-1.

pagande je bilo tudi rečeno, da bo Tanjug izdajal svoj Bilten. Dalje od teh razgovorov trenutno še nismo šli. Toda problem Tanjuga se je pojavil in obstajal dalje ter postajal vedno aktualnejši.

Razgovori o Tanjugu niso ostali tajni. Na nejasen način so se zanesli tudi na teren. Zanimivo namreč je, da je rajonski odbor OF na Barju naslavljajal del svojih dopisov z določeno informativno vsebino na Tanjug že aprila 1944, npr. 24. IV., 27. IV.¹² Kako je na to prišel, ni znano, toda dopisi z naslovom Tanjuga so dejstvo, kakor je tudi dejstvo, da slovenska podružnica Tanjuga takrat še ni eksistirala, temveč se je šele pripravljala.

V prvih tednih po 12. marcu 1944, ko je bil po Uradnem listu SNOS formalno ustanovljen osrednji odsek za informacije in propagando ter postavljen njegov načelnik, je ta sestavil delovni načrt za svoj odsek.¹³ Pod naslovom »Načrt dela za informacijsko propagandni odsek« je naravnost do podrobnosti razvil ves sistem bodoče aktivnosti odseka za informacije in propagando. Po njegovem mnenju naj bi novi odsek tesneje med seboj povezal dotlej ločeno zbiranje informacij in propagando ter v vse delo uvedel več načrtnosti in iniciative. Sistematično zbiranje informacij naj bi se tikalo vsega slovenskega življenja doma in v svetu, na drugi strani naj bi se pa novi organ te vesti posredoval po svoji važnosti tako Slovencem v domovini kakor na tujem in svetovni javnosti. Zbrane informacije naj bi odslej bolj načrtno in temeljito izkoriščali tudi za propagando doma. Z organiziranjem načrtna propagande na terenu z različnimi sredstvi in prek vseh institucij ter organizacij, ki so v OF, bo odsek prekoračil meje navade poročevavske agencije. Zato bo celotno delo v bistvu razpadlo na dva dela, ki se bosta pa med seboj prepletala: zbiranje informacij in uporabljanje informacij.

I. Zbiranje informacij bi bilo temeljno delo odseka. Avtor načrta si je zamislil tudi vire, iz katerih naj bi odsek črpal informacije:

1. Predsedstvo (IOOF) v obliki korespondence, ki jo dobiva iz uradnih poročil in statistik ter izjav in člankov posameznih članov predsedstva, pa tudi poročil posameznih odsekov in ustanov (Znanstveni institut itd.) oziroma gradiva, ki ga ti odseki kakorkoli zbirajo in pripravljajo itd.

2. Glavni štab in njegov propagandni odsek v obliki različnih vojnih poročil in gradiva, ki se pri njih zbere. Tak vir bi bili tudi vojaški dopisniki po enotah direktno, kolikor bi njihovih dopisov ne posredoval propagandni odsek pri glavnem štabu.

3. CK KPS, ki naj bi dal odseku informativno gradivo, važno za celotno slovensko ozemlje.

4. Lastna dopisniška mreža, ki bi jo bilo treba organizirati prek agitpropov pri pokrajinskih poverjeništvih in prek agitpropov pri posameznih okrožjih. Dopisniki teh agitropov bi ne bili nujno njihovi člani, pač pa bi poročila pošiljali prek njih. Dopsništvo bi bilo treba organizirati tudi pri zveznih jugoslovanskih organih, pri zastopstvih posameznih narodov Jugoslavije itd.

5. Časopisi, knjige, brošure, letaki, plakati slovenski, jugoslovanski, za-vezniški, pa tudi okupatorski.

6. Radijske oddaje prijateljskih in sovražnih držav, kolikor se tičejo Slovencev in Jugoslavije.

7. Agencija Tanjug. Pri tem je mislil na jugoslovansko centralno agencijo.

¹² fasc. 493/I-1.

¹³ V arhivu odseka za informacije in propagando ta načrt ni ohranjen. Kopijo načrta hrani tov. Vera Dev, ki mi je svoj zvod dala na razpolago. Za uslugo se ji na tem mestu zahvaljujem.

II. Uporaba informacij. Zbrano gradivo bi bilo temelj deloma za slovenski poročevalski urad, deloma za propagando doma. Vsak dan bi se sestavljalo poročilo za centralni Tanjug in za posamezna predstavništva narodov Jugoslavije. Za domače potrebe bi izdajali dnevno poročilo, ki bi služilo za informacijo vsem važnim institucijam pri SNOS in glavnem štabu, toda v celoti javnosti ne bi bilo namenjeno. Vsebinsko bi tako poročilo obsegalo vsem važne informacije o dogodkih v Sloveniji in Jugoslaviji in sicer uradne komunikeje vojaških in političnih oblasti, brzojavke, poročila, izjave, uradne konzultacije, pregled domačega in zavezniškega časopisja, reportaže in morebiti tudi važnejše radijske vesti. Za domače potrebe bi izdajali še radijski Dnevnik in Pregled dogodkov.

Posebej je avtor orisal odseke aktivnosti po oblikah propagandnega dela, na koncu pa je prikazan še organizacijski vzorec, po katerem naj bi se celotno delo odseka razvijalo.

Tak je bil v glavnih obrisih delovni načrt tedaj ustanovljenega osrednjega odseka za informacije in propagando.

Na koncu je avtor dejal: »razumljivo je, da ves ta načrt ne bo mogel stopiti takoj v življenje. Vse to delo bo zahtevalo veliko sodelavcev, veliko potrpežljivega, drobnega dela, časa ter sredstev«.

Kolikor pogledamo na delovni načrt osrednjega odseka za informacije in propagando z vidika nalog, ki jih je kasneje opravljala podružnica Tanjuga za Slovenijo, moramo reči, da niti vloga niti delo Tanjugove podružnice nista še našli pravega mesta v načrtu. Pač se o njem govori kot o Tanjugu, toda v tem smislu, kakor da bo odsek za informacije in propagando izdeloval vsak dan poročilo za centralni Tanjug, ker pač po izjavi Moša Pijada v Sloveniji ne bomo direktno povezani z inozemstvom. Kake druge naloge pa Tanjug v Sloveniji načrt tedaj ni prisojal. Domača podružnica Tanjuga se je izbistrila šele pozneje.

Novo fazo v razvoju podružnice Tanjuga za Slovenijo je pomenila novinarska konferenca v Metliki 5. maja 1944. Na njej je spregovoril o nujnosti ustanovitve podružnice Jože Zemljak kot načelnik odseka za informacije in propagando. Ko je govoril o formiranju centralnega odseka za informacije in propagando ter njegovih nalogah, je spregovoril tudi o podružnici Tanjuga in pošiljanju poročil njej. Aktualnost ustanovitve je bila z njegovim govorom pojasnjena.

Po novinarski konferenci je zadeva podružnice ustanovitve Tanjuga kmalu dozorela. Vodstvo so poverili piscu tega članka, dotedanjemu uredniku Slovenskega poročevalca, ki je sredi maja 1944 prepustil uredniške posle Mariji Vilfanovi, sam pa je prevzel vodstvo slovenske podružnice Tanjuga. S tem je bila podružnica Tanjuga za Slovenijo dejansko ustanovljena, seveda po partizansko, to je s postavitvijo človeka, ki je za njeno delo odgovarjal. Formalnega akta ni nihče izdal ne za podružnico ne za njenega vodja. Pismo je status podružnice Tanjuga označila le okrožnica, ki jo je odsek za informacije in propagando poslal »vsem okrožnim odborom OF«. Okrožnica nosi datum 17. junija 1944. V njej je rečeno »Predsedstvo SNOS je osnovalo dne 12. marca t. l. Odsek za informacije in propagando. Namen tega odseka je, da organizira informacijsko službo ter poživi propagandno delo ... Da doseže ta namen, ima Odsek več oddelkov: oddelk za zbiranje informacij, propagandni oddelk, radijski oddelk, fotografski oddelk, kolportajni oddelk in arhiv. *K odseku spada tudi podružnica Tanjuga* (Telegrafska agencija nove Jugoslavije).¹³

^{13a} Podčrtal F. S. — Fasc. 492/I.

Po formulaciji same okrožnice je mogoče sklepati, da je imela podružnica tudi v okviru odseka za informacije in propagando nekak poseben položaj, kar je bilo vsekakor v zvezi z zamisljo o njenem posebnem razvoju v prihodnosti, čeprav ob samem nastanku ni bila omenjena, ker konkretno še ni bila izdelana.

Novinarska konferenca v Metliki je odprla novo dobo tudi v problemu dopisništva. Dopisništvu je bil posvečen poseben referat Marije Vilfanove.¹⁴ Toda debata o dopisništvu se je razvila delno že ob referatu Vide Tomšičeve, zlasti pa seveda po referatu Marije Vilfanove. Dasi se je v referatu ozirala v prvi vrsti na liste, ki so tedaj izhajali, je pa vendar zaradi značilnosti, ki naj bi jih dopisi v splošnem imeli, bila pomembna tudi za Tanjug, ker je del njegove aktivnosti moral prvenstveno sloneti na dopisih s terena. Diskutant Dušan Biber je direktno izjavil na konferenci: »V zvezi z ustanovitvijo Tanjuga naj bi se naše dopisništvo uredilo, [tako] — da bi se tudi mi vključili.¹⁵

Biber je ugotavljal, da se je tedaj naš tisk premalo bavil z zavezniškim tiskom, češ da bi moral objavljati tudi izjave zavezniškega tiska, da bi s tem pokazali našemu narodu, kako nas zavezniški svet ceni, kako odmeva naš boj v inozemstvu. Grajal je, da je imel naš tisk premalo stikov z zavezniškimi novinarji, češ da je zavezniški tisk črpal podatke le iz pripovedovanja naših ranjencev in borcev, ki so prišli v inozemstvo na razne vežbe. Spraševal se je, zakaj bi ne pošiljali v inozemstvo poročil s fotoreportажami in s tem propagirali naše gibanje. Navajal je, da zavezniškim novinarjem ni šlo v glavo, kako je bilo mogoče, da se je sredi Hitlerjeve trdnjave našel narod, ki se je tako boril proti okupatorjem. Morali bi jim pokazati vse žrtve in ljubezen do domače zemlje, da bi znali ceniti naše napore. Glede poročanja o domačih stvareh je rekel, da bi bilo želeti, da bi naši časopisi pisali več o grozodejstvih in zločinih okupatorja ter prinašali poročila komisije za raziskovanje okupatorjevih zločinov.¹⁶

Bibrove pripombe so bile pomembne, ker so opozorile na probleme, ki jih je Tanjugova aktivnost skušala rešiti sama, ali pa v širšem okviru dejavnosti odseka za informacije in propagando.

Vzgoje dopisnikov in kvalitete dopisov se je v diskusiji najprej dotaknila Vida Tomšičeva, še bolj pa Boris Kidrič, ki je rekel:

»Naša današnja konferenca je karakteristična, ker prisostvuje na njej zelo malo starih novinarjev. Po večini prisostvujejo tovariši, ki so zrasi iz terena. V tem je za nas resen opomin, da moramo tem tovarišem posvetiti vso pažnjo. Ves trud moramo posvetiti dvigu našega dopisništva, to pomeni novemu kadru. Vnesti moramo ljudski jezik, ljudsko mentaliteto v vse naše časopise. Današnji dejanski kader je še zelo pomanjkljiv. Naša uredništva niso doslej posvetila pažnje dopisnikom, niso jim skušala svetovati, kaj in kako naj pišejo, niso jih vzgajala. Dopisniki morajo dobiti vso potrebno pomoč od zgoraj. Ljudje si ne upajo prav na dan. Če jim ne nudiš vse pomoči, ne bodo splavali na površje. Za vzgojo naših kadrov naj se brigajo uredništva in vsa naša oblast (vsi forumi OF: krajevni, okrajni, rajonski odbori). Naše delo je vedno šepalo in tudi danes šepa prav zaradi tega, ker ga obravnavamo birokratsko. Naši aktivisti se ne sestajajo dovolj pogosto — morali bi se sestajati vsaj dvakrat tedensko — in ne delajo ustrezno sklepom. Tej pomanjkljivosti, ki je osnovna, moramo napovedati boj. Partija in organizacije OF so ji že napovedale boj. Dopisništvo na terenu mora biti skrb terenskih aktivistov in organizacij OF. Dopisniki morajo odgovarjati tudi njim in oni jih

¹⁴ Glej brošuro Novinarji zborujejo — poročilo o prvi slovenski novinarski konferenci na osvobojenem ozemlju, str. 20–21. O vojnem dopisništvu posebej je govoril Ante Novak.

¹⁵ Fasc. 446, uredništvo SPoročevalca.

¹⁶ Fasc. 446, uredništvo SPor.

morajo vključiti vase. Dopisniki morajo biti informirani o vsem, v svojih dopisih morajo že vnaprej odgovarjati na vsak sovražni prejem. Naš tisk naj ne bo samo registratura, ampak tudi organizator naših množic. Zavedajte se, da morajo iz naših lokalnih dopisnikov vzgojiti novinarje velikega formata.¹⁷

Kidričeve besede na metliški konferenci so se v prvi vrsti nanašale na dopisnike in dopise za najrazličnejše liste osvobodilnega gibanja. Toda isti problem se je v glavnem pokazal pozneje tudi pri ustvarjanju mreže dopisnikov za podružnico Tanjuga, ki je prav glede dopisov s terena bila dolgo tesno povezana z odseki za informacije in propagando.

O samem osrednjem odseku za informacije in propagando moramo reči, da je bil po uradnem listu SNOS ustanovljen 12. marca 1944 in istega dne tudi postavljen za načelnika prof. Jože Zemljak, da se je njegovo delo razvilo postopoma. V dneh novinarske konference je bilo še zelo skromno, tako da je njegov načelnik moral na samem kongresu še govoriti o potrebi oblikovanja odseka in o tem, da se bodo informacije s terena zbirale v odseku, v njem pa jih bo dobivala podružnica Tanjuga.¹⁸

Današnje ohranjeno gradivo po novinarski konferenci v Metliki maja 1944 ni tako obsežno, da bi mogli iz njega obnoviti razgovore o oblikovanju celotne mreže odsekov za informacije in propagando v Sloveniji. Nanje nas opozarjajo kasnejši dopisi treh okrožnih odborov OF v tedanji takoiimenovani »ljubljski pokrajini«.

Prvi dopis pripada propogandnemu odseku pri okrožnem odboru OF Novo mesto in nosi datum 23. maja 1944. V njem obvešča ta odsek okrožni odbor OF Novo mesto in propagandni odsek pri IO OF o reorganizaciji svojega odseka: »Glede na nova navodila o nalogah in delovanju propagandnih odsekov, ki so bila dana na prvi slovenski novinarski konferenci dne 4. in 5. t. m. smo izvršili sledečo organizacijo našega odseka...«¹⁹

Drugi dopis pripada odseku za informacije in propagando pri okrožnem odboru OF za Notranjsko. V njem sporočajo dne 31. maja 1944 predsedstvu SNOS — odseku za informacije in propagando — o novih oblikah svojega dela z besedami: »Pri podrobnem delu se držimo smernic, ki smo jih dobili na časnikarskem kongresu.«²⁰

Tretji dopis pripada odseku za informacije in propagando pri okrožnem odboru OF Ribnica. Dopis z dne 31. maja 1944 je pravzaprav okrožnica, namenjena »vsem rajonskim odborom OF«. V njem piše: »Na konferenci, ki smo jo imeli udeleženci novinarskega kongresa s člani odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS, je bilo sklenjeno, da se pri vsakem okrožnem in rajonskem odboru OF ustanovi poseben odsek, ki bo skrbel za informacije in propagando... dosedanji naziv 'agitprop' odpade.«²¹

Nedvomno je ribniška okrožnica najjasnejši dokaz organizacijskih razgovorov zunaj poteka same novinarske konference, da je bila konferenca, na kateri se je zbralo nad 100 propagandistov iz vse Slovenije, ne samo lepa prilika za take razgovore, temveč dejansko prehod iz ene faze dejavnosti propagandističnih aktivistov v drugo. Podoba te druge slika ribniška okrožnica precej obširno. Dasi v njej ni mogoče potegniti jasne črte med trditvami, ki naj bi jih pripisali odseku za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS, in trditvami, ki so jih okrožni faktorji sami iz sebe na-

¹⁷ Fasc. 446, uredništvo SPor.

¹⁸ Fasc. 446, uredništvo SPor.

¹⁹ Fasc. 493/III.1.

²⁰ Fasc. 719/IV-3.

²¹ Fasc. 716/II.

menili rajonskim sodelavcem, pa nam vendar okrožnica zelo nazorno osvetljuje bodoče delo novih odsekov za informacije... po vsej Sloveniji. Njen pomen je zlasti v tem, da je formulirala delovne naloge v času, ko osrednji slovenski odsek nalog in delovnih oblik pismeno še ni formuliral.

Ribniška okrožnica je za bodoče delo dala naslednja navodila:

»Odsek vodi član okrožnega oziroma rajonskega odbora, ki je odgovoren za propagando in informacije. Ta zbere izven odbora primerno število sodelavcev, ki naj prevzamejo pododseke, da gre delo čimbolje izpod rok. Ti sodelavci, člani odseka, naj bodo zbrani iz najboljših naših ljudi, biti morajo macy naj bodo nagli, kajti samo na ta način izpolnjujejo svojo nalogo pravilno. Priporočljivo je, da v tem odseku sodeluje tudi članica iz odbora SPŽZ, dalje ZSM, ki odgovarjata v teh odborih za sedanjí agitprop, v bodoče odsek za informacije in propagando. Prav tako naj bo v odseku šolski referent okrožja oziroma rajona. Odsek za informacije in propagando ima v glavnem te naloge :

1. *Zbiranje informacije* s terena in jih odpošilja na predsedstvo SNOS, odsek za informacije in propagando (15—20) ter na okrožni odbor s pripombo, da je bila informacija že poslana na predsedstvo SNOS. Informacije naj bodo resnične, izčrpne, tako da podajo točen podatek dogodka. Nič se ne sme olepšati pa tudi ne prikazati v slabši luči. Pošlji goli opis dogodka brez uvoda ali morebitnega pouka. Tako zberi in pošlji opis vseh dogodkov iz svojega okoliša; poišči povsod ljudi, ki ti bodo pri zbiranju pomagali in naj ne bo kraja, kjer bi ne imel vsaj enega človeka, ki ti bo zbiral informacije, v večjih krajih pa naj bo več takih ljudi. Če le mogoče navedi tudi dokazila, ki potrjujejo resničnost opisa. Informacije je treba poslati *takoj*, kajti sicer stvar zastari in ni več aktualna.

2. Zbiranje informacij je v tesni zvezi z dopisništvom. Dogodek, ki si ga opisal in poslal odseku za informacije, opiši še za časopis, ne boj se, da imaš slabo pisavo, glavno je; da je čitljiva. Naj te ne moti, da morebiti delaš slovnične napake, mu bo že dal urednik pri časopisu primerno obliko in ga slovnično popravil. Pisati je treba o vsem, kar se novega dogaja na terenu, pisati tudi o potrebah, težavah kraja in podati nasvete, kako bi se tem potrebam in težavam odpomoglo. Smernic, o čem piši in kako, je zadosti; dobi le čimveč ljudi, ki bodo pisali ali zbirali podatke za dopise. Ker marsikdo težko piše, težko vzame pero v roke, obišči ti sam ljudi in se pogovori z njimi, da ti povedo svoje mnenje o tej ali oni stvari, potem pa ti njihovo mnenje gibčni, natančni in samoiniciativni, posebno za zbiranje in oddajanje informacij za dopis. Lahko o istem vprašanju vprašaš več ljudi in na ta način boš snov najboljše obdelal. Pošlji dopise na okrožni odbor za naše glasilo »Svobodo«; pa tudi na centralne liste, t. j. Slovenski poročevalec, Ljudska pravica in Kmečki glas 15—22.

3. *Širjenje radijskih vesti*. Ker nimamo še svojega dnevnika, nam ga morajo nadomestiti radijski vestniki, ki naj bodo za to primerno urejeni. Vest, ki jo hočeš posebej poudariti, zapiši najprej in ji daj z napisom posebej poudarek. Za politične vesti mora biti, za nas pa je merodajen radio Svobodne Jugoslavije, zato poslušaj v prvi vrsti tega. Ne spadajo pa vanj samo radijska poročila; temveč tudi druge vesti s terena in iz drugih krajev naše domovine. Snov črpaj iz pregleda dogodkov in iz poročil, ki jih izdaja Odsek za informacije in propagando pri Predsedstvu SNOS. Skrbi, da pridejo radijske vesti v vsak kraj, da se vsi ljudje z njimi seznani. Ljudje radi segajo po njih, le da do njih mora radijski vestnik priti.

4. Kolportaža...

5. Masovni sestanki...

6. Prireditve...

7. Fotografiranje... ²²

Na temelju ustnih razgovorov osrednjega odseka za informacije in propagando z aktivisti iz okrožij so se po vrnitvi udeležencev z novinarske konference na izhodiščne baze začeli oblikovati najprej pri okrožnih nato pa še pri rajonskih odborih OF odseki za informacije in propagando. V tem

razvoju morajo razlikovati predvsem dve fazi. Prva sega do okrožnice odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS. Druga faza pa obsega čas po tej okrožnici. Okrožnica sama ima datum 17. junija 1944. Pri njenem praktičnem uveljavljanju moramo upoštevati še čas, ko je okrožnica prišla do namenjenega okrožja ter čas do seje, na kateri so sklepali o njenem uveljavljanju. Pri rajonskih odborih moramo potem dodati še čas, ki je bil potreben, da so do njih prišla navodila pristojnih okrožnih odborov. Vse to je povzročilo, da se je praktična uveljavitev okrožnice oziroma ustanovitev odsekov na zadnji instanci večkrat še močno zavlekla.

Kot posebnost naj omenimo, da se je pri okrožnem odboru OF za Notranjsko pojavil odsek za informiranje in propagando že 7. aprila 1944. Verjetno je na tako poimenovanje vplival Uradni list SNOS, ki je v prvi številki prinesel odlok o ustanovitvi odsekov pri predsedstvu SNOS in med njimi tudi odseka za informacije in propagando. Toda 8. aprila se je pri okrožnem odboru OF zopet pojavil propagandni odsek, 21. aprila — odsek za agitprop, 12. maja — odsek za informacije in propagando, 3. junija zopet odsek za propagando, 12. junija pa zopet — odsek za informacije in propagando.²³ Ta nihanja so bila gotovo posledica pomanjkanja osrednjih navodil. Okrožnica odseka za informacije in propagando predsedstva SNOS z dne 17. junija 1944 je vsa ta nihanja naposled odpravila. Dokončno se je uveljavil odsek za informacije in propagando.

Okrožnica osrednjega odseka za informacije in propagando z naslovom »Vsem okrožnim odborom OF« in datumom 17. junija 1944 ni bila ustanovni akt za odseke za informacije in propagando pri okrožjih, temveč je bila na eni strani nekaka kodifikacija organizacijske strukture pri osrednjem odseku, na drugi pa navodilo okrožnim odborom OF, kakšni morajo biti njihovi odseki za informacije in propagando ter kakšne naloge naj izvršujejo. Kjer takih odsekov še ni bilo, je okrožnica bila sočasno navodilo, da se taki odseki ustanovijo. V primeri z ugotavljanjem dejanskega stanja osrednjega odseka za informacije in propagando na mestliški konferenci poudarja okrožnica, kako daleč se je že razvil osrednji odsek do srede junija, ko je razposlal okrožnim odborom OF navedeno okrožnico.

Na tem mestu nas ne zanima navedena okrožnica v celoti, temveč samo tisti odstavki, ki so naravnost ali vsaj posredno povezani z razvojem podružnice Tanjuga z Slovenijo, predvsem odstavki o zbiranju informacij, poročil in njihovem objavljanju ter organizaciji te službe.

Podružnica Tanjuga je sredi junija, ko je osrednji odsek izdal navedeno okrožnico, že razvijala svojo aktivnost v okviru osrednjega odseka. Okrožnica ta okvir opisuje z naslednjimi besedami:

»Oddelek za zbiranje informacij zbira v zvezi s podružnico Tanjuga informacije, organizira informacijsko službo ter izdaja Poročila, namenjena v informacijske svrhe vsem institucijam naše vojske in oblasti ter našim aktivistom. Propagandni oddelek izdaja navodila, le take, propagandne brošure ter daje smernice naši propagandi. Obenem skrbi za organizacijo propagande na terenu. Radijski oddelek izdaja na podlagi stenografskih zapisov tipkani dnevni vestnik, to je izčrpna radijska poročila za vse važnejše institucije pri predsedstvu SNOS in za Glavni štab. Poleg tega izdaja Pregled dogodkov ter knjižnico pregleda dogodkov. Fotografski oddelek organizira fotografsko službo ter skrbi, da se fotografija propagandno uporablja. Kolportажni oddelek, ki se pravkar organizira, bo skrbel, da se bo naša kolportажa izpopolnila ter da bo ljudstvo vedno in kar najhitreje prišlo do naše literature, ter jo tudi prebirala. Odsek ima tudi svoj arhiv, ki skrbi, da se naša literatura

²³ Fasc. 719/IV.

zbira in hrani. Na podlagi gradiva, ki prihaja v naš arhiv, izdaja bibliografijo, ki jo priobčujemo v Poročilih».

S tako organizacijsko strukturo pred očmi je okrožnica potem naročila okrožnim odborom OF, da se morajo dotedanji propagandni odseki ustrezno spremeniti v odseke za informacije in propagando. Za delo odseka naj bi bil odgovoren član okrožnega odbora OF, ki bi bil sočasno referent odseka. Za organizacijo oddelkov v odseku naj bi referent pritegnil 'tovariše' izven okrožnega odbora OF, zlasti iz vrst SPŽZ in ZSM. Organizacija oddelkov naj bi bila skladna z organizacijsko strukturo osrednjega odseka za informacije in propagando.

Direktivni del okrožnice je začrtal naloge, ki naj bi jih izvrševali okrožni odseki za informacije in propagando.

Oddelek za zbiranje informacij naj bi organiziral dopisniško službo v okrožju. Skrbel naj bi, da bi vsi okrajni odbori imeli svoje dopisnike, ki bi važnejše informacije pošiljali naravnost osrednjemu odseku, sočasno pa tudi odseku svojega okrožja in pokrajinskega odbora, če je ta obstajal. Oddelek za zbiranje informacij bi moral organizirati tudi dopisništvo za časopise. Pri zbiranju informacij bi moral ta oddelek posebej paziti na to, da bi informacije bile točne, resnične in da bi se hitro razširile.

Radijski oddelek bi moral skrbeti za dnevno izdajanje radijskih vesti v okrožju, in to v takem številu, da bi bilo prebivavstvo vedno informirano o političnih in vojaških dogodkih v svetu. Tem radijskim vestem bi morali dodajati članke, ki izhajajo v Pregledu dogodkov, in vesti iz Poročil osrednjega odseka za informacije in propagando. Vključiti pa bi morali tudi vesti iz domačega okrožja. Geslo radijskega oddelka bi moralo biti, da dobi vsaka vas vsak dan radijske vesti.

Na koncu je okrožnica svetovala okrožnim odsekom, naj se pri svojem delu ravnajo po splošnih navodilih osrednjega odseka. Po razloženem načrtu naj okrožni odbori OF preoblikujejo svoje propagandne odseke v odseke za informacije in propagando tam, kjer so razmere za to že ugodne. V onih okrožjih pa, kjer se je večina članov okrožnega odbora OF bavila s propagandnim delom in politično agitacijo, naj bi ta načrt služil v pobudo za pravilno razvrstitev propagandnih nalog.²⁴

Preden se lotimo končnega delovanja podružnice Tanjuga za Slovenijo, mislimo, da ni napačno če najprej pogledamo na oblikovanje odsekov za informacije in propagando po okrožnih in rajonskih odborih po Sloveniji, da nam bodo jasnejše okoliščine, iz katerih je prihajalo gradivo, to je, dopisi za publikacije podružnice Tanjuga v Sloveniji.

Ko je okrožnica osrednjega odseka za informacije in propagando svetovala, da okrožni odbori preoblikujejo svoje propagandne odseke v odseke za informacije in propagando, je naravno opozorila na razmere, ki bi v nekaterih območjih mogle biti za razvoj novih odsekov ugodne ali pa tudi neugodne. Pri neugodnih razmerah ni bilo važno samo pomanjkanje sposobnega kadra, za razmah dopisniškega omrežja, temveč tudi sila okupatorskega pritiska, ki je splošni razvoj osvobodilnega gibanja zavirala ali mu ponovno povzročala večje krize, ki niso ostale brez vpliva tudi na različne organe osvobodilnega gibanja.

Po okrožjih takolimenovane ljubljanske pokrajine, kjer je bilo večje ali manjše svobodno ozemlje vedno aktualno, so razmere gotovo bile ugodnejše. Ugodno okoliščino je nedvomno pomenila tudi bližina osrednjih organov

osvobodilnega gibanja. Videli smo, da so v notranjskem okrožju nastali odseki za informacije in propagando že pred okrožnico osrednjega odseka. Okrožnica je ta proces pravzaprav pospešila in utrdila. Zato so pri okrožnih odborih OF za Notranjsko, Ribnico, Grosuplje, Novo mesto in Belo krajino odseki za informacije in propagando postali stvarnost že zgodaj. Povsod so se formirali že pred koncem junija 1944, razen v Grosupljem, kjer so ga organizirali 3. julija 1944. Oddelek za dopisništvo je vodil Vilko Kolar-Domen.²⁵ Malo bolj se je potegnil ta razvoj v rajonskih odborih OF, ki so bili povsod posebna etapa v ustvarjanju odsekov, še bolj pa v oblikovanju dopisniškega omrežja, ker je bilo prav v rajonih malo sposobnega kadra na voljo, tendenca okrožij pa je šla za tem, da za vsako ceno izoblikujejo dopisniško mrežo. V rajonih se je ta tendenca mnogokje sprevrgla v birokratski pritisk.

Ribniški okrožni odbor OF je 22. junija zapisal: »Nekateri rajoni so si ustvarili odsek za informacije in propagando, drugi pa ne. Kjer tega še ni, ustanovite odsek takoj po navodilih naše okrožnice z dne 31. maja t.l.«²⁶ Zapisnik rajonskega odbora OF Kočevje je poročal 27. junija 1944: »Z dopisništvom je precej težko, ker ni ljudi, ki bi pisali.«²⁷

Informacijsko propagandni odsek pri okrožnem odboru OF Novo mesto je 6. julija kritiziral okrajne propagandne referente z besedami: »Organizacija zbiranja in pošiljanja informacij v nobenem okraju ni izvedena tako, kot bi morala biti. Večina okrajev sploh ne pošilja nobenih informacij, okraji pa, ki jih pošiljajo, grešijo na sledečih napakah: informacije so prepozno poslone, preveč pavšalne in ne navajajo konkretnih podatkov. Vsi okrajni odbori so dolžni organizirati redno informacijsko službo, za katero morajo postaviti odgovornega tovariša.«²⁸ Okrožni odbor za Notranjsko je na svoji seji 10. avgusta 1944 ugotovil: »Posebno pa zastaja propagandno delo po okrajih, ker ni za to sposobnih delavcev. Odseki za informacije in propagando tako dolgo ne bodo odgovarjali, dokler ne bo za to delo usposobljenih ljudi.«²⁹ Notranjski okrožni odsek za informacije in propagando je še 25. septembra 1944 v okrožnici okrajnim odsekom zahteval, naj se pri vsakem ustanovi tudi oddelek za dopisništvo, ki naj bi pridobil ljudi, ki bi poročali o vsem, kar se na terenu dogaja. Okrožnica je naročilo združila s poukom, kaj in o čem naj bi dopisniki pisali.³⁰

Položaj v okrajih navedenih okrožij se je izboljševal postopoma čez poletje 1944 in jeseni tega leta, čeprav so se težave v dopisništvu še ponovno pojavljale. Na ribniškem okrožju so se uveljavili kot dopisniki: »Ivanka« v Loškem potoku, »Darinka Batič« v Kočevju, »Nina« in za njo Vanda Škodnikova v Ribnici, Nežka Pakiž v Sodražici, Vinko Mohar v Velikih Laščah. V novomeškem okrožju so se izkazali posebno Vera Dev, Jože Cigler, Jože Bon.

Najboljše okrožje je bilo Bela krajina. Dopisništvo se je razvilo že junija 1944. Okrožno dopisništvo je vodil Fr. Frece, aktivni pa so bili tudi okrajni dopisniki.³¹

Zunaj ljubljanske pokrajine je okrožnico osrednjega odseka izpolnila najprej Primorska. Pri pokrajinskem odboru OF so formirali odsek za informacije in propagando že v začetku julija 1944, in to pred 5. julijem.

²⁵ Fasc. 493/III-2.

²⁶ Fasc. 718/IV.

²⁷ Fasc. 718/IV.

²⁸ Fasc. 708/I.

²⁹ Fasc. 719/II.

³⁰ Fasc. 493/I-1.

³¹ Fasc. 493/III-1.

Tega dne je namreč pokrajinski odsek poslal vsem okrožjem pismo z navodili, kako naj formirajo odseke za informacije in propagando. Pismo je pokazalo dotedanje razmere propagandnih organov. Organizacija načrtne propagande se je na Primorskem začela izvajati precej kasneje kakor v ljubljanski pokrajini. Na Primorskem so agitacijsko propagandno delo opravljali politični forumi vse do marca 1944, ko je bil postavljen pri pokrajinskem odboru OF propagandni odsek, ki je začel organizirati propagandne odseke po vsej Primorski.

V dobi treh mesecev je tehnično organizacijsko delo uspelo toliko, da so vsa okrožja in okraji imeli svoje propagandne odseke. Seveda ni bila aktivnost vseh enako velika. Po svoji vestnosti in požrtvovalnosti so se odlikovali odseki zlasti goriškega, kraškega in idrijskega okrožja, drugod pa so močno zaostajali. Pokrajinski odsek je pritiskal na podrejene odseke glede organizacije dopisniške mreže, celo vsaka vas naj bi imela kakega dopisnika.

Ko je prišla okrožnica osrednjega odseka na Primorsko, so njena navodila primerjali s svojimi in ugotovili, da je primorski pokrajinski odsek take naloge tudi že postavil. V okrožnici svojim okrožjem je zato napisal: ... »okrožnica odseka za informacije in propagando pri SNOS nas tedaj samo opominja, naj to tudi res praktično izvedemo. Okrožnica SNOS-a je korak naprej v razvoju naše propagande, zato se bodo vsi naši odseki odselej imenovali odseki za informacije in propagando, ne pa propagandni odseki, kot je bilo v navadi doslej ... Kjer je odsek številčno dovolj močan, se naj razdeli na oddelke, kakor to predvideva okrožnica, kjer pa vsled pomanjkanja kadrov to ni mogoče, naj posamezni člani odsekov vrše nadzor nad raznimi sektorji dela, kot so delali to doslej.«³²

Koliko je do kakih sprememb prišlo v okrožnih odsekih po pismu pokrajinskega odseka, se ne ve, do bistvenih gotovo ne, saj jih okrožnica pokrajinskega odseka ni niti predvidevala. Karkoli pa se je morebiti spremenilo, je bilo kratkotrajno, ker je prav v tistih tednih poletih 1944 prišlo do reorganizacije primorskih okrožij. Namesto številnih malih so ustanovili štiri večja: zapadno-, severno-, srednje- in južno primorsko okrožje. Navodila osrednjega odseka za informacije in propagando po okrožnici z dne 17. junija so se mogla uresničiti šele v novih okvirih novih primorskih okrožij. To uresničevanje pa je bilo daljši proces, v katerega se je potem vključila nova reorganizacija odsekov za informacije in propagando, v kateri je v našem primeru imela posebno mesto tudi podružnica Tanjuga. V novih primorskih okrožjih so posvetili potrebno pozornost odsekom za informacije in propagando, vendar do njihovega uresničenja ni prišlo povsod sočasno. V zapadno primorskem okrožju so ga organizirali že avgusta 1944,³³ v srednjem šele septembra 1944.³⁴ Vzporedno s to organizacijo so posvetili resnično skrb tudi dopisništvu, čeprav ni manjkalo težav, ki so bile v glavnem ali vsaj predvsem takega značaja, kakor jih je prikazal Boris Kidrič na novinarski konferenci v Metliki.

Na Gorenjskem je proces oblikovanja odsekov za informacije in propagando zaostajal za Primorsko. Pri pokrajinskem odboru OF so vendar organizirali ustrezni odsek še pred 20. avgustom 1944. V njem so postavili štiri oddelke, eden od njih je imel nalogo zbirati informacije in skrbeti za dopisništvo ter vzgojo dopisnikov. V Gorenjskem glasu so odprli rubriko o do-

³² Fasc. 555/II.

³³ Fasc. 555/IV.

³⁴ Fasc. 555/VI.

pisništvo, ki naj bi priobčevala navodila in smernice za dopisnike. Vodja oddelka za informacije in dopisništvo je bil tov. Lovro.

Toda preko pokrajinskega okvira organizacija odsekov za informacijo in propagando precej dolgo ni segla. Dne 22. septembra 1944, ko je pokrajinski odsek obvestil osrednji odsek pri predsedstvu SNOS o organizaciji pokrajinskega odseka, po okrožjih organizacija še ni bila izvedena. Zato tudi odgovornih dopisnikov po okrožjih tedaj še ni bilo. Pri pokrajinskem odseku so bili navezani na prostovoljne prispevke posameznikov; pozneje so organizirali potujoče dopisnike, ki naj bi bili vestno poročali o vsem.³⁵

Posebne okoliščine so vladale na štajerskem. Okupatorski pritisk je bil močnejši, sposobnega primerne kadra pa je primanjkovalo. Tista okrožja, ki so bila bližja Dolenjski, to je v goratih predelih na obeh straneh Save in Savinjske doline ter Kozjanskega, so navodila osrednjih organov prej in dosledneje izvrševala kakor okrožja, ki so bila dalje od ljubljanske pokrajine.

Pri poverjeništvu IO OF oziroma nato pri pokrajinskem odboru OF za štajersko je propagandni odsek obstajal do konca junija 1944, ko se je na temelju okrožnice osrednjega odseka za informacije in propagando formiral odsek za informacije in propagando 2. julija 1944, je ta odsek že obstajal. Seveda pa so na štajerskem tudi v tej prvi dobi osrednji odsek dobro poznali. Član propagandnega odseka pri štajerskem poverjeništvu IO OF, Cvetko Zagorski, je bil v tesnih stikih z osrednjim odsekom za informacije in propagando in mu pošiljal poročila o položaju na štajerskem. Toda zavedal se je težav kakršne so bile na štajerskem. O njih je pisal osrednjemu odseku 20. maja 1944: »Vsem potrebam odseka zdaj pač na štajerskem ne bomo mogli ugoditi — ni ljudi, ki bi opravljali to delo. Novinarjev sploh ni! Zdaj šele orjemo prve brazde. Vendar organizacija dopisništva, zbiranja sovražne literature itd., kar dobro napreduje.«³⁶

V razvijajoče se delo štajerskih odsekov za informacije in propagando je posegla reorganizacija okrožij v septembru 1944, ko so skrčili število okrožij in jih namesto prejšnjih osem formirali samo pet (Ljutomer, Maribor, Dravograd, Celje, Kozje).³⁷ Še preden je delo odsekov za informacije in propagando v novih okrožjih povsem zaživelo, je prišlo do reorganizacije odsekov. Ta reorganizacija je tudi na štajerskem bistveno vplivala na delo podružnice Tanjuga.

Na temelju prikazanega dopisniškega sistema prek posebnih oddelkov za zbiranje informacij v okviru odsekov za informacije in propagando so začeli prihajati na osrednji odsek dopisi iz vse Slovenije. Ne smemo sicer misliti, kakor da pred akcijo osrednjega odseka za razmah dopisniške mreže ni bilo dopisov s terena, kakor se je to reklo. Prihajali so že tudi prej v okviru propagandnih odsekov ali celo v obliki prostovoljnih prispevkov posameznikov, kakor so poročali z Gorenjskega. Akcija osrednjega odseka je bila pozitivna predvsem v tem, da je število dopisov postopoma zelo naraslo, da je naraščala njihova kvaliteta v smislu poročevalskih zahtev, da so se v tej panogi aktivnosti pojavljali novi ljudje in se tudi strokovno razvijali vedno lepše.

Med došlimi dopisi se je kmalu pokazala neka dvojnost v naslavljanju. Eni so bili naslovljeni odseku za informacije in propagando, drugi pa podružnici Tanjuga. Dopisi druge vrste se niso pojavljali kot neka redkost že

³⁵ Fasc. 493/II-2.

³⁶ Fasc. 655/V.

³⁷ Fasc. 654/II in VI.

aprila 1944, temveč so prihajali iz različnih strani vse naslednje mesece. Očividno poročevalci niso razumeli navodil, da bo Tanjug dobil poročila pri samem odseku za informacije in propagando, v čigar okvir je kot poseben oddelek tudi spadal. Delno je bila pa dvojnosti kriva sama okrožnica z dne 17. junija 1944, ki je pisala, da bo oddelek za zbiranje informacij zbiral informacije v zvezi s podružnico Tanjuga.

Vsebinsko so dopisi osrednjemu odseku oziroma Tanjugu bili zelo pestri. Skušali so ustreči navodilom, ki so jih dajali dopisnikom zlasti okrožni organi. Obdelovali so zato konkretne dogodke, kolikor mogoče nazorno in kratko. V prikazih so obravnavali okupatorja in njihove pomagače domobrance, vpade Nemcev na partizansko ozemlje, spopade s partizani, razmere med domobranci, nemška in domobranska divjaštva nad slovenskimi ljudmi, padanje morale med Nemci in domobranci, njihova ropanja slovenskih ljudi, zadržanje duhovščine in njihove izjave. Prav tako so obdelovali dogodke narodnoosvobodilnega gibanja, mitinge, organizacijo OF, ljudsko oblast, volitve ljudskih organov, gospodarske ukrepe, partizanski Rdeči križ; v Beli krajini so obdelovali tudi dogodke iz prosvetno kulturnega življenja, Borove Raztrgance, koncert partizanskih pesmi in seveda tudi novinarsko konferenco v Metliki, itd. itd.

Dopisniška mreža, razpeta po vsej slovenski zemlji, ni bila edini vir za informacije o dogodkih. Kakor je predvideval delovni načrt za informacijsko propagandni odsek, so bili v sistem dajanja informacij vključeni tudi vrhovni organi osvobodilnega gibanja, tako predsedstva SNOS oziroma IO OF in njegovi odseki ter ustanove, kakor tudi glavni štab s svojim propagandnim odsekom, zaledne vojaške oblasti in posamezni vojaški dopisniki po enotah. Vir informacij so bila tudi radijska poročila zavezniških in sovražnih postaj. Sprejeme je organizirala in vodila tehnična baza osrednjega odseka za informacije in propagando.

Glede dobivanja informacij so bili vedno, to je že od začetka najvažnejši vir v samem centru osvobodilnega gibanja. V samem začetku osrednjega odseka za informacije in propagando pa ti viri niso bili samo najvažnejši, temveč hkrati tudi edini. V prvi številki Poročil, lista odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS z dne 21. aprila 1944, je načelnik odseka jasno napisal: »Naš odsek... nima še lastne dopisniške mreže in je zato navezan predvsem na poročila, ki prihajajo na IO in druge institucije.« Zato je prejemnike »Poročil« že takrat pozival, naj poleg svojih kritičnih pripomb vedno in kar najhitreje poročajo o vsem, kar se pri njih važnega zgodi.

Pri dobivanju informacij od vrhovnih organov osvobodilnega gibanja ni bilo praktičnih težav. Odsek sam je bil na sedežu osrednjega vodstva in je stik z njim bil lahek. O vsaki potrebi in želji se je bilo mogoče takoj in neposredno pogovoriti. Vsako dopisovanje je bilo odveč. Nekaj pismenih stikov je bilo le z glavnim štabom, ker je bil nekaj kilometrov oddaljen od baze 20, toda važnejše stvari so bile tudi tam urejene ustno ob kakem obisku. Tem primarnim informacijam ali poročilom od organov osrednjega vodstva so se v nadaljnjem razvoju pridružile še informacije, ki so jih postopoma v vedno večjem številu pošiljali dopisniki s terena, povezani s terenskimi organi, kakor smo prikazali zgoraj. Iz takega okvira in na takih temeljih je zrasla in se razvijala podružnica Tanjuga za Slovenijo.

V nadaljnjem razpravljanju nas bo zanimalo, kako je podružnica Tanjuga za Slovenijo izpolnjevala naloge, ki so si jih o Tanjugu sploh zamislili ustanovitelji in prvi sodelavci.

Po 10. številki »Biltena« z dne 19. novembra 1943 naj bi Tanjug domači in tuji javnosti redno in hitro dostavljal resnične informacije o dogodkih v Jugoslaviji, domači javnosti pa poleg tega še informacije o dogodkih v tujini. Kot sredstvo za posredovanje informacij je služil pri centralnem Tanjugu »Bilten«.

Pri omenjenih nalogah gre za informiranje tujine in za informiranje domače javnosti. Ker bi podružnica Tanjuga po besedah Moša Pijade pri posameznih narodnih enotah ne bile direktno povezane s tujino, so bile delovne naloge podružnic dosti skromnejše. Težišče je bilo na informiranju domače javnosti, zbiranje informacij pa, ki bi bile preko centralnega Tanjuga eventualno oddane za inozemstvo, je bilo po obsegu skromnejše, pravzaprav tako, da bi v takratnih okoliščinah podružnice Tanjuga za tak posel ne bile nujno niti potrebne. Bližje in močnejše pa so bile naloge za domačo javnost.

Prav kar se domačih nalog tiče, je razvila podružnica Tanjuga za Slovenijo v nekaj mesecih živahno aktivnost, ki je na področju zbiranja informacij dala pozitivne sadove. Sčasoma se je zbiranje informacij pretežno osredotočilo v njenem okviru, čeprav ne izključno, ker so tudi listi razvili svojo dopisniško mrežo. Posebno mesto je sčasoma pridobila tudi tehnična baza, ki se je bavila s poslušanjem oddaj RSJ, Moskve, Londona in drugih oddaj ter izdajala na podlagi stenografskih zapisnikov tipkani »Dnevni vestnik«. Namenjen je bil za informacijo predsedstvu SNOS, njegovim odsekom in ustanovam ter glavnemu štabu.

Rezultat aktivnosti podružnice Tanjuga za Slovenijo sta bili v letu 1944 dve periodiki: »Poročila« in »Glasovi iz listov«. Prva periodika je nastala, še preden je podružnica Tanjuga za Slovenijo bila ustanovljena kot samostojni oddelek v okviru osrednjega odseka za informacije in propagando. Obdržala se je vse leto 1944 in prenehala v letu 1945. Druga periodika je nastala v juniju 1944 in živela do srede septembra 1944. Razlika med njima je bila v tem, da so »Poročila« rasla iz domačih poročil in aktivnosti domačih dopisnikov, to je iz poročil, ki so se zbirala po linijah narodnoosvobodilnega gibanja, »Glasovi iz listov« pa so rasli iz tujih poročil, to je iz člankov v zavezniških listih, delno pa tudi iz okupatorskih listov ali iz slovenskih kontrarevolucionarnih listov.

Izdajanje periodike »Glasovi iz listov« je bilo skrbno pripravljeno. Mogli bi reči, da je vplivala na njihovo rojstvo vsaj nekje podzavestno kritika Dušana Bibra na metliški novinarski konferenci, češ da bi morali objavljati tudi izjave zavezniškega tiska, da bi s tem pokazali našemu narodu, kako nas zavezniški svet ceni, kako odmeva naš boj v tujini.³⁸ »Glasovi iz listov« so to željo hoteli izpolniti, zraven jo pa še prekoračiti. Zgodilo se je to na ta način, da »Glasovi« niso prinašali samo mnenj iz zavezniških listov, temveč so izkoristili tudi okupatorske liste, nemške in italijanske, zraven pa tudi domače kontrarevolucionarne liste. S tem so zelo jasno pokazali v kakšnem okviru se je razvijal naš narodnoosvobodilni boj, kako stališče so izpovedovali do njega zavezniki in sovražniki. List je urejal vodja podružnice Tanjuga.

Za izdajanje »Glasov iz listov« je bilo ugodno, da je v času priprav za njihovo izhajanje in med samim izhajanjem prihajalo na bazo 20 že mnogo časnikov iz zavezniškega tabora, ameriških in angleških, pa seveda tudi nemških in domačih kontrarevolucionarnih. Podružnica Tanjuga je pridobila med prebivavci baze 20 dovolj prevajavcev za tuje jezične liste, npr.

³⁸ Fasc. 446, uredništvo SPor.

dr. Jožeta Pokorna, dr. Draga Marušiča in druge. Gradivo za izdajo je odbral urednik, ga primerno sortiral in poskrbel za objavo. »Glasove« je tipkala Cita Fuxova, ki je prišla na bazo 20 nekaj tednov pred začetkom izdajanja tega glasila. Baza 20 jo je pridobila zaradi njenih velikih strojepisnih sposobnosti. Naknadno je bila dodeljena uredništvu »Glasov«, ker je bila splošna želja taka, naj bi bili »Glasovi« tipkani tako, da bi bilo v njih čim manj možnih napak.

Toda »Glasovi iz listov« so imeli veliko slabost. Izhajali so v zelo omejenem številu. Vsaka številka je izšla v 12—18 izvodih. Namenjeni oziroma razširjeni so bili le med vrhovnimi organi osvobodilnega gibanja. V listnici uredništva je bilo ponovno objavljeno, da se »Glasovi iz listov« izdajajo v omejenem številu, da se razpošiljajo le na določene naslove, in da so namenjeni izključno za interno informacijo naslovnikov.

Ne glede na omejeno število izvodov so bili pa »Glasovi iz listov« zelo blizu značaju Tanjugovega poročanja, nedvomno bliže kakor objavljanje informacij v sočasnih »Poročilih«.

»Glasovi iz listov« so imeli kratko življenje. Izhajali so približno dva meseca. Njihov red izhajanja je bil naslednji: št. 1 = 22. VII. 1944 na 13 straneh, št. 2 = 7. VIII. 1944 na 10 straneh, št. 3 = 18. VIII. 1944 na 14 straneh, št. 4 = 28. VIII. 1944 na 18 straneh, št. 5 = 13. IX. 1944 na 15 straneh.

Izville ali prevodi so bili povzeti iz naslednjih listov: Daily Herold, New York Times Magazin, Daily Telegraph, Pittsburgh Post, Economist, Providence Journal, Herold Tribune, Reynolds News, News Chronicle, Star United Nations News Service, New York Times, Chicago Daily News Foreign Service.

L'unità, Bazovica, La voce del bosco, Goriški list, Libertà (Crocejev list), Jutro, Piccolo, Kri in zemlja, Piccolo della sera, Slovenec, Marburger Zeitung, Slovenski dom, Karawanken Boote, Slovenski narod, Tagespost, Deutsche Adria Zeitung.

Druga periodika so bila »Poročila«, ki jih je že aprila 1944 začel izdajati odsek za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS. Prva številka je izšla z datumom 21. aprila 1944, zadnja pa 14. januarja 1945. V tem času so »Poročila« doživela nekatere važne spremembe, ki so se tikale predvsem organizacijskega okvira organov, ki so jih izdajali. Po besedah prvega urednika »Poročil« in načelnika odseka za informacije in propagando prof. Jožeta Zemljaka je bil namen »Poročil«, da bi informirala propagandne odseke po okrožjih, različne propagandne odseke v vojski in razne institucije pri IO odnosno pri predsedstvu SNOS o splošnem položaju in o položaju v Sloveniji. Propagandni odseki naj bi informacije in propagandna navodila izkoristili za ustno propagando in za dajanje navodil propagandistom na terenu.³⁹

Za uresničevanje namena, ki ga je »Poročilom« začrtal sam načelnik osrednjega odseka za informacije in propagando, je bilo treba razviti organizacijo zbiranja informacij. Kakor smo videli zgoraj se je ta razvila v močno dopisniško mrežo, ki je bolj ali manj intenzivno zajela vse slovensko ozemlje. Z utrjevanjem mreže se je dopolnjeval prvotni namen poročil, tako da je informativni značaj postal vidnejši. List je zbrane informacije, ki jih je dobil odsek za informacije in propagando kot enkratna poročila o konkretnem dogodku, ki ga je sicer poznalo le malo ljudi, razmnožil in nato v velikem številu razposlal prejemnikom »Poročil« po vsej Sloveniji. Med temi prejemniki so bili zopet organi, ki so na svojem območju skrbeli za

³⁹ Poročila 21. IV. 1944, št. 1, str. 6.

nadaljnje širjenje informacij oziroma vesti, ki so jih prinesla »Poročila«. Vsaka številka »Poročil« je bila razposlana po posebnem razdelilnem ključu v približno 120 do 150 izvodih. Poudariti pa moramo, da niso bila množični list, temveč bolj informativno gradivo, ki so ga dobivali zlasti politični in vojaški organi osvobodilnega gibanja. Nekateri organi ali ustanove so dobivale po en izvod, nekateri pa tudi po več.

Ko smo govorili o centralnem Tanjugu, smo videli, da se je baval z zbiranjem informacij, s katerimi naj bi potem seznanil domačo javnost o važnejših in pomembnejših dogodkih, potem pa tudi s takimi vestmi, ki naj bi jih sporočili javnosti v inozemstvu. Ko so začeli izdajati »Bilten« je bil ta spočetka namenjen samo domači javnosti, šele pozneje so začeli z izdajami za inozemstvo. Če s to začetno prakso primerjamo razmere v Sloveniji, ko so začela izhajati »Poročila«, potem moramo reči, da so »Poročila« ustrezala začetnemu namenu »Biltena«, da je tak namen pri »Poročilih« ostal tudi kasneje, vse dokler so izhajala. »Poročila« so bila nekak Bilten za slovenske razmere. To vlogo so vestno opravljala, dokler se niso okoliščine spremenile.

»Poročila« so imela značaj »Biltena« že takoj v začetku izhajanja, to je že v tistih tednih, ko podružnica Tanjuga za Slovenijo še ni obstajala v nobeni obliki, ko sta njihovo izdajanje in uredništvo pripadali še nerazvejanemu odseku za informacije in propagando. »Poročila« so bila pravzaprav element, ki je zelo hitro omogočil formiranje posebnega oddelka v okviru osrednjega odseka za informacije in propagando, namreč podružnico Tanjuga. Slišali smo že, da je v tej smeri pravzaprav bila važna metliška novinarska konferenca, zlasti govor Jožeta Zemljaka, in da je po konferenci problem Tanjugove podružnice hitro dozorel, ker je predsedstvo SNOS sredi maja 1944 določilo za vodjo podružnice dotedanjega urednika Slovenskega poročevalca. S tem je bila dejansko ustanovljena podružnica Tanjuga za Slovenijo, čeprav je opravljala svoje posle že nekaj mesecev v obliki oddelka v okviru osrednjega odseka za informacije in propagando.

Ustanovitev podružnice Tanjuga za Slovenijo je prinesla spremembo v uredništvo »Poročil«. »Poročila« so bila namreč v tistem trenutku dodeljena podružnici Tanjuga kot njeno glasilo, ki naj bi bilo izraz trajne aktivnosti novega oddelka v osrednjem odseku. Od te spremembe dalje je bilo oblikovanje vsestransko intenzivne dopisniške mreže, njeno napredovanje oziroma izpopolnjevanje dejansko trajni interes podružnice Tanjuga. Če se je akcija za zbiranje informacij vodila pod streho osrednjega in drugih odsekov za informacije in propagando, na bistvu stvari nič ne izgubi. Interes je ostal enako intenziven in živ. Zbiranje informacij in izdajanje »Poročil« sta postala dva neločljiva elementa istega procesa, ki je označeval življenje podružnice Tanjuga za Slovenijo.

Vodja novega oddelka v osrednjem odseku, to je podružnice Tanjuga, je postal tudi novi urednik »Poročil«. Sprva je uredniške posle opravljal skupno s starim urednikom, da se je mogel vpeljati v nov način dela. Od začetka junija 1944 dalje pa je bilo urejanje »Poročil« le na njegovih ramah. Podružnica je s tem zaživela avtonomno življenje v okviru osrednjega odseka za informacije in propagando. To dejstvo so izrazila tudi »Poročila«, ki so v 16. številki z datumom 7. junija 1944 dobila pojasnilo, čigava so, namreč »Poročila podružnice TANJUG-a za Slovenijo«. Kot izdajatelj je pa še naprej fungiral odsek za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS.

V času nove faze, ko so »Poročila« bila glasilo podružnice Tanjuga, se struktura njenih vesti in pisanja ni bistveno spremenila. Urednikovo vodilo

je bilo, zbrati čimveč informacij in čimprej ter jih čimprej objaviti. Pri-spevki v »Poročilih« niso bili nobeni ideološki traktati, nesamostojna načelna razglabljanja o takratnem procesu, temveč čimbolj stvarna poročila o dogodkih, ki so se zgodili, o političnih sestankih in posvetih, o večjih zborovanjih in manifestacijah, o izjavah političnih voditeljev, o mišljenju in sodbah ljudi o našem boju, o volitvah, o razpoloženju o akcijah sovražnih ljudi, o vojaških akcijah, večjih bitkah, njihovih uspehih, o zasliševanju ujetnikov, o okupatorskih vpadih in ofenzivah na osvobojenem in neosvo-bojenem ozemlju, o morali med sovražniki, o zločinih okupatorjev in nji-hovih domobranskih pomagačev, o mednarodnem položaju, o Titovih nasto-pih in izjavah, o dogodkih na Hrvaškem itd. V poročilih so bile zastopane vse slovenske pokrajine, čeprav v zelo neenakem razmerju, kakor so pač prihajala na centralo. Marsikaj se je izgubilo, marsikaj pa tudi ni bilo opi-sano ali pa slabo opisano. Vsekakor so »Poročila« vedno skušala izpolniti temeljno zahtevo, ki je bila podružnici Tanjuga naročena: poročati o vseh važnejših vojaških, političnih, gospodarskih, kulturnih in socialnih vpraša-njih z ozemlja Slovenije. Pri vseh poročilih se je uredništvo postavilo na stališče, da morajo poročila ustrezati dejanskemu stanju, da morajo biti resnična. Uredništvo v vsebinsko podajanje došlih pispisov ni posegalo. Do-pise je večkrat uporabilo le v odlomkih, jih jezikovno popravilo, opremilo s primernim naslovom, toda glede vsebine je ostalo pri besedilu, kakršno je poslal dopisnik. Zato o prispevkih v »Poročilih« moremo reči, da so tudi danes nedvomno zelo dragocen vir za zgodovino narodnoosvobodilnega boja v tistem času.

V okviru odseka za informacije in propagando se je podružnica Tanjuga v nekaj mesecih razvila tako daleč, da je prišel čas, ko je postala povsem samostojna organizacija. Na to odločitev je vplival predvsem splošni polo-žaj v svetu in doma. Vojne operacije v svetu so se vedno bolj bližale zad-njemu štadiju. Doma so vzporedno s tem razvojem posvečali vedno več po-zornosti organom, ki naj se ob koncu vojne izkažejo kot zreli in vsestransko pripravljeni na novo dobo razvoja. V ta koncept je spadala tudi Telegrafska agencija nove Jugoslavije.

Predsedstvo SNOS je kot najvišji oblastni organ osvobodilnega gibanja v Sloveniji sprejelo v drugi polovici septembra 1944 sklep o reorganizaciji delovanja dotedanjega svojega odseka za informacije in propagando. Skle-njeno je bilo, da morata iz odseka nastati dve novi organizaciji, dve novi samostojni instituciji, podružnica Tanjuga za Slovenijo in komisija za agi-tacijo in propagando pri IOOF. Posli prejšnjega odseka naj bi se razdelili tako, da bi prišla vsa propaganda, njena organizacija, kolportaža literature in delo fotografskih sekcij v okvir komisije za agitacijo in propagando, ko-misija pa bi bila podrejena IOOF, zbiranje informacij in organizacija in-formativne službe bi naj v bodoče bili stvar Tanjuga oziroma podružnice Tanjuga za Slovenijo. S tem je podružnica Tanjuga za Slovenijo postala samostojna, poluradna organizacija pri predsedstvu SNOS.⁴⁰

Kdaj se je to zgodilo? Med sklepom predsedstva SNOS o reorganizaciji odseka za informacije in propagando in do praktične organizacije ni pre-teklo veliko časa. Formalnega odloka o reorganizaciji ni. Vsi prizadeti so bili na bazi 20, zato je zažostoval ustni ukrep. Kljub vsemu pa je mogoče reorganizacijo precej natančno časovno določiti, seveda pod pogojem, da je čas praktične reorganizacije bil tudi čas praktične ustanovitve institucij, ki so morale zrasti iz reorganizacije.

⁴⁰ Fasc. 492/I-9 ali fasc. 671/II.

Ko je predsedstvo SNOS pisalo 5. oktobra 1944⁴¹ vsem narodnoosvobodilnim odborom in odborom OF, je pisalo: »Odsek za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS se je po sklepu tega predsedstva ukinil. Pri IOOF se je ustanovila komisija za agitacijo in propagando, pri predsedstvu SNOS pa posluje kot poluradna agencija podružnice Tanjuga (Telegrafska agencija nova Jugoslavija) za Slovenijo!⁴² O vseh dejstvih torej govori kot o dejstvih, ki so se že zgodila oziroma so 5. oktobra že funkcionirala.

Okrožnica podružnice Tanjuga za Slovenijo z datumom 2. oktobra 1944 naroča pokrajinskim in okrožnim narodnoosvobodilnim odborom razdelitev poslov po sistemu, kakor smo ga videli zgoraj. Tako naročilo predpostavlja, da se je reorganizacija v centrali že izvršila. Ohranjeno je pismo podružnice Tanjuga za Slovenijo propagandnemu odseku glavnega štaba z datumom 28. septembra 1944. V njem je napisano: »Pri nas hočemo TANJUG končno veljavno spraviti na noge. Zaradi organizacije poročanja je treba, da je tudi v štabu nekdo, ki bo zbiral informacije specialno za TANJUG. Moral bi biti na tekočem o vsem, kar se zgodi in zve v štabu ter nam po možnosti vsak dan pošiljati poročila«. Pismo kaže, da reorganizacija odseka ni bila daleč od tega datuma. Pismo namreč razkriva voljo o izvrševanju nalog, ki so jih določili podružnici Tanjuga o njeni osamosvojitvi.

Še kasneje pa kažejo na čas reorganizacije sama »Poročila«, to je glasilo podružnice Tanjuga. Pri »Poročilih« je namreč v številki 54 z dne 23. septembra 1944 še naveden kot izdajatelj odsek za informacije in propagando, v številki 55 z dne 26. septembra 1944 pa ta izdajatelj ni več naveden. V naslovu je naveden samo prvi del, namreč »Poročila podružnice TANJUG za Slovenijo«. Tako izraženi naslov nam sam po sebi kaže, da se je podružnica Tanjuga praktično osamosvojila v dneh med 23. in 26. septembrom 1944. Navedbe zunaj tega časovnega okvira morejo biti potemtakem le ugotovila.

Reorganizacija ni ostala omejena samo na osrednji odsek za informacije in propagando. Izvesti so jo morali tudi pokrajinski, okrožni in okrajni odseki. Dopisniki Tanjuga v njih naj bi bili do teh organov v istem razmerju kakor Tanjug za Slovenijo do predsedstva SNOS. Dopisniki osrednjega Tanjuga bi morali zbirati informacije in organizirati informativno službo v pripadajočih območjih. Biti bi morali v najtesnejšem stiku s pripadajočim oblastnim organom, čeprav bi sami ne bili oblastni organi. Po okrožnici podružnice Tanjuga bi imeli dopisniki pravico dobiti pri pripadajočih oblastnih organih razen uradnih tajnosti vse informacije političnega, gospodarskega in kulturnega značaja itd., o njih pa bi morali takoj poročati svoji matici, podružnici Tanjuga. Ta je naročila vsem dopisnikom, da se morajo držati principa takojšnjega in stvarnega poročanja oziroma ga uveljavljati dosledno. Po načrtu razdelitve odsekov naj bi dotedanji dopisniki in pošiljatelji informacij odseku za informacije in propagando praktično poslali dopisniki podružnice Tanjuga za Slovenijo. Po želji njene okrožnice naj bi bili dopisniki ljudje zaupanja in na svojem mestu čim stalnejši.⁴³

Ko se je podružnica na temelju reorganizacije odseka za informacije in propagando osamosvojila in postala popolnoma samostojna ustanova, so se pojavila nova razmišljanja o značaju, smotru in nalogah telegrafske agencije v Sloveniji. Razmišljanja so bila delno povzeta po mislih Moša Pijada,

⁴¹ Dopis št. 10/44-0.

⁴² Fasc. 718/I-2.

⁴³ Fasc. 492/I-a.

o katerih smo slišali že zgoraj, delno pa so se razvila nova, ki so se nanašala posebej samo na slovensko podružnico.

Po teh razmišljanjih naj bi bila podružnica v upravi Društva slovenskih novinarjev. Razmerje do predsedstva SNOS naj bi se uredilo pogodbeno. Predsedstvo naj bi agencijo podpiralo moralno in materialno. Na predlog društva naj bi odobrilo statut podružnice in imenovalo ravnateljstvo. Podružnica bi morala poročati predsedstvu o svojem delu in financah. V nadrobnem delu bi bila tesneje povezana z Društvom slovenskih novinarjev, zlasti glede novinarskega kadra in posredovanja poročil. Glede smotra ustanove so sodelavci razmišljanja mislili, naj podružnica Tanjuga za Slovenijo služi slovenskemu ljudstvu, s tem da bi nudila redakcijam listov, radijskih oddaj in propagandnim centrom informativno gradivo o dogodkih na vseh področjih javnega življenja doma in v svetu. Izbrane informacije naj bi nudile Slovencem podobo svetovnega dogajanja, tujini pa rast naše narodne oblasti, demokratično ureditev naše države, novo politično, gospodarsko in kulturno življenje. Poročevavsko službo si mora podružnica sama organizirati. Agenciji niso namenili biti propagandni center, vendar bi se njeno delo razvijalo v okviru notranje in zunanje politike nove Jugoslavije, toda ne v okviru kakšnega političnega gibanja, propagandnega odseka ali stranke. V ta namen bi zbirala, izbirala, urejala in posredovala informacije, reportaže, vesti itd. Kot pooblaščen ustanova bi prinašala tudi uradne izjave in poročila. Prejemniki Tanjugovih poročil bi izkoriščali dobljeno gradivo in ga uporabljali v pisani in govorni propagandi po mili volji, vendar z navedbo vira.

Svoje naloge bi podružnica Tanjuga izvrševala tako, da bi organizirala svoja dopisništva. Prav lastni dopisniki bi bili pri izvrševanju nalog najvažnejši. Na njih naj bi slonela vsa zgradba informacijske službe. Le lastni dopisniki bi mogli službo Tanjuga opravljati s polnim občutkom odgovornosti, hitro in točno. To naj bi bili politični novinarji, odgovorni za svoje delo Tanjugu in Društvu slovenskih novinarjev. Vprašanje Tanjugovih dopisnikov je po teh razmišljanjih bilo drugačno kakor vprašanje dopisnikov za časnike in propagandne odseke. Vprašanje časniških dopisnikov je vprašanje množičnosti in politizacije množic. Tanjugovi dopisniki bi pa s takim načinom dela ne bili neposredno povezani. Tanjugovi dopisniki bi bili v bližini vrhovnih in pokrajinskih ter okrožnih oblasti in poročali o pomembnih dogodkih v narodnem življenju. Pri nadaljnjem razmišljanju so obdelali ves sistem poročevavske službe, izbiro dopisnikov in njihove kvalitete ter vire, iz katerih bi črpali poročila. Dotaknili so se tudi Tanjugovih publikacij »Poročil« in »Dnevnega vestnika«.

Sodelavci razmišljanja so želeli, naj bi njihov koncept odobrilo predsedstvo SNOS ali stavilo nanj svoje pripombe. Društvo slovenskih novinarjev bi potem na občnem zboru razpravljalo o organizaciji Tanjuga in sprejelo ustrezne sklepe o organizaciji.

Prikaz navedenih razmišljanj nosi datum 8. oktobra 1944. Kaj se je z njimi zgodilo, ni naravnost nikjer nobenega sporočila. Razvoj podružnice Tanjuga v naslednjih mesecih pa kaže, da je skušala nekatere zamisli sama uresničiti, tako zlasti glede dopisnikov in dopisniške mreže, prav tako pa glede virov in izbiranja informativnega gradiva. Brez posledic pa so bila razmišljanja glede osebnih povezav z Društvom slovenskih novinarjev. Pač pa nam razmišljanja in še bolj konkretni ukrepi podružnice v naslednjih mesecih kažejo, da se je podružnica v svojem delovanju resnično postavila na stališče svojih nalog in te naloge skušala izvrševati z vidika svoje samo-

stojnosti. Zato se je v njenem nadaljnjem razvoju pokazalo tudi marsikaj novega.

Novo v kompleksu povezav med centralo podružnice Tanjuga in njenimi zastopniki pri pokrajinskih in okrožnih odborih je bilo, da je centrala želela biti tesneje povezana z dopisniki oziroma poročevalci pri teh odborih. V novih okoliščinah je morala podružnica Tanjuga razviti svojo lastno dopisniško mrežo oziroma je morala sama skrbeti zanjo, to je za tisto, kolikor je je prevzela od odseka za informacije in propagando ter to prilagoditi svojim potrebam. Če je hotela biti čimprej obveščena o dogodkih na območju posameznih pokrajinskih in okrožnih odborov, potem je med njo in poročevalci smelo biti čimmanj posrednikov. Princip takojšnjega poročanja o dogodkih se je mogel izpolniti le tako, da so dopisniki pošiljali svoja poročila direktno centrali, ne pa prek odborov, pri katerih so funkcionalni. Prav zato je podružnica Tanjuga za Slovenijo obljubila vzdrževati direktne zveze tudi z okrožnimi poročevalci in jim direktno dajati potrebna navodila. Okrožni poročevalci bi s svoje strani mogli imeti po okrajih ali kakor bi jim kazale okoliščine še posebne poročevalce, ki bi po okrajih imeli prav tako stik z oblastnimi organi, toda ti ljudje bi bili za okrožne dopisnike posebni vir, ne pa ljudje, ki bi bili primarno poročevalci. Informatorski posel bi opravljali poleg svojega drugega dela. Toda zaradi hitrega funkcioniranja poročevalske službe bi tudi ti dopisniki pošiljali svoja poročila takoj in neposredno podružnici Tanjuga za Slovenijo. Eno kopijo poročil bi morali pa pošiljati svjemu okrožnemu poročevalcu, da bi imel pregled nad celoto in poročevalce lahko tudi učil, kako je treba pisati.

Novo v sistemu direktnih povezav s pokrajinskimi in okrožnimi dopisniki je bilo tudi to, da je podružnica Tanjuga za Slovenijo želela zmanjšati število dopisnikov pod raven, kakor je bila zamišljena v nekdanjih odsekih za informacije in propagando. Spremenila pa je tudi sistem prejemnikov »Poročil«. V posebni okrožnici je sporočila naj bi bila »Poročila« v prvi vrsti namenjena redakcijam vseh listov osvobodilnega gibanja, ki naj bi iz njih črpali po svoji potrebi.⁴⁴

Reorganizacija odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS ni bila omejena samo na osrednji odsek. Po dopisu predsedstva SNOS z dne 5. oktobra, ki je bil kot spremni dopis priložen temeljni okrožnici podružnice Tanjuga za Slovenijo z datumom 2. oktobra 1944, je bilo vsem narodnoosvobodilnim odborom in odborom OF naročeno, naj vse dotedanje informacijsko in propagandno delo reorganizirajo v smislu Tanjugove okrožnice. Vsi odbori oziroma vsi odseki, ki jih je zadel sklep predsedstva SNOS so se reorganizacije lotili, konkretne okoliščine pa so odločale, kdaj in kako so reorganizacijo praktično izvedli.

Po današnjem arhivskem gradivu ni mogoče prikazati in v celoti obnoviti procesa reorganizacije niti pri vseh pokrajinskih in okrožnih odborih, ker arhivsko gradivo ni ohranjeno v takem obsegu, kakor bi bilo v tem primeru želeli. Na sam proces reorganizacije sta vplivala dva dogodka, reorganizacija oziroma združevanje okrožij, npr. v ljubljanski pokrajini in na štajerskem, potem pa mobilizacija moških aktivistov v vojsko, ki je bila aktualna zopet ravno v mesecih ob koncu leta 1944, politično delo pa se je zlasti v tej dobi močno prenašalo na ženske.

⁴⁴ Dopis podružnice Tanjuga za Slovenijo 26. X. 1944 pokrajinskemu odboru OF za Gorenjsko. Okrožnica podružnice Tanjuga za Slovenijo z dne 2. X. 1944 je glede tesnejših povezav zapisala: »Prosimo vse pokrajinske, okrožne in okrajne organe, da nam čimprej sporočite imena in točne naslove dopisnikov. Odslej bomo vodili o vseh točno evidenco in po potrebi dopisniške službe z njimi neposredno dopisovali« (asc. 492/I-a). V dopisu POOF za Gorenjsko dne 26. X. 1944 je podružnica Tanjuga nekoliko spremenila oziroma točneje opredelila stališče do okrajnih organov.

V samem procesu reorganizacije, ki je vnašala zlasti v sistem Tanjugove podružnice tudi nove organizacijske momente, ni bilo nevažno tudi, kako so reorganizacijo posamezni organi razumeli. Na Gorenjskem so jo preprosto vzeli kot razdelitev dela bivšega odseka za informacije in propagando.⁴⁵ Na štajerskem so reorganizacijo deloma razumeli kot razdelitev, deloma pa so problem razumeli po svoje.

Na Gorenjskem je bilo še posebej важно pismo podružnice Tanjuga z dne 26. oktobra 1944, na katero so 1. novembra odgovorili, da so reorganizacijo takoj izvedli pri pokrajinskem kakor tudi pri okrožnih in okrajnih odborih ter začeli takoj tudi s pošiljanjem poročil v smislu pisma. Dopisnik Tanjuga pri POOF je postal Polde Pavčnik (Pevce), v kranjskem okrožju Črtomir, v jeseniškem Ivan, v škofjeloškem pa Črto. Edino v kamniškem okrožju dopisnika tedaj niso mogli postaviti, ker so bile zveze z okrožjem težavne. Svetovali so, naj si to zvezo uredi centrala preko Dolenjske.⁴⁶ Kasneje je v kamniškem okrožju deloval Tugo.⁴⁷

Glavni dopisniki na Gorenjskem so bili s tem postavljeni. Dopisništvo pa le ni dobro funkcioniralo, vsaj ne tako kakor so pri pokrajinskem zastopništvu želeli. Zato je Pavčnik decembra 1944 razposlal okrajnim dopisnikom novo pismo, v katerem jim je priporočil, naj poročajo o mobilizaciji, nabiralni akciji, kako je vplivala amnestija, o volitvah v NOO, o šolstvu, o zločinah okupatorjev, o sovražni propagandi, o razmerah po vaseh, o vojaških uspehih in delu odborov OF, SPŽZ, ZSM in OF.⁴⁸ Nekaj tednov kasneje, 7. januarja 1945, je Tanjugov zastopnik pri POOF za Gorenjsko poslal podobno vzpodbudno pismo okrožnim dopisnikom. Težišče je položil na mobilizacijo in amnestijo, zraven pa omenjal tudi druge probleme, ki naj bi jih dopisniki prikažejo. Dne 24. februarja 1945 je pokrajinski zastopnik govoril okrožnim in okrajnim dopisnikom o neugodnostih, ki jih je med dopisniško mrežo povzročil odhod aktivistov v vojsko. Zahteval je, da se mreža izpopolni z enakimi dopisniki. V nadaljnjem pismu pa je zopet poučeval dopisnike, o čem in kako naj pišejo.⁴⁹

Po pisanju gorenjskega zastopnika podružnice Tanjugu se dopisniška mreža tudi z ženskimi dopisniki ni dala izvesti, kakor si je on zamišljal, in je zato moral iskati pomoči druge. Že 29. decembra 1944 je pisal, da so nastale težave predvsem zaradi pomanjkanja kadra, ker je veliko ljudi odšlo v vojsko,⁵⁰ kajti niti v okrožjih ni bilo mogoče postaviti posebnih dopisnikov. Ta posel so morali prevzeti člani komisij za agitacijo in propagando. Podobno težavno je bilo z okrajnimi dopisniki. Nujna posledica takega položaja je bilo upadanje dopisov, dasi so bila pri tem okrožja precej različno prizadeta.⁵¹ Kasneje, 4. marca 1945, je po navodilih Tanjugove podružnice za Slovenijo ponovno sporočil okrožnim in okrajnim odborom OF, naj posle dopisnikov prevzamejo člani agitpropovskih komisij ali pa kar člani odborov OF, češ da zaradi splošne mobilizacije ni mogoče postaviti posebnih dopisnikov.⁵²

Kljub težavam, ki so se v gorenjski dopisniški mreži pojavljale ponovno, je pa na Gorenjskem dalo dopisništvo lepe uspehe. O tem nam še danes govori velika količina dopisov z gorenjskega. V njih so prikazovali

⁴⁵ Okrožnica št. 476 z dne 21. X. 1944, fasc. 671/II.

⁴⁶ Dopis Tanjuga za Gorenjsko z dne 31. X. 1944 in 1. XI. 1944, fasc. 671/II.

⁴⁷ Po dopisu 29. XII. 1944, fasc. 671/II.

⁴⁸ Fasc. 671/II.

⁴⁹ Fasc. 671/II.

⁵⁰ Po pismu, ki ga je Pavčnik ob koncu leta 1944 pisal Tonetu Tomanu na bazo 20, naj bi mobilizacija na Gorenjskem zajela okoli 700 aktivistov.

⁵¹ Dopis podružnice Tanjuga za Gorenjsko št. 607 z dne 29. XII. 1944, fasc. 671/II.

⁵² Dopis podružnice Tanjuga za Gorenjsko, št. 29/45 z dne 4. III. 1945, fasc. 671/II.

zahvale Titu za govore o bodočih mejah na Primorskem in Koroškem, o akciji XXXI. divizije, o konferencah in zborovanjih, o volitvah in novo izvoljenih odborih, o političnem položaju na Gorenjskem, o delovanju mladine, o požrtvovalnosti žena, o igralski skupini IX. korpusa, o protestih proti izjavam kralja Petra II, o enotnosti jugoslovanskih narodov, o Nemcih, o eksploziji v hotelu Evropa v Kranju, o zločinih okupatorjev, o ofenzivi domobrancev in četnikov, o Brodarju iz Hrastja, o duhovnikih v četniški službi itd. itd.⁵³

S takim gradivom so gorenjski dopisniki zalagali organe OF na Gorenjskem, lokalne liste, zlasti pa podružnico Tanjuga za Slovenijo, radio OF, centralne liste, »Dnevne vesti« v Bariju, nekatera poročila pa so šla tudi v beograjske liste.⁵⁴

Kakor je dokumentacija o delovanju gorenjskih dopisnikov obsežna prav zaradi izredne aktivnosti glavnega gorenjskega dopisnika, Poldeta Pavčnika-Pevca, tako je na štajerskem skromnejša, ker so okoliščine bile na štajerskem neugodnejše, zato tudi Tanjugovo delovanje ni moglo zajeti vseh štajerskih sektorjev.

Ko je pokrajinski odbor OF za štajersko dobil osrednjo okrožnico podružnice Tanjuga, jo je 17. oktobra 1944 razposlal vsem okrožnim odborom OF v izvršitev. »Praktično to izvedite tako, da osebe, ki so doslej odgovarjale za oddelek za informacije v odsekih za informacije in propagando, postanejo dopisniki TANJUGA, če odgovarjajo po svoji sposobnosti in zaupnosti. Komisije za agitacijo in propagando delujejo naprej kot odseki za informacije in propagando samo brez oddelka za informacije. Dopisništvo ostane še vedno na skrbi komisij za agitacijo in propagando. V praksi naj bodo dopisniki TANJUGA v tesni zvezi z agitprop komisijami, ki bodo tudi od njih dobivali informacije za svoje propagandistične namene. Dopisniki TANJUGA naj pošiljajo svoje informacije sproti na podružnico TANJUGA za Slovenijo TV 15-22, Dolenjsko, istočasno pa naj v dvojniku vse informacije pošiljajo tudi na agitprop komisijo pri Pokrajinskem odboru OF za štajersko... Pristopite k organizaciji takoj in poročajte nam!«⁵⁵

V vseh vprašanih reorganizacije je imel na štajerskem svojo besedo Vencelj Perko, odposlanec odseka za informacije in propagando pri predsedstvu SNOS. Na štajersko je prišel skupno z Ozwaldom že v drugi polovici septembra 1944. Skupno z njim je posegel v formiranje ali vsaj v utrditev odsekov za informiranje in propagando pri pokrajinskem in drugih odsekih.⁵⁶ Ko pa je med Perkovim bivanjem na štajerskem prišlo do reorganizacije odsekov za informacije in propagando, je posegel v samo organizacijo, jo podprl in o njeni izvedbi ter težavah poročal osrednjemu odseku oziroma komisiji za agitacijo in propagando pri IOOF.

Dne 23. oktobra 1944 je pisal Perko svoji bazi na Rogu:

»V smislu okrožnice glede reorganizacije odsekov za informacije in propagando, ki se spreminjajo v komisije za agitacijo in propagando pri političnih odborih OF, vam sporočam, da smo to reorganizacijo že izvršili pri Pokrajinskem odboru, okrožnem odboru Celje in pri okrajnih odborih Mozirje ter Vransko. Pri pokrajinski in okrožni komisiji še nista postavljena dopisnika TANJUGA, dočim smo jih na okrajih Mozirje in Vransko že postavili.« Nato govori o izboljšanju dopisništva, ki je prispevalo znatno število dopisov centralnim listom in Tanjugu. Toži pa nad slabimi zvezami

⁵³ Fasc. 671/II.

⁵⁴ Dopis podružnice Tanjuga za Slovenijo št. 610/45 z dne 27. IV. 1945, fasc. 671/II.

⁵⁵ Fasc. 655/II.

⁵⁶ Poročila Venceljna Perka z dne 26. IX. 1944, fasc. 493/III-2.

s severnimi okrožji, češ da poslana literatura niti ne pride na mesto, zlasti ne v Ljutomer.⁵⁷

Po Perkovem poročilu so dopisništvo za centralne in pokrajinske liste vključili v delovanje odsekov za informacije in propagando, češ da so na ta način najlažje prišli do dopisnikov. S temi so si dopisovali naravnost, ocenjevali njihove dopise in dajali potrebna navodila. Največji nedostatek na štajerskem je Perko videl v pomanjkanju sposobnega, politično usmerjenega kadra. Prav zaradi tega so ob reorganizaciji predvideli še vedno tesno sodelovanje med komisijami za agitacijo in propagando ter dopisniki Tanjuga, da bi bili IOOF in okrožja redno informirani o vseh podrobnostih dogajanja na terenu, češ da iz informacij in dopisov črpajo tudi podatke o političnem položaju, in da poslano gradivo uporablja tudi pokrajinsko glasilo »Novi čas«.⁵⁸

Tak sistem v poročevavski mreži na štajerskem bi na prvi pogled dal slutiti, kakor da odločilni faktorji niso razumeli navodil podružnice Tanjuga za Slovenijo. Toda razlog zanj je bil drugje. Splošne razmere na štajerskem se še niso razvile do take stopnje, kakor so se ponekod na Dolenjskem. Tožbe o pomanjkanju kadra in način reševanja iz stiske govorijo jasno o posebni stopnji splošnega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja na štajerskem.

Iz pisma, ki ga je pisal Stane Kovač podružnici Tanjuga za Slovenijo, je razvidno, kako je stiska za ljudi bila resnična. Čim se je v dopisniški posel kdo vpeljal in izkazal sposobnega, so ga takoj zasledili in odpoklicali na kak drug posel. Ne glede na to pa so se Perko in drugi pri pokrajinskem odboru trudili, da bi stekla organizacija dopisnikov in dopisovanje Tanjugu. V začetku novembra 1944 so bili postavljeni kot dopisniki Tanjuga pri pokrajinskem odboru Dušan Bole, pri celjskem okrožnem odboru Ivanka Žagar-Staša, okrajni dopisniki so bili postavljeni pri okrajnih odborih Mozirje, Celje-okolica, Celje-mesto, Vransko, Litija, Trbovlje, Žalec. Organizirano je bilo dopisništvo na Kozjanskem. Mnogo slabše je bilo v mariborskem, ljutomerskem in dravograjskem okrožju. Poleg težav, ki so bile kakor mnogo kje aktualne, so imele negativno vlogo zlasti slabe zveze.⁵⁹ V mariborskem okrožju se je intenzivnejša organizacija agitpropske akcije, pri kateri so morali dajati največjo pomoč sami člani okrožnega odbora, zavlekla še v leto 1945. Toda še 2. februarja 1945 je sporočil Sergej Kraigher v imenu okrožnega odbora: »Poročevalcev Tanjuga nimamo še organiziranih in iščemo zato še primernih ljudi...«⁶⁰

Razen štajerskih posebnosti, ki so imele svoj vzrok v tedanji razvojni stopnji narodnoosvobodilnega gibanja, so vplivali negativno tudi razlogi, ki so vplivali tudi drugod, zlasti na Gorenjskem, npr. združevanje okrožij, nemške ofenzive, predvsem pa mobilizacija aktivistov v partizansko vojsko. Zaradi izvedene mobilizacije se je mreža dopisnikov za Tanjug razredčila, zato je število dopisov s terena padlo. Seveda je bilo treba to mrežo znova izpopolniti. Po navodilih podružnice Tanjuga za Slovenijo v okrožnici št. 1006 z dne 11. januarja 1945 naj bi v izpopolnitev organizacije dopisnikov posegel pokrajinski odbor OF.⁶¹

Podružnica Tanjuga je hotela v svojo dopisniško mrežo vključiti tudi Koroško. Podružnica Tanjuga je 23. oktobra 1944 pisala v ta namen Fran-

⁵⁷ Fasc. 655/V.

⁵⁸ Fasc. 655/V.

⁵⁹ Fasc. 655/V in fasc. 493/III.

⁶⁰ Fasc. 655/II.

⁶¹ Fasc. 655/V.

cetu Vregu-Miletu, naj bi postal ali poskrbel za dopisnika Tanjuga za območje Koroške. Vsa koroška okrožja in pokrajinski odbor so takrat že dobivali »Poročila«, da so se mogli iz njih poučiti, kakšne informacije naj bi tudi oni pošiljali podružnici Tanjuga.

France Vreg je na pismo Tanjuga odgovoril, da sam sicer ne bo mogel izpolniti prošnje glede dopisnika iz Koroške, češ da ima preveč dela v koroškem agitpropu in pri urejanju lista »Koroška v borbi«, pač pa je dobil za to nalogo drugega človeka, člana POOF za Koroško, Korošca po rodu in človeka novinarskih ambicij. Da pa bo nalogo izpolnil in uredil tudi organizacijo dopisnikov pri okrožjih, bo poskrbel on. Nekaj dopisov je tedaj »Mile« (France Vreg) poslal. Kako pa je organizacija dopisništva kasneje uspevala, ni znano, ker manjka dokumentov. Po dopisu oblastnega komiteta za Koroško z dne 11. novembra 1944 položaj ni bil ugoden za tako delo.⁶²

Zelo skromni so dokumenti o Primorski v času po reorganizaciji osrednjega odseka za informacije in propagando. Pokrajinski odbor za Primorsko je v dopisu št. 25 z dne 18. oktobra 1944 sporočal podružnici Tanjuga, da je dobil okrožnico o reorganizaciji, da so pri pokrajinskem odboru to reorganizacijo takoj izvedli, okrožnim odborom pa dali navodila za reorganizacijo. Vodstvo podružnice pri pokrajinskem odboru je prevzel Jurij Stante-Juš, dotedanji vodja dopisniškega oddelka pri partizanskem dnevniku.⁶³

Reorganizacija po okrožjih je v primeri z reorganizacijo pri pokrajinskem odboru tekla počasneje. Kolikor pa so bili hitri pri formiranju komisij za agitacijo in propagando, je bilo več težav pri postavljanju dopisnikov in organizaciji dopisništva. Težave so bile pri vseh, zlasti pa še pri okrajnih odborih v pomanjkanju primernih ljudi. Krizo in zastoj v organizaciji dopisništva je tudi na Primorskem povzročila mobilizacija aktivistov v vojsko. Glavni dopisnik Jurij Stante-Juš je dobil posebno pooblastilo s strani pokrajinskega odbora, da uredi pri okrožnih in okrajnih odborih problem dopisništva, ki je nastal zaradi mobilizacije.⁶⁴ Primorska okrožja so problem vzela v roke, razpravljala o njem, iskala primernih ljudi in jim dajala primerna navodila, kakšna naj bodo poročila in o čem naj pišejo.⁶⁵ Manjkale tudi niso zahteve, da je pri vseh dogodkih, ki jih zapisujejo, treba gledati na to, da so resnični.⁶⁶

Pri okrožjih, ki so bila na ozemlju tako imenovane ljubljanske pokrajine, je šlo za okrožja, ki so bila blizu centra osvobodilnega gibanja. Mogli bi si misliti, da so navodila o reorganizaciji osrednjega odseka za informacije in propagando dobila prej kakor organi zunaj ljubljanske pokrajine. Po drobnih arhivskih dokumentih je mogoče zaključiti, da so reorganizacijo izvedla vsa okrožja, čim so jo mogla. Potrebno pa je pripomniti, da je bila izvedba reorganizacije v času, ko preosnova okrožij in njihovih nadaljnjih organov, to je združevanje okrožij in okrajev še ni bila povsem zaključena. Šlo je predvsem za novomeško in notranjsko-ribniško okrožje, v katerih se je reorganizacija izvedla v glavnem oktobra 1944.⁶⁷ Vsa okrožja ljubljanske pokrajine so nedvomno takoj izdala s svoje strani okrožnico vsem rajonskim odborom OF, čeprav je ohranjena samo okrožnica notranjsko-ribniškega okrožja z datumom 17. oktobra 1944. Ta pa se sklicuje na okrožnico podružnice Tanjuga za Slovenijo z dne 2. oktobra 1944 in spremno pismo predsedstva SNOS z dne 5. oktobra 1944. Notranjsko-ribniški okrožni odbor

⁶² Fasc. 493/III-2.

⁶³ Fasc. 541/V.

⁶⁴ Fasc. 541/V.

⁶⁵ Fasc. 555/V.

⁶⁶ Fasc. 493/III-2.

⁶⁷ Fasc. 723/I-2 in fasc. 707/II.

OF je naročil rajonskim odborom, naj okrožnico podružnice Tanjuga dobro preštudirajo in takoj ukrepajo po njenih navodilih.⁶⁸

Spričo pomanjkanja gradiva si moremo le misliti, da je reorganizacija v belokranjskem in novomeškem okrožju potekla brez večjih težav. V novomeškem okrožju se okoli tistega časa pojavi kot okrožni dopisnik Vera Dev, ki je kasneje prišla k podružnici Tanjuga na bazi 20. Dokumentirano drugače pa je bilo v notranjsko-ribniškem okrožju. V njem je bilo več težav že v okviru samega okrožnega odbora, prav take pa so bile tudi pri rajonskih odborih. Tikale so se zlasti dopisnikov in organizacijske sheme.

Takoj spočetka se je pojavilo vprašanje okrožnega dopisnika. Sredi novembra 1944 je dopisniške posle opravljal France Šušteršič, ki je pa sočasno delal pri oddelku za ljudsko prosveto. Na mesto Šušteršiča so v okrožnem odboru že takrat predvidevali Zalko Ožboltovo za poročevalko. Njeno ime je nekaj tednov bilo na dnevnem redu za Tanjugovega poročevalca.⁶⁹

Na tretji seji tajništva okrožnega odbora OF za Notranjsko in Ribnico dne 24. novembra 1944 so odborniki pokazali svoje mnenje o organizacijski shemi. S komisijo za agitprop naj bi bila še tesno povezana oddelek za ljudsko prosveto in Tanjug.⁷⁰ Mobilizacija aktivistov je pa povzročila škodo Tanjugu tudi v notranjsko-ribniškem okrožju. Zaradi mobilizacije je izpadel France Šušteršič, ki je dotlej opravljal tudi posle Tanjugovega poročevalca. V stiski za novim človekom so predlagali Zdenko Slomškovo, meščansko učiteljico, ki je bila sočasno vključena tudi v odsek za ljudsko prosveto. Mobilizacija je zajela tudi okrajne dopisnike, kjer je izpad teh vplival na padec dopisov.⁷¹

Nova Tanjugova dopisnica, Zdenka Slomškova, je kmalu po prevzemu svojih poslov, tako npr. 15. januarja 1945, začela razlagati, da je Tanjug postal uradna agencija nove Jugoslavije. Poročila njej so zato dobila uradni značaj. Dopisniki naj zato ne pišejo več o manj važnih krajevnih dogodkih, temveč naj poročajo le o takih stvareh, ki so važne za vso Slovenijo. To so različni gospodarski ukrepi, važnejše javne in uradne prireditve, večje vojaške akcije in podobno. Od okupatorjevih zločinov naj bi poročali le o tistih, ki so posebno značilni po svoji grozovitosti.⁷²

Ob koncu januarja 1945, to je na seji tajništva okrožnega odbora OF za Notranjsko in Ribnico (29. I. 1945) je bilo znova določeno, naj okrajne agitpropske komisije sestojijo iz vodje odseka, enega za dopisništvo na Tanjug, enega za kolportažo in fotoreporterja. Za vse delo pri agitpropu naj bi bil odgovoren ves odbor OF. Z okrajnega odbora morajo poslati na Tanjug tedensko najmanj dve poročili poleg drugih o važnih dogodkih. Zdenka Slomškova je razen dopisništva Tanjugu prevzela tudi organizacijo dopisništva za okrožni list, za kar pa bi morala iti na teren, kjer bi posebej organizirala ljudi za take potrebe.⁷³ Ker okrožnega lista »Od Barja do Kolpe« tedaj ni bilo več, je pri organizaciji dopisništva za lokalni list šlo pač za »Novice«, ki so kot glasilo OF za Dolenjsko in Notranjsko začele izhajati 26. januarja 1945 v Črnomlju.⁷⁴

Glede seje tajništva okrožnega odbora OF Notranjsko-ribniškega okrožja dne 29. januarja 1945 moramo še reči, da so udeleženci seje gledali na komisijo za agitacijo in propagando kot na nekdanji odsek za informacije

⁶⁸ Fasc. 727/I-5.

⁶⁹ Fasc. 723/III.

⁷⁰ Fasc. 723/III.

⁷¹ Fasc. 725/II-5.

⁷² Dopis okrajnemu odboru OF, odseku za prosveto — Logatec, 15. I. 1945, fasc. 727/VI-6.

⁷³ Fasc. 723/III.

⁷⁴ Fasc. 723/III.

in propagando ter njegovo strukturo. Ne glede na težave v okrožnem in rajonskih odborih, kakršne smo zgoraj videli, pa je dopisniška mreža dejansko ustvarila lepo število poročil in dopisov, ki so prihajali iz tedanjih okrajev v notranjsko-ribniškem okrožju, to je iz rajonov v Kočevju, Ribnici, Velikih Laščah, Cerknici, Blokah, Vrhniki, Logatcu in celo iz krajev v Dolomitih, kjer je kontrarevolucionarna kontrola bila najmočnejša.⁷⁵

V novi fazi delavnosti podružnice Tanjuga, to je v času po njeni osamosvojitvi je bila dopisniška mreža in organizacija dopisništva temeljna postavka njene dejavnosti. Zato ji je podružnica posvetila velik del svoje pozornosti. Na rezultatih te dejavnosti se je šele mogla razviti vsa izdajateljska dejavnost, predvsem v obliki »Poročil«.

Ustvarjanju dopisov je mnogo pozornosti, kakor smo videli, posvetil že odsek za informacije in propagando. Že ta je začel pripravljati posebno brošuro o problemih, ki so bili povezani s poročevalsko službo. Konkretno naloge, napisati brošuro o njih, se je pa lotil Cene Kranjc. Pisal jo je v drugi polovici septembra in začetku oktobra 1944. Kot izdajatelj je bila podpisana propagandna komisija pri IOOF. V njej je avtor temeljito pokazal, kakšne so bile zahteve pri poročanju v takratnem razvoju osvobodilnega gibanja, če so dopisniki hoteli z uspehom opravljati svojo poročevalsko službo. Nedvomno je bila brošura »O poročanju« dragocena pomoč številnim dopisnikom v Sloveniji pri izvrševanju njihove službe. V rokopisnem izvodu je bil pomen informacij in informatorjev izražen z naslednjimi besedami: »Informacije so za naše politično vodstvo in propagando tako potrebne kot je potrebna borcu puška. Zato pripada vsakemu našemu informatorju v osvobodilnem boju častno mesto borca. Zato mora postati vsak aktivist Osvobodilne fronte tudi informator.« V brošuri je avtor opozoril na splošni pomen informacij v političnem življenju. Bistvena lastnost informacije mora biti, da je zanesljiva, resnična. Obširno je pokazal, iz kakih področij je mogoče informatorju črpati poročila; iz političnih, vojaških, gospodarskih, kulturnih, socialnih itd. Ko je razlagal, kako naj bo informacija sestavljena, je nastopil predvsem proti izgovoru informatorjev, da ne znajo pisati. Avtor jim je odgovoril, da za informatorje ni potrebna pisateljska sposobnost, pač pa je važno, da zna gledati in informacijo poiskati. Avtorjevi napotki za pisanje informacij so obsegali nekatere zahteve, ki jih morajo izpolniti dobre informacije: vsebina mora biti strnjena, obsegati mora samo stvarne podatke, in to tisto, kar je važno. Jezik naj bo živ in logičen. Seveda mora biti vsaka informacija zapisana čitljivo. V poglavju »kam naj se informacija pošlje« je avtor v prvi vrsti opozoril na Tanjug: »Prvi naslov, s katerim bo informator v stalni zvezi in kateremu bo pošiljal vse informacije, je TANJUG (Telegrafska agencija nove Jugoslavije). TANJUG posreduje informacije posameznim listom in radiu. Če pa ima informator vest, ki je predvsem namenjena določenemu listu, jo bo poslal na ta naslov, prepis bo pa poslal istočasno tudi TANJUGU«. Glede časa je pisec brošure zahteval od poročevalca, naj bi svoje informacije pošiljal vsak dan. O vsakem dogodku naj bi poročal že takrat, ko se še vrši. Ekspeditivnost mora biti za vsakega informatorja zapoved.

Po takih kriterijih je podružnica Tanjuga uravnavala svoje odnose do pokrajinskih in okrožnih dopisnikov tudi takrat, ko je sama morala skrbeti za dopisniško mrežo in sama vzdrževati neposredne stike s svojimi dopisniki. Te kriterije so imeli za važne tudi njeni dopisniki tam, kjer so sami morali vzgajati svoje poročevalce.

Ko je organizacija dopisnikov v lastni režiji nekako stekla in so začeli pritekati dopisi po novi liniji povezav med podružnico Tanjuga za Slovenijo in zastopniki pri pokrajinskih in okrožnih odborih, so se kmalu pokazale dobre in slabe strani dopisnikov oziroma dopisov. Podružnica Tanjuga se je v novembru 1944 obrnila na vse dopisnike s posebno okrožnico »Dopisnikom Tanjuga nekaj konkretnih primerov, kakšni naj bodo in kakšni naj ne bodo njih dopisi«. Z nekaj besedami je okrožnica najprej označila temelj, na katerem se je razvijala aktivnost podružnice Tanjuga: »Raste nov kader naših dopisnikov, nov kader slovenskih časnikarjev. Nimamo izkušenosti starih časnikarjev, imamo pa nove poglede na svet, nov odnos do dogajanj v svetu in doma, nov odnos do svojega naroda. Hočemo pa postati tudi mojstri besede in zato se učimo!« Nasproti željam dopisnikov, da bi jim centrala dala navodila in pravila, kako naj pišejo, je izjavila, da takih navodil in pravil ne more dati, češ da bi jih mogla zavesti v šabloniziranje, birokratizem in pusto pisanje po »pravilih«. Tega pa podružnica ni hotela. Vrline in napake dobrega in slabega dopisa za Tanjug je podružnica skušala osvetliti z nekaj konkretnimi primeri po vzorcu brošure »O poročanju«. Do vsakega primera je zavzela svoje stališče, zakaj je dopis dober, v čem pa je morda pomanjkljiv. Kritiko je združila s poukom, kaj bi v takem ali takem dopisu moralo biti povedano. Opozorila je dopisnike, da niso zbiratelji kakršnihkoli informacij, temveč poročevalci o pomembnih dogodkih na terenu. Poročila naj pošiljajo hitro, tudi ekspres in radiogramsko, če obstoje take možnosti. Predvsem pa morajo biti poročila resnična, za kar jamči vsak dopisnik sam. Na vpliv razmišljanj z dne 8. oktobra 1944 je okrožnica podružnice Tanjuga pokazala zlasti v zadnjem odstavku, ko je pokazala na razliko med stikom posameznih časnikov z množicami in Tanjugovimi potrebami, ki so bile drugačne od časniških. Kljub tem razlikam pa mora biti pisanje Tanjugovih dopisnikov živo, ne smejo se izroditi v birokrate in potvarjavce resnice. V stiku z množicami morajo biti na drug način kakor časniki. Biti morajo prožni in spretni pri iskanju virov za poročila, ki jih morajo sestavljati sami in dobiti zanje informacije, kjer jih je treba itd.

O perspektivah Tanjugovega delovanja so pri podružnici večkrat razpravljali. V takih trenutkih so obdelovali tudi razmere, ki bodo nastopile šele po osvoboditvi. Tako so taka razpravljanja res bila samo perspektive. Pri tem so se misli ponavljale ali pa navajale manjše variante. Prav tako so se ponavljale razprave, o čem in kako naj pišejo dopisniki ter kako naj pošiljajo poročila.

Podružnica Tanjuga za Slovenijo je imela po osamosvojitvi dva oddelka. Prvi je imel sedež na bazi 20 na Rogu. Tu je bilo vodstvo podružnice, tu je bil zbirni center za informacije, ki so prišle od koderkoli v podružnico Tanjuga za njene namene. Tu je bila redakcija njenega biltena — »Poročil«, ki so posredovala vesti o življenju v Sloveniji. »Poročila« so ohranila sistem oblikovanja došlih informacij za potrebe prejemnikov, kakor je bilo to že v mesecih pred osamosvojitvijo. V novem času se je delno spremenila mreža prejemnikov. V ospredje so stopili tisti prejemniki, ki so informacije »Poročil« izkoriščali za objavo. »Poročila« so zalagala z informativnim gradivom številne liste, ki sami niso imeli razvite svoje dopisniške mreže. V »Poročilih« št. 65 z datumom 12. oktobra 1944 je bil kot pojasnilo natisnjen stavek: »Naša Poročila pošiljamo v glavnem le redakcijam listov in radiooddaj. Vaša naloga je, da posredujete informacije in reportaže javnosti ter jih propagandno izkoristite!« Tako izkoriščanje ni smelo imeti

značaja skrivnega prepisovanja. V vsaki številki je zato uredništvo »Poročil« objavilo opozorilo, naj uporabljavci vedno navajajo tudi vir: Tanjug za Slovenijo. V informacijah, ki so jih objavljala »Poročila« so bile zastopane vse slovenske pokrajine, čeprav je bilo razmerje med njimi zelo neenakomerno in se je tudi nenehno spreminjalo. »Poročila« so upoštevala pri objavljanju predvsem pomembnost konkretnega dogodka. Pomembni dogodki pa se niso odigrali samo na enem mestu.

Drugi del podružnice Tanjuga je bila tehnična baza, ki se je bavila s poslušanjem radijskih oddaj »Svobodne Jugoslavije«, Moskve, Londona in še nekaterih drugih, zavezniških in okupatorskih, pa tudi čeških in poljskih, Sudetensender-ja, pa tudi tržaške oddaje »Jadransko Primorje«. Glede jezikov so poslušali predvsem oddaje v srbohrvaščini in slovenščini, ker so bile ravno te vedno namenjene ali posvečene Jugoslaviji.⁷⁶

Glede poslušanja radijskih oddaj moramo reči, da je ta oblika aktivnosti imela že ustaljeni okvir. Sistematično poslušanje tujih radijskih vestí se je na bazi 20 razvijalo že od pomladi 1943 dalje, organizacijsko je bila pa ta služba del propagandnega odseka pri IOOF. Ko se je spomladi 1944 ustanovil odsek za informacije in propagando, je prišlo v njegov okvir tudi poslušanje radijskih vestí v svetu. Ščasoma je radijska služba zaposlila več ljudi, toda teža poslušanja je tudi še pozneje slonela na starih preizkušanih poslušavcih iz leta 1943. Spremembe v potek službe so vnašale le okupatorske ofenzive in selitve baze iz enega kraja v drugega. Sam sistem službe se pa tudi v tem času ni bistveno spremenil.

V dobi razvoja podružnice Tanjuga je bila služba poslušanja radijskih postaj nekaj, kar se je ujemalo z eno od Tanjugovih nalog, namreč posredovati vesti o dogodkih v ostali Jugoslaviji in v svetu domačim organom. Tehnična baza je kot sredstvo tega posredovanja izdajala na temelju stenografskih zapisov tipkani »Dnevni vestnik«, ki je izhajal celo v več izdajah. Vendar je bilo število izvodov oziroma prejemnikov zelo skromno. Dnevni vestnik so dobivali centralni komite KPS, IOOF, Ljudska pravica, Slovenski poročevalec, Kmečki glas, glavni štab, propagandni odsek pri glavnem štabu, odsek za informacije in propagando, pozneje pa še podružnica Tanjuga za Slovenijo, Znanstveni institut in partijski pokrajinski komiteji na Primorskem, Gorenjskem in Štajerskem.⁷⁷ Tako je bilo določeno že julija 1944 in je ostalo tudi pozneje.

»Dnevni vestnik« je izhajal torej v zelo omejenem številu, približno tako kakor »Glasovi iz listov« v prvi fazi razvoja podružnice Tanjuga za Slovenijo. »Dnevni vestnik«, je bil informativno gradivo le za osrednje organe osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Za večje število ni bilo niti potrebe. Zahtevi hitre informiranosti je tako število tudi zadostovalo. Ob večjem številu izvodov bi »Dnevni vestnik« lahko sicer poslali še kandidatom izven osrednjih organov. Toda vesti bi izgubile na aktualnosti, ker bi zaradi počasne pošte zastarele. Zato so pokrajinski in okrožni organi morali v lastnem interesu organizirati poslušanje radia tudi na svojih bazah. Da so zadostili interesu aktualnosti, so tudi oni izdajali bolj ali manj popolne radijske vestnike. Zanj so se brigali propagandni organi, ne pa dopisniki Tanjuga.

Tehnična baza za poslušanje radijskih postaj je bila del podružnice Tanjuga za Slovenijo od osamosvojitve podružnice dalje. Vendar si moramo ob vsaki priliki biti na jasnem, da tehnična baza z vključenjem ni v nič-

⁷⁶ Fasc. 495/I-1.

⁷⁷ Fasc. 493/I-1.

mer bitno spremenila tradicije poslušanja radijskih postaj, kakor se je razvila od pomladi 1943 dalje. Drugače pa je bilo s podružnico Tanjuga za Slovenijo. Nastop Tanjuga je v zbiranje informacij po posebnem sistemu in nato uporabi vnesel nekaj novega že pri prvem oblikovanju v okviru odseka za informacije in propagando. Po osamosvojitvi je podružnica Tanjuga znova vnesla nekaj novosti v svoj sistem dela. Če je tehnična baza postala del podružnice Tanjuga po osamosvojitvi, je postala ta del prav zaradi obstoja podružnice Tanjuga. Težišče podružnice Tanjuga zato ne smemo iskati v tehnični bazi, temveč tam, kamor je tehnična baza spadala. Začetkom podružnice Tanjuga zato ne smemo iskati v datumu, ko je bila tehnična baza vključena v podružnico, temveč v času, ko je predsedstvo SNOS postavilo odgovornega predstojnika podružnici Tanjuga za Slovenijo. Kdaj je to bilo, smo videli zgoraj.

V razvoju podružnice Tanjuga za Slovenijo je nastala nova zarez, ko je podružnica prenehala izdajati »Poročila«. Zadnja številka je bila 116 z datumom 17. januarja 1945. Prenehanje je bilo povezano s spremembo statusa Telegrafске agencije nove Jugoslavije sploh, to se pravi zveznega Tanjuga. Ta je postal uradna državna agencija, kar je potem vplivalo tudi na položaj podružnic. V novem položaju se slovenska podružnica ni odpovedala poročevavski mreži in zbiranju dopisov s terena. Ves ta sistem je ostal, spremenil se je le odnos do zvezne centrale. Slovenska podružnica je morala po telegrafski poti pošiljati državni centrali vesti iz Slovenije, da jih je potem državna centrala oddajala v svet kot uradna poročila. Uveljavil se je sistem, ki se je potem prenesel tudi v čas po osvoboditvi. Razen državni centrali je podružnica Tanjuga pošiljala poročila tudi radiu OF, radiu »Svobodna Jugoslavija« in centralnim listom v objavo.

V novem položaju je oostal sistem dopisništva in sistem dopisniške mreže, kakor se je izkazal že v prejšnjih fazah razvoja. Poostiril se je le kriterij pomembnosti. Podružnica Tanjuga je izjavila svojim dopisnikom, da bo pošiljala državni centrali le tista poročila, ki bodo pomembna v državnem merilu. V podrobnih navodilih je potem dopisnikom obrazložila, o čem morajo poročati, kakšno delo na terenu morajo spremljati oziroma mu posvetiti svojo pozornost. Paziti morajo zlasti na centralne dogodke, ki so izredno važni. Okrožnica je kot take omenila npr. govor maršala Tita o mejah, osvoboditev Beograda, izjava kralja Petra II., obletnico Rdeče armade itd. Poročila bi naj bila kratka, jedrnata in jasna. Biti bi morala preverjena, ustrezati resnici in poslana naj bi bila takoj.⁷⁸

Po odhodu prvega vodja iz slovenskega Tanjuga na drugo dolžnost, so za novega vodjo postavil Borisa Urbančiča. Ta je okoli sebe zbral večjo ekipo, ki je odslej delala v podružnici Tanjuga za Slovenijo. V ekipi so bili poleg Borisa Urbančiča še Marcel Kronegger in Milan Gombač, s terena pa so poklicali Vero Devovo-Dunjo in Mimico Črničev, prvo iz novomeškega okrožja, drugo iz belokranjskega. V prvem trenutku je delo teklo, kakor je bilo urejeno že prej. Po nekaj tednih so delo reorganizirali. Deloma so nato vplivale že prejšnje reorganizacije. Po novem je bila v Tanjugovi službi močno skrčena dopisniška mreža. Pomembnejši so postali glede dostavljanja gradiva zastopniki pri pokrajinskih odborih Gorenjske, štajerske in Primorske, ki smo jih zgoraj že navedli. Polg njih sta se okrepila še položaj in pomen zastopnikov pri okrožjih, ki je v glavnem vsako imelo svojega zastopnika in dopisnika za Tanjug. Preoblikovala so se tudi Poročila in njih uporaba v centrali Tanjuga. Poročila niso bila več krajevnega značaja, tem-

⁷⁸ Po okrožnici, ki mi jo je dala na razpolago Vera Penca-Dev.

več splošnega pomena za vso Slovenijo. Tako prirejena poročila so po ukinitvi lista »Poročila« v januarju 1945 oddajali Milanu Megušarju-Borutu, ki jih je potem s svoje tehnične baze prenašal Beogradu, sočasno so pa pripravljali tudi gradivo za Moskvo.⁷⁹ Seveda so taka poročila dobivali tudi vrhovni organi osvobodilnega gibanja in redakcije lista.

Tako reorganizirana podružnica Tanjuga s Slovenijo je ohranila svojo obliko do konca vojne, ko se je njena baza ob osvoboditvi preselila iz Ajdovščine v Ljubljano 9. maja 1945. Tam so kmalu prišle na vrsto nove reorganizacije, toda ta čas ne spada več v naš prikaz dela podružnice Tanjuga za Slovenijo.⁸⁰

Summary

THE SUBSIDIARY OF TANJUG FOR THE TERRITORY OF SLOVENIA

In his essay the author gives a description of the Tanjug subsidiary for the territory of Slovenia from its beginnings to national liberation. The introduction describes the concept which gave the basis for the organization of Tanjug in the center of the state and represents Moša Pijade, who gave the idea of an organizational system in the center and in individual people's republics, as its main organizer. The central Tanjug, founded on November 5, 1943, was publishing a newspaper called the Bulletin. The central Tanjug began transmitting for abroad in December 1943. The rest of the world was informed about its foundation by the radio station Free Yugoslavia (RFY). Its subsidiary for Slovenia began taking shape in autumn 1943 by order of the presidency of the Slovene People's Liberation Council (SPLC) after the establishment of divisions within the presidency; it originated from the Information and Propaganda Division. Closely related to Tanjug was the problem of a network of correspondents; i. e. the problem of providing information on the spot. A systematical action was initiated in this respect in spring 1944 when regional organizations of the Liberation Front were given the task of organizing an adequate network of correspondents within the frame of their Information and Propaganda Divisions. The problem of a network of correspondents has been of exceptional importance during the entire period of Tanjug's existence.

The principal tasks of the central Tanjug of Yugoslavia were drafted in the Bulletin of November 19, 1943; the branches of its activity were determined there. In Slovenia the realization of these tasks was taken over by Tanjug on one hand and Information and Propaganda Divisions on the other. The idea of organizing a Tanjug subsidiary in Slovenia was most probably given to the Slovenes by Moša Pijade during the stay of AVNOJ (Anti-Fascist Council of the People's Liberation of Yugoslavia) participants in Slovenia from January to March 1944. Its organization was put in practice by the Information and Propaganda Division. The idea of introducing an independent bulletin was also launched in Slovenia. The first news from Slovenia had been sent to Tanjug already in April 1944, before it was formally established. However, information was being provided more systematically when the Information and Propaganda Division was established. Information from the spot was of essential importance for this kind of activity.

The activity related to gathering information on the spot was divided into two phases; I. gathering of information and II. the use of it. Information was provided by official organs of the liberation movement, by divisions, institutions, by the general headquarters and its divisions, by military correspondents and by its own network of correspondents through agit-props.

The information for Tanjug consisted of communiqués, reports, statements, newspaper surveys, radio newscast, etc. The information sent from Slovenia to the central Tanjug was not directly related to the outer world. The domestic function of Tanjug, which became clearer only later, was a more concrete one.

The rupture in the organization of providing information was marked by the Conference of journalists, organised in Metlika on May 5, 1944.

⁷⁹ Vera Penca-Dunja, ustni vir.

⁸⁰ Vera Penca-Dunja, ustni vir.

The Slovene Tanjug subsidiary was established when dr. France Škerl, the editor of »Slovenski poročevalec«, was appointed its head. However, the activity of the agency was subordinated to the Information and Propaganda Division due to a special circular-letter »To all regional Liberation Front Committees«.

When discussing the problem of the network of correspondents the participants in the Metlika Conference referred also to the problem of providing information for Tanjug. The conference underlined the problems which were to be solved by Tanjug itself within the broader frame of activity of the Information and Propaganda Division. The Metlika Conference devoted attention to the education of correspondents, to the quality of correspondents and their articles. The realization of the idea was left to territorial units.

As a result of discussions in the central Information and Propaganda Division the first correspondents and articles appeared in regional and later on in smaller territorial units of the Liberation Front. In some places the articles appeared rather early, in the others later. The circular-letter issued by the Information and Propaganda Division at the presidency of SPLC on June 17, 1944, abrogated every oscillation in this respect. The circular-letter was not a founding document. However, it gave instructions about the tasks of Information and Propaganda Division and the way of providing information on the spot. Tanjug was established after the foundation of divisions.

Circumstances for the establishment of the latter were more favourable in the so-called Province of Ljubljana, whereas the formation of divisions outside its boundaries went on with slower pace. Due to the lack of cadres this process took the slowest development in the district of Styria.

How did the Tanjug Subsidiary in Slovenia carry out its tasks? It was chiefly oriented towards informing domestic public and towards foreign countries. Its tasks in relation with the latter were of course less numerous than those of the central Tanjug. Providing information for domestic public was thus concentrated within Tanjug, though not exclusively, as the existing newspapers still kept their own network of correspondents.

In 1944 the Slovene subsidiary began publishing two periodicals: the »News« (Poročila) and »Opinions of news-papers« (Glasovi iz listov). The former appeared when Tanjug was still within the frame of the Information and Propaganda Division and preserved itself to the beginning of 1945. The latter was published from June to September 1944. The »News« consisted of articles sent by domestic correspondents, whereas the »Opinions of newspapers« published reports from foreign, allied, occupier's and Slovene anti-revolutionary press. Its circulation was extremely limited, ranging from 12 to 18, and only five copies of it were published—all of them meant for the supreme organs and domestic newspapers.

The »News« was published from April 1944 to January 17, 1945. It was meant for the supreme organs of the liberation movement, for local committees, for propaganda divisions in the army and for domestic newspapers. It was necessary to develop a good system of providing information, if the »News« was to be realized. Consequently, a well developed network of correspondents spread all over Slovenia. Its circulation was between 120 to 150 copies. The »News« was a primarily informative matter and not a newspaper for the masses. The Conference of Journalists in Metlika played an important role in the development of the »News« because of its conclusions regarding the introduction of a network of correspondents. The importance of the »News« was in the fact that it brought objective information on events in Slovenia. The »News« was a kind of official gazette of the Tanjug subsidiary in Slovenia.

In the second half of September 1944 the presidency of the Slovene People's Liberation Council reorganized the Information and Propaganda Division into Commission for agitation and propaganda and »Tanjug Subsidiary« which as an organization remained within the presidency of the SPLC, while the former was taken over by the Executive Committee of the Liberation Front. The »News« acquired real independence on September 26, 1944, when it was first published under the subtitle of »edited by the Tanjug Subsidiary«. In the weeks that followed this reorganization was also carried out in smaller territorial units. Simultaneously numerous suggestions were launched in connection with new organizational system, but none of them was realized, as it was an independent network of correspondents that was of greater importance for Tanjug, even though the number of correspondents was afterwards reduced because people joined the liberation army and due to the fusion of political units in individual areas. The »News« was particularly meant for domestic newspapers.

In autumn 1944 a special booklet of the »News« was dedicated to the problem of information service and was meant to serve as an educational publication for correspondents. Every discussion at that time was already held under the perspective of the forthcoming liberation. Towards the end of the war the technical base, serving for the registration of the news broadcast by radio stations, became a constituent organizational unit of the Tanjug subsidiary publishing the »Daily Herald«, while the »News« was stopped. The technical base also assumed the service of transmitting information to the central Tanjug in Belgrade, which acquired the function of a state news agency thus affecting the status of its subsidiaries in individual republics as well. However, the Slovene subsidiary did not renounce its network of correspondents, it only modified the contacts with the central Tanjug to which the information on Slovenia had to be sent by wire and from Belgrade to the rest of the world. In connection with the network of correspondents the criterium regarding the importance of the news has been changed and a new system introduced. Last but not least, there was a special team which gathered in the Slovene subsidiary few months before the end of the war, adjusted itself to the new way of work, and led Tanjug to the day of liberation.

Ivan Jan

NEKAJ O NOB V ZGORNJI SAVSKI DOLINI

Diskusija na 18. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Kranjska gora — Jesenice, od 29. septembra do 2. oktobra 1976.

Zaradi kraja, kjer se je začelo naše zborovanje, naj bi se oglasil že včeraj, a včerajšna tematika ni zajemala področja NOB. Danes, ko govorimo in poslušamo o NOG na Jesenicah in na Gorenjskem sploh, bi z nekaj osnovnimi podatki predstavil Dolino od Jesenic do meje, kjer se gibljemo te dni, kajti zbrani smo iz raznih krajev, posebnosti pa je bilo tod obilo. Delno bo to prikazano na osnovi dokumentov in spominov drugih, delno na osnovi osebnih doživetij, kajti v tej dolini, kjer hkrati hvalevredno praznujemo tudi 30-letnico zgodovinarskega društva, sem bil od junija 1943 do februarja 1944 rajonski sekretar KP in OF, poprej pa sem delal kot mlad kovinar v jeseniški železarni. Rajon je sodil v jeseniško okrožje.

Torej, poskušal bom na kratko predstaviti to dolino, katere gostje smo, predvsem v času NOB, tj. od 1941—1945 ter delno iz zadnjih predvojnih let. A res na kratko, kajti samo začetki vstaje 1941 ali zimska vstaja sredi Doline, ali samo politično delovanje v zgornjem, izvirnem toku Save, bi zaslužilo posamično obdelavo.

Pri tem seveda ne moremo mimo železarskih Jesenic in Javornika, kjer tudi danes Železarna prinaša 70 % občinskega dohodka.

*

Železarsko-proletarske Jesenice so bile, tako kot že pred vojno, tudi v začetku NOB središče in žarišče revolucionarnosti tudi za ves zgornji gorenjski kot. Železarna je v svoje obrate požirala vse večji krog ljudi. Le-ti so se vozili delat na Jesenice iz vseh gornjegorenjskih dolin in z ravnine vse do Podnarta. Zadnja leta pred okupacijo, ko se je 1939. leta že začela II. svetovna vojna, je zaposlovanje na Jesenicah spet skokovito naraščalo. Mlada moška delovna sila je prihajala in se vozila iz bohinjskih dolin, iz Gorij in Bleda (med katerimi sem bil tudi jaz, bil sem 18-leten kovač), iz vasi pod Karavankami, pa tudi iz Zgornje savske doline. V Železarni delavstvo ni dobivalo le dela in kruha, temveč se je začelo — zlasti mlajši ljudje — srečevati tudi z naprednimi idejami in revolucionarno prakso, ter se spoznavati med seboj. Protidraginjska gibanja so bila nekaterim prva šola v boju za pravice delovnih ljudi.

V teh protidraginjskih nastopih so sodelovale vse tri pglavitne sindikalne organizacije: nacionalistična ali plava, krščansko socialistična — ali bela, ter Zveza kovinarskih delavcev Jugoslavije (SMRJ) — ali rdeča.

Le zelena, sicer maloštevilna, zato pa klerikalno-profašistično usmerjena organizacija ni sodelovala. Pravzaprav je, toda v razbijaškem smislu. Vodil jo je tedanji jeseniški kaplan Andrej Križman, to je tisti izdajalski človek, ki je v imenu SLS med vojno morilcu slovenskega ljudstva SS generalu E. Rösenerju predlagal ustanovitev slovenskega in s tem tudi gorenjskega domobranstva.

V Dolino vse do Rateč in v Trbiž je bila z Jesenic (— za tiste, ki tega niso videli —) speljana železniška proga z nekaj mostovi (ukinjena in demontirana 1966. leta — žal), kar je imelo svoj pomen. Zato kar tu na kratko ocenimo geografsko-taktilčno in tudi politično pomembnost teh krajev.

Ta sicer slikovita in romantičnost vzbujajoča dolina z znamenito Martuljkovo skupino, s Poncami in Planico, s Kranjsko goro, kjer se je 1883. leta rodil pisatelj Josip Vandot, avtor znamenitega Kekca, z Razorjem in Prisankom, je tam vsa skalnata. A tudi južne strmine Karavank, kamor so sredi Doline pripete Dovje pa nekaj domačij, potem pa zaselek Srednji vrh ter naprej Podkoren, za narodno-osvobodilno gibanje, oz. za NOB, niso bile nič kaj ugodne. Na obeh straneh se dvigajo ostre strmine in skale, poleg tega pa sta obe pobočji razsekani z divjimi

hudourniški grapami. Po zelo ozki dolini, ki je včasih komaj dovolila prostor cesti, je tekla tudi železnica. Ta dva prometna objekta sta bila prek Trbiža in Koroškega sedla za okupatorje ugodni in važni prometni žili iz Italije in Avstrije in zato zanje nepogrešljivi. Poleg tega je bil in je še med Hrušico in Podrožčico železniški predor skozi Karavanke. Prav zaradi tega so bile tu vseskozi utrjene dosti močne okupatorjeve sile s svojim oblastnim aparatom, ki so neprestano dušile že tako slabotno narodnoosvobodilno gibanje. Temu moramo dodati še dejstvo, da je ta prelepi košček naše domovine ležal ob nekdanji (in na žalost še sedanj) državni meji, izza katere je prihajala močna nacistično-nemška propaganda. Zaradi tega so bili prebivalci Doline izpostavljeni hudemu vetru, ki mu ni kljuboval vsak. V nekatere posameznike se je ta propaganda zažrla tako, da so postali nevarni osvobodilnemu gibanju. Zato je bila Dolina za NOB trd oreh.

V tej dolini je ob začetku vojne živelo približno 3200 ljudi. Že njihov dialekt, njihova govorica vsakomur pove, da so se priseljevali s Koroškega, kar velja za vasi od Gozd-Martuljka, izvirno Rute (kot izgovarjajo še danes starejši domačini) proti zahodu, ter za Kranjsko goro (Borovje — to ime uporablja Savinšek v povesti »Grče«) — dalje Podkoren in Rateče. Tu so še »čompe« in drugi koroški izrazi, kar se ne sme izgubiti. Vzhodni začetek Doline — Hrušico, Dovje in Mojstrano — pa so ljudje v glavnem naseljevali že z vzhodne strani. A to le mimogrede in z namenom opomniti, da so v davni s koroške strani prihajali sem Slovenci, ki so bili seveda stari prebivalci Koroške. To potrjujejo tudi priimki: Razingerji, Kotniki, Robiči, Smoleji, Lavtizarji, Koširji... Vendar pa je bilo to prebivalstvo že desetletja pod raznimi vplivi, ki pa so jih skušali zmanjševati napredni ljudje. Le-ti so bili predvsem železničarji in delavci, ki so se vozili delat na Jesenice.

A tudi v to dolino je nemška okupacija prinesla enake tegobe, kot v druge kraje. Že v juniju so po vrsti raznih germanizatorskih dejanj okupatorji izgnali izobražene in nekaj drugih vplivnih ljudi. Takoj so tudi poskrbeli za obnovo mostov prek Pišence in Save, ki so jih na umiku porušili oddelki jugoslovanske vojske.

*

A v juniju 1941 je, tako kot drugod, tudi v tej dolini upor proti okupatorju začel delati prve korake. Sicer še majhne, vendar neodjenljive. Organizatorji so prišli z Jesenic: Ignac Strlekar, pa Jože Črnologar, predvsem pa železničar-strojevodja Ivan Krivec, predvojni revolucionar, že tedaj v okrožnem komiteju zadolžen za delo v Zgornjesavski dolini. Po podatkih Ignaca Strlekarja, Janeza Ariha in drugih je že 1941. leta v vseh vaseh od Hrušice do Rateč uspelo osnovati odbore OF ali postaviti vsaj zaupnike. Poleg teh so bili prvi organizatorji OF: Jaka Rabič in Miha Potočnik s tovariši na Dovjem in v Mojstrani, Janez Arih in drugi v Kranjski gori, železničar Jože Kramar ter Gregori v Podkorenu, in še nekaj drugih. Sicer oboroženih čet v Dolini vse do decembrske vstaje ni bilo, zato pa se je ob političnem delu toliko bolj razplamtel poskus zimske vstaje. To predvsem na Dovjem in v Mojstrani, ko je odšel med upornike velik del mlajših moških prebivalcev. Središče teh priprav je bilo pri Mlakarju — pri Rabiču na Dovjem, kjer so bili kar štirje fantje in ki so vsi padli v NOB. Med njimi Jaka v znameniti okrogelski luknji aprila 1942, Alojz pa že 16. decembra 1941 med zimskim uporom v Mojstrani. To je bila tudi prva partizanska žrtev te doline.

Znano je, kako so Nemci razbili, oz. zaustavili začeto zimsko vstajo tu in na Gorenjskem sploh, zato ob tem le nekaj podatkov. Nemška premoč, zima, grožnje Nemcev, da bodo potolkli svojce in požgali domačije, slaba oborožitev upornikov, neizkušenost, dolgotrajnejše bojevanje kot so mislili nekateri, in vsi ostali napor, dvomi in težave — vse to je storilo svoje. Nemci so upornike razbili, jih večinoma zmamili v dolino, nato pa jih okoli 90 aretirali. 9 so jih februarja 1942 postrelili med talci, večji del pa je trpel v taboriščih, kjer jih je veliko podleglo. Nemci so takoj pokazali, kaj jim pomenijo ti kraji.

Prvi oboroženi partizanski oddelki — in to iz Cankarjevega (dr drugega) bataljona, so v Dolino (Srednji vrh) prišli poleti in v jeseni 1942. Vendar se dolgo tu niso mogli zadržati. Po takojšnjih hajkah so se spet morali umakniti nižje, v območje Stola, kjer pa ni bilo dosti bolje. Pri Hrušici so borci Cankarjevega bataljona 26. julija 1942 napadli gestapovski avto. Naslednji dan so Nemci na Belem polju postrelili 45 talcev, večinoma s Hrušice (krvnik C. Druschke). Tam zdaj stoji spomenik. Med aretiranimi in mučenimi v Begunjah so bili tudi iz te doline taki junaki, ki so v zaporih doživljali najhujša mučenja, ne da bi klonili z eno samo

besedo. Taka sta bila npr. Jože Pečar iz Mojstrane (1905), ki ga je gestapovec Druschke s pomočniki do smrti izmučil februarja 1942, ali pa Slavko Černe iz Kranjske gore (1917), ki je prav tako junaško podlegel maja 1943. leta.

*

V septembru 1942 so nad Kranjsko goro — v Vitranc — prišli prvi trije terenski delavci — ilegalci — a potem je tu prezimoval le Ivan Krivec-Kostja. Tudi pozimi je vzdrževal zveze z nekaterimi aktivisti v Dolini. Vendar je bil že maja 1942 aretiran in poslan v Kraut aktivist Janez Arih, zato je bilo z zvezami nekaj časa težko. Tudi nad Dovjami je bilo tedaj nekaj terenskih delavcev, ki pa so marca 1943 postali žrtev izdajstva. To je bil prvi večji vdor gestapa v razvijajoče se NOG v Dolini, zaradi česar je (vzrok nepredvidnost) bila aretirana cela vrsta aktivistov. Ta in še drugi dogodki so botrovali aretacijam aktivistov vse od Gozd-Martuljka do Rateč. OF je dobila hud udarec. Dolina je tedaj glede NOB skoraj zamrla. V njej sta ostala le dva partizana. V juniju in juliju 1943 so ju podprli novi terenski delavci, ki jih je poslal v Dolino okrožni komite KP Jesenice (med njimi sem bil tudi sam). Vendar so bile nad Dovjami in Mojstrano še vedno in neprestano prisotne negativne posledice decembrske vstaje 1941, pa pokola na Hrušici julija 1942 ter ostalih aretacij po zgornjih vaseh Doline. Ob vsem tem ni bilo čudno, da ljudje niso bili le nezaupljivi, temveč spričo vse večje krajevne moči nemških posadk tudi otopeli, omahljivi in brez prave vere v našo vojaško moč. Še poleti 1943 so v te gozdove upale le tričlanske orožniške patrulje, s katerimi smo se nekajkrat srečali in se seveda obstreljevali.

Od poletja do pozne jeseni 1943 smo organizacije OF in predvsem mladinske mreže vendarle tako oživele, da smo pokrivali vso Dolino. Naenkrat, konec 1943. leta, pa je gestapo spet vdrl v naše vrste. Začele so se verižne aretacije, kajti tedaj so bili med aktivisti in aktivistkami tudi slabiči (in celo kaj hujšega). Naše omrežje se je spet povsem raztrgalo. Vendar je hkrati ušla aretacijam cela vrsta dobrih sodelavcev, tudi onih iz Srednjega vrha. Med njimi Janez Robič, Malka Robič, Viktor Benedik, Štefka Robič, Jože, Franc in Janez Hlebanja in še drugi. Treba je povedati, da so nam taki zaselki kot je Srednji vrh nad Gozd-Martuljkom, postali ne le naše zatočišče, temveč tudi izhodišče in odskočna deska za zveze z ostalimi kraji Doline. Izdajstvo in aretacije, ki so se vlekale od konca novembra 1943 do januarja 1944, ki so skoraj spraznile Srednji vrh, so nam povzročile največje težave. Brez Srednjega vrha je bilo skoraj nemogoče uspešno prodirati v dolinske vasi. Prišlo je celo tako daleč, da so nas 18. januarja 1944 zvečer napadli v skritem bunkerju nad Srednjim vrhom, po naključju pa pri tem ni bilo žrtev. Vendar pa je bila to huda zima. Nemci so krepili varnost komunikacij in reagirali na vsak naš korak. In tako je v tej zimi vsak mesec padel po en naš partizan: 8. januarja mladi Justin Uršič-Marko (18 let), nato 9. februarja znameniti alpinist Miha Arih-Mihol (26 let) in 10. marca 1944 najzaslužnejši v tej dolini Ivan Krivec-Kostja-Pavle s Hrušice. Vsi trije so pokopani ob cerkvi v Podkorenu. Ob tem je treba reči, da se je Iva Krivec že ranjen raje ustrelil sam, kot bi padel v roke gestapovcem. Marca 1944! Tedaj je bil spet rajonski sekretar. Vedeti moramo, da to niso bili borci iz čet ali bataljonov, temveč terenski politični delavci, ki jih ni bilo mogoče vzgojiti na hitro. A v tem času razvoja NOB, čeravno tod ni moglo biti vsestransko močno, tudi tu ni bilo mogoče več zaustaviti. Na več krajih so se zadrževali terenski delavci-ilegalci in postopoma snovali nove mreže OF. Prave moči in udarnosti partizanskih enot pa tod niso mogli čutiti, dokler na jesen 1944 nekajkrat v Dolino niso prišle enote najprej Kokrškega, nato pa Jeseniško-bohinjskega odreda.

Zlasti od poletja 1944, ko so borci gorenjskega in nato kokrškega ter jeseniško-bohinjskega odreda vse pogostejše minirali železniško progo in mostove, — kar velja tudi za to dolino — so Nemci ob njih naglo krepili svoja oporišča. V drugi polovici 1944. leta so Nemci v tej razmeroma majhni dolini vedno držali najmanj 300 mož: orožnikov, policistov, obmejnih stražarjev (colarjev) in pripadnikov protiletalske obrambe. Tem je treba še dodati čez 600 mož na Jesenicah, oz. v jeseniškem bazenu. Sredi septembra 1944 jih je bilo samo na Jesenicah 660. Domobrancev in poprej bele garde pa v tej dolini ni bilo, ker Nemcem niso bili potrebni.

Poslej so bile v Dolini — poleg političnih delavcev — tudi enote jeseniško-bohinjskega odreda. Z njim je Dolina tudi dočakala svobodo. V Kranjski gori se je Jeseniško-bohinjski odred med najhujšimi boji 8. in 9. maja 1945 najprej združil s predhodnico, potem pa z motoriziranim odredom (tanki) 4. armade, ki je že

prodrl čez Vršič, kjer je bil še sneg. V skupnem boju so na območju Kranjske gore zajeli okoli 650 nemških vojakov protiletalske obrambe.

Na Gorenjskem sploh in seveda tudi tu, je bilo proti koncu vojne vse več nemškega vojaštva. A tudi general Rupnik je zaradi ugodne obrambe, ki jo je nudila ta dolina, hotel ob umiku iz Ljubljane poslati sem oddelek domobrancev. To je načrtoval potem, ko umik skozi že osvobojeno Primorsko in v Furlanijo zaradi uspehov 9. korpusa in 4. armade ni bil več mogoč. Tu naj bi se zadržali tako dolgo, dokler se z Anglo-Amerikanci ne bi sporazumeli o načinu delovanja proti Titovi Jugoslaviji. Račun brez krčmarja: iz tega ni moglo biti nič, ker je bil nalet Titovih vojská nagel, silovit in vsestranski. Zgodilo se je obratno: domobrance so Anglo-Amerikanci skozi predor v vlakih vrnili v Jugoslavijo.

Ob koncu povzemimo nekaj ugotovitev:

1. Zaradi lege, konfiguracije zemljišča, pomembne prometnosti za okupatorja, tu oborožene enote NOV niso mogle delovati s kakimi posebnimi uspehi. Dalj časa se tu ni mogla zadrževati nobena enota, če ni hotela imeti prevelikih žrtev. Strmi in tudi sicer neustrezni tereni ne omogočajo nobenega manevriranja, za okupatorja pa je bila ta dolina nepogrešljiva komunikativna žila. Zato jo je branil z vsemi potrebnimi močmi. To je partizanom narekovalo, da je bilo treba v Dolino priti tajno in hitro udariti, izvesti nekaj vojaško-sabotažnih akcij ter spet oditi v matični sestav.

2. Zaradi tega je razvoj NOB glede moči malce zaostajal za razvojem v drugih predelih Gorenjske, kar je povezano tudi s predvojno in medvojno nacistično propagando ter z večinsko mentaliteto tedanjega prebivalstva (ki ga je malce okužil tudi turizem).

3. Iz teh razlogov so bile poleg Jesenic in dolinskih vasi za NOG neprecenljivega pomena posamezne hribovske domačije in zaselki, kot je bil predvsem Srednji vrh. V teh primerih pa gre še za nekaj pomembnega. Domačije in kmetije so bile tik ob meji in tu so rasli trdni Slovenci, zaraščeni v svoje, sicer skope, a zato slovenske domačije. Višje če so bile od doline, bolj slovenski ljudje so živeli na njih. Ne glede na nazorska gledanja (s tem se niso ukvarjali) so že zaradi svojega elementarnega življenja v teh robih vedno spoštovali svoj melodični materinski jezik. Zato je bil in je obstoj takih domačij ob mejah tudi narodnoosvobodilnega pomena in ima malce drugačen pomen kot ravninske kmetije daleč od meja (za diskusijo). O tem smo razmišljali že med vojno, kajti brez njih tu NOB sploh ne bi bil mogoč.

4. Spomeniki vse od Hrušice, prek Dovjega, Gozda in Kranjske gore do Podkorena pričajo, da se je kljub vsemu tudi tu razvijal NOB in da so bila v temelje svobode vgrajena številna življenja res najboljših ljudi, kot npr. 68-letnega Janeza Žerjava-Anje, ki je sredi januarja ušel kar v coklah.

Da so tudi v Dolini trpeli in krvaveli ljudje za svobodo, priča začetek vstaje 1941. leta, pa decembrska vstaja ter vrsta različnih dogodkov vse do zmagovitega 1945. leta.

Darja Mihelič

REZULTATI ANKETE MED UČITELJI ZGODOVINE NA OSNOVNIH ŠOLAH SR SLOVENIJE V LETU 1977

V juniju 1977 sta Zgodovinsko društvo za Slovenijo in Zavod SRS za šolstvo pripravila in razposlala osnovnim šolam na območju SR Slovenije anketo, katere namen je bil preučiti stanje, potrebe in probleme osnovnošolskih učiteljev zgodovine. Anketa naj bi po analizi podatkov Zgodovinskemu društvu in Zavodu za šolstvo omogočila smotno posredovanje in nudenje potrebne pomoči zgodovinarjem, zaposlenim na osnovnih šolah, tako glede njihove redne, kakor tudi dopolnilne šolske dejavnosti na področju zgodovine (aktivni zgodovinarjev, zgodovinski krožki). Zavod SR Slovenije za šolstvo in Zgodovinsko društvo si bosta v prihodnje prizadevala odpraviti zapostavljenost osnovnih šol glede seminarjev za dopolnilno izobraževanje zgodovinarjev.

Od 420 šol, kolikor jih je prejelo anketne liste, je nanje odgovorilo 295 šol, kar znaša 70 %. Slika detajlnega stanja učiteljskih kadrov v SR Sloveniji ostaja torej zaenkrat nepopolna. Ker stanje v šolstvu ni nespremenljivo, bi bilo priporočljivo take ali izpopolnjene ankete izvajati v rednih časovnih razmakih. S tem bi v perspektivi lahko dosegli dokaj popoln pregled nad stanjem, spremembami in težavami na področju poučevanja zgodovine v osnovnih šolah SR Slovenije. Seveda bi bilo nujno tako evidenco razširiti tudi na srednje šole pri nas. Odstotek prejetih izpolnjenih vprašalnikov je vendar dovolj visok, da dovoljuje neko splošno sklepanje, ki vsaj procentualno nakazuje stanje za celotno področje SR Slovenije glede vprašanj, ki smo jih v anketi zastavili. Opozoriti velja tudi na to, da marsikateri vprašalniki niso bili izpolnjeni v celoti in zato število odgovorov od vprašanja do vprašanja variira.

Prva štiri vprašanja so zadevala šolo, ki je prejela anketni list. Svoj naziv in naslov nam je vsaka šola posredovala v odgovoru na prvo vprašanje. Na drugo vprašanje, ali ima šola aktiv zgodovinarjev ali ne, je pozitivno odgovorilo manj od petine šol: 52 šol, kar znaša 18 %. Zgodovinski krožek ima slaba polovica, 141 (48 %) šol, ki so odgovarjale na anketo. Delovanje aktivov zgodovinarjev, kakor tudi zgodovinskih krožkov po šolah, sodi v delokrog šolske sekcije Zgodovinskega društva za Slovenijo. Ob vzpostavitvi stika s šolami, kjer je živahna tovrstna aktivnost, bi bilo omogočeno sodelovanje Zgodovinskega društva z dejavniki na terenu; v času, ko je akuten problem reorganizacije Zgodovinskega društva, bi taka povezava lahko pomagala pri organizaciji zgodovinskih društev za nekatera območja SR Slovenije.

Vprašanje o revijah, na katere je šola naročena, je pokazalo, da ima 236 (80 %) šol naročeno vsaj po eno od v vprašalniku naštetih revij (Zgodovinski časopis, Kronika, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Časopis za zgodovino in narodopisje, Pouk zgodovine, Jugoslovanski istorijski časopis). Največ od teh šol je naročenih na Zgodovinski časopis (154 šol, to je 65 %), na drugem mestu so Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (130 naročnikov, to je 55 %), sledijo Kronika (102 naročnika ali 43 %), Pouk zgodovine (94 naročnikov, kar znaša 40 %), Časopis za zgodovino in narodopisje (45 naročnikov ali 19 %), na zadnjem mestu pa je Jugoslovanski istorijski časopis, na katerega je naročenih 13 (6 %) šol. Očitno je, da petina šol, ki so odgovorile na vprašalnik, nima naročene nobene od glavnih strokovnih historičnih revij. Priporočljivo bi bilo, da bi pri teh šolah poskusili vzbuditi zanimanje za nekatere zgodovinske periodične publikacije; to bi namreč omogočilo tudi učiteljem redno spremljanje teh glasil.

Peto vprašanje je bilo razdeljeno na več podvprašanj o učiteljih, ki poučujejo zgodovino na osnovnih šolah v SR Sloveniji. Na vprašanja je odgovarjalo 385 učiteljev. Zanimivo je, da je bilo med njimi nad dve tretjini (269 ali 70 %) žensk in le 116 (30 %) moških. Glede starostne strukture je anketa pokazala takole sliko: 2 učitelja od tistih, ki so odgovorili na to vprašanje (377), imata nad 60 let, od 50 do 60 let ima 44 (12 %) učiteljev, od 40 do 50 let ima 88 (23 %), od 30 do 40 let 123 (33 %), od 20 do 30 let pa 120 (32 %) učiteljev, ki poučujejo zgodovino. Najstarejši

učitelj je bil rojen leta 1914, najmlajši pa 1955, tako da prva skupina pokriva pravzaprav le štiri letnike rojstva (1914—1918), zadnja pa le sedem (1948—1955). To še bolj poudarja relativno višino odstotka najmlajše skupine učiteljev zgodovine.

Slika izobrazbe, ki jo kaže anketa, je naslednja: daleč prednjačijo učitelji z višjo izobrazbo — takih je kar 281 (74 %), sledijo tisti s srednjo (70 učiteljev ali 18 %), medtem ko ima visoko izobrazbo manj kot desetina (31 ali 8 %) učiteljev zgodovine na naših osemletkah: Pripomniti moramo, da omenjena izobrazba ni nujno dosežena na področju zgodovine. K srednji izobrazbi so prišteti tudi absolventi pedagoških akademij. Takih je kar precej, zato je videti, da se bo v prihodnje izobrazbena struktura spremenila v korist višje izobraženih učiteljev zgodovine.

Kot predmet, vpisan pod A, se zgodovina med 341 prejetimi odgovori pojavlja 211-krat (62 %), največkrat v zvezi z geografijo (174-krat), kot predmet pod B pa 115-krat (34 %), spet največkrat v kombinaciji z geografijo (98-krat).

V 15 (4 %) primerih učijo zgodovino učitelji, ki so si pridobili kvalifikacije za poučevanje drugih predmetov (skupine, kombinirane z geografijo in sociologijo, nekajkrat s slovenščino, po enkrat učitelj srbohrvaščine, etnograf, germanist, izjemoma pa celo učitelja matematike in fizike oz. biologije in kemije).

Kvalifikacijo za pouk zgodovine na osnovni šoli je ali bo večina tistih, ki so na to vprašanje odgovorili (335), pridobila na pedagoških akademijah: takih je 276 ali 82 % učiteljev; manj kot petina — 59 (18 %) je primerov, ko so zgodovinarji pridobili ustrezno kvalifikacijo na filozofski fakulteti. Ti podatki kažejo, da je danes strokovna izobrazba učiteljev zgodovine v osemletki v povprečju nižja, kakor je bila zahtevana za poučevanje v nižji gimnaziji pred šolsko reformo 1958. Med leti 1940 in 1950 (prvi leta 1943) se je za pouk zgodovine usposobilo 5 (2 %) učiteljev, med leti 1950 do 1960 45 ali 15 %, med 1960 in 1970 97 (33 %) učiteljev, od 1970 do 1977 pa kar polovica — 149 (50 %) anketiranih učiteljev, ki so nam posredovali odgovore na to vprašanje. Od anketiranih 385 učiteljev smo prejeli 273 (71 %) pozitivnih odgovorov o opravljenem strokovnem izpitu. Omeniti velja, da je precej srednje izobraženih učiteljev na to vprašanje odgovorilo pozitivno (gre za usposobljenost za poučevanje v nižjih razredih osnovne šole), medtem ko je nekaj pedagogov z visoko izobrazbo še brez strokovnega izpita. Najstarejši strokovni izpit datira od leta 1947; do leta 1950 mu je sledilo še 9 (skupaj torej 10 ali 4 %) uspešno opravljenih strokovnih izpitov, med 1950 in 1960 71 (27 %) strokovnih izpitov, med 1960 in 1970 82 (32 %) strokovnih izpitov, medtem ko je bilo največ izpitov — kar 96 (37 %) — opravljenih v sedmih letih med 1970 in 1977. O statusu učenja zgodovine kaže anketa naslednjo podobo: med leti 1940 in 1950 (prvi leta 1945) je začelo poučevati zgodovino 10 (3 %) učiteljev, med 1950 in 1960 58 (16 %) učiteljev, med 1960 in 1970 135 (38 %) učiteljev, medtem ko je največ učiteljev zgodovine 157 ali (44 %), začelo poučevati zgodovino med leti 1970 in 1977.

Naslednji vprašanji sta razkrili obremenjenost učiteljev s poučevanjem zgodovine. Nanju smo prejeli 370 odgovorov. V enem samem oddelku poučuje zgodovino 17 (5 %) učiteljev, v dveh 25 (7 %) učiteljev, v treh oddelkih 50 (14 %) učiteljev, v štirih oddelkih poučuje zgodovino 45 (12 %) učiteljev, v petih 48 (13 %) učiteljev, v šestih oddelkih poučuje zgodovino največ — 70 (19 %) učiteljev, v sedmih 27 (7 %) učiteljev, v osmih oddelkih poučuje 14 (4 %) učiteljev, v devetih 35 (9 %) učiteljev, v desetih oddelkih poučuje zgodovino 20 (5 %) učiteljev, v enajstih oz. dvanajstih oddelkih po 8 (2 %) učiteljev, 3 (1 %) učitelji pa poučujejo zgodovino celo v trinajstih oddelkih.

Te številke ne kažejo nekega očitnega smiselnega zaporedja; iz njih je razvidno le to, da v povprečju en učitelj poučuje v petih do šestih oddelkih. Od teh učiteljev jih poučuje zgodovino 2 uri na teden 17 (5 %), 4 ure tedensko 24 (6 %) učiteljev, 6 ur tedensko poučuje zgodovino 49 (13 %), 7 ur na teden 1 učitelj, 8 ur tedensko poučuje zgodovino 46 (12 %) učiteljev, 10 ur 43 (12 %) učiteljev, največ — 69 (19 %) učiteljev poučuje zgodovino 12 ur tedensko, 14 ur na teden poučuje zgodovino 21 (6 %) učiteljev, 16 ur 14 (4 %) učiteljev, 17 ur na teden poučuje zgodovino 1 učitelj, 18 ur na teden 31 (8 %) učiteljev, 19 ur 1 učitelj, 20 ur tedensko poučuje zgodovino 24 (6 %) učiteljev, 1 učitelj poučuje 21 ur tedensko, 22 ur na teden poučuje zgodovino 11 (3 %) učiteljev, 23 ur 1 učitelj, 24 ur tedensko 11 (3 %) učiteljev, 26 oz. 28 ur na teden poučujeta zgodovino po 2 učitelja, 1 učitelj pa celo 37 ur na teden. V povprečju torej uči en učitelj zgodovino med 11 in 12 urami tedensko.

Kombinacije predmetov, ki jih poučujejo zgodovinarji, ki so na to vprašanje odgovorili (376), od ostalih predmetov največkrat vključujejo zemljepis (234-krat ali 62 %), na drugem mestu je družbeno-moralna vzgoja (131-krat ali 35 %), na

tretjem spoznavanje družbe (80-krat, tj. 21 %), sledijo pa slovenščina (17-krat ali 5 %), telovadba in likovni pouk (po 14-krat, kar je 4 %), srbohrvaščina (12-krat ali 3 %), gospodinjstvo (11-krat ali 3 %), tehnični pouk (9-krat, kar pomeni 2 %), samoupravljanje s temelji marksizma in glasba (po 8-krat ali 2 %), matematika (7-krat, kar je 2 %), spoznavanje narave (5-krat ali 1 %), kemija (4-krat), opravljanje dolžnosti ravnatelja in podaljšano bivanje (po 2-krat) in nemščina ter pouk v nižjih razredih osnovne šole (po 1-krat), medtem ko v 33 primerih (9 %) učitelji poleg zgodovine ne poučujejo nobenega drugega predmeta. Pri teh odgovorih je zelo opazno to, da se samoupravljanje s temelji marksizma pojavlja v kombinaciji z zgodovino manjkrat kot vrsta predmetov, ki z zgodovino nimajo nobene vsebinske povezave.

Vprašanje o udeležbi na seminarjih za dopolnilno izobraževanje učiteljev zgodovine je pokazalo, da se je le nekaj nad tri petine — 237 (62 %) učiteljev zgodovine vsaj enkrat udeležilo takih seminarjev. Od teh jih je po 47 (20 %) prisostvovalo seminarjem enkrat ali dvakrat, 21 (9 %) učiteljev trikrat, 13 (5 %) učiteljev štirikrat, 11 (5 %) učiteljev petkrat, po 6 (3 %) šestkrat ali sedemkrat, 3 učitelji so seminarjem prisostvovali osemkrat, 2 učitelja desetkrat, 1 učitelj pa dvanajstkrat; 79 (33 %) učiteljev se je seminarjev sicer udeležilo, niso pa navedli kolikokrat.

Med anketiranimi učitelji so 103 (27 %) člani Zgodovinskega društva za Slovenijo.

Udeležba osnovnošolskih učiteljev zgodovine na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev je precej skromnejša od udeležbe na seminarjih za dopolnilno izobraževanje, saj se je vsaj enega zborovanja udeležilo le nekaj nad dve petini (162 ali 42 %) učiteljev zgodovine. Od teh jih je zborovanju prisostvovalo enkrat 52 (32 %), 37 (23 %) učiteljev se je zborovanju udeležilo dvakrat, 20 (12 %) učiteljev trikrat, 19 (12 %) učiteljev štirikrat, 6 (4 %) učiteljev se je zborovanju udeležilo petkrat, 4 (2 %) šestkrat, po 2 (1 %) sedem- ali osemkrat, 23 (14 %) učiteljev pa se je zborovanju udeležilo, niso pa navedli števila zborovanj, ki so jim prisostvovali.

Pri analizi podatkov o strokovnih revijah, za katere so anketirani odgovarjali, da jih redno spremljajo, smo upoštevali le revije, ki so bile omenjene že pri vprašanju o revijah, ki jih prejema šola, ne pa revij Naša obramba, Borec, TV 15 in drugih, ki so jih nekateri navajali v odgovorih. Z navedbo vsaj ene revije je na to vprašanje odgovorilo 308 (80 % od vseh) anketiranih učiteljev. Od teh jih največ — 235 (76 %) — med revijami, ki jih redno spremlja, omenja Zgodovinski časopis, sledijo pa Kronika (128 glasov ali 41 %), Pouk zgodovine (113 glasov ali 37 %), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (96 glasov ali 31 %), Časopis za zgodovino in narodopisje (62 glasov ali 20 %), na zadnjem mestu pa je Jugoslovanski istorijski časopis (12 glasov, kar pomeni 4 %).

Tudi pri pregledovanju zadnjega vprašanja, kjer so učitelji zgodovine izrazili svoje mnenje o reviji, ki jim največ pomaga pri delu v šoli, smo upoštevali le že zgoraj navedno periodiko. Vsaj po eno revijo je v odgovoru na to vprašanje navedlo 288 (59 % od vseh) anketiranih učiteljev. Za najbolj uporabljani reviji pri pedagoškem delu sta se izkazali Zgodovinski časopis (zanj se je izrazilo 112 ali 49 % od teh 288 anketiranih) in Pouk zgodovine, ki od zgodovinskih revij pri delu v šoli najbolj pomaga 91 (40 %) učiteljem; sledijo Kronika (kot glavni tovrstni pripomoček pri poučevanju zgodovine je omenjena 45-krat, kar pomeni 20 %), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (38 glasov ali 17 %), Časopis za zgodovino in narodopisje (25 glasov ali 11 %) in Jugoslovanski istorijski časopis (6 glasov, kar pomeni 3 %).

Pri zadnjih dveh vprašanjih sta vidni dve dejstvi: nizek odstotek učiteljev, ki so kot uporabno za svoje delo navedli vsaj eno od strokovnih historičnih revij, obenem razmeroma visok odstotek tistih, ki ne spremljajo nobene strokovne revije, na drugi strani pa je opazno, da je najbolj poznana in uporabljena revija med učitelji Zgodovinski časopis. Zlasti število odgovorov na zadnje vprašanje kaže, da naše strokovne revije razmeroma malo koristijo potrebam osnovnošolskih učiteljev. Če bo Zgodovinskemu društvu uspelo stopiti v stik z anketiranimi, bomo najlaže izvedeli za njihove konkretne potrebe glede periodičnih glasil zgodovinarjev, kakor tudi glede drugih eventuelnih problemov, ki se pojavljajo v poučevanju zgodovine na naših osnovnih šolah.

IN MEMORIAM

ALBERT REJEC

(Tolmin 6. IV. 1899 — Ljubljana 28. X. 1976)

Vse od začetka leta 1976 mi je Albert Rejec pomenil samo delavnega publicista, ilegalnega organizatorja protifašističnega TIGR-a nekdanjega sodelavca Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani in nikakor ga nisem enačil s sivolasi, visokim, vzravnanim in suhim starejšim moškim, ki sem ga včasih srečal na Mariborski ulici v Ljubljani. Potem sem za svojo raziskavo o delovanju »Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine« iskal še živih prič in dr. Čermelj me je napotil k njemu. Rejec me je prijazno sprejel in mi rad pomagal, njegova pomoč je bila res dragocena. Ko sem končal z obdelavo prvega dela razvoja te organizacije, mi je še vnaprej ponudil svojo pomoč. Žal smo se kmalu zatem v deževnem oktobrskem dnevu poslovili od njega na viškem pokopališču. Takrat Berto Rejec zame ni bil več le ime, bil mi je znanec.

Albert Rejec se je rodil 6. aprila 1899 v Tolminu v družini obrtnika-kovača. Slovensko klasično gimnazijo je do začetka vojne med Avstro-Ogrsko in Italijo obiskoval v Gorici, dokončal pa v Sentvidu pri Ljubljani, kjer je 1918 maturiral. Medtem mu je umrl oče in tako študijev ni mogel takoj nadaljevati. Zaposlil se je kot uradnik na podprefekturi v Tolminu, od koder je leta 1922 odšel v Padovo in se vpisal na pravno fakulteto. Od tam je odšel v Rim, kjer je bil do konca 1923 zaposlen pri državnem svetu. Zaradi gmotnega stanja in zaradi tega, ker je bil Slovenec, ni mogel več nadaljevati študija in ostati v italijanski državni službi. Vrnil se je domov in se leta 1924 posvetil narodnoobrambnemu delu v slovenskih političnih društvih. Od začetka leta 1925 do 1928 je bil pokrajinski tajnik za Goriško pri političnem društvu »Edinost« in goriški urednik istoimenskega dnevnika. Kot odgovor na vse večje fašistično nasilje je postal voditelj tajne protifašistične organizacije TIGR, pri čemer je s pridom uporabljal zveze, ki jih je ustvaril kot tajnik društva »Edinost«. Policija mu je prišla na sled in na jesen 1928 je moral emigrirati v Jugoslavijo. Naselil se je v Beogradu, kjer je bil član zveznega vodstva že omenjene »Zveze jugoslovanskih emigrantskih organizacij iz Julijske krajine«, v kateri je deloval pod psevdonimom Ante Mladen. Ohranil je svoje ilegalne stike s somišljeniki v Julijski krajini, vendar pa neodvisno od »Zveze«. Seznanil se je s protifašističnimi gibanji po Evropi, s katerimi je »Zveza« vzdrževala stike, in skušal doseči priznanje pravic manjšin v Julijski krajini na evropski politični ravni.

Italijanskim protifašističnim emigrantom je ponudil usluge mreže TIGR-a, v zameno pa je zahteval priznanje pravice slovenske in hrvaške manjšine do samoodločbe v primeru, da pridejo te sile v Italijo na oblast. Zastopniki italijanske komunistične partije v Parizu so sporazum podpisali.

Zaradi Rejčevih zvez s protinacistično skupino je Nemčija sredi leta 1940 od Jugoslavije zahtevala njegovo izročitev. Zatekel se je v ilegalo. Ob začetku vojne je ostal v domovini in se priključil osvobodilnemu gibanju najprej v samem Beogradu, nato v raznih krajih Srbije. Po osvoboditvi Beograda je odšel kot prostovoljec s slovenskim bataljonom na sremsko fronto. Nekaj časa je bil tolmač v italijanski partizanski diviziji »Italia«, ki so jo sestavljali vojaki razpadle italijanske okupatorske vojske.

Po osvoboditvi se je vrnil v Ljubljano in bil od 1. novembra 1945 do konca julija 1948 pri Tiskovnem uradu predsedstva vlade SRS v službi za inozemske zveze, odtlej do upokojitve leta 1959 pa strokovni sodelavec v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. V pokoju pa ni miroval, posvetil se je problematiki Slovencev v Italiji, še zlasti pa Beneški Sloveniji, pridno je dopisoval v zamejske publikacije, sodeloval je tudi pri urejanju tednika Matajur. Umrl je 28. oktobra 1976 po krajši bolezni.

Poleg svojega narodnoobrambnega in protifašističnega delovanja je bil pokojni Rejec tudi urednik številnih publikacij in ploden pisec. Pri izbiranju tém je segal tako v sedanjost kot tudi v preteklost in doprinesel svoj delež k slovenskemu zgodovinopisju.

V letih 1924 do 1928 je bil goriški urednik lista »Edinost«, obenem pa je bil od 1924 do 1927 goriški urednik tednika »Novice«. V letih 1925—1929 je bil sourednik publikacij Goriške Matice. Vanje je tudi pisal, saj je bil dopisnik »Edinosti« že med svojim bivanjem v Rimu. Po zatrtju slovenskega tiska v Italiji in po begu v Jugoslavijo je urejal in pisal v ilegalne liste, ki so jih v Jugoslaviji izdajali za ilegalno organizacijo TIGR. Taki listi so bili Borba, Svoboda, Ljudska fronta, Straza ob Soči. V Jugoslaviji je med drugim pisal tudi v »Istro«, glasilo »Zveze jugoslovanskih emigrantskih organizacij iz Julijske krajine«, vendar pa člankov ni podpisoval s svojim imenom. Po osvoboditvi je sodeloval pri številnih slovenskih publikacijah, tako v matični domovini, kot na Tržaškem in Goriškem: v Primorskem dnevniku, Soči, Matajurju, Slovenskem poročevalcu, Ljubljanskem dnevniku, Tovarišu, Naših razgledih, Delavski enotnosti, Slovenskem izseljenškem koledarju, Jadranskem koledarju, Gospodarskem koledarju, Koledarju Mohorjeve družbe. Sodeloval je tudi pri knjigi Feigla in Nanuta o Beneški Sloveniji, Gorica 1950, za knjigo Ljubiše Stojkovića in Miloša Martića »Nacionalne manjine u Jugoslaviji« (1953) pa je zbral gradivo o italijanski manjšini v Jugoslaviji.

Andrej Vovko

BIBLIOGRAFIJA ALBERTA REJCA

Naslednja bibliografija daje izbor Rejčevih člankov od leta 1950 naprej. Sestavljena je predvsem na podlagi »Slovenske bibliografije«. Upoštevana so predvsem dela, ki se nanašajo na Primorje.

Solstvo v Beneški Sloveniji. — Soča 29. 4. 1950

Austria rediviva. Zakaj so leta 1866 Beneški Slovenci glasovali za Italijo in kako jih je ta prevarala. — Soča 13. 5. 1950.

Zatiranje slovenske besede. Zakaj so Beneški Slovenci lahko imeli že 1928 svoj tisk, sedaj pa jim je to zabranjeno. — Soča 24. 6. 1950.

Slovenska tiskana beseda za Beneške Slovence. — Soča 24. 6. 1950.

Rus Baudouin in prof. Trinko o šoli v Beneški Sloveniji. — Soča 1. 7. 1950.

Kako so se poročali pred 400 leti v Beneški Sloveniji. — Ljudski tehnik 19. 8. 1950.

Drama slovenskega jezika v cerkvah Beneške Slovenije. — Soča 4. in 11. 11. 1950.

Smo brez prave besede. — Soča 16. 12. 1950 (O italijanskih sodnikih v Beneški Sloveniji).

Bibliografija slovenske zgodovine (Publikacije iz let 1945—1950). Bibliografija o primorskem problemu. — Zgodovinski časopis 5, 1951, str. 506—512.

Maziljeni fašizem. — Delavska enotnost 18. 4. 1952 (O delovanju tržaškega škofa Santina).

Majski volilni boj v Trstu. — Ljubljanski dnevnik 10. 5. 1952.

Dr. Vinko Rapotec: Praksa Italije s Slovenci in Hrvati (1918—1940). Koper 1952. — Ljudska pravica 21. 6. 1952.

Komu Trst? 1953, brošura, izšla tudi v angleščini, francoščini in esperantu. Gortanova oporoka. — Slovenski poročevalec 14. 4. 1953.

Raznarodovanje Slovencev in Hrvatov na ozemlju STO pred letom 1918. — Slovenski poročevalec 7. 11. 1953.

Tržaško delo Ivana Regenta. Ob sedemdesetletnici uglednega slovenskega političnega in kulturnega delavca. — Slovenski Jadran 29. 1. 1954.

Hrast Beneške Slovenije. — Rodna gruda 1954, str. 129 (O življenju in delu Ivana Trinka-Zamejskega).

Beneška Slovenija Trinkove dobe. — Tovariš 1954, str. 594—596.

Trst — mesto na slovenski obali. — Gospodarski koledar 1954, str. 4—6.

Dr. Drago Marušić sedemdesetletnik. — Slovenski poročevalec 10. 12. 1954.

Sedemdesetletnica dr. Mirka Vratovića. — Slovenski Jadran 23. 12. 1955.

Tolminska med dvema vojnama. — Tolminski zbornik 1956, str. 31—37.

Zadnje pismo Simona Kosa. — Tolminski zbornik 1956, str. 38.

Nesreča Zorka Jelinčiča v Škrbini zadnje špranje. — Planinski vestnik 1956, str. 632—634.

TIGR. — Borec 1957, str. 463—464.

Industrializacija na slovenskem narodnostnem ozemlju pod italijansko upravo. — Gospodarski koledar, Ljubljana 1958, str. 20—25.

Bibliografija o problemih obmejnih pokrajin ob jugoslovansko-italijanski meji 1951—1958. Ljubljana 1959, Inštitut za narodnostna vprašanja (Ciklostil).

- Steверjan in njegova sosesčina v prvi svetovni vojni. — *Jadranski koledar* 1959.
- Št. Maver pred pol stoletja. — *Jadranski koledar* 1959.
- Stoletni boj za slovenske šole na Goriškem. Petdesetletnica ustanovitve slovenskih paralelnih razredov v Gorici. — *Soča* 24. 9. in 1. 10. 1960.
- Pred 50 leti v Gorici. — *Jadranski koledar* 1960, str. 157—163.
- Prvi slovenski goriški list. — *Jadranski koledar* 1961, str. 174—177 (O listu Soča).
- Popotni vtisi ruskega profesorja. — *Jadranski koledar* 1961, str. 178—184 (O vtisih J. Baudouina de Courtenaya o razmerah na Goriškem).
- Leta 1914 in 1915 na Goriškem. (Na prelomu iz mirnega v nemirno obdobje). — *Jadranski koledar* 1962, str. 127—133.
- Deželna avtonomija leta 1922 in združevanje vodne energije v Julijski krajini. — *Jadranski koledar* 1963, str. 60—62.
- Goriška na pragu dvajsetega stoletja. — *Jadranski koledar* 1963, str. 148—152.
- Uporniška življenjska pot dr. Draga Marušiča. — *Primorski dnevnik* 6. in 7. 10. 1964.
- Pol stoletja v službi slovenskega naroda. Ob Čermeljevi 75-letnici. — *Primorski dnevnik* 30. 10.—4. 11. 1964.
- Stare in nove pravde Kanalske doline za služnostne pravice. — *Jadranski koledar* 1964, str. 142—149.
- Življenjski vsakdan v Trstu pred pol stoletja. — *Jadranski koledar* 1964, str. 118—123.
- Mednarodni odnosi v Kanalski dolini. — *Primorski dnevnik* 22. 6. 1965.
- Andrej šavli 60-letnik. Zadnji tajnik ZMD. — *Primorski dnevnik* 11. 12. 1965.
- Rezija. Domače skrbi. — *Jadranski koledar* 1965, str. 199—204.
- Karnijska skupnost. Gospodarski problemi gorske pokrajine. — *Jadranski koledar* 1965, str. 205—210.
- Skupaj z Zorkom Jelinčičem: »Adrija« na Goriškem pred in po prvi svetovni vojni. — *Jadranski koledar* 1965, str. 164—176.
- Ive Mihovilović, istrski Hrvat je pesnil tudi v slovenščini. V septembru je imel šestdeset let. *Primorski dnevnik* 2.—4. 1. 1966.
- Karnijski Nemci in Beneški Slovenci v preizkušnjah dveh svetovnih vojn. — *Primorski dnevnik* 2. 4. 1966.
- Beneški Slovenci žalujejo ob grobu svojega prijatelja Josefa Marcheta. — *Primorski dnevnik* 20. 5. 1966.
- Zgodovinske perspektive na leto 1866. — *Primorski dnevnik* 22.—26. 10. 1966.
- Resna jubilejna izdaja videmskega dnevnika. — *Primorski dnevnik* 11.—12. 11. 1966.
- Med Slovenci v Italiji. — *Slovenski izseljenjski koledar* 1966, str. 134—147.
- Neumrljivost slovenščine v Beneški Sloveniji. — *Zaliv* 1966, št. 72—84.
- Sto let Beneške Slovenije v združeni Italiji. — *Jadranski koledar* 1966, str. 72—84.
- Dolina pod Višarjami. — *Koledar Mohorjeve družbe* 1966, str. 97—102.
- Etnična in jezikovna povezanost Učjè z Rezijo in temna prihodnost Rezije. — *Primorski dnevnik* 21. I. 1967.
- »Miscelanea storica«. Po dvesto letih med Beneško Slovenijo in Furlanijo. — *Primorski dnevnik* 22. I. 1967.
- Predvojna in povojna jugoslovanska emigracija. — *Primorski dnevnik* 1. 2. 1967.
- Trije župnijski listi v Reziji. — *Primorski dnevnik* 16.—19. 3. 1967 (O listih Dom, La voce del pastore in All'ombra del Canin).
- Konviktizacija Beneške Slovenije na pospešenem pohodu. — *Primorski dnevnik* 11. 11. 1967.
- V senci starogorskega ozidja. — *Jadranski koledar* 1967, str. 137—151.
- Dr. Lojze Berce sedemdesetletnik. — *Primorski dnevnik* 2. 7. 1968.
- Ustno slovstvo Slovencev v Reziji. — *Primorski dnevnik* 13. 7. 1968.
- Slike o življenju, ki ni vredno življenja. Ob dokumentarni fotografski razstavi o Nadiških dolinah. — *Primorski dnevnik* 14. 12. 1968.
- Človeška geografija nadiških dolin. — *Primorski dnevnik* 22. 12. 1968.
- Slovenci v Furlaniji. — *Prešernov koledar* 1968, str. 33—37.
- Nasledki emigracije v Beneški Sloveniji v šestdesetih letih tega stoletja. — *Jadranski koledar* 1968, str. 87—106.
- Domači kraji pod Matajurjem. — *Trinkov koledar* 1968, str. 74—91.
- »Slavija« na valovih emigrantskih povodnji. — *Primorski dnevnik* 20.—21. 5. 1969.
- Zaselek Učjè sodi samo v Rezijo in nikakor ne kam drugam. — *Primorski dnevnik* 3. 7. 1969 (O priključitvi Učjè k občini Brdo).
- Zgodovinski razpon dr. Čermeljevega dela. Ob njegovi današnji 80-letnici. — *Primorski dnevnik* 10. 10. 1969.
- Furlanščina na Goriškem. Po kongresu furlanskega filološkega društva. — *Primorski dnevnik* 4.—5. 11. 1969.

- Tokrat o Terski in Nadiški dolini. — Primorski dnevnik 20. 9. 1969.
- Lia Rumanča v Švici in Slovenci v Italiji. Primer, ki je kot nalašč za primerjavo. — Primorski dnevnik 22. 11. 1969.
- Rezijansčina v Reziji. (župnijski list za Ravenco se zavzema za enakopravnost rezijanskega narečja v cerkvi in šoli.) — Primorski dnevnik 22. 11. 1969.
- Dr. Ivo Juvančič sedemdesetletnik (in nekaj o nekdanjih kočljivih cerkvenih razmerah v Gorici). — Primorski dnevnik 5. 12. 1969, št. 280.
- Protikoncilne tendence proti rabi slovenskega narečja vernikov v videmski pokrajini. — Jadranski koledar 1969, str. 127—142.
- Trinko. — Trinkov koledar 1969, str. 49—71.
- Slavia patriarhov, Beneške republike, Zedinjene Italije, Carla Podrecca in Ivana Trinka. — Trinkov koledar 1969, str. 78—80.
- Poslanstvo dr. Iva Juvančiča. — Srečanja, Gorica 1969, št. 21—22, str. 53—59.
- Stara gora — božja pot zahodnih Slovencev. — Koledar Mohorjeve družbe 1969, str. 110—113.
- Nazorna primerjava med Tolminsko in Beneško Slovenijo. — Primorski dnevnik 21.—22. I. 1970.
- Slovenci v tržaških anarhističnih skupinah pod Avstrijo. — Primorski dnevnik 11. 7. 1970.
- Ob 50-letnici Rapalla (12. XI. 1920—12. XI. 1970). — Primorski dnevnik 12.—14. 11. 1970.
- Beneška Slovenija razkosana med gospodarsko revne cone. — Primorski dnevnik 10. 12. 1970.
- Domovina, kje si? Jadranski koledar 1970, str. 113—127. (O Beneških Slovencih).
- Kako je v Gospodovem letu 1970 v Beneški Sloveniji? — Trinkov koledar 1970, str. 42—57.
- Jožef Marchet furlanski duhovnik in ljubitelj Slovencev. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1970, str. 51—55.
- Nemški in slovenski manjšinski kompleksi. — Primorski dnevnik 15.—16. I. 1971 (O ostankih bavarskih naseljenecv iz XIII. stoletja na jugu italijanskega alpskega loka).
- Rezija 1970 in še naprej. — Primorski dnevnik 20.—23. I. 1971.
- Zadnji podatki spet izpričujejo zlo emigracije. Popis prebivalstva in Nadiške doline. — Primorski dnevnik 3. 2. 1971.
- Znanstveni preporod v svobodni Istri. — Primorski dnevnik 25. 4. 1971.
- V času 60 let je Rezija postala majhna občina. — Primorski dnevnik 6.—7. 5. 1971.
- Veliki primorski junak Danilo Zelen je padel že 13. maja 1941 pri Ribnici. — Primorski dnevnik 16. 5. 1971.
- Franici Ažmanovi v spomin. — Primorski dnevnik 22. 9. 1971.
- Odkrita beseda o odnosih med Slovenci in Furlani. — Primorski dnevnik 13. 11. 1971.
- Kulturna rast furlanščine in slovenščine. Po kongresu furl. filološkega društva. — Primorski dnevnik 18. 11. 1971.
- Vitezi v Beneški Sloveniji. — Trinkov koledar 1971, str. 54—56 (O odlikovanih Beneških Slovencih, udeležencih I. svet. vojne).
- Trije naši časniki. — Trinkov koledar 1971, str. 91—94 (O listih Matajur, Dom, Emigrant).
- Dr. Uliks Stanger, poslanec slovensko-hrvaške koalicije v Italiji. — Jadranski koledar 1971, str. 187—193.
- Zgodbe slovenskih posoških duhovnikov v Italiji med prvo svetovno vojno. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1971, str. 96—119.
- Evangeliji in vera v rezjansčini za letošnje velikonočno vstajenje. — Primorski dnevnik 2. 4. 1972 (Ponatis iz italijanskih župnijskih listov o Osejanih in Solbici).
- O stiski med furlanskimi in slovenskimi duhovniki. — Primorski dnevnik 18. 4. 1972 (O interniranih duhovnikih med prvo svetovno vojno).
- Goriške uršulinke slavijo 300-letnico. Listajoč po zgodovini Camilla Medeota. — Primorski dnevnik 24. 10. 1972.
- Goriški katoličani po prvi svetovni vojni. Brskajoč po delih zgodovinarja Camilla Medeota. — Primorski dnevnik 31. 10. 1972.
- Nazadovanje števila prebivalstva v slovenskih beneških občinah. — Primorski dnevnik 15. 11. 1972.
- Trijezičnost Nemcev in Slovencev v Italiji. — Jadranski koledar 1972, str. 149—153.
- Demografski premiki v širšem obmejnem pasu zahodne Slovenije in dežele Furlanije—Julijske krajine v polstoletju 1910 do 1961. — Jadranski koledar 1972, str. 154—164.
- Duh preporoda v razseljeni Beneški Sloveniji. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1972, str. 107—111.
- Kje v svetu živijo beneški Slovenci? — Trinkov koledar 1972, str. 43—49.

- Dvanajst razprav o različnih vidikih zgodovine nadiških dolin do današnjosti. Pomembno delo pobudnika in urednika zbornika dr. Luigija Cicerija in njegovih sodelavcev. — Primorski dnevnik 18. 3. 1973.
- Emigranti iz Beneške Slovenije, pobudniki slovenščine doma in na tujem. — Primorski dnevnik 26. 8. 1973.
- Včeraj je umrl dr. Uliks Štanger. — Primorski dnevnik 19. 10. 1973.
- Dva majhna sosednja naroda. — Prostor in čas 1973, str. 88—94.
- Evropska dediščina oglejskega patriarhata. — Prostor in čas 1973 (Oce-na dela Arduina Cremonesija).
- Slike v domačem šleglu. — Trinkov koledar 1973, str. 78—86.
- Cerkev v slovenskem zamejstvu. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1973, str. 129—135.
- Sonninov »Dnevnik« in še kaj. Primorski dnevnik 31. I. 1974.
- Pošljite učitelje, ki poznajo rezijansčino. Prebujenje v Rezijski dolini. — Primorski dnevnik 2. 6. 1974.
- Traditiones — zbornik narodopisja z roba slovenskega etničnega prostora. K II. številki Zbornika inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU. — Primorski dnevnik 30. 6. 1974.
- Na Višarje, Landarsko jamo, Špeter in na Trinkov grob. S slovenskim zdravniškim društvom po Beneški Sloveniji. — Primorski dnevnik 4. 10. 1974.
- Plodno življenje Toneta Batagelja. V Ljubljani je umrl naš primorski rojak. — Primorski dnevnik 18. 12. 1974.
- Čermeljevo delo in vloga v novejši zgodovini zahodnih Slovencev. — Jadranski koledar 1974, str. 142—153.
- Beneške vasi se praznijo kljub zastajanju emigracije. — Primorski dnevnik 5. 2. 1975.
- Osemdeset let Alberta Široka. — Primorski dnevnik 23. 2. 1975.
- »Ljudje in kraji ob Pivki« od kamene dobe do svobode. Izšel je zbornik, ki so ga pripravljali toliko let. — Primorski dnevnik 3. 8. 1975.
- Dr. Vekoslavu Povhu v spomin. — Primorski dnevnik 28. 9. 1975.
- O ljudeh nadiških dolin. — Trinkov koledar 1975, str. 109—112.
- Božo Milanović v borbi za narodne pravice. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1975, str. 118—122.
- Tisočletno poslanstvo slovenskih duhovnikov v Beneški Sloveniji. — Koledar Mohorjeve družbe 1975, str. 133—139.
- Furlansko filološko društvo v boju za priznanje furlanščine. — Primorski dnevnik 6. 2. 1976.
- Devetdeset let uporniškega življenja Alojza Hreščaka. — Primorski dnevnik 1. 5. 1976.
- Pol stoletja od nasilne ukinitve Učiteljskega lista. — Primorski dnevnik 1. 5. 1976.
- Rehabilitacija slovenščine v cerkvah Beneške Slovenije. — Primorski dnevnik 4. 6. 1976.
- Medeotove »Cronache Goriziane« (1914—1918). Preprosta pričevanja dvanajstih piscev, ki osvetljujejo in po-človečujejo odnose med Furlani in Slovenci v goriški pokrajini. — Primorski dnevnik 20. 6. 1976.
- »Lettere da Gorizia a Zatičina«, ki jih je Castelliz pisal Sedeju. Nova knjiga goriškega zgodovinarja C. Medeota. — Primorski dnevnik 3. 8. 1976.
- Zveza slovenskih izseljencev. — Trinkov koledar 1976, str. 73—74.
- Stodeset let življenja v Italiji. — Trinkov koledar 1976, str. 75—76.
- Kobariški preboj. — Jadranski koledar 1977, str. 231—236.
- Baski in Slovenci. — Koledar goriške Mohorjeve družbe 1977, str. 37—40.

Andrej Vovko

SILVO KRANJEC

(Ljubljana 31. XII. 1892 — Ljubljana 10. XI. 1976)

Silvo Kranjec je bil po svojih letih skoraj natanko vrstnik Milka Kosa. Rojen v Ljubljani je po končani gimnaziji (v rojstnem mestu) obenem z njim na Dunaju študiral zgodovino in zemljepis (1912 do 1916), zadnji dve leti prve svetovne vojne pa je preživel v vojski, in to mu je pokvarilo načrt, da bi študij dokončal z doktoratom, kot je prej nameraval. Doktorat je zamenjal profesorski izpit in do upokojitve je delal kot srednješolski profesor (največ v Ljubljani), nekaj časa tudi kot srednješolski nadzornik. Poleg tega zaslužnega pedagoškega dela in sodelovanja pri Muzejskem in pozneje Zgodovinskem društvu za Slovenijo ter pri Geografskem društvu je zapustil bogato dediščino tudi s svojimi poljudnoznanstvenimi in znanstvenimi deli; to delo je nadaljeval tudi po svoji upokojitvi prav do svoje smrti, enako kot je bil tudi v svojih visokih letih med najrednejšimi udeleženci za zborovanjih slovenskih zgodovinarjev.

Ko je France Koblar l. 1932 v Slovenskem biografskem leksikonu (4. snopič, str. 555 sl.) kratko orisal njegovo dotedanje delo, ga je označil le kot »zgodovinarja«. V resnici dotlej ta smer dela močno prevladuje v Kranjčevem pisanju, skoraj do druge svetovne vojne. Začel je s kronološkim pregledom zgodovine jugoslovanskih narodov (1 in 5; številke se nanašajo na bibliografijo, ki jo je k temu spominu na Silva Kranjca sestavil Marko Kranjec), pa tudi sicer je največ njegovega dela posvečenega različnim sintetičnim delom, potrebnim ne le slovenskemu študentu, marveč tudi širši javnosti za spoznavanje drugih jugoslovanskih narodov in sodobnega sveta. Tako je napisal v slovenščini prvo večjo zgodovino Srbov (2 in 3 [poleg registrov še rodovniki dinastij]), zgodovino Jadranskega morja (7), dovolj obsežen pregled zgodovine Evrope »od Napoleona do Lenina« (1814—1914; št. 6) in številne članke v Mladiki, Mentorju, Koledarjih Mohorjeve družbe in še drugod. Največjega dela te vrste pa mu ni bilo dano dokončati. Ko je 1934 nastal načrt o izdaji nove občne zgodovine (najprej v treh ali štirih knjigah, razširjen po izidu Sovretovih Starih Grkov na dvanaest knjig podobnega obsega), je bil Silvo Kranjec poglavitni organizator tega dela, predviden obenem kot poglavitni avtor za zgodovino novega veka. Toda druga svetovna vojna je preprečila uresničenje tega velikega načrta Mohorjeve družbe.

Kranjčeva dela o sodobni zgodovini Slovencev (od jugoslovanskega gibanja pred prvo svetovno vojno do 1938; št. 4, 73 in 74) imajo sicer tudi poljudno obliko, obenem pa so vendarle tudi izraz lastnega znanstvenega dela, saj so bili to prvi poskusi sintetičnega prikaza domače zgodovine tega časa prav do sodobnosti. Prav za to obdobje si je ohranil stenogram Koroščevega predavanja o postanku Jugoslavije (99), posebej pa je posegel vanj tudi pri zgodovini Ljubljane (9, 113) in zlasti pri številnih biografijah politikov v zadnjih zvezkih Slovenskega biografskega leksikona.

Poleg dela za Slovenski biografski leksikon, ki mu je bil po vojni močan opornik pri biografijah politikov in zgodovinarjev, spada v pravo znanstveno delo še nekaj podobnih prispevkov v GMSD (66 in 75) ter v Kroniki (86, 102, 92), vsaj približujejo pa se temu nekateri članki v Mladiki (51) in Mentorju (35 in 37) ter nekatere ocene (zlasti 58).

Iz vsega Kranjčevega pisanja odseva široko znanje in velika zgodovinska kultura, obenem s tem pa velika zavest o pomembnosti nalog podajanja zgodovine v srednji šoli in o pomenu zgodovinskega znanja in mišljenja za presojanje sodobnega sveta. Prav to velja tudi za njegovo delo na področju geografije, ki je že sredi tridesetih let začelo potiskati zgodovinarsko delo postopno vse bolj v ozadje.

Bogo Grafenauer

BIBLIOGRAFIJA PROF. SILVA KRANJCA

Bibliografija je sestavljena na podlagi bibliografije, ki jo je v Geografskem vestniku (Ljubljana, XLIV/1972, str. 202—204) objavil dr. Valter Bohinec, na podlagi podatkov iz Bibliografije Leksikografskega zavoda (knjigi 8 in 11), Slovenskega biografskega leksikona, Enciklopedije Jugoslavije ter iz arhiva Silva Kranjca.

Uporabljene okrajšave: GV — Geografski vestnik, KoLMD — Koledar Mohorjeve družbe, S — Slovenec, SPor — Slovenski poročevalec, GMS — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo.

Knjige

1. Pregled zgodovine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljubljana 1925. (VI) + 115 str.
2. Zgodovina Srbov. Prevalje 1927. 254 + (II) str.
3. Dodatek h knjigi Zgodovina Srbov. Celje 1929. 16 str.
4. Kako smo se zedinili. (Mohorjeva knjižnica 25). Celje 1928. 142 + (II) str.
5. Pregled zgodovine Jugoslovancev. 2. izd. Ljubljana 1932. (IV) + 132 str.
6. Med Napoleonom in Leninom. Sto let Evrope (1814—1914). Ljubljana 1937. 390 str.

Sodeloval pri knjigah:

7. Borbe za Jadran. V knjigi: Bohinjec-Kranjec-Dobida: Naše morje. Celje 1933, 55—104. — Isto v nespremenjeni izdaji Jadranske straže v Celju, 1933.
8. Geografija. V knjigi: Slovenska Matica 1864—1964. Zbornik razprav in člankov. Ljubljana 1964, 195—219.
9. Ljubljana. V Krajevni leksikonu Slovenije II (Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del). Ljubljana 1971, 293—344.

Sodeloval pri prevodu:

10. Zgodovina narodov Jugoslavije. 2. knjiga: Od začetkov XVI. stoletja do konca XVIII. stoletja. Prevedli Silvo Kranjec, Mirko Avsenak, Ferdo Gestrin in Bogo Graefnauer. Ljubljana 1959.

Učbeniki in skripta

11. Občni zemljepis za višje razrede srednjih šol (skupaj z V. Bohincem in R. Savnikom). I. del. Ljubljana 1949, 216 + (II) str. — 2. izd. 1951, 214 + (II) str.
15. Opća geografija za višje razrede srednjih škola (z istima soavtorjema). I. dio. Preveo Zv. Petek. Zagreb 1951, 228 str. — 2. izd. 1952.
16. Zemljepis za tretji razred osnovnih šol (skupaj z L. Vazzazom). Ljubljana 1951, 80 + (XX) str.
17. Zemljepis za četrti razred osnovnih šol (skupaj z L. Vazzazom). Ljubljana 1951, 70 + (II) str.
18. Navodila za uporabo učbenikov. Zemljepis za 3. razred in 4. razred osnovnih šol (Kranjec-Vazzaz). Ljubljana 1951, 8 str.
19. Zemljepis FLR Jugoslavije za višje gimnazije (skupaj z Vl. Lebanom). Ljubljana 1954, 186 + (III) str. — 2. izd. 1955, 186 + (III) str. Nove spremenjene izdaje ali ponatisi 1958, 1960, 1963, 1968, 1971, 1973.
20. Zemljepis Jugoslavije za IV. razred gimnazij (skupaj z R. Savnikom). Ljubljana 1956, ponatis 1957, 174 + (II) str. — 2. izd. z naslovom: Zemljepis Jugoslavije za 8. razred osnovnih šol, 1958, ponatis 1961, 170 + (II) str. — 3. izd. 1958, ponatis 1963, 170 + (II) str.
21. Gospodarska geografija sveta. Dopisna ekonomska srednja šola, Ljubljana 1957. Zv. 1—5, 101 str. (cikl., skripta).
22. Gospodarski zemljepis (skupaj s T. Oblakom). Dopisna ekonomska srednja šola, Ljubljana 1961. Za I. letnik. S slikovnimi prilogami. Cikl. — Ponatis 1971.
23. Družbeno-ekonomske vede (skupaj s T. Oblakom in P. Urankarjem). I (Gospodarski zemljepis in zgodovina, 201 str.), II (Zgodovina, 231 str.). Cikl. Ljubljana 1961.
24. Zemljepis za 6. razred osnovnih šol (skupaj z D. Komporetom in M. Zgonikom). Ljubljana 1962, 176 + (III) str. Ponatisi 1964, 1967, 1969, 1970 (vsakokrat po 180 str.), 8. ponat. 1973, 9. ponat. 1974 — Izdaja z Braillovim točkopisom 1968.
25. Zemljepis za VII. razred osnovnih šol (skupaj s T. Oblakom in M. Zgonikom). Ljubljana 1962, (III) + 165 str., cikl. — Tiskana izdaja Ljubljana 1964, 216 str. — Nadaljnji izdaji oz. ponatisi 1966 in 1968. — 5. ponat. 1973, 6. popr. ponat. (podnasl.: Sovjetska zveza in neevropske zemljine) 1974, 7. popr. ponat. 1975, 8. popr. ponat. 1976,

9. popr. ponat. 1977. — Za Brailov točkopis priredil. F. Rožanec 1967.
 26. Zemljepis Jugoslavije za 8. razred osnovnih šol (skupaj z A. Lahom in T. Oblakom), Ljubljana 1964, 157 str. cikl. — Tiskana izd. Maribor 1965, 156 + (IV) str. — 2. popr. izd. Maribor 1968, 156 + (IV) str., ponatis 1970, 156 + (IV) str. — 3. popr. izd. 1974, ponat. 1976, 1977, 1978.
 27. Zemljepis za srednje tehnične in druge srednje šole (skupaj s T. Oblakom). Dopisna delavska univerza, Ljubljana 1971, 179 + (III) str.
- Razprave in članki**
28. Na Vidov dan. Pedag. zbornik 19/1921, 158—160.
 29. Prometno geografski položaj Slovenije. S 52/1924, št. 187.
 30. Ob tisočletnici hrvatskega kraljestva. Mladika 6/1925, 387—388.
 31. Iz naše šolske geografije. GV 1/1925, 123—130.
 32. Geopolitični oris Jugoslavije. GV 2/1926, 8—16.
 33. Odgovor. (Polemika z J. Kržišnikom o Kržišnikovem Zemljepisu, III. del.) GV 2/1926, 114—116.
 34. Kaj nam pripoveduje kalendarij. KolMD 1927, 142—149.
 35. Pred petsto leti v turškem in tatarskem ujetništvu. Mentor 14/1926—1927, 31—36, 56—61.
 36. Srbija in Francija. S 55/1927, št. 256.
 37. Še en turški ujetnik. Mentor 15/1927—1928, 115—118, 140—142.
 38. Od 1848—1918. S 56/1928, priloga.
 39. Obletnica osvobojenja. Mladika 9/1928, 459.
 40. Kosovo v zgodovini. Mentor 16/1928—1929, 196—201.
 41. Od faraonov do Zveze narodov. KolMD 1929, 41—50.
 42. Pisma dveh velikih Jugoslovancev. (Ob Šišičevi korespondenci Fr. Račkega s škofom J. J. Strossmajerjem I.). S 57/1929, št. 9.
 43. Ob tisočletnici smrti sv. Vavla. Mladika 10/1929, 247—248.
 44. Zedinjenje pred 120 leti. Orlič 10/1929—30, št. 3, 43—45.
 45. Obnovitev cerkvene države. KolMD 1930, 78—80.
 46. Svetovavlaški jubilej. KolMD 1930, 83—87.
 47. Slovenski potopisec pred 400 leti. S 58/1930, št. 110, 3.
 48. Božič na bizantinskem dvoru. Mentor 18/1930—1931, 79—82.
 49. Države sveta. KolMD 1931, 90—94.
 50. M. Hauman, historien de l'unité yougoslave. Le Monde Slave. Sept. 1931, 345—359.
 51. Pred štiristo leti iz Ljubljane v Carigrad. (Potopis Benedikta Kuripečiča). Mladika 12/1931, 12—16, 52—54, 92—93, 133—135, 174—177.
 52. Pozabljen življenjepi. S 59/1931, št. 148, 7. (O Josipu Jenku kot zgodovinarju in jezikoslovcu).
 53. O ljudskem štetju. KolMD 1932, 95—97.
 54. Človek in zemlja. Mentor 20/1932—1933, 128—131, 166—137; 21/1933—1934, 20—24; 22/1934—1935, 24—28. (Porazdelitev in število človeštva na zemlji. Človek in morje. Človek v puščavi).
 55. Naše morje v davnini. Vrtec 64/1933—1934, 30—31.
 56. Jadran — slovansko morje. Prav tam, 43—44.
 57. L. 1000 na Jadranu — sadovi bratske nesloge. Prav tam, 60—64.
 58. Benečani izrabljajo križarje. Prav tam, 76—77.
 59. Križarji v Zadru in Carigradu. Prav tam, 92—93.
 60. Sramotna kupčija. Prav tam, 107—109.
 61. Zlata doba naših primorskih mest. Prav tam, 125—127.
 62. Dubrovnik. Prav tam, 141—142.
 63. Beneška vlada in nje konec. Prav tam, 157—159.
 64. Problemi naše šolske geografije. Poročilo o II. zboru jugosl. geografov v Ljubljani l. 1933. Ljubljana 1934, 20—26.
 65. Učni načrt za geografijo v višjih razredih srednjih šol. GV 11/1935, 186—187.
 66. Ivan Vrhovnik. GMS 16/1935, 82—84.
 67. Staretova Občna zgodovina. Književni glasnik 4/1937, 32—34.
 68. Slovenska zemlja in nje usoda. S 65/1937, št. 294, priloga.
 69. Seminarske vaje in geografija. GV 14/1938, 137—139.
 70. Štirinajst dni po Bolgariji. Mladika 19/1938, 255—259, 297—301, 337—340, 373—377, 421—426, 458—465.
 71. Geografija v seminarskih vajah lanskega šolskega leta. GV 15/1939, 121—122.
 72. Naša prestolnica v zgodovini. S 67/1939, 85.
 73. Slovenci na poti v Jugoslavijo. Spominski zbornik Slovenije 1939, 32—65. (Državnopravni načrt pred vojno. Odločitev se pripravlja. Od majske deklaracije do zedinjenja).

74. Slovenci v Jugoslaviji. Prav tam, 66—108. (Borba za naše meje. Pod vidovdansko ustavo. Kronološki pregled zadnjega desetletja.)
75. Slomškov »Vbogi otrok v faberkah« in njegova predloga. Glasnik Muzejskega društva 20/1939, 381—385.
76. Kmečki upori — pomemben list slovenske zgodovine. (Izvleček iz predavanja). S 68/1940, št. 49.
77. Kaj dela naša občna zgodovina. Književni glasnik 7/1940, 25—27.
78. Podobe iz zgodovine slovenskega kmeta. Orač 1/1940, 142, 164—165, 190—191, 213—214, 236—237, 261—262, 283—284; 2/1941, 22—23, 47—48, 95—96.
79. Enotna srednja šola ali ne? Zbornik zim. pomoči 1944, 1944, 319—328.
80. »Plevna je padla«. KolMD 1947, 152—156.
81. Zgodbe našega rodu. KolMD 1948, 51—63.
82. Nekaj o Donavi in donavski konferenci. Kmečka žena 2/1948, 207—210.
83. Število v geografskem pouku. Sod. pedagogika 1/1950, 93—102.
84. O izpraševanju in ocenjevanju. Mladi svet 2/1952, 168—171.
85. Pisani viri v zgodovinskem pouku. Sod. pedagogika 3/1952, 273—277, 352—360.
86. Ivan Vrhovec. (Ob stoletnici rojstva.) Kronika 1/1953, 64.
87. O naši geografski terminologiji. (Iz referata na I. zboru slovenskih geografov 7. 9. 1952 v Kamniku.) Sod. pedagogika 4/1953, 226—231.
88. Muzejska vprašanja in šole. SPor 16/1955, št. 89, 16. 4. 1955.
89. Geografska imena v šoli. Sod. pedagogika 6/1955, 82—87.
90. Pisani svet. (Poglavje iz geografskega imenoslovja.) Geogr. obzornik 3/1956, 38—40.
91. Dežela tri tisoč otokov (Indonezija). KolMD 1957, 119—126.
92. Pol stoletja III. ljubljanske gimnazije. Kronika 7/1959, 107—116.
93. Naša zgodovina v luči meja. KolMD 1960, 118—123.
94. Še nekaj o zemljepisni legi in zemljepisnem položaju. Geogr. obzornik 7/1960, 43—44.
95. Geografija v slovenski srednji šoli v razdobju 1918—1958. GV 32/1960, 141—147.
96. Bistra nekdaj in sedaj. (Ob 700-letnici ustanovitve kartuzije.) KolMD 1961, 114—123.
97. Neživljenjska geografija. Geogr. obzornik 8/1961, 17—18.
98. Zgodovinske marginalije. Kronika 9/1961, 191—192.
99. Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. Zgod. časopis 16/1962, 218—229.
100. Aleksander Supan, nemški geograf slovenskega rodu. GV 35/1963, 65—69.
101. Janičarji, njih moč in propast. Dodatek h knjigi: Josip Jurčič: Jurij Kozjak, slovenski janičar. (Ob stoletnici izida.) Celje 1963. Str. 125—143.
102. Dr. Josip Mal — osemdesetletnik. Kronika 13/1965, 101—102.
103. V Carigrad. KolMD 1966, 103—111.
104. Velika cesarska cesta. Geografski obzornik 13/1966, 52—56.
105. Ob stoletnici taborov. KolMD 1968, 94—101.
106. Afrika Afričanom. KolMD 1969, 62—67.
107. Sven Hedin. Uvod v knjigo: Sven Hedin: Skoz azijsko divjino. Ljubljana 1970, 5—19.
108. Hudi časi pred petsto leti. KolMD 1972, 144—149.
109. Zgodovina in zemljepis pri Mohorjevi v 120 letih. KolMD 1973, 65—72.
110. Nekaj o zemljepisnih imenih. KolMD 1974, 109—115.
111. Grmade in tabori. KolMD 1975, 163—168.
112. Mohorjev koledar izpred sto let. KolMD 1976, 101—103.
113. Zgodovinski razvoj mesta Ljubljane. Besedilo v sloven., nem., angl. in ital. na: Ljubljana. Karta mesta. Ljubljana 1976.

Zemljevidi

114. Ljudska republika Slovenija. Priredila S. Kranjec in L. Vazzaz kot prilogo Zemljepisa za 4. razred osnovnih šol. 1 : 750 000. Ljubljana 1951. Popravljen izdaje 1952, 1954, 1955.
115. Federativna ljudska republika Jugoslavija. Priredila S. Kranjec in V. Finžgar. 1 : 2.000.000. Ljubljana 1960. 2. izd. 1962.
116. Federativna narodna republika Jugoslavija. Priredila S. Kranjec i V. Finžgar. 1 : 2.000.000. Ljubljana 1960. (Srbohrvatska izdaja v latinici.)

Knjižne ocene, prikazi, poročila

117. Hermann Wendel, Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit. Frankfurt a. M. 1925... — Mladika 6/1925, 392.

118. Wendel, H.: Der Kampf der Süd-slaven um Freiheit und Einheit. Frankfurt a. M. 1925. — Čas 20/1925—1926, 90—91.
119. Carinthiacus: Položaj Slovenaca pod Austrijom i položaj Nemaca u Kraljevini S.H.S. Ljubljana 1925. — Prav tam, 92.
120. Geografski vestnik I/1925. — Prav tam, 264—267.
121. Jovanović Sl.: Vlada Milana Obrenovića, I (1868—1878). Beograd 1926. — Prav tam, 332—334.
122. Grdina J.: Štiri leta v ruskem ujetništvu. Z dodatkom: Pregled zgodovine ruskega naroda. Ljubljana 1925. — Prav tam, 21/1926—1927, 342—343.
123. Dimitrije Popović: Izvoljski i Erental. Diplomatske uspomene iz aneksione krize. Beograd 1927, Geca Kon. — Prav tam, 22/1927—1928, 71—72.
124. Geografski vestnik II/1926. — Prav tam, 193—195.
125. Melik A.: Kolonizacija Ljubljanskega barja. Ljubljana 1927. — Prav tam, 195—196.
126. Memoari prote Matija Nenadovića. Beograd 1927. — Prav tam, 71.
127. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Izd. Jugosl. novinarsko udruženje. Ljubljana 1927. — GV 4/1928, 145—146.
128. Mal J.: Zgodovina slovenskega naroda. — Mladika 10/1929, 107.
129. Randi O.: I popoli balcanici. Collezione Omnia 14. Roma 1929. — GV 5/6 — 1929—1930, 219—220.
130. Haumant É.: La formation de la Yougoslavie (XVe—XXe siècles). Paris 1930. — Čas 25/1930—1931, 206—208.
131. Mal J.: Zgodovina slovenskega naroda, 9. zv. Celje 1930. — S 59/1931, št. 45.
132. Arko M.: Zgodovina Idrije. Gorica 1931. — Prav tam, št. 152.
133. Hassinger H.: Geographische Grundlagen der Geschichte. Geschichte der führenden Völker, Bd. 2. Freiburg i. Br. 1931. — GV 7/1931, 192—193.
134. Rus J.: Kralji dinastije Svevladičev. Najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454—614. Ljubljana 1931. — Čas 26/1931—1932, 220—222.
135. Vrhovnik I.: Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana 1933. — S 61/1933, 189.
136. Vrhovnik I.: Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana 1933. — Čas 28/1933—1934, 124—125.
137. Nova slovenska zgodovina. (M. Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933, zbirka Kosmos.). — S 62/1934, št. 39.
138. März J.: Die Adriafrage. Berlin—Grünwald 1933. — GV 10/1934, 199—201.
139. Augarde J. — E. Sicard: Yougoslavie. Paris. — GV 10/1934, 203.
140. Korespondencija Rački-Strossmayer I—IV. Zagreb 1928—1931. — Znanstv. vestnik 1/1934—1935, 28—29.
141. Nova slovenska obča zgodovina. — Književni glasnik 2/1935, 1—7.
142. Das Königreich Südslawien. Dargestellt von G. Gesemann, E. Heymann, J. März u. a. Leipzig 1935. — GV 11/1935, 196—197.
143. Jugoslovenski istoriski časopis 1, zv. 1/2. Ljubljana—Zagreb—Beograd 1935. — Čas 30/1935—1936, 66—68.
144. Še o Vojnovičevi Zgodovini Dalmacije. (A. Belasove kritične pripombe k Vojnovičevi knjigi.). — S 64/1936, št. 5.
145. Hummel H.: Südosteuropa und das Erbe der Donaumonarchie. Macht und Erde, Heft 4. Leipzig—Berlin. — GV 14/1938, 159—160.
146. Misel in delo 4/1938, št. 12: Ob dvajsetletnici Jugoslavije. Ljubljana 1938. — Čas 33/1938—1939, 216.
147. Giuseppe del Bianco, La guerra e il Friuli. Volume I. Irredentismo, neutralità, intervento... Udine 1937. — GMS 22/1941, 103—104.
148. Archivio Veneto a cura della R. Deputazione di storia patria per le Venezie. Anno LXXI. Vol. XXIX. Venezia 1941. Anno LXXII. Vol. XXX—XXXI. Venezia 1942. — GMS 24/1943, 132—133.
149. Nastava istorije u srednjoj školi, I/1 in I/2. — Zgod. časopis 5/1951, 446—447.
150. Zgonik M.: Zgodovinski pregled izvenevropskih zemljin za II. razred nižje gimnazije. Zemljepisni pregled zemljin, Evropa. Ljubljana 1954. — Sodobna pedagogika 5/1954, 184—185.
151. Mal J.: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris. Ljubljana 1957. — Slov. etnograf 11/1958, 223—225.

Članki v Slovenskem biografskem leksikonu

Objavljeno: Korošec Anton, Pucelj Ivan, Radecky Ivan Jožef Vaclav, Radics Peter, Raktelj Frančišek, Rape Andrej, Ravnikar Jernej, Razinger Anton, Razlag Radoslav, Remec Bogumil, Remec Marija, Ribnikar Adolf, Rojic Aleksij Rafael, Romih Tomaž, Samassa, Sancin Ivo, Schaffer Adolf, Schloissnigg Janez Nep., Schmidburg Jožef Kamilo, Stern Peter, Stibilj-Vukasović Janko, Strassoldo Jurij, Struppi Vincenc, Suppan Aleksander, Sušnik Anton, Svetel Blaž, Šarabon Vinko, Škerbec Matija, Škulj Franc, Šolar Janez, Šuklje Fran, Šuklje Hinko, Šuklje Milan, Švegelj Andrej, Šušteršič Ivan.

V tisku: Testaferrata Peter, Thurn della Torre, Trdan Franc, Triller Karl, Trnkoczy Ubald, Tonkli Josip, Turk Josip.

Pripravljeno za objavo: Veble Andrej, Vazzaz Ludvik, Vencajz Ivan, Verhovec Ivan, Vošnjak Bogomil, Walner Julij, Wurzbach Karl, Wurzbach Konstantin, Winkler Andrej, Zahn Jožef, Zor Vinko, Zois Anton, Zorc Josip, Žebot Franjo, Žmavc Jakob, Žumer Andrej, Žvab Lovro.

Članki v Enciklopediji Jugoslavije

- I. knjiga: Apih, Bistra (zg.), Bled (zg.), Bohinj (zg.).
- II. knjiga: Čitaonice, Dimitz Avg.
- III. knjiga: Dolenjsko (zg.), Gorenjsko (zg.), Gosar Andrej.
- VI. knjiga: Notranjska (zg.).
- VII. knjiga: Radics Peter.
- VIII. knjiga: Šuklje Fran, Šumi Franc, Šušteršič Iv., Valvasor J. V., Vrhovec Iv.

Marko Kranjec

KONGRESI IN SIMPOZIJI

KOROŠKI KULTURNI DNEVI

V naši reviji o osrednji vsakoletni kulturno-znanstveni prireditvi naših rojakov onstran Karavank še nismo poročali. Ker bodo ob koncu leta na vrsti že jubilejni 10. koroški kulturni dnevi (KKD) in ker je zgodovini na teh srečanjih kar praviloma posvečena ena od osrednjih tem, je prav, da sedaj poravnamo svoj dolg. Posebej naj se ustavimo še ob 8. in 9. KKD spomladi 1977 in 1978.

Prvi KKD so bili leta 1969 v Celovcu v pozneje tradicionalnem pobožnem terminu. To je bil še čas pred obdobjem oktober 1970—oktober 1972, ko je oživiljeni koroški nemški nacionalizem v celoti pokazal svoj obraz, avstrijske oblasti pa svojo nepripravljenost in nemoč pri uresničevanju manjšinskih pravic. Tudi razmere znotraj slovenske koroške narodnostne skupnosti so bile še v marsičem popolnoma različne od današnjih. S pomočjo skupine profesorjev ljubljanske filozofske fakultete je ob prvih kulturnih dnevih uspelo koroškim organizatorjem, predstavnikom obeh slovenskih kulturnih organizacij, zbrati najvidnejše slovenske zgodovinarje, slaviste, literarne zgodovinarje, etnologue, umetnostne zgodovinarje in nekatere druge poznavalce koroške slovenske manjšine, da so kritično osvetlili osnovna tematska področja omenjenih strok kot so se kazala na koroškem primeru. Predavanja s prvih KKD še danes v večini primerov predstavljajo temeljne preglede in so objavljena v zborniku »Koroški kulturni dnevi I« (Založba Obzorja, Maribor 1973, uredila Erik Prunč in Gustav Malle).

Ze tu naj omenimo, da gradivo z vseh nadaljnjih zborovanj ni bilo objavljeno v skupnih publikacijah, kar je ena izmed pglavitnih organizacijskih pomanjkljivosti in ovir, ki zmanjšujejo odmevnost te prireditve. Znaten del referatov je bil običajno že vnaprej razmnožen (nekateri tudi v nemškem prevodu). Večina referatov je v nadaljevanjih izhajala v koroškem slovenskem časopisju, nekateri pozneje tudi v različnih slovenskih revijah in zbornikih s koroško tematiko.

Na prvih KKD so zgodovinarji obravnavali naslednje teme: *Bogo Grafenauer* — Pomen Karantanije v oblikovanju zgodnj srednjeveške skupnosti alpskih in panonskih Slovanov in v njihovem kulturnem življenju 9. in 10. stoletja, *Fran Zwitter* — Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem in njegove socialne osnove, *Valentin Inzko* — Publicistično delovanje Andreja Einspielerja in *Tone Zorn* — Nekateri pogledi na slovensko vprašanje na Koroškem po letu 1925. Tudi referat *Vladimirja Klemenčiča* o spreminjanju gospodarske in socialne kulture in narodnostnih problemih Slovencev na južnem Koroškem sodi po vsebini v sodobno zgodovino.

Drugi KKD (28.—30. dec. 1970) so potekali pod skupnim naslovom »Zgodovinska pot in današnji položaj koroških Slovencev«. Med trinajstimi referati so bili štirje z zgodovinsko tematiko. *Janko Zerzer* je govoril o vlogi taborskega gibanja v izoblikovanju narodne zavesti koroških Slovencev, *Fran Zwitter* o narodni zavesti koroških Slovencev v novejši zgodovini, *Bogo Grafenauer* o teoriji in praksi ljudskih štetij na Koroškem od 19. stoletja do danes ter *Janko Pleterški* o prvinah in o značaju plebiscitne odločitve leta 1920. Analiza profesorja Pleterškega je močno odmevala tudi v koroškem nemškem časopisju, ki na splošno ni posebej podrobno poročalo o dogajanjih na dosedanjih KKD; tokrat se je potrudilo celo telefonično angažirati avstrijskega manjšinskega strokovnjaka Theodorja Veitra. Na srečo imamo sedaj tako predavanje Pleterškega kot tudi Grafenauerjev pregled, ki prav tako sodi med osnovna dela o koroškem vprašanju, že objavljena: prvo v zborniku »Koroški plebiscit« (Slovenska matica, Ljubljana 1970), drugega v zagrebški reviji »Historijski zbornik« (letnik XXIX—XXX/1976—1977, str. 549—565).

Tretji KKD (27.—29. dec. 1971) so prvi v večji meri uvedli v program prireditve raziskave sodobnih socialno-ekonomskih procesov in političnih dogajanj v zvezi s položajem slovenske manjšine. Nekak zgodovinski uvod je tu podal *Andrej Moritsch* z orisom socialnogeografskega razvoja katastrske občine Št. Pavel na Zilji v preteklih 150 letih. Razstava periodičnega tiska koroških Slovencev je bila delo zgodovinarja *Avguština Malleja*. Predavanje *Boga Grafenauerja* o mitologiji ko-

roške zgodovine pri Slovencih in Nemcih je izzvalo časopisno polemiko s koroškim nemškim zgodovinarjem Wilhelmom Neumannom. Profesor Grafenauer je namreč argumentirano zastavil tezo, da je slovensko zgodovinopisje po letu 1920 uspelo demitologizirati »slovensko verzijo« koroške zgodovine in jo postavilo na trdna tla nespornih dejstev, medtem ko pri nemških koroških historikih z redkimi izjemami še prevladuje Wuttejev kodeks izrazito mitološke podobe koroške zgodovine. Na žalost je ob tretjih KKD odpadlo delo v sekcijah; za zgodovinsko-sociološko je *Tone Zorn* tedaj pripravil pregled nacističnega ljudskega štetja leta 1939 na Koroškem (njegov tekst je bil objavljen v Zgodovinskem časopisu XVII/1973, zv. 1—2, str. 91—105; za polemiko Grafenauer: Neumann prim. Petra Vodopivca članek »Kdo mitologizira koroško preteklost?«, Vestnik koroških partizanov, Ljubljana, VI/1973, št. 1, str. 54—57; moje poročilo o poteku 3. KKD je v isti reviji, V/1972, št. 1, str. 55—56).

Naslednje leto ob istem času so bili četrti KKD. Ob obletnici nastanka krške škofije je o njem govoril *Jakob Richter*, medtem ko je *Vekoslav Grmič* s predavanjem o odnosu krške škofije do Slovencev že posegel v sodobno zgodovino. Sem so sodila tudi vsa ostala zgodovinska predavanja, in sicer *Matevža Grilca* o nacistični izselitvi koroških Slovencev, *Toneta Zorna* o mednarodnih vidikih koroškega vprašanja od druge svetovne vojne do avstrijske državne pogodbe in *Gustla Mal-leja* o povojnih avstrijskih ljudskih štetjih na Koroškem (Grmičev referat je objavljen v reviji *Znamenje*, Celje, 1973, št. 1, str. 1—9, Zornov med drugim v Vestniku koroških partizanov, Ljubljana, VI/1973, št. 1, str. 21—36).

Natanko čez leto dni so se v celovski delavski zbornici odvijali že peti — prvič jubilejni — Koroški kulturni dnevi. Tako kot že leto poprej so predavatelji iz SR Slovenije ostali že v manjšini, saj so večino programa pripravili sami koroški Slovenci. Iz Ljubljane je bila prenešana razstava o kmečki puntariji, *Bogo Grafenauer* pa je predaval na isto temo. Ostalih izrazilo zgodovinskih referatov tokrat ni bilo, pač pa je *Tone Zorn* primerjal nacistično ljudsko štetje na Koroškem leta 1939 s štetjem izvedenim leta 1971, *Štefan Pinter* pa (na podlagi raziskav sodelavcev Instituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani) o koroškem »vindišarstvu« in kontinuiteti protislovenske propagande na Koroškem. Novost na KKD leta 1973 je bila simultano prevajana »podijska diskusija«, odslej običajen zaključek prireditve.

Tudi 6. KKD (27.—29. dec. 1974) so imeli pretežno aktualizirano vsebino, čeprav je o historični kontinuiteti govorilo večje število predavateljev, tako npr. *Miran Zwitter* — Nova deželna ustava in koroški Slovenci ter *Tone Zorn* — Postavljanje zahteve po ugotavljanju manjšine.

Sedmi KKD, prvič v pomladnem času (6.—8. febr. 1976), so posegli v prejšnje stoletje s predavanjem *Teodorja Domeja* (Slovenska narodnoprerodna misel na Koroškem do leta 1848) in *Štefana Pinterja* (Matija Majar Ziljski). *Tone Zorn* je referiral o dognanjih glede kulturne avtonomije koroških Slovencev po 1. svetovni vojni. Z enim osrednjim vprašanjem svojih raziskovanj je nastopil tudi *Bogo Grafenauer* v predavanju »Kontinuiteta tez o slovenski zgodovini v koroškem nemškem zgodovinopisju zadnjih šestdesetih let« (o poteku prim. npr. poročilo Dušana Nečaka v Naših razgledih, Ljubljana, 26. 2. 1976, str. 88).

8. KKD so potekali od 16. do 19. februarja 1977 v novih prostorih celovške slovenske gimnazije. Organizacija je tokrat že toliko napredovala, da so bili vsi referati že vnaprej natisnjeni v obeh deželnih jezikih. Tako predavanja sama kot diskusija so bili simultano prevajani. Z izjemo enega predavanja, posvečenega kritični analizi jesenskega ugotavljanja manjšine, so bili referati, forumska diskusija, razstava in filmska projekcija vsi posvečeni osrednji temi: fašizmu in neofašizmu. Navzlic nekaterim predhodnim pomislekom se je odločitev za eno osrednjo temo izkazala za posrečeno. Kvaliteta predavanj je bila na visoki strokovni ravni, hkrati pa je razkrinkavanje neofašističnih pojavov v svojem bistvu (kot je poudaril eden izmed diskutantov v odgovoru na izraženi pomislek o »politiziranju« prireditve) tako globoko kulturno dejanje, da ne izključuje udeležbe nobenega morebiti še tako malo izobraženega pripadnika manjšine ali večinskega naroda. Treba je namreč povedati, da KKD nikoli niso bili namenjeni ozkemu krogu strokovnjakov in slovenskih aktivistov, ampak so vedno pritegovali tudi večje število študentov, slovenskega koroškega prebivalstva vseh poklicev in določeno število demokratičnih nemško govorečih sodeželanov. Aktivna udeležba znanstvenih delavcev iz Ljubljane je bila tokrat omejena že vsega na enega referenta in enega koreferenta.

V uvodnem predavanju je *Metod Mikuž* govoril o temeljnih prvinah fašizma kot zgodovinskega pojava. Poudaril je, da v pojavih, ki jih označujemo z »neofašizmom« in »neonacizmom«, vidi nadaljevanje istega fašizma, ki je leta 1945 doživel vojaški poraz, v spremenjenih okoliščinah pa danes nadaljuje svoj razvoj.

Predavatelj je iz obsežne literature povzel zelo različne definicije fašizma, med bistvenimi prvinami fašizma pa navedel: pretirani nacionalizem, elemente socializma, voditeljski princip, totalitarizem, delno antisemitizem, gospodarske in splošne družbene pogoje, ki so privedli do tega, da sta fašizem in nacizem prišla na oblast po legalni poti.

Sodelavec Dokumentacijskega arhiva Avstrijskega odporniškega gibanja na Dunaju *Wolfgang Neugebauer* je v predavanju »Avstrijski odpor 1938—1945« podal kratek, a zanimiv in pregleden referat o stanju raziskav zgodovine odporniškega gibanja, o njegovi predzgodovini (republikanski *Schutzbund*, revolucionarni socialisti, svobodni sindikati), o razmerju sil v odporniškem gibanju ob anšlusu in v prvih letih po njem, o socialistih v odporu, o komunističnem odporu (»številčno najmočnejši od vseh političnih skupin«), ki je porodil »*Österreichische Freiheitsfront*«. Posebej je govoril o odporu v podjetjih, katoliško-konservativnem odporu, odporu verskih in nacionalnih manjšin (»medtem ko so Hrvate pustili pri miru in so le-ti zato ostali mirni, so preganjani koroški Slovenci postali sprožilni element partizanskega delovanja v Avstriji«; tu so dalje Židje, komunistično usmerjene skupine dunajskih Čehov), o odporu posameznikov. Glede partizanskega boja je izrecno poudaril: »Izhodišče je bila Koroška, kjer so NS-oblasti spomladi 1942 začele z deportacijo Slovencev. Tu se je spojil odporniški boj komunistov z ekstsistentnim bojem koroških Slovencev, tudi bližina področij jugoslovanskega partizanstva je olajševala oboroženi boj.« Neugebauer je dalje referiral o odporu v vojski, posebej še o odporu v končni fazi 1944/1945 ter o žrtvah in pomenu odporniškega boja, pri čemer vseeno ni presegel izhodišča o Avstriji — »žrtvi« nacionalsocializma.

Sledilo je predavanje *Karla Šiškoviča*, ravnatelja Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta, z naslovom »Fašizem v Italiji«. Šiškovič je najprej kritiziral ustavljanje na zunanjih oblikah fašizma in pozabljanje vsebine, ki je omogočila zunanje oblike. Po analizi stanja v italijanski družbi po prvi svetovni vojni je ugotovil, da »je nacionalistično gibanje, ki je začelo napolnjevati politično praznino v vrstah buržoazije in izkoristilo protislovja v socialističnem in katoliškem gibanju, dobilo še drugo obliko, t. j. obliko skrajnega podpornika nacionalističnih in imperialističnih teženj dela italijanske buržoazije in se predvsem koncentriralo na jadranskem in kolonialnem vprašanju, kar je pomenilo usmeriti pozornost množic na rešitev dela notranjih težav s prilastitvijo novega ozemlja in novih trgov.« Ko je predavatelj orisal osnovne odnose v fašističnem sistemu, je posebej spregovoril še o odnosu fašizma do narodnih manjšin v tedanji Italiji. Posebej je poudaril, da fašizem prav v Julijski krajini — za razliko od drugih delov države — tudi v veliki krizi tik pred vojno in med njo »ni izgubil podpore niti krajeвне buržoazije niti dela množic, ki jih je znal mobilizirati na podlagi nacionalističnih gesel.« Zaključil je z mislijo, da klice fašizma kljub vojaškemu in političnemu porazu še danes žive v številnih družbenih sredinah po svetu.

Karel Prušnik-Gašper (predvojni avstrijski komunist in protifašist, borec koroške NOB, sedaj predsednik Zveze koroških partizanov v Celovcu; avtor knjige spominov »Gamsi na plazu«) je v pregledu z naslovom »Protifašistični boj koroških Slovencev« uvodoma po svoje okarakteriziral nacizem, v nadaljevanju pa podal strnjen pregled koroške NOB. Prušnik je začel z imeni koroških slovenskih fantov, ki so se že v letih 1939—1941 umaknili pred vpoklicom v nemško vojsko čez mejo v Jugoslavijo, nadaljeval preko razvoja OF ter prvih vojaških spopadov od avgusta 1942 dalje. Za poznavalce tematike je bilo njegovo predavanje še najbolj zanimivo zaradi nekaterih podrobnosti, ki so delno prav gotovo memoarskega značaja. Na vsak način pa tako zastavljeni KKD brez predavanja o koroškem partizanstvu sploh ne bi bili možni. (Kot opombo lahko dodamo zgodovinarjev pomislek proti uporabi izključno partizanskih obveščevalnih podatkov za oris moči okupatorskih postojank in formacij. Številke iz samih okupatorskih arhivov so običajno nižje, zato pa nič manj impresivne.) Predavatelj se je upravičeno ustavil tudi ob številnih grozodejstvih, ki so jih zagrešili hitlerjanci nad koroškimi Slovenci; učinkovito jih je povezal s Hitlerjevim naročilom, naj bo videti iz oči nemške mladine iskre divjih živali. Odnos med koroško NOB in avstrijskim odporništvom je Prušnik povzel takole: »Kar koli se je v Avstriji, takratni Ostmarki zgodilo, so napravili slovenski partizani. Kolikor so bili avstrijski protifašisti sploh aktivni, so bili, ker so se naslonili na slovenske protifašistične borce. Če je na Koroškem nastalo partizansko gibanje že leta 1942, so nastale avstrijske partizanske edinice šele pozno jeseni 1944, in to daleč od avstrijske meje«, čeprav moramo I. avstrijskemu bataljonu priznati veliko junaštvo v oboroženih spopadih na slovenskem ozemlju.

Po predavanju »Popis posebne vrste v luči popisovanja občevalnega jezika pri dosedanjih popisih«, ki so ga pripravili *Vladimir Klemenčič*, *Franc Wutti* in *Teodor Domej* (zadnja dva sta sodelavca Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu) in po živahni diskusiji, ki je sledila tudi temu ne-zgodovinskemu predavanju, sta *Augustin Malle* in *Teodor Domej* (oba sodelavca SZI v Celovcu) iz historične perspektive skušala osvetliti in objektivizirati »Slovensko izobraženstvo na Koroškem in protislovensko delovanje«. Posebej sta opozarjala na možnosti, da s podrobnimi raziskavami obstoječih virov pridemo do razmeroma točne slike števila izobraženstva, njegovega socialnega izvora, poklicne strukture in politične usmeritve. V debati je zlasti odmevala trditev, da je bilo udejstvovanje duhovščine v narodnem življenju na Koroškem sicer nedvomno pomembno, o njem pa »nimamo... nobenih kvantitativnih podatkov... Verjetno pa ne bi prišli do tako pomembnega števila in je bil odstotek v nacionalnem gibanju aktivnih duhovnikov nižji kot to navadno mislimo in tudi akceptiramo... Duhovščina se je umikala v ozadje, kakor hitro je nacionalno gibanje hotelo doseči konkretne, praktične in politične cilje, ki bi lahko povzročili konflikt z državnimi organi. Dejansko se je država in deželna oblast stalno zaletavala v aktivno politično delovanje duhovščine v okviru slovenskega nacionalnega gibanja...« Zlasti pa sta poudarila, da visoka cerkvena hierarhija nikoli ni zavestno podprla slovenskega narodnega gibanja. Nadalje je predavanje razčlenilo položaj slovenskih učiteljev in uradnikov in opozorilo, da nemški nacionalizem v vseh zgodovinskih obdobjih novejšega časa skuša zabiti klin med slovensko izobraženstvo in ostalo slovensko prebivalstvo, medtem ko je nacizem izobraženstvo manjšine sploh hotel enostavno uničiti.

Zadnje dopoldne osmih KKD je bilo v celoti posvečeno rezultatom kolektivne študije pod vodstvom *Ericha Prunča* (univerza v Gradcu) »Informacija ali propaganda? Ideološka ozadja časopisnih besedil in publikacij o koroških Slovencih«. 21 sodelavcev obeh narodnosti iz Celovca, Dunaja, Gradca in Salzburga je kot rezultat svojega dela predstavilo obsežno mapo referatov, ki so s podrobno lingvistično in sociološko analizo ter s številnimi primeri in številčnimi ovrednotenji v bistvu potrdili nekatere že razmeroma uveljavljene — a često slabo dokazane — podmene o atributih, ki jih koroška nemška ali slovenska ideologija pripisuje posameznim značilnim besedam, uporabljanim v politični publicistiki (npr. »Slovenec«, »Jugoslavija«). Sodelavci so podrobno razčlenili pisanje časopisov leta 1920, pet značilnih publikacij iz let 1922 do 1970, publikacije leta 1943, časopise istega leta, publikacije po letu 1943, časopise iz leta 1970, leta 1972 in leta 1976, pisanje o konkretnem primeru aretacije Filipa Warascha ter posebej likovno gradivo.

Vseskozi živahna razprava je v marsičem razširila in dopolnila predložena predavanja. Nadaljevala se je v forumski diskusiji na temo »Je fašizem mrtev?«. Nič kaj retorično mišljenemu vprašanju je dal po splošnem mnenju najkrajši in najboljši odgovor starejši koroški Nemec, ki je bil v svojem povzemanju zaključkov diskusije nekajkrat prekinjen z aplavzom. Omenjeni mož je bil v tretjem raju zaprt in je svaril pred množico nacistov, ki so se od vsepovsod natepli na Koroško. »Danes so sami »Hofrati«. Danes na Koroškem preganjajo antifasiste in spomin na antifasistični boj. Današnja diskusija je pokazala često tudi protislovna stališča, nekaj pa je jasno: s protikomunizmom se ne moreš boriti zoper fašizem! V lagerju boš sedel skupaj s komunistom!« (za 8. KKD prim. npr. gloslo Štefana Kališnika v Naših razgledih 25. 3. 1977, str. 146).

Odločitev, da obravnavajo kulturni dnevi le eno osrednjo tematiko, je obveljala tudi na 9. KKD, ki so potekali od 16. do 18. februarja 1978 v celovškem domu Mohorjeve družbe. Tokratno prireditev so ob večinoma nespremenjeni organizacijski plati pripravili pretežno sodelavci Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu. Osrednja tema je bila »Šolstvo na južnem Koroškem«. Z izjemo uvodnega zgodovinskega referata in spremljajoče razstave je bil program posvečen sodobnim, za manjšino življenjsko važnim vprašanjem, kot jih postavlja šolstvo na narodnostno mešanem področju. Referati so bili objektivizirani z rezultati anket in sistematičnih študij, tako da večini lahko pripišemo atribut resnega znanstvenega dela. Iz matične domovine je nastopil le en koreferent, ob tem, da seveda naše institucije niso odgovorne svoje pomoči raziskovalcem iz vrst manjšine. Zgovoren je tudi podatek, da med referenti ni bilo nikogar, ki bi bil starejši od 35 let.

Preostane nam, da na kratko označimo poglobitve iz skupnega referata o zgodovini šolstva na južnem Koroškem. *Teodor Domej* je opravil pionirsko delo z raziskavo obdobja do leta 1848. Uporabil je tudi novo arhivsko gradivo in z njim dopolnil dosedaj znano sliko razvoja šolstva na tem območju in položaja slovenščine v njem. Domej ugotavlja za čas slovenskega narodnega preporoda, da imajo za upoštevanje slovenščine v šolah zasluge predvsem slovenski

šolniki, medtem ko državne in šolske oblasti za slovenski pouk niso imele razumevanja. *Štefan Pinter*, profesor na celovski slovenski gimnaziji je obdelal čas 1848—1869, torej od buržoazne revolucije do novega šolskega zakona, ki je uvedel obvezno osnovno šolanje. Pinter poudarja vlogo cerkve, ki je slovenščini v času konkordatne šole v drugi polovici petdesetih let in prvi polovici šestdesetih let tudi na Koroškem »pridobila tako veljavo, kakršne nikdar pozneje ni več imela«. Pod vplivom liberalne nemške propagande je koroški deželni zbor proti koncu leta 1866 določil nemški učni jezik tudi za slovenski del dežele. *Avguštin Malle* je nadaljeval s pregledom šolstva do srede tridesetih let. To je čas utrakvističnih šol in boja za vsako slovensko šolo, čas splošnega izrinjanja slovenščine do popolnega ponemčenja šole po anšlusu. Posebej je Malle govoril o prizadevanjih za slovenske privatne šole. *Matjaž Klemenčič* iz Ljubljane je v pregledu sodeloval z analizo strukture otrok po materinem jeziku in razmerju med šoloobiskujočimi in šolo-obveznimi otroci na avstrijskem Koroškem v obdobju od 1865 do 1890; podatke je črpal iz objavljenih, a premalo uporabljenih šolskih statistik. Že v obravnavanem času se po njegovih ugotovitvah več kot ena tretjina koroških slovenskih otrok ni šolala v šolah s slovenskim učnim jezikom. Za čas po drugi svetovni vojni je *Avguštin Malle* pripravil še pregled vlog slovenskih osrednjih organizacij o manjšinskem šolstvu, kar je predstavljalo dober uvod v razprave o sodobnem stanju in perspektivah slovenskega pouka na Koroškem v nadaljevanju letošnjih KKD (prim. npr. poročilo Štefana Kališnika v Naših razgledih 24. 3. 1978).

Ob že izrečenih pohvalnih in kritičnih mislih o dosedanjih devetih Koroških kulturnih dnevih naj izrečemo le še najboljše želje za uspešno nadaljevanje. Nacrtovana publikacija z vsaj najnужnejšimi povzetki poteka dosedanjih prireditev bi bila prav gotovo eno izmed zagotovil za uspešno nadaljevanje te osrednje kulturno-znanstvene manifestacije koroških Slovencev.

Janez Stergar

POROČILO O SEDMEM SESTANKU JUGOSLOVANSKO-ITALIJSKE KOMISIJE ZA ZGODOVINO

O poteku dosedanjih sestankov med jugoslovanskimi in italijanskimi zgodovinarji (podrobneje zlasti o do tedaj zadnjih dveh, petem in šestem) je poročal že Branko Marušič v četrtem zvezku 31. letnika Zgodovinskega časopisa (Ljubljana 1977, 539–541). V času med izidom tega in prvega zvezka 32. letnika Zgodovinskega časopisa pa je prišlo že tudi do sedmega zasedanja jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino, ki ga je tokrat po načrtu organizirala jugoslovanska stran komisije v sodelovanju z Zgodovinskim društvom za Slovenijo.

Velika izguba, ki je prizadela obe strani komisije s smrtjo Rodolfa Mosce, profesorja univerze v Firencah in predsednika italijanskega dela mešane jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino, je povzročila, da je do znanstvenega srečanja prišlo 26., 27. in 28. maja v Ljubljani in ne konec aprila v Portorožu, kot je bilo sprva zamišljeno.

Glavna tema sestanka je posegala v starejša obdobja; zajemala je problem migracij prebivalstva med italijansko in našo obalo od 15. do 17. stoletja. Tej snovi je bilo tudi dejansko posvečenih največ referatov, ki so bili pripravljeni za to priložnost. Vzporedno s to problematiko se je v dopoldanskem delu drugega dne posvetovanja od glavnine, ki je obravnavala temo migracij, oddvojila posebna sekcija, ki je svojo pozornost namenila novejšemu problemu: italijansko-jugoslovanskim odnosom med berlinskim kongresom in prvo svetovno vojno.

Posvetovanje se je odvijalo v prostorih univerze v Ljubljani pred številčno skromnim (skupno okrog 50), zato pa v glavnem strokovno priznanim in izvedenim občinstvom. Dejstvo, da so publiko sestavljali skoraj sami strokovnjaki, je dvignilo raven posvetovanja ter omogočilo živahno, sproščeno in enakovredno izmenjavo mnenj v diskusiji z obeh strani.

V zvezi s pripravo sestanka naj omenimo še, da je bilo vse gradivo, ki je bilo predstavljeno na njem, pravočasno razmnoženo, kar je udeležencem olajšalo spremljanje predavanj.

V dopoldanskem delu prvega dne posvetovanja so navzoči prisostvovali slavnostni otvoritvi srečanja, ki so ga pozdravili Rade Petrović, profesor sarajevske univerze, predsednik jugoslovanskega dela mešane jugoslovansko-italijanske komisije, Andrej Ujčić, predsednik republiškega komiteja za kulturo pri izvršnem svetu SR Slovenije, Levin Sebek, prorektor ljubljanske univerze, Niko Lukež, podpredsednik skupščine mesta Ljubljane, predsednik italijanskega dela mešane komisije Franco Valsecchi, profesor univerze v Rimu, ter Dušan Nečak, podpredsednik Zgodovinskega društva za Slovenijo, sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

Prvi referat delovnega dela zasedanja, ki sta mu dopoldan predsedovala Rade Petrović in Franco Valsecchi, je prebral *Ferdo Gestrin*, profesor univerze v Ljubljani. Njegov prispevek o migracijah Slovanov v Italijo in rezultatih jugoslovanskega zgodovinskega predstavlja z izredno množino navedene literature dragocen pripomoček za vsakogar, ki se ukvarja s to problematiko. Drugi referat, ki je globalno obravnaval premike prebivalstva ob obeh jadranskih obalah ob koncu srednjega veka, je pripravil *Pier Fausto Palumbo*, profesor iz Salerna. Tematiko izseljevanja Slovanov koncem srednjega veka v južno Italijo in na Sicilijo je v svojem prispevku obdelal profesor beograjske univerze, *Momčilo Spremić*. *Gaetano Cingari*, profesor iz Messine, in znanstveni sodelavec Inštituta za hrvatsku povijest *Josip Lučić* sta v svojih predavanjih obravnavala tokove pomorskega prometa in trgovine v obdobju od 16. do 18. stoletja med obema obalama Jadrana. V diskusiji na omenjene referate je Pier Fausto Palumbo opozoril na pomen arhiva v kraju Mola di Bari, ki hrani vire za naseljevanje Slovanov — ubežnikov pred Turki — v Apulijo.

V popoldanskem delu posvetovanja, ki sta ga vodila Momčilo Spremić in Pier Fausto Palumbo, je kot prvi prebral navzočim svoj zanimivi prispevek o pomenu Slovanov v gospodarstvu Mark v 15. stoletju *Sergio Anselmi*, profesor univerze iz Urbina. Naslednja dva referata sta bila teritorialno omejena na okolico Ankone: *Marko Sunjić*, profesor sarajevske univerze, je svoj referat o slovanskih priseljenicah na to področje v 15. stoletju bogato ilustriral s citati iz originalnih virov, medtem ko je *Bandino Giacomo Zenobi*, profesor univerze iz Urbina, obdelal problem družbene razporeditve slovanskih priseljencev v Ankono od 15. do 18. stoletja bolj shematsko. Diskusija na referate, v kateri so sodelovali Pier Fausto Palumbo, Fer-

do Gestrin, Sergio Anselmi, Gaetano Cingari, Momčilo Spremić, Pietro Pastorelli in Marko Sunjić, se je ustavila ob vprašanju gospodarskega položaja, nacionalnosti doseljencev ter problemu otroške delovne sile in obravnavanem obdobju.

Kot že omenjeno, je delo drugega dne posvetovanja potekalo v dveh sekcijah. V sekciji, ki je obravnavala nadaljevanje dan prej začete problematike, sta predsedovala Ferdo Gestrin in Sergio Anselmi. Prvi referat *Marie Paole Niccoli* z univerze v Urbinu z naslovom Izseljevanje dubrovniških trgovcev in njihova vključitev v gospodarsko in družbeno življenje Ankone od 16. do 17. stoletja, se je teritorialno in tematsko navezoval na referata prof. Marka Sunjića in prof. Bandina Giacoma Zenobija. Zanimiv po pristopu in zastavljenih problemih je bil referat *Tomislava Raukarja*, profesorja zagrebske univerze; ob obravnavanju pomena in delovanja posameznika — ser Baptista iz Gubbia v Umbriji — je zastavil vprašanje preseljevanja prebivalstva v obratni smeri, kot so ga preučevali vsi ostali referati, torej migracij od italijanske proti naši obali. Prispevek *Carla Verduccija* z univerze v Urbinu je obravnaval vlogo ilirskega kolegija v Fermu v odnosih z balkanskimi deželami. Predavanja so vzbudila zanimivo diskusijo, v kateri so sodelovali Pier Fausto Palumbo, Marko Sunjić, Ferdo Gestrin in Sergio Anselmi, obravnavala pa je vpliv Benetk na dalmatinsko gospodarstvo, razvoj mesta Splita in probleme pri identifikaciji namena in uporabe določenih vrst ladij. V drugi, vzporedni sekciji, ki ji je predsedoval prof. Rade Petrović, je bil prebran in predskutiran le referat *Jožeta Pirjevca* z univerze v Trstu o dosežkih italijanskega zgodovinopisja glede italijansko-jugoslovanskih odnosov v letih 1878 do 1914, medtem ko sta bila referata *Janka Pleterskega*, profesorja ljubljanske univerze o jugoslovanskem zgodovinopisju v letih 1945—1975 glede odnosov med Italijo in jugoslovanskimi narodi od berlinskega kongresa do prve svetovne vojne in predavanje *Ljiljane Aleksić-Pejković*, profesorice iz Beograda o virih glede odnosov med Srbijo in Italijo od 1878 do 1914, sicer razmnožena, zaradi odsotnosti avtorjev pa nista bila prebrana.

S tem je bil delovni del zasedanja končan. Ob zaključku srečanja so člani komisije seznanili vse navzoče s sklepi sestanka jugoslovanskega dela komisije (z dne 25. maja) in s sklepi skupne seje jugoslovansko-italijanske komisije (z dne 26. maja). Ugotovljeno je bilo, da so jugoslovanski referati šestega sestanka komisije v Italiji že izšli, kot je bilo domenjeno, medtem ko bo jugoslovanska stran svojo tovrstno obvezo do italijanskih kolegov izpolnila z izidom XVI. letnika (1977) Jugoslovanskega istorijskega časopisa. Referati sedmega zasedanja, ki sta jih prispevali obe strani, so pokazali, da so naši in italijanski strokovnjaki med seboj glede obravnavane snovi soglasni ne le po svojih izsledkih, ampak tudi po vsebini in načinu zastavljanja problemov, ki so se pojavili v zvezi z delovnimi temami srečanja. Sklep mešane komisije je bil, da bodo predavanja sedmega zasedanja objavljena na podoben način kot prispevki šestega sestanka (jugoslovanski referati v Italiji in italijanski pri nas). Da bi omogočili čim prejšnjo objavo referatov italijanskih kolegov, bodo njihova predavanja izšla v glasilih zgodovinarjev v posameznih republikah. Glede nadaljnjih srečanj zgodovinarjev obeh strani je komisija ugotovila, da bi vsakoletna srečanja s problematiko istih obdobjev preveč okupirala znanstvenike, ki se ukvarjajo z njihovim preučevanjem. Zato je sklenila, da se bo odslej na nadaljnjih vsakoletnih zasedanjih komisije izmenjevalo obravnavanje starejšega in novejšega obdobja, tako da se bo sorodna tema pojavljala vsaki dve leti.

Po sedanjih predvidevanjih bo naslednji, osmi sestanek komisije v Italiji v Reggio Calabria aprila 1979, obravnaval pa bo mednarodne, politično-ideološke in gospodarske probleme italijansko-jugoslovanskih odnosov od berlinskega kongresa do prve svetovne vojne.

Srednjeveška in moderna sekcija se bosta spet sestali v letu 1980 in obravnavali odnose med Južnimi Slovani in Italijani v jadranskem področju v času od beneško-turške do habsburške nadvlade v tem prostoru (15. do 18. stoletje).

Zadnji dan posvetovanja je bil namenjen ekskurziji in spoznavanju naše ožje domovine (Škofja Loka, Bled, Radovljica). Izlet je pomenil uspešen zaključek zasedanja, saj je po delovnem delu posvetovanja, ki je vzpostavljalo znanstvene vezi in soočal spoznanja strokovnjakov, prispeval še k utrjevanju medčloveških, kolegijskih in prijateljskih odnosov med znanstveniki dveh sosednjih držav, ki jih družijo isti strokovni in raziskovalni interesi ter želja za spoznavanjem zgodovinske resnice.

Darja Mihelič

OCENE IN POROČILA

Rykle Borger, *Handbuch der Keilschriftliteratur*. Band I. Repertorium der sumerischen und akkadischen Texte. X + 672 strani. 1967. Band II. Supplement zu Band I. Anhang: Zur Kuyunjik-Sammlung. XXXII + 395 strani. 1975. Band III. Inhaltliche Ordnung der sumerischen und akkadischen Texte. Anhang: Sekundärliteratur in Auswahl. VIII + 168 strani. 1975. Založba Walter de Gruyter & Co. Berlin (ofsetno razmnoženo).

Število novih objavljenih klinopisnih tekstov (po večini ohranjenih na glinastih ploščicah) naglo narašča. Obenem se, sicer znatno počasneje, množi število delovnih asirioloških proučevalcev kakor tudi njihovih člankov in razprav. Število interesentov, ki so vabljeni k načeloma vsakoletnim mednarodnim delovnim srečanjem (Rencontres Assyriologiques Internationales) se približuje številu 500, včasih pa to število celo presega. Pri vsem tem nastaja zlasti za mlajše interese velika težava v tem, kako pregledati in obvladovati vsebino doslej objavljenih tekstov ter dognanj strokovne literature.

Rykle Borger (okr. R. B.), ordinarij za asiriologijo na univerzi v Göttingenu, zasluži iskreno zahvalo nas vseh, starejših in mlajših asirioloških interesentov, da je s tem svojim repertorijem v veliki meri izpolnil občutno vrzel. Njegov priročnik našteva sumerske ter akadške (= asirske in babilonske) klinopisne tekste in ustrezno literaturo. Prvi zvezek obsega gradivo, objavljeno do maja 1966, drugi zvezek pa do julija 1974. Niso pa pri tem upoštevani klinopisni viri, napisani v elamskem, perzijskem, urartejskem, huritskem, hetitskem, luvijem, ugaritskem in aramejskem jeziku. Avtor, ki je rodom Nizozemec, s ponosom ugotavlja, da so bili prvi klinopisni teksti tiskani leta 1711 v Amsterdamu (Cornelis de Bruins reizen over Moskovie door Persie en Indie. — Voyages du Chevalier Chardin en Perse et autres lieux de l'Orient). Zato priročnik zajema skoro 250 letno obdobje; kajpak pretežni del gradiva je iz zadnjega stoletja, in sicer po razvozljanju (babilonskega) klinopisa okoli leta 1857. Občudovanje in priznanje zasluži prizadevnost avtorja, ki je gradivo za prvi zvezek zbiral 17 let, od tega je šest let posvečal njegovi dovrstitvi, nadaljnjih enajst let pa dovrstitvi drugega zvezka, ki ga avtor v naslovu označuje predvsem kot dopolnilo (Supplement) k prvemu zvezku. V njem se poseben obširen dodatek (str. 331—395) nanaša na zbirko ploščic, izkopano v Ninivah (= grič Kujundžik). V veliki meri je R. B. dosegel cilj svojega dela. Asiriologom, zlasti mlajšim je podal delo, ki ga je bil sam pri svojem študiju zelo pogrešal in ki bi bilo moglo njemu študij asiriologije za več let skrajšati (I. zv., str. VII). Pri tem odkrito priznava, da je njegov repertorij še v marsičem vsebinsko nepopoln; odklanja pa misel, da bi razen svojega drugega zvezka objavljal še nadaljnje dopolnilne zvezke. Pač pa izreka upanje, da bo čez kakih 10 ali 12 let po intenzivnem nadaljnjem proučevanju virov mogel po takratnem stanju asiriologije objaviti svoj novi in enotni ustrezeni repertorij (II. zv., str. IX).

V prvem in v drugem zvezku našteva avtor po abecednem redu posamezne pisce, naslove njihovih izdaj virov, člankov, razprav in morebitne ocene. Če primerjam npr. odstavka za P. Koschakerja, J. Klímó, vidim, da bo napovedana nova, druga redakcija prinesla vsaj ponekod še precej izpopolnitev.

Najtanjši tretji zvezek ima dva dela. Prvi razporeja v 116 paragrafihih po avtorjih sumerske in akadške tekste ter njihove strokovne obdelave. V tretjem zvezku so posamezna gesla razporejena po vsebinskem vidiku, in šele v njihovem okviru se eventualno vrstijo imena avtorjev. Omejiti se moramo na najbolj značilne skupine.

Začetek tvorijo splošna gesla (§§ 1—3: bibliografija; zbirke prevedenih tekstov; katalogi in muzejski vodiči). Izredno obilni (str. 2—36) so kraljevski napisi (§§ 23—27). Obširni sta tudi skupini, ki zajemata listine (§§ 28—45) in pisma (§§ 46—60). Precej obsežni so literarni teksti: najprej sumerski (§§ 61—76), za njimi akadski (§§ 77—83). Paralelno so razporejeni sumerski in akadski rituali (§§ 84 s). Raztegnjena so gesla: mantika (§ 91), vokabularji in slovniki (§§ 92 s). Podrobno razčlenjena so gesla o posameznih znanostih (§§ 101 ss) kakor o matematiki in metrologiji, astronomiji, medicini, kemiji, hippologiji, geografiji, muzikalnih tekstih, da naštejemo vsaj nekaj najbolj značilnih primerov.

Krajši del knjige navaja sekundarno literaturo, kajpak po izbiri (133—163 strani = §§ 117—145). Tako je tu obravnavana literatura npr. za akademsko leksikografijo (§§ 117 s), slovnico (§§ 119 s), za hrestomatijo (§§ 122 s), osebna imena avtorjev (§§ 124 s). Končuje se z imeni avtorjev o izkopavanjih in z zgodovino asiriologije (§§ 144 s).

Avtorju velja naša iskrena zahvala za veliki napor, ki bo nedvomno močno olajševal asiriološki študij. Želim, da bi mogel uresničiti svoj veliki načrt in v bližnji bodočnosti v enotnem, še izpopolnjenem repertoriju klinopisne literature zajeti kolikor mogoče celokupno klinopisno literaturo!

Viktor Korošec

Emmanuel Laroche, *Catalogue des textes hittites* (études et Commentaires, 75) Éditions Klincksieck. Paris 1971. Pp. XII + 273.

Idem, *Catalogue des textes hittites. Premier supplément* (Revue Hittite et Asianique. Tome XXX, pp. 94—133). Paris 1972. Éditions Klincksieck.

Pri proučevanju napisov na glinastih ploščicah, najdenih predvsem v Bogazköy-u, v razvalinah nekdanje hetitske prestolnice, mesta *Hattušaš-a*, delno pa v mednarodnem (ali južnem) kraljevskem arhivu v mestu Ugaritu (prim. Jean Nougayrol, *Le Palais royal d'Ugarit*, vol. IV [okr. PRU IV] Paris 1956), naletimo na podobne težave, kakor smo jih omenili zaradi nepreglednosti objavljenih virov in strokovnih raziskav.

V hetitski prestolnici izkopano gradivo — navadno govorijo o približno 20.000 napisih in fragmentih — je objavljeno po raznih edicijah, od katerih obsegata vsaj dve (KBo in KUB, Leipzig-Berlin) že preko 23 in 45 zvezkov. Edicije označujemo po besednih začetnicah naslovov kot ABoT (Ankara), BoTU (Berlin), FHG (Geneva—Paris, RA 1951—1952), HT (London). KBo in KUB (Berlin), PRU IV (Paris), VBoT (Marburg/Lahn). — Vrh tega je besedilo napisov v različnih jezikih: največ je klinopisno-hetitskih, precej je tudi akademskih, malo sumerskih. Od drugih indoevropskih jezikov je omeniti luvijskega in jezik mesta Pala. Še malo raziskana sta huritski in protohitijski jezik.

Medtem ko je v Mezopotamiji, zlasti na pravnozgodovinskem območju mnogo zasebnih listin, ki znatno dopolnjujejo določbe postavljenega prava, jih pri Hetitih pogrešamo.

Po drugi strani je treba priznati, da je zaradi mnogo manjšega števila tekstov, ki vrh tega prihajajo skoro v celoti iz skupnega kulturnega in političnega središča v prestolnici, lažje doseči pregled doslej objavljenega gradiva. Težnje po taki evidenci segajo nazaj do leta 1940, ko je pokojni profesor Louis Delaporte, takrat konservator v muzeju v Louvru, v *Revue Hittite et Asianique* (okr. RHA) (fasc. 40, str. 231—268) objavil prvo »Table des documents cunéiformes d'origine hittite«. Nadaljnje objavljanje je preprečila vojna. Večjo srečo in trajnejši uspeh je po vojni imel Emmanuel Laroche, sedanjí ordinarij za jezike in civilizacijo Prednje Azije in obenem član Instituta (Membre de l'Institut) na Francoski akademiji. On je v reviji *Archives d'Histoire du Droit Oriental* (V, 1950, 93—98) začel objavljati hetitske pravne teksté (*Les Textes juridiques hittites*). V letih 1956 do 1958 pa je v RHA (fasc. 58, str. 33—38; fasc. 59, str. 69—116; fasc. 60, str. 30—89; fasc. 62, str. 18—64) po odstavkih objavljal kazalo vseh hetitskih tekstov pod naslovom »Catalogue des textes hittites«. Pri tem je uvedel posrečeno novost s tem, da je celotno gradivo zajel v 628 zaporednih enotah. Vsaki taki enoti je dal poleg tekoče številke še poseben naslov; dalje navaja, kako je besedilo citirano po zbirki, v kateri je bilo objavljeno in eventualno, kdo ga je že proučeval in kje. Tako so pod novo skupno številko uvrščene tudi dublete. Škoda, da za nove enote ni predlagal posebnega imena; zaenkrat jih bomo označevali kot »spise«, obenem z ustreznimi številkami, kakor jih imajo v katalogu.

V posebni knjigi z istim naslovom »Catalogue des textes hittites« je E. Laroche leta 1971 nanovo zajel celotno gradivo v 684 zaporednih številkah, od katerih jih je 20 iz ugaritskih zbirk (Ras Shamra), za 36 števil pa je novi katalog večji od prvega iz leta 1958. S tako razširjenim katalogom je interesantom močno olajšan ne le pregled, ampak tudi razumevanje in izpopolnjevanje vrzeli v besedilu.

Zato ni presenetljivo, da so pisci splošno začeli navajati hetitske »spise« po novi numeraciji. Kako naglo razvoj napreduje, se vidi po tem, da je avtor že l. 1972 v RHA XXX na straneh 94—133 objavil precej obsežen »prvi dodatek« (*Premier supplément*). Ta je namreč postal potreben zlasti zaradi novih edicij tekstov, ki so

med tem bili objavljeni (KBo XVIII—XXI; KUB XLI—XLIII). Ker medtem izhajajo novi zvezki edicij, bo kmalu zaželen nov dodatek.

Celotno gradivo, ki zajema vse dotlej objavljene hetitske tekste, je avtor razdelil na 14 poglavij (chaptires). To delitev je obdržal tudi v svojem dodatku (RHA XXX, 94 ss).

Najbolj obsežno je prvo poglavje, ki ima naslov »zgodovinski teksti« (str. 1—30). V predgovoru (str. 1) avtor ostaja pri dvodelbi hetitske zgodovine in ne računa z vmesno srednjo dobo. Staro dobo šteje od konca asirskih trgovskih kolonij v Mali Aziji do prednikov kralja Suppiluliuma I. (ok. 1350). Nato sledi nekako do 1200 doba »imperija«, ko je Hetitska država postala ena izmed vodilnih velesil v vzhodnem Sredozemlju. Gradivo prvega poglavja je razdeljeno na pet oddelkov, ki so označeni s črkami A do E. Med 29 »spisi« prvega (A) oddelka (str. 2—7) naj navedemo kot najbolj pomembne: hetitsko poročilo kralja Anitta iz mesta Kuššarja; dvojezične anale Hattušila I. in njegovo politično oporoko. Vsaj omenjena naj bosta zakonodaja (rescrit) kralja Telepina in državna pogodba, ki sta jo sklenila on in kralj Išputahšu iz Kizzuvatne, od koder je bil tudi kralj Piliija, ki nastopa kot pogodbenik s hetitskim »velikim kraljem« Zidanzo. — Iz imperialnega obdobja je 62 spisov, ki so v CTH razporejeni po vladarjih. Prvi je Suppiluliuma I. (z največjim številom spisov), sledi mu najprej kratek čas Arnuvanda II., za njim pa daljšo dobo Muršili II., njemu Muvatalli, Hattušili III., Tuthalija IV. in Suppiluliuma II. — Za nadaljnjih 17 spisov, naštetih v tretjem (C) oddelku, ni mogoče dognati ne dobe ne avtorja. V četrtem (D) oddelku (str. 21—27) je našeta diplomatska po večini vladarska korespondenca. Največ (20) pisem je bilo izmenjanih med Egiptom in hetitskim dvorom. — V petem (E) oddelku so zgodovinski drobci iz analov, pogodb (?), seznamov ipd. (str. 28—30).

Drugo poglavje z naslovom »upravni in tehniški spisi« (str. 31—41) ima tudi pet oddelkov: (A) kraljevske podaritve; (B) sezname funkcionarjev, družin, mož, žena, vojakov, polj (kataster) ipd.; (C) službene instrukcije in protokoli; (D) biblioteke (katalogi listin; etikete); hippologija (ravnanje s konji).

V tretjem poglavju sledi »pravo« (str. 43—46), in sicer najprej »hetitski zakoni«, nato posamezne pravdne zadeve. — V to poglavje bi bilo priporočljivo uvrstiti tudi državne pogodbe, ki so sedaj navedene v prvem poglavju, kakor tudi instrukcije in protokole, ki so v drugem poglavju.

Četrto poglavje navaja kot »šolske tekste« (str. 47—54) najprej vokabularje, nato pa prevodno literaturo (prim. Silvin Košak, Kralj boja, Ljubljana 1971, str. 10 s).

V petem poglavju sledi mitologija (str. 55—63): najprej anatolska, nato iz tujih dežel (npr. Gilgameš, Ašertu, Kumarbi itd.), končno še različne literarne zvrsti (roman Appu-ja idr.).

Šesto poglavje (str. 65—68) združuje himne in molitve. Najbolj znane so »molitve Muršila II. zoper kugo«, ki jih je prevedel A. Götz (Kleinasiatische Forschungen, I. Weimar 1930, str. 161—251).

Sedmo poglavje (str. 69—85) obravnava rituale (sum. *siskur* = het. *aniur*). Avtor jih opredeljuje kot določene obrede, opravljene v izjemnih okoliščinah zato, da bi prosilec z magičnimi sredstvi dosegel, da bi izredno in neljubo stanje prenehalo. Prvi oddelek ima naslov: anatolska magija (71 števil; na straneh 70—82); drugi pa »rituali iz Kizzuvatne« (23 števil; na str. 82—85).

V osmem poglavju z naslovom »verska uprava« najdemo seznam kulturnih predmetov, popisanih v tempeljskih inventarjih (str. 87—90).

Precej obširneje je deveto poglavje (str. 91—102), ki zajema spise, povezane z vedeževanjem (divination, str. 91—102). Začenja s »teoretičnim« delom (*traités*): o luninem mrku, posebnih usodnih znamenjih na luni, soncu, zvezdah, zemeljskih potresih, živalskih jetrih ipd. V drugem delu so bolj praktična navodila, avspiciji, sanje.

Še dalje je deseto poglavje, ki ima naslov »prazniki in kult« (str. 103—127). Za teksti praznikov po koledarju pride 38-dnevni praznik, imenovan po rastlini a n. t a h. š u m^{sar}, nato slede različni prazniki, nato so teksti o kultih mesta Nerik in nekaterih božanstev (med njimi Tešup, Hebat, Ištar).

V enajstem poglavju (str. 129—143) so zbrani napisi v proto-hatijskem, palajskem, luvijskem in huritskem jeziku. Nekaj je dvojezičnih. Sorazmerno maloštevilni teksti iz sumerske ali akadške literature so zbrani v dvanajstem poglavju; vsebinsko so s področja verstva in magije (str. 145—148). Končno je v trinajstem poglavju, označenem kot »razno« (varia), uvrščenih nekaj napisov (str. 149—151), med katerimi je zanimiv odlomek o delovanju takratnih trgovcev (št. 322). Mnogo je drobcev, pri nekaterih je dvomljiv že jezik, pri drugih, hetitskih pa vsebina.

V štirinajstem poglavju je avtor zaoral ledino (str. 153—193) s tem, da je zbral transkribiral in vsaj začasno tudi prevedel fragmente, iz katerih spoznavamo, kako so si hetitski pisarji — ki pa ostajajo vsi anonimni — urejali svoje arhive.

* Na koncu knjige sta dodani še dve zelo zaželeni konkordanci. Prva (str. 196—237) našteva zaporedoma za vsak objavljeni napis na posameznih glinastih ploščicah: najprej muzejsko številko tiste glinaste ploščice ter podatke glede zvezka edicije, v kateri je bil tekst publiciran. Tako si sledijo zbirke: KBo; KUB; BoTU; HT; ABoT; IBoT; VAT; VBoT. — Ploščice, odkrite po l. 1931 do 1967 (oz. v dodatku RHA XXX, do leta 1972/1973), so našteje po letih najdbe. — V drugi konkordanci pa so objavljeni teksti po posameznih edicijah (npr. KBo VI, 3). Nato sledi številka, s katero je tekst označen v prvem katalogu iz leta 1958, RHA fasc. 58—62. Za njo je navedena številka, ki jo ima po sedanjem katalogu CTH 41971.

Zakasnelost tega knjižnega poročila opravičujem delno s tem, ker sem knjigo dobil več let po tem, ko je bila izšla, delno pa z neodložitim drugim strokovnim delom. Sedaj lahko že navedem, da so bile medtem objavljene tri daljše in ena krajša strokovna ocena: H. A. Hoffner, Jr., *Journal of Cuneiform Studies*, 24, 1972, str. 183—187 (s številnimi dodatki); Howard Berman, *Journal of the American Oriental Society*, 93, 1973, 401; Jos. Klima, *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, 68, 1974, str. 188 s; V. Č., *Archiv Orientalní*, 43, 1975, str. 188 s.

Z vsemi naštetimi ocenjevalci soglašam, da je E. Laroche s to knjigo dal vsakemu proučevalcu hetitske kulture dragocen pripomoček, ki mu bo močno olajševal njegovo delo. Avtorju dolguje hetitologija veliko hvaležnost.

Viktor Korošec

Lexikon des Mittelalters. Erster Band/Erste Lieferung: Aachen-Ägypten, München—Zürich (Artemis Verlag) 1977, str. 112 (dvokolonskih 224).

Zgoraj omenjena založba je (v povezavi z drugimi založniškimi hišami) med svoj program vnesla tudi izdajo leksikona srednjega veka, ki naj bo zajel vse, kar je v tem obdobju zgodovine človeštvo značilnega, pomembnega in trajnega ustvarilo. Leksikon srednjega veka bo prvo tovrstno delo v evropskem zgodovinopisju in prvič bo srednjeveško obdobje zgodovine predstavljeno znanstveni in siceršnji publiki v leksikografski obliki.

Celotna zasnova dela je zelo široka, saj bo zajelo ozemlje celotne Evrope, tudi Bizanc in arabski svet v Južni Italiji, Siciliji ter v Španiji in njegov vpliv na evropsko zgodovino, časovno pa obdobje od pozne antike do konca srednjega veka (leta 300—1500). Obravnaval pa bo novi leksikon splošno in politično zgodovino, pravno in upravno zgodovino, gospodarski in družbeni razvoj, cerkveno zgodovino, teologijo in duhovno življenje, umetnostno zgodovino, jezikoslovje in literarno zgodovino, kulturno in duhovno zgodovino, prirodoslovne znanosti in tehniko ter tudi zgodovinske pomožne vede (historiografijo, arhivistiko, diplomatiko, kronologijo, sfragistiko, geografijo in dr.). To vsekakor pomembno delo bo po načrtu izšlo v petih obsežnih knjigah s po desetimi zvezki v obsegu 112 strani (torej vsaka knjiga 1128 strani), zaključna, šesta knjiga, pa bo vsebovala register z vsemi potrebnimi pomagali. Delo bo izhajalo postopoma po štiri do pet zvezkov na leto.

Založba je izbrala za izdajatelje, sodelavce in svetovalce celo vrsto evropskih strokovnjakov, ki so prevzeli delo in odgovornost za posamezna področja. Med izdajatelji in sodelavci je tudi J. Ferluga, specialist za bizantinsko zgodovino in kulturo, po smrti G. Ostrogorskega vodilni jugoslovanski bizantolog in eden najvidnejših znanstvenikov za to področje v Evropi sploh. Ni pa med njimi nobenega jugoslovanskega medievista in za celotno zgodovino jugovzhodne Evrope so organizatorji pritegnili le znanega bolgarskega zgodovinarja I. Dujčeva. Za zgodovino drugih slovanskih ljudstev in držav pa so med sodelavci npr. A. Gieysztor, Fr. Graus in H. Ludat.

Pred nami je prvi zvezek tega leksikona, ki zajema snov, zbrano pod gesli Aachen — Ägypten na točno 112 dvokolonskih straneh. Gesla so sorazmerno pomembnosti različno obsežna (od nekaj vrstic do celih in dvojnih strani), posamezna pa so narasla v prave majhne sinteze (npr. geslo Adel, str. 118—141, za katerega so napisali prispevke številni avtorji). Gesla so po leksikografskem pravilu opremljena s sorazmerno številno literaturo, zlasti novejšega datuma, nekatera pa tudi s skicami in grafikoni, ki pa so po našem mnenju premalo uporabljeni. Med avtorji v tem zvezku smo zasledili le dva jugoslovanska avtorja: Lj. Maksimovića in J. Preloga, a med gesli neposredno vezanih na jugoslovansko zgodovino le enega.

To je geslo Aaron, v katerem je I. Dujčev opisal brata carja Samuela v okvirih bolgarske koncepcije tega problema. Tudi v navedeni literaturi se je avtor povsem izognil jugoslovanskim, posebej makedonskim delom. Le še posamezna širša gesla se dotikajo tudi naše zgodovine (npr. geslo Agleier navaja, da so oglejske novce kovali tudi v ljubljanski kovnici; toda Laibach ne Ljubljana), čeprav bi bilo možnosti vsekakor več. Tako se mi zdi, da bi bilo možno v geslu Adel obdelati tudi specifičnosti nastanka in razvoja plemstva pri jugoslovanskih narodih. Vzrok za te pomanjkljivosti, gledano seveda z naših vidikov, je verjetno iskati prav v tem, da k ediciji niso pritegnili jugoslovanskih historikov medievistov. V celoti pa daje zvezek s svojim izborom gesel (in navedenimi kazalkami), vsebino besedil k tem geslom in s celotnim konceptom zagotovilo, da bomo dobili v delu *Lexikon des Mittelalters* izredno dragocen priročnik in pomagalo za zgodovino srednjega veka, ki ga doslej še nismo imeli.

Ferdo Gestrin

Halil Inaldžik: **Osmansko carstvo, klasično doba 1300—1600**, Srpska književna zadruga, Beograd 1974; naslov izvirnika: Halil Inalcik, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300—1600*, George Weidenfeld and Nicolson Ltd 1973; (v srbski jezik prevedla Milica Mihajlović, strokovna redakcija Radmila Tričković); 357 strani.

Knjiga mednarodno priznanega turškega zgodovinarja Halila Inaldžika je bila napisana na željo Univerze v Chicagu. Časovno se omejuje na prva stoletja osmanskega cesarstva, ko je iz majhne kneževine v začetku 14. stol., ob meji islamskega sveta, zrastle v 16. stol. svetovna sila, ki se je razprostirala od srednje Evrope do Indijskega oceana. Cesarstvo je tako ob koncu 16. stol. predstavljalo s svojo državotvorno politiko in administracijo, finančno politiko, zemljiškim sistemom in vojno organizacijo izredno visoko razvit imperij na Bližnjem vzhodu. Knjiga je glede na to razdeljena na štiri dele.

V *prvem delu knjige* z naslovom »Kratek pregled osmanske zgodovine (1300—1600)« nam avtor predstavi družbeno in kulturno ozadje v 13. stol., ko so bile ustanovljene osmanska in druge obmejne kneževine na ozemlju med Bizancem in seldžuškim sultanatom, kot posledica pritiska Mongolov. Pri tem je treba opozoriti na originalne poglede avtorja v političnem razvoju osmanske države. Želja po kolonizaciji rodovitnih predelov v Bizancu je rodila osvajanje proti zahodni Anatoliji s strani osmanske in tudi drugih kneževin. Osvajanje je bilo zvezano z gazo, sveto vojno za islam, ki pomeni nenehno vojno »dokler se ne zavzame celega sveta«. Ozemlju najbližje Bizancu je vladal Osman, ustanovitelj dinastije, ki je leta 1301 z zmago nad bizantinsko vojsko dosegel, da so se gazi (borci za sveto vojno) iz vseh krajev Anatolije, kakor tudi v ostalih obmejnih kneževinah, začeli imenovati Osmani. V prvi polovici 14. stol. predstavlja osmanska država še vedno eno od obmejnih kneževin, vendar so razmere v drugi polovici tega stoletja pripeljale do stanja, ko so postale ostale kneževine vazali osmanske. Osvajanja proti Evropi pa postavijo temelj za nadaljnjo ekspanzijo s padcem trdnjave Cimper in mesta Galipolija leta 1352 in 1354. Osmani so z vodenjem dosledne politike, ki je bila mogoča zaradi centralizirane oblasti in z vojaško silo, ki je imela z janičarji prva v Evropi značaj stalne vojske, ta osvajanja tudi uresničili. Nasproti fevdalni decentralizaciji so postavili centralizirano administracijo. Zemljiška posest pride pod državno kontrolo, ali pa je razdeljena kot nagrada turškim poljedelcem. Kmetstvo ljudstvo je postalo s strani centralne oblasti zaščiteno, nova oblast je bila strpna tudi do domačega plemstva in vojaškega razreda, tako v Bolgariji, Srbiji, Makedoniji, Albaniji in Tesaliji. Poleg tega je omogočala lažje osmansko osvajanje še verska toleranca.

Vzporedno z osvajanjem v Evropi gredo le-ta proti vzhodu in jugu. Vazalne kneževine so se sčasoma spreminjale v province, nad katerimi je osmanska oblast direktno vladala. Konec 14. stol. so si z zmago pri Nikopolju zagotovili Osmani ne samo prevlado na Balkanu, ampak tudi izredno povečali ugled v islamskem svetu. Meja se je na vzhodu pomaknila na Evfrat.

V začetku 15. stol. je poizkus osmanskega sultana Bajazida I., da izgradi imperij, propadel. Na vzhodu se je pojavil nasprotnik, ki je obvladoval Iran in centralno Azijo. To je bil Timurlenk, ki je leta 1402 premagal turškega sultana. Nastopilo je obdobje interegnuma in obnove, saj je prišlo do popolnega razpada osmanske države. Položaj osmanske države se je že leta 1415 toliko učvrstil, da je obnovil nekdanji položaj v Rumeliji in Anatoliji, vendar se nove velike ambicije

po osvajanju pojavijo šele po zavzetju Carigrada leta 1453. V tem obdobju obnove se je oblast centralizirala, janičarski korpus je pomenil za sultana, v nasprotju z drugimi vladarji, veliko prednost; sultan je bil za muslimanski svet vrhovni vodja svete vojne. To je bil čas, ko pade Solun in ko se balkanske države borijo za obstoj. Želja sultana Mehmeda II. ustvariti imperij, ki bi segal od Donave do Evfrata, se je začela po padcu Carigrada uresničevati. Začeli so se vojni pohodi, ki so prisilili vse ob Črnem morju, da so priznali osmansko nadoblast. Padle so tudi Srbija, Moreja, severna Albanija in Bosna. Mehmed II. je hotel uničiti ogrski vpliv na Balkanu, beneškega pa v Moreji in Albaniji. Benečani so iskali zaveznika, ki bi Osmane ogrožal na njihovi vzhodni meji. Dobili so ga v Uzun Hasanu, vladarju Irana in vzhodne Anatolije. Toda posledica vsega je bila, da je Mehmed II. potisnil mejo do Evfrata, na Balkanu pa je prišel do Beograda, tako da je bil ta sultan v pravem pomenu utemeljitelj osmanskega cesarstva.

Po smrti Mehmeda II. je prišlo do državljanske vojne, na prestol pa je prišel Bajazid II. Osmanska država je začela posegati v evropsko politiko. Čas 16. stol. označuje osmansko državo kot silo, s katero so bila na nek način povezana vsa vprašanja v mednarodni politiki. Borba med Karlom V. in Francem I. je povzročila, da je postala Evropa razdeljena, kar je omogočilo nadaljnje osmansko prodiranje. Padel je Beograd, vrata v srednjo Evropo, padel je Rodos, ključ vzhodnega Sredozemlja. Sultan Sulejman I. (1520—1566) je šel v nova osvajanja. To je privedlo do osmanske prevlade na morju, na celini pa je bila Ogrska po smrti Zapolje spremenjena v provinco in sklenjena je bila pogodba s Ferdinandom Habsburškim o Ogrski in o letnem tributu Turkom. Osmanski pritisk proti katoliškemu Habsburžanom je sovpadal tudi z verskim razkolom v Evropi. Sulejman I. je protestantske kneze spodbujal k sodelovanju s Francozi proti Karlu V. in papežu in jim obenem obljubljal svobodo, če bo prišel v Evropo. Na Ogrskem pa se je pod osmanskim zavetnistvom kalvinizem tako utrdil, da so v Evropi govorili o »kalvinoturcizmu«. V tem času je bil sultan uspešen tudi na svoji vzhodni meji, tako so padli Azerbejdžan, Irak, Tebris, Bagdad, obvladal je Perzijski zaliv itd. Cesarstvo je bilo ogroženo le na severu, kjer je Rusija postala prvorazredna sila, zato je pomagalo cesarstvo na poljski prestol Štefanu Bathoryju, ker se je boril proti Rusiji. Toda stanje v Evropi se je v drugi polovici 16. stol. spremenilo. Španija je postala prva sila, državljanska vojna v Franciji pa je onemogočala zavezništvo s Turki. Turki so vojaško še zmagovali, tako v ciprski vojni z Benetkami (1570—1573) in v perzijskih vojnah (1578—1590). Šele t. im. Dolga vojna (1593) s Habsburžani prisili osmansko državo, zaradi začetka vojne na vzhodu z iranskim šahom, da sklene s Habsburžani leta 1606 mir. Osmanli se odrečejo vsem zahtevam po habsburški Ogrski in tudi letnemu tributu. Kljub zmagam pa je sila osmanske države slabela že od zadnjih let vladanja sultana Sulejmana I. Vzrokov upadanja je cela vrsta, tako zunanjih kot notranjih. Glavni zunanji vzrok je predvsem na področju trgovine. Trgovinska zamenjava z Indijo je prenesena na Atlantik, ki ga obvladujejo Angleži, Holandci, Španci in Portugalcji, trgovsko pot med centralno Azijo in Evropo pa je obvladovala Rusija. Osmansko cesarstvo je postalo politično in ekonomsko regionalni imperij, omejen na Balkan, Malo Azijo in arabske dežele. Toda glavni vzroki upadanja so bili notranje narave. Tak vzrok je tako rast prebivalstva, ki se je povečalo za 40 % v celoti, samo v mestih pa za 80 %. Ljudje so ostajali brez zemlje in brez dela, kar je povzročalo razmah razbojništva in nemire. Drugi tak notranji vzrok je bil, da se začneta rušiti dve osnovni instituciji, ki sta določali vojaški in politični red, fiskalni sistem in oblike uživanja zemlje. To je »suženjski« in timarski sistem. V nasprotju s prejšnjim stanjem, ko so samo sultanovi sužnji mogli opravljati državne posle in služiti vojsko, je vstopala od 1575. leta dalje v dvorno in državno službo tudi raja, se pravi obdavčeni družbeni sloj. To pripelje do upada ugleda sultana. Razpadati začne tudi timarski sistem, ker so fevdalci, ki so dobili velika posestva, začeli le-ta spreminjati v lastna ali pa v vakufe. To pripelje do zmanjšanja timarov, s tem se je zmanjšalo število spahij, ki so bili hrbtenica vojske. Na drugi strani se je povečevala janičarska vojska (tudi zaradi boljše oborožitve), v katero pa so lahko vstopali tudi Turki, kar je podrolo sistem krvnega davka in privedlo do sprememb v državnih financah, kajti država je rabila velike količine denarja za plače janičarjem. Denarja pa je bilo premalo, saj se začne rušiti timarski sistem. Vojska, neredno plačana, je postajala nemirna, najemniške čete pa so začeli odpuščati. Slabela je centralna oblast v provinci, ker so janičarski garnizoni v provinciah začeli predstavljati novi gornji razred. Pomemben vzrok upadanja je še revulucija cen, do katere pride zaradi velikega uvoza srebra. To je povzročilo, da sloji, ki so imeli utrjene dohodke (spahije), nenadoma osiromašijo. Tudi ekonomska politika

se ni spremenila, saj ni odstopala od politike svobodnega tržišča, ki pa je bila v nasprotju z merkantilizmom.

Drugi del knjige z naslovom »Država« nam daje najprej pregled vzpona osmanske dinastije. Avtor nam predstavi osmanske vladarje in z njimi zvezane naslove, ki so si jih pridobili ali sami pridali, kar je važno predvsem zato, ker si je s tem dinastija ustvarjala tradicijo o svojem poreklu in izvorih oblasti ter si tako jemala pravice za prevlado in ugled v islamskem svetu. Prihod na prestol posameznih vladarjev pa je bil pogosto zvezan z intrigami in nesoglasji znotraj same dinastije. Splošna praksa, da je najmočnejši kandidat ali pa že sultan dal pobiti vse svoje brate ali sinove, je bila z institucijo »kaveza« (princi so lahko živeli le v posebnih prostorih dvorca) sicer v precejšnji meri končana, vendar pa je stalni strah pred pogubljenjem povzročil, da so mnogi trpeli od duševnih depresij. Pri izbiri novega sultana so igrali pomembno vlogo sultanova mati, ulema, obmejne sile in zlasti janičarji.

Poglavje o državnosti in razrednem sistemu nam pove, da so Osmani v začetku naglo razvijajočega se imperija sprejemali elemente državnosti iz starih seldžuških središč v Anatoliji, iz Irana in Egipta. Glede družbenih razredov, pa je podobno kot vsi islamski vladarji tudi osmanski sultan svoje podanike, brez ozira na njihovo veroizpoved, smatral za rajo. Družba je bila v grobem razdeljena v dve skupini: na vladarja in njegove »ministre« ter namestnike in na davčne obvezance, rajo. Podaniki okoli vladarja pa so se delili v 13. stol. na vojaški razred in uradnike, ki so bili oproščeni davkov. Seveda je v razredu davčnih obvezancev bilo več socialnih skupin, tako kmetje, trgovci, živinorejci in po mestih obrtniki. To temeljno razdelitev Osmani obdrže tudi v novo osvojenih predelih; s tem da so ljudi razdelili, ne glede na versko pripadnost, na vojaški razred in rajo.

Avtor nam posebej predstavi osmansko zakonodajo, ki se deli na versko (šerijat) in sultanovo (kanun). Šerijat je bil osnovni in nespremenljivi zakon islama, tako da je moral biti vsak ferman v skladu s šerijatom. Posvetna zakonodaja je zvezana predvsem z imeni Mehmeda II. in Sulejmana I., zakonodajalca v 15. in 16. stol. Tej vrsti zakonodaje je v večji meri poglavje tudi posvečeno. Predstavljene so značilnosti posameznih področij zakonodaje v celem cesarstvu in v posameznih provincah. Tako je značilno, da v novo osvojenih predelih niso bili razveljavljeni vsi zakoni in običaji, ki so veljali do osmanskega prihoda. Tako so na primer osmanski rudarski statuti, ki so veljali v Bosni in Srbiji, kakor tudi uredbe o vlaški organizaciji, bili dobesedno prevedeni iz zgodnejših domačih zakonov. Vendar avtor opozori, da so opisane idealne oblike zakonodaje, saj so v praksi morali sultani izdajati tudi tako imenovane adaletname, s katerimi so skušali popraviti zlorabljanje zakonodaje s strani provincialnih oblasti.

Po padcu Carigrada v turške roke to mesto postane prestolnica osmanske države. Zgradi se saraj, o katerem dobimo celo vrsto podatkov, tako o funkciji posameznih delov saraja, o njegovem izgledu, o ceremonijah, o haremu itd. Sultanov dvor pa je predstavljal v pravem pomenu središče oblasti. Avtor nam opiše dvorno organizacijo, hierarhijo in funkcije, ki so se vezale na posamezen naziv, tako na dvoru kot tudi v provinci. Vsi, ki so predstavljali cesarjevo avtoriteto, so bili sultanovi sužnji, vendar se ta pojem sužnja ne sme razumeti v običajnem smislu. Sužnji so bili predvsem vojaki in birokracija, iz katere so prišli vezirji. Birokracija pa je bila v rokah uleme, torej v rokah visoko izobraženih ljudi o muslimanskem kanonskem zakonu, tradiciji in teologiji. Posebno skupino sužnjev predstavljajo otroci, ki so bili na dvor pripeljani na podlagi krvnega davka — devširme (gre za otroke krščanskih vaških družin ter bosanskih družin, ki so stopile v islam — to je specifičnost). Večina teh otrok je odšla med janičarje, posebna skupina, več sto otrok, pa je ostala na dvoru, kjer so dosegali visoke položaje. Te so vzgajali tako, da bi postali »vojaki-državniki in verni muslimani, ki so obenem ljudje peresa in izvrstni govorniki, uglajeni in neoporečno moralni.«

Zelo pa je vplival na kulturno, politično in gospodarsko življenje sistem centralne in provincialne administracije in timarski sistem. Tako je predstavljal cesarski svet (divan) vrhovno sodišče, kamor je lahko vsak, brez ozira na družbeni status, poslal prošnjo. Obenem je cesarski svet bil tudi vrhovni organ vlade, kabinet, kjer se je razpravljalo o najvažnejših stvareh. Termin Visoka porta pa je prvotno pomenil mesto, kjer je sultan spremljal spore in opravljal državniške posle, kasneje pa dobi značaj osmanske vlade. Politična vprašanja, pravosodje in finance so glavna področja delovanja vlade. Predstavniki teh so veliki vezir, dva kazaskerja ter dva defterdarja, poleg njih pa še nišandžija, ki potrjuje s sultanovim monogramom njegovo polnomočje. Vsi štirje so predstavljali sultanovo avtoriteto v cesarskem svetu. Predstavniki sultanove absolutne religijske avtoritete pa

je bil šejhulislam, vodja uleme. V poglavju sledi še cela vrsta služb, ki se vežejo na centralno administracijo.

Uprava v provincah v celem osmanskem cesarstvu ni bila povsod enaka. Na evropskem ozemlju se je administracija uvajala postopno z osvajanjem. Formirali so se sandžaki kot upravne enote. Tu sta glavna predstavnika oblasti beg, ki pripada vojaškemu razredu in zastopa sultanovo izvršno oblast, ter kadija, ki je pripadal ulemi in predstavlja pravosodje. Višje upravne enote so bile beglerbeglukij, ki so združevali več sandžakov. Kjer so se sandžaki sistem, osmanski zakon in osmanska administracija dobro utrdili, je vlada uvedla timarski sistem (Balkan), drugje pa se je ohranila določena avtonomija (Egipt, Bagdad, Abesinija...). Iz teh dežel je sultanov namestnik vsako leto pošiljal določeno vsoto. V vzhodni Anatoliji so sandžakom vladali plemenski poglavarji, ki so sultanu dajali le določeno število vojakov. Med avtonomne pokrajine pa so sodile še krščanske vazalne kneževine in muslimanske kneževine, ki so ohranile svoj prvotni status obmejnih kneževin.

V tipično osmanski provinci je vladal timarski sistem, ki je urejal finančno, družbeno in agrarno politiko in je nastal iz potrebe, da vzdržuje cesarsko vojsko na osnovi srednjeveškega gospodarstva. Vse institucije tega sistema nam avtor nadalje predstavi in opozori na razliko od evropskega fevdalizma, saj se je timarski sistem odlikoval po zelo centralizirani kontroli, v okviru tega sistema pa ni bilo nikakršne hierarhije niti vazalnega odnosa.

»Gospodarsko in družbeno življenje« je naslov tretjega dela knjige, kjer avtor najprej oriše položaj osmanskega cesarstva in mednarodne trgovine. Predstavi nam pomembnost trgovskih poti v cesarstvu v posameznih obdobjih teh treh stoletij, saj so glede na spremembe cesarstva igrale v trgovini različno vlogo. Spoznamo tudi različna trgovska središča, ki so pogosto slovela kot trgi, namenjeni skoraj izključno za prodajo posameznih artiklov (Brusa, Konya, Sivas, Carigrad...). V mednarodni trgovini so pomembna za osmansko cesarstvo predvsem tri področja: indijska trgovska pot, trgovina v Črnem morju ter trgovina z Evropo. Značilnosti za ta posamezna področja so predvsem v vrsti blaga, ki se je uvažalo ali izvažalo, ter v silah, ki so to osmansko trgovino poskušale zavreti. To so predvsem evropske države. Trgovina z začimbami in zlatom se je vezala na Indijo in Indonezijo, kjer so Osmani prišli v konflikt s Portugalci. Trgovina s Črnim morjem pa je predstavljala eno najvažnejših vej gospodarstva. Črnomorske luke so bile posrednik moldavske, poljske trgovine, trgovske vezi z Rusijo so bile do štiri-desetih let 16. stol. zelo pomembne. Prav tako je bila pomembna trgovina z Evropo. Glavne države, s katerimi cesarstvo trguje, so bile Benetke, Genova in Dubrovnik, vendar pa ima tu pomembno mesto politika, saj Turki omogočajo svobodno trgovino vsem: tistim državam, ki imajo skupnega političnega sovražnika, to je Španijo in Habsburžane.

Po tradiciji Bliznjega vzhoda so se tudi Osmani držali načela, da svoja središča spremenijo v velika mesta, povečajo število prebivalstva ter jih razvijejo v trgovske centre. Tako je Carigrad štel pred osvojitvijo le 30.000 do 40.000 prebivalcev, v drugi polovici 16. stol. pa jih je imel že 800.000. Da so mesta postala velika, je bila predvsem želja sultanov in drugih visokih osebnosti, ki so podpirale gradnjo in razširitev mest. S tem v zvezi je gradnja imaretov (tržnice, džamije, bolnice, medrese...). Te zgradbe so bile vzdrževane z dohodki vakufa, se pravi z dohodki od darovane zemlje v verske in humanitarne namene. Institucijo vakufa nam avtor posebej opiše. Trgovci in obrtniki so predstavljali mestno prebivalstvo, od katerih so bili obrtniki na nižji družbeni lestevici. Osnova gospodarskega življenja v mestu so bili obrtniški cehi, esnafi. Ti cehi so imeli posebne pravilnike in strukturo. Z vstopom janičarjev v mestne esnafe pa se začne propad tega sistema. Tudi trgovci so se združevali v esnafi in obstajata dve vrsti: esnafi, ki združujejo trgovce z lokalnimi proizvodi in esnafi, ki združujejo trgovce, ki so poslovali s karavanami in čezmorsko trgovino.

Četrto del, ki govori o religiji in kulturi, se dotakne področij prosvete, znanosti in fanatizma. Temelj islamskega izobraževanja je bil učitelj, muderis, ki je imel zelo velik ugled, in verske šole, medrese. Delile so se v več stopenj, vendar so se razvrščale v dve glavni skupini, t. i. zunanje in notranje. V prvi skupini je bil poudarek na arabskem jeziku, v drugi pa na teoloških naukih.

Znanost je bila podvržena tradicionalnemu islamskemu mišljenju, ki je smatralo versko učenje za edino pravo znanje. Novosti v verskih naukih so bile sicer dopustne, toda že od 9. stol. naprej samo v stvareh, ki niso bile bistvene. Ulema je predstavljal naslednika znanja vseh prerokov in je bil glede teh stvari glavni tolmač, tako da je delo na tem področju obsegalo le kompilacije, izvlečke in ko-

mentarje. Od t. i. intelektualnih znanosti, med katere so spadale tudi logika, filozofija, astronomija in matematika, se je zlasti s slednjima ukvarjalo več izvrstnih učenjakov. Povsod pri vseh področjih nam avtor predstavi glavna središča, glavne učenjake in šole. V osmanski družbi pa je vedno deloval en del fanatične uleme, ki je intelektualne znanosti smatral za brezbožnost, drugi del pa je to branil, trdeč, da so v okvirih vere. Fanatiki so bili ponavadi tudi popularni šejki, ki so neizprosno napadali vladajoči razred. Vzrok napadov in teoretična osnova fanatizma pa je bilo vprašanje uvajanja »novosti« v islam.

V seldžuški dobi so v mestih srednje Anatolije izobraženi ljudje sprejemali perzijsko visoko kulturo, dočim je na mejah prevladovala kultura gazijev in der- višev (beraški menihi) s svojimi strujami viteštva in misticizma. Derviši so prihajali v Anatolijo z valovi Turkmenov in se selili iz mesta v mesto, sprejeli pa so jih tudi kmetje, ker so predstavljali vzor njihovih lastnih oblik družbe in kulture. V okviru teh skupin je cvetela kultura, posebno književnost, ki je izhajala iz turške centralne Azije, vendar se je popolnoma razlikovala od kulture, negovane na dvoru in v mestih. Misticizem derviških redov je v mestih dobival teozofske oblike, medtem ko je med ljudstvom ustvaril osnovo za religiozne sekte, ki so predstavljale sintezo šiizma in drugih ezoteričnih nauk. Naprej nam avtor predstavi najpomembnejše religiozne sekte, njihove voditelje, nauke ter njihov vpliv.

Temu zadnjemu delu knjige sledi genealoška tabela osmanske dinastije, kronološki pregled zgodovine klasične dobe, slovarček turcizmov in opombe. Nato je še izbor večjih in krajših zgodovinskih del, bibliografije, najvažnejši časopisi, enciklopedije, slovarji v turščini in zahodnih jezikih, zbirke virov, zahodni potopisci, dodana pa je še literatura za posamezne dele te knjige in register osebnih imen ter kritičen zapis Radovana Samardžića in beležka o avtorju knjige.

Poročilo lahko zaključimo z mislijo Radovana Samardžića, ki pravi, da mora vsak bralec te knjige priznati, da je svoje znanje obogatil. Kljub temu pa dodaja, da je premalo poudarjena vloga posameznih področij na jugoslovanskih tleh (npr. vloga Dubrovnika v balkanski trgovini, obnova dela pečke patriarhije itd.), za kar »krivi« jugoslovansko historiografijo, ki na eni strani še ni prodrla v svetovne znanstvene kroge, na drugi strani pa ni vzpostavljeno boljše sodelovanje s turškimi zgodovinarji.

Vasko Simoniti

Dušanika Bojanić, Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu, knjiga 2, Istorijski institut, Beograd 1974; 180 strani.

Po objavi splošne kanun-name sultana Sulejmana I., ki jo je v kritičnem prevodu z analizo objavil Hamid Hadžibegić v Glasniku zemaljskog muzeja v Sarajevu leta 1950, in še prej po več objavljenih kanun-namah za posamezne sandžake v istem znanstvenem časopisu, ter po izdajah te vrste virov v »Prilozih za orijentalno filologiju« (i storiju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom), je leta 1957 v Sarajevu začela izhajati zbirka Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia. V prvem zvezku te zbirke so izšli kanuni in kanun-name za bosenski, hercegovski, zvrniški, kliški, črnogorski in skadarski sandžak. Avtorji te izdaje so bili Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Hamid Hadžibegić, Muhamed Mujić in Hazim Šabanović. Pri raziskavi te vrste turških pravnih spomenikov in defterjev, ki se nanašajo na sandžake na našem ozemlju, je bilo potrebno delo v carigrajskem arhivu. Že takrat je pri tem sodelovala tudi Dušanika Bojanić.

Knjiga Dušanika Bojanić, izdana 1974. leta, obsega prevod zakonov in zakonskih predpisov, ki so jih turški sultani izdajali za srbski narod. Avtorica besedo kanun in kanun-nama prevaja kot zakon in zakonski predpis. V uvodu razlaga razliko med tema dvema terminoma in kot pravi, se lahko meja med njima potegne le glede njihove vsebine. Vendar pa v prevodu samih tekstov ta dva izraza pušča neprevedena, ker, kot piše avtorica, ni hotela vplivati na bralce s svojim razumevanjem teh izrazov. Za družbeno pravno in ekonomsko zgodovino srbskega naroda v drugi polovici 15. in 16. stol. so to osnovni viri, ki so izredno pomembni tudi zaradi dejstva, ker ti viri vsebujejo predpise iz srbskega državnega in običajnega prava.

Nastanek kanunov in kanun-nam je zvezan z obdobjem, ko je turška absolutistična oblast najmočnejša in tako tudi delo na področju zakonodaje. Kanuni in kanun-name so nastajali največkrat na podlagi popisov domačega in drugega pre-

bivalstva, ki je imelo različne statute in s tem tudi različne obveznosti, ter jih na ukaz sultanov vnašali v popisne knjige (defterje) posameznih oblasti osmanskega cesarstva. Te knjige vsebujejo še zakonske predpise o carinskih, tržnih, merskih in drugih dajatvah in taksah v pomembnih središčih.

Smederevo, Kruševac in Vidin so bili trije turški sandžaki (sandžak je osnovna upravna enota v osmanski državi), od katerih sta se prva dva formirala pod turško upravo v severnem in srednjem delu Srbije, to je na tleh bivše despotovine, vidinski sandžak pa v mejah bolgarskega cesarstva Ivana Stracimira. V zahodne predele vidinskega sandžaka so se v drugi polovici 15. stol. in začetku 16. stol. številno naselili Srbi, kateri so v turških zakonih imenovani vidinski Vlahi.

Defterji osmanskega cesarstva, v katerih so se ohranili kanuni in kanun-name naših treh sandžakov, so se ohranili kot originali, ki so opremljeni s sultanovim monogramom, ali pa kot uradni prepisi. Uradni prepisi, ki so se uporabljali za administracijo v prestolnici in provincah, so bili glede na zelo razvit birokratski aparat v omenjenih stoletjih na zelo visoki ravni, tako da je napak zelo malo.

V knjigi je objavljeno 76 kanunov in kanun-nam, od katerih jih je 73 imelo uraden značaj, le trije pa neuraden, saj se nahajajo v neuradnih zbornikih. Kanuni in kanun-name so razvrščeni kronološko po datumih, po katerih so datirani defterji, ker zakoni sami niso bili datirani. Defterji, ki nimajo datumov, ker se niso ohranili prvi listi, kjer je uvodni del (ki vsebuje po zahvalni formuli bogu in vladajočemu sultanu ime poverjenika, ki je nadziral popis, ime pisarja in datum začetka in konca popisa), pa so datirali po proučitvi podatkov v samem defterju ali po tekstu v samih kanunih in kanun-namah. Datiranje pa je prevzeto tudi po datumih, ki so jih prepričljivo določili drugi znanstveniki. Povsod so objavljeni osnovni podatki o virih (defterjih), iz katerih so zakonski teksti objavljeni, ter arhivi, kjer hranijo te vire. V primeru, če so bili ti teksti že objavljeni, je naveden tudi izdajatelj. Prevodi kanunov in kanun-nam smederevskega, kruševaškega in vidinskega sandžaka so iz let 1467—1468, 1476—1477, 1498, 1501, 1516, 1528, 1528—1530, 1530—1531, 1536, 1540—1545, 1542, 1560, 1575—1576, 1586, 1574—1595 in vsebujejo predpise o razmerju med timarnikom in njegovim podložnim rajetinom, o dajatvah, davkih, dohodku sultanu, carini, vlahih, martolozih, privilegijih in podobno. Kot poseben dodatek tem zakonskim tekstom sledita še dva berata, pojasnilo o carini, vozarini in drugih taksah na donavskih splavih iz leta 1520, ter adalet-nama iz leta 1560. Berata (ukaz sultana, pisan v prvi osebi) dajeta navodila za popis vlahov in za popis smederevskega sandžaka. Adalet-nama (»listina pravičnosti«, izdal jo je sultan, če so se pojavile kršitve, ki niso bile v skladu s šerijatom in kanuni, predvsem kadar so lokalne oblasti zlorabljale svojo oblast) pa je za smederevski sandžak.

Prevod vseh tekstov, kot piše v uvodu avtorica, je podan brez vsakršnih krajsanj ker ima v virih te vrste vsaka beseda svoj pomen in smisel. Vendar, kot ugotavlja, bi bil prevod najboljši, če bi bil preveden v srbsko-hrvatski jezik 15. in 16. stol., torej v čas nastanka.

Vsem tem prevodom sledi 20 strani faksimil, na koncu pa so opombe, kjer so pojasnjena osebna in geografska imena, pojmi in turcizmi.

V zvezi z zakonskimi spomeniki teh treh sandžakov pa naj bi izšli še dve knjigi, in to: v prvi obširni komentar posameznih členov zakonov, skupin zakonov in zakonskih predpisov; v drugi pa naj bi objavili za vse tri sandžake turški tekst s filološkim, paleografskim in diplomatskim komentarjem.

Vasko Simoniti

Vlado Valenčič, Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne. Razprave SAZU, X/4, Ljubljana, 1977; 213 strani.

Vlado Valenčič, ki je veliko prispeval v prvi zvezek Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev, Agrarne panoge, je slovensko zgodovinopisje, zlasti gospodarsko oziroma agrarno zgodovino, obogatil z novim tehtnim delom. Kranjska ni bila nikoli veleproducent žita, trgovina z njim ni ne deželi, ne njenemu glavnemu mestu dajala neevropskega, nesredozemskega pomena, omogočila pa je, da so nekateri prebivalci z njo veliko zaslužili in prišli do kapitala, ki so ga potem lahko vložili drugam. Ko je žito v trgovini zamenjala moka, je to povzročilo nastanek nekaterih večjih mlinov (Kozler na Fužinah). Do dokončanja železniške proge Dunaj—Trst, je bila žitna trgovina ena najpomembnejših gospodarskih panog naših ljudi. Dajala je dve možnosti zaslužka. Prva je bila prodaja ali zamenjava

za sol v mestih ob jadranski obali ter zadovoljevanje potreb velikih odjemalcev (idrijskega rudnika, primorske Vojne krajine, vojaštva) in je bila vezana na viške domače žitne produkcije, druga in našemu času bližja pa je izhajala iz posredovanja med sosednimi žitorodnimi deželami in Italijo ali pa iz transporta iz tržaškega pristanišča v notranjost monarhije. Njen pomen je bil tako velik in njena donosnost tolikšna, da meščani iz nje nikoli niso uspeli izriniti ne kmetov in ne plemstva. Naslonitev na podatke, ki jih je Valenčič dobil v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (enota Mestni arhiv) ter jih dopolnil s podatki iz arhiva Slovenije, dopušča kvantitativne ocene le za glavno mesto dežele, ne pa nje same. Ker ljubljanskega žitnega trga ni mogoče ločevati od Kranjske, je podoba njegovih razmer gotovo verna podoba deželnih. Zato dvomimo, da bi podobno delo, ki bi zajelo vso deželo ali pa celo vse slovenske, v prihodnje Valenčičeve ugotovitve lahko bistveno spremenilo. Dodati je treba še eno opozorilo. Vsa žita niso imela enakega pomena ne v vsakodnevem življenju ne v trgovini. Zato bo tisti, ki bo iskal podatke o ječmenu ali koruzi večkrat ostal praznih rok.

Delo je razdeljeno v dva dela. V prvem obravnava žitno trgovino na Kranjskem in ljubljanski žitni trg, v drugem žitne cene in njihovo gibanje. Kljub izrazito lokalni problematiki prvega dela, pa so načeti v njem nekateri problemi, ki kažejo deželne razmere. Avtor opozarja, da je do srede 17. stoletja žitna produkcija krila domače potrebe in ustvarila celo viške za izvoz. V naslednjih letih, zlasti od 18. stoletja, pa ga naj bi stalno uvažala, najprej s spodnje Štajerske, nato še iz Slavonije in Ogrske. Zakaj se je to zgodilo, avtor ne pove. Ker pa trdi, da je bilo prej domače žito boljše od tujega, kasneje pa se oceni kakovosti zamenjata, se postavi pred bralca vprašanje, ali ni domače kvalitetnejše odšlo v tujino in so morali za domače potrebe uvažati tuje, ki je bilo slabše od domačega boljšega in boljše od domačega slabšega? Avtor sam našteva nekaj primerov izvoza v Italijo in celo s tem vezan pristanek deželnih predstavnikov za uvoz tujega. S tem seveda ne mislimo oponirati avtorjevim ugotovitvam, niti Felsenbrunnerjevem izračunu za sredo 19. stoletja, vprašanje postavlja pravzaprav sam avtor.

Pred analizo žitnih cen in njihovega gibanja je Vlado Valenčič »strl« enega najtežjih problemov, ki se jih je lotil v svoji knjigi. V historiografiji vlada prepričanje, da so podatki o ljubljanskih žitnih cenah tako nezanesljivi, da so skoraj neuporabni. Avtor sicer ugotavlja, da pomanjkljivosti so, vendar ne take, da bi izkrivljale dejansko podobo. Upoštevatil pa je treba, da se je zbiranje podatkov, ki je potekalo v glavnem pod nadzorstvom države, ki je ob nepravilnostih hitro reagirala, spreminjalo. Včasih so jih zanimale najnižje, srednje in najvišje cene in so srednjo ceno ugotavljali aritmetično, včasih pa so zahtevali podatke o vrednosti prometa posamezne vrste žita in na podlagi tega računali povprečno ceno in tako naprej. Upoštevatil je treba tudi spremembe mer in vrednosti denarja. Zgodovina avstrijskega denarništva je v obravnavanem času izredno zapletena. Ni nihala samo avstrijska valuta, ampak so krožili v istem času kovanci enake nominalne vrednosti z različno dejansko vrednostjo, potem je tu še papirnati denar, kranjska vrednost... Valenčič vse te probleme razrešuje in ugotavlja, da je gibanje žitnih cen, pa naj jih ocenjujemo tekom žitnega leta (avgust–julij) ali pa v daljšem obdobju, podobno tistemu, ki so ga ugotovili za samo cesarsko prestolnico ali pa za monarhijo. Bistvenih razlik ni. Sprva so na formiranje cene vplivali predvsem dejanski pridelovalni stroški, ob začetku uvoza pa so na ljubljanski žitni trg vplivale tudi mednarodne razmere. Tuja konkurenca je kljub povečanim transportnim stroškom večkrat zniževala domače cene in celo prisilila nekatere, da so pridelovanje npr. pšenice opustili, ker niso bili konkurenčni. Vlado Valenčič je pri pisanju te knjige napravil veliko uslugo slovenskemu zgodovinopisju. Ne samo zato, ker je obdelal problem, ki je še kako pomemben pri pisanju »nedogodkovne« zgodovine, ker osvetljuje vsakodnevno skrb našega človeka, ampak tudi zato, ker se ni ustrašil najtežjih problemov: analize zbiranja podatkov, vprašanja mer in denarja. Razpravnemu delu knjige je dodal tabelarne preglede žitnih cen od leta 1650 do prve svetovne vojne; od leta 1706 dalje celo po mesecih žitnega leta. Knjigi je dodan obsežen nemški povzetek.

Stane Granda

Građa za gospodarsku povijest Hrvatske. Izdaja Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Kmalu po osvoboditvi so se razne ustanove, ki jim je glavna naloga raziskovanje zgodovine jugoslovanskih narodov, pokrajin in drugačnih enot, z vso potrebno temeljitostjo in zagnanostjo lotile načrtovanja publikacij, posvečenih vsem

aspektom gospodarske zgodovine. Tu seveda ne bomo govorili o vseh načrtih, temveč le o realizaciji le-teh v okviru zagrebske Akademije znanosti in umetnosti oziroma le o seriji publikacij s skupnim naslovom *Gradivo za gospodarsko zgodovino Hrvaške*.

Pred nami je že 15 knjig tega gradiva, torej dovolj, da vidimo koncept, po katerem se razvija program objavljanja gradiva. Predvsem vidimo, da ne gre za objavo virov s potrebnim znanstvenim aparatom, ne gre pa tudi ne za monografije, temelječe na virih, citiranih pod črto. Gre za neko vmesno zelo sproščeno obliko in vsebino, kjer je objava virov tu manj tam bolj v ospredju, tu le izbor določenega gradiva, tam objava elaboratov-virov skoraj v celoti. Tudi predmet preučevanja je zelo pisan: železnice na Hrvaškem, dubrovniška obrt konec srednjega veka, ribištvo v Hrvaškem primorju, graditev stanovanj v Zagrebu, trgovski promet skozi Trst v času merkantilizma, gradivo o agrarni zgodovini — in podobno. Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti je bila pri tem programu dovolj široka, da je zajela čim več gospodarsko zgodovinskih študij v serijo »Grada«. Sistematične res da ni, toda to akademija — vse tako kaže — pri načrtovanju serije niti ni imela v mislih. Podobno je z zaporedjem objavljanja: tu dve publikaciji letno, tam večletni presledki. Prav zanimiva bi bila primerjava med sistemi publikacij oziroma publiciranja vseh naših jugoslovanskih akademij.

Gradivo za gospodarsko zgodovino Hrvaške je razvrščeno takole:

Knjiga 1: Emil Laszowski, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI i XVII stoljeću*. Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana. Zagreb 1951.

Tu so zbrane le hrvaško pisane listine Zrinskih in Frankopanov, ker Laszowski ni zbiral dokumentov s stališča gospodarskega zgodovinarja, temveč predvsem z jezikovnega stališča. Prva listina nosi letnico 1493, poslednja letnico 1696. Tej knjigi — ne še lepi vrsti naslednjih — je predgovor napisal urednik celotne zbirke Mijo Mirković. Njegovi predgovori so vredni ves pozornosti, ker so prva kritika in dopolnilo razprave, ki sledi predgovoru.

Knjiga 2: Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*. Zagreb 1951.

To je prvo večje delo o obrtih v Dubrovniku v času razcveta in nastopajoče recesije oziroma propadanja republike. Obrt je zvrstil po skupinah; najprej tekstilna obrt, sledi ji kovinska, potem zlatarska, lesna, gradbena obrt in tako dalje, vse od druge polovice 14. stoletja naprej.

Knjiga 3: Josip Gorničić-Brdovački, *Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine*. Gradjenje, organizacija i financijski odnosi. Zagreb 1952.

Gorničić je bil dolgo časa železniški uradnik in je že kot tak pričel zbirati gradivo o železnica na Hrvaškem, o železniški politiki Madžarov, o različnih tarifah in podobno. Gradivo je zbiral več kot petdeset let, dodajal svoje izkušnje, spoznanja in misli. Vse to je podprl s statistiko, s citati in podobnimi viri. Delo je pisano živahno in je za slovenske zgodovinarje tolikanj pomembno, da ga ne smejo prezreti.

Knjiga 4: Grga Novak, *Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskoga mora*. Svezak 1, Otoci Vis i Hvar. Zagreb 1952.

To je res objava virov; obsegajo čas od 14. stoletja dalje vse do leta 1872. Dodani so obsežni komentarji odejavnosti, ki je bila prvovrstne pomembnosti za vso obalo od Devina do Bara. V tem prvem zvezku se Nvoak omejuje predvsem na omenjena otoka.

Knjiga 5: Dragan Roller, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke republike od XIII do XV stoljeća*. Zagreb 1953.

Dubrovnik je bil ves čas svoje zgodovine agrarni proizvajalec, obrtno-manufakturni predelovalec, trgovec, bankir, prevoznik. Roller se je lotil najprej imenovane funkcije in predstavil politiko republike v agrarnem sektorju svoje ekonomske baze.

Knjiga 6: Zvonimir Jelinović, *Borba za jadranske pruge i njeni ekonomski ciljevi*. Zagreb 1957.

Avtor se je lotil železniške problematike od gradnje Južne železnice vse do časov po osvoboditvi. V zgošчени obliki je povedal vse, kar je bistveno za ta sektor ekonomike v več kot poslednjem stoletju naše zgodovine. Delo je pomembno tudi za slovenske ekonomske zgodovinarje.

Knjiga 7: Vladimir Stipetić, *Kretanje i tendencija u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske*. Zagreb 1959.

Avtor zajema čas med leti 1885 in 1955. Urednik Mijo Mirković, znani pisec del iz zgodovine agrara, pravi v predgovoru, da moremo postaviti Stipetićevo monografijo ob bok najboljšim delom te vrste v naši državi.

Knjiga 8: Danilo Klen, Privredno stanje Rijeke u doba Ilirije. Prema suvremenim izveštajima Trgovinske komore. Zagreb 1959.

Vsebinsko knjige, ki je povezana tudi z našo nacionalno gospodarsko zgodovino, je ocenila Melitta Pivec-Stele v Zgodovinskem časopisu XII—XIII, 1958—1959, str. 354—356.

Knjiga 9: Bogdan Stojasavljević, Gornjaci. Zagreb 1959.

Stojasavljevićev gornjaci so Goršičevi sogornjaki, redni delavci v vinorodnih gorica. Gre za vinske gorice v zagrebski, varaždinski in križevski županiji v času od predmarčne dobe do okoli 1870. Delo je dober donesek k preučevanju gorsko-činžnih agrarnih odnosov.

Knjiga 10: Tomislav Timet, Stambena izgradnja Zagreba do 1954. godine. Ekonomsko-historijska analiza. Zagreb 1961.

Pisec je pričel popis s stanovanjsko izgradnjo pred prevratom, vendar je težišče posvečeno času med obema vojnami; doba po osvoboditvi (1946—1954) ima le značaj dobrega pregleda. Obravnavani so tudi popisi prebivalstva od 17. stoletja dalje, za uvod »popisi« od 1368 dalje.

Knjiga 11: Bogdan Stojasavljević, Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848. Zagreb 1961.

Stojasavljević obdeluje boj za gozdove in pašnike na Hrvaškem med kmeti in zemljiškimi gospodi od konca 18. stoletja dalje. Zbrane, urejene in obdelane je precej dokumentacije iz velike količine gradiva, ki se nanaša na ta problem.

Knjiga 12: Dr. Miroslava Despot, Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću. Zagreb 1962.

Avtorica je obdelala začetke manufaktur v raznih strokah, na primer v tekstilni, steklarski, usnjarski, papirni in tako dalje in s tem omogočila primerjalno študijo med hrvaškimi in drugimi jugoslovanskimi teritoriji v času visokega merkantilizma.

Knjiga 13: Dr. Igor Karaman, Valpovačko vlastelinstvo — ekonomsko-historijska analiza. Zagreb 1962.

Knjiga je prvi poskus monografske obdelave ekonomskega in še posebej finančnega razvoja ene izmed slavonskih latifundij. Gospodstvo oziroma pozneje veleposestvo Valpovo je bilo formirano 1721 in je bilo situirano ob Dravi zahodno od Osijeka. Monografija obsega čas 1721—1945.

Knjiga 14: Nikola Nikolić, Kronika župe Bistre — i agrarno-ekonomska struktura Bistranske Poljanice. Zagreb 1962.

V bistvu gre za župno kroniko, ki jo je župnik pisal v času med 1850 in 1882. Vnašal je podatke od 17. stoletja a dalje, nadaljnji vpisi sežejo do 1912. Zajeto je ozemlje med Zagrebom in Donjo Stubico.

Knjiga 15: Ivan Erceg, Trst i bivše habsburške zemlje u međunarodnom prometu (Merkantilizam u drugoj polovici 18. stoljeća). Zagreb 1970.

Elaborat je dober donesek k zgodovini trgovanja zaledja prek Trsta, menimo pa, da bi bil še boljši, če bi Erceg pritegnil v tekst nekaj dodatnih virov. Gradiva o naslovni temi je v Arhivu dvorne komore na Dunaju kar precej. Sicer pa se mora preučevalec slovenske gospodarske zgodovine nujno seznaniti s piščevim delom.

S tem, da je Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti uvedla novo serijo publikacij s skupnim naslovom Gradivo za gospodarsko zgodovino Hrvaške, je sprostila nove historiografske sile. Ker je pomanjkanje gospodarskozgodovinske literature povsod v Jugoslaviji opazno, je zbirka gotovo pomembna zapolnitev vrzeli. Vseeno pa menimo, da bi bila večja sistematika prav dobrodošla. Tako najdemo v isti zbirki župnijsko kroniko, zgodovino železnic, vire za zgodovino ribištva, trgovski promet skozi Trst, vzporedno pa tehtne agrarnozgodovinske študije in podobno. Toda kljub vsemu prav z veseljem pričakujemo izid naslednje publikacije.

Jože Šorn

Karl Erich Born, *Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert*. Stuttgart 1976. Založba Alfred Kröner. — Kröners Taschenausgabe, Bd. 428.

Na 663 straneh nam nudi avtor historično sintezo bistvenih problemov in razvoja s področja denarja in kredita v 19. in 20. stoletju. Vsakomur, ki se zanima za tovrstno zgodovino, bo knjiga dobrodošel priročnik; najbrž jo bo s pridom uporabil tudi interesent za sodobno zgodovino, saj seže pripovedovanje vse do leta 1970. Born se je osredotočil le na glavne bančne države, na primer na Anglijo, Francijo,

Nemčijo, Švico in še na katero, torej na bančništvo, ki kaj pomeni v svetovnem merilu, za novejši čas jim pridruži še bančništvo Združenih držav in Japonske. Popolnoma ob strani je pustil bančništvo tako carske Rusije kot Sovjetske zveze. To je gotovo huda pomanjkljivost tega sicer zelo dobrega dela.

Vsebinsko je pisec razdelil v 11 poglavij. Uvodni odstavek prvega poglavja sežejo v 17. stoletje, sicer je govor o valutah in denarju v 19. stoletju. Drugo poglavje pa že piše o bankah in bančnih poslih v začetni fazi industrializacije do sredine 19. stoletja, ko je glavno delo slonelo na privatnih bankirjih. Tretje poglavje obdeluje bančne delniške družbe, velebanke in koncentracije bančnih hiš od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. Najmočnejša je bila fuzija angleških in nemških bank, saj je Lloydova banka prevzela od leta 1865 do 1914 v celem 50 bank, Dresdenska banka do leta 1911 skupaj 25 bank. Četrto poglavje se usmeri v historiat hipotekarnih denarnih zavodov, zadružnih bank in hranilnic. Pričenja s Prusijo kot prvo, ki je razvila ta sistem denarnih zavodov, in pripominja, da je francoski *Crédit Foncier* sledil pruskemu vzoru šele sredi 19. stoletja. Peto poglavje je posvečeno izvozu kapitala v poslednji tretjini 19. stoletja in v začetku 20. stoletja. Obdeluje predvsem Anglijo, Francijo in Nemčijo ter povezavo njihovih bank z zunanjo politiko. Šesto poglavje je bolj »tehničnega« značaja, saj obravnava bančne sisteme velikih trgovskih in industrijskih dežel pred prvo svetovno vojno. Sedmo poglavje nas popelje v financiranje prve svetovne vojne in posledice tega financiranja, ki jih je čutili vse do leta 1929.

Za ves historiat do prve svetovne vojne je porabil Born 357 strani knjige, za čas od prve svetovne vojne do leta 1970 pa 226 strani. Temu drugemu delu je odmeril torej dovolj prostora, da je dal kar obsežno in dobro informacijo o bančništvu od svetovne gospodarske krize dalje. Deseto poglavje piše o financiranju druge svetovne vojne, poslednje ali enajsto poglavje nas seznani s stanjem po drugi svetovni vojni. Na koncu knjige je dodana bibliografija o zadevni problematiki, ki zavzame kar 23 strani besedila; sledi še časovna razpredelnica od 17. stoletja do leta 1973, ki enako obsega 23 tiskanih strani.

Jože Šorn

Wirtschaft und Gesellschaft in Frankreich seit 1789. Herausgegeben von Gilbert Ziebura unter Mitwirkung von Heinz-Gerhard Haupt. Kiepenheuer & Witsch, [Köln?] 1975 (Neue Wissenschaftliche Bibliothek 76, Geschichte).

Založba Kiepenheuer & Witsch nam je že znana kot založba, ki v svoji historični seriji objavlja sintetično zaokrožena dela, nanašajoča se na določeno problematiko. Na nekaj njenih del smo v Zgodovinskem časopisu že na kratko opozorili (knjiga o industrijski revoluciji, o zgodovini tehnike, o zgodovini prebivalstva), saj so dobri kazipoti po raznih historičnih problemih. Pričujoča knjiga se posveča Francozom oziroma hoče nemškim zgodovinarjem približati dosežke francoske historične šole. Ko prek 390 strani obsežno knjigo prebereš, se ti zazdi, da bi bilo bolje, če bi se njen naslov glasil: Gospodarstvo in družba v francoski historiografiji od 1900 dalje. V bistvu je namreč posvečena zgodovini francoske historiografije, metodologije in teorije, dalje problemom, ki jih rešujejo francoski zgodovinarji, in sedanjemu stanju raziskav. Za vsakega, ki se kakor koli ukvarja s teoretičnimi vprašanji, tičočimi se zgodovinopisja, je knjiga prav dober vodič.

Publikacija je razdeljena na štiri dele. Prvi del ima naslov K historiografiji, metodologiji in teoriji. Jean Glénisson je prispeval razpravo Sodobna francoska historiografija — tendence in izsledki, Claude Fohlen članek Gospodarstvo in družba v sodobni Franciji — kvantitativni prijemi, Pierre Vilar pa Marksizem in zgodovina v razvoju družbenih ved; za metodološko razpravljanje. Teoretičnega obeležja nima samo prvi del, temveč tudi še drugi, ki ima sicer naslov K strukturi in razvoju francoskega gospodarskega sistema. Zanj so napisali članke Jean Marczewski, François Crouzet, Maurice Lévy-Leboyer, Rondo Cameron in Ernest Labrousse. Tretji del je posvečen razvoju družbenih razredov in tudi ima tak naslov (K razvoju družbenih razredov). Četrty ali zadnji del je namenjen preučevanju politične oblasti, visokemu imperializmu, francoski upravi, razmahu oziroma napredku francoske družbe. Ima naslov Ideologija in struktura oblasti. Knjigo zaključuje bibliografija po stanju z dne 30. oktobra 1973 in obsega 33 strani revij, razprav in knjig z vseh področij francoskega historiografskega dela.

Jože Šorn

Stojan Kesić, Odnosi izmedju radničkih pokreta u jugoslovenskim zemljama do 1914 godine. Beograd, 1976, 440 str.

Knjige, ki o njej poročamo, smo na vsak način lahko veseli, saj obravnava pomembno in zanimivo problematiko v delavskem gibanju socialno demokratskega razdobja pred prvo svetovno vojno in poskuša podati celovit prerez zvez in medsebojnih odnosov v delavskem gibanju jugoslovenskih narodov, ki so živeli v okviru različnih držav. Avtor, ki je to delo leta 1974 zagovarjal na univerzi v Novem Sadu kot svojo doktorsko disertacijo, je knjigo razdelil na pet večjih poglavij.

V uvodnem poglavju je opisal političnoekonomske odnose v jugoslovenskih pokrajinah v drugi polovici 19. stoletja, prodor socialističnih idej na to področje in prve zveze med delavci naših narodov kot tudi pojave anarhizma. Precej prostora je posvetil vlogi Svetožarja Markovića in Vase Pelagića pri širjenju socialističnih idej.

V drugem poglavju se je zlasti ustavil pri pomoči, ki jo je nudilo delavsko gibanje v Srbiji in Hrvatski pri organiziranju sindikalnih organizacij v Bosni in Hercegovini ter Makedoniji. Naslednja podpoglavja tega zelo obširnega poglavja govorijo o vlogi tiska v odnosih med delavskimi gibanji v naših pokrajinah, pri čemer je spet večina prostora odmerjenega srbskemu delavskemu tisku. Nadalje razpravlja avtor še o vzajemni pomoči pri parlamentarnih akcijah in ob različnih volitvah, kakor tudi pri zavzemanju stališč glede vojnega vprašanja in borbe proti klerikalizmu.

Naslednje ali tretje poglavje obravnava borbo srbskih in hrvatskih socialnih demokratov proti šovinizmu, ilindensko vstajo, aneksijo Bosne in Hercegovine ter stališča socialnih demokratov do agrarnega vprašanja.

Četrto poglavje govori o jugoslovenskih delavskih društvih v tujini, o tivolski konferenci v Ljubljani leta 1909 in prvi balkanski socialistični konferenci v Beogradu leto dni kasneje.

V zadnjem petem poglavju pa se Kesić ustavlja pri obravnavi zvez med posameznimi strokovnimi organizacijami in zvezami (gradbinci, metalci, krojači, peki, tipografi idr.) pri skupnih akcijah ob vprašanju delavskega zavarovanja in ustanavljanju delavskih domov. Tem poglavjem sledi zaključek, seznam virov in literature ter register osebnih in krajevnih imen ter povzetek v nemščini.

Ohranjenost arhivskih virov in delavskega tiska ter stanje raziskav po posameznih pokrajinah zelo otežkočajo sintetičen pristop k obravnavanju te historične problematike in je skoraj nujno, da so posamezna obdobja, problemi in pokrajine različno obdelani. Tak generalni vtis nam daje tudi Kesićeva monografija, pri čemer pa je le posebej poudariti, da so najbolj temeljito obdelana poglavja, ki govorijo o stikih med delavskim gibanjem Srbije, Hrvatske ter Bosne in Hercegovine. Druga področja so manj obdelana in bodo nadaljnje raziskave lahko priložilo sliko še znatno dopolnile. Ne da bi hotel zmanjšati vrednost Kesićevega dela, se mi zdi potrebno opozoriti na nekatere stvari iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem, ki so nerodno in tudi celo napačno prikazane in bi se jih avtor lahko ognil, če bi pazljiveje sledil literaturi, zlasti še, če bi upošteval tudi novejša dognanja, ne pa da se njegov seznam literature ustavi pred skoraj desettimi leti. Popolnoma razumljivo je, da se v takšnem sintetičnem delu ne da prirediti prav vse literature o posamezni problematiki, jasno pa je, da je treba slediti novim, čeprav včasih drobnim raziskavam na temelju virov, ki neredko bistveno popravljajo podobo dogajanja, posebno še kadar obsežnih fundamentalnih del še manjka. Marsikakšne Kesićeve napačne formulacije bi popravil že površen pregled novejša literature.

Zdi se mi, da je Kesićev oris zgodovine delavskega gibanja v Evropi le preveč shematičen, čeprav je jasno, da je moral biti čimbolj kratek, in da premalo upošteva vso komplicirano situacijo v začetku delavskega gibanja v Evropi, ko so bila strunjanja v delavskem gibanju zelo različna, o čemer navsezadnje priča zgodovina prve internacionale. Na str. 51 Kesićeve monografije ne drži trditev, ki jo Kesić povzema po A. Kristanovem pregledu začetkov delavskega gibanja na Slovenskem in pravi, da »Matija Kunc nije došao do snažnijeg izražaja u društvu (ljubljanskom — op. F. R.), a socijalistička djelatnost je počela da slabi.« Novejša literatura dokazuje, da je bilo res ravno obratno in tu naj dostavim, da bi bilo o začetnem razdobju delavskega gibanja na Slovenskem potrebno napisati več, posebno za čas od 1868 do 1874, ko je delavsko gibanje napravilo sorazmerno velik korak v svojem delovanju. Vse to pa seveda v času, ko je Kristan pisal svojo knjigo, še ni bilo znano. Na str. 73 Kesićeve knjige je zelo nespretno rečeno, da je imela JSDS program za Kranjsko, ne pa za Dalmacijo in da ni imela jasnih stališč do agrarnega

vprašanja. JSDS je kot sestavni del avstrijske socialnodemokratske skupne stranke sprejela hainfeldski program, ni pa imela programa za Kranjsko. Drugo vprašanje je sicer, da je bila njena dejavnost usmerjena predvsem na slovenske dežele in da je agitacijsko delovala v Dalmaciji mnogo manj, kot je bilo spočetka zamišljeno in zaželeno. Programa, ki bi bil privlačen za kmeta, pa socialna demokracija v času druge internacionale ni imela in to ni bilo za JSDS nič specifičnega. Tudi se ne bi mogel strinjati s trditvijo, da so delavska središča kot Dunaj, Trst in Ljubljana od terena zahtevala samo poravnanje strankine članarine, niso pa tja pošiljala finančne pomoči (str. 77). Vsaj za slovenske dežele velja spet ravno obratno in večkrat je naleteti na ugotovitev, da brez znatnih podpor centrale na industrijsko nerazvitih področjih ne bi bilo niti tistih organizacij, ki so obstojale. Pretirana je nadalje trditev, da agitatorji iz Trsta, Ljubljane ali Dunaja niso znali srbohrvatsko in zato ni bilo v Dalmaciji od njih nobene koristi (str. 77). Tudi zoper to trditev so poročila v virih, saj poroča npr. Tuma, da ni bilo težav pri agitaciji, Etbin Kristan je aktivno obvladal oba jezika in še več takšnih primerov bi lahko našeli. Resničen problem pa je bil v tem, da je agitatorjev nasploh primanjkovalo, ob tem pa tudi denarja. Ko avtor na dolgo in široko govori o volitvah, posebno še v Bosni in Hercegovini, udari v oči, da s pisanjem Rdečega praporja o volitvah opravi v enem samem stavku (str. 164), posebno še, ker gre prav v tem poglavju večkrat v nebitvene podrobnosti. V poglavju o zvezah makedonskih socialistov in odnevu ilindenske vstaje bi kazalo omeniti stavko makedonskih delavcev pri gradnji karavanškega predora (str. 222—231). Pri obravnavanju aneksije Bosne in Hercegovine ni niti besede o stališču JSDS, ki je to problematiko v tisku sorazmerno dovolj obravnavala, sprejela pa je posebno resolucijo o tem (str. 231—241). Na str. 244 trdi Kesić, da je bilo agrarno vprašanje na dnevnem redu le na ustanovnem zboru JSDS, kar seveda ne drži in je bilo tudi na 4. zboru 1902 v Celju.

Precej obsežno podpoglavje na straneh 280—291 govori o tivolski konferenci, kjer so se pa avtorju primerile hujše napake. Doslej našete pomanjkljivosti so vendarle bolj ali manj stvari, ki se ob sintezah rade primerijo, medtem ko so trditve v tem podpoglavju rezultat napačne slike in predstave, ki jo ima avtor do nacionalne problematike, v okviru socialne demokracije v Avstroogrski. Brnski program je avstrijska socialna demokracija sprejela konec septembra 1899, ne pa 1898 (poraja se mi dvom, če so vse to le tiskovne napake, kot npr. tudi različni datumi aneksijske krize, izida Marxovega Kapitala). Predvsem pa je dejstvo, da sta si bila predloga skupne eksekutive stranke in pa JSDS diametralno nasprotna. Prvi govori o teritorialni, drugi pa o personalni avtonomiji. Ob tem pač ni več kaj razpravljati. Ne bi mogel tudi pritrditi avtorjevemu mnenju, da je avstro-marksizem v bistvu le odnos avstrijskih socialnih demokratov do nacionalnega vprašanja. Ni na teoretičnem nivoju, da se smatra brnski program za neustrezen in kar konservativen, ker v njem ni najti besede o proletarski revoluciji. Tudi se ne bi strinjal s Kesićevo trditvijo, da med Rennerjem in Etbinom Kristanom ni nobene razlike in da sta oba imela identično stališče do nacionalnega vprašanja, saj npr. Kesić ne omenja, da je bil Kristan pobudnik in avtor chicaške izjave iz junija 1917, ki se zavzema za jugoslovansko federativno republiko. Naj omenim še, da se je med udeležence tivolske konference vrinilo ne malo napak, tako je iz Scabarja nastal Skobar, iz Štravsja Štraos, namesto Bartla je Barel, Dermota je postal Demetre, takratni tajnik JSDS Mlinar pa je postal doktor (str. 285—286). Na strani 295 v poročilu o balkanski socialnodemokratski konferenci v Beogradu 1910 ni jasno, ali je bil Vasil Glavinov zastopnik makedonske ali bolgarske socialnodemokratske organizacije ali obeh. Po Tumovem poročilu Rdečemu praporu pa izhaja, da je na tej konferenci Tuma tudi diskutiral, ne pa le sporočil pozdrave slovenskih socialnih demokratov, kot piše avtor na str. 297. V poglavju o odnosih med sindikalnimi gibanji v jugoslovanskih deželah bi bilo pač potrebno omeniti stališče slovenskih socialnih demokratov do češkega separatizma, problema, ki je tedaj zaposloval vs evropsko socialno demokracijo. Tudi sicer je sindikalno gibanje obdelano zelo neenakomerno glede na posamezne pokrajine, podobno kot tudi druga vprašanja.

Kesićevo delo je v določeni meri zapolnilo obravnavano problematiko, kaže pa tudi probleme, ki jih bo še potrebno obdelati. Zares je škoda, da avtor navedenih stvari ni pazljujeve preštudiral, saj nepoznavanje nekaterih notoričnih dejstev sliko o celotnem delu pokvari. Vsekakor pa je omeniti kot posebej pohvalno, da se je avtor lotil problematike v tako širokem zamahu, za vse jugoslovanske pokrajine, kar v našem zgodovinopisju še ni ustaljena odlika, ampak se še vse preveč obravnava parcialna problematika.

Franc Rozman

Hanns Haas - Karl Stuhlpfarrer, *Österreich und seine Slowenen*, Wien 1977, 142 str.

Knjiga Haasa in Stuhlpfarrerja je v nasprotju z večino avstrijsko-nemških zapisov o koroškem vprašanju dejansko prvo večje zgodovinsko delo v nemškem jeziku, ki ne ruši le dosedanje predstave nemško pisane literature, ampak tudi na podlagi avstrijskih virov vso tisto mitologijo, ki sta jo ob koroškem vprašanju zgradila avstrijsko-nemško večinsko zgodovino pisje ter siceršnja publicistika.

Kot primer te vrste, ki sega nazaj vse do naselitve Slovencev na Koroško, naj iz zadnjega časa navedemo enega ekstremnih publicističnih zapisov (izšel v celovškem mesečniku *Die Kameradschaft*, št. 12/1977). Po tem zapisu naj bi bila slovanska naselitev Koroške v šestem stoletju navadna legenda. Po odkritju tega lista naj bi se tedaj ne naselili na Koroško morda Slovani, ampak Germani, in to skupaj z Avari. In še več: listine so jih označile za Sclave, ali pa jih po saškem vzgledu poimenovali za »Wende«. Po tej najnovejši inačici vindišarske »teorije« sta se obe poimenovanji nanašali na tiste Germane in Kelte, ki so se še naprej oklepali poganstva, ali pa je bilo njihovo versko zadržanje v nasprotju z državno cerkvijo. Nadaljnja cvetka je trditev, da Ljudevit Posavski ni bil »slovanski«, ampak germanski knez gotskega porekla.

S »smotno« bavarsko kolonizacijo — nadaljuje *Kameradschaft* — po letu 772 se je pričela počasna, vendar stalna »topitev« starih keltskih in germanskih staroselcev v močno naraščajoči delež Bavarcev, pa tudi Frankov in Alemanov. Izjema naj bi bilo le nekaj »okolješev« z ilirsko-keltskim (»vindišarskim«) življenjem. Ko se list dotakne preteklega stoletja, omenja kot »novino« ilirizem, ki da ga je inspirirala in podpirala Rusija. To gibanje pa naj ne bi zajelo le Hrvate, Srbe in »Slovence« (ušesca stoje v izvorniku), ampak tudi znatne dele severne Italije. List dodaja, da označevanje teh treh ljudstev za »Slovane« ni takrat padlo na um »niti najbolj omejenim panslovanom«. Kdor ni na Kranjskem ali v Istri po *Kameradschaft* pripadal jasnemu bavarskemu ali v Benečiji romanskemu narečju, so ga označili za »ilirsko govorečega«. Za celovski list je imelo ilirsko gibanje v jugo-slovanskih deželah iredentističen značaj. Končno še izvem, da je v preteklem stoletju prišlo v Evropi do »slovanskega čudeža«, med katerim so se prizadeta ljudstva, vključno z večino Nemcev, oprijela »nove jezikovne prisile« (= pismenih slovanskih jezikov). Z uvedbo teh jezikov v upravo je prišlo tudi do njihovega »oktroiranja«, vse to pa je vodilo do »narodnostnih nasprotij«. Beremo tudi, da je Koroška prav toliko bavarska ter nemška, kot je to tudi Štajerska ter druge avstrijske pokrajine. Ali pa bo to tudi ostala še nadaljnjih petdeset let, to pa je odvisno od »smiselnega ter doslednega obrambnega boja na mejah« (!).

Povzeti zapis predstavlja ekstremen nemškonacionalni pogled na koroško vprašanje, ne glede na to pa je zanimiv dokument tega, do česar lahko pripelje določena historiografska mitologija, pogojena z dnevnopolitičnimi nastopi tega nacionalizma. Nasprotno s tem pa knjiga, o kateri poročamo, ruši vrsto ne le takih, ampak tudi siceršnjih koroških pogledov na slovensko vprašanje, še zlasti od srede preteklega stoletja dalje. Pri tem je značilno, da avtorja pri pripravi teksta nista imela podpore tistih koroških ustanov, ki bi bile dolžne prispevati k znanstvenemu proučevanju preteklosti dežele. Prav nasprotno, tako koroški deželni kot škofijski arhiv sta obema raziskovalcema, ki sta tudi sicer znana strokovni javnosti z vrsto kritičnih zapisov o koroškem vprašanju, odklonila vpogled v svoje arhivske fonde. Pa tudi drugače je znano, da je koroški deželni arhiv za čas med obema svetovnima vojnama zaprt tudi drugim raziskovalcem (prim. opozorilo F. L. Carstena, *Faschismus in Österreich*, München 1977, 8; ob tem je omeniti, da na koroškem zanikujejo zaprtost ustanove; gl. *Kärntner Landes-Zeitung*, 22. december 1977, št. 51/52).

Tako sta se morala Haas in Stuhlpfarrer skoro izključno opreti na dokumentacijo, ki jo hranijo osrednje avstrijske arhivske ustanove, v pomoč pa jima je bilo tudi gradivo, ki ga hrani Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu). Kljub vsemu pa sta uspela najti obsežno dokumentacijo o odnosu koroškega nemškega nacionalizma ter oblasti do slovenske skupnosti vse do današnjega časa. Še posebej pa velja podčrtati prav to dejstvo, saj najdeno gradivo ovrača vrsto koroških pogledov ter iz njih izhajajočo mitologijo nemškega nacionalizma, nanašajočo se na slovensko vprašanje. Istočasno pa to gradivo potrjuje opozorila slovenskega zgodovino pisja o dogajanju na slovenskem in jezikovno mešanem delu Koroške v zadnjih sto in več letih in ga tudi primerno pogloblja. S tem pa se ruši tudi tisti pogled koroškega zgodovino pisja na slovensko vprašanje, kot ga je vse tja do konca druge svetovne vojne postavljala dr. Martin Wutte.

Videti je, da je Haasovo in Stuhlpfarrerjevo knjigo še zlasti pobudila »vroča« koroška jesen leta 1972 z znanim nasilnim odstranjevanjem do tega časa postavljenih dvojezičnih (topografskih) napisov. V tem smislu pomeni knjiga prispevek k boljšemu razumevanju tudi zdajšnjega dogajanja na avstrijskem Koroškem, in to v novi, objektivni luči. Pri tem skušata avtorja pokazati in pretresti koroški raznarodovalni mehanizem ter skupaj z njim »evolucijo« protislovenske politike in ideologije onkraj Karavank. Za čas habsburške monarhije najdeta glavni raznarodovalni vzvod v znani utrakvistični šoli, ki jo je zatem ohranjela tudi prva avstrijska republika (in ki so jo, dodajmo, skušali koroški politiki obnoviti znova leta 1945). Ob tem nazorno kažeta na sistematično prizadevanje koroških šolskih oblasti po omejevanju pouka slovenskega jezika na tamkajšnjih ljudskih šolah. Njun pretres vključuje tudi opozorilo na znano Wuttejevo študijo o utrakvističnem šolstvu, ki ga avtorja dokumentirano označujeta za »bojni spis proti pravicam koroških Slovencev«. Nadaljnjo zavrnitev je naletela na Koroškem še vedno živa trditev, da je narodnostni boj zanesel na Koroško slovenski nacionalizem, medtem ko je dejanska resnica prav obratna: povzročitelj narodnostnega boja niso Slovenci, ampak koroški nemški nacionalizem in njegova prizadevanja po gospodarski, jezikovni in politični prevladi v deželi. Poleg tega bi se moglo govoriti tudi o krepitvi položaja »nemško govorečih skupin« z doseljevanjem nemškega življa v deželo.

Ko se dotikata plebiscitne problematike, avtorja tudi tokrat kritično vrednotita vrsto tez uradnega koroškega zgodovinopisja o takratnem dogajanju. Še zlasti naj poudarimo njuno opozorilo, da so Slovenci (v nasprotju s koroškimi trditvami) 10. oktobra 1920 glasovali za Avstrijo pač zato, ker so videli v njej poročstvo za razvoj svoje narodnostne skupnosti v demokratični Avstriji. Na sam plebiscit vezeta njegove neposredne posledice: po eni strani manjšinska zaščitna določila senžermenske mirovne pogodbe, po drugi strani pa njihovo (ne)izpolnjevanje, pogojeno tudi z okrepljenim nastopanjem nemškega nacionalizma. O volji uradne Avstrije, da bi uredila odprta vprašanja manjšinskega varstva, v Haas-Stuhlpfarrerjevi knjigi zgovorno pričajo vladne instrukcije, poslane avstrijski delegaciji na pariški mirovni konferenci leta 1919, po katerih naj bo delegacija zadržana do iniciativnega postavljanja vprašanja »posebne zaščite narodnih manjšin«, da bi se tako zmanjšal povratni učinek take zaščite za manjšine, živeče v Avstriji. Videti je tudi, da je Dunaj računal prej ali slej na asimilacijo manjšin v nemški živelj. Ob tem avtorja poudarjata, da so manjšinska določila senžermenske mirovne pogodbe delovala v smeri popolne, tudi jezikovne integracije manjšin ter so tako sovpadala s cilji avstrijske politike.

V nadaljevanju pisca opozarjata, da so koroški Slovenci šele sedaj postali manjšina (»bili degradirani v manjšino«). Dalje omenjata diskriminacije slovenske skupnosti takoj po plebiscitu. Ko opisujeta nastopanje nemškega koroškega nacionalizma do Slovencev, tudi poudarjata, da so v tem vprašanju v »koroški politiki do Slovencev dominirali nemški nacionalci«.

Posebno mesto ima v knjigi tudi oris ideologije protislovenstva na Koroškem. Tu avtorja posebej govorita o delovanju koroškega meščanskega tabora in v njegovem okviru še zlasti nacionalističnega Kärntner Landbunda. Politika posameznih meščanskih skupin na južnem Koroškem je bila po ugotovitvi Haasa in Stuhlpfarrerja uglasena z njihovimi družbenogospodarskimi interesi. Značilno je na primer dejstvo, da so se Landbund in malomeščanski vsenemci veliko bolj nagibali k izvajanju »manjšinske« politike po administrativni poti (se pravi s pomočjo oblasti, kar se je v celoti tudi dogajalo op.), medtem ko so bili nacisti, takojimenovani fašistični Heimatschutzbewegung, deloma pa tudi Kärntner Heimatdienst, za bolj agresiven nastop. Seveda pa to ni izključevalo sodelovanja navidez bolj zmernih z vrsto nemškonacionalističnih združenj, prav nasprotno, eden voditeljev Kärntner Landbunda, znani Vinzenz Schumy, je bil po ugotovitvi obeh piscev »prominentni sodelavec« tudi bolj agresivnih nacionalističnih organizacij, kot so bile Kärntner Heimatbund, Kärntner Abwehrkämpferbund in Deutscher Schulverein Südmark.

Razumljivo je, da sta se pisca dotaknila tudi delovanja Kärntner Heimatbunda kot najbolj znane protislovenske organizacije na Koroškem. Primerno pozornost sta dalje posvetila vsem tistim pogledom na slovensko vprašanje, ki so sredi dvajsetih let vodili do takojimenovane vindišarske »teorije«. Eno izhodišče bo tu treba iskati tudi v koroškem zgodovinopisju, ki je videlo (kar velja tudi še danes) svojo politično nalogo v celovitem ali v delnem zamolčevanju slovenske preteklosti Koroške (ali pa posameznih obdobj deželne zgodovine). V nadaljevanju avtorja opozarjata, da so bile po plebiscitu postavljene smernice za ideolo-

ški in politični boj nemškega nacionalizma proti Slovincem z delitvijo manjšine na »Nemcem prijazne« ter na »jugoslovansko usmerjene« Slovence. Po njunem so se pri štetju leta 1923 »Nemcem prijazni« Slovenci priznali k nemštvu, ob tem pa opozarjata na diskriminacijski značaj štetja za slovensko prebivalstvo Koroške.

Nadalje Haas - Stuhlpfarrerjeva knjiga razbija dosedanje koroške trditve, po katerih naj bi bila pogajanja za takoiimenovano kulturno avtonomijo za slovensko skupnost v letih 1925–1930 dokaz za Slovincem prijazno politiko koroške večine. Ob tem so zanimiva tudi opozorila same avstrijske strani. Tako avtorja na primer povzemata opozorilo socialnih demokratov, pobudnikov kulturne avtonomije, da ima predvidena ureditev »velik političen, ne pa praktičen pomen«. Pisca ob analizi celotne problematike tudi prihajata do sklepa, da bi v določenem smislu kulturna avtonomija pomenila poslabšanje položaja manjšine (saj bi bila z njo manjšina razdeljena na dva dela, na »iredentistične, jugoslovanske« Slovence, za katere bi veljala manjšinska zaščita ter na »Nemcem prijazne« Slovence, se pravi na tiste pripadnike manjšine, ki bi se iz različnih vzrokov ne posluževali svojih narodnostnih pravic). V celoti pa po obeh piscah služijo pogajanja za kulturno avtonomijo za dokaz o tem, kako majhna je bila volja nemško govoreče večine za sodelovanje s slovensko manjšino. Po njunem je predlagana ureditev predstavljala »diktat večinskih strank v nemškem interesu«.

Pisca dalje ugotavljata, da je ljudsko štetje leta 1934 dalo nemškim Korošcem novo možnost »znova odločilno zmanjšati uradno priznano število Slovencev«. Kot je znano, so pri tem štetju našeli do tega časa najmanjše število Korošcev slovenskega jezika (komaj 25.336), poleg tega pa je pri štetju prišlo do vrste siceršnjih diskriminacij pripadnikov slovenske manjšine. To ugotovitev potrjujejo sedaj tudi interni avstrijski viri, prevzeti v Haas - Stuhlpfarrerjevo knjigo.

Nadaljnji razdelki knjige se nanašajo na položaj Slovencev za nacizma. Za čas neposredno po anšlusu pisca opozarjata na dejstvo, da so nemškonacionalne organizacije, na čelu s Kärntner Heimatdienstom tudi sedaj ohranile svojo dotedanje protislovensko strategijo. Iz tega obdobja je na primer značilna ugotovitev, da so koroški nacisti, da bi čimbolj očrnilili manjšino (ali pa njene vidnejše pripadnike) pred Berlinom, pripisovali takim Slovincem jugoslovansko državljanstvo (v knjigi je naveden primer Vinka Zwittera). Posebej pa bi podčrtali ugotovitev obeh piscev, da je do julija 1938 koroškim nacistom uspela njihova dotedanja težnja po »centralizaciji« slovenskega vprašanja v Celovcu. Takrat je namreč Berlin prenesel slovensko problematiko na koroškega deželnega predsednika, ki je v ta namen tudi ustanovil poseben »narodnopolitični urad«. Iz razumljivih vzrokov je bil na čelo tega urada postavljen poslevoedeči tajnik Kärntner Heimatbunda Alois Maier Kaibitsch. Omeniti dalje velja, da je Himmler še leta 1940 določil za »narodno politično ogrožene« okraje Koroške »spodnjo Ziljsko dolino od Šmohorja vzdolž Zilje do njenega izliva v Dravo, celoten Rož, okraj Velikovec ter južni del okraja Wolfsberg (Volsperk) pod Št. Pavlom v Labotski dolini«. Med protislovenskimi nastopi pisca dalje omenjata ljudsko štetje leta 1939, ko so oblasti tudi uradno priznale za Slovence žaljivo in diskriminacijsko jezikovno kategorijo »Windisch«. Poleg tega se dotikata tudi načrtov o naselitvi nemških optantov iz Italije na slovensko narodni prostor (tako leta 1940 na območje Sel). Seveda pa so z nacističnim napadom na Jugoslavijo izginili še zadnji zunanje politični oziri do koroških Slovencev.

Tako kot ostala poglavja, bi mogla pisca razširiti tudi razdelek o koroških Slovincih pod nacizmom še s podatki iz siceršnje literature, videti pa je, da sta se zavestno omejila skoraj izključno na arhivske vire. Njuna kritičnost gre pri tem celo tako daleč, da na primer puščata ob strani pismo (čeprav ga omenjata), s katerim je pisatelj J. F. Perkonig ob nasilnem izseljevanju koroških Slovencev leta 1942 protestiral pri koroškem gauleiterju dr. F. Rainerju. Res da pismo do danes ni bilo v celoti objavljeno, vendar pa so znani njegovi obsežni odlomki, objavljeni v celovškem listu Die Neue Zeit 14. novembra 1947, št. 261 in bi jih veljalo v tekstu nadrobneje omeniti, če že ne pretresti.

Za čas po zmagi nad nacizmom podaja knjiga vrsto opozoril na ključna vprašanja manjšinskega varstva in zaščite. Dejstvo, da je pri tem zajeto celotno obdobje vse do vključno leta 1977, daje knjigi še posebno veljavo, tudi s stališča razumevanja in spoznavanja koroškega vprašanja.

K problematiki takoiimenovanega »ugotavljanja manjšine« (kot je znano, ga je uradna Avstrija pod imenom »štetje posebne vrste« izvedla 14. novembra 1976) naj opozorimo na ugotovitev obeh piscev, da je osrednje avstrijsko socialistično glasilo Arbeiter Zeitung še v času odprtosti koroškega vprašanja 26. februarja 1949 zapisalo, da bi bilo treba »slovenske Avstrijce najprej enkrat ugotoviti na podlagi

lastnega svobodnega priznanja«. List je že v tem času postavil zahtevo po določitvi določenega odstotka Slovencev, ki naj bi služil kot pogoj za uporabo slovenskega jezika pred oblastmi, zahteva torej, ki jo je dunajski parlament uzakonil čez 27 let... Ko ocenjujeta člen 7 državne pogodbe, pisca menita, da ta člen pomeni predvsem kompromis med jugoslovanskimi zahtevami in avstrijskim mnenjem, da zadostujejo že obstoječa ustavnopravna določila, izhajajoča iz zaščitnih določil senžermenske mirovne pogodbe (določila torej, ki jih je člen 7 zaradi njihovega značaja skoro v celoti odpravil in nadomestil z novimi).

Razdelek, v katerem govorita o položaju slovenske skupnosti po podpisu državne pogodbe leta 1955, sta avtorja naslovila z vsebinsko točnim naslovom »Neizpolnjena uresničitve«. V njem razpravljata o dosednji avstrijski manjšinski zakonodaji ter o avstrijskem neizpolnjevanju manjšinskih določil državne pogodbe. Ko govorita o uzakonitvi »ugotavljanja manjšine« leta 1959 (in znova leta 1976), opozarjata, da je Avstrija leta 1960 internacionalizirala južnotirolsko vprašanje pred Organizacijo združenih narodov. Zato je po njunem tudi razumljivo, zakaj je Avstrija v tem času zamrznila slovensko vprašanje. Ko pa je leta 1969 bil sklenjen južnotirolski paket (ter skupaj z njim ureditev južnotirolskega vprašanja), je nastopila nova faza nemškonacionalnega nastopanja, namenjena novim omejitvam pravic slovenske skupnosti, svoje izhodišče pa je ta dejavnost dobila ob znanem (velikonemškem) proslavljanju petdesetletnice koroškega plebiscita leta 1970.

Že podana opozorila kažejo, da je Haas - Stuhlpfarrerjeva knjiga ne le bistven prispevek k boljšemu razumevanju problematike koroških Slovencev, ampak tudi delo (še zlasti za avstrijskega bralca), ki z novega in objektivnega zornega kota opozarja na življenjska vprašanja slovenske koroške skupnosti. Obema piscema gre tako nedvomno priznanje za opravljeno delo.

Tone Zorn

Helmut Müssener, Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933. München 1974, 604 str.

Knjiga, o kateri poročamo, je posvečena nemški emigraciji za časa nacizma na Švedskem. Pri tem se avtor ne omejuje le na rajhovsko emigracijo, ampak v sorazmerno enaki meri obdeluje tudi emigrante z območja Avstrije in Sudetov. Že pregled, ki ga daje, opozarja, da je vprašanje proučevanja nemške emigracije v času druge svetovne vojne in nacizma še dokaj na začetku; v tej luči pa pomeni Müssenerjeva knjiga bistveno dopolnilo k dosednji vednosti o tem vprašanju. Seveda njegovo delo ni dokončna beseda, ampak le prispevek k nadaljnjemu proučevanju. Vprašanja, ki se jih zlasti dotika, so: vzroki bega iz Nemčije po Hitlerjevem prihodu na oblast (pri tem je seveda treba v marsičem ločiti židovsko emigracijo od ostalih beguncev), prihod emigrantov na Švedsko ter švedski odnos do njih, ki iz gospodarskih vzrokov ni bil vedno tak, kot bi moral biti, dalje število in dejavnost nemško govorečih emigrantov na Švedskem, njihove organizacije in dejavnost, vlogo emigrantov v švedskem kulturnem življenju ter končno njihovo publicistično in književno dejavnost.

Izmed naštetih vprašanj je tja do pričetka druge svetovne vojne še zlasti zanimiv švedski odnos do nemških Židov. Müssenerjeva analiza pokaže, da je bil ta bistveno odklonilen, seveda pa ni nihče takrat mogel vedeti, niti predpostavljati, njihovo usodo v letih druge svetovne vojne. Značilno je tudi, da je bilo po letu 1933 švedsko liberalno meščanstvo razdeljeno. Po eni strani je pozdravljalo protikomunistično in protisocialistično Hitlerjevo politiko, po drugi pa obsojalo preganjanje njegovih političnih nasprotnikov ter teroristični sistem tretjega rajha.

Pri analizi položaja političnih emigrantov pred in po letu 1939 Müssener obdeluje tudi odnos posameznih švedskih organizacij ter njihovo podporo političnim emigrantom. Pri tem opozarja, da je bila njihova podpora v marsičem odvisna od njihove politične usmeritve (tako so na primer socialni demokrati nudili pomoč svojim somišljenikom, enako tudi komunisti). Isto kot za delavske organizacije velja tudi za meščanski tabor. Še posebej naj omenimo, da sta bila tedaj na Švedskem oba sedanja vodilna politika nemške oziroma avstrijske socialne demokracije W. Brandt in B. Kreisky. Upoštevajoč to dejstvo pomeni Müssenerjeva knjiga tudi prispevek k razumevanju njunega zdajšnjega nastopanja.

Med vprašanji, ki se jih Müssener loteva, so tudi poleg nemško govoreče politične emigracije na prihodnjo ureditev nemškega prostora. Tu je na primer zanimiv pogled dela sudetskih Nemcev, ki so bili na stališču integritete češko-

slovaške države, del njih pa je bil celo pripravljen v tem okviru odpovedati se nemški narodnosti. Posebno mesto ima v knjigi tudi pogled na prihodnjo usodo nemških emigrantov, med katerimi jih je del po zlomu nacizma še naprej iz različnih vzrokov ostal na Švedskem, del pa se po vrnitvi v domovino ni več znašel v novih razmerah ter se je vrnil v deželo svojega izgnanstva.

Tone Zorn

André Brissand, Jean Mabire, **Gestapo nad Evropom**, Zagreb 1977, 378 str.; Slavko Odić, Slavko Komarica, **Gestapo u Jugoslaviji**, Zagreb 1977, 421 str.

Obe knjigi sta izšli pod skupnim naslovom Noč in megla. Medtem ko prva knjiga zajema nastanek in delovanje SS in Gestapa v Nemčiji ter na območju dela okupirane Evrope, druga obsežno govori o delovanju Gestapa (ter v tem okviru okupacijskega sistema) na območju okupirane Jugoslavije. Za obe knjigi je značilno, da sta zastavljeni publicistično. Posledica take zasnove je tudi dejstvo, da je večina vprašanj bolj ali manj nadrobno ali pa celo anekdotično ter površno obdelana. Vendar pa velja tako za prvo kot drugo knjigo, da slonita na pritegnitvi in študiju zadevnega dokumentacijskega gradiva. Poleg tega je za prvo knjigo značilno, da obdeluje vrsto vprašanj, ki so tudi drugače znana iz literature o tretjem rajhu. Za nas je v knjigi vsekakor najbolj zanimiv drobec navedba, da je bil po priključitvi Avstrije nacistični Nemčiji leta 1938 tu ustanovljen tretji polk takomenovane SS-Verfügungstruppe »Der Führer« s sedežema na Dunaju in v Celovcu. Izbor zadnjega mesta vsekakor ni mogel biti naključen.

Za nas bolj zanimiva je druga knjiga. Ob drugem je njena vrednost tudi v tem, da sta imela avtorja na razpolago tudi poveljna zasliševanja posameznih sodelavcev Gestapa (oziroma nacističnih služb) ter njihove medvojne dosjeje. Tako kot za prvo knjigo, je tudi za drugo značilen način dobesečnega povzemanja izbranih dokumentov, z namenom, da govorijo sami zase, ne pa nadrobna analiza delovanja nacističnih vrhov ter njihovih varnostnih in tudi siceršnjih služb in sodelavcev. V knjigi o Jugoslaviji pa je še zlasti nadrobno obdelano delovanje Gestapa oziroma Glavnega urada za zaščito Rajha (RSHA) na območju Srbije in »Nezavisne države Hrvatske«, medtem ko to, žal, ne velja za Slovenijo in Madeonijo (na to opozarjata tudi sama avtorja v uvodu v knjigi).

V uvodnem delu knjige najdemo vrsto opozoril na delovanje nemških obveščevalnih služb v predvojni Jugoslaviji, še zlasti v letih pred drugo svetovno vojno. Sledi oris njihovega delovanja v aprilski vojni in še zlasti v prihodnjih štirih letih. Bralcu bo tu pritegnila dokumentacija o prepletanju nemških obveščevalnih služb ter njihovo medsebojno tekmovanje (še zlasti med obveščevalnim aparatom nacistične stranke ter vojaško obveščevalno službo, Abwehrom). Sem spada tudi oris dejavnosti znanega graškega slavista Josefa Matla, v vojnem času abverovega sodelavca v Srbiji. Materija, zajeta v knjigi, podaja nadalje metode dela posameznih predstavnikov Gestapa ter njihovih agentur po posameznih območjih Jugoslavije. Zlasti pa bi opozorili na njihovo povezanost z različnimi kvistilinskimi ustanovami in posamezniki na območju Srbije in HDH. Ob tem avtorja opozarjata tudi na medsebojne odnose v kvistilinskih vrhovih okupirane Srbije (Nedić, Ljotić, Draža Mihajlović) ter NDH. Poleg tega naj opozorimo še na odnos nacističnih obveščevalnih služb do podobnih tujih organizacij (italijanske, madžarske, endehajevske ter britanske) na njenem interesnem območju.

Kar se tiče Slovenije, je v knjigi o tukajšnjem delovanju nemških obveščevalnih služb pred aprilom leta 1941 le nekaj skromnih podatkov, ob njih pa še posamezni drobci o predvojni dejavnosti avstrijske špijonaže. Žal se pri orisu nacistične obveščevalne dejavnosti avtorja nista poslužila predhodne slovenske literature ter sta tako ostala le pri torzu (gre za dela: Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji, Maribor 1968; Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941, Ljubljana 1966; isti avtor je napisal tudi razpravo Niemecka V Kolumna v Jugoslawii. V: Irredenta niemecka u Europe šrodkowej i południowo — wschodniej przed II wojna światowa, Katowice—Kraków, 1971). Pač pa sta avtorja očitno uporabljala zapise, ki so izšli ob odkritju jeseniške gestapovca Clemensa Druschkeja 1. 1977 v našem tisku. Kljub vsemu pa vendarle najdemo nekaj nesistematiziranih podatkov o delovanju nemških obveščevalnih služb na ozemlju okupirane Slovenske Štajerske, Gorenjske ter na območju »Ljubljanske pokrajine«. Ob tem tudi omenjata dejavnost jugoslovanskega predvojnega vojaškega atašeja v Berlinu Vladimirja Vavhnika ter slovenske kontrarevolucije po

kapitulaciji Italije. Iz časa pred napadom na Jugoslavijo v knjigi najdemo tudi nekatere podatkov o delovanju nemških vohunskih ustanov v Celovcu ter jugoslovanske protivohunske službe v tem mestu. Ob koncu še ena pripomba: pod Slovensko Koroško v uvodu knjige je treba razumeti Mežiško dolino.

Tone Zorn

Margarete Mommsen-Reindl, *Die österreichische Proporzdemokratie und der Fall Habsburg*, Wien—Köln—Graz, 1976, 264 str.

Knjiga Mommsenove je nepogrešljivo delo za vsakega, ki se ukvarja s problematiko sodobne Avstrije. Vsebinsko knjiga zajema dve med seboj vsestransko povezani vprašanji: politični razvoj naše severne sosedice ter z njim povezano »habsburško vprašanje«, pogojeno s težnjo Otta Habsburškega, da bi mu omogočili vstop na ozemlje današnje Avstrije (pa tudi vrnitev po prvi svetovni vojni habsburški dinastiji odvzetega premoženja). Dejstvo je namreč, da se je prav ob tem nastopu znova vidno pokazala zev med obema koalicijskima avstrijskima političnima strankama, ljudsko (ÖVP) in socialistično (SPÖ). Dokončen razmak te zevi pa pomeni leto 1966, ko je prišlo do razpada dotedanje koalicije med obema avstrijskima vladnima strankama.

Ko avtorica razpravlja o povojnem političnem razvoju Avstrije, se ne ustavlja le na času po letu 1945, ampak sega tudi nazaj v pred- in medvojni čas. Nadrobneje analizira tudi motive obeh večinskih političnih strank do medsebojne koalicije (tako pri socialistih pogled od »teorije ravnotežja razrednih sil« pa do »razrednega boja v vladi«, pod katerim je SPÖ razumela sodelovanje z meščansko stranko). V nadaljevanju Mommsenova opozarja na odmevnost koalicije pri povojnih državnozbornih volitvah ter v tem okviru na strankarska nasprotja obeh koalicijskih partneric, ki pa vendarle, vse do leta 1966, niso bila take narave, da bi onemogočala sodelovanje obeh strank v skupni vladi (in s tem seveda tudi na oblasti). Kljub temu je dejstvo, da vprašanje koalicije po dosegu dokončne obnove avstrijske suverenosti leta 1955 ni več tako trdno kot do tega časa. Poleg tega pričinja nastopati v obeh vodilnih političnih strankah nova generacija politikov, ki pričinja zahtevati samostojnejše nastopanje obeh strank, tudi za ceno razbitja koalicije. Posledica je bila vrsta medsebojnih kriz, ki pa tja do leta 1966 vendarle niso onemogočile skupnega nastopanja obeh vodilnih političnih strank. Izjema je bila pri tem le takojmenovana »habsburška kriza« leta 1963, ki pa po drugi strani pomeni dejanski začetek konca dvajsetletnega sodelovanja avstrijskih socialistov in meščanske ljudske stranke.

Značilno je, da sta obe vodilni avstrijski stranki še leta 1949 podpisali poseben »koalicijski pakt«, ki pa vendarle ni preprečeval, da ne bi prišlo še istega leta ter za tem še večkrat do manjših medsebojnih kriz. Te krize avtorica skrbno analizira, med njimi tudi poskus SPÖ, da bi prav v letu podpisa pakta s pomočjo novonastale »volivne zveze neodvisnih« (predhodnica današnje svobodnjaške stranke Avstrije — FPÖ) omajala svojo koalicijsko partnerico. Na spremenjeni položaj po letu 1955 pa kaže dejstvo, da sta koalicijski stranki leta 1962/63 nadomestili dotedanji »koalicijski pakt« s posebnim »delovnim dogovorom«.

Prav v ta čas pada poskus Otta Habsburškega, da bi mu avstrijske oblasti omogočile vrnitev v domovino. Medtem ko so socialisti iz vrste vzrokov nasprotovale vrnitvi cesarskega pretendenta v Avstrijo, se je ÖVP postavila zanj. Kot je znano, je SPÖ izšla iz te konfrontacije kot dejanska zmagovalka. Tako kot politično življenje avtorica nadrobno prikazuje in analizira (izhajajoč tudi iz pravne problematike in pogledov) tudi ta spor ter bistvo znova pogretega habsburškega vprašanja. Ob tej analizi pa je za nas še posebej zanimiva analiza pogledov sina zadnjega avstrijskega cesarja na današnji svet.

Tone Zorn

Meic Stephens, *Linguistic Minorities in Western Europe*, Gomer Press, 1966, 796 str.

Obsežna knjiga o manjšinah v Zahodni Evropi zajema kulturni, zgodovinski in politični položaj več kot 50 evropskih manjšin v šestnajstih državah. Avtor jih sicer označuje »za jezikovne« manjšine, vendar skuša s takim poznamenovanjem le opozoriti, da se jezik teh manjšin loči od jezika večinskega življa. Pri tem pa izloča iz orisa tiste manjšine, katerih problem ni niti lingvističen, niti teritorialen

(na primer Židje in Romi). Pač pa stavlja ob stran manjšin tudi taki izjemi, kot sta občevalni jezik v Luksemburgu ter na Norveškem.

Po zasnovi predstavlja knjiga priročnik, namenjen vsakomur, ki bi se želel poučiti o položaju narodnih manjšin ter njihove problematike v zahodnoevropskih državah. Le pri Nemčiji napravi avtor izjemo, saj ob Zvezni republiki Nemčiji opisuje tudi narodnostno problematiko Lužiških Srbov v DDR (Stephens tu očitno še pojmuje obe Nemčiji kot enoten državni prostor).

Pobudo za pripravo knjige, o kateri poročamo, nedvomno izpričuje dejstvo, da je avtor po rodu Valižan. Njegovo domače ter širše britansko okolje (skupaj z Irsko) je tudi vzrok, da je najbolje orisal prav položaj svoje narodne skupnosti ter ostalih manjšin na britanskem otočju. Poglobljenost podajanja in poznavanja posameznih manjšin ter njihove problematike je v tako široko zastavljenem delu nujno večja ali manjša ter predvsem pogojena z dostopnostjo ustrezne literature v vodilnih evropskih jezikih.

Za primer, kako pomanjkanje splošne (pa tudi siceršnje) literature v svetovnih jezikih vpliva na oris posameznih manjšin v Stephensovi knjigi, naj na tem mestu navedemo slovensko manjšino v Italiji, ki jo Stephens označuje za »tržaške Slovence«. Žal pa iz njegovega prispevka ni n drobneje razviden različen pravni položaj Slovencev v Trstu, Slovenski Benečiji in na Goriškem. Edino, kar se bralec lahko pouči, je opozorilo, da uživajo Slovenci na Goriškem manj pravic kot v Trstu. Neprecizna je dalje misel, da so tržaški in goriški Slovenci uživali za habsburške monarhije »mnoge pravice kot manjšina« (!). Poleg tega pa bo jugoslovanski bralec lahko našel še nekatere lapsuse, na primer pripisovanje Istre SR Sloveniji. Ob objavljenih zemljepisnih skicah pa bo skrben bralec na primer pogrešal slovensko prisotnost v Kanalski dolini. Seveda bi imeli nekatere kritične pripombe tudi na oris položaja slovenske skupnosti v Avstriji.

Tone Zorn

Olga Janša-Zorn — Tone Zorn

PRISPEVEK K BIBLIOGRAFIJI ZGODOVINE SLOVENCEV 1945—1977

Bibliografija se omejuje na zgodovino Slovencev na območju SR Slovenije. Temu je vzrok dejstvo, da je za Slovence v zamejstvu izšlo že več posebnih bibliografij, ali pa so te v pripravi. Pri objavljenem gradivu gre za izbor ustreznih publikacij, člankov in razprav. Namen bibliografije je pokazati na nekatera že precej obdelana področja in na to, kje so še vrzeli. Pri tem se kaže interdisciplinarni pristop k obravnavanju posameznih vprašanj ter pritegovanje raziskovalnih dosežkov drugih strok (geografija, sociologija, politologija, pravo, ekonomija itn.). Zbrano gradivo tudi kaže, da so se pisci dotaknili že vrste področij našega povojnega družbenega razvoja.

I.

Pregled historične literature za čas po osvoboditvi opozarja, da se moramo pri sintetičnih prikazih naslanjati zlasti na dela avtorjev iz širšega jugoslovanskega prostora. Izjema je tu pravzaprav le **Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije**, Ljubljana 1963, 458 str., pri katerem so sodelovali tudi sodelavci iz SR Slovenije. Ob tem pa velja opozoriti še na dve publikaciji o družbenem in ekonomskem razvoju Slovenije. To sta: **Družbeni razvoj SR Slovenije 1947—1972**, Ljubljana 1974, 261 str. ter **Slovenija 1945—1975**, Ljubljana 1975, 201 str. Obe publikaciji je izdal Zavod za statistiko SRS, poleg tega pa je pri prvi sodeloval še Zavod SRS za planiranje.

Med bibliografskimi pomagali naj na prvem mestu omenimo **Slovensko bibliografijo**, ki jo izdaja Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani za celotno povojno razdobje. Od leta 1949 dalje izhaja v Beogradu **Jugoslavenska bibliografija**. Beograjski bibliografski inštitut izdaja od leta 1950 dalje tudi **Bibliografijo Jugoslavije**; za vprašanja političnega razvoja je v tej bibliografiji omeniti serijo A (družbene znanosti). Isti inštitut je izdal tudi **Jugoslavensku retrospektivnu gradju** (knjige, brošure, muzikalije) za čas med letoma 1945 in 1967. V poštrev prihaja zlasti zvezek II te bibliografije, ki zajema družbene vede, sociologijo, statistiko ter politiko, za posamezna vprašanja pa tudi zvezek V (pravo, vojaške znanosti itd.). **M. Haramina** je pripravil bibliografijo **Bibliografija pedesetogodišnjice Saveza komunistične Jugoslavije**. Izbor literature, Nastava istorije — ... Pouk zgodovine, Zagreb 1969/70, št. 1 (razdelek VIII: Savez komunistična u izgradnji socijalizma). Dalje je izšla bibliografija **Živorad K. Stoković, Štampa naroda i narodnosti u SFRJ 1945—1973**, Beograd 1975, 625 str. Poleg tega je treba opozoriti na pregled: **Tone Zorn, Izbor tiskanih virov in literature o SR Sloveniji in Jugoslaviji iz let 1945—1970**, Zgodovinski časopis, 30, 1976, zv. 3/4. Za študij družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije je izdal več dragocenih bibliografskih pregledov Zavod SR Slovenije za statistiko: 207 statističnih analiz **Prikazov in studij v letih 1955—1962**, Prikazi in studije, 1963, št. 4/6 ter **Petnajst let Prikazov in studij**, 1970, št. 8/9. Bibliografiji ne naštevata le objavljena dela, ampak dodajata tudi njihove povzetke. Poleg tega je Statistični letopis SR Slovenije 1972, Ljubljana 1972 objavil seznam publikacij statističnega urada. Za študij demografskih ter socialnoekonomskih vprašanj je koristen **Pregled del o populacijski geografiji Slovenije**, ki je izšla v Geografskem vestniku, 1972. Poleg tega je **Š. Bulovec** pripravila **Bibliografijo slovenskih bibliografij 1961—1973**, Ljubljana 1973, 229 str. Univerzitetna knjižnica Maribor je izdala v ciklostilu **Bibliografijo o Mariboru I.** snopič, monografije, Maribor 1975 (avtor V. Sterlé). Časovno bibliografija zajema čas do konec oktobra 1975.

Izven tega okvira je izšla bibliografija gradiva o delavskem samoupravljanju v Jugoslaviji v zborniku **D. Marković, M. Mimica, Lj. Ristić, Fabrike radnicima. Hronika o radničkom samoupravljanju u Jugoslaviji**, Beograd 1964, 460 str. **Jože Kokole** pa je pripravil **Bibliografijo doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920—1968**, Ljubljana 1968. Poleg tega je za vprašanje šolstva izšla bibliografija **T. Hojan, Bibliografija za slovensko zgodovino šolstva (1961—1970)**, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb, 7, 1973, ki vključuje tudi povojno obdobje.

Med sintetičnimi deli avtorjev iz drugih republik, ki jih pri proučevanju povojnega razvoja Jugoslavije ter Slovenije lahko s pridom uporabimo, naj opozorimo še zlasti na naslednja dela: *B. Petranović, Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ*, Beograd 1962, 235 str.; isti, *Političke i ekonomske osnove narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd 1969, 464 str.; skupaj s *Č. Štrbcom* in *S. Stojanovićem* je napisal knjigo *Jugoslavija u medjunarodnom radničkom pokretu*, Beograd 1973, 248 str.; posebej kominforma se dotika *Petranovićeva* knjiga *Sukob Komunističke partije Jugoslavije i Kominforma*, Beograd 1972, 63 str., nedavno pa sta *Petranović* in *Štrbac* izdala delo *Istorija socijalističke Jugoslavije I—III*, Beograd (prva knjiga podaja pregled zgodovine, medtem ko drugi dve prinašata vrsto virov za proučevanje našega povojnega razdobja).

Ob *Petranoviću* nastopa kot pisec vrste del o socialistični Jugoslaviji *Dušan Bilandžić*. Bilandžić je skupaj z *R. Vukadinovićem* napisal knjigo *Osnovne društvene promjene u Jugoslaviji i svijetu nakon drugog svjetskog rata 1945—1973*, Zagreb 1973, 291 str.; *Bilandžićeva* samostojna dela pa so naslednja: *Borba za samoupravni socializam u Jugoslaviji 1945—1965*, Zagreb 1960, 148 str.; *Ideja i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945—1973*, Beograd 1973, 334 str. ter *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, Zagreb 1976, 2. izd., 369 str. Poleg tega je s *S. Tonkovićem* napisal delo *Samoupravljanje 1950—1974*, Zagreb 1974, 206 str.

Dalje je izšla vrsta zbornikov, namenjenih našemu povojnemu razvoju, kot na primer: *25 godina socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1968, 439 str., med drugim s prispevki *Dj. Kneževića* (Hronologija važnijih događaja), *A. Jovanovića* (Problemi suvremenog razvitka socijalističke Jugoslavije) ter *Branka Petranovića* (*Razvoj socijalističke Jugoslavije*). Dalje zbornik *30 godina socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1973, 431 str.; med objavljenimi prispevki so v zborniku tudi naslednji: *A. Petković* (Nastavak i razvoj vlasti u socijalističkim republikama i autonomnim pokrajinama), Poleg tega je izšel zbornik z enakim naslovom *Trideset godina socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1975, 655 str. Med objavljenimi prispevki naštevamo: *B. Srebić* (Ekonomski razvoj Jugoslavije), *B. Badurina* (Jugoslavija i politika nesvrstanosti), *M. Stojković* (Bitne karakteristike spoljne politike socijalističke Jugoslavije), *L. Rustić* (Šest posleratnih kongresa SKJ), *D. Gorupić* (Razvitak samoupravljanja u jugoslovenskim poduzećima), *Kiro Hadži Vasilev* (Samoupravni preobražaj republika i pokrajina i razvoj jugoslovenskog federalizma), *A. Fira* (Ustavni razvitak socijalističke Jugoslavije), *D. Bilandžić* (Razvitak i ideje i praksa samoupravljanja od 1950 do 1975), *F. Popit* (Tri decenije SR Slovenije), *S. Šušvar* (Promjene u socijalnoj strukturi stanovništva i sveukupan društveni razvitak).

Izšel je tudi fotografski zbornik *Komunisti Jugoslavije 1919—1969*, Beograd 1969, 397 str.; njegova avtorja sta *P. Morača* (tekstovni del) ter *S. Bosiljčić* (slikovni del). Kot priložnost za prosvetne delavce pa je izšel *Pregled posleratnog razvitka Jugoslavije (1945—1965)*, Beograd 271 str. Dalje opozarjamo na zbornik *Tito. Štiri-deset let na čelu ZKJ*, Ljubljana 1977, 748 str., v katerem je objavljena vrsta prispevkov o povojnem razdobju pod skupnim naslovom *Graditev in razvoj socialistične samoupravne Jugoslavije 1945—1977*. Poleg tega pa je izšla tudi slovenska izdaja publikacije *Jugoslavija danes*, Ljubljana 1978, 100 str. s prispevkom: *S. Kraigher*, *Socialistična republika Slovenija*, s kratkim zapisom našega povojnega razvoja.

Omeniti velja tudi zbornik *50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji*, Beograd 1969, 279 str. Za čas po drugi svetovni vojni so v zborniku objavljeni prispevki: *B. Petranović*, *Sindikati od obnavljanja do uvodjenja samoupravljanja 1945—1950*, *D. Bilandžić*, *Sindikati u borbi za radničko samoupravljanje*, isti, *Sindikati o ostvarivanju privredne i društvene reforme*. *D. Marković*, *M. Mimica*, *Lj. Ristić* pa so pripravili že omenjeni zbornik *Fabrike radnicima...*, Beograd 1964.

Od ostalih jugoslovanskih del naj omenimo vsaj še naslednja: *D. Bajalica*, *Komunistička partija Jugoslavije i seljačko pitanje*, Beograd 1959, 67 str.; *I. Perić*, *Razvoj koncepcije o Jugoslaviji u suvremenom svijetu i njenom unutrašnjem preobražanju*. Analiza novogodišnjih poruka predsjednika Tita i prvomajskih proglaš CK SKJ od 1946 do 1965, Zagreb 1973, 417 str.; *I. Vuković*, *Socijalistički savez radnog naroda u političkom sistemu SFRJ*, Beograd 1975, 310 str.; *S. Milić*, *Delo KPJ od osloboditve do VI. kongresa* (izšlo v *Pregled zgodovine ZKJ*, Ljubljana 1959); *D. Čalić*, *Aktuelni problemi razvoja samoupravnog društva u SFRJ*, Zagreb 1975, 147 str.; *R. Radonjić*, *Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948—1950)*, Zagreb 1975, 275 str.; *Č. Štrbac*, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa*, Beograd 1975, 231 str. ter *L. Mates*, *Medjunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1976, 310 str.

Dalje je izšla vrsta del o družbenopolitični ureditvi socialistične Jugoslavije. Med njimi omenjamo naslednja: A. Jovanović, **Društvenopolitičko uređenje i ustavni sistem Jugoslavije**, Beograd 1967, 314 str.; I. Kristan, **Družbena ureditev SFRJ**, Maribor 1976, 254 str.; G. Kušej, **Politični sistem Jugoslavije**. Idejne in organizacijske osnove političnega sistema SFRJ, Ljubljana 1963, 131 str.; M. Strobl, **Družbenoekonomski sistem Jugoslavije**. Temelji družbenega, ekonomskega in političnega sistema SFRJ, Ljubljana 1963, 75 str.; ista **Družbenoekonomska ureditev Jugoslavije**, Ljubljana 1966, 60 str.; dalje knjigi **Politični sistem Jugoslavije**, Ljubljana 1966 I—II, knjiga I: Makso Šnuderl, **Družbenopolitična in ekonomska ureditev**, Ljubljana 1965, 350 str. ter knjiga II: Majda Strobl, **Organizacija in delovanje družbenopolitičnih skupnosti**, Ljubljana 1966, 215 str.; A. Žun, **Temelji družbene in državne ureditve FLRJ**, Ljubljana 1960, 188 str. ter isti: **Družbena ureditev SFRJ I—II**, Ljubljana 1965—1966, 131 ter 155 str. Poleg tega omenjamo še knjigo J. Djordjević, N. Pašić in B. Špadijer, **Društvenopolitički sistem SFRJ**, Beograd 1975, 477 str.

Med deli o ekonomskodružbenem razvoju Jugoslavije naj omenimo: **Materijalni i društveni razvoj SFR Jugoslavije 1947—1972**, Beograd 1973, 282 str. Vrsto strnjjenih podatkov o družbenih in gospodarskih gibanjih v naši državi lahko najdemo v periodični publikaciji **Statistički godišnjak Jugoslavije** (izhaja od leta 1954 dalje). Med publikacijami, ki se neposredno dotikajo gospodarskega razvoja naj poudarimo naslednje knjige: V. Vasić, **Ekonomska politika Jugoslavije**, Beograd 1967; V. Farkaš, **Ekonomika jugoslovenske industrije**, Zagreb 1965, 269 str.; D. Mesić, **Ekonomska industrija FNRJ**, Beograd 1957 ter Janez Škerjanc, **Ekonomika SFRJ**, Maribor 1975, 148 str.

Izšel je tudi zbornik **25 godina gradjevinarstva socijalističke Jugoslavije**, Beograd 1970, 256 str.

II.

Za povojni razvoj SR Slovenije je treba poleg uvodoma omenjenih del (**Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije**, 1963, **Družbeni razvoj SR Slovenije 1947—1972**, 1974, **Slovenija 1945—1975**, 1975, knjige **SR Slovenija med VII. in VIII. kongresom ZKS**, Ljubljana 1978, 190 str.; prispevka F. Popita v zborniku **Trideset godina socijalističke Jugoslavije**, 1975) omeniti še naslednje publikacije: B. Paternu-H. Glušić Krisper-M. Kmecl, **Slovenska književnost 1945—1965**, Ljubljana 1967, 390 str.; **Deset let socialistične graditve v Sloveniji**, Ljubljana 1955, 137 str., **20 let razvoja socialistične republike Slovenije**, Ljubljana 1965, 137 str. ter **Dvajset let graditve naše socialistične domovine**, Ljubljana 1965, 326 str. Te publikacije dajejo vrsto podatkov o razvoju družbenih služb, družbenopolitičnega sistema in gospodarstva. Izšla je tudi knjiga A. Lah, **Slovenija sedemdesetih let**, Ljubljana 1977, 457 str., ki daje prikaz družbenih sprememb v tem času, pa tudi prerez gospodarskega razvoja in družbenih služb.

Dalje opozarjamo na periodično publikacijo Statističnega zavoda SR Slovenije **Statistični letopis SR Slovenije** (izhaja od leta 1953, redno pa od 1955).

O ustavni ureditvi SR Slovenije je izšla knjiga J. Globevnik, **Ustavna ureditev Socialistične republike Slovenije**, Ljubljana 1962, 64 str. G. Kušej je pripravil razpravo **Ustavno-pravni razvoj Slovenije v socialistični Jugoslaviji**, Slovenija paralele '75, 1975, zv. 43. Še posebej o razvoju socialistične oblasti, razvoja naše federacije ter gospodarskih temeljev socialističnega reda pa govori razprava M. Mikuš, **Pregled razvoja nekaterih temeljnih pridobitev v NOB jugoslovan-skih narodov 1945—1960** (v: **Osvoboditev Slovenije 1945**, Ljubljana 1977).

Dalje je izšlo več kronoloških pregledov: S. Plahuta ter D. Sedmak sta pripravila **Kronologijo dogodkov na Primorskem** (maj-1945—september-1947), Nova Gorica 1977, 112 str. (cikl.) V **Orisu kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867—1968**, Ljubljana 1969 najdemo tudi pregled-za-leta-1945—1967. Poleg tega je izšla **Kronika Ljubljane 1945—1965** v *Kroniki*, časopisu za slovensko krajevno zgodovino 1965, zv. 1. Tej kronologiji se pridružujejo kronološki pregledi za **Škofjo Loko** (v *Loških razgledih* za leto 1957 za leta 1945—1956 ter od leta 1968 znova kontinuirano vsako leto v tem periodičnem loškem zborniku). *Kroniko dogodkov* poleg tega objavlja tudi **Zbornik občine Grosuplje**. *Kronika* važnejših dogodkov za Ljubljano je poleg tega izšla tudi v knjigi **Ljubljana 1945—1970**, Ljubljana 1970.

O preraščanju Osvobodilne fronte v Socialistično zvezo delovnega ljudstva med drugim govori razprava M. Mikuš, **Donese k zgodovini Osvobodilne fronte**, *Zgodovinski časopis*, 25, 1971, št. 1/2.

Še vedno pa manjka celovit prikaz družbenopolitičnega razvoja Slovenije po letu 1945. Videti je, da se pisci le izjemoma lotevajo širših tem s področja našega

družbenopolitičnega razvoja. Na tem mestu lahko navedemo poleg Lahove knjige le nekaj takih razprav: Ž. Šifrer, **Upravna razdelitev slovenskega ozemlja**, Prikazi in studije 4, 1958, št. 8 (do leta 1952); P. Cerovac, **Upravnoteritorialno oblikovanje SR Slovenije z upravno-teritorialnimi enotami 1945—1964**, prav tam 10, 1964, št. 7/8; Janko Orožen, **Razvojna pot oblasti in samouprave v občini Žalec**, Savinjski zbornik 3, 1974; J. Jan, **Razvoj krajevne samouprave**, prav tam (članek govori o krajevni samoupravi v tej občini), M. Dolenc, **Razvoj ljudske oblasti v Ljubljani v prvem desetletju po osvoboditvi**, Kronika 13, 1965, zv. 2, 3; vrsto podatkov o MLO Ljubljana do formiranja komun je najti v publikaciji **Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi**, Ljubljana 1965, 226 str., poleg tega pa je P. Cerovac pripravil študijo **Historiat politično-teritorialnega razvoja občin ljubljanskega demografskega bazena**, Prikazi in studije 18, 1972, št. 7/8. Jože Kanalec je napisal študijo **Delavski sveti in upravni odbori 1950—1960**, Prikazi in studije 8, 1960; O. Mauser pa **Območje in prebivalstvo krajevnih skupnosti**, prav tam 14, 1973, št. 5.

Za razvoj upravne ureditve in družbenega razvoja omenja več prispevkov razprava J. Vodušek-Starič, **Problematika krajevnogodovinskih orisov za obdobje po osvoboditvi**, Kronika 25, 1977, št. 2. K tej razpravi omenjamo še naslednje prispevke: V. Hafner, **Od narodnoosvobodilnih odborov do komune**, 900 let Kranja, Kranj 1960; B. Kobal, **Komunalna ureditev in gospodarstvo kamniške občine**, Kamniški zbornik 2, 1956; M. Polak, **Zapis o delavskem samoupravljanju v železarni Jesenice**, Jeklo in ljudje 3, 1975 ter I. Repinc, **Pravosodje v kranjski občini po osvoboditvi**, Kranjski zbornik 1970.

Zlasti je treba poudariti, da je izšlo do danes več deset člankov in razprav o demografskem razvoju Slovenije ter o notranjih in zunanjih migracijah na Slovenskem. Prispevki se nanašajo lahko le na posamezno občino (na primer na Škofjo Loko), na širše območje (Bela krajina, Slovenske gorice), ali pa na celotno republiko. Prispevki so objavljeni tako v Prikazih in studijah, kot v lokalnih zbornikih, samostojnih publikacijah pa tudi v ostalem (zlasti v geografskem) strokovnem tisku. Tu omenjamo naslednje razprave: Ž. Šifrer, **Razvitak stanovništva Slovenije u poslednjih sto godina**, Stanovništvo, Beograd 1, 1963, št. 3; isti, **Demografski razvoj kmečkega prebivalstva v Sloveniji**, Prikazi in studije 8, 1962, št. 10/11; I. Kastelic, **Demografska karakteristika prebivalstva v SR Sloveniji**, Zdravstveno varstvo 5, 1966, št. 9/10; isti, **SR Slovenija v luči demografskih števil**, Izredna publikacija Zavoda SRS za zdravstveno varstvo, Ljubljana 1966, 163 str.; V. Kokole, **Gospodarska struktura prebivalstva Slovenije kot pokazatelj urban-
skih funkcij**, Geografski vestnik 14, 1967. O selitvah prebivalstva je M. Berič pripravila dve študiji: **Selitve prebivalstva 1954—1956**, Prikazi in studije 4, 1958, št. 4 ter **Selitve prebivalstva 1956—1960**, prav tam 9, 1963. O selitvenih dinamikah je pisal M. Natek, **Selitvena dinamika v SR Sloveniji v letih 1959—1968**, Geografski vestnik 8, 1971. Isti avtor je med drugim napisal še dve razpravi: **Delovna sila iz drugih republik Jugoslavije v Sloveniji in posebej v Ljubljani**, Geografski zbornik 9, 1969 ter **Selitve med Slovenijo in drugimi republikami Jugoslavije**, Geografski obzornik 18, 1971, št. 3/4. O selitvah v tujino je pripravila študijo R. Gantar, **Selitve v tujino**, Prikazi in studije 12, 1966, št. 9/10, medtem ko je o Sloven-
cih po svetu pisal M. Ravbar, v Geografskem obzorniku 19, 1972 (št. 4 o izselj-
ljencih v Evropi) ter 20, 1973, (št. 1/2 o izseljencih v prekomorskih deželah). I. Glonar je prispeval članek, **Kje so naši zdomci**, Prikazi in studije 17, 1971, št. 6/7.

Dalje velja omeniti knjižico I. Vrišerja, **Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane**, Ljubljana 1956, 71 str., ki sega s problematiko tudi v čas po drugi svetovni vojni). Etnološko raziskavo Zelene jame je opravil S. Krementsch, **Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem**, Ljubljana 1970, 145 str.

Demografskih, gospodarskih ter socialnoekonomskih vprašanj se dotika tudi vrsta publikacij in razprav predvsem slovenskih geografov. Del teh razprav je izšel v tisku, več disertacij s to problematiko pa je dostopnih v tipkopisu. Gre za publikacije in disertacije predvsem naslednjih avtorjev: M. Jeršič, **Družbena geografija Blejskega kota**, neizdana disertacija, Ljubljana 1965; Jože Lojck, **Geografija Škofje Loke s posebnim ozirom na funkcionalnost mesta**, Ljubljana 1964, neizdana disertacija; M. Vojvoda, **Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju**, Ljubljana 1965, neizdana disertacija, 2 zvezka; A. Lah, **Problemi urejevanja in gospodarskega izkoriščanja Ljubljanskega barja v obdobju 1945—1961**, Ljubljana 1965, 195 str.; V. Bračič, **Vinorodne Haloze**, Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo, Maribor 1967, 253 str.; isti **Ptujsko polje**, Maribor 1975, 218 str.; M. Zgonik, **Dravska dolina**, Maribor 1977; I. Gams, **Pohorsko**

Podravje, Razvoj kulturne pokrajine, Ljubljana 1959, 233 str.; **Anton Soré**, **Velenjska kotlina včeraj in danes**, Celje 1963, 131 str.; isti, **Agrarna geografija Zgornjega Sotelskega**, 1964, 173 str., neizdana disertacija; **M. Pak**, **Družbenogeografski razvoj Zg(ornjega) Dravskega polja**, 1965, neizdana disertacija; **B. Belec**, **Agrarna geografija ljutomersko-ormoških goric** 1964, neizdana disertacija; **V. Kolkole**, **Gospodarska geografija in geografija naselij med Savo in Sotlo**, 1955, neizdana disertacija; **B. Kert**, **Družbena geografija osrednje zahodnih Slovenskih goric**, Maribor 1973, neizdana disertacija; **J. Medved**, **Mežiška dolina**. Socialno-geografski razvoj zadnjih sto let, Ljubljana 1967, 205 str.; **Vl. Klemenčič**, **Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom**. Gospodarska geografija, Ljubljana 1959, 197 str.; **Andreas (Andrej) Moritsch**, **Das nahe Triester Hinterland**. Zur wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung von Begin des 19. Jahrhunderts bis Gegenwart, Wien, Köln, Graz 1969, 160 str.; **J. Titl**, **Socialnogeografski problemi na Koprskem**, Koper 1965, 157 str.; za slovensko obalo je dalje opozoriti na publikacijo '55 '70 Slovenska obala v številkah, Izola, Koper, Piran 1972, 386 str. **K. Berič** je pripravil **Statistični pregled razvitosti Slovenskega Primorja**, Prikazi in studije 19, 1973, št. 7, **C. Nanut** pa je napisal prispevek o pobudi, načrtih in zgraditvi Nove gorice **Ob 25-letnici najmlajšega mesta ob naši zahodni meji**, Srečanja 7, 1972, št. 35/36.

O problematiki slovenskih mest so pisali: **I. Vrišer**, **Mesto in urbano omrežje SR Slovenije**, Geografski vestnik 14, 1974; **V. Rajkovič**, **Mesta in mestna naselja v SR Sloveniji**, Prikazi in studije 10, 1964; **P. Cerovac**, **O problematiki prikazovanja mest v SR Sloveniji (1945—1971)**, prav tam 20, 1974, št. 5/6. Posebej za Ljubljano naj opozorimo na **Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi**, Ljubljana 1965, 226 str. ter **Ljubljana 1945—1970**, Ljubljana 1970, 91 str. Za revirje je izšla knjiga **I. Vrišer**, **Rudarska mesta Zagorje, Trbovlje, Hrastnik**, Ljubljana 1963, 219 str. Dalje je opozoriti na razpravo **M. Pak**, **Geografski učinki socialne diferenciacije v nekaterih predelih slovenskih mest**, Geografski vestnik 43, 1971. Nekaj podatkov o naših mestih najdemo tudi v splošnih publikacijah, kot na primer v knjigi **J. Dj. Marković**, **Gradovi Jugoslavije**, Beograd 1971, 487 str.

Vrsto podatkov o lokalni problematiki je najti v periodični publikaciji **Statistični podatki po občinah**, ki jo izdaja Zavod za statistiko SR Slovenije (samo leta 1977 izšlo 20 zvezkov). Predvsem pa je problematika krajevnozdgovinskih orisov zajeta v razpravi **Jere Vodušek-Starič**, **Problematika krajevnozdgovinskih orisov za obdobje po osvoboditvi**, Kronika 25, 1977, zv. 2.

Poleg tega je izšlo več gospodarsko-socialnih pregledov za posamezne slovenske kraje, kot na primer **P. Habič**, **Vrhnika**. Geografska monografija manjšega kraja, Geografski vestnik 7, 1962; **S. Lipoglavšek-Rakovec**, **Trzič**, Geografski obzornik 2, 1954; **J. Planina**, **Soča**. Monografija vasi in njenega področja, Geografski zbornik 2, 1954; **F. Planina**, **Gorenja vas v Poljanski dolini**, Loški razgledi 19, 1973; **T. Polajnar**, **Razvoj škofjeloške občine v letih 1963—1973**, prav tam 19, 1973; **Vl. Klemenčič**, **M. Pak**, **Nekateri elementi gospodarsko-geografskega razvoja Rakitne**, Geografski vestnik 41, 1969.

Vrsto podatkov o jugoslovanski Koroški najdemo v zborniku **Jugovzhodna Koroška**, Ljubljana 1970, 120 str. Za Prekmurje je izšel poseben **Geografski zbornik**, Murska Sobota 1959. O spreminjanju agrarnega gospodarstva in slovenskega podeželja pa najdemo vrsto analiz v periodični publikaciji **Geographica Slovenica**, 1V, 1975. Dalje opozarjamo na razpravo **Fr. Pečnik**, **Možnosti družbenoekonomskega razvoja koroške regije**. Med Peco in Pohorjem 2, Ravne na Koroškem 1975 s prikazom demografskega in gospodarskega razvoja koroške regije.

Dalje je izšlo kakih 70 razprav in člankov o zemljiškoposetnih razmerah ter o gospodarsko-družbenih spremembah na širšem slovenskem prostoru. Tu omenjamo naslednje članke in razprave: **Vl. Klemenčič**, **Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji**, Geografski vestnik 40, 1968; isti, **Socialnogeografska transformacija podeželja na primeru vzhodne Gorenjske**, Geographica Slovenica 3, 1974; **M. Natek**, **Razvita in nerazvita območja v SR Sloveniji**, Geografski obzornik 16, 1969; **J. Medved**, **Spremembe v izrabi zemljišča in preslojevanje kmečkega prebivalstva v zadnjih dveh desetletjih**, Geografski vestnik 42, 1970; isti, **Usmerjenost kmetijstva v severovzhodni Sloveniji**, Geographica Slovenica 2, 1973; **B. Belec**, **Divergenca v socialno-geografskem razvoju vinogradniške pokrajine kot element odmiranja slovenskega agrarnega prostora**, prav tam 3, 1974; **Vl. Klemenčič**, **Tendence socialnega razvoja severovzhodne Slovenije v primerjavi s celotno SR Slovenijo**, Geographica Slovenica 2, 1973; isti, **Razvoj zemljiškoposetne strukture in posestnolastniških odnosov v sta-**

jerskih gorica kot element socialnega razlikovanja, *Geographica Slovenica* 3, 1974; isti, **Mesto in podeželje** — eden od aspektov socialnega razlikovanja, *Geographica Slovenica* 3, 1974; isti, **Mesta in centralna naselja v severovzhodni Sloveniji**, prav tam 2, 1973; isti, **Društveno-ekonomske osnove slovenaških gradov**, prav tam 1, 1971; M. Plut, **Socijalno-geografska diferenciacija u gradovima Slovenije**, prav tam 1, 1971; D. Plut, **Bela Krajina, spremembe v gospodarski in družbeni strukturi**, *Geografski obzornik* 21, 1974; I. Simončič, **Geografske značilnosti in ozemlje kočevske občine. 500 let mesta Kočevje**, *Kočevje* 1971; A. Briški, **Gospodarsko-geografski pregled novomeskega okraja**, *Geografski obzornik* 7, 1960; M. Natek, **Vpliv industrializacije na agrarno pokrajino v Velenjski kotlini**, *Zgodovinski časopis* 24, 1971; B. Belec, **Antropografija vasi na Spodnjem Murskem polju**, *Geografski vestnik* 27/28, 1955/56; isti, **Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji**, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8, 1972; M. Zgonik, **Proces deagrarizacije v Dravski dolini in njena prostorska razčlenjenost**, *Geografski obzornik* 16, 1969; M. Pak, **Druženogeografski razvoj Zgornjega Dravskega polja**, *Geografski zbornik* 11, 1969; M. Žagar, **Ko-zjansko. Gospodarsko-geografska problematika**, prav tam 10, 1967; D. Meze, **Hribovske vasi v vzhodnem delu Gorenje Savinjske doline**, prav tam 9, 1969; S. Cigoj, **Aktualni druženogeografski problemi Goriške**, *Geografski obzornik* 13, 1966; R. Slejko, **Razvoj gospodarstva v novogoriški občini**, prav tam 11, 1963. Dalje naj omenimo še naslednje prispevke: A. Purg, **Gospodarski razvoj v ptujskem okolišu po osvoboditvi**, *Ptujski zbornik* II, 1962; M. Ekar, **Gospodarsko življenje Kranja po osvoboditvi, 900 let Kranja, Kranj 1960 ter I. Kos, Razvoj tolminskega gospodarstva 1956—1975**, *Tolminski zbornik* 1975. Za posamezne občine pa najdemo krajše članke te vrste v lokalnih zbornikih, kot na primer v *Zborniku občine Grosuplje* ali pa v *Idrijskih razgledih*.

Krajši pregled razvoja bančno-kreditnega sistema je prispeval L. Kersnič, **Trideset let našega bančno-kreditnega sistema, Slovenija paralele '75**, 1975, št. 43.

Za proučevanje gospodarskih dejavnosti naj še posebej opozorimo na **Prikaze in studije** Statističnega zavoda SR Slovenije, v katerih najdemo vrsto prispevkov o posameznih gospodarskih panogah pa tudi celotnega gospodarstva. Med njimi naj opozorimo na naslednje: K. Berič, **Dvajsetletni razvoj industrijske proizvodnje SR Slovenije**, *Prikazi in studije* 11, 1965, št. 7/8; isti, **Grafična industrija SR Slovenije**, prav tam 13, 1967, št. 8; isti, **Gospodarska rast opearske industrije v SR Sloveniji**, prav tam 14, 1968, št. 2; A. Šumi, **Bombažna industrija v LR Sloveniji 1945—1955**, prav tam 2, 1956, št. 5; ista, **Usnjarska obutvena industrija Slovenije v letih 1959—1965**, prav tam 12, 1966, št. 7/8; M. Hrastelj, **Električna energija 1939 in 1946—1955**, prav tam 2, 1956, št. 2; D. Mlakar, **Papirna industrija 1959—1967**, prav tam 14, 1968, št. 8; V. Rajkovič, **Elektrificiranost naselij Slovenije 1963**, prav tam 11, 1965, št. 10/11; isti, **Proizvodnja 1956—1965**, prav tam 13, št. 9. Poleg tega je izšlo več samostojnih, tudi monografskih del o posameznih industrijskih podjetjih, kot J. Šorn, **Razvoj papirnice Vevče**, Ljubljana 1956, 145 str.; K. Kobe-Arzenšek, **125 let tekstilne tovarne Prebold 1842—1967**, Prebold 1967, 78 str.; ista, **Tovarna dekorativnih tkanin**, Ljubljana 1969, 86 str.; ista, **Pletenina, tovarna trikotaznega perila**, Ljubljana 1971, 99 str.; Fr. Kresal, **Predilnica Litija v Litiji**, Litija 1976; Krka, **tovarna zdravil — Novo mesto**, Novo mesto 1971, 41 str.; Lek, **Ljubljana. Ob petindvajsetletnici obstoja**, Ljubljana 1971, 62 str. I. Mohorič je napisal štiri knjige o posameznih industrijskih in prometnih podjetjih, ki se vsebinsko dotikajo tudi razvoja po drugi svetovni vojni: **Rudnik živega srebra v Idriji**, Idrija 1960, 476 str.; isti, **Bombažna predilnica in tkalnica v Trzinu**, Trzin 1960, 520 str.; isti, **Zgodovina železnice na Slovenskem**, Ljubljana 1968, 598 str. ter isti, **Dva tisoč let železarnstva na Gorenjskem**, II. knjiga, Ljubljana 1970, 543 str. Od ostalih publikacij naj omenimo še dve jubilejni izdaji: **Tiki Ljubljana 120 let**, Ljubljana 1971, 32 str. ter **30 let tovarne obutve Žiri**, Žiri 1977, 158 str.

O elektrogospodarstvu je poleg **Prikazov in studij** pisal tudi Fr. Strajnar, **Razvoj elektrogospodarstva v LRS**, *Kronika* 2, 1954, št. 2.

Vrsto podatkov o posameznih gospodarskih panogah je najti v reviji **Slovenija paralele '75**, št. 43 (na primer za kemično, avtomobilsko industrijo ipd.). Dalje je izšel **Adresar slovenske industrije in njenih izdelkov**, Ljubljana 1954. Poleg tega *Kronika*, časopis za slovensko krajevno zgodovino redno izdaja **Gospodarsko-zgodovinski zbornik jubilejnih, slavnostnih in informativnih člankov**, v katerem objavlja vrsto zapisov o posameznih slovenskih industrijskih in prometnih podjetjih.

Nadalje najdemo vrsto člankov o industrijskih podjetjih v lokalnih zbornikih. Med njimi navajamo naslednje: I. Jakop, **Cinkarna in njeno mesto v mednarodni trgovini s cinkom**, *Celjski zbornik* 1957; J. Felicijan, **Lokacija cinko-**

vega metalurškega podjetja, prav tam 1960; Z. Zupančič, **Velenjsko industrijsko žarišče in njegov razmah**, prav tam 1961; K. Pavliha, **Tovarna celuloze in papirja v Krškem — evropski velikan**, Krško skozi stoletja, 1977; V. Medičev, **Nova livarna IMP v Ivančni gorici**, Zbornik občine Grosuplje VII, 1975; A. Škrjanc, **Splošno gradbeno podjetje Grosuplje od leta 1970 do danes**, prav tam; V. Rakovič, **Povojno razdobje**, Tekstilana Kočevje 50 let, Kočevje 1971; R. Lovše, **Mizarstvo Sinoles v Ivančni gorici**, Zbornik občine Grosuplje 8, 1976; J. Provšek in D. Jenko, **Ljubljanske mlekarne**, prav tam, B. Levec, **Trideset let Bresta**, Notranjski listi 1, 1977; A. Markovič, **Loški kovinarji**, prav tam; B. Kocman, **Javor v zadnjih petih letih**, Ljudje in kraji ob Pivki, 1975; Vl. Gabrijelčič, **Elektroenergetika Primorske**, Srečanja 7, št. 39/40; L. Jelinčič, **Sempetrska ISKRA in gospodarska reforma**, Goriška srečanja 1, 1966, zv. 2. Za območje Idrije in idrijskega rudnika je izšla vrsta prispevkov v **Idrijskih razgledih** (začno izhajati leta 1956), na primer I. Gantar, **Iz letnih poročil rudnika živega srebra v Idriji**, Idrijski razgledi 1, 1956, št. 2 ter **Idrijski gozd — surovinska osnova v lesni industriji**, prav tam 3, 1958, št. 1. Vrsto podatkov o industrijski dejavnosti in podjetjih na področju Škofje Loke ter Poljanske in Selške doline najdemo v **Loških razgledih**, med njimi J. Dermota, **Nastanek in razvoj tovarne »Niko« v Železnikih**, Loški razgledi 10, 1963 ter J. Šter, **Nastanek in razvoj lesne industrije v Selški dolini**, prav tam 14, 1967. Za industrijske dejavnosti in gospodarstvo v mestu Kranj imamo vrsto podatkov v zbornikih **900 let Kranja**, 1960, ter v **Kranjski zbornik 1970 in Kranjski zbornik 1975**. Dalje je A. Pavlin orisal **Gospodarstvo občine Domžale**, Kamniški zbornik 3, 1957, J. Šorn pa je napisal **razpravo Tovarna Količevo med 1920 in 1960**, Kronika 15, 1967. Za območje občine Žalec ter za Spodnjo Savinjsko dolino najdemo mnogo podatkov tudi v periodičnem **Savinjskem zborniku** za ptujsko območje pa v **Ptujskih zbornikih**.

V lokalnih zbornikih najdemo tudi podatke o razvoju trgovine in obrti, poleg tega pa v Prikazih in studijah pregleda obsegajoče vso Slovenijo. Na primer K. Berič, **Razvoj obrti po osvoboditvi do 1959**, Prikazi in studije 6, 1960, št. 12; V. Rajkovič, **Razvoj obrti 1956—1965**, prav tam 13, 1967, št. 1/2; A. Škraban, **Razvoj trgovine na debelo po vojski do 1959**, prav tam 6, 1960, št. 6; isti, **Zasebna gostišča do 1962**, prav tam 9, 1962, št. 10. M. Natek je objavil študijo **Vodno omrežje v Spodnji Savinjski dolini in njega uporaba za mlinarstvo in žagarstvo**, Celjski zbornik 1967. O razvoju obrtne dejavnosti v celjski občini po drugi svetovni vojni je pisal A. Soré v Celjskem zborniku 1968, medtem ko je J. Orožen napisal študijo **Celjsko zlatarstvo od prvih začetkov do viška v Zlatarni**, prav tam 1975—1976.

B. Mlakar je napisal **Nekaj značilnosti o železniškem tovornem prometu 1946—1957**, Prikazi in studije 4, 1958.

O slovenskem kmetijstvu je S. Gliha pripravil študijo **Povojni razvoj slovenskega kmetijstva in njegove perspektive**, Slovenija paralele '75, 1975, št. 43, Vl. Stipetič pa je študiral **povojno agrarno reformo** (deloma tudi za Slovenijo), **Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945—1948**, Rad JAZU 300, Zagreb 1954. Dalje imamo poleg analiz agrarnih dejavnosti v že naštetih geografskih delih še vrsto prikazov kmetijske dejavnosti, kot M. Andoljšek, **Indeksi in struktura fizičnega obsega kmetijske proizvodnje v Sloveniji**, Prikazi in studije 21, 1975, št. 8; M. Golob, **Glavni elementi narodnega dohodka zasebnega kmetijstva 1961—1971**, prav tam 19, 1973, št. 5; A. Vadnal, **Razvoj splošnih kmetijskih zadrug po osvoboditvi**, prav tam 1, 1955, št. 2. Poleg tega je izšla vrsta prikazov kmetijske dejavnosti po posameznih območjih: J. Pertovič, **Gospodarski pogled ptujskega okraja**, Ptujski zbornik, 1953; I. Cvetko, **Vinogradništvo ormoškolučtomerskega področja**, Ormož skozi stoletja, 1973; R. Markovič, **Problemi hribovskega kmeta v celjskem okraju**, Celjski zbornik 1958; M. Žagar, **Savinjska dolina in hmelj**, prav tam, 1957; L. Cukala, **Problematika hmeljskega trga**, prav tam, 1965; L. Četina, **Hmeljarstvo kot gospodarska panoga in njen ekonomski položaj**, Savinjski zbornik 3, 1974; E. Ermenc, **Stanje in perspektivni razvoj kmetijstva v Gornji Savinjski dolini**, prav tam; A. Knez, **Gozdarstvo v Savinjski dolini**, prav tam; S. Marovt, **Živinoreja**, prav tam; M. Natek, **Zemlja in človek pod Dobravljami**, Celjski zbornik 1962; J. Marolt, **Hribovske kmetije v zahodnem delu Šaleške doline**, prav tam, 1969—1970; U. Janko, **Kmetijsko gospodarstvo Tuhinjske doline**, Kamniški zbornik 3, 1957; M. Ogrinec, **Ureditev kmetijstva v Podgorju pri Kamniku**, prav tam 5, 1959; A. Pavlin, **Gospodarstvo občine Domžale**, prav tam 3, 1957; S. Nuncič, **Kmetijstvo v krški občini**, Krško skozi stoletja, 1977; A. Simonič in N. Lovšin, **Razvoj govedoreje na ožjem območju občine Grosuplje**, Zbornik občine Grosuplje 5, 1973; J. Marolt, **Usta-**

novitev in razvoj današnje kmetijske zadruge Stična, prav tam 7, 1975; P. Šoštar, Razmah kulturnih tednov v Sentvidu pri Stični, prav tam 8, 1976; S. Uršič, Tolminsko kmetijsko in prizadevanja kmetijske pospeševalne službe, Tolminski zbornik 1975; I. Jelačin, Družbeno in zasebno kmetijstvo na obalnem področju, Obala 1974, št. 24; M. Gosar, Zasebno kmetijstvo na obalnem področju pred zaprtimi vrati, prav tam, ter P. Simončič, Kmetijstvo v loškem okolišu nekdanj in danes, Loški razgledi 9, 1962.

Za vprašanja trgovine navajamo naslednje tri prispevke: J. Černe, Obseg prometa in trgovine na drobno 1958—1968, Prikazi in studije 16, 1970, št. 6; A. Škraban, Razvoj trgovine na drobno po osvoboditvi, Prikazi in studije 4, 1958 ter isti, Razvoj trgovine na debelo po vojski do 1959, prav tam 6, 1960, št. 6.

Izšlo je tudi več člankov o turizmu, kot N. Račič, Turistični promet 1949—1959, Prikazi in studije 7, 1961, št. 1; L. Reberšek, Nova pota zdraviliškega turizma, Celjski zbornik 1968; isti, Zdraviliški kraji ob novih pogojih, prav tam 1961; Z. Vudler, Turistično društvo na celjskem področju in njihovo delo, prav tam 1965, A. Soré, Počitniške hiše in počitniška naselja v porečju Savinje, prav tam 1971—1972; T. Orel, Logarska dolina in Gorenja Savinjska dolina v luči turistične problematike, prav tam 1961 ter Fr. Habe, Postojnska jama — barometer jugoslovanskega turizma, Ljudje in kraji ob Pivki 1975.

Doslej je bilo napisanih že več razprav in člankov s področja zdravstva. S. Cvahte, I. Kastelic, R. Neubauer in Z. Odar so pripravili publikacijo Zdravstveno stanje prebivalstva Slovenije, Ljubljana 1973, 42 (publikacija govori o gibanju prebivalstva ter o nekaterih značilnostih zdravstvenega varstva). R. Reberšek je pripravil študijo Študij obiskovalcev zdraviliško-turističnih krajev v okviru raziskav tržišča, Celjski zbornik 1965, medtem ko je R. Leskovar obdelal Slovenska naravna zdravilišča in njihovo razvojno perspektivo, prav tam 1961. O povojnem razvoju zdravstva je pisal D. Komadina, Slovenija paralele '75, 1975, št. 46, T. Ahlin pa je zajel Zdravstveno varstvo in zdravstveno službo v današnjem času, Kranjski zbornik 1975. Največ prispevkov o razvoju zdravstva po drugi svetovni vojni pri nas imamo za celjsko območje v Celjskih zbornikih. Od ostalih prispevkov pa omenjamo: M. Mrgole, Ob stoletnici bolnišnice dr. Jožeta Potrča v Ptuj, Ptujski zbornik 4, 1975; L. Reberšek, Rekonstrukcija zdravilišča Rogaska Slatina, Celjski zbornik 1958; J. Ogorelec, Razvoj zdravstvene službe na Gorenjskem po osvoboditvi, 900 let Kranja, 1960; A. Kraker, Razvoj zdravstvene službe na Gorenjskem v zadnjih desetih letih, Kranjski zbornik 1975; M. Bračko, Razvoj zdravstvene službe na območju Škofje Loke, Selske in Poljanske doline v letih 1945—1960, Loški razgledi 8, 1961; J. Hafner, Naša bolnica, Jeklo in ljudje, I, 1964; S. Zupančič, Zdravstveno stanje prebivalstva v občini Grosuplje 5, 1973; Splošna bolnišnica v Mariboru 1799—1959, 544 str. ter Splošna bolnišnica »Dr. Franca Derganca« Nova Gorica, Šempeter pri Gorici, Nova Gorica 1975, 80 str.

O kmečkem pokojninskem zavarovanju je pisal A. Hrašovec, Celjski zbornik 1969—1970.

Poleg tega najdemo vrsto podatkov za posamezne družbene dejavnosti v Prikazih in studijah, poleg tega pa še v vrsti krajevnih zbornikov, kot na primer, M. Areh, Razvoj socialnih ustanov po osvoboditvi, Prikazi in studije 10, 1964 ter S. Zupančič, Družbene dejavnosti v letu 1976, Zbornik občine Grosuplje 7, 1975.

Relativno največ prispevkov s področja družbenih dejavnosti imamo za vprašanja našega šolstva, tako: J. Lojk, Šolstvo in družbenogeografski razvoj SR Slovenije, Geografski vestnik 42, 1970; M. Virant-Zajšek, Statistični pregled razvoja šolstva v SR Sloveniji v šolskih letih 1945/46 do 1956/57, Prikazi in studije 3, 1957, št. 7; ista, Razvoj omrežja osnovnih šol, prav tam 10, 1964, št. 5; M. Jurca, Osnovne, srednje in visoke šole 1956—1965 v Sloveniji, prav tam 13, 1967, št. 12; Fr. Hribernik, Razvoj šolstva v ptujski občini, Ptujski zbornik 2, 1962; J. Zupančič, Nekatere značilnosti dela na osnovnih šolah v celjski občini, Celjski zbornik 1975—1976; J. Meglič, Vzgoja in izobraževanje v novih pogojih, Savinjski zbornik 3, 1974 (članek govori o povojni obnovi in izgradnji šolstva ter o financiranju vzgoje in izobraževanja); R. Pirc, Šolstvo in otroško varstvo ter družbena dejavnost z mladino v občini Krško po osvoboditvi, Krško skozi stoletja, 1977; M. Ostrožnik, Oris razvoja hrastniškega šolstva, Kronika 12, 1964, št. 3 (poudarek članka je na času po osvoboditvi); knjižica Šolske stavbe Ljubljane, Ljubljana 1974, 36 str.; L. Malovrh, Razvoj šolstva v škofjeloški občini, Loški razgledi 19, 1973 (dan je prerez za leta 1968—1971); J. Sušnik, Priprava in izvedba programa za gradnjo vrtcev in osnovnih šol v kranjski občini v letih 1968—

1975, Kranjski zbornik 1975; D. Bavdek, **Razvoj šolstva v letih 1960—1970 v občini Kranj**, Kranjski zbornik 1970; S. Božič, **Razvoj našega šolstva**, Idrijski razgledi 7, 1960, št. 3, poleg tega pa še Fr. Dolničar, **Iz šolske kronike Loške doline**, Notranjski listi 1, Stari trg ob Ložu 1977 (poudarek članka je na času po drugi svetovni vojni).

Za vprašanja strokovnega in srednjega šolstva omenjamo: L. Jeran, **15 let glasbene šole na Jesenicah**, Jeklo in ljudje 1, 1964; E. Potočan, **Tehnične šole**, Prikazi in studije 22, 1976, št. 10 (v prispevku so predvsem podatki o učencih ter o številu šol); D. Mihelič, **Srednje in strokovne šole po osvoboditvi do leta 1947**, prav tam 4, 1958, št. 51; **Jubilejni zbornik slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900—1975**, Ljubljana 1975, 131 str.; J. Kmet, **Nekaj podatkov o razvoju naših gimnazij**, Prikazi in studije 3, 1957, št. 9; E. Potočan, **Nekateri kazalniki v razvoju gimnazij v zadnjih dvajset let**, prav tam 22, 1977 (izšlo za l. 1976), št. 11/12; C. Žagar, **Gimnazija »Josipa Jurčiča« Stična od 1950—1975**, Zbornik občine Grosuplje 7, 1975; Z. Verstovšek, **Ob dvajsetletnici kamniške gimnazije**, Kamniški zbornik 10, 1965; v povojni čas sega publikacija **225 let novomeške gimnazije**, Novo mesto 1971, 512 str.; isto velja tudi za 63. izvestja Gimnazije Dušana Kvedra v Ptuj 1869—1969, Ptuj 1969, 214 str.; T. Jesenšek, **Iz kronike gimnazije Tolmin**, Tolminski zbornik 1975; S. Božič, **Pogled na nastajanje gimnazije Jurija Vege 1952—1965**, Idrijski razgledi 10, 1965, št. 2, poleg tega pa velja opozoriti na razstavni katalog **Dijaški in srednješolski domovi**, Ljubljana 1976, 45 str.

S področja višjega šolstva je izšla studija M. Virant, **Višje šole v Sloveniji in drugih republikah**, Prikazi in studije 12, 1966, št. 6; publikacija **10 let Višje pomorske šole Piran**, Piran 1970; Z. Kaltnekar, **Visoka šola za organizacijo dela Kranj**, Kranjski zbornik 1975; B. Grafenauer, **Življenje Univerze od 1945 do 1969**, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969 ter Vasilij Melik, **Razvoj univerze**, Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve 1945—1975, Ljubljana 1975 idr.

Izšla je dalje študija P. Vodopivec-Fr. Pivec, **O študentski organizaciji po drugi svetovni vojni**, Petdeset let slovenske Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969.

Prav tako je izšlo več zapisov o kulturni dejavnosti. Med njimi naj opozorimo na naslednje: M. Jurca, **Kulturna dejavnost 1956—1965**, Prikazi in studije 13, 1967, št. 3/4; M. Virant-Zajšek, **Prosvetna društva 1958**, prav tam 4, 1958, št. 11; M. Berič, **Razvoj radio-televizije v SR Sloveniji**, prav tam 13, 1967, št. 7; B. Gerlanc, **Založništvo, periodični tisk in knjigotrštvo v mestu in okraju Ljubljana**, Kronika 10, 1962, št. 1; M. Jurca, **Založništvo in razširjenost tiska v SR Sloveniji 1965**, Prikazi in studije 12, 1966, št. 6; J. Varl, **Kulturna podoba in kulturna politika Jesenic**, Jeklo in ljudje 1, 1964; J. Krek, **Kulturnoprosvetno življenje v Skofji Loki v zadnjih letih (od 1958—1971/72)**, Loški razgledi 29, 1973; S. Pelhan, **Kultura v severnoprimerjskih občinah**, Primorska srečanja 1, 1977, št. 1/2. Še zlasti mnogo podatkov o kulturnem življenju Celja imajo **Celjski zborniki** (o pevski, glasbeni, gledališki, radijski, razstavni dejavnosti ter o Muzeju ljudske revolucije). Več sestavkov o kulturni dejavnosti v Kranju prinaša **Kranjski zbornik 1970**, poleg tega pa opozarjamo še za prispevek P. Ogrizka in sodelavcev, **Razvoj kulturne dejavnosti**, Kranjski zbornik 1975 (o knjižnicah, gledališču, muzeju in arhivu).

NOVE TUJE HISTORIČNE PUBLIKACIJE V OSREDNJIH LJUBLJANSKIH KNJIŽNICAH V LETU 1977

Pregled tuje zgodovinske literature, nabavljene v letu 1977, je sestavljen tako kot pretekla leta. Knjige so razporejene po tematiki in po posameznih državah, kjer so po potrebi uvedene tudi podskupine. Pregled za leto 1977 obsega 458 bibliografskih enot in je urejen tako, da začnemo s pomožnimi zgodovinskimi vedami, zgodovinopisjem in arhivistiko, sledijo splošna dela, ter dela, ki so razporejena po posameznih državah ali pokrajinah.

Za lažje iskanje navajamo abecedni seznam držav, narodov in kontinentov, ki so označeni s številko:

Afrika 29 — Albanija 14 — Avstralija 30 — Avstrija s habsburško monarhijo kot celoto 8 — Benelux 23 — Bizantinsko cesarstvo 18 — Bližnji in srednji vzhod ter arabske države 31 — Bolgarija 13 — Ciper 16 — Češkoslovaška 9 — Evropa 3 — Francija 25 — Grčija 15 — Indija 32 — Indokina 35 — Italija 12 — Jugoslavija 7 — Kanada 37 — Kitajska 34 — Koroška 5 — Latinska Amerika 38 — Madžarska s staro Ogrsko kot celoto 10 — Nemčija 21 — Oceanija 39 — Poljska 20 — Pomožne zgodovinske vede, zgodovinopisje, bibliografije, arhivistika 1 — Portugalska 28 — Romunija 11 — Skandinavske države in Finska 24 — Slovenija 4 — Sovjetska zveza 19 — Splošna dela 2 — Stari vzhod 17 — Španija 27 — Šri Lanka 27 — Švica 26 — Trst 6 — Velika Britanija 22 — Združene države Amerike 36.

Bibliografski pregled so sestavili *Miloš Rybár* za knjige Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK), *Olga Janša-Zorn* za knjige pedagoško-znanstvene enote za zgodovino Filozofske fakultete (FF), *Nataša Stergar* za knjige biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), *Mara Mervič* za knjige Inštituta za narodnostna vprašanja (INV) in *Nataša Kandus* za knjige Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG).

1. Pomožne zgodovinske vede, zgodovinopisje, bibliografije

Archive : Archive im deutschsprachigen Raum : Bd 1—2. — 2. Aufl. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1974. — 2 zv. (XV, 1418 str.) ; 21 cm. — (Minerva-Handbücher). NUK I 259891 — **Bibliographia historiae rerum rusticarum internationalis 1971—1972** / Redegit Péter Gunst. — Budapest : Museum rerum rusticarum Hungariae, 1975. — 356 str. ; 24 cm. FF D 4760 — **Captured German and Related Records** : a National Archives Conference / ed. by Robert Wolfe. — Athens : Ohio University Press, cop. 1974. — XIX, 279 str., [48] str. pril. ; 24 cm. IZDG 5978 — **Südosteuropa-Bibliographie** / red. Gertrud Krallert-Satter. — München : Oldenbourg, 1976. — 24 cm. — 5. Bd 1966—1970 : T. 2 Albanien, Bulgarien, Jugoslawien. FF D 4748 — **Testi e documenti per lo studio dell'antichità** : 16. — Milano ; Varese : Istituto editoriale cisalpino, 1971. — 31 cm. NUK II 250624 — **Wehler**, Hans-Ulrich: **Bibliographie zur modernen deutschen Wirtschaftsgeschichte** : 18.—20. Jahrhundert. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, cop. 1976. — X, 242 str. ; 19 cm. — (Uni-Taschenbücher ; 621). IZDG 5854.

2. Splošna dela

Baumont, Maurice: **L'essor industriel et l'impérialisme colonial : 1878—1904**. — Paris : Presses universitaires de France, 1965. — 627 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 18). FF C 3862/XVIII — **Beard**, Mary Ritter: **Woman as Force in History : a Study in Traditions and Realities**. — New York : The Macmillan Company, 1946. — 369 str. ; 22 cm. SAZU 85840 — **Bettersworth**, John K., Rembert W. Patrick, Ralph W. Steen : **New world heritage : teacher's manual**. — Austin : Steck-Vaughn co., 1975. — 72, 502 str. : ilustr. ; 22 cm. FF D 4732 — **Brücken der Welt** / herausgegeben von Oto Bihalji-Merin ; Gesamtedaktion und Gestaltung Liselotte und Claus Hansmann. — Wiesbaden : Löwit, 1976 (Ljubljana : Mladinska knjiga). — 278 str. : ilustr. ; 27 cm. NUK 234764 — **De l'antiquité au monde médiéval** / par Robert Folz [et al.]. — Paris : Presses universitaires de France, 1972. — 657 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 5). FF C 3862/V — **Debenham**, Frank: 6.000

[sechstausend] Jahre mussten vergehen : Entdeckungen und Erforschungen unserer Erde von den Anfängen bis heute / Einführung Edward Shackleton ; Entwurf und Bearbeitung der Karten Shirley Carpenter ; [deutsche Bearbeitung des Textes Karl Balser]. — [Klagenfurt] : Buch und Welt, [1976]. — 270 str. : ilustr. ; 28 cm. NUK II 270982 — *The dimensions of quantitative research in history* / edited by William O. Aydelotte, Allan G. Bogue, Robert William Fogel. — Princeton : University press, 1972. — 435 str. ; 25 cm. FF D 4765 — *Gutkind*, Erwin Anton: International history of city development. — Glencoe [etc.] : Free Press ; London : Collier-Macmillan, 1964—1972. — 8 zv. : ilustr. ; 29 cm. NUK II 262743 — *Istorija socialističkih učenij* : voprosy istoriografii. — Moskva : Nauka, 1977. — 273 str. ; 23 cm. SAZU 86119 — *Joll*, James: Europe Since 1870 : an International History. — London : Weidenfeld & Nicolson, 1977. — XIII, 541 str. ; 24 cm. IZDG 6057 — *Santarelli*, Enzo: Il mondo contemporaneo : cronologia storica 1870—1974. — Roma : Editori Riuniti, 1975. — 2 vol. ; 22 cm. — (Biblioteca di storia). IZDG 5786. — *Kulišer*, Iosif Mihajlovič: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit. — 4. unveränderte Aufl. — München ; Wien : Oldenbourg, 1971. — 2 zv. ; 22 cm : NUK — *Memmi*, Albert: The colonizer and colonized. — Boston : Beacon Press, 1965. — XVIII, 153 str. ; 21 cm. — SAZU 79936 — *Ponteil*, Félix: L'éveil des nationalités et le mouvement libéral : 1815—1848. — Paris : Presses universitaires de France, 1968. — 786 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 15). FF C 3862/XV — *Ritz*, Gisind M.: Alte bemalte Bauernmöbel : Europa / Aufnahmen Helga Schmidt-Glassner. — 2. Aufl., 13.—23. Tsd. — München : Callwey, 1974. — 163 str., [40] f. pril. : ilustr. ; 28 cm. NUK 262840 — *Saeculum* Weltgeschichte : Bd 7 / herausgegeben von Herbert Franke... [et al.] — Freiburg [etc.] : Herder, 1975. — 25 cm. NUK 268573 — *Sjöstrand*, Wilhelm : Freedom and Equality as fundamental Educational Principles in Western Democracy From John Locke to Edmund Burke. — [Uppsala] : Almqvist & Wiksel, 1973. — 409 str. ; 23 cm. SAZU 85800 — *The University* in Society / contributors Lawrence Stone... [et al.] ; edited by Lawrence Stone. — London : Princeton University Press ; Oxford University Press, 1975. — 2 zv. (XVIII, 642 str.) ; 24 cm. NUK 269102 — *Die Welt* und ihre Kontinente : unsere Erde ihrer Völker, ihre Schätze / Herausgeber Gordon Manley in Gemeinschaft mit Gerald Barry... [et al.] ; deutsche Übersetzung und Bearbeitung Karl Wilhelm Harde und Horst Bader. — Klagenfurt : Buch und Welt, 1975. — 356 str. : ilustr. ; 26 cm. NUK II 262812 — *Zimmermann*, Herald: Der Canossagang von 1077 : Wirkungen und Wirklichkeit. — Mainz : Akademie der Wissenschaften und Literatur, 1975. — 220 str. ; 24 cm. — (Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse ; 1975,5). FF D 4302.

Atlasi:

Pounds, Norman John Greville: An historical geography of Europe : 450 B. C. — A. D. 1330. — Cambridge : The University Press, 1973. — XIV, 475 str. : ilustr. ; 24 cm. NUK 269135.

Cerkvena zgodovina:

Hartmann, Wilfred: Das Konzil von Worms 868. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1977. — 140 str. ; 25 cm. (Abhandlungen der Akademie d. Wiss. in Göttingen : Philolog. — histor. Kl. 3 Folge ; 105). SAZU II 5958/105 — **Schulz**, Fried : Die Gebete Luthers : Edition Bibliographie und Wirkungsgeschichte. — Gütersloch : Gütersloher Verlaghaus Mohn, 1976. — 426 str. ; 24 cm. — (Quellen und Forschungen zur Reformationgeschichte ; 44). SAZU 67576/44 H — **Stirm**, Margarete : Die Bilderfrage in der Reformation. — Gütersloch : Gütersloher Verlaghaus Mohn, 1977. — 246 str. ; 24 cm. — (Quellen und Forschungen zur Reformationgeschichte ; 45). SAZU 67576/45 H.

Kulturna zgodovina:

Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie : tom studiów / pod redakcją Jerzego Słizińskiego. — Wrocław [etc.] : Wydawnictwo Polskiej akademii nauk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972. — 322 str. ; 24 cm. NUK 269264.

Gospodarska zgodovina:

Finley, M. I.: The ancient economy. — London : Chatto & Windus, 1975. — 222 str. ; 23 cm. FF D 1237. — **Spulber**, Nicolas: Socialist Management and Planning : Topics in Comparative Socialist Economics. — Bloomington ; London : Indiana University Press, cop. 1971. — XVIII, 235 str. — 22 cm. IZDG 5863.

Delavsko gibanje:

Backhaus, Wilhelm: Marx, Engels und die Sklaverei : zur ökonomischen Problematik der Unfreiheit. — Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1974. — 268 str. ; 22 cm. — (Geschichte und Gesellschaft ; 1). FF C 3852 — **Chauvey**, Daniel: L'autogestione un'utopia? / trad. di Alfredo Salsano. — 2. ed. — Roma : Coines edizioni cop. 1975. — 216 str. ; 21 cm. — Prevod dela: Autogestion. IZDG 5796 — **Claudin**, Fernando: The Communist Movement ; from Comintern to Cominform / prev.: Brian Pearce, Francis MacDonagh. — Harmondsworth : Penguin Books, cop. 1975. — IX, 830 str. ; 20 cm. IZDG 6007 — **Bottomore**, Tom: Marxist Sociology. — London ; Basingstoke : Macmillan, cop. 1975. — 78 str. ; 21 cm. — (Studies in Sociology). IZDG 5813 — **Fetscher**, Iring: Marxistische Porträts. — Stuttgart-Bad Cannstatt : Frommann-Holzboog, cop. 1975. — 2 knj. ; 21 cm. — (Problemata). — Bd. 1 : Politiker. — 288 str. IZDG 5993 — **Herod**, Charles C.: The Nation in the History of Marxian Thought : the concept of nations with history and nations without history. — The Hague : Martinus Nijhoff, 1976. — 138 str. ; 24 cm. INV B 2917 — **Historische Sozialwissenschaft** : Beiträge zur Einführung in die Forschungspraxis / hrsg. von Reinhard Rürup. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1977. — 164 str. ; 19 cm. FF C 3879 — **Hunt**, Richard N.: The Political Ideas of Marx and Engels. — London ; Basingstoke : Macmillan, cop. 1974. — 23 cm. — Vol. 1.: Marxism and Totalitarian Democracy 1818—1950. IZDG 5818 — **Internationale** Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung («X. Linzer Konferenz» 1974) Linz, 10. bis 14. September 1974 : Arbeiterbewegung und Faschismus : Der Februar 1934 in Österreich. — Wien : Europaverlag, 1976. — XIV, 466 str. ; 21 cm. — (Geschichte der Arbeiterbewegung ITH-Tagungsberichte ; 9). IZDG 4458 — **Kas'janenko**, Vasilij Ignat'evič : Razvitij socializm : istoriografija i metodologija problemy. — Moskva : Mysl, 1976. — 268 str. ; 21 cm. SAZU 86079 — **Lauter**, Geza P. & Paul M. Dickie: Multinational Corporations and East European Socialist Economies. — New York ; Washington ; London : Praeger Publishers, cop. 1975. — XII, 137 str. ; 25 cm. IZDG 5957 — **Lejbzon**, V. M. & K. K. Sirinja: Il VII Congresso dell'Internazionale comunista / trad. di S. A. e Aldo Vercellino. — Roma : Editori Riuniti, 1975. XVI, 298 str. ; 22 cm. — (Biblioteca di storia ; 47). — Prevod dela: Povорот v politike Kominterna. IZDG 5787 — **Political Culture and Political Change in Communist States** / ed. by Archie Brown and Jack Gray. — London ; Basingstoke : The Macmillan Press, cop. 1977. — XIII, 286 str. ; 23 cm. IZDG 5980 — **Spartakusbrieft**. — Berlin : Dietz Verlag, 1958. — 476 str. ; 25 cm. FF D 3905 — **Storia** dell'Internazionale comunista attraverso i documenti ufficiali / a cura di Jane Degras ; trad. di Augusto Comba. — Milano : Feltrinelli, cop. 1975. — 3 Vol. ; 23 cm. — (Biblioteca di Storia Contemporanea I fatti e le idee Saggi e Biografie ; 303, 315). — Vol. 2.: 1923/1928. Vol. 3.: 1929/1943. — Prevod dela: The Communist International 1919—1943. IZDG 2697.

3. Evropa

Agnelli, Arduino: La genesi dell'idea di Mitteleuropa. — Milano : Giuffrè, 1973. — 311 str. ; 25 cm. — (Publicationi della facoltà di giurisprudenza della Università di Trieste ; 11). FF D 3602 — **Bernardi**, Ulderico: Le mille culture : comunità locali e partecipazione politica. — Roma : Coines Edizioni, 1976. — 259 str. ; 19 cm. — (Universale Coines : uomo e società ; 50). INV B 2886 — **Bracher**, Karl Dietrich: Die Krise Europas 1917—1975. — [Frankfurt a. M. ; Berlin ; Wien : Ullstein GmbH : Propyläen Verlag, cop. 1976]. — 519 str., 30 str. pril. ; ilustr. ; 28 cm. — (Propyläen Geschichte Europas ; 6). IZDG II 542 — **Cremonesi**, Arduino: La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia. — Udine : Artigrafiche Friulane, 1976. — 356 str. ; 24 cm. FF D 2059 — **Die Donau** vom Schwarzwald bis Passau und von Passau bis Wien : in Schilderungen aus alten Chroniken, Reiseberichten, Briefen und Tagebüchern / herausgegeben von Josef H. Biller. — Sonderausgabe. — Passau : Passavia, [1970]. — 295 str. ; ilustr. ; 29 cm. NUK II 262684 — **Kvasnin**, Jurij Dmitrievič: Inostrannye rabotie v Zapadnoj Evrope : 60-e načalo 70-h godov. — Moskva : Nauka, 1976. — 196 str. ; 21 cm. SAZU 79939 — **Političeskie** učenija : istorija i sovremennost' : domarksistskja političeskaja mysl'. — Moskva : Nauka, 1976. — 495 str. ; 20 cm. SAZU 79965 — **Stephens**, Meic: Linguistic Minorities in Western Europe. — Llandŷul [Dyfed, Wales] : Gomer Press, 1976. — XXXV, 796 str. : zvd ; 22 cm. INV B 2908.

Vzhodna in jugovzhodna Evropa:

Babinger, Franz: Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante : Bd 1—3. — München : Südosteuropa-Verlagsgesellschaft, 1962—

1976. — 25 cm. NUK 266736 — **Hartl**, Hans: Der »einige« und »unabhängige« Balkan : zur Geschichte einer politischen Vision. — München : R. Oldenbourg, 1977. — 134 str.; 21 cm. — (Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropa ; 11). SAZU 24676/11 — **Südosteuropa** unter dem Halbmond : Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropäischen Völker während der Turkenzeit : Georg Stadtmüller zum 65. Geburtstag gewidmet / [herausgegeben von Peter Bartl und Horst Glassl]. — München : Trofenik, 1975. — 288 str. : [1] ilustr. ; 24 cm. — (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients ; 16). NUK 207708 — 16.

Slovani:

Dvornik, František: Gli Slavi : storia e civiltà dalle origini al secolo XIII. — Ed. italiana riveduta ed aggiornata / a cura di Milan S. Durica. — Padova : Liviana, 1974. — XX, 397 str. ; 24 cm. — (Collana di studi sull'Europa orientale ; 13). — Prevod dela: The Slavs : Their early history and civilization. NUK 210636 — 13 — **Sós**, Agnes Cs.: Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert. — München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1973. — 210 str. ; pril. : ilustr. ; 30 cm. — (Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte ; 22). — **Waldmüller**, Lothar: Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert : die Slawen zwischen Byzanz und Abendland. — Amsterdam : Hakkert, 1976. — 712 str. ; 22 cm. — (Enzyklopädie der Byzantinistik ; 51). FF C 3889.

Prazgodovina in antika:

Albertini, Eugène: L'empire romaine. — 4. ed. — Paris : Presses universitaires de France, 1970. — 486 str. ; 1 zvd. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 4). FF C 3862/IV — **Alföldy**, Géza: Noricum / translated by Antony Birley. — London ; Boston : Routledge & Kegan Paul, 1974. — XXIV, 413 str., pril. : ilustr. ; 26 cm. — (The provinces of the Roman empire). NUK II 262378 — **Alföldy**, Géza: Römische Sozialgeschichte. — Wiesbaden : Franz Steiner Verlag GmbH, 1975. — 239 str. ; 23 cm. — (Wissenschaftliche Paperbaks Sozial- und Wirtschaftsgeschichte ; 8). FF C 3853 — **Aufstieg** und Niedergang der römischen Welt : Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung / hrsg. von Hildegard Temporini. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1972—1977. — 25 cm. — I : Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik 1. — 1972, 2. — 1972, 3. — 1973, 4. — 1973 Text, 4. — 1973 Tafeln. II : Principat 1. — 1974, 2. — 1975, 3. — 1975, 4. — 1975, 5/1. — 1976, 5/2. — 1976, 6. — 1977, 15. — 1976. FF D 3961 ; NUK 242247 — **Bengston**, Hermann: Einführung in die alte Geschichte. — München : Beck, 1975. — 217 str. ; 22 cm. FF C 3851 — **Boulvert**, Gérard: Domestique et fonctionnaire sous le Haut-Empire Romain : la condition de l'affranchi et de l'esclave du prince. — Paris: Les belles lettres, 1973. — 379 str. ; 24 cm. — (Centre de recherches d'histoire ancienne ; 9). FF D 4743 — **Burian**, Jan & Bohumila Moučková: Etruskide kuulsus ja langus / tšehhi keelest tolkinud Leo Metsar ; [kunstiliselt kujundanud Tõnu Arul. — Tallin : »Valgus«, 1973. — 172 str., pril. : ilustr. ; 23 cm. — Prevod dela: Záhadni Etruskové. NUK 256397 — **Burstein**, Stanley Mayer: Outpost of Hellenism : the Emergence of Heraclea on the Black Sea. — Berkley : University of California Publications, 1976. — 153 str. ; 24 cm. — (University of California Publications : Classical Studies ; 14). SAZU 45526/14 — **Crump**, Gary A.: Ammianus Marcellinus as a military historian. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1976. — 140 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 27). FF D 3964/27 — **Darkevič**, Vladislav Petrovič: Argonavty srednevekov'ja. — Moskva : Nauka, 1976. — 198 str. : ilustr. ; 20 cm. SAZU 38285 — **Gärtner**, H. A.: Beobachtungen zu Bauelementen in der antiken Historiographie besonders bei Livius und Caesar. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1975. — 182 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 25). FF D 3964/25 — **Graindor**, Paul: Athènes de Tibère à Trajan. — Le Caire : Faculté des lettres, 1931. — IV, 228 str., pril. ; 28 cm. — (Recueil de travaux — Université égyptienne ; 8). NUK 262407 — 8 — **Graindor**, Paul: Athènes sous Auguste. — Le Caire : Faculté des lettres, 1927. — X, 257 str. ; 28 cm. — (Recueil de travaux — Université égyptienne ; 1). NUK 262407 — 1 — **Grant**, Michael : Der Untergang des Römischen Reiches. — Gerbich Gladbach : G. Lübl, 1977. — 336 str. ; 26 cm. SAZU II 86806 — **Graindor**, Paul: Delphes et son oracle. — Le Caire : Faculté des lettres, 1930. — 30 str., pril. ; 28 cm. — (Recueil de travaux — Université égyptienne ; 6). NUK II 262407 — 6 — **Jones**, A. H. M.: The later Roman empire 284—602 : a social economic and administrative survey. — Oxford : Basil Blackwell, 1973. — 2 vol. ; 24 cm. FF D 1330 — **Kroll**, John H.: Athenian bronze allotment plates. — Cambridge, Mass. : Harvard University

Press, 1972. — XVII + 352 str. 8°. NUK 265589 — *Mélanges d'histoire ancienne* : offerts à William Seston. — Paris : Boccard, 1974. — XIX, 510 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Publications de la Sorbonne : Série Études ; 9). NUK 266598 — 9 — **Mócsy, András**: Pannonia and Upper Moesia : a history of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire / translation edited by Sheppard Frere. — London ; Boston : Routledge & Kegan Paul, 1974. — XXI, 453 str., pril. : ilustr. ; 26 cm. — (The provinces of the Roman empire). NUK II 262379 — **Mosley, D. J.**: Envoys and diplomacy in ancient Greece. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1973. — 97 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 22). FF D 3964/22 — **Pekáry, Thomas**: Die Wirtschaft der griechisch-römischen Antike. — Wiesbaden : Steiner, 1976. — 133 str. ; 24 cm. — (Wissenschaftliche Paperbacks, Sozial- und Wirtschafts-geschichte ; 9). FF C 3853 — **Piganiol, André**: La conquête romaine. — Paris : Presses universitaires de France, 1974. — 661 str., 4 zvd. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 3). FF C 3862/III — **Pinsent, John**: Griechische Mythologie / [ins Deutsche übertragen von Julia Schlechtal. — Wiesbaden : Vollmer, [1975]. — 140 str. : 26 barvnih in preko 100 enobarvnih slik ; 29 cm. — Prevod dela: Greek mythology. NUK II 262746 — **Pinsent, John**: Military tribunes and plebeian consuls: the fasti from 444 V to 342 V. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1975. — 83 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 24). FF D 3964/24 — **Schlippschuh, Otto**: Die Händler im römischen Kaiserreich in Gallien, Germanien und den Donauprovinzen Rätien, Noricum und Pannonien. — Amsterdam : Hakkert, 1974. — 291 str. ; 22 cm. FF C 3890 — **Smith, John**: Constantine the Great. — New York : Charles Scribner's sons, 1971. — 359 str. ; 22 cm. FF C 3892 — **Stagakis, George**: Studies in the Homeric society. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1975. — 122 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 26). FF D 3964/26 — **Stählin, Friedrich**: Das hellenische Thessalien : landeskundliche und geschichtliche Beschreibung Thessaliens in der hellenischen und römischen Zeit. — Amsterdam : Hakkert, 1967. — XXIII, 245 str., 12 f. tabel, 1 f. zvd. : ilustr. ; 24 cm. — Nespremenjen ponatis izdaje iz l. 1924. NUK 269462 — **Straub, Johannes**: Regeneratio imperii : Aufsätze über Roms Kaisertum und Reich im Spiegel der heidnischen und christlichen Publizistik. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. — 496 str. ; 22 cm. FF D 1266 — **Szidat, Joachim**: Historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus. — Wiesbaden : F. Steiner, 1977. — 24 cm. — (Historia ; Einzelschriften ; 31). SAZU 24951 — **Tyler, Philip**: The Persian wars of the 3rd century A. D. and Roman imperial monetary policy, A. D. 253–68. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl., 1975. — 56 str., 43 str. pril. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 23). FF D 3964/23 — **Waters, Kenneth H.**: Herodotos on tyrants and despots. — Wiesbaden : Franz Steiner Verl. 1971. — 100 str. ; 24 cm. — (Historia. Einzelschriften ; 15). FF D 3964/15 — **Wege** zur Datierung und Chronologie der Urgeschichte / herausgegeben von Friedrich Schlette. — Halle (Saale) : Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg ; Berlin : Akademie-Verlag, 1975. — 186 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg ; 1974, 4). NUK 208796.

Srednji vek:

Addison, James Thayer: The medieval missionary : a study of the conversion of Northern Europe A. D. 500–1300. — Philadelphia : Porcupine press, 1976. — XIV, 1976 str. ; 22 cm. FF C 3860 — **Hauke, Hermann**: Die mittelalterlichen Handschriften in der Abtei Ottobeuren : Kurzverzeichnis. — Wiesbaden : Harrassowitz, 1974. — 122 str., [2] str. pril. ; 28 cm. NUK II 262358 — **Miasta** doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej : przemiany społeczne a układy przestrzenne / pod redakcją Aleksandra Gieysztor, Tadeusza Rosłanowskiego. — Warszawa : Państwowe wydawnictwo Naukowe, 1976. — 325 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Prace XI Powszechnego sjezdu historyków polskich ; 5). SAZU 79985/5 H — **The shorter** Cambridge medieval missionary : a study of the conversion of Northern Europe A. D. 500–1300. — Philadelphia : Porcupine press, 1976. — XIV, 1976 str. ; 22 cm. FF C 3860 — **Hauke, Hermann**: Die mittelalterlichen Handschriften in der Abtei Ottobeuren : Kurzverzeichnis. — Wiesbaden : Harrassowitz, 1974. — 122 str., [2] str. pril. ; 28 cm. NUK II 262358 — **Miasta** doby feudal w Europie środkowo-wschodniej : przemiany społeczne a układy przestrzenne / pod redakcją Aleksandra Gieysztor, Tadeusza Rosłanowskiego. — Warszawa : Państwowe wydawnictwo Naukowe, 1976. — 325 str. ; 21 cm. — (Prace XI Powszechnego sjezdu historyków polskich ; 5). SAZU 79985/5 H — **The shorter** Cambridge medieval history / by the late C. W. Previté-Orton. — Cambridge [et al.] : Cambridge university press 1977. — 2 vol. ; 21 cm. — 1 : The later Roman empire to the twelfth century. 2 : The twelfth century to the renaissance. FF C 3878.

16. do 18. stoletje:

Blickle, Peter: Die Revolution von 1525. — München ; Wien : Oldenbourg, 1975. — 250 str. : 4 karte, 5 tabel ; 25 cm. NUK 268426 — **Zeeden, Ernst Walter:** Hege-monialkriege und Glaubenskämpfe : 1556—1648. — Berlin : Propyläen Verlag, 1977. — 28 cm. — (Propyläen Geschichte Europas ; 2). FF E 696.

19. in 20. stoletje do 1918:

Dami, Aldo: Les Frontières européennes de 1900 à 1975 : histoire territoriale de l'Europe : atlas. — Genève : Edition Médecine et Hygiène, 1976. — VIII, 370 str. : zvd ; 31 cm. INV C 590 — **Kriegsgefangene:** auf Grund der Kriegsakten bearbeitet beim Oberkommando der Wehrmacht : Reichseigentum. — Berlin : [s. n.], 1939 (Berlin : Reichsdruckerei). — 64 str. : ilustr. ; 20 cm. NUK 260316 — **Nationalité et nationalisme :** 1860—1878 / par Pierre Benaerts [et al.]. — Paris : Presses universitaires de France, 1968. — 761 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations, 17). FF C 3862/XVII — **Renouvin, Pierre:** La Crise européenne et la première guerre mondiale : 1904—1918. — Paris : Presses universitaires de France, 1969. — 779 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 19). FF C 3862/XIX — **Šneerson, L. M.:** Franko-pruskaja vojna i Rossija : iz istorii rusko-prusskih i rusko-francuzskih otnošenij v 1867—1871 gg. — Minsk : Izdatel'stvo BGU im. V. I. Lenina, 1976. — 304 str. ; 20 cm. FF C 98.

Od 1918 do 1939:

Baumont, Maurice: La faillite de la paix : 1918—1939. — Paris : Presses universitaires de France, 1967. — 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 20) T. 1 : De Re-thondes a Stresa : 1918—1935. FF C 3862/XX — I fascismo e le autonomie locali / a cura di Sandro Fontana. — Bologna : il Mulino, cop. 1973. — 435 str. ; 22 cm. — (Temi e discussioni). IZDG 5899 — **Reich, Wilhelm:** Die Massenpsychologie des Faschismus. — 3. korrigierte u. erweiterte Aufl. — Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 1977. — 1977. — 351 str. ; 18 cm. — (Fischer Bücherei ; 6250). INV A 36.

Od 1939 do 1945:

Antifašistskoe dvizhenie soprotivlenija v Germanii v gody vtoroj vojny 1939—1945 : annotirovannij ukazatel' sovetskih i zarubežnyh knig po istorii / sest.: V. P. Kireev. — Moskva : Vsesojuznaja gosudarstvena biblioteka inostrannoju literatury, 1975. — [II], 104 str. — 20 cm. IZDG 5837 — **Antifašistskoe dvizhenie soprotivlenija v stranah Evropy v gody vtoroj mirovoj vojny 1939—1945 :** ukazatel' sovetskih i zarubežnyh bibliografičeskij izdanij / sest.: V. P. Kireev. — 2. pred. i dop. izd. — Moskva, Vsesojuznaja gosudarstvennaja biblioteka inostrannoju literatury, 1976. — VI, 299 str. ; 20 cm. IZDG 5839 — **Aster, Sidney:** 1939 = The Making of the Second World War. — London : History Book Club, cop. 1973. — 455 str., [16] str. pril. ; 24 cm. IZDG 6065 — **Czollek, Roswitha:** Faschismus und Okkupation. — Berlin : Akademie-Verlag, 1974. — 224 str. ; 24 cm. — (Schriften des Zentralinstituts für Geschichte ; 39). IZDG 6061 — **Durán, Pombo Jaime:** Desarrollo Histórico de la Segunda Guerra Mundial. — Bogota : Kelly, 1977. — 101 str. ; 18 cm. — (Publicación de la Academia Colombiana de historia ; 28). SAZU 55985/28 H — **Foot, M. R. D.:** Resistance : an Analysis of European Resistance to Nazism 1940—1945. — London : Eyre Methuen, cop. 1976. — XIX, 346 str. ; 25 cm. IZDG 5782 — **Griif** nach Südost-europa : Neue Dokumente über die Politik des deutschen Imperialismus und Militarismus gegenüber Südosteuropa im zweiten Weltkrieg / hrsg. von Wolfgang Schumann. — Berlin : VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1973. — 287 str. ; 22 cm. IZDG 5985 — **Harriman, W. Averell & Elie Abel:** Special Envoy to Churchill and Stalin 1941—1946. — London : Hutchinson, 1976. — XII, 595 str., [8] str. pril. ; 25 cm. IZDG 5989 — **Introductory Guide to American Documentation of the European Resistance Movement in World War II /** Comp. by David W. Ellwood and James E. Miller. — Torino : University Institute of European Studies of Turin, 1976 — 23 cm. — Vol.: Public Records. — 1976. IZDG 5788 — **Issraelian, Viktor:** Die Anti-hitlerkoalition : die diplomatische Zusammenarbeit zwischen der UdSSR, den USA und England während des zweiten Weltkrieges 1941—1945 / prev.: L. Steinmetz. — Moskva : Progress, 1975. — 843 str. ; 21 cm. — Prevod dela Antigitterovskaja koalicija. IZDG 6063 — **Das Jahr 1941** [neunzehnhunderteinundvierzig] in der europäischen Politik : Vorträge des Tagung des Collegium Carolinum in Weissach am Tagernsee vom 18. bis 21. November 1971 / unter Mitarbeit von Martin K. Bach-

stein... [et al.]; herausgegeben von Karl Bosl. — München; Wien: Oldenbourg, 1972. — 165 str., [2] f. pril.; zvd; 23 cm. NUK 269136 — **Kalbe**, Ernstgert: Antifaschistischer Widerstand und volksdemokratische Revolution in Südosteuropa: das Hinüberwachsen des Widerstandskampfes gegen den Faschismus in die Volksrevolution (1941—1944/45): ein revolutionsgeschichtlicher Vergleich. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1974. — 273 str.; 22 cm. IZDG 5983 — **Kazak**, Vladimir Nikolaevič: Pobratimy: sovetskie ljudi v antifasistskoj bor'be narodov balkanskih stran 1941—1945. — Moskva: Mysl', 1975. — 176 str.; 20 cm. IZDG 5803 — **Kleinst**, Peter: Die europäische Tragödie. — Pr. Oldendorf: Schütz KG, cop. 1971. — 320 str., [16] str. pril.; 21 cm. IZDG 5950 — **Knipping**, Franz: Die amerikanische Russlandpolitik in der Zeit des Hitler-Stalin-Pakts: 1939—1941. — Tübingen: Mohr, 1974. — 258 str.; 23 cm. — (Tübinger Studien zur Geschichte und Politik; 30). FF D 4745 — **Michel**, Henri: La seconde guerre mondiale. — Paris: Presses universitaires de France, 1968. — 22 cm. — (Peuples et civilisations; 21). FF C 3862/XXI — **Popov**, Dusko: Spy / Counterspy. — Frogmore: Panter, 1976. — 288 str.; 18 cm. IZDG 5977 — **Radio Londra** 1940—1945: inventario delle trasmissioni per l'Italia / cura di Maura Piccialuti Caprioli. — Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali, 1976. — 2 Vol.; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato; 89, 90). IZDG 3955 — **Reichenfelder**, Heinz: Sie folgten dem Ruf des Führers: Erlebnisse eines SS-Mannes. — Graz: Steirische Verlagsanstalt, 1941. — 158, 24 str. pril.; 21 cm. IZDG 5836 — **Sotirovitch**, D. M.: Trahison au sommet: les maquis yougoslaves. — Paris: Nouvelles éditions latines, 1972. — 298, [II] str.; 19 cm. IZDG 5822 — **Trepper**, Leopold: Le grand jeu. — Paris: Michel, cop. 1975. — 417 str., [12] str. pril.; 24 cm. IZDG 5991.

Po drugi svetovni vojni:

Cartier, Raymond: Nach dem zweiten Weltkrieg: Mächte und Männer 1945—1965. — München; Zürich: Piper, 1976. — 1112 str.; ilustr.; 23 cm. FF D 4736 — **Le monde depuis 1945** / sous la direction de Maurice Crouzet. — Paris: Presses universitaires de France, 1973. — 2 t.; 22 cm. — (Peuples et civilisations; 22) T. 1: Les pays riches et la troisième révolution industrielle. T. 2: Les pays pauvres et la naissance de nouveaux mondes. FF C 3862/XXII.

4. Slovenija

Jelinčič, Zdravko: Latinska literatura na Slovenskem. — Prepis. — V Torontu: [s. n.], 1976. — 188 str.; 22 cm. — Izvirna izdaja: Gorica: [s. n.], 1956. NUK B 259796 — **Šumi**, Nace: Ljubljana / fotografie Raffaello Bencini, Mauro Sarri e altri; traduzione Sergij Slenc. — Beograd: »Jugoslovenska revija«; Firenze: Scala, [1975]. — 94 str.; ilustr.; 25 cm. NUK II 270008 — **Šumi**, Nace: Ljubljana / photography Raffaello Bencini, Mauro Sarri and others; translated by Susan Bottaro, Ellen Leigh Cosgrove. — Belgrade: »Jugoslovenska revija«; Florence: Scala, [1975]. — 94 str.; ilustr.; 25 cm. NUK II 270009 — **Šumi**, Nace: Ljubljana / Fotoreporter Raffaello Bencini, Mauro Sarri; Übersetzung Erich Prunč. — Belgrad: »Jugoslovenska revija«; Florenz: Scala, [1975]. — 94 str.; ilustr.; 25 cm. NUK II 270010 — **Il Teatro sloveno** / a cura di Josip Tavčar e Furio Bordon: note storiche di Josip Koruza. — Venezia; Padova: Marsilio, 1975. — 386 str.; 22 cm. — (Saggi Marsilio; 39). NUK 260457/39 — **Žebot**, Ciril: Misli ob petdesetletnici prve slovenske vlade: Slovenija včeraj, danes in jutri. — Washington: avtor, 1968 (v Celovcu: Tiskarna Družbe sv. Mohorja). — 7 str.; 19 cm. NUK D 218433.

5. Koroška

Das ist Kärnten: Geschichte, Bestand, Entwicklung / Redaktion Trude Polley. — Klagenfurt: Kärntner Landesregierung, 1970. — 331 str.; ilustr.; 26 cm. FFE 725 — **Dokumentation** des Raumplanungspräches Südkärnten: vom 15.—16. Jänner 1977 im Hotel Stefanie in Wien / herausgegeben vom Slowenischen Wissenschaftlichen Institut; zusammengefasst und redigiert von Wolfgang Brunbauer. — Wien: Slowenisches Wissenschaftliches Institut, 1977. — 197 str.; ilustr., zvd; 25 cm. INV B 2936; FF D 4784. — **Einspieler**, Valentin: Verhandlungen über die der slowenischen Minderheit angebotene Kulturautonomie: 1925—1930: Beitrag zur Geschichte der Slowenen in Kärnten. — Klagenfurt: Eigenverlag des Verfassers, 1976. — 171 str.; 24 cm. FF D 4777 — **Haas**, Hanns & Karl Stuhlpfarrer: Österreich und seine Slowenen. — Wien: Löcker & Wögenstein, 1977. — 141 str.; 6 zvd; 24 cm. — INV

B 2940 ; NUK 277619 — **Kafka**, Karl: Wehrkirchen Kärntens. 2 T. Wien (1971—1972) 80. (Kärntens Burgen und Schlösser. 4) Ilustr. NUK 217652 — 4 — **Karner**, Stefan: Kärntens Wirtschaft : 1938—1945 / unter besonderer Berücksichtigung der Rüstungsindustrie ; mit einem Nachwort von Albert Speer. — Klagenfurt : Magistrat der Stadt Klagenfurt, Kulturstadt, 1976. — XXIII, 384 str. : ilustr. ; 29 cm. — (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Landeshauptstadt Klagenfurt ; 2). INV C 585 — **Kärnten** — Melodie einer Landschaft : ein Bildband in Farben / [Auswahl und Zusammenstellung der Textbeiträge Ida Weiss]. — Klagenfurt : Heyn, cop. 1972. — 207 str. : ilustr. ; 28 cm. NUK II 270487 — **Kohla** Franz X., G. A. Metnitz, G. Moro: Kärntner Burgenkunde : Ergebnisse und Hinweise in Übersicht. — Klagenfurt : Geschichtsverein für Kärnten, 1973. — 24 cm. — (Aus Forschung und Kunst ; 17). — T. 1 : Kärntens Burgen, Schlösser, Ansitze und wehrhafte Stätten : ein Beitrag zur Siedlungstopographie / Franz Kohla. — 436 str. T. 2 : Quellen- und Literaturhinweise zur geschichtlichen und rechtlichen Stellung der Burgen, Schlösser und Ansitze in Kärnten sowie ihrer Besitzer / Gustav Adolf Metnitz. — 218 str. FF D 4708 ; NUK 228403 — 17 — **Neumann**, Wilhelm: Tausend Jahre Kärnten : 976—1976 : der Kärntner Herzogstuhl im Wandel der Geschichte. — Wien : (Österreichische Staatsdruckerei, [1976]). — 6 str. ; 30 cm. — Na ovoju Sonderpostmarke : 1000 Jahre Kärnten. INV C 607 — **Piccottini**, Gernot: Das spätantike Gräberfeld von Teurnia St. Peter in Holz / mit einem metallurgischen Beitrag von Erwin Plöckinger. — Klagenfurt : Geschichtsverein für Kärnten, 1976. — 122 str., pril. : ilustr. ; 25 cm. načrti. — (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie ; 66). — **Unvergänglich** Kärnten : Beiträge zur Heimatkunde Kärntens. — Klagenfurt : Kärntner Landsmannschaft, 1976. — 192 str. : ilustr. ; 30 cm. — Sonderdruck aus Die Kärntner Landsmannschaft, Festnummer, Oktober 1976. INV C 587 ; FF F 268 — **Wiegele**, Hans: Völkermarkt und Unterkärnten in der Jugoslawenzeit : 1918—1920 / durchgesehen von Franz Krassnig. — Klagenfurt : Carinthia, 1935. — 252 str., pril. ; 23 cm. NUK 267274 — **Zopp**, Friedrich: Kärntner Bibliographie : das Schriftum über Kärnten aus den Jahren 1962—1965. — Klagenfurt : Bundesstaatliche Studienbibliothek, 1964. — 272, 67 str. ; 24 cm. NUK 178728.

6. Trst

Maserati, Ennio: Gli anarchici a Trieste durante il dominio Asburgico. — Milano : A. Giuffrè, 1977. — 122 str. ; 25 cm. — (Università di Trieste : Facoltà di scienze politiche ; 8). SAZU 80577/8 ; IZDG 5879 — **Piemontese**, Giuseppe: Il movimento operaio a Trieste : dalle origini all'avvento del fascismo / prefazione di Vittorio Vidali. — Roma : Editori Riuniti, 1974. — 535 str. ; 22 cm. — (Biblioteca del movimento operaio italiano ; 32). INV B 2421 — **Successful Negotiation** : Trieste 1954 : an Appraisal by the Five Participants / ed. by John Campbell. — Princeton ; Guildford : Princeton University Press, cop. 1976. — VIII, 181 str., 2 str. pril. ; 23 cm. IZDG 5331.

7. Jugoslavija

Colombani, Roger & Jean-René: La mort d'un roi : la vérité sur l'assassinat d'Alexandre de Yougoslavie. — Paris : Michel, cop. 1971 — 255 str., [12] str. pril. ; 22 cm. IZDG 5987 — **Collotti**, Enzo & Teodoro Sala: Le potenze dell'Asse e la Jugoslavia : saggi e documenti 1941/1943. — Milano : Feltrinelli, cop. 1974. — 195 str. ; 23 cm. — (I fatti e le idee = Saggi e Biografie = Storia ; 298). IZDG 2697 — **Dénitch**, Bogdan Denis: The Legitimation of a Revolution : the Yugoslav Case. — New Haven ; London : Yale University Press, 1976. — XII, 254 str. ; 22 cm. IZDG 6059 — **De Franceschi**, Carlo: L'Istria : note storiche. — Ristampa dell'edizione di Parenzo, 1879. — Sala Bolognese : Arnaldo Forni, 1976. — 508 str. ; 22 cm. INV B 2767 — **Germain**, Félix: La Yougoslavie. — [Grenoble] : Arthaud, 1968. — 177 str., [160] str. pril., [2] f. pril., [1] f. zvd : ilustr. ; 23 cm. — (Les beaux pays). NUK 268391 — **Kohout**, Luboš: Specifika socialistického vývoje Jugoslávie : 1941—1956. — Praha : Universitas Carolina, 1968. — 151 str. ; 24 cm. — (Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica monographia ; 25). FF D 4771 — **Lamers**, E. A. A. M.: Joint ventures between Yugoslav and foreign enterprises. — Tilburg : Tilburg University Press, 1976. — XII, 256 str. ; 23 cm. — (Tilburg Studies on Economics ; 16). IZDG 5906 — **Lemán**, Gudrun: Das jugoslawische Modell : Wege zur Demokratisierung. — Frankfurt a. M.: Europäische Verlagsanstalt, cop. 1976. — 243 str. : ilustr. ; 21 cm. — IZDG 5905 — **Lume**, Lucio: L'archivio storico di Dubrovnik. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1977. — 181 str. ; 24 cm. — (Quaderni della Ras-

segna degli archivi di stato ; 46). IZDG 3843 — **Marković**, Mihailo & Robert S. Cohen : Yugoslavia : the Rise and Fall of Socialist Humanism : a History of the Praxis Group. — Nottingham : Spokesman books, 1975. — 93 str. ; 20 cm. IZDG 5945 — **Pavlowitch**, Stevan K.: Yugoslavia. — New York ; Washington : Praeger Publishers, cop. 1971. — 416 str., [17] str. pril. ; 23 cm. — (Nations of the Modern World). IZDG 6064 — **Rusinow**, Dennison: The Yugoslav Experiment 1948—1974. — London : C. Hurst & Company, 1977. — XXI, 410 str. ; 23 cm. IZDG 6055 — **Singleton**, Fred: Twentieth-century Yugoslavia. — London ; Basingstoke : Macmillan, 1976. — XIII, 346 str. ; 22 cm. FF C 3854 — **Ströhm**, Karl Gustav: Ohne Tito : kann Jugoslawien überleben? — Graz [etc.] : Styria Verlag, 1976. — 304 str., [8] str. fotografij ; 21 cm. INV B 2825 — **La Yougoslavie** / [les textes sont de Paul Yankovitch... et al.]. — Paris : Larousse, 1975. — 159 str. : illustr. ; 26 cm. — (Monde et voyages). NUK II 271096 — **Učastie** jugoslovskih trudjaščih se v Oktjabskoj revolucii i graždanskoj vojne v SSSR / Sbornik podgotovili : P. Dam'janovič... [et. al.]. — Moskva : Nauka, 1976. — 554 str. ; 24 cm. Vzporedni naslov: Učešće jugoslovenskih radnih ljudi u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR-u. SAZU 79273 ; IZDG 6008.

Jugoslavija — meddržavni odnosi:

Kovijanić, Risto: Študie z dejín juhoslovansko-slovenských vzťahov / [z jazyka srbochorvátskeho preložil Ján Sirácky]. — Martin : Matica slovenská, 1975. — 140 str. ; 24 cm. NUK 269933 — **Yugoslavia** and the Soviet Union : 1939—1973 : a documentary survey / edited by Stephen Clissold. — London : Oxford University Press, 1975. — XXIII, 318 str. ; 24 cm. NUK 269088 — **Wimmer**, Lothar: Österreich und Jugoslawien 1937—1938. — Wien : Bergland Verlag, cop. 1965. — 119 str., [10] str. pril. ; 18 cm. — (Österreich-Reihe ; 277/278). IZD 5981.

8. Avstrija s habsburško monarhijo kot celoto

Splošno:

Atlas zur Geschichte des steirischen Bauertums / Wissenschaftliche Leitung Fritz Posch. — Graz : Akademische Druck — U Verlagsanstalt, 1976. — 24 str., 53 f. ; pril. ; 35 cm. — (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs ; 8). SAZU II 46764/8 H — **Beiträge** zur neueren Geschichte Österreichs / herausgegeben von Heinrich Fichtenau und Erich Zöllner. — Wien [etc.] : Böhlau Nachf., 1974. — 557 str. ; 24 cm. — (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung ; 20). NUK 97317 — 20 — **Carsten**, Francis L.: Faschismus in Österreich : von Schönerer zu Hitler. — München : Wilhelm Fink, 1977. — 373 str. ; 22 cm. INV B 2937 ; IZDG 5940 — **Geschichte** der bildenden Kunst in Wien : Bd 3. — Wien : Verein für Geschichte der Stadt Wien, 1973. — 31 cm. — (Geschichte der Stadt Wien : Neue Reihe ; 7). NUK 180291 — 7 — **Johnston**, William M.: Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte : Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938 / [aus dem Amerikanischen übertragen von Otto Grohmal. — Wien [etc.] : Böhlau Nachf., 1974. — 503 str. ; 25 cm. — (Forschungen zur Geschichte des Donauraumes ; 1). — Prevod dela: The Austrian mind. NUK 269016 ; FF 4747 — **Niederösterreich** / bearbeitet von Theodor Gottlieb. — Aalen : Scientia, 1974. — XVI, 615 str., [2] str. pril. ; 25 cm. — (Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs ; 1). — Ponatis. Izvirna izdaja: Wien : Holzhausen, 1915. NUK b 178357 — 1 — **Österreichisches** biographisches Lexikon : 1815—1950 : 32. Lfg. : Neumann von Heilwart — Oberdorfer. — Wien : Österreichisches Akademie der Wissenschaften, 1977. — Str. 97—192 ; 23 cm. INV B 106 ; NUK Y 133447 — **Porträt** Burgenland / Redakteur Ferdinand Hötzel. — Wien : Süd-West Presse, [197—]. — 84 str. : illustr. ; 24 cm. SAZU 85308 — **Procházka**, Roman Frhr. : Österreichisches Ordenshandbuch. — München : Graf Klenau, 1974. — 160 str. ; pril. ; 25 cm. SAZU 78931 H — **Tapié**, V. L.: Die Völker unter dem Doppeladler. — Graz, Wien, Köln : Styria, 1975. — 419 str. ; 24 cm. FF D 1313 — **Topografisch-statistisches** Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen./Hrsg. von Josef Andr. Janisch. Graz : Verlag von Leykam-Jodefsthall 1878—1885. — 3 Bde. — 25 cm. — IZDG prir.

Srednji in novi vek do 1848:

Babenbergerforschungen / redigiert von Max Weltin. — Wien : Archiv für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1976. — 347 str. : illustr. ; 23 cm — (Jahr-

buch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge ; 42). FF D 2061 — **Coons**, Ronald E.: Steamships, statesmen, and bureaucrats : Austrian policy towards the Stam navigation company of the Austrian Lloyd 1836—1848. — Wiesbaden : Franz Steiner, 1975. — 209 str. ; 24 cm. — (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz ; 74). FF D 3078 — **Lechner**, Karl : Die Babenberger : Markgrafen und Herzöge von Österreich 876—1246. — Wien : H. Böhlau Nachf., 1976. — 478 str. ; 24 cm. — (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung ; 23). SAZU 7684/23 H — **Leyers**, Peter: Reichshofratsgutachten an Kaiser Josef II. — Bonn : [s. n.], 1976. — 304 str. ; 21 cm. — (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn). SAZU 86631 — **Riegler**, Ferdinand: Hexenprozesse : mit besonderer Berücksichtigung des Landes Steiermark : zur steiermärkischen Kultur. — Graz : Moser, 1868. — VIII, 119 str. ; 21 cm. NUK 260318 — 1000 [Tausend] Jahre Babenberger in Österreich : Stift Lilienfeld : 15. Mai—31. Oktober 1976 verlängert bis 14. November 1976 / ur. Peter Weninger. — 3. verb. Aufl. — Wien : Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, 1976. — XXIII, 774 str. ; 25 cm. FF D 4744 — **Wacha**, Georg: Leopold III der Heilige : ein Symbol in Österreichs Geschichte. — St. Pölten : Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, 1975. — 28 str. ; pril. ; 21 cm. — (Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich ; 12). SAZU 80659/12.

Od 1848 do 1918:

Bruckmüller, Ernst: Landwirtschaftliche Organisationen und gesellschaftliche Modernisierung : Vereine, Genossenschaften und politische Mobilisierung der Landwirtschaft Österreichs vom Vormärz bis 1914. — Salzburg : Wolfgang Neugebauer, 1977. — 274 str. ; 23 cm. — (Geschichte und Sozialkunde, Forschungen ; 1). FF D 4776 — **Gordon**, Harold J. & Nancy M. Gordon: The Austrian empire : abortive federation ? / with an introduction by Harold J. Gordon. — Lexington, Mass. [etc.] : Heath and co., 1974. — XIV, 159 str. ; 20 cm. — (Problems in European civilization ; [38]) FF D 4334.

Od 1918 do 1945:

Burghardt, Anton & Herbert Matis : Die Nation-Werdung Österreichs : historische und soziologische Aspekte. — Wien : Österreichische Gesellschaft für Wirtschaftssoziologie, 1976. — IV, 69 str. ; 25 cm. — (Berichte ; 13). INV B 2935 — **Gulick**, Charles A.: Österreich von Habsburg zu Hitler. — Wien : Forum Verlag, 1976. — 694 str. ; 23 cm. INV B 2870 — **Jagschitz**, Gerhard: Der Putsch : die Nationalsozialisten 1934 in Österreich / unter Mitarbeit von Alfred Baubin. — Graz [etc.] : Styria 1976. — 260 str., [32] str. pril. : ilustr. ; 24 cm. INV B 2866 — **Maimann**, Helene: Politik im Wartesaal : österreichische Exilpolitik in Grossbritannien : 1938—1945. — Wien [etc.] : Hermann Böhlau, 1975. — XV, 355 str. : [16] str. ilustr. ; 24 cm. INV B 2883 — **Paul**, Ernst: Oswald Hillebrand : ein Lebensbild nach archivalischen Unterlagen. — Stuttgart : Seliger-Archiv, cop. 1976. — 78 str. : ilustr. ; 24 cm. INV B 2853 — **Stadler**, Karl R.: Opfer verlorener Zeiten : Geschichte der Schutzbund-Emigration 1934 / vorwort von Bruno Kreisky. — Wien : Europa-verlag, cop. 1974. — 396 str., 24 str. pril. ; 21 cm. IZDG 5916.

Od 1945 dalje:

Amerongen, Marin van: Kreisky und seine unbewältigte Gegenwart / [ins Deutsche übertragen von Gerhard Hartmann]. — Graz [etc.] : Styria, 1977. — 128 str. ; 19 cm. — Prevod dela: De samenzwering tegen Simon Wiesenthal. — Amsterdam, cop. 1976. INV B 2862 — **Gruber**, Karl: Ein politisches Leben : Österreichs Weg zwischen den Diktaturen. — 1. Aufl. — Wien [etc.] : Fritz Molden, 1976. — 300 str. ; 22 cm. INV B 2821 — **Mommson-Reindl**, Margareta: Die österreichische Proporzdemokratie und der Fall Habsburg. — Wien [etc.] : Hermann Böhlau, 1976. — 264 str. ; 24 cm. — (Böhlau zeitgeschichtliche Bibliothek ; 1). INV B 2903 — Das Neue Österreich : Geschichte der Zweiten Republik / herausgegeben von Erika Weinzierl und Kurt Skalník. — Graz [etc.] : Styria, 1975. 414 str. ; 25 cm. INV B 2865.

9. Českoslovaška

Die **arbeiter** Unruhen in Swarow im Tannwalder Bezirke in Böhmen : Ende März 1870. — Reichenberg : Schöpfer'sche Buchhandlung, 1870. — 16 str. — 25 cm. IZDG 5855 — **Biographisches** Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder : Lfg 1—4 / herausgegeben im Auftrag des Collegium Carolinum von Heribert Sturm. —

München ; Wien : Oldenbourg, 1974. — 24 cm. NUK 269695 — **Idea** československého státu / redakce Jan Kapras, Bohumil Nemeš, František Soukup. — Praha : Národní rada Československá, 1936. — 2 zv. ; 25 cm. — 1. — 277 str. ; pril. 2. — 362 str. FF F 269 — **Istorija** Čehii / pod redakcij V. I. Pičeta. — Moskva : Gosudarstvennoe izdatel'stvo političeskoj literatury, 1947. — 260 str. ; 21 cm. — Cir. NUK 256887 — **Nohejlová-Prátova**, Emanuela & Eduard Šimek: Dve století vedecké numismatiky v českých zemích. — Praha : Ústav československých a světových dejin ČSAV, 1971. — 271 str. ; 21 cm. FF C 3894 — **Rapant**, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49 : dejiny a dokumenty : d. 5. — Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972. — 25 cm. NUK 268579 — **Die Werktätige Frau** in der Tschechoslowakei. — Prague : Verlag der Revolutionären Gewerkschaftsbewegung, 1975. — 84 str. ; 20 cm. IZDG 5956 — **Zessner**, Klaus: Josef Seliger und die nationale Frage in Böhmen : eine Untersuchung über die nationale Politik der deutsch-böhmischen Sozialdemokratie : 1899—1920. — Stuttgart : im Selbstverlag des Seliger-Archivs, 1976. — 257 str. ; 25 cm. INV C 589.

10. Mađžarska s staro Ogrsko kot celoto

Bellér, Béla: Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása. — Budapest : Akadémiai Kiadó, 1975. — 290 str. ; 25 cm. INV B 2922 — **Kalmár**, I. György: Szociáldemokrácia, nemzeti és nemzetiségi kérdés Magyarországon: (1900—1914). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1976. — 247 str. ; 25 cm. INV C 597 — **Kosáry**, Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásiába és irodalmába. — Budapest : Tankönyvkiadó, 1970. — 24 cm. — I/1 : Általános rész I—II. 889 str. FF D 4740 — **Sándor**, Pál: Deák und die Frage der Hörigen auf dem Reichtag der Jahre 1832—1836. — Budapest : Akadémiai kiadó, 1977. — 94 str. : ilusrt. ; 25 cm. — (Studia Historia Academiae scientiarum Hungaricae ; 127). SAZU 13851/127 H — **Szabad**, György: Hungarian Political Trends Between the Revolution and the Compromise (1849—1867). — Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977. — 184 str. ; 25 cm. — (Studia Historia Academiae scientiarum Hungaricae ; 128). SAZU 13851/128 H.

11. Romunija

Boldur, Alexandre: La Bessarabie et les relations russo-roumaines : la question Bessarabienne et le droit international. — München : Rumänische Studien, 1973. — 410 str. ; 21 cm. FF C 3747 — **La classe operaia nella Romania socialista** / cura di Gheorghe Surpat. Roma : Editori Riuniti : Istituto di studi storici sociali e politici di Bucarest, 1976. — 248 str. ; 22 cm. — Prevod dela: Clase muncitoare, forta sociale conducătoare in Romania socialista. IZDG 5793 — **Desavirsirea** unificării statului național român : unirea Transilvaniei cu vechea Românie / autori Miron Constantinescu... [et al.] ; sub redacția Miron Constantinescu, Ștefan Pascu. — București : Editura Academiei republicii socialiste România, 1968. — 515 str. ; [2] f. pril. : ilustr. ; 24 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 5). NUK 210082 — 5 — **Dobrogeanu**, Gherea, Constantin: Opere complete. — București : Editura politică, 1976—... — 21 cm. — Vol. 2, 3, 4. IZDG 5616 — **Independența** României : documente. — Volumul I : documente și presă internă. — București : Academia RS Romania, 1977. — 25 cm. SAZU 86330 — **Lebedev** Nikolaj : Krah fașizma v Rumynii. — Moskva : Nauka, 1976. — 630 str. ; 23 cm. SAZU 85030 — **La liberazione della Romania dal fascismo : XXX anniversario**. — Roma : Editori Riuniti : Istituto di studi storici politici e sociali di Bucarest, 1976. — 918 str. ; 22 cm. — Prevod dela: Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică. IZDG 5792 — **Prodan**, D.: Supplex Libellus Valachorum or The political struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th century / [translated by Mary Lazarescu]. — Bucharest : Publishing house of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1971. — 476 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae. Monographs ; 8). NUK 233511 — 8 — **Relations** between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania : a collection of studies / editors Miron Constantinescu and Ștefan Pascu and Petre Diaconu. — București : Editura Academiei republicii socialiste România, 1975. — 323 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae. Monographs ; 16). NUK 233511 — 16 — **Stranicy** istorii rumynskoj armii / [pod obščej redakcij A. I. G. Savul. — Buharest : Izdatel'stvo Akademii socialističeskoj respubliki Rumynii : Voennoe izdatel'stvo ministerstva nacional'noj obo-rony, 1975. — 249 str. ; 24 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae. Monografii ; 15). — Cir. NUK 268182 — 15 — **Unification** of the Romanian national state : the union of Transylvania with Old Romania / authors Miron Constantinescu... [et al.] ;

under the editorship of Miron Constantinescu, Stefan Pascu. — Bucharest : Publishing house of the Socialist Republic of Romania, 1971. — 345 str., [2] f. pril. : ilustr. ; 24 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae. Monographs ; 7) NUK 233511 — 7.

12. Italija

Splošno:

Cronia, Arturo: La fortuna di Dante nelle letterature ceca e slovaca : dal secolo XIV ai giorni nostri. — Padova : Marsilio, 1964. — 229 str., [4] str. pril. ; 22 cm. — (Collana di studi sull'Europa orientale ; 1). NUK 210636 — 1 — Le **pubblicazioni** degli archivi di stato : 1951—1971 / red. di Gianpaolo Tognetti. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1976. — 119 str. ; 25 cm. IZDG 3955 — **Salvi**, Sergio: Le lingue tagliate : storia delle minoranze linguistiche in Italia. — Milano : Rizzoli, 1975. — 239 str. ; 22 cm. — Podnaslov na ovoj: lo sconvolgente rapporto sul »genocidio bianco« che condanna 2.500.000 Italiani di lingua diversa a vivere come in colonia. NUK 259355.

Deželna in krajevna zgodovina:

Abbazia di Montecassino : i registi dell'archivio / a cura di Tommaso Leccisotti e Faustino Avagliano. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1974 — ... — 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 81, 86). Vol. 9.: Aula II : Capsule LVI—LXVIII. — 1974. Vol. 10.: Aula II : Capsule LXIX—LXXV. — 1975. IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Cagliari : saggio di Fonti dell'Archivio della Corona de Aragón di Barcellona relative alla Sardegna aragonese : 1323—1479 / a cura di Gabriella Olla Repetto. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1975. — 185, [X] str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato = Fonti e sussidi ; 8). Vol. 1.: Gli anni 1323—1396. IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Firenze : lettere a Giuseppe Pelli Bencivenni 1747—1808 / inventario e documenti a cura di Maria Augusta Timpanaro Morelli. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1976. — XIV, 759, [XII] str., [5] str. pril. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 91). IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Napoli : una fonte per lo studio della popolazione del regno di Napoli : la nimerazione dei fuochi del 1732 / a cura di Maria Rosaria Barnagallo de Divitiis. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1977. — 93 str. ; 25 cm. — (Quaderni della Rassegna degli archivi di stato ; 47). IZDG 3843 — **Archivio** di stato di Palermo : l'archivio dei visitatori generali di Sicilia / a cura di Pietro Burgarella, Grazia Fallico. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1977. — 292 str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 93). IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Roma : l'archivio del Commissariato generale per le ferrovie pontificie / a cura di Pietro Negri. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1976. — 86 str. ; 25 cm. — (Quaderni della »Rassegna degli archivi di stato« ; 44). IZDG 3843 — **Archivio** di stato di Roma : fonti per la storia romana al tempo di Clemente VIII / a cura di Anna Maria Corbo. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1975. — 267, [XI] str. ; 25 cm. (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 85). IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Roma : le liber officialium de Martin V / a cura di François-Charles Uginet. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1975. — X, 177, [X] str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato Fonti e sussidi ; 7). IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Siena : L'archivio notarile 1221—1862 : inventario / a cura di Giuliano Catoni e Sonia Fineschi. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1975. — 434, [XI] str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 87). IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Siena : guida-inventario dell'archivio di stato / red. di Ubaldo Morandi. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali 1951 — ... — 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 92). — Vol. 3. 1977. IZDG 3955 — **Archivio** di stato di Venezia : collegio dei X poi XX Savi del Corpo del Senato / inventario a cura di Giorgio Tamba. — Roma : [Ministero per i beni culturali e ambientali], 1977. — 78 str. ; 24 cm. — (Quaderni della »Rassegna degli archivi di stato« ; 45). IZDG 3843 — **Becker**, Hans: Das Land zwischen Etsch und Piave als Begegnungsraum von Deutschen, Ladinern und Italienern in den südlichen Ostalpen. — Köln : Geographisches Institut der Universität zu Köln, 1974. — X, 200 str., [18] str. ilustr. ; 24 cm & 1 mapa (21 zvd). — (Kölner geographisches Arbeiten ; 31). INV B 865 — **Cochrane**, Eric: Florence in the forgotten centuries : 1527—1800 : a history of Florence and the Florentines in the age of the Grand Dukes. — 2nd impr. — Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1974. — XIV, 593 str. : ilustr. ; 25 cm. NUK 269629 — **Langes**,

Gunther: Ladinien : Kernland der Dolomiten : ein Streifzug durch Gröden, Gardertal, Buchenstein, Fassa und Ampezzo. — 3. überarbeitete Aufl. — Bozen : Verlagsanstalt Athesia, 1977. — 272 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Südtiroler Landeskunde in Einzelbänden ; 6). INV B 2846 — **Londero, Pietro**: Storie dal Popul Furlan / Pieri Picul [ps.]. — [Colored ?] : Clape Culturâl Furlane »Hermes di Colored«, 1974 (Reane dal Rojal [Udin] : tipografie Vigj Cjandet). — 213 str., [14] f. ilustr., [17] f. pril. (zvd) ; 24 cm & corr. INV B 2785 — **Manzi, Pietro**: La tipografia napoletana nel'500 : annali di Giovanni Giacomo Carlino e di Tarquinio Longo : (1593—1620). — Firenze : Olschki, 1975. — 381, LI tabel ; 25 cm. — (Biblioteca di bibliografia italiana ; 79). NUK b II 69511 — 79 — **Musso, Gian Giacomo**: Navigazione e commercio genovese con il Levante nei documenti dell'archivio di stato di Genova : secc. XIV—XV. — Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1975. — 289, [XI] str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 84). IZDG 3955.

19. in 20. stoletje:

Andreucci, Franco & Tommaso Detti: Il movimento operaio italiano : dizionario biografico 1853—1943. — Roma : Editori Riuniti, 1975—... — vol. ; 24 cm. — Vol. 1 : A-Cec. — XXIV, 562 str., [32] str. pril. — 1975. Vol. 2 : Cec — J. — XII, 627 str., [32] str. pril. — 1975. IZDG 6058 — **Berlinguer, Enrico**: Austerità occasione per trasformare l'Italia. — Roma : Editori Riuniti, 1977. — 62 str. ; 18 cm. FF B 891 — **Cervetti, Gianni**: Partito di governo e di lotta : relazione al Comitato centrale e alla commissione centrale di controllo del PCI. — Roma : Editori Riuniti, 1977. — 71 str. ; 18 cm. FF B 892 — **Il compromesso storico** / a cura di Luciano Gruppi. — Roma : Editori Riuniti, 1977. — 345 str. ; 18 cm. — (Argomenti ; 69). FF B 890 — **Giovannini, Claudio**: L'Italia da Vittorio Veneto all'Aventino : storia politica delle origini del fascismo (1918—1925). — Bologna : Pàtron Editore, cop. 1972. — XI, 429 str. ; 23 cm. IZDG 5947 — **Kisovskaja, Natal'ja Konstantinovna**: Gosudarstvennoe predprinimatel'stvo i političeskaja bor'ba v Italii : 1960. 1975. — Moskva : Nauka, 1977. — 235 str. ; 21 cm. SAZU 86647 — **Mack Smith, Denis**: Mussolini's Roman Empire. — London ; New York : Longman, 1976. — XII, 322 str. ; 25 cm. IZDG 5923 — **Miccoli, Giovanni**: Kirche und Faschismus in Italien : das Problem einer Allianz. — Wiesbaden : Steiner, 1977. — 46 str. ; 20 cm. — (Vorträge ; 62). IZDG 5992 — **Miziano, Karolina Frančeskovna**: Ital'janskoe raboče dviženie na rubeže XIX i XX vv. — Moskva : Nauka 1976. — 299 str. ; 22 cm. SAZU 79989 — **Il regime fascista** / a cura di Alberto Aquarone e Maurizio Vernassa. — Bologna : il Mulino, cop. 1974. — 527 str. ; 22 cm. — (Serie di storia). IZDG 5944.

13. Bolgarija

Antifašistskaja bor'ba bolgarskogo naroda 1941—1944 : naučno vspomogatel'nij ukazatel' literatury / sostavitel' : I. A. Jur'eva. — Moskva : Vsesojuznaja gosudarstvennaja biblioteka inostrannoj literatury, 1976. — 133 str. ; 22 cm. IZDG 5885.

14. Albanija

Drishti, Riza : Armët dhe armëtarët Shqiptare. — Tirane : Shetepid botuese »8 nentori«, 1976. — 221 str. ; pril. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 79321 — **Les Illyriens et la genèse des Albanais** : travaux de la session du 3—4 mars 1969 / [rédaçtion en français Kole Luka]. — Tirana : Institut d'histoire et de linguistique, 1971. — 253 str. : ilustr. ; 24 cm. NUK 268105.

15. Grčija

Arš, Grigorij L'vovič: I. Kapodistrija i Grečeskoe nacional'no-osvoboditel'noe dviženie 1809—1822 gg. — Moskva : Nauka, 1976. — 327 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 79390 — **Dimakis, Jean** : La presse française face à la chute de Missolonghi et la bataille navale de Navarin : recherches sur les sources du philhellenisme français. — Thessaloniki : Institute for Balkan Studies, 1976. — 447 str. ; 25 cm. — (Etaireia makedonikon spudon ; 162). SAZU 80005/162 — **Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821—1830)** : continuity and change. — Thessaloniki : Institute for Balkan Studies, 1976. — 237 str. ; 25 cm. — (Etaireia makedonikon spudon ; 156). SAZU 80005 — **Kondis, Basil**: Greece and Albania 1908—1914. — Thessaloniki : Institute for Balkan Studies, 1976. — 151 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Etaireia makedo-

nikon spudon ; 167). SAZU 80005/167 — The movement of Greek independence 1770—1821 : a collection of documents / edited and translated and with an introduction by Richard Clogg. — London : Macmillan, 1976. — XXIII, 232 str., [1] zvd ; 23 cm. — (Studies in Russian and East European history). NUK 290047 — **Robertson, Martin**: A history of Greek art. — Cambridge : University Press, 1975. — 2 zv. ([XXIII], 835 str.), pril. : ilustr. ; 28 cm. NUK II 271063.

16. Ciper

Tsangarides, M.: A Concise Introduction to the Cyprus Problem. — Nicosia : Democratic Labour Federation Cyprus, 1976. — 18 str. ; 21 cm. SAZU 79312.

17. Stari vzhod

Gschnitzer, Fritz : Die sieben Perser und das Königtum des Dareios : ein Beitrag zur Achaimenidengeschichte und zur Herodotanalyse. — Heidelberg : Carl Winter, 1977. — 40 str. ; 24 cm. — (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie d'Wissenschaften Philosoph.-histor. Kl. ; 1977/3). **Orthmann, Winfried**: Der alte Orient / mit Beiträgen von Pierre Amiet... [et al.]. — Berlin : Propyläen Verlag, 1975. — 567 str., pril. : ilustr. ; 29 cm. — (Propyläen Kunstgeschichte ; 14). NUK Č II 197074 — 14 — **Trade in the ancient near east : papers presented to the XXIII Rencontre Assyriologique internationale University of Birmingham 5—9 July, 1976** / edited by J. D. Hawkins. — London : British school of archaeology in Iraq, 1977. — 231 str. ; 28 cm. FF D 4769 — **Will, Edouard**: Le monde grec et l'Orient. — Paris : Presses universitaires de France, 1972. — (Peuples et civilisations ; 2) T. 1: Le Ve siècle (510—403). FF C 3862/II.

18. Bizantinsko cesarstvo

Byzantina hronika = Vizantijskij vremennik' / izdavaemyj pri Imperatorskoj akademii nauk' pod redakcieju V. G. Vasil'evskago i V. E. Regelja. — Amsterdam : Hakkert, 1962—1975. — 25 zv. : ilustr. ; 25 cm. — Ponatis. Izvirna izd.: Sankt Peterburg', 1894—1928. — Cir. NUK II 270521 — **Koder, Johannes & Friedrich Hild** : Tabula Imperii Byzantini : Hellas und Thessalia. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1976. — 316 str. ; 30 cm. — (Denkschriften der Österr. Akad. d. Wiss. : Philosoph.-histor. Kl. ; 125). SAZUII 6546/125 — **Medvedev, Igor Pavlovič**: Vizantinskij gumanizm XIV—XV vv. — Leningrad : Nauka, 1976. — 253 str. ; 22 cm. SAZU 85025 — **Nicol, Donald M.**: Byzantium : its ecclesiastical history and relations with the western world : collected studies ; preface by Steven Runciman. — London : Variorum Reprints, 1972. — 1 zv. (loč. pag.) : avtorjeva slika ; 24 cm. NUK 269900 — **Obolensky, Dimitri**: Byzantium and the Slavs : collected studies / with a preface by Ivan Dujčev. — London : Variorum Reprints, 1971. — 1 zv. (loč. pag.) : avtorj. slika, [3] zvd ; 24 cm. NUK 269281 — **Ostrogorski, Georg**: Byzanz und die Welt der Slawen : Beiträge zur Geschichte der byzantinisch-slawischen Beziehungen. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1974. — 193 str. ; 24 cm. FF D 1306.

19. Sovjetska zveza

Splošno:

Dukes, Paul: A history of Russia : medieval, modern, contemporary. — London : Macmillan, 1974. — XI, 361 str. ; 22 cm. FF C 3855 ; IZDG 5809 — **Gordon, Aleksander Vladimirovič**: Problemy nacional'no-osvoboditel'noj borby v tvorčestve Franca Fanona. — Moskva : Nauka, 1977. — 238 str. ; 22 cm. SAZU 85024 — **Istorija i genealogija** : S. B. Veselovskij i problemy istoriko-genealogičeskikh issledovanij — Moskva : Institut istorii SSR, 1977. — 285 str. ; 23 cm. SAZU 86578 — **Kaškaev, Badrudin Omasievič**: Graždanskaja vojna v Dagestne 1918—1920. gg. — Moskva : Nauka, 1976. — 292 str. ; 23 cm. SAZU 86945 — **Pokrovsky, Mihael Nikolajevič**: History of Russia : from the earliest times to the rise of commercial capitalism / translated and edited by J. D. Clarkson & M. R. M. Griffiths. — New York : Russell, 1966. — 383 str. : ilustr. ; 24 cm. FF D 4799 — **Rukopisnye i redkie pečatnye knigi v fondah biblioteki AN SSSR** : sbornik naučniih trudov / pod red. S. P. Luppova, A. A. Moiseevoj ; Biblioteka Akademii nauk SSSR. — Leningrad : Izdatel'ski otdel Biblioteki AN SSSR, 1976. — 157 str. ; 22 cm. SAZU 80721/1 — **Sacharow, Andrej**

Dimitrijewitsch: Mein Land und die Welt. — Wien ; München ; Zürich ; Molden, cop. 1975. — 120 str. — 20 cm. IZDG 5821 — **Skačkov**, Peter Emel'janovič: Očerki istorii russkogo kitaevdenija. — Moskva : Nauka, 1977. — 503 str. ; 23 cm. SAZU 79997.

Krajevna zgodovina:

Drevnosti Taškenta. — Taškent : FAN, 1976. — 130 str. : ilustr. ; 22 cm. SAZU 85719 — **Drizul**, Aleksander Arvidovič: Velikij oktjabr'v Latvii : kanun, istorija, značenie. — Riga : Zinatne, 1977. — 362 str. : ilustr. ; 18 cm. SAZU 86680 — **El'nickij**, Lev Andrejevič: Skifija evrazijskih stepej : istoriko-arheološki očerki. — Novosibirsk : Nauka, 1977. — 255 str. ; 20 cm. SAZU 86695 — **Les environs de Leningrad** : Razliv, Pétrovdvoret, Pouchkine, Lomonossov, Pavlovsk, Répino : principaux monuments historiques, culturels et artistiques / [réalisation et textes de P. Koloskov ... et al.] ; perevod s russkogo jazyka M. E. Korreär ; fotografii M. A. Veličko ... et al.] — Leningrad : Aurore, 1975. — 166 str., pril. : ilustr. ; 20 cm. — Prevod dela: Dostoprimečatel'nosti prigorodov Leningrada. NUK 259982 — **Istorija** gorodov Sibiri dosovetskogo perioda (XVII-načalo XX. v.). — Novosibirsk, 1977. — 301 str. : ilustr. ; 18 cm. SAZU 86646 — **Karmyševa**, Bel'kis Halilovna : Očerki etničeskoj istorii južnih rajonov Tadžikistana i Uzbekistana. — Moskva : Nauka, 1976. — 321 str. ; 22 cm. SAZU 79254 — **Kozin**, Mihail Ivanovič: Latyšskaja derevnja v 50-70-e gody XIX veka. — Riga : Zinatne, 1976. — 372 str. ; 22 cm. SAZU 79405 — **Krest'janskaja obščina v Sibiri XVII- načala XX v.** — Novosibirsk : Nauka 1977. — 284 str. ; 21 cm. SAZU 96719 — **Nemirovskij**, Evgenij L'vovič: Načalo knigopečatanija na Ukraine : Ivan Fedorov. — Moskva : »Kniga«, 1974. — 223 str. : ilustr. ; 23 cm. — Cir. NUK 258573 — **Neupokoev**, Valentin Ivanovič: Krest'janskij vopros v Litve vo vtoroj treti XIX veka. — Moskva : Nauka 1976. — 311 str. ; 23 cm. SAZU 85045 — **Places of interest in the environs of Leningrad** : Razliv, Petrodvoret, Pushkin, Lomonosov, Pavlovsk, Repino: historical and architectural monument / [compiled and introduced by P. Koloskov ... et al.] ; perevod s russkogo jazyka Ju. I. Nemeckogo ; fotografii M. A. Veličko ... et al.] — Leningrad : Aurora, 1975. — 170 str., pril. : ilustr. ; 20 cm. — Prevod dela: Dostoprimečatel'nosti prigorodov Leningrada. NUK 259983 — **Pletneva**, Svetlana Aleksandrovna: Hazary. — Moskva : Nauka, 1976. — 90 str. ; pril. : ilustr. ; 20 cm. SAZU 44998 — **Pullat**, Raimo: Social'naja struktura sovetskoj Estonii. — Tallin : Eesti raamat, 1976. — 152 str. ; 21 cm. SAZU 79962 — **Radžabov**, Zarif: Očerki istorii kul'turnogo stroitel'stva v Tadžikistane. — Dušanbe : Donis, 1976. — 133 str. : ilustr. ; 22 cm. SAZU 54634.

Prazgodovina in antika:

Berezaskaja, Sof'ja Stanislavovna: Srednij period bronzovogo veka v Severnoj Ukraine. — Kiev : »Naukova dumka«, 1972. — 264 str., [2] f. pril. : ilustr. ; 23 cm. — Cir. NUK 255345 — **Itina**, Marianna Aleksandrovna : Istorija stepnyh plemen Južnogo Priaral'ja : II-načalo I tysjačeljetija do n. e. — Moskva : Nauka, 1977. — 236 str. ; pril. : ilustr. ; 27 cm. — (Trudy Horezmskoj arheologo-etnografičeskoj ekspedicii ; 10). SAZU II 25798/10.

Srednji in novi vek do vključno 1916:

Bulygin, Ilja Andrejevič: Monastyrskie krest'jane Rossii v pervoj četverti XVIII veka. — Moskva : Nauka, 1977. — 326 str. ; 22 cm. SAZU 86751 — **Crisp**, Olga: Studies in the Russian economy before 1914. — London : Macmillan, 1976. — X, 278 str. ; 23 cm. — (Studies in Russian and East European history). NUK 290046 — **Dekabristy** i Sibir. — Novosibirsk : Nauka, 1977. — 258 str. ; 21 cm. SAZU 86068 — **Gorskaja**, Natal'ja Aleksandrovna: Monastyrskie krest'jane Centralnoj Rossii v XVII v. : o suščnosti i formah fevdalno-krepostničeskih otnošenij. — Moskva : Nauka, 1977. — 363 str. ; 23 cm. SAZU 86762 — **Hvostov**, Vladimir Mihajlovič: Problemy istorii vnešnej politiki Rossii i meždunarodnyh otnošenij v konce XIX-načale XX v. — Moskva : Nauka, 1977. — 401 str. ; 23 cm. SAZU 86620 — **Kazancev**, Boris Nikolaevič: Rabočie Moskvj i moskovskoj gubernii v seredine XIX veka (40-50-e gody). — Moskva : Nauka, 1976. — 181 str. ; 22 cm. SAZU 79339 — **MacKenzie**, David: The Serbs and Russian pan-slavism : 1875-1878. — Ithaca ; New York : Cornell university press, 1967. — 365 str. ; 23 cm. FF D 4766 — **Očerki** russkoj kul'tury XIII-XV vekov : č.2. / [redakcionnaja kollegija A. V. Archiovskij ... et al.] — Moskva : Universitet, 1970. — 27 cm. — Cir. NUK II 261271 — **Vodarskij**, Jaroslav Evgen'evič: Naselennie Rossii v konce XVII- načala XVIII veka. — Moskva : Nauka, 1977. — 262 str. ; pril. : ilustr. ; 23 cm. SAZU 86112.

Od 1917 dalje:

Cecil, Robert: Hitler's Decision to Invade Russia 1941. — London : Davis-Poynter, cop. 1975. — 192 str. ; 23 cm. — (The politics and Strategy of the Second World War). IZDG 5988 — **Cohen, Stephen F.:** Bukharin and the bolshevik revolution : a political biography 1888—1938. — New York : Random House, 1973. — XIX, 495, XVII str. ; 20 cm. FF C 3859 — **Emec, Valentin Alekseevič:** Očerki vnešnej politiki Rossii v period pervoj mirovoj vojny : vzaimootnošenija Rossii s sazužnikami po voprosam vedenija vojny. — Moskva : Nauka, 1977. — 365 str. ; 21 cm. SAZU 86077 — **Ganelin, Rafail Solomovič:** Sovetsko-amerikanskije otnošenija v konce 1917— načale 1918 g. — Leningrad : Nauka, 1975. — 201 str. ; 21 cm. SAZU 39288 — **Grunt, Aleksander Janovič:** Moskva 1917—j revoljucija i kontrarevoljucija. — Moskva : Nauka, 1976. — 387 str. : zvd. ; 22 cm. SAZU 79255 — **Ioffe, Genrih Zinov'evič:** Krah rossijskoj monarhijskoj kontrevoljucii. — Moskva : Nauka, 1977. — 319 str. ; 23 cm. SAZU 86765 — **Ivanova, Natal'ja Anatol'evna:** V. I. Lenin o revoljucionnoj massovoj stačke v Rossii. — Moskva : Nauka, 1976. — 238 str. ; 21 cm. SAZU 79958 — **Maamjagi, Viktor:** Estonskie peselency v SSSR (1917—1940 gg.). — Tallin : Eesti raamat, 1976. — 233 str. ; pril. 23 cm. SAZU 86798 — **Mihutina, Irena Vasil'evna:** Sovetsko-pol'skie otnošenija 1931—1935. — Moskva : Nauka, 1977. — 285 str. ; 21 cm. SAZU 86718 — **Polikarpov, Vasilij Dmitrievič:** Prolog graždanskoj vojny v Rossii : oktjabr 1917—fevral' 1918. — Moskva : Nauka, 1976. — 413 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 79378 — **Poljakov, Jurij Aleksandrovič:** Velikaja Oktjabr'skaja. — Moskva : Nauka, 1977. — 141 str. ; pril. ; 20 cm. SAZU 86815 — **Suvenirov, Oleg Fedorovič:** Kommunističeskaja partija-organizator političeskogo vospitanija Krasnoj armii i flota 1921—1928. — Moskva : Nauka, 1976. — 290 str. ; 21 cm. SAZU 79959 — **Velikij Oktjabr',** rabočij klass i sovremennaja buržuaznaja istoriografija / avtorski kolektiv A. I. Volovin. — Moskva : Nauka, 1977. — 127 str. ; 22 cm. SAZU 86935.

20. Poljska

Ars Historica : Prace z dziejów powszechnych i Polski / red.: Marian Biskup... et. al. — Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1976. — 789 str., 1 f. pril. : ilustr. 24 cm. — (Seria historia ; 71). IZDG 4764 ; SAZU 42265/71 H — **Bartel, Wojciech M. :** Ustroj i prawo wolnego miasta Krakowa (1815—1846). — Krakow : Wydawnictwo literackie, 1976. — 136 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Biblioteka krakowska ; 116). SAZU 8756/116 — **Czartoryski, Adam:** Memoirs of Prince Adam Czartoryski / edited by Adam Gielgud. — New York : Arno press & The New York Times, 1971. — 367 str. ; 24 cm. — Reprint iz leta 1888. FFD 2840 — **Grześ, Bolesław & Jerzy Kozłowski & Aleksander Kramski:** Niemcy w Poznańskiem : wobec polityki germanizacyjnej : 1815—1920. — Poznań : Instytut Zachodni, 1976. — 472 str. ; 21 cm. — (Studium niemoznawcze Instytutu Zachodniego ; 29). INV B 410 ; SAZU 33901/29 — **Holmogorskaja letopiś :** Dvinskij letopisec. — Leningrad, Nauka 1977. — 249 str. ; pril. ; 35 cm. SAZU II 28703/33 H — **Lapis, Bohdan:** Poglądy na prace we wczesno-średniowiecznym piśmiennictwie łacinskim : (od połowy V. do połowy VIII. wieku). — Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1977. — 103 str. ; 24 cm. SAZU 42265/73 — **Lewandowski, Ignacy:** Recepcja rzymskich kompendiów historycznych w dawnej Polsce (do połowy XVIII wieku). — Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1976. — 172 str. ; 25 cm. — (Prace wydziału filologicznego : seria filologia klasyczna ; 9). SAZU 46640/9 — **Olechnik, Karol:** Rozwój polskiej myśli wojskowej do końca XVII wieku. — Poznań : UAM, 1976. — 284 str. ; 24 cm. — (Prace wydziału filozoficzno-historycznego : seria historia ; 69). SAZU 42265/69 H — **Polaszewski, Leon:** Własność feudalna w województwie kaliskim w XVI wieku. — Poznań : Poznańskie товариство przyjaciół nauk, 1976. — 219 str. ; pril. ; 25 cm. — (Prace Komisji historycznej ; 28). SAZU II 5938/28 H — **Praca** przymusowa Polaków pod panowaniem hitlerowskim : 1939—1945 / wybór źródeł i opracowanie Alfred Konieczny i Herbert Szurgacz. — Poznań : Instytut Zachodni, 1976. — LXX, 561 str. ; 24 cm. — (Documenta occupationis ; 10). INV B 1731 — **Sitarek, Henryk :** Rola kredytu w rozwoju gospodarki wielkopolskiej na przełomie XIX i XX wieku. — Warszawa : Państwowe wydawnictwo Naukowe, 1977. — 201 str. ; 24 cm. — (Badania z dziejów społecznych i gospodarczych, 55). SAZU II 6311/55 — **Smosarski, Ludomir:** Materiały do bibliografii publikacji Polskiej Partii Robotniczej 1942—1948. — Warszawa : Centralne archiwum KC PZPR — Dział publikacji i dokumentacji, 1976. — LII, 473 str. ; 21 cm. IZDG 5884 — **Sobczak, Jacek:** Wielkopolskie sady ziemiańskie. — Warszawa ; Poznań : Państwowe wydawnictwo Naukowe, 1977. — 95 str. ; 24 cm. — (Prace Komisji historycznej ; 30). SAZU II 5938/30.

21. Nemčija

Splošno:

Beiträge zum neuen Geschichtsbild : zum 60. Geburtstag von Alfred Meusel : hrgb. von Fritz Klein & Joachim Streisand. — Berlin : Rütten & Loening, 1956. — 251 str. ; 24 cm. FF D 4772 — **Homič**, Ljudmila Vasil'evna : Problemy etnogeneza i etničeskoj istorii Nencev. — Leningrad : Nauka, 1976. — 187 str. ; 22 cm. SAZU 55777 — **Jauernig**, Reinhold: Die Matrikel der Universität Jena : Lfg 9. — Weimar : Böhlau Nachfolger, 1975. — 25 cm. — (Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Friedrich-Schiller-Universität Jena). NUK II 270522 — **Karlinger**, Hans: Baye-rische Kunstgeschichte : Altbayern und Bayerisch-Schwaben / herausgegeben von Hans Thoma. — 3. neubearbeitete Aufl. — München : Lama, [1976]. — 203 str., [114] str. pril. ; ilustr. ; 25 cm NUK 271102 — **Moses**, John A.: The Politics of Illu-sion : the Fischer Controversy in German Historiography. — London : George Prior Publishers, 1975. — XVIII, 148 str. ; 21 cm. IZDG 6062.

Lužiški Srbi:

Eichler, Ernst & Hans Walther: Ortsnamenbuch der Oberlausitz : Studien zur Toponymie der Kreise Bautzen, Bischofswerda, Görlitz, Hoyerswerda, Kamenz, Löbau, Niesky, Senftenberg, Weisswasser und Zittau : . — Berlin : Akademie Ver-lag, 1975. — 23 cm. — (Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Sied-lungsgeschichte ; 28). NUK 137370 — 28 — **Harstock**, Erhard: Die sorbische nation-ale Bewegung in der sächsischen Oberlausitz : 1830—1848/49. / — Bautzen : Domowina, 1977. — 206 str. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 50). FF D 4722 — **Schiller**, Klaus J.: Die Sorben in der antifaschistisch-demokratischen Um-wälzung 1945—1949. — Bautzen : VEB Domowina-Verlag, 1976. — 193 str. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 48). SAZU 31155/48.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Brassat, Herbert: Die Teilnahme der Friesen an den Kreuzzügen ultra mare vornehmlich im 12. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der deutschen Seefahrt im 12. Jahrhundert. Berlin, (t. Dissertationsdruckstelle) 1970. 247+ (II) str. 80. — Diss., Freie Univ. Berlin. NUK 244986 — **Elliger**, Walter: Thomas Müntzer : Leben und Werk. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1975. — VIII, 841 str. ; 24 cm. NUK 269832 — **Fleischauer**, Werner: Renaissance im Herzogtum Württemberg. — Stuttgart : Kohlhammer, [1971]. — 484 str., pril. ; 27 cm. — (Veröffentlichung der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg). NUK II 262809 — **Junger**, Karl: Die Fürstenschule zu Heilsbrunn. (Erlangen, t. Hespelien 1971.) (IV) + 5+III+271+ (I) str. 8°. — Diss. Friedrich-Alexander-Univ. zu Erlan-gen-Nürnberg. NUK 245068 — **Pölnitz**, Götz Frhr von: Die Fugger. — Tübingen : Mohr, 1970. — 392 str. , pril. : ilustr. ; 23 cm. FF D 4746.

19. in 20. stoletje:

Adler-Rudel S.: Jüdische Selbsthilfe unter dem Naziregime 1933—1939 : im Spiegel der Berichte der Reichsvertretung der Juden in Deutschland / mit einem Vorwort von Robert Welsch. — Tübingen : Mohr, 1974. — 221 str. ; 22 cm. — (Schriftenreihe Wissenschaftlicher Abhandlungen des Leo Baeck Instituts ; 29). FF D 4735 — **Brissaud**, Andre: Histoire du service secret nazi. — [Paris] : Plon, 1972. — 392 str., [24] str. pril. ; 24 cm. IZDG 5976 — **Deutschlands** unsterblicher Sohn : Erin-nerungen an Ernst Thälmann. — Berlin : Dietz, 1961. — 476 str. : ilustr. ; 22 cm. FF C 2884 — **Karl** Liebknechts Vermächtnis für die deutsche Nation : Protokoll des wissenschaftlichen Seminars des Instituts für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED am 4. August 1961 in Berlin. — Berlin : Dietz, 1962. — 152 str. ; 21 cm. FF C 357 — **Kern**, Erich: Verbrechen am deutschen Volk : eine Dokumentation alliierter Grausamkeiten. — 5. Aufl. — Pr. Oldendorf : K. W. Schütz KG., cop. 1964. — 336 str., 14 str. pril. ; 24 cm. IZDG 5849 — **Laube**, Adolf & Max Steinmetz & Günter Vogler: Illustrierte Geschichte der deutschen frühbürgerlichen Revolution. — Ber-lin : Dietz, 1974. — 414 str., pril. : ilustr. ; 30 cm. NUK II 263187 — **Luxemburg**, Rosa: Ich war, ich bin, ich werde sein ! : Artikel und Reden zur Novemberrevolution. — Berlin : Dietz, 1958. — 144 str. : pril. ; 24 cm. FF D 4780 — **Luža**, Radomir: Austro-German Relations in the Anschluss Era. — Princeton : Princeton University Press, cop. 1975. — XVI, 438 str. ; 25 cm. IZDG 5948 — **Marek**, George R.: Lud-wig van Beethoven : das Leben eines Genies / [aus dem Amerikanischen übertra-gen von Renate Kebelmann]. — München : Moderne, 1975. — 660 str. : ilustr. ; 25

cm. NUK II 262803 — **Müller-Plantenberg**, Urs: Der Freisinn nach Bismarcks Sturz. Ein Versuch über die Schwierigkeiten des liberalen Bürgertums, im wilhelminischen Deutschland zu Macht und politischen Einfluss zu gelangen. Berlin, b. t. 1971. (II) + 334 + (I) str. 8°. Diss., Freie Univ. Berlin. NUK 245103 — **Nikonova**, Svetlana Vjačeslavovna: Očerki evropejskoj politiki Germanii v 1924—1929 gg. : ot plana Dauesa k planu Jung. — Moskva : Nauka, 1977. — 372 str. ; 21 cm. SAZU 86933 — **Pieck**, Wilhelm: Karl Liebknecht ein wahrer deutscher Patriot. — Berlin : Dietz, 1961. — 64 str. ; 20 cm. FF C 2306 — **Rozwój** organizacyjny i ewolucja programowa Socjaldemokratycznej partii niemiec 1875—1975 / red.: Antoni Czubiński. — Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1976. — 346, [III] str. ; 24 cm. — (Seria historia ; 70). IZDG 4764 ; SAZU 42265/70 H — **Suval**, Stanley: The Anschluss Question in the Weimar Era : a Study of Nationalism in Germany and Austria 1918—1932. — Baltimore ; London : The Johns Hopkins University Press, cop. 1974. — XXI, 240 str. ; 24 cm. IZDG 5946.

22. Velika Britanija

Bajkova, Anna Nikolaevna: Britanske profsjuzi i klassovaja bor'ba : vtoraja polovina 60-h načalo 70-h godov. — Moskva : Nauka, 1976. — 374 str. ; 20 cm. SAZU 79387 — **Erofeev**, Nikolaj Aleksandrovič: Anglijskij kolonializm v seređine XIX veka. Moskva : Nauka, 1977. — 254 str. ; 23 cm. SAZU 86763 — **Griffith**, Wyn: The Welsh. — Harmondsworth : Penguin Books, 1950. — 183 str. ; 18 cm. — (Pelican Books ; A 215). INV B 2703 — **Philip**, Alan Butt: The Welsh Question : Nationalism in Welsh Politics : 1945—1970. — Cardiff : University of Wales Press, 1975. — XIV, 367 str. ; 23 cm. INV B 2833.

23. Benelux

Brechka, Frank T.: Gerard van Swieten nand his world : 1700—1772. — The Hague : Martinus Nijhoff, 1970. — VIII, 171 str., pril. ; 24 cm. — (Archives internationales d'histoire des idées = International archives of the history of ideas ; 36). NUK 268623 — 36 — **Gillingham**, John: Belgian Business in the Nazi Order. — Ghent : Jan Dhont Stichting, 1977. — 237 str. ; 25 cm. IZDG 6060 — **Jacobs**, Christoph Wilhelm-Wolfgang: Belgien und die Rhein-Ruhrfrage 1918—1923 : ein Beitrag zur Belgischen Aussenpolitik der Zwischenkriegszeit. — Bonn : [s. n.], 1976. — 310 str. ; 21 cm. — (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn). SAZU 86640 — **Koch-Kent**, Henri: Sie boten Trotz : Luxemburger im Freiheitskampf 1939—1945. — Luxembourg : Hermann, cop. 1974. — 412 str. ; 24 cm. — (Beiträge zur Zeitgeschichte). IZDG 5915 — **Wagner**, Wilfried: Belgien in der deutschen Politik während des Zweiten Weltkrieges. — Boppard a. M. : Harald Boldt Verlag, cop. 1974. — [VI], 318 str. ; 25 cm. — (Wehrwissenschaftliche Forschungen : Militärgeschichtliche Studien ; 18). IZDG 5951.

24. Skandinavske države in Finska

Finland and Russia : 1808—1920 : from autonomy to independence : a selection G. Kirby. — London [etc.] : Macmillan, 1975. — XIII, 265 str. : [1] zvd ; 22 cm. — (Studies in Russian and East European history). NUK 260847 — **Karivalo**, Merja: An Absorption Analogy for the Study of Population Migration. — Helsinki : [Geografical Society Of Finland], 1976. — Str. 19—32 : ilustr. ; 25 cm. — (Helsingin yliopiston maanteen laitoksen julkaisuja : Sarja A ; 111) Separat. SAZU 51165/111 — **Kjersgaard**, Erik: Eine Geschichte Dänemarks / [Übersetzung Lotte Eskelund]. — Kopenhagen : Ministerium des Aussen, 1974. — 102 str. : ilustr. ; 19 cm. NUK 258811 — **Lewin**, Leif & Bo Jansson & Dag Sörbom: The Swedish electorate 1887—1968. — Stockholm : Almqvist et Wiksell, 1972. — 293 str. : ilustr. ; 22 cm. — (Publications of the Political Science Association in Uppsala ; 60). NUK 256041 — 60 — **Misgeld** Klaus: Die »Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten in Stockholm: 1942—1945 : zur sozialistischer Friedensdiskussion während des Zweiten Weltkrieges. — Bonn-Bad Godesberg : Neue Gesellschaft, 1976. — 216 str. ; 23 cm. — (Schriftenreihe des Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert-Stiftung ; 126). INV B 2849 — **Müssener**, Helmut: Exil in Schweden : politische und kulturelle Emigration nach 1933. — München : Carl Hanser, 1974. — 603 str. ; 21 cm. INV B 2938 — **Noskov**, Anatolij Mihajlovič: Skandinavskij plačdarm vo vtoroj mirovoj vojne. — Moskva : Nauka, 1977. — 246 str. ; pril. : ilustr. ; 23 cm. SAZU 86952.

25. Francija

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Lefebvre, Georges: La révolution française. — Paris : Presses universitaires de France, 1968. — 697 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 13). FF C 3862/XIII — **Livres** rares et éditions originales de grands écrivains français : XVe-XVIIe siècle : notices des pièces présentées à l'occasion du 2ème Congrès international des Sociétés de bibliophiles. — Paris : Bibliothèque nationale, 1961. — [48] str. ; 26 cm. NUK b II 270510 — **Mandrou**, Robert: Louis XIV en son temps : 1661—1715. — Paris : Presses universitaires de France, 1973. — 579 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisations ; 10). FF C 3862/X — **Young**, Arthur: Voyages en France : 1787, 1788, 1789 / traduction, intraduction et notes de Henri Sée. — Paris : Armand Colin, 1976. — 1283 str. ; 21 cm. — 1 : Journal de voyages. — 2 : Observations générales sur l'agriculture, l'industrie et le commerce. — 3 : Observations générales sur l'agriculture, l'industrie et le commerce (fin). De la Révolution française. FF C 3861 — **Weinert**, Hermann K.: Die Kultur Frankreichs. — Wiesbaden : Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1976. — 2 Bde ; 29 cm. — (Handbuch der Kulturgeschichte, 2. Abt. Kulturen der Völker ; 15, 16). — T. 1 : Von den Anfängen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts / Hermann K. Weinert. — 374 str. T. 2 : Von der Jahrhundertwende bis zur Gegenwart / Hans-Joachim Lope. — 166 str. FF E 658.

19. in 20. stoletje:

Antoni, Victor: Grenzlandschicksal — Grenzlandtragik : Lebenserinnerungen und menschliche Betrachtungen eines Lothringers zu den politischen Irrungen und Wirrungen seiner Zeit. — 2. Aufl. — Saarbrücken : Verlag Karl Funk, 1960. — 408 str. : z avtorj. sl. ; 19 cm. INV B 2854 — **Belousova**, Zinaida: Francija i evropejskaja bezopasnost 1929—1939. — Moskva : Nauka, 1976. — 416 str. ; 21 cm. SAZU 86066 — **Chapsal**, Jacques & Alain Lancelot: La vie politique en France depuis 1940. — 4e ed. — Paris : Presses Universitaires de France, 1975. — 670 str. ; 18 cm. — (Thémis : Science politique). IZDG 5924 — **Cogniot**, Georg: Parti pris : cinquante cinq ans aus service de l'humanisme réel. — Paris : Editions sociales, 1976. — 22 cm. — Tom 1 : D'une guerre mondiale à l'autre. — 540 str., [16] str. : ilustr. INV B 2863 — **Durand**, Yves: Vichy (1940—1944). — Paris ; Bruxelles ; Montréal : Bordas, cop. 1972. — 175 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Collection Bordas-connaissance ; 36). IZDG 5982 — **Langereau**, Marc: La France et la question valdotaine : au cours et à l'issue de la Seconde Guerre mondiale / préface de Pierre Guillen. — Grenoble : Société d'Histoire alpine et italienne, 1975. — 264 str. ; 24 cm. — (Etudes Italiennes ; 2). INV B 2834 — **Lefebvre**, Georges: Napoléon. — Paris : Presses universitaires de France, 1969. — 626 str. ; 22 cm. — (Peuples et civilisation ; 14). FF C 3862/XIV — **Philipps**, Eugène: Les luttes linguistiques en Alsace jusqu'en 1945. — Strasbourg : Culture alsacienne, 1975. — 378 str. ; 18 cm. — (L'Alsatique de poche ; 8). INV B 2916.

26. Švica

Bohnenblust, Ernest: Geschichte der Schweiz. — Erlenbach : E. Rentsch, 1974. — 589 str. ; 24 cm. SAZU 86423 H.

27. Španija

Cirkin, Ju. B.: Finikijskaja kul'tura v Ispanii. — Moskva : Nauka, 1976. — 245 str. ; pril. ; 21 cm. SAZU 9951.

28. Portugalska

Hazanov, Anatolij Mihajlovič: Ekspanzija Portugallii v Afrike i borba afrikanskih narodov za nezavisimost (XVI—XVII vv.). — Moskva : Nauka, 1976. — 318 str. ; 22 cm. SAZU 79 258.

29. Afrika

Bernetel, Paul: Les enfants de Soweto : l'Afrique du Sud en question ; enquête en Afrique du Sud de Dominique Legarde. — Paris : Stock, 1977. — 310 str. : zvd ; 22 cm. — (Les grands sujets). INV B 2909 — The Cambridge history of Africa :

vol. 5. — London [etc.] : Cambridge university press, 1976. — 24 cm. NUK 268428 — **Frenkel**, Matvej Jul'evič: Obščestvennaja mysl' britanskoj Zapadnoj Afriki vo vtoroj polovine XIX v. — Moskva : Nauka, 1977. — 294 str. ; 20 cm. SAZU 85019 — **Ginwala**, Frene: Indian South Africans. — London: The Minority Rights Group, 1977. — 20 str. ; 30 cm. — (Report ; 34). INV C 496 — **Ions**, Veronica: Ägyptische Mythologie / [ins Deutsche übertragen von Julia Schlechtal]. — Wiesbaden : Vollmer, [1975]. — 140 str. : 25 barvnih in preko 100 enobarvnih slik ; 29 cm. — Prevod dela: Egyptian mythology. NUK II 262745 — **Istorija** nacional'no-osvoboditel'noj bor'by narodov Afriki v novoe vremja. — Moskva : Nauka, 1976. — 634 str. : ilustr. ; 22 cm. SAZU 79256 — **Landa**, Robert Grigor'evič: Bor'ba alžirskogo naroda protiv evropejskoj kolonizacii (1830—1918). — Moskva : Nauka, 1976. — 305 str. ; 20 cm. SAZU 79386 — **Landa**, Robert Grigorijevič: Pod'em anticolonial'nogo dviženija v Alžire v 1918—1931 gg. — Moskva : Nauka, 1977. — 308 str. ; 21 cm. SAZU 86662 — **Lexikon** der Ägyptologie : Bd 1 / herausgegeben von Wolfgang Helck und Eberhard Otto. — Wiesbaden : Harrassowitz, 1975. — XXVIII, 1272 str. : ilustr. ; 29 cm. NUK II 270052 — **Morenz**, Siegfried: Religion und Geschichte des alten Ägypten : gesammelte Aufsätze / herausgegeben von Elke Blumenthal und Siegfried Herrmann unter Mitarbeit von Angela Onasch. — Weimar : Böhlau, 1975. — 652 str., pril. : z avtorj. sl. ; 24 cm. NUK 269337 — **Stekolsčikov**, Valentin Jakovlevič: Narodnaja republika Kongo v bor'be za socialističeskiju orientaciju. — Moskva : Nauka, 1976. — 214 str. ; 21 cm. SAZU 79311 — **Vandersleyen**, Claude: Das alte Ägypten / mit Beiträgen von Hartwig Alten Müller... [et al.]. — Berlin : Propyläen Verlag, 1975. — 456 str., pril. : ilustr. ; 29 cm. (Propyläen Kunstgeschichte ; 15). NUK Y II 197074 — 15 — **Voljanskij**, Valerij Fedorovič; Anna Markovna Traskunova : Alžir : ot nacional'nogo osvoboždenija k social'nomu (nekotorye osobennosti nezavisimogo razvitiija, 1962—1976 gg.). — Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1976. — 150 str. ; 20 cm. SAZU 85008 — **Wils**, Alfred John: An introduction to the history of Central Africa. — 3rd ed., 2nd impr. — London : Oxford University Press, 1976. — VIII, 458 str. : zvd ; 22 cm. NUK 290034.

30. Avstralija

Casey R. G.: Australian foreign minister : the diaries of R. G. Casey 1951—60 / edited by T. B. Millar. — London : Collins, 1972. — 352 str. : ilustr. ; 23 cm. FF D 4773 — **Clark C. M. H.**: A history of Australia. — Melbourne : University press, 1971. — 24 cm. — Vol. 1 : From the earliest time to the age of Macquarie. — 422 str. Vol. 2 : New South Wales and Van Diemen's Land : 1822—1838. — 364 str. FF D 4774 — **Economic** growth of Australia : 1788—1821 / edited by G. J. Abbott & N. B. Nairn. — Melbourne : University press, 1969. — X, 361 str. ; 23 cm. FF D 3511 — **La Nauze**, J. A.: Political economy in Australia : historical studies — Melbourne : University press, 1949. — 136 str. ; 23 cm. FF C 1651 — **Vrevskij**, Viktor Andreevič: Liberal'naja i agrarnaja partii Avstralii posle vtoroj mirovoj vojny. — Moskva : Nauka, 156 str. ; 21 cm. SAZU 86053.

31. Bližnji in srednji vzhod ter arabske države

Agrarnye struktury Stran Vostoka : genezis, evolucija, social'nye preobrazovanija. — Moskva : Nauka, 1977. — 278 str. ; 23 cm. SAZU 86766 — **Aktual'nye** problemy stran Arabskogo vostoka i severnoj Afriki. — Moskva : Institut vosto-kovedenija, 1977. — 282 str. ; 22 cm. SAZU 86113 — **Aleksandrov**, Igor' Aleksandrovič: Narodnaja Demokratičeskaja Respublika Jemen : sprovodnik. — Moskva : Nauka, 1976. — 319 str. ; 21 cm. — **Bližnij** i Srednij Vostok (ekonomika, istorija). — Moskva : Nauka, 1976. — 199 str. ; 22 cm. SAZU 55905 — **Dancig**, Boris Moisevič: Bližnij Vostok : sbornik statej. — Moskva : Nauka, 1976. — 358 str. ; 23 cm. SAZU 85043 — **Gandžakeci**, Kirakos: Istorija Armenii. — Moskva : Nauka, 1976. — 356 str. ; 23 cm. — (Pamjatniki pis'menosti Vostoka ; 53). SAZU II 34020/53 — **Lexikon** der Islamischen Welt / Klaus Kreiser, Werner Diem, Hans Georg Majer (Hrsg.). — Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1974. — 3 zv. ; 19 cm. — (Urban-Taschenbücher ; 200, 1—3). — **Lang**, David Marshall and Christopher Walker: The Armenians. — London : The Minority Rights Group, [1976]. — 24 str. : 2 zvd ; 30 cm. — (Report ; 32). INV C 496 — **Nacional'nye** problemy sovremennogo Vostoka : sbornik statej. — Moskva : Nauka, 1977. — 230 str. ; 23 cm. SAZU 86618 — **Ternon**, Yves: Les Arméniens : histoire d'un génocide. — Paris : Editions du Seuil, 1977. — 317 str. : zvd ; 21 cm. INV B 2895.

32. Indija

Aśrafjan, Klara Zarmajrovna: Feodalizm v Indii. — Moskva : Nauka, 1977. — 237 str. ; 22 cm. SAZU 86734 — **Dongerker**, Sundorrao Ramrao: A history of the University of Bombay : 1857—1957. — Bombay : University, 1957. — 313 str., [1] f. pril. ; 25 cm. NUK II 270540 — **Garnett**, Emmeline: Madame Prime Minister : the Story of Indira Gandhi. — New York : Farrar, Straus & Giroux, 1967. — 144 str. ; pril. ; 21 cm.

33. Šri Lanka

Respublika Šri Lanka : istorija i sovremennost. — Moskva : Nauka, 1977. — 206 str. ; 22 cm. SAZU 86093.

34. Kitajska

Bokščanin, Aleksej Anatol'evič: Imperatorskij Kitaj v načale XV veka : vnutenrennjaja politika. — 322 str. ; 22 cm. SAZU 54080 — **Christie**, Anthony: Chinesische Mythologie / [ins Deutsche übertragen von Erika Schindel]. — Wiesbaden : Vollmer, [1975] (printed in Yugoslavia). — 141 str. : 28 barvnih in preko 100 enobarvnih slik ; 29 cm. — Prevod dela: Chinese mythology. NUK II 262744 — **Hor'kov**, Viktor Ivanovič: Nankinskij gomin'dan i rabočij vopros 1927—1932. — Moskva : Nauka, 1977. — 157 str. ; 21 cm. SAZU 86013.

35. Indokina

Gordeev, Vladlen Vasil'evič: Nacional'nyj vopros v Malajzii. — Moskva : Nauka, 1977. — 145 str. ; 21 cm. SAZU 86602 — **Mel'ničenko**, Boris Nikolaevič: Social'nye reformy v Tailande v konce XIX-načale XX v. — Moskva : Nauka, 1976. — 105 str. ; 20 cm. SAZU 86031 — **Rebrikova**, Nina Vasiljevna: Tailand : Social'no-ekonomičeskaja istorija (XIII—XVIII vv.). — Moskva : Nauka, 1977. — 285 str. ; 22 cm. SAZU 86664 — **Viet Nam** : a historical sketch. — Hanoi : Foreign languages publishing house, 1974. — 390 str. ; 19 cm. FF C 1652.

36. Združene države Amerike

Aspects of American Liberty : philosophical, historical, and political. — Philadelphia : The American Philosophical Society, 1977. — 233 str. ; 23 cm. — (Memoirs of the American Philosophical Society). SAZU 85819 — **Branson**, Margaret Stimmann: American history for today : teacher's manual. — Edward E. France. — Boston : Ginn and co., 1970. — 60, 592 str. : ilustr. ; 22 cm. FF D 4733 — **Cook**, Sherburne F.: The Indian Population of New England in the Seventeenth Century. — Berkeley : University of California Press, 1976. — VII, 91 str. ; 24 cm. — (Publications in Anthropology ; 12). SAZU 41214/12 — **Encyclopedia of American history** / ed. by Richard B. Morris. — New York [et al.] : Harper & Row, 1970. — XIV, 850 str. ; 24 cm. FF D 4756 — **Harvard guide to American history** / Oscar Handlin [et al.]. — Cambridge, Mass. : Harvard university press, 1966. — XXIII, 689 str. ; 24 cm. FF D 4757 — **Rose**, Lisle A.: Dubious Victory : the United States and the End of World War II. — [s.l.] : The Kent State University Press, cop. 1973. — XIV, 392 str. ; 25 cm. — (The coming of the american age, 1945—1946 ; 1). IZDG 5990 — **Swierenga**, Robert P.: Quantification in American History : Theory and Research. — New York : Atheneum, 1970. — XXII, 418 str. ; 24 cm. IZDG 5780.

37. Kanada

Vahrušev, Vasilij Vasil'evič: Kanada i strany južnoj, Jugo-Vostočnoj Azii i dal'nego Vostoka. — Moskva : Nauka, 1977. — 133 str. ; 20 cm. SAZU 86049.

38. Latinska Amerika

Caso, Alfonso: El pueblo del Sol / figuras de Miguel Covarrubias. — 2.a reimpr. — México : Fondo de cultura económica, 1971. — 125 str., XVI str. pril. : ilustr. ; 28 cm. NUK II 262770 — **Direzione generale degli archivi di stato** : guida delle fonti per la storia dell'America latina esistenti in Italia / a cura di Elio Lodolini. —

Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1976. — XV, 403 str. ; 25 cm. — (Pubblicazioni degli archivi di stato ; 88). IZDG 3955 — **Disselhoff**, Hans Dietrich: Das Imperium der Inka und die indianischen Frühkulturen der Andenländer / [die Karten zeichnete Ilse Eckart]. — Erweiterte und verb. Neuaufl. 1974 mit eingefügten sechs Lebensbildern. — Berlin : Safari-Verlag, 1974. — 471 str., [1] f. zvd. : ilustr. ; 25 cm. NUK 268570 — **Girard**, Rafael: Die ewigen Mayas : Zivilisation und Geschichte / [ins Deutsche übertragen von Margitta Dotzel de Hervas]. — Wiesbaden : Vollmer, [1975]. — 579 str., pril. : ilustr. ; 23 cm. NUK 231501 — **Il'ina**, Nina Georgievna: Kolumbija : ot kolonii k nezavisimosti. — Moskva : Nauka, 1976. — 325 str. ; pril. : ilustr. ; 20 cm. SAZU 79972 — **Italiaander**, Rolf: Juden in Lateinamerika. — Tel Aviv : Olamenu, 1971. — 79 str. ; 24 cm. INV B 2856 — **Kondrat'eva**, Adelina Veniaminovna : Latinskaja Amerika : problemy bor'by za edinstvo profsojuznogo dviženija. — Moskva : Nauka, 1976. — 190 str. ; 20 cm. SAZU 79307 — **Larin**, Evgenij Aleksandrovič: Povstančeskaja armija v Kubinskoj revoljucii : dekabr' 1956-januar 1959. — Moskva : Nauka, 1977. — 279 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 86661 — **Leonov**, Nikolaj Sergeevič: Očerki novoj i novejšej istorii stran Central'noj Ameriki. — Moskva : »Mysl«, 1975. — 324 str. ; 21 cm. — Cir. NUK 260975 — **Nacionalizm** v Latinskoj Amerike : političeskie i ideologičeskie tečenija. — Moskva : Nauka, 1976. — 367 str. ; 23 cm. SAZU 80000 — **Strany SEV** i Latinskaja Amerika : problemy ekonomičeskogo sotrudničestva. — Moskva : Institut Latinskoj Ameriki, 1976. — 330 str. ; 20 cm. SAZU 40502 — **Vaillant**, George C.: La civilización Azteca : origen, grandeza y decadencia / [traducción de Samuel Vasconcelos y Margarita Montero] ; revisada por Suzannah B. Vaillant. — Nueva ed. — México : Fondo de cultura económica, 1973. — 317 str., 68 str. pril. : ilustr. ; 24 cm. — Prevod dela: Aztec of Mexico. NUK 268531.

39. Oceanija

Gallimore, Robert, J. W. Boggs, C. Jordan: Culture, Behavior and Education : a Study of Hawaiian-Americana. — London : Beverly Hills, 1974. — 287 str. ; 22 cm. — (Sage Library of Social Research ; 11). SAZU 79249/11 — **Kebric**, Robert B.: In the Shadow of Macedon : duris of Samoa. — Wiesbaden : F. Steiner, 1977. — XII, 99 str. ; 24 cm. — (Historia ; Einzelschriften ; 29). SAZU 24951/29 H — **Malahovskij**, Kim Vladimirovič: Poslednjaja podopečnaja (istorija Mikronezii). — Moskva : Nauka, 1977. — 142 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 86012.

UDK 325.252 (45=86) "6/17"

Gestrin Ferdo, dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

Migracije Slovanov v Italijo. Rezultati jugoslovanske historiografije

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 7—21, 87 cit.

slov. (nem., slov., angl.)

Avtor prikazuje migracije Slovanov, pod čimer razume in zaobljame vse oblike prehajanja prebivalstva iz sedanjih jugoslovanskih dežel v Italijo in njegovo začasno ali trajno naselitev v novi sredini. Zajame čas od zgodnjega srednjega veka do začetka 19. stoletja.

Avtorski povzetek

UDK 339.56 (497.13 Dubrovnik):669.4 (497.15)

Voje Ignacij, dr., izredni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

Bosenski svinec v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 37—59, 190 cit.

slov. (nem., slov., angl.)

V kreditnih pogodbah, ki so jih v Dubrovniški republiki registrirali notariji v specializirani notarski seriji Debita notariae, se pogosto omenja trgovska roba, s katero vračajo dolžniki svoje dolgovce. Na podlagi tega gradiva slika o trgovini z bosenskim svincom v Dubrovniku sicer ne bo kompletna, dobimo pa lahko odgovore na več odprtih vprašanj. Trgovina z bosenskim svincom je predstavljala pomemben delež v dejavnosti dubrovniških in bosenskih trgovcev. V trgovino s svincom se je vključila tudi dubrovniška vlada, ki je kupovala velike količine svinca za potrebe komune, predvsem za nakup žita. Iz kreditnih pogodb dobimo odgovor na vprašanje, pod kakšnimi pogoji so dolžniki izročali upnikom svinec, s kakšnimi merami so ga tehtali, kakšna je bila kvaliteta, poreklo, cena, in kdo se je ukvarjal s to trgovino. Iz Bosne so v 15. stoletju v vse večjih količinah izvažali poleg svinca tudi »terra gletto« (nem. Glätte, Bleglätte) — svinčev oksid (PbO), ki se je uporabljal v lončarstvu, pri slikanju porcelana in stekla in kot barvilo. Dubrovčani so glaj izvažali v Aleksandrijo, severno Afriko in Italijo.

Avtorski povzetek

UDK 949.712 Piran "1280/1350" 055.2

Mihelčič Darja, asistent, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

Zena v piranskem območju do srede 14. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 23—36 119 cit.

slov. (nem., slov., angl.)

Članek prikazuje položaj in vlogo žene v Piranu v času do srede 14. stoletja in ga primerja s položajem in vlogo žene v Dubrovniku v 13. in 14. stoletju. Posebej se ustavlja pri obravnavi vloge žene v zakonu in v gospodarstvu ter prikaže njen pravni položaj.

Avtorski povzetek

UDK 334.742/.743 (497.12) "1750/1799"

Sorn Jože, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Kmečka in obrtniška proizvodnja ter založništvo v drugi polovici 18. stol.

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 61—99, 50 cit.

slov. (nem., slov., angl.)

V drugi polovici 18. stoletja se je v slovenskem prostoru, ki je štel nekaj 900.000 prebivalcev, vse hitreje večalo število komercialnih obrtnikov, kmečkih tkalcev in že v precej opremljenem založniškem sistemu delujočih proizvajalcev. Avtor čeni, da je bilo tistih komercialnih obrtnikov, ki jih založniški način proizvodnje še ni trdneje povezal, verjetno 4000 po številu; morda 2000 je bilo ostalih profesionistov, ki so že delali v precej trdno organiziranem založniškem sistemu. Tu so vodile naslednje panoge: tekstilna (svila, platno, sukno), puškarska, sitarska, nogavičarska. Konkretnjega števila kmečkih tkalcev in drugih kmečkih proizvajalcev (tkim. »Barentfabriquenten«), ki so že bolj ali manj organizirano, povezano »fabričirale« za trg, ni mogoče določiti, domneva pa se, da jih je bilo najmanj 2000 po številu.

Avtorski povzetek

Mihelc Darja, Assistant, The Slovene Academy of Sciences and Arts, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

The Woman in the Area of Piran until the Middle of the 14th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2, pp. 23-36, 119 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The article deals with the position and the role of the woman in Piran at the period of time until the middle of the 14th century, and compares it to the position and the role of the woman in Dubrovnik in the 13th and 14th centuries, examining in particular her role in marriage, economy and her legal position.

Author's Abstract

UDC 334.742/.743 (497.12) "1750/1799"

Sern Jože, Senior Scientific Collaborator, Institute for the History of the Workers' Movement in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Country and Artisans' Production and Supplyment in the Second Half of the 18th century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2, pp. 61-99, 50 notes

slov. (germ., slov., engl.)

In the second half of the 18th century in the area of Slovenia, which had about 900,000 inhabitants, the number of commercial artisans and country weavers was increasing more and more quickly in the strengthened system of supplyment in which the producers worked. The author estimates that the number of those commercial artisans who had not been closely connected by the supply system of production was probably 4000; the number of other professionals who worked in a fairly strongly organized system of supplyment was perhaps 2000. The main branches in this system were: textile (silk, linen, cloth), gun-making, strainer-making, and hostery. The exact number of country weavers and other country producers (the so-called *baupernabriguene*) who were more or less organized and connected and who produced for the market cannot be given; presumably, they were at least 2000 in number.

Author's Abstract

Gestrin Ferdo, University Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU — 61000 Ljubljana, Askercева 12

Migrations of the Slavs to Italy. Results of Yugoslav Historography

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2, pp. 7-21, 87 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The author represents the migrations of the Slavs where he includes all forms of moving of the inhabitants from the present Yugoslav countries to Italy and their temporary or permanent settling in a new environment. It comprises the period of time from the early Middle Ages until the beginning of the 19th century.

Author's Abstract

UDC 339.56 (497.13 Dubrovnik):669.4 (497.15)

Vole Ignacij, Associate Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Bosnian Lead in the Credit Trade of the Middle-Age Dubrovnik

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2, pp. 37-59, 190 notes

slov. (germ., slov., engl.)

In credit contracts that were registered in the Republic of Dubrovnik by public notaries in a specialized notarial series *Debitor notariae* there are often mentioned goods by means of which debtors paid their debts. The picture of Bosnian lead will not be complete on the basis of this material; nevertheless we can obtain answers to several open questions from it. The Bosnian lead trade represented an important part in the activity of traders of Dubrovnik and Bosnia. The government of Dubrovnik, which was buying great quantities of lead for the need of the commune, especially for buying corn, also joined the lead trade. Besides lead, *stetra*, glass, and as dye, also began to be exported in bigger and bigger quantities from Bosnia in the 15th century. The tradesmen of Dubrovnik exported it to Alexandria, North Africa and Italy.

Author's Abstract

Jan Ivan, upokojenec, YU-64000 Kranj, Partizanska cesta 10 c

Nekaj o NOB v zgornji Savski dolini

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 135—138

slov. (slov., angl.)

V kratkem sestavku je podan pregled osnovnih posebnosti NOB v Dolini med Jesenicami in Ratečami v letih 1941—1945. Tudi v tej dolini je bilo vsekoli čutiti vpliv železarskih Jesenic in tudi tod je bila postopna vstaja začeta 1941. leta. Dolina, z obeh strani stisnjena s stenami in težko dostopnimi strminami, po katere dnu sta tekli cesta in železnica, je bila za okupatorja važna arterija, zato jo je močno zasedel. Prav zaradi tega in zaradi razmeroma nizke revolucionarne stopnje prebivalstva, je bila Dolina za rast NOB izjemoma težavna. To toliko bolj, ker je mejila s Korško. V takih pogojih so komaj razpredeno mrežo OF okupatorji s pomočjo izdajstev v letih 1942—1945 nekajkrat razbili.

Avtorski povzetek

Mihelčič Darja, asistent, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

Rezultati ankete med učitelji zgodovine na osnovnih šolah SR Slovenije v letu 1977

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 139—141

slov. (slov., angl.)

Analiza ankete skuša prikazati starostno in izobrazbeno strukturo učiteljev, ki poučujejo zgodovino na osnovnih šolah v SR Sloveniji. Razkriti skuša probleme v zvezi z njihovo strokovno usposobljenostjo, obremenjenostjo, sodelovanjem pri strokovnih srečanjih in poznavanjem znanstvene in strokovne periodike.

Avtorski povzetek

Vovko Andrej, mr., kustos arhiva, Slovenski šolski muzej, YU-61000 Ljubljana, Poljanska 28

Albert Rejec (1899—1976)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 143—147

slov. (slov., angl.)

Albert Rejec je bil v prvem obdobju svojega življenja pomemben narodno-obrambni delavec na Goriskem, po prepovedi delovanja slovenskih društev pa eden voditeljev tajne protifašistične organizacije ITGR na Primorskem, član vodstva »Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine«, ilegalce borcev NOB, po osvoboditvi sodelavec »Instituta za narodnostna vprašanja«, vsekoli pa ploden in marljiv publicist in zgodovinar. V članku se spominjamo njegovega življenja in navajamo bibliografijo njegovih del s področja zgodovine.

Avtorski povzetek

Rybař Miloš & Olga Janša-Zorn & Nataša Stergar & Mara Mervič & Nataša Kandus

Nove tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1977

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 3, s. 197—218

slov. (slov., angl.)

Pregled tuje zgodovinske literature, nabavljene v letu 1977 v Narodni in univerzitetni knjižnici, knjižnici pedagoško-znanstvene enote za zgodovino Filozofske fakultete, biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Institutu za narodnostna vprašanja in v knjižnici Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, je sestavljen tako kot prejšnja leta. Literatura je razporejena po državah oz. skupinah držav ali po narodih, na čelu pa je skupina »splošna dela«. Kjer so skupine opsežne, so razdeljene še v podskupine po posameznih obdobjih ali po drugih vidikih. Ob koncu vsakega opisa je navedena kralica knjižnice, kjer se knjiga nahaja in njena signatura v tej knjižnici.

Olga Janša-Zorn

Mihelcic Darja, Assistant, Slovene Academy of Sciences and Arts,
YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

**The Results of Enquiry among Teachers of History in Primary Schools
in the Socialist Republic of Slovenia**

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2,
pp. 139-141

slov. (slov., engl.)

The analysis of the enquiry tries to present the structure of the age and education of teachers who teach history in primary schools in the Socialist Republic of Slovenia. It tries to reveal the problems in connection with their professional qualification, their occupation, their participation at professional meetings, and their knowledge of scientific and professional periodicals.

Author's Abstract

UDC 017.11 (497.12 Lj.):930

Rybař Miloš & Olga Janša-Zorn & Nataša Stergar & Mara Mervić & Nataša Kandus

**New Foreign Publications on History in Central Libraries of Ljubljana
in 1977**

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2,
pp. 197-218

slov. (slov., engl.)

A survey of foreign historical literature, acquired in 1977 by the »Narodna in univerzitetna knjižnica« (National and University Library), by the library of the educational-scientific unit for history at the Faculty of Arts, by the library of the »Slovenska akademija znanosti in umetnosti« (Slovene Academy of Arts and Sciences), by the library of the »Inštitut za narodnostna vprašanja« (Institute for Ethnic Problems), by the library of the »Inštitut za zgodovino delavskega gibanja« (Institute for the History of Worker's Movement), is composed in the same way as in previous years. Literature is arranged according to countries or groups of countries or, according to nations, and it is headed by the group »General Works«. In cases when the groups are large, the groups are subdivided too. At the end of each description the abbreviation of the library, where the book is to be found, is given, as well as the call number of the book in a particular library.

Olga Janša-Zorn

**Jan Ivan, Retired, YU-64000 Kranj, Partizanska cesta 10 c
Something about the National Liberation Struggle in the Upper Valley
of Sava**

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2,
pp. 135-138

slov. (slov., engl.)

Within a short article the survey of the essential particularities of the National Liberation Struggle in Dolina between Jesenice and Rateče in the years 1941-1945 is given. The influence of Jesenice, a famous ironwork place, could be felt throughout also in this valley, and here, too, a gradual rising was begun in the year 1941. The valley, squeezed from both sides by rocks and slopes difficult of access, on the bottom of which there were a road and a railway, presented an important artery for the occupier so they strongly occupied it. It was for that reason and because of a rather low revolutionary degree of the inhabitants that Dolina was especially difficult for the development of the National Liberation Struggle, and all the more so because the region bordered on Carinthia. In such conditions the occupier was able, by means of treason, to break several times a net that had hardly been spread by the Liberation Front.

Author's Abstract

UDC 92 Rejce A.

Vorke Andrej, Custos of Archives, Slovene School Museum,
YU-61000 Ljubljana, Poljanska 28

Albert Rejce (1899-1976)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1-2,
pp. 143-147

slov. (slov., engl.)

Albert Rejce was in the first period of his life an important activist in national defence in the region of Goriško. After the prohibition against the activity of Slovene societies Rejce was one of the first leaders of the secret antifascist organization TIGR in the region of Primorsko, a member of the leadership of the »Union of Yugoslav emigrants from the Julian Venetia, an illegal activist and a fighter in the National Liberation Struggle after the Second World War also a collaborator of the »Institute for Ethnic Questions«. Besides that he was a prolific and industrious journalist as well as historian. In the article we remember his life and we quote the bibliography of his works in the field of history.

Author's Abstract

UDK 070.431.2 (497.12) "1943/1945"

Skerl France, dr., znanstveni svetnik Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v pokouju, YU-61000 Ljubljana, Rožna dolina, Cesta VIII 16

Podružnica Tanjuga za Slovenijo

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 101—134, cit. 80

slov. (angl., slov., angl.)

Razprava osvetljuje zgodovinski razvoj podružnice Tanjuga za Slovenijo od ustanovitve prvega Tanjuga v centrali uprave do osvoboditve. Avtor prikazuje organizacijski razvoj od začetka do osvoboditve, zlasti pa skrb in razvoj dopisništva na terenu za Tanjug. Prikazuje tudi publikacije podružnice in njih značaj. Na koncu prikazuje organizacijsko rešitev podružnice Tanjuga za Slovenijo v jugoslovansko centralo v osvobojenem Beogradu.

Avtorski povzetek

UDK 016:930 (497.12) "1945/1977"

Janša-Zorn Olga & Tone Zorn

Prispevek k bibliografiji zgodovine Slovencev 1945—1977

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. slov. (slov., angl.)

Bibliografija se omejuje na zgodovino Slovencev na območju SR Slovenije. Temu je vzrok dejstvo, da je za Slovence v zamejstvu izšlo že več posebnih bibliografij, ali pa so te v pripravi. Pri objavljenem gradivu gre za izbor ustreznih publikacij, člankov in razprav. Predvsem pa je namen bibliografije pokazati na nekatera že precej obdelana področja in na to, kje so še vrzeli.

Avtorski povzetek

UDK 92 Kranjec S.

Grafenauer Bogo, akad. dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Silvo Kranjec (Ljubljana 31. 12. 1892 — Ljubljana 10. 11. 1977)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, št. 1—2, s. 149—154

slov. (slov., angl.)

Silvo Kranjec je po študiju zgodovine in zemljepisa na Dunaju postal srednješolski profesor in si je kot pedagog vse do svoje upokojitve nabral številnih zaslug. Posebej se ga spominjamo kot pisca vrste poljudnoznanstvenih in znanstvenih del iz obeh njegovih študijskih področij. Znani so njegovi sintetični prikazi zgodovine Srbov, Evrope »od Napoleona do Lenina«, Jadranskega morja, še zlasti pa sodobne zgodovine Slovencev. Poleg organizacijskega dela in prispevkov v slovenskih historičnih revijah je treba omeniti še vrsto člankov za »Slovenski biografski leksikon« in »Enciklopedio Jugoslavije«. Pisec nekrologa urotaavlja, da iz »Kranjčevega pisanja oddaja široko znanje in velika zgodovinska kulturna«.

Bibliografijo zgodovinskih del Silva Kranjca je pripravil Marko Kranjec.

J. Stergar

UDC 92 Kranjec S.

Grafenauer Bogo, academician, university professor at the Faculty of Philosophy at the University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askerceva 12

Silvo Kranjec (Ljubljana 31. 12. 1892 — Ljubljana 10. 11. 1977)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1—2, pp. 149—154

slov. (slov., engl.)

After he had finished the study of history and geography in Vienna, Silvo Kranjec became a secondary school professor with remarkable results in the field of pedagogy. He is particularly known as a writer of popular and scientific works covering both fields of his study. His synthetically written works on the history of Serbs, the history of Europe »from Napoleon to Lenin«, the history of the Adriatic Sea, and specially on the contemporary Slovene history are well known. Besides his organizational work and contribution to Slovene historical reviews one should also mention a series of articles for the »Slovene Biographical Lexicon« and the »Yugoslav Encyclopaedia«. The necrologist emphasized that »the work of Kranjec reflects his great knowledge and high historical culture«.

Bibliography of the historical works of Silvo Kranjec has been prepared by Marjo Kranjec.

J. Stergar

UDC 070.431.2 (497.12) "1943/1945"

Skerl France, retired scientific adviser to the Institute for the Study of the Worker's Movement, YU-61000 Ljubljana, Kožna dolina, Cesta VIII 16

The subsidiary of Tanjug for the territory of Slovenia

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1—2, pp. 101—134, 80 notes

slov. (engl., slov., engl.)

The essay throws light upon historical development of the Tanjug subsidiary for the territory of Slovenia from its beginnings to national liberation. The author gives explanation of its organizational development from the beginning to liberation, and particularly underlines the care for the development of regional network of correspondents. He furthermore re-presents the publications of the Subsidiary, their importance, and finally describes the organizational solution of the Tanjug subsidiary for Slovenia and its relation with the central Tanjug in the liberated Belgrade.

Author's Abstract

UDC 016:930 (497.12) "1945/1977"

Janša-Zorn Olga & Tone Zorn

Contribution to the Bibliography of the History of the Slovenes (1945—1977)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 32/1978, No. 1—2, pp.

slov. (slov., engl.)

The bibliography is restricted to the history of the Slovenes in the territory of the Socialist Republic of Slovenia. This is why several special bibliographies have appeared, or are being prepared, for the Slovenes living abroad. The material that has been published consists of selected adequate publications, articles, and dissertations. The intention of the bibliography is, above all, to point out some spheres that have already been dealt with, and to discover possible deficiencies.

Author's Abstract

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas. **A**
1978

941/949

120030139, 1/2

COBISS •